

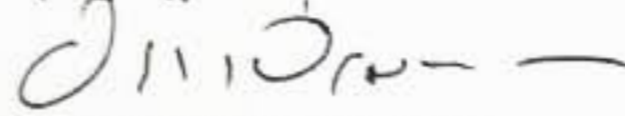
ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรม:
ศึกษารณีกการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด

ชัยณรงค์ เกรื่อนวน

คุณูปนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตรคุณวุฒิบัณฑิต
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ
คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
เมษายน 2558
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

คณะกรรมการควบคุมคุณวุฒิบัณฑิตและคณะกรรมการสอบคุณวุฒิบัณฑิต ได้พิจารณา
คุณวุฒิบัณฑิตของ ชัยณรงค์ เกรื่อนวน ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ ของ
มหาวิทยาลัยบูรพาได้

คณะกรรมการควบคุมคุณวุฒิบัณฑิต

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก

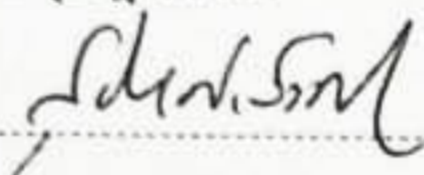
(ดร. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

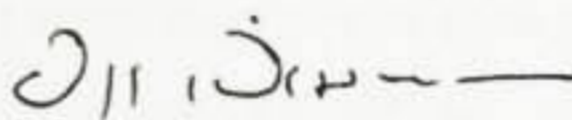
(รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์)

คณะกรรมการสอบคุณวุฒิบัณฑิต

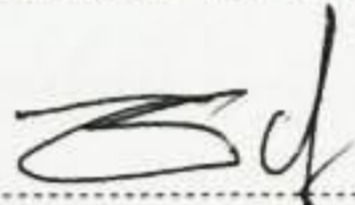
..... ประธาน

(รองศาสตราจารย์ ดร. สุธี ประศาสนเศรษฐ)

..... กรรมการ

(ดร. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์)

..... กรรมการ

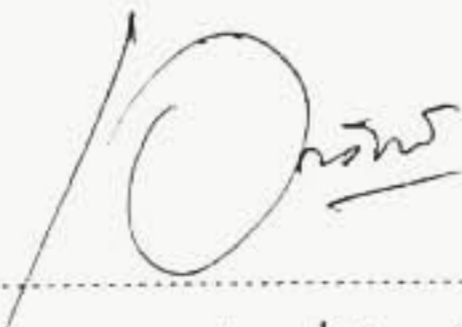
(รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ว่าที่เรือตรี ดร. เอกวิทย์ มณีธร)

คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ อนุมัติให้รับคุณวุฒิบัณฑิตฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ ของ
มหาวิทยาลัยบูรพา

..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ว่าที่เรือตรี ดร. เอกวิทย์ มณีธร)

วันที่ 30 เดือน เมษายน พ.ศ. 2558

ประกาศคุณูปการ

คุณฐิณีพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความอนุเคราะห์จาก ดร. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และรองศาสตราจารย์ ดร. สุทธิ ประศาสนเศรษฐ์ ผู้วางรากฐานความคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมืองให้แก่ผู้วิจัยและช่วยให้คำปรึกษา ให้แนวทางในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมในการทำคุณฐิณีพนธ์ ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความละเอียดถี่ถ้วน และเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ คณาจารย์และกัลยาณมิตรทุกท่านที่คอยให้คำปรึกษา ให้กำลังใจ ช่วยเหลือผู้วิจัยด้วยดีเสมอมาและตลอดมา

ขอขอบคุณ ผู้ให้ข้อมูลหลักและนักวิชาการ นักวิจัย ทุก ๆ ท่านที่ได้ผลิตผลงานเกี่ยวข้องกับพัฒนาอุตสาหกรรมมาตาพุด ที่ทำให้ผู้วิจัยสามารถนำข้อมูลเหล่านั้นมาประกอบในการเขียนคุณฐิณีพนธ์ฉบับนี้

และที่สำคัญที่สุดกราบขอบพระคุณ คุณพ่อที่มีอายุอยู่ถึงวันที่ลูกจบการศึกษาในระดับปริญญาเอก คุณแม่ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของลูกตลอดมา ญาติพี่น้องทุก ๆ ท่าน ที่คอยให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจอันดียิ่งให้แก่ผู้วิจัย

คุณค่าและความดีอันอาจจะเกิดขึ้นในคุณฐิณีพนธ์ฉบับนี้ขออุทิศแด่บิดาผู้ล่วงลับและขอบมอบแด่มารดาผู้อยู่เบื้องหลัง ญาติพี่น้อง คณาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา ตลอดจนถึงกัลยาณมิตรทุกท่าน

ชัยณรงค์ เครือنوان

55820046: สาขาวิชา: เศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ; ร.ด. (เศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ)

คำสำคัญ: วาทกรรม/ การต่อต้าน/ การพัฒนาอุตสาหกรรม/ ตัวแบบมาบตาพุด

ชัชวรงค์ เครือนวน: ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรม: ศึกษากรณีการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด (DISCURSIVE PRACTICE AND COUNTER DISCOURSE ON INDUSTRIAL DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF INDUSTRIAL DEVELOPMENT OF THE MAP TA PHUT MODEL) คณะกรรมการควบคุมคดียุติพันธุ์: ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, Ph.D., ชัชยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, ร.ด., 364 หน้า. ปี พ.ศ. 2558.

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวาทกรรมกระแสหลัก วาทกรรมต่อต้าน และการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด โดยอาศัยแนวคิดของมิเชล ฟูโกต์ และเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส รวมทั้งวิธีวิทยาการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์เป็นกรอบในศึกษา ผลการศึกษาพบว่า วาทกรรมกระแสหลักเป็นผลผลิตจากระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ทุนนิยมที่เกิดขึ้นจากพันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำ ทั้งนี้เพื่อกดทับวาทกรรมต่อต้านและสร้างความชอบธรรมให้กับการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผ่านมามีพันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำมีการผลิต/ สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยามสามแบบ คือ ความโชติช่วงชัชวาล บรรษัทภิบาล/ ความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ และความเป็นสีเขียว ส่วนวาทกรรมต่อต้านมีสองลักษณะจากผู้กระทำการสองกลุ่มที่มีอุดมการณ์และอยู่ในบริบท ซึ่งแตกต่างกันออกไป คือ วาทกรรมต่อต้านที่เกิดขึ้นจากเครือข่ายชนชั้นกลางที่มีอุดมการณ์แบบนิเวศนิยม ทำให้วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมมีลักษณะเป็นวาทกรรมต่อต้านเพื่อนำไปสู่การหยุดสร้างหรือขยายโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด และวาทกรรมต่อต้านที่เกิดขึ้นจากกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อย ซึ่งมีอุดมการณ์เพื่อสร้างความอยู่รอดและดำรงอยู่ในสังคมอุตสาหกรรม ทำให้วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมมีลักษณะเป็นวาทกรรมทางเลือกในรูปของการอยู่ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับโรงงานอุตสาหกรรมด้วยความแตกต่างหลากหลายทางวาทกรรมเช่นนี้ นำไปสู่การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด โดยพันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำต่อสู้ทางวาทกรรมเพื่อรักษาอำนาจนำและครองความเป็นเจ้าทางวาทกรรม ขณะที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ต้องการล้มความเป็นเจ้าทางวาทกรรมและครองอำนาจนำในภาคประชาสังคม ส่วนชาวบ้านที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยต้องการสร้างความอยู่รอดและความชอบธรรมให้กับตนเอง

55820046: MAJOR: POLITICAL ECONOMY AND GOVERNANCE; D.Pol.Sc
(POLITICAL ECONOMY AND GOVERNANCE)

KEYWORDS: DOMINANT DISCOURSE/ COUNTER DISCOURSE/ COUNTER
HEGEMONY DISCOURSE

CHAINARONG KRUNNUAL: DISCURSIVE PRACTICE AND COUNTER
DISCOURSE ON INDUSTRIAL DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF INDUSTRIAL
DEVELOPMENT OF THE MAP TA PHUT MODEL. ADVISORY COMMITTEE:
PREECHA PIAMPONGSAN, Ph.D., CHAIYONT PARDITSILP, Ph.D., 349 P. 2015.

The research methodology adopted for the thesis is qualitative with the main objective to study dominant discourse, counter-discourse, counter-hegemony discourse and critical discourse analysis with regard to industrial development within Map Ta Phut model under the concept of Michel Foucault and Jurgen Habermas. Research findings indicate that dominant discourse is a product of reproduction of ideology in order to retain the capitalist ideal by alliances of upper class group of people in the society. This action aims at discredit counter-discourse and claim for legitimacy in industrial revolution. In the past, the alliances of upper class identified discursive practice into three definitions; prosperity (glorious), corporate governance and corporate social responsibility (green concept). In terms of counter discourse, the characteristic combines with two different underlying concepts. First, the counter discourse in relation to middle class group of people, this notion relates to ecologist sentiment leading to cease spreading of industrial factories in Map Ta Phut area. Second, the counter discourse in relation to grassroots people, this notion strives to survive and keep existence of industrial society. Thus, the second opinion could be an alternative discourse along with the creation of happy life between community villagers and industrial factory within multifaceted dimension. From this perspective, a contestable matter has taken place among different activists group for retaining powers and dominate their discourse perspective. As a consequence, the alliances of middle-class need to overcome and dominate private sector, meanwhile, community villagers fight for survival reason and their own legitimation.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย.....	1
วัตถุประสงค์การวิจัย.....	8
จุดยืนทางญาณวิทยา.....	9
ขอบเขตการวิจัย.....	10
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	11
2 การสำรวจวรรณกรรม.....	12
วาทกรรมในมุมมองของมิเชล ฟูโกต์.....	12
การศึกษาภาษา การสื่อสาร และวาทกรรมของเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส.....	32
การวิเคราะห์เปรียบเทียบ และการประสานความคิดของฟูโกต์และฮาเบอร์มาส ในการศึกษาวาทกรรม.....	45
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	51
การประยุกต์ใช้การศึกษาวาทกรรมของฟูโกต์และฮาเบอร์มาสในงานวิจัย.....	63
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	69
3 วิธีวิทยาในการวิจัย.....	70
การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์.....	70
การสังเคราะห์วิธีวิทยาในการวิเคราะห์วาทกรรม.....	78
กระบวนการได้มาซึ่งข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูลในการวิจัย.....	81

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4	
วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมกระแสหลักในการพัฒนาอุตสาหกรรม ภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด.....	83
อุดมการณ์และเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่กำกับการผลิต/สร้างและปฏิบัติการ ทางวาทกรรมกระแสหลัก.....	83
การก่อรูป ปฏิบัติการ และพลวัตรของวาทกรรมกระแสหลัก ภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด.....	91
ภาพรวมของวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมกระแสหลักในการพัฒนา อุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด.....	152
5	
วาทกรรมและปฏิบัติการของวาทกรรมต่อต้านในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ ตัวแบบมาบตาพุด.....	155
วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้าน (มาบตาพุด) ที่เป็นพันธมิตร.....	156
วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้าน (มาบตาพุด) ที่เป็น ผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่าย.....	201
6	
การต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด.....	227
การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรกับ เครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้านที่เป็นพันธมิตร.....	228
การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างเครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้านที่เป็นพันธมิตร กับกลุ่มชาวบ้านที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่าย.....	268
การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อย และองค์กรเครือข่ายกับชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร.....	283
การวิเคราะห์การต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบ มาบตาพุด.....	295

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
7 สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ.....	298
ข้อค้นพบจากการวิจัย.....	299
อภิปรายผลการศึกษา.....	308
ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย.....	317
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป.....	319
บรรณานุกรม.....	321
ภาคผนวก.....	339
ภาคผนวก ก.....	339
ภาคผนวก ข.....	349
ภาคผนวก ค.....	356
ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	364

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 รูปแบบของภาษา (The modes of language) ตามความคิดของฮาเบอร์มาส.....	34
2 สรุปรูปการแบ่งประเภทความรู้ของฮาเบอร์มาส.....	41
3 เปรียบเทียบความแตกต่างของพื้นฐานความรู้และความเชื่อระหว่างฟูโกต์และฮาเบอร์มาส.....	47
4 การประเมินผลการดำเนินการพัฒนาอุตสาหกรรม ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2524-2537) ของรัฐ.....	103
5 ตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวรายภาค.....	104
6 ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดและผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวจังหวัดระยอง.....	106
7 จังหวัดที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวสูงสุด 5 อันดับแรก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547-2555.....	107
8 จังหวัดที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวต่ำสุด 5 อันดับสุดท้าย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547-2555.....	108
9 ตัวอย่างของโครงการสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ถูกจัดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดและจังหวัดระยองของบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน).....	116
10 ตัวอย่างของโครงการสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ถูกจัดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดและจังหวัดระยองของบริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด.....	120
11 ตัวชี้วัดและเป้าหมายเชิงกลยุทธ์ของบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในการมาตรฐานการจัดการความมั่นคง ความปลอดภัย อาชีวอนามัยและสิ่งแวดล้อม.....	145
12 ค่าความเข้มข้นสารอินทรีย์ในบรรยากาศพื้นที่มาบตาพุดเฉลี่ย 24 ชั่วโมง.....	171
13 ลักษณะน้ำทิ้งของโรงงานอุตสาหกรรม/นิคมอุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง.....	173
14 ปริมาณโลหะหนักของตัวอย่างน้ำจากชุมชนมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง.....	175
15 การคาดการณ์ผลกระทบด้านเศรษฐกิจหากมีการระงับโครงการ/กิจการ 76 โครงการ.....	262
16 รายชื่อชุมชนในเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542-2555.....	289

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบ (System) และ โลกชีวิต (Lifeworld).....	36
2 แนวทางการศึกษาภาษา การสื่อสารของฮาเบอร์มาส.....	43
3 กรอบการวิเคราะห์สังคมของเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส.....	63
4 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	66
5 ตัวอย่างกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อสังคมของโรงงานอุตสาหกรรม ในพื้นที่มาบตาพุด.....	123
6 ตัวอย่างของการแสดงสัญลักษณ์เพื่อสะท้อนความคิดสีเขียว/ความเป็นสีเขียว ของบริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด.....	148
7 กฎกระทรวงผังเมืองรวมบริเวณอุตสาหกรรมหลักและชุมชน จังหวัดระยอง ปี พ.ศ. 2531 พ.ศ. 2534 และ พ.ศ. 2546.....	177
8 ลุงน้อย ใจดี ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม.....	182
9 ลุงน้อย ใจดี กับนางบาง ใจดี ญาติที่เสียชีวิตด้วยโรคมะเร็ง.....	184
10 การเข้ายื่นหนังสือต่อรัฐบาลของกลุ่มเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก.....	185
11 การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก.....	187
12 การชุมนุมประท้วงของกลุ่มเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก.....	189
13 ตัวแทนเครือข่ายชนชั้นกลางและประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดหลังศาลปกครองระยอง มีคำพิพากษาประกาศเขตควบคุมมลพิษ.....	199
14 ตัวอย่างการประกอบอาชีพของชาวบ้านมาบตาพุดในยุคอุตสาหกรรม.....	208
15 การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชนต่อการพัฒนา อุตสาหกรรมของกลุ่มระยองสมานฉันท์.....	219
16 ตัวอย่างของแบบสอบถามที่มูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สินแห่งประเทศไทยใช้ในการ การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่มาบตาพุด.....	221
17 การเคลื่อนไหวคัดค้านและเรียกร้องให้รัฐบาลอุทธรณ์คำสั่งศาลปกครองกรณี การประกาศเขตควบคุมมลพิษ.....	223
18 การเข้าพบนายกรัฐมนตรีนองคำของกลุ่มระยองสมานฉันท์.....	224
19 การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ในปี พ.ศ. 2554.....	231
20 ข้อมูลผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด (GPP).....	232

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
21	ข้อมูลสัดส่วนการประกอบอาชีพของคนในจังหวัดระยอง ในปี พ.ศ. 2554..... 233
22	การเปรียบเทียบระหว่างสัดส่วน GPP ของจังหวัดกับการลงทุนด้านการศึกษาที่เกิดขึ้น ในจังหวัดระยอง..... 234
23	ร้อยละของการลงทุนด้านการศึกษาที่เกิดขึ้นในแต่ละปีของจังหวัดระยอง..... 234
24	อัตราการจบการศึกษาของประชากรที่อาศัยอยู่ในจังหวัดระยอง ของปี พ.ศ. 2548 และ พ.ศ. 2550..... 235
25	การประมาณการของตัวเลขประชากรแฝงในจังหวัดระยอง..... 236
26	อัตราส่วนระหว่างนักเรียนต่อครูในปีการศึกษา 2551..... 237
27	สัดส่วนแพทย์ต่อประชากรในจังหวัดระยอง..... 237
28	การแสดงให้เห็นถึงการได้รับผลประโยชน์จากโรงงานอุตสาหกรรมของกลุ่ม ที่ออกมาเคลื่อนไหวสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรม..... 278
29	การสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนจากกองทุนไฟฟ้า..... 291
30	การเคลื่อนไหวของชาวบ้านมาบตาพุด เพื่อเรียกร้องให้มีการจัดสรรผลประโยชน์ จากกองทุนไฟฟ้า..... 292
31	วาทกรรมปฏิบัติการต่อสู้และเป้าหมายทางวาทกรรมของผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ..... 307
32	แบบจำลอง (Model) ในการศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรม แนวเศรษฐศาสตร์การเมือง..... 312

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศมหาอำนาจตะวันตกอย่างสหรัฐอเมริกาได้พยายามผลิต/สร้างวาทกรรมที่ว่าด้วย “การพัฒนา” (Development) และ “ความด้อยพัฒนา” (Underdevelopment) ขึ้น หลังจากนั้นพวกเขาก็ใช้วาทกรรมด้อยพัฒนาผลิต/สร้างตัวตนให้กับประเทศในแถบเอเชีย แอฟริกา ลาตินอเมริกา และตะวันออกกลาง เพื่อให้ประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ เหล่านี้เห็นว่าสภาพเศรษฐกิจ สังคมในประเทศของตนยังไม่พัฒนา ผู้คนส่วนใหญ่ในประเทศยังเผชิญกับความยากจนและมีคุณภาพชีวิตที่ต่ำ ขณะที่สาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานก็ยังไม่พร้อมและเพียงพอกับความต้องการของประชาชน (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร, 2544, หน้า 92)

ในระยะเวลาต่อมาประเทศมหาอำนาจเหล่านี้ก็พยายามปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive Practice) หลากหลายรูปแบบเพื่อให้ประเทศที่ถูก “แขวนป้าย” ด้อยพัฒนาเห็นว่ามีแนวทางที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่เดิมมีเพียงรูปแบบเดียว คือ การพัฒนาเพื่อให้เกิดความทันสมัย (Modernization) แบบสังคมตะวันตก (Westernization) ผลจากวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมดังกล่าว ได้เข้าไปมีบทบาทในการครอบงำและชี้นำการพัฒนาของประเทศด้อยพัฒนาหลายประเทศ รวมทั้งประเทศไทย ดังจะเห็นได้จากช่วงต้นทศวรรษ 2500 ที่รัฐบาลภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้เปิดพื้นที่ให้ประเทศมหาอำนาจตะวันตกอย่างสหรัฐอเมริกาเข้ามามีบทบาทในการชี้นำการพัฒนาเศรษฐกิจไทยและนำไปสู่การสถาปนาอุดมการณ์การพัฒนา (Development Ideology) ที่อยู่ภายใต้การสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ (Growth Theory) ขึ้น

อุดมการณ์การพัฒนาเช่นนี้นำไปสู่การปฏิบัติการเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาให้ทันสมัยอย่างสังคมตะวันตก หลายประการไม่ว่าจะเป็น (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 107; ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 158, 234-235)

1. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นเครื่องชี้วัดให้เห็นถึงความเจริญในหลากหลายรูปแบบ เช่น การตัดถนน การสร้างเขื่อน การพัฒนาระบบชลประทาน การกระจายสถาบันการศึกษา โรงพยาบาลไปยังภูมิภาคต่าง ๆ เป็นต้น

2. การจัดตั้งสถาบันที่สนับสนุนการพัฒนา เช่น สำนักงานประมาณ (พ.ศ. 2502) สำนักงานคณะกรรมการการส่งเสริมการลงทุนเพื่อการอุตสาหกรรม (พ.ศ. 2502) สภาการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2502) สภาวิจัยแห่งชาติ (พ.ศ. 2502) คณะกรรมการการส่งเสริมสินค้าออก (พ.ศ. 2503) คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (พ.ศ. 2503) กระทรวงการพัฒนาแห่งชาติ (พ.ศ. 2506) รวมถึงการจัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ (สำนักงานคณะกรรมการการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) การปรับโครงสร้างธนาคารแห่งประเทศไทย เป็นต้น ซึ่งสถาบันเหล่านี้มีบทบาทแตกต่างไปจากสถาบันทางราชการเดิมที่เน้นบทบาทในฐานะผู้ปกครองเป็นหลัก

3. การออกกฎ ระเบียบ พระราชบัญญัติที่ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ เช่น พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน (พ.ศ. 2503) การปรับ โครงสร้างภาษีขาเข้า การให้สิทธิประโยชน์ทางด้านภาษี การอนุญาตให้นักธุรกิจต่างชาติส่งผลกำไรกลับประเทศของตนได้ การยกเลิกพระราชบัญญัติแรงงาน การปราบปรามสหภาพแรงงาน การยกเลิกสหภาพแรงงาน การกำกับควบคุมแรงงานเมือง และก่อตั้งสำนักงานเพื่อดูแลแรงงาน โดยเฉพาะ เป็นต้น

4. การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 เพื่อขึ้นนำการสร้างความคิดโตของตัวเลขเศรษฐกิจและการเปิด โอกาสให้ภาคเอกชนเป็นผู้มีบทบาทนำทางเศรษฐกิจ โดยมีรัฐเป็นผู้สนับสนุนหรือให้การช่วยเหลือ

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน จัดตั้งองค์กรทางเศรษฐกิจสังคมเพื่อขึ้นนำการพัฒนา และการออกนโยบายที่เอื้อต่อการลงทุน เกิดขึ้นควบคู่กับความพยายามในการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อน (Engine of Growth) กระทั่งเกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ในระยะแรกอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าของไทยประสบความสำเร็จอย่างงดงาม ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงแบบก้าวหน้าของตัวเลขทางเศรษฐกิจ รวมทั้งความเจริญทางด้านวัตถุ อย่างไรก็ตามในช่วงทศวรรษ 2520 อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าก็เริ่มถึงจุดอิมตัว เนื่องจากสถานการณ์ของเศรษฐกิจโลกที่เปลี่ยนไป อันเป็นผลจากการล่มสลายของ “ข้อตกลงเบร็ตตันวูดส์” (Bretton Woods Agreement) สถานการณ์อิมตัวของอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าเป็นเหตุให้กลุ่มเทคโนแครตไทยเสนอให้รัฐบาลปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่โดยใช้ยุทธศาสตร์การเติบโตด้วยการส่งเสริมสินค้าอุตสาหกรรม (Export-Led Growth) ยุทธศาสตร์ดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกับยุทธศาสตร์การพัฒนาที่มุ่งกระจายความเจริญออกสู่ภูมิภาค กระทั่งเกิดนโยบายพัฒนาเมือง และพื้นที่เฉพาะขึ้น ซึ่งพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกถือเป็นหนึ่งในพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนา ทั้งนี้เพราะความได้เปรียบเทียบในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นที่ตั้งไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มีสภาพภูมิอากาศที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างท่าเรือน้ำลึก สามารถจัดตั้งเขตอุตสาหกรรม และที่สำคัญที่สุด

คือ มีการค้นพบก๊าซธรรมชาติบริเวณอ่าวไทยที่จะใช้เป็นเชื้อเพลิงและวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ด้วยปัจจัยเชิงโครงสร้างเช่นนี้ทำให้กลางทศวรรษ 2520 คณะรัฐมนตรีมีมติให้ดำเนิน โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ ในนามของ “โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก” (Eastern Seaboard Development Program)

ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกได้มีการกำหนดให้พื้นที่แหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี เป็นแหล่งอุตสาหกรรมเบา รวมทั้งเป็นเขตของการส่งออกสินค้าและพื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยอง เป็นแหล่ง “อุตสาหกรรมหนัก” และ “ศูนย์ปิโตรเคมี” ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มอุตสาหกรรมที่สำคัญ เช่น โรงกลั่นน้ำมัน โรงแยกก๊าซธรรมชาติ โรงผลิตเหล็กและเหล็กกล้า โรงงานพลาสติก โรงงานเคมีและปุ๋ยเคมี โรงไฟฟ้าถ่านหิน ศูนย์กำจัดของเสียอันตรายและท่าเรืออุตสาหกรรม เป็นต้น (สาวิตต์ โพธิวิหค, 2527, หน้า 1-2; เสนาะ อุณาภูล, 2531, หน้า 40)

เมื่อเปรียบเทียบพื้นที่เป้าหมายทั้งสองแล้ว อาจกล่าวได้ว่าพื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยอง ถือเป็นพื้นที่เป้าหมายหลักในการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ทำได้ ทั้งนี้เพราะลักษณะการประกอบการอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นเปรียบเสมือนฐานการผลิตที่สำคัญ อันจะนำสังคมไทยไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรท่อมเทสท์กำลังทุกอย่างลงไปยังพื้นที่ ขณะเดียวกันก็พยายามปฏิบัติการหลายอย่างเพื่อผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม กระทั่งพื้นที่มาบตาพุดถูกทำให้กลายเป็นตัวแบบของการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีการผลิตภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อนที่เรียกกันในกลุ่มเทคโนโลยีว่า “ตัวแบบมาบตาพุด” (Map Ta Phut Model)

ด้วยเหตุที่การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดเป็นลักษณะการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ถูกบังคับให้เกิดขึ้นจากส่วนกลาง (Forced Industrialization) โดยผู้คนในท้องถิ่นไม่มีส่วนร่วม ขณะเดียวกันลักษณะอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นก็เป็นอุตสาหกรรมที่ก่อมลพิษสูง (Dirty Industry) และการพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงแรกก็ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นโดยตรง โดยเฉพาะในกรณีการเวนคืนที่ดินเพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เป็นเหตุให้ชาวบ้านบางรายต้องสูญเสียที่ดินทำกิน บางรายต้องอพยพจากถิ่นที่อยู่เดิม ขณะที่บางชุมชนถึงขั้นล้มสลายหรือต้องขยับย้ายหลบทางให้กับกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม

สถานการณ์ที่เกิดขึ้นเช่นนี้ทำให้ชนชั้นนำและพันธมิตรต้องแสวงหาวิธีการในการสร้างความชอบธรรม (Legitimation) เพื่อให้ผู้คนในสังคมยอมรับกับอุดมการณ์การพัฒนากระแสหลักที่สะท้อนออกมาเป็นตัวแบบมาบตาพุด หนึ่งในวิธีการที่ถูกนำมาใช้ ก็คือ การทำงานในเชิงความคิดผ่านการผลิต/สร้างวาทกรรม ดังเช่น การสร้างวาทกรรมโชติช่วงชัชวาลในช่วงแรกของการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อสร้างภาพนิมิต (Simulation) และกระตุ้นให้ผู้คนเกิดจินตภาพ

(Imagination) ถึงความเจริญทางด้านวัตถุ ความมั่งคั่ง และความอยู่ดีกินดี เมื่อมีการพัฒนาอุตสาหกรรม หรือการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมว่าด้วยบรรษัทภิบาล (Corporate Governance) และความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ (Corporate Social Responsibility) ภายหลังจากที่ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นเริ่มตั้งคำถามถึงผลประโยชน์ที่พวกเขาได้รับจากการพัฒนาอุตสาหกรรม

ผลจากปฏิบัติการทางวาทกรรมหลากหลายรูปแบบเช่นนี้ ทำให้วาทกรรมของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรกดทับ/กีดกันวาทกรรมชุดอื่น ๆ เอาไว้ได้ทั้งหมด ทั้งที่ในขณะนั้นเริ่มมีปัญหาเกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเกิดขึ้นบ้างแล้ว เช่น ปี พ.ศ. 2530 เกิดกลิ่นเหม็นของก๊าซและเสียงดังจากโรงกลั่นน้ำมันสตาร์รีฟิไนน์ ปี พ.ศ. 2532 เกิดสารปรอทรั่วไหลจากท่อส่งก๊าซและโรงงานแยกก๊าซของการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) หรือการปนเปื้อนของน้ำและน้ำบริโภคน้ำปี พ.ศ. 2536 โรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร ได้ทำเรื่องร้องเรียนต่อนายกเทศมนตรีถึงความเดือดร้อนจากการก่อสร้าง โรงกลั่นน้ำมันสตาร์รีฟิไนน์ ปี พ.ศ. 2537 เกิดอุบัติเหตุเรือบรรทุกน้ำมันถูกชนโดยเรือบรรทุกสินค้าเป็นเหตุให้น้ำมันกว่า 180,000 ลิตรไหลลงสู่ทะเล ปี พ.ศ. 2539 ที่ชาวบ้านในพื้นที่ร้องเรียนว่าได้รับกลิ่นเหม็นจากโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น (เดชรัตน์ สุขกำเนิด และคณะ, 2544, หน้า 92-93)

อย่างไรก็ดีแต่ในระยะเวลาต่อมาปัญหาและผลกระทบเหล่านี้ก็เริ่มสะสมมากขึ้นในเชิงปริมาณ จนช่วงต้นทศวรรษ 2540 ผู้คนโดยทั่วไปก็เริ่มรับรู้ถึงปัญหาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมตามตัวแบบมาบตาพุด ทั้งนี้เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดปัญหากลิ่นรบกวนจากโรงงานอุตสาหกรรม (ปิโตรเคมี) ซึ่งส่งผลกระทบต่อครู นักเรียน โรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคารและชาวบ้านที่อาศัยอยู่โดยรอบนิคมอุตสาหกรรม ดังเช่น ช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2539 ครู นักเรียน พระภิกษุ สามเณร และชาวบ้านบริเวณชุมชนมาบตาพุดร้องเรียนว่า ได้กลิ่นเหม็นจากโรงงานอุตสาหกรรม เหตุการณ์ครั้งนั้น ทำให้สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดระยอง เข้าไปตรวจสอบสภาพนักเรียนโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร จำนวน 18 คน พบว่า นักเรียนจำนวน 2 คนมีอาการระคายเคืองระบบทางเดินหายใจ ขณะที่อีก 16 คน มีอาการวิตกังวล เช่น เหนื่อย เพลีย ไม่มีแรง เป็นต้น ต่อมากองอนามัยสิ่งแวดล้อมได้เข้าตรวจวัดมลพิษบริเวณ โรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคารพบสารทูลอิน 0.009-0.22 มิลลิกรัม/ลูกบาศก์เมตร (มาตรฐานบรรยากาศในการทำงานโดยกระทรวงมหาดไทยเท่ากับ 754 มิลลิกรัม/ลูกบาศก์เมตรระยะเวลาสัมผัส 8 ชั่วโมง) หรือเมื่อวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ. 2540 เกิดกลิ่นเหม็นทำให้ให้นักเรียน โรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคารมีอาการเวียนศีรษะ คลื่นไส้ แสบคอ คอแห้ง เช่นเดียวกันกับวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2540 ครูและนักเรียนได้รับกลิ่นเหม็นคล้ายกลิ่นฟุ้งสุก กลิ่นกำมะถัน กลิ่นเหม็นเปรี้ยว และกลิ่นหอมเอียน นอกจากนี้

จากการบันทึกสถิติของครูพยาบาลโรงเรียนมาตาพุดพันพิทยาคาร พบว่า บางวันต้องส่งนักเรียนไปโรงพยาบาลถึง 141 คน เพราะมีอาการแสบจมูก น้ำมูกไหล เจ็บคอ เป็นผื่นคัน อ่อนเพลีย โพรงจมูกอักเสบ และปวดศีรษะ เป็นต้น (เดชรัตน์ สุขกำเนิด และคณะ, 2544)

เหตุการณ์เช่นนี้เปรียบเสมือนการเปิดประตูให้บุคคลภายนอกและหน่วยราชการเข้าไปตรวจสอบข้อเท็จจริงจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นครั้งแรก ดังจะเห็นได้จาก

1. ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540 สำนักสาธารณสุขจังหวัดระยองตรวจคุณภาพอากาศที่โรงเรียนมาตาพุดพันพิทยาคาร พบปริมาณก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์อยู่ระหว่าง 0.76-1.04 ppm. และในเดือนมิถุนายน สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดระยองได้ดำเนินการเฝ้าระวังสุขภาพอนามัยของครูจำนวน 17 คน พบว่า ทั้งหมดมีอาการแสบจมูก แสบคอ ไอจาม อ่อนเพลีย มีน้ิศีรษะ วิงเวียนเมื่อได้กลิ่นก๊าซ นอกจากนี้ได้ตรวจฮีโมโกลบิน (Hemoglobin) ในเลือดจำนวน 16 คน มีอาการผิดปกติ 7 คน คือ มีค่าคาร์บอกซีฮีโมโกลบิน (Carboxyhemoglobin) สูงกว่าปกติ 6 คน และมีค่าเม็คฮีโมโกลบิน (Methemoglobin) สูงกว่าปกติ 1 คน

2. ศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อมที่ 3 จังหวัดชลบุรี ได้ตรวจสอบคุณภาพอากาศบริเวณโรงเรียนมาตาพุดพันพิทยาคารพบปริมาณก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์อยู่ระหว่าง 0.76 - 1.04 ppm. (ค่ามาตรฐานในบรรยากาศที่กำหนดโดยคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติจะต้องมีค่าเฉลี่ย 24 ชั่วโมงไม่เกิน 0.12 ppm.)

3. เจ้าหน้าที่กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีลงตรวจพื้นที่ พบว่า มลพิษที่นักเรียนได้รับมาจากโรงงานทุนเท็กซ์และโรงกลั่นน้ำมันสตาร์ไฟนิง คือ ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ โดยกระทรวงได้กำหนดมาตรการแก้ไขปัญหา 3 ระยะ คือ ระยะที่ 1 ให้ผู้เชี่ยวชาญพิสูจน์กลิ่นสารเคมี/ระดับมลพิษ รวมทั้งให้แพทย์วิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้เกิดการเจ็บป่วยของครู/นักเรียน ระยะที่ 2 ตรวจสอบหาแหล่งก่อมลพิษและหามาตรการป้องกัน และระยะที่ 3 ย้ายโรงเรียนไปอยู่ในสถานที่ปลอดภัย

4. กรมควบคุมมลพิษ เริ่มเข้าไปตรวจสอบมลพิษทางอากาศที่นิคมอุตสาหกรรมมาตาพุดภายหลังจากเกิดปัญหาและได้รับเรื่องร้องเรียนจากชาวบ้าน

5. คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีมติให้กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ประสานงานกับกระทรวงอุตสาหกรรมดำเนินการแก้ไขปัญหาที่ส่งผลต่อโรงเรียนมาตาพุดพันพิทยาคารให้ได้ (ขณะนั้นมีการกำหนดระยะเวลาในการแก้ไขปัญหาภายในหนึ่งสัปดาห์) และหากไม่สามารถแก้ไขปัญหาก็ให้กระทรวงอุตสาหกรรมสั่งปิดโรงงานอุตสาหกรรม

6. การจัดตั้ง “คณะทำงานคมกลั่น” ประกอบด้วยผู้แทนจากหน่วยงานราชการ ตัวแทนชาวบ้าน ครู โรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร โดยคณะทำงานมีข้อสรุปว่ามีกลั่นที่เป็นต้นเหตุความเดือดร้อนรำคาญมี 7 กลั่นจาก 6 โรงงานอุตสาหกรรม

ด้วยสถานการณ์มลพิษที่ดำรงอยู่เช่นนี้ ทำให้ชนชั้นนำของประเทศไทยและพันธมิตรต้องปฏิบัติการทางวาทกรรมแบบใหม่ เพื่อรักษาและสร้างความชอบธรรมให้กับอุดมการณ์การพัฒนากระแสหลักภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดเอาไว้ โดยวาทกรรมชุดใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นและปฏิบัติการภายใต้สถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อม ก็คือ “วาทกรรมภายใต้นิยามความเป็นสีเขียว” วาทกรรมชุดนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการสร้างเทคโนโลยีทางอำนาจ (Technology of Power) เพื่อหนุนเสริมและทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดเป็นไปอย่างราบรื่น รวมทั้งลดกระแสวิพากษ์วิจารณ์จากสังคม ผ่านการสร้างกลไกการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ (Health Impact Assessment: HIA) ซึ่งเป็นความพยายามในการทำให้เห็นว่าหากมีการดำเนินการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชนก่อน หรือการสร้างกลไกการศึกษาสิ่งแวดล้อมในเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Environmental Assessment: SEA) ซึ่งเป็นแนวคิดการประเมินศักยภาพและข้อจำกัดของสิ่งแวดล้อมตั้งแต่การกำหนดนโยบายโดยบูรณาการมิติด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมเข้าด้วยกัน เครื่องมือดังกล่าวถูกกล่าวอ้างว่าเป็นเครื่องมือในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการยอมรับจากธนาคารโลก (World Bank) ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) สหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (International Union of Conservation on Nature and Natural Resources: IUCN)

อย่างไรก็ดีแล้วแต่วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมเหล่านี้ก็ไม่สามารถกดทับปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมได้ กระทั่งเกิดปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่อต่อต้านการพัฒนาอุตสาหกรรมจากผู้กระทำการสองกลุ่ม คือ

1. ปฏิบัติการต่อต้านจากเครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้าน (มาบตาพุด) ที่เป็นพันธมิตรโดยผู้กระทำการกลุ่มนี้ มีจุดยืนในการพัฒนาอุตสาหกรรม คือ การเสนอให้หยุดสร้างและขยายอุตสาหกรรม (Deindustrialization) ทุกชนิดในพื้นที่มาบตาพุด ทั้งนี้เพราะสถานการณ์ของมลพิษในเขตมาบตาพุดที่มีอยู่เกินกว่าที่จะรองรับได้ (Carrying Capacity) รวมถึงการประกาศให้สาธารณะรับรู้ว่าชาวบ้านในพื้นที่มาบตาพุดไม่ต้องการ โรงงานอุตสาหกรรม เพราะอุตสาหกรรมสร้างปัญหาให้กับชาวบ้าน ขณะเดียวกันชาวบ้านก็ไม่ได้รับผลประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้นจากการพัฒนา

อุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาพุด ความคิดที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นนี้ได้นำไปสู่ปฏิบัติการหลากหลายรูปแบบ ดังเช่น การชุมชนประท้วง การฟ้องร้องต่อศาลปกครอง เพื่อขอให้ประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียงหรือการฟ้องร้องเพื่อขอให้ศาลปกครองมีคำสั่งให้หยุดสร้าง/ขยายโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น

2. ปฏิบัติการต่อต้านจากชาวบ้านรากหญ้าที่ผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่ายที่วิถีชีวิตของผู้คนกลุ่มนี้สัมพันธ์และต้องพึ่งพิงอยู่กับภาคอุตสาหกรรมเป็นผลให้ชาวบ้านกลุ่มนี้มองว่า ชาวบ้านชุมชนมาตาพุดปัจจุบันตกอยู่ในเงื้อมมือที่ต้องอยู่ร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรมไม่ว่าจะเป็นเรื่องโรงงานอุตสาหกรรมที่สร้างมาแล้วหรือที่จะสร้างขึ้นใหม่ (อิทธิพลแจ่มแจ้ง, สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2552; โสศ ศะละลาศ, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552) ดังนั้นจุดยืนของชาวบ้านกลุ่มนี้จึงเห็นว่า ชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมสามารถอยู่ร่วมกันได้ (Coexistence) เพราะสภาพความเป็นจริงของสังคมมาตาพุด ปัจจุบันไม่สามารถที่จะแยกชุมชนท้องถิ่นออกจากอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถแยกโรงงานอุตสาหกรรมออกจากชุมชนท้องถิ่นได้ แต่การอยู่ร่วมกันนั้น จำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขที่เหมาะสม (ไม่ใช่การอยู่ร่วมกันด้วยสถานการณ์มลพิษที่รุมเร้าชาวบ้านในพื้นที่)

ด้วยผลประโยชน์ ความคิด ความเชื่อของผู้กระทำกรกลุ่มต่าง ๆ ที่แตกต่างกันเช่นนี้ ทำให้ที่ผ่านมาเกิดกระบวนการต่อสู้ช่วงชิงความหมายและลดทอนบทบาท/พลังการเคลื่อนไหวของอีกฝ่ายให้อ่อนแอลง เช่น กรณีที่ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรได้ใช้ความรู้ทางวิชาการครอบงำความรู้และอุดมการณ์ของประชาชนในท้องถิ่นมาตาพุด โดยทำให้ความรู้ท้องถิ่นกลายเป็นสิ่งที่ไม่ทันสมัยหรือไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่หรือการสร้างความเป็นอื่น (Others) ให้กับกลุ่มเครือข่ายชนชั้นกลางๆ และชาวบ้านรากหญ้าๆ ในลักษณะที่ว่า การเสียดสีเพื่อประเทศ การเสียดสีเพื่อส่วนรวม การขัดขวางความเจริญ เป็นต้น เช่นเดียวกันกับการต่อสู้ระหว่างเครือข่ายชนชั้นกลางๆ และชาวบ้านรากหญ้าๆ ที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ เห็นว่าชาวบ้านรากหญ้าๆ รับเงินจากโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อออกมาเคลื่อนไหว ขณะที่ชาวบ้านรากหญ้าๆ ก็มองว่าเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ที่ออกมาเคลื่อนไหวไม่ใช่คนในพื้นที่ ไม่รู้ปัญหาที่แท้จริง เป็นต้น

จากปรากฏการณ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่าอุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยมที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการสร้างความมั่งคั่งสามารถขึ้นมาครองอำนาจนำ (Hegemony) ในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่มาตาพุด แม้การพัฒนาอุตสาหกรรมดังกล่าวสร้างปัญหาและส่งผลกระทบต่อผู้คนในสังคมและชุมชนท้องถิ่นหลากหลายมิติ แต่อุดมการณ์การพัฒนาเช่นนี้ก็สามารถครองอำนาจนำในกระบวนการพัฒนามาโดยตลอด ความสามารถในการครองอำนาจนำทางอุดมการณ์นั้นเป็นผลจากการที่ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรได้สร้างกลยุทธ์ในการกดทับ

(Subjugation) ผ่านการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมหลากหลายรูปแบบ โดยพลังอำนาจของวาทกรรมในการกดทับผันแปรไปตามบริบททางเศรษฐกิจสังคมที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ ดังเช่นในช่วงแรกของการพัฒนาอุตสาหกรรมอำนาจของวาทกรรมสามารถกดทับและยึดครองความคิดของผู้คนในสังคมและชุมชนท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี แต่ต่อมาศักยภาพในการกดทับของวาทกรรมก็เริ่มอ่อนกำลังลง อันเป็นผลจากสภาพปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งในรูปของผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งในช่วงเวลาที่วาทกรรมกระแสหลักเริ่มไม่มีศักยภาพในการกดทับ ก็เริ่มปรากฏให้เห็นกลุ่มผู้กระทำการที่มีความคิด ความเชื่อหรืออุดมการณ์ในการพัฒนาอุตสาหกรรมที่แตกต่างไปจากพันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำ กระทั่งนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อช่วงชิงอำนาจนำ (Counter-hegemony) และสร้างความชอบธรรมหรือประกาศตัวตนในพื้นที่สาธารณะ (Public Square) ของผู้กระทำการกลุ่มอื่น ๆ โดยผู้กระทำการเหล่านี้ต่างผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่อตอบโต้/ต่อต้านวาทกรรมกระแสหลัก ผลของปฏิบัติการเช่นนี้นำไปสู่การต่อสู้ทางวาทกรรมในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาดาดูค สถานการณ์ที่ดำรงอยู่เช่นนี้กลายเป็นเหตุให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาว่าที่ผ่านมาชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรผลิต/สร้าง/พัฒนาและปฏิบัติการทางวาทกรรมกระแสหลักอย่างไร เพื่อให้ฝ่ายตนเองมีอำนาจนำในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาดาดูค หลังจากนั้นวาทกรรมการพัฒนากระแสหลักได้ถูกท้าทายโดยวาทกรรมต่อต้าน (Counter-hegemony Discourse) อย่างไร และผู้กระทำการเหล่านี้กลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนได้เสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาดาดูคมีการต่อสู้กันอย่างไร ในสนามของวาทกรรม (Discursive Field) เพื่อรักษา/ช่วงชิงอำนาจนำและสร้างความชอบธรรมให้กับฝ่ายตนเอง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการก่อรูป ปฏิบัติการและพลวัตรของวาทกรรมกระแสหลักในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาดาดูค
2. เพื่อศึกษาการก่อรูปและปฏิบัติการของวาทกรรมต่อต้านในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาดาดูค
3. เพื่อศึกษาการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาดาดูค

จุดยืนทางญาณวิทยา (Epistemology Stance)

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ตั้งอยู่บนญาณวิทยาแนวสังคมนิยมเชิงวิพากษ์ (Critical Realism) กล่าวคือ เป็นการมองความเป็นจริงทางสังคมภายใต้ความเชื่อที่ว่าโลกทางสังคมมีแก่นแท้ (Core) อยู่ภายในซึ่งเป็นสาระแท้จริง (Essence) ฝังอยู่เบื้องล่างของปรากฏการณ์อันทำให้ไม่สามารถมองเห็นได้ แก่นแท้ดังกล่าวนี้ประกอบเป็นโครงสร้างแท้จริง (Real Structures) ที่กำหนดส่วนอื่น ๆ ของสังคม รวมทั้งกำหนดความเป็นไปและการเปลี่ยนแปลงของสังคมอีกด้วย แต่มนุษย์ก็ไม่สามารถเข้าใจแก่นแท้ดังกล่าวได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะข้อจำกัดในตัวมนุษย์หลายมิติ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มีการดำรงอยู่ของความจริงทางสังคม ซึ่งเป็นอิสระจากการรับรู้ของมนุษย์และที่ผ่านมากความจริงทางสังคมที่อิสระจากการรับรู้ของมนุษย์เช่นนี้ก็ขึ้นอยู่และเปลี่ยนแปลงไปตามโครงสร้าง/บริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมในแต่ละสังคมด้วยความซับซ้อนและลึกลับของความจริงทางสังคมเช่นนี้ ทำให้การศึกษาความจริงทางสังคมจึงจำเป็นต้องมีการตรวจสอบอย่างกว้างขวาง เพื่อสร้างความเข้าใจและเข้าถึงความเป็นจริงทางสังคมให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

ภายใต้ความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นจริงทางสังคมเช่นนี้ เป็นเหตุให้วิธีการแสวงหาความรู้ของผู้วิจัยอยู่บนพื้นฐานปรัชญาของทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) โดยมีจุดเน้นไปที่การวิพากษ์ (Critique) และตั้งคำถามกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคม ทั้งนี้เพื่อเปิดโปงให้เห็นถึงรากเหง้า (Radical) ของความเป็นจริงหรือปรากฏการณ์ที่อยู่เบื้องหลังด้วยเหตุที่การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมจำเป็นต้องวิเคราะห์ลงไปในระดับลึกกว่าปรากฏการณ์ที่เห็นหรือดำรงอยู่ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องใช้แนวทางการศึกษาวาทกรรมแบบข้ามพหุสาขาวิชา (Transdisciplinary Approach) ในลักษณะของการสลายพรมแดนความรู้เพื่อทำความเข้าใจ อธิบาย และเปิดโปงปรากฏการณ์ทางสังคมเหล่านั้น ขณะเดียวกันภายใต้ฐานคิดของสำนักทฤษฎีวิพากษ์ ผู้วิจัยก็เชื่อว่าสรรพสิ่งและปรากฏการณ์ทั้งหลายในสังคมเกี่ยวข้องกันและต่างกำหนดซึ่งกันและกัน (Dialectic) ดังนั้นการที่จะเข้าใจปรากฏการณ์ในสังคมได้ จึงจำเป็นต้องพิจารณาบริบทหรือสภาพแวดล้อมที่อยู่รายรอบปรากฏการณ์นั้นด้วย

เป้าหมายสำคัญของวิพากษ์ในการวิจัยครั้งนี้ ก็คือ การรื้อถอนและสร้าง (Reconstruction) เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ใหม่ (Paradigm Shift) รวมถึงการแสวงหาความรู้เพื่อการปลดปล่อย (Emancipatory) มนุษย์ให้เป็นอิสระจากพันธนาการ และทำให้สังคมเปิดพื้นที่ให้กับผู้เสียเปรียบ/กลุ่มคนที่สังคมทำให้กลายเป็นชายขอบทั้งหลาย (Marginalization)

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรม: ศึกษากรณีการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษา ออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยในลักษณะกรณีศึกษา (Case Study) กล่าวคือ เป็นการศึกษาการพัฒนาอุตสาหกรรมเฉพาะในพื้นที่มาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง อันเป็น พื้นที่ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่แห่งนี้กลายเป็นแหล่งที่สร้างรายได้อย่างมหาศาลให้กับ ประเทศ อย่างไรก็ตามแล้วแต่การพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นก็ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้อยู่ในท้องถิ่น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรจึงต้อง แสวงหามาตรการในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อผลักดันการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม ขณะเดียวกัน ผู้วิจัยจะใช้กรณีศึกษาดังกล่าวเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจกระบวนการทัศน์การพัฒนาของ ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร วิถีคิดของกลุ่มชนชั้นกลางฯ และชาวบ้านรากหญ้าฯ ที่เข้ามา เกี่ยวข้องในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม รวมทั้งใช้ประสบการณ์จากกรณีศึกษาครั้งนี้ (Empirical) จะนำไปสู่การสร้างความรู้ความเข้าใจในเชิงทฤษฎี (Theoretical)

2. ขอบเขตเนื้อหา การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ให้เห็นถึงวาทกรรมและ ปฏิบัติการทางวาทกรรมของผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนได้เสียในกระบวนการพัฒนา อุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด ทั้งวาทกรรมที่เกิดขึ้นจากชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร หรือวาทกรรมกระแสหลัก วาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ และวาทกรรมของชาวบ้าน รากหญ้าฯ หรือวาทกรรมต่อต้าน รวมทั้งการวิเคราะห์การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างผู้กระทำ การเหล่านี้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับตนเองและการใช้วาทกรรมเพื่อช่วงชิงการนำหรือ เป็นเครื่องมือในการนำไปสู่เป้าหมายทางอุดมการณ์ที่แต่ละฝ่ายยึดถือ

3. ขอบเขตช่วงเวลา ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเริ่มทำการศึกษาดังแต่ช่วงที่รัฐบาลมี แนวคิดในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ชายฝั่งทะเล ตะวันออก คือ ในปี พ.ศ. 2524 และเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบ มาบตาพุด จนกระทั่ง ถึง พ.ศ. 2557 ทั้งนี้เพราะกว่าสามทศวรรษแห่งการพัฒนาได้ก่อให้เกิด ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและผลกระทบทางสังคม สิ่งแวดล้อมอย่างมหาศาล ดังนั้น ภาพของ การพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้แบบมาบตาพุดจึงมีลักษณะของเหรียญสองด้าน คือ มีกลุ่มหนึ่ง ที่ได้รับประโยชน์ในรูปแบบของความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจมากกว่าผู้คนกลุ่มอื่น ๆ ขณะที่อีกกลุ่มหนึ่ง

กลับกลายเป็นผู้แบกรับต้นทุนและปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาจากระบวนการพัฒนา ประเด็นเหล่านี้ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. คาดว่าผลการวิจัยในครั้งนี้จะก่อให้เกิดการพัฒนาการศึกษาวาทกรรมของภายใต้กรอบคิดของมิเชล ฟูโกต์และเจอร์เกน ฮาเบอร์มาสไปสู่การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ในบริบทของสังคมไทย
2. คาดว่าผลการวิจัยในครั้งนี้จะนำไปสู่การสร้างวิธีวิทยาการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ภายใต้บริบทของสังคมไทย
3. คาดว่าผลการวิจัยในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่หากต้องการต่อสู้กับการครอบงำ ควบคุมในกระบวนการพัฒนาจำเป็นที่จะต้องต่อสู้ด้วยการสร้างวาทกรรมชุดใหม่ หรือการผลิตเอกลักษณ์ ความหมายชนิดใหม่ที่ไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้กรอบของความคิดในการพัฒนาแบบเดิม
4. คาดว่าผลการศึกษาครั้งนี้จะทำให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากฐานคิดในการพัฒนาแบบเดิม (อุตสาหกรรมนิยมแบบตะวันตก) และนำไปสู่การแก้ไขปัญหา/ผลกระทบซึ่งแตกต่างออกไปจากวิธีการแก้ไขปัญหาดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

บทที่ 2

การสำรวจวรรณกรรม

จุดมุ่งหมายของการสำรวจวรรณกรรมในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยต้องการแสดงให้เห็นถึงพรหมแดนขององค์ความรู้ที่จะใช้เป็นกรอบในการศึกษาวิจัยหรืออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่ผู้วิจัยหยิบยกขึ้นมาเป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้แนวคิดทฤษฎีที่จะใช้เป็นกรอบและแนวทางในการศึกษาในงานวิจัยเรื่อง “ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรม: ศึกษากรณีการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟูดา” ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับวาทกรรมเป็นแนวคิดหลักในการวิเคราะห์ เมื่อสำรวจแนวคิด/ทฤษฎีที่เป็นเสมือนองค์ความรู้ในเชิงนามธรรมแล้วผู้วิจัยได้พยายามสำรวจองค์ความรู้ที่เป็นรูปธรรมและประยุกต์แนวคิดทฤษฎีเหล่านี้ ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ผ่านการสำรวจงานที่วิจัยที่นักวิจัยหลากหลายท่านได้ศึกษาเอาไว้ หลังจากนั้นผู้วิจัยจะพยายามประสานองค์ความรู้ทั้งสองนี้เข้าด้วยกัน เพื่อสร้างกรอบแนวคิด (Conceptual Framework) ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เป็นกรณีศึกษาของผู้วิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

วาทกรรมในมุมมองของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault)

มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault: 1926-1984) เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในกลุ่มสำนักคิดทางภูมิปัญญาและวิชาการในประเทศฝรั่งเศสที่ถูกเรียกอย่างกว้าง ๆ ว่า “โครงสร้างนิยม” (Structuralism) สำนักคิดดังกล่าวได้สร้างความเปลี่ยนแปลงต่อวงการศึกษาด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์อย่างใหญ่หลวง กล่าวได้ว่างานของฟูโกต์ถือเป็นการเปิดมิติใหม่ของการศึกษา “อำนาจ” ที่เชื่อมโยงกับกรอบความรู้ความคิดของสังคมแต่ละยุคแต่สมัยภายใต้ปฏิสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นผ่านสิ่งที่ฟูโกต์เรียกว่า “วาทกรรม” (Discourse)

แนวคิดวาทกรรมเปรียบเสมือนกุญแจที่นำไปสู่ความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมในสังคมหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะการใช้แนวคิดวาทกรรมเพื่อแสดงให้เห็นว่าความคิดในสังคมสมัยใหม่ที่เชื่อว่ามนุษย์เปรียบเสมือนองค์ประธาน (Subject) ในมีเจตจำนงเสรีที่จะคิดและสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเสรีนั้นอาจเป็นเพียงมายาภาพหรือมายาคติ เพราะตามความคิดของฟูโกต์เห็นว่า มนุษย์เป็นเพียงสิ่งประกอบสร้างจากเครือข่ายอำนาจและวาทกรรมในสังคมเท่านั้น (นพพร ประชากุล, 2554, หน้า 3-4; Alan Sheridan, 1986; Barry Smart, 1985)

หากจะตั้งคำถามว่าวาทกรรมตามแนวคิดของฟูโกต์ คืออะไร หรือฟูโกต์นิยามของวาทกรรมไว้เป็นเช่นใด อาจเป็นคำถามที่ตอบได้ยาก ที่เป็นเช่นนั้นเพราะฟูโกต์ไม่เคยนิยามหรือให้คำจำกัดความของคำว่าวาทกรรมอย่างชัดเจน ในทางตรงกันข้ามคำจำกัดความของวาทกรรมตามแนวคิดของฟูโกต์กลับลื่นไหลไปตามงานเขียนแต่ละชิ้นของเขา เช่น ในหนังสือ *The Archeology of Knowledge* เขาพยายามชี้ให้เห็นว่า “วาทกรรมเป็นความรู้/ความจริงที่มีอิสระในตัวเอง ขณะเดียวกันวาทกรรมก็มีอำนาจในการกำหนดและบงการ” หรือในหนังสือ *The Order of Things* ฟูโกต์พูดถึงวาทกรรมว่า “วาทกรรมไม่ใช่เป็นเพียงแต่ภาพตัวแทนในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง แต่วาทกรรมยังมีลักษณะเป็นเงื่อนไขเชิงรูปธรรมที่สามารถสร้างและควบคุมความคิดและจินตนาการของผู้คนในสังคม” ขณะที่ปาฐกถาในทศวรรษ 1970 เขาให้ความเห็นว่า “เราจะต้องเข้าใจวาทกรรมในฐานะที่เป็นความรุนแรงที่กระทำต่อสรรพสิ่งหรือในแทบทุกกรณี ในฐานะที่เป็นการกระทำ/ภาคปฏิบัติของวาทกรรม ที่เรายังคับ/ขัดเหยียดให้กับโลกแห่งความเป็นจริง และในภาคปฏิบัติการนี้เองที่วาทกรรมได้สร้างเหตุการณ์และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นมาบังคับใช้กับสรรพสิ่ง” วาทกรรมในมิตินี้ฟูโกต์กำลังจะบอกกับว่า วาทกรรมไม่ใช่เรื่องของภาษา คำพูด หรือการตีความเท่านั้น แต่วาทกรรมยังเป็นเรื่องของอำนาจและความรุนแรงที่แสดงออกมาในรูปของภาคปฏิบัติการจริงในสังคม (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร์, 2549ก)

ในบริบทของสังคมไทยภายใต้ความคลุมเครือของนิยามวาทกรรมเช่นนี้ ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร์ (2549ก) ได้ตีความหมายของวาทกรรมตามความหมายของฟูโกต์เอาไว้และวิเคราะห์เอาไว้ว่า วาทกรรมอาจมีความหมายในสองนัยยะตามวิธีวิทยาในการศึกษาวาทกรรมสองแนวของเขา คือ ในช่วงที่ฟูโกต์ใช้วิธีวิทยาในการศึกษาวาทกรรมแบบ โบราณคดีวิทยา (Archaeology) วาทกรรมในมิตินี้ เขาให้ความสำคัญกับภาษาเป็นอย่างมาก โดยเขาพยายามมองว่าวาทกรรมเป็นระบบที่ทำให้การพูด การเขียนในสังคมหนึ่ง เพราะวาทกรรมจะเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์ เงื่อนไข และกลไกต่าง ๆ ในการพูดและการเขียน แต่ในช่วงหลังฟูโกต์ได้เปลี่ยนวิธีวิทยาในการศึกษาวาทกรรมจากวิธีการแบบ โบราณคดีสู่วิธีวิทยาแบบวงศาวิทยา (Genealogy) เขากลับมองว่าวาทกรรมเป็นมากกว่าเรื่องของภาษาหรือคำพูด ทั้งนี้เพราะมีภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม (Discursive Practices) ที่ปฏิบัติการณ์ผ่านความคิด ความเชื่อ คุณค่า และสถาบันต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ (Michel Foucault, 1970 อ้างถึงใน ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร์, 2549ก, หน้า 21)

กระทั่งในเวลาต่อมาไชยรัตน์ได้นิยามความหมายของวาทกรรมตามความคิดของเขาเอาไว้ว่า วาทกรรม หมายถึง กระบวนการในการสร้าง (Constitute) เอกลักษณ์ (Identity) และความหมาย (Significance) ให้กับสรรพสิ่งต่าง ๆ ในสังคมที่ห่อหุ้มตัวมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็ความรู

ความจริง อำนาจ หรือตัวตนของมนุษย์ (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร, 2549ก, หน้า 19-20)
การตีความหมายของวาทกรรมในลักษณะนี้ของไชยรัตน์เห็นว่าจะเป็นความหมายที่สอดคล้อง
กับความคิดในช่วงสุดท้ายของชีวิตฟูโกต์ ที่ให้ความสนใจกับสิ่งที่เรียกว่า “เทคนิควิทยาของ
การสร้างตัวตน” (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร, 2549ก, หน้า 21)

ในประเด็นความหมายของวาทกรรมตามแนวคิดของฟูโกต์นี้ ไชยรัตน์พยายามขยาย
ความให้ชัดเจนอีกครั้งในปาฐกถาในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “ชุมชนอีสานกับการพัฒนา:
ทบทวนประสบการณ์ แนวคิด และวาทกรรม” ณ โรงแรมอบลบุรีรีสอร์ท จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ
วันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2547 โดยเขาได้อธิบายว่า วาทกรรมเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ และภาค
ปฏิบัติการต่าง ๆ ที่ทำให้การพูด การคิด การเขียน การวิเคราะห์ และการทำความเข้าใจในเรื่องใด
เรื่องหนึ่งเป็นไปได้ ขณะเดียวกันวาทกรรมก็กดทับ ปิดกั้น การพูด การเขียน การวิเคราะห์ และ
การทำความเข้าใจแบบอื่น ๆ ไว้ไม่ให้ปรากฏขึ้นมา แม้ว่าจะดำรงอยู่ได้ ดังนั้น พลังอำนาจของ
วาทกรรมจึงอยู่ที่การผลิตหรือการสร้างเอกลักษณ์/ตัวตนและความหมายให้กับสรรพสิ่งต่าง ๆ
ในสังคม โดยวาทกรรมเหล่านี้จะมีภาคปฏิบัติการจริงในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้สิ่งที่วาทกรรม
ผลิต/สร้างขึ้นมาได้รับการยอมรับในสังคมวงกว้าง สำหรับการสร้างเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของ
วาทกรรมนั้นจะใช้วิธีการสร้างความเป็นอื่น (The Other) ขึ้นมา เพื่อให้วาทกรรมมีความโดดเด่น
เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ววาทกรรมจึงเป็นเรื่องของระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ เงื่อนไข และความเป็นไปได้
ของการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร, 2549ข, หน้า 7)

1. พัฒนาการในการศึกษาวาทกรรมของมิเชล ฟูโกต์

1.1 การศึกษาวาทกรรมภายใต้วิธีวิทยาแบบโบราณคดีวิทยา (Archeology)

การศึกษาวาทกรรมในรูปแบบนี้ของฟูโกต์สะท้อนให้เห็นผ่านการศึกษา
ประวัติศาสตร์ความคิดของมนุษย์ โดยฟูโกต์ได้วิพากษ์การศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดแบบเดิม
ที่มองพัฒนาการความคิดบนพื้นฐานของความต่อเนื่อง (ของประวัติศาสตร์) และมองประวัติศาสตร์
ความคิดแบบความก้าวหน้า (ทางความคิด) หรือมองในเชิงสูงส่ง/เป็นพัฒนาการของสิ่งดีงาม
กระทั่งมองไม่เห็นถึงความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลังความคิดเหล่านั้น การปฏิเสธการศึกษา
ประวัติศาสตร์ความคิดเช่นนี้ของฟูโกต์เกิดขึ้นพร้อมกับการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ความคิด
(แบบใหม่) โดยการชี้ให้เห็นถึงกฎเกณฑ์ที่กำกับการผลิตความคิด/ความรู้ของสังคมในแต่ละยุคสมัย
จุดเริ่มต้นในประวัติศาสตร์ความคิด (วาทกรรม) ของฟูโกต์ เริ่มปรากฏขึ้นผ่าน
งานเขียนที่ชื่อว่า “จิตวิปลาสและอารยธรรม” (Madness and Civilization A History of Insanity in
the Age of Reason) ในหนังสือเล่มนี้ฟูโกต์พยายามตั้งคำถามถึงเงื่อนไขและสภาวะทาง
ประวัติศาสตร์ในคริสต์วรรษที่ 17 และ 18 ที่มีการแบ่งแยกความแตกต่างระหว่างความมีเหตุผล

และไม่มีเหตุผล ข้อค้นพบที่สำคัญที่ฟูโกต์ได้จากการศึกษาครั้งนี้ คือ เขาได้ค้นพบเทคนิคของอำนาจในลักษณะของอำนาจแห่งการแบ่งแยกและกีดกัน (โดยเฉพาะการแบ่งแยกผู้ป่วยโรคเรื้อนและคนบ้าออกจากคนปกติในสังคม) กฎ ระบบ ระเบียบกับการกักกันในสถาบัน ตลอดจนถึงการก่อตัวของความรู้แบบใหม่ โดยเขาได้เลือก “ความบ้า” หรือ “จิตวิปลาส” มาเป็นประเด็นในการวิเคราะห์ โดยมองว่า ความบ้า/คนบ้าเกิดจากการนิยามหรือให้ความหมาย กล่าวคือ นิยามของความบ้า/คนบ้าได้เปลี่ยนรูปไปตามยุคสมัยของประวัติศาสตร์ ดังเช่น ในยุคกลางคนบ้าสามารถอยู่ร่วมกับชุมชนได้ โดยมีได้ถูกกีดกันออกจากคนปกติ ในบางครั้งคนบ้าในสังคมกลับถูกยกย่องว่าเป็นผู้มีญาณพิเศษเหนือกว่ามนุษย์ทั่วไป แต่เมื่อมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นช่วงของการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางสังคมมาสู่หลักของเหตุผล กลับกลายเป็นมีการกวาดต้อนคนบ้าไปคุมขังร่วมกับพวกคนจรจัดและอาชญากร กระทั่งปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 จึงมีการแบ่งแยกคนบ้าออกมา และทำให้กลายเป็นบุคคลพิเศษที่จะต้องบำบัดรักษาด้วยวิชาทางจิตเวชและถูกกักกันเอาไว้ในโรงพยาบาลโรคจิต กรณีเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงการนิยามหรือสร้างความหมายนั้นนำมาซึ่งพลังอำนาจทั้งพลังอำนาจ ในการกำหนด จัดระเบียบ ควบคุม บงการ และแบ่งแยกภายในสังคม (Michel Foucault, 1965; ธีรยุทธ บุญมี, 2551, หน้า 68-74)

ต่อมาฟูโกต์ได้ผลิตผลงานชิ้นที่สองออกมาในชื่อ “กำเนิดการแพทย์” (The Birth of Clinic) ในผลงานเล่มนี้ของเขาได้ชี้ให้เห็นถึงการควบคุม สอดส่องโดยผู้เชี่ยวชาญ ผ่านการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงหักเหของมองทางการแพทย์ ทั้งในเชิงมโนทัศน์ โครงสร้าง รูปแบบการจัดการความรู้ ความสำคัญของหนังสือเล่มนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ฟูโกต์ต้องการแสดงให้เห็นถึงการทำให้ร่างกายของมนุษย์เป็นวัตถุแห่งการตรวจสอบและวิเคราะห์ (ทางการแพทย์) ผ่านการอธิบายเพื่อให้เห็นว่า การแพทย์ในช่วงศตวรรษที่ 18 จะมีการจำแนกความเจ็บป่วยตามระบบการจัดประเภททางพื้นที่ในระบบความรู้ ซึ่งเป็นระบบที่ค่อนข้างแตกต่างไปจากความเข้าใจในทางการแพทย์สมัยใหม่กระทั่งเกิดการ “กลายพันธุ์ของมุมมองและความรู้ทางการแพทย์” จากการแพทย์ที่มีการจัดประเภทเชื้อโรค (ในศตวรรษที่ 18) สู่การแพทย์ที่ให้ความสำคัญกับอาการและนำมาสู่การแพทย์ที่ศึกษาร่างกาย (Medicine of Tissue) ซึ่งเป็นการแพทย์มุ่งเน้นไปที่การตรวจร่างกายคนไข้ ขณะเดียวกันในระบบความรู้ทางการแพทย์แบบดั้งเดิม (การแพทย์แบบการจัดประเภทเชื้อโรค) มีมุมมองที่ว่าความตายของคนไข้นอกจากจะเป็นจุดจบของคนไข้แล้ว ยังเป็นจุดจบของโรคด้วย ด้วยเหตุนี้ความรู้ทางการแพทย์จึงไม่สามารถศึกษาได้จากคนตาย แต่ความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ศพหรือการตายกลับเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายกับเชื้อโรค ด้วยเหตุนี้ความตายจึงเป็นที่มาของความรู้ใหม่ไม่ใช่จุดจบของความรู้แบบการแพทย์ดั้งเดิม การเปลี่ยนมโนทัศน์ต่อความหมายภายใต้กรอบคิดทางการแพทย์เช่นนี้

ถือเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญที่นำมาซึ่งการแตกหักในประวัติศาสตร์การแพทย์ตะวันตก กระทั่งนำมาสู่การจับจ้องและตรวจตรามากขึ้นตามลำดับ ดังนั้น ในทัศนะของฟูโกต์ความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงความคิดและวิธีการจัดการในหลาย ๆ ด้าน เช่น ความคิดและวิธีการจัดการในเรื่องพื้นที่ ๆ มีการกำหนดให้โรงพยาบาลและคลินิกสมัยใหม่จัดวางความสัมพันธ์ระหว่างคนไข้กับหมอในรูปแบบใหม่ ในลักษณะที่ทำให้เห็นว่าความรู้เกิดขึ้นได้จากการตรวจตรา (Examination) คนไข้ รวมทั้งความรู้ที่คิดว่าความตายเป็นที่มาของความรู้ได้ (Michel Foucault, 1963; ธีรยุทธ บุญมี, 2551, หน้า 76-78)

งานเขียนที่สำคัญอีกชิ้นของฟูโกต์ (ถือเป็นงานเขียนที่สร้างชื่อเสียงให้กับฟูโกต์อย่างมาก) ก็คือ หนังสือที่ชื่อว่า “ระเบียบของสรรพสิ่ง” (The Order of Thing) เป็นหนังสือที่เปิดเผยให้เห็นถึงข้อบังคับ ระเบียบ และกฎแห่งการก่อรูปของระบบความคิดในศาสตร์ว่าด้วยมนุษย์ (ที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 19) โดยฟูโกต์พยายามเปรียบเทียบให้เห็นถึงโครงสร้างทางความคิดในแต่ละยุคแต่ละสมัย ซึ่งโครงสร้างของความคิดนี้ฟูโกต์เรียกว่า “กรอบความรู้” (Episteme) โดยเขาพยายามอธิบายว่ากรอบความรู้หมายถึง “ชุดของความสัมพันธ์ทั้งหมด ซึ่งมีความเป็นเอกภาพในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง เป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ก่อให้เกิดรูปร่างทางญาณวิทยา วิทยาศาสตร์ และระบบแห่งความเป็นระเบียบหรือแบบแผนที่เป็นไปได้ โดยกรอบความรู้นี้ไม่ใช่รูปแบบแห่งความรู้หรือเป็นประเภทของความมีเหตุผลที่ข้ามขอบเขตวิทยาศาสตร์อันหลากหลายประเภทและเผยให้เห็นถึงเอกภาพขององค์ประธาน แต่มันเป็นผลรวมของความสัมพันธ์ที่สามารถค้นพบได้ในแต่ละช่วงแต่ละสมัย ระหว่างศาสตร์ต่าง ๆ เมื่อเราวิเคราะห์มันในระดับกฎเกณฑ์ทางวาทกรรม” (Michel Foucault, 1969, p. 191)

ภายใต้นิยามกรอบความรู้ที่คลุมเครือของฟูโกต์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2552) ได้ทำให้นิยามดังกล่าวมีความชัดเจนมากขึ้น โดยเขาวิเคราะห์ไว้ว่า “กรอบความรู้นี้เปรียบเสมือนกับกรอบที่กำกับเครือข่ายของความรู้ ความเชื่อ วิธีคิด วิธีการทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ในยุคหนึ่ง ๆ ” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง กรอบความรู้นี้เปรียบเสมือนเบื้องหลังของคำพูด ความคิด ข้อเขียนที่ผู้คนในแต่ละสังคมแสดงออกมา

และจากการสืบค้นในเชิงโบราณคดีวิทยา (Archeology) ของฟูโกต์ทำให้เขาพบว่า มีการเปลี่ยนแปลง/ความไม่ต่อเนื่องของกรอบความรู้ในสังคมมนุษย์ใน 3 ช่วงเวลาด้วยกัน กล่าวคือ ในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการกรอบความรู้ของมนุษย์อยู่ภายใต้ฐานของความเชื่อในเรื่องพระเจ้า ส่วนยุคคลาสสิก (กลางคริสต์ศตวรรษที่ 17) จะมองความรู้เหมือนภาษาที่สร้างภาพตัวแทนเป็นฐานของความเข้าใจธรรมชาติและความมั่งคั่ง และในยุคสมัยใหม่ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19) จะมองความรู้ผ่านการนิยามมนุษย์เป็นประเด็นของความรู้ จากประเด็นดังกล่าวจะเห็นได้ว่า มีการประดิษฐ์/สร้าง

มโนทัศน์เกี่ยวกับความรู้ของมนุษย์ขึ้นมาใหม่ โดยเฉพาะกรอบความรู้ที่มองว่ามนุษย์เป็นผู้ผลิตสรรพสิ่งต่าง ๆ ทั้งทรัพยากร สังคม และภาษา โดยเขาชี้ให้เห็นว่า ความคิด/กรอบความรู้ลักษณะเช่นนี้เพิ่งถูกผลิตขึ้นมาในยุคสมัยใหม่และอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความรู้ ความคิด ความเชื่อของสังคม ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งอาจจะเปลี่ยนแปลงไป หากมีกรอบความรู้ชุดใหม่มาอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้น (Michel Foucault, 1966; อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2552, หน้า 40, 44)

ต่อมาในปี ค.ศ. 1969 ได้มีการตีพิมพ์และเผยแพร่ผลงานชิ้นสำคัญอีกชิ้นหนึ่งของฟูโกต์ ก็คือ “The Archeology of Knowledge” งานเขียนเล่มนี้ของฟูโกต์ พยายามวิพากษ์กระบวนการสร้างประวัติศาสตร์ความคิด โดยการชี้ให้เห็นว่า ประวัติศาสตร์แห่งความคิดที่มีลักษณะของความต่อเนื่องนั้น เป็นผลพวงมาจากความเชื่อที่ว่ามนุษย์เป็นองค์ประธานของสังคม (Subject) ดังนั้นในกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดฟูโกต์จึงเสนอให้ลดทอนหรือถอดถอนความเชื่อการเป็นองค์ประธานของมนุษย์และเสนอให้หันมาให้ความสนใจ/ความสำคัญกับการวิเคราะห์กฎเกณฑ์ที่กำกับการก่อตัวของความคิดของมนุษย์ โดยฟูโกต์เชื่อว่า ความคิดของมนุษย์ถูกควบคุมโดยภาษา (ฟูโกต์ได้ใช้คำว่าวาทกรรมแทนภาษา) ที่มนุษย์ใช้พูด เขียน คิด และสื่อสารในการศึกษาภาษา (วาทกรรม) ครั้งนี้ฟูโกต์ได้ให้ความสนใจไปที่การศึกษาสิ่งที่เรียกว่า “ถ้อยแถลง” (Statement) (เปรียบเสมือนหน่วยย่อย/พื้นฐานของวาทกรรม) ซึ่งฟูโกต์ใช้ถ้อยแถลงในความหมายที่เฉพาะเจาะจง คือ ถ้อยแถลงเป็นตัวกำหนดให้มีการพูดมีความหมายขึ้นมาหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งถ้อยแถลงนี้เปรียบเสมือนกลุ่มหรือข้อความที่ประกอบกันเป็น (ภาษา) วาทกรรมนั่นเอง (Michel Foucault, 1969; ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร, 2554, หน้า 82-83; ธีรยุทธ บุญมี; 2551, หน้า 85-94)

กล่าวโดยสรุปการศึกษาวาทกรรมภายใต้วิถีวิทยาแบบโบราณคดีวิทยานี้ ฟูโกต์ให้ความสนใจ/ความสำคัญไปที่การก่อตัวของวาทกรรมและความสัมพันธ์ของถ้อยแถลงโดยใช้วิธีการทางโบราณคดีเข้ามาช่วยในการสืบสาวหาโครงสร้างของความรู้ (จากการเข้าใจส่วนย่อย ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของโครงสร้างใหญ่) เป้าหมายในการศึกษาภายใต้วิถีวิทยาแบบโบราณคดี ก็คือ การทำให้เห็นถึงกฎแห่งการก่อตัว กฎหรือวิถีแห่งการจัดระบบให้กับความคิด ซึ่งอยู่ภายใต้กรอบความรู้บางประการหรือการวิเคราะห์ว่าโครงสร้างของความรู้เหล่านี้ประกอบขึ้นมาอย่างไร ดังนั้นหากค้นพบเงื่อนไขเหล่านี้ ก็จะทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจความเป็นเหตุเป็นผลของวาทกรรมว่ามีกฎเกณฑ์พื้นฐานอะไรบ้าง

จากการศึกษางานของฟูโกต์ข้างต้นทำให้ผู้วิจัย พบว่า ฟูโกต์มีมุมมองวาทกรรมในฐานะเป็นระบบคิด (ซึ่งสะท้อนผ่านภาษาและนิยาม) ที่นำไปสู่การปฏิบัติการทางสังคมในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง

1.2 การศึกษาวาทกรรมภายใต้วิธีวิทยาแบบวงศาวิทยา (Genealogy)

วิธีวิทยาแบบวงศาวิทยา (Genealogy) ถือเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิด (วาทกรรม) ในรูปแบบใหม่เป็นวิธีวิทยาของฟูโกต์ที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 1970 การศึกษาวาทกรรมภายใต้วิธีวิทยาแบบวงศาวิทยานี้เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับอำนาจ โดยการตั้งคำถามในลักษณะที่ว่า “อำนาจถูกใช้อย่างไร” หรือ “อำนาจกับความรู้สัมพันธ์กันในลักษณะไหน” กระทั่งในเวลาต่อมาเขาชี้ให้เห็นว่า ความรู้กับอำนาจเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังในคำอธิบายว่า “อำนาจกับความรู้ มีผลต่อเนื่องซึ่งกันและกัน ซึ่งหมายความว่าไม่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจชนิดใดที่ปราศจากการประกอบสร้างของสนามความรู้ และไม่เชื่อว่ามีความรู้ชนิดใดที่มีได้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระยะเวลาเดียวกัน (Michel Foucault, 1977, pp. 27-28)

งานเขียนที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนวิธีวิทยาจากโบราณคดีวิทยา สู่วิธีวิทยาแบบวงศาวิทยา ก็คือ “Discipline and Punish: The Birth of the Prison” งานเขียนชิ้นนี้ของฟูโกต์พยายามผสานองค์ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ กฎหมายสมัยใหม่ และกฎระเบียบมาทำความเข้าใจเกี่ยวกับการควบคุมบงการ (Subjection) กระทั่งทำให้มนุษย์กลายเป็นวัตถุแห่งความรู้ภายใต้วาทกรรมที่มีสถานภาพเป็นวิทยาศาสตร์ (Michel Foucault, 1977, pp. 23-24)

โดยงานเขียนชิ้นนี้ของฟูโกต์เขาได้ให้ความสนใจไปที่เรื่อง การจำคุก การกักขัง และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบแห่งการลงทัณฑ์จากการประหารชีวิต การทารุณกรรมต่อร่างกาย สู่อำนาจการควบคุมโดยผู้เชี่ยวชาญในรูปแบบของความรู้ การลงทัณฑ์ในรูปแบบของวินัย การจัดระเบียบบุคคล การทำให้ประชาชนหันมาควบคุมตัวเอง และทำให้ประชาชนรู้สึกว่าคุณต้องมองตลอดเวลา จนทำให้ตัวเองต้องปฏิบัติตามระเบียบวินัยในรูปแบบของกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานของสังคม ฟูโกต์ได้ชี้ให้เห็นว่า ระเบียบวินัยนั้นเปรียบเสมือนเทคนิคแห่งอำนาจที่ได้สร้างขึ้นตอนและกระบวนการขึ้นมา เพื่อฝึกหรือบังคับร่างกายให้เชื่อฟังผ่านเครื่องมือต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น หนึ่ง เครื่องมือในการจับจอง/สังเกตการณ์ ซึ่งเปรียบเสมือนแบบแผนแห่งอำนาจที่กระทำผ่านความสามารถในการมองเห็น (เช่น ในยุคคลาสสิกได้มีการสร้างศูนย์สังเกตพฤติกรรมของมนุษย์หลากหลายรูปแบบ เป็นต้น) สอง เครื่องมือในการประเมินผลตัดสิน ซึ่งฟูโกต์อธิบายเอาไว้ว่า การสร้างอำนาจผ่านระเบียบวินัยจะมีระบบการลงทัณฑ์ที่พิเศษนอกเหนือจากกฎหมาย ซึ่งกระทำต่อพฤติกรรมของบุคคลเป็นจำนวนมาก เช่น ในโรงเรียนจะมีการลงโทษ (เล็ก ๆ น้อย ๆ) กับนักเรียนที่พูดจาไม่ไพเราะ

หรือแต่งกายไม่ถูกต้องตามระเบียบวินัย หรือในโรงงานอุตสาหกรรมจะมีการลงโทษกับพนักงาน ในกรณีที่พวกเขาเมาสาย หุุดงงาน หรือละเลยต่อหน้าที่ เป็นต้น ผลที่จะเกิดขึ้นตามมา คือ สิ่งที่เป็น เหตุให้เกิดการลงโทษนั้นเป็นผลจากการไม่เชื่อฟังหรือไม่ปฏิบัติตาม ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปฏิบัติการ ของอำนาจแห่งการสร้างระเบียบวินัยนั่นเอง อย่างไรก็ตามแล้วแต่ระเบียบวินัยไม่เพียงแต่จะปฏิบัติการ ผ่านการลงทัณฑ์เท่านั้น แต่ยังมีปฏิบัติการผ่านคำเชย หรือให้รางวัลกับผู้ที่ปฏิบัติตามระเบียบวินัย ด้วย สาม เครื่องมือในการตรวจสอบ เครื่องมือประเภทนี้ฟูโกต์อธิบายเอาไว้ว่าเป็นเครื่องมือที่ ประกอบขึ้นจากเครื่องมือสองประเภทแรก (การจับจ้องและการประเมินตัดสิน) โดยการตรวจสอบ นี้เปรียบเสมือนกระบวนการที่กลุ่มคนที่ถูกจับจ้องต้องตกอยู่ในกระบวนการครอบงำและทำให้กลุ่มคน ที่ถูกจับจ้องเหล่านี้กลายเป็นผู้ถูกกระทำ ซึ่งเทคนิคเช่นนี้เป็นฐานของอำนาจทั้งหมด (Michel Foucault, 1977, p. 34, 178)

การลงทัณฑ์แบบใหม่เป็นการลงทัณฑ์ที่มีประสิทธิภาพและสามารถควบคุม ประชาชนให้อยู่ในกรอบได้ เพราะประชาชนในสังคมจะไม่ได้รู้ว่าตนเองกำลังถูกลงทัณฑ์ โดยกฎเกณฑ์บางอย่าง ซึ่งฟูโกต์เรียกวิธีการลงทัณฑ์ในลักษณะนี้ว่า เป็นเทคโนโลยีทางการเมื่อบนร่างกายมนุษย์หรือที่เรียกว่า “อำนาจชีวะ” (Bio-Power) ซึ่งอำนาจชีวะนี้เปรียบเสมือนกับ หอคอยเฝ้าคุกโทษ (Panopticon) ที่มีผู้คุมเฝ้ามองอยู่แต่คุกโทษไม่สามารถมองเห็นว่าผู้คุมกำลัง จ้องมองอยู่หรือไม่ จึงไม่กล้าที่จะทำสิ่งที่ละเมิดกฎเกณฑ์ของคุณ ดังนั้น อำนาจชีวะจึงเป็นอำนาจที่มีชีวิตและทำงานได้เอง แม้จะไม่สามารถทราบได้ว่าแหล่งที่มาของอำนาจเข้ามาแทรกซึมและ ควบคุมอย่างไร อำนาจเหล่านี้จึงเป็นอำนาจที่เราบังคับตัวเอง (Docile Body) ซึ่งอำนาจเช่นนี้จะ เกี่ยวข้องอยู่กับ “ระบอบของความจริง” (Regime of Truth) คือ การที่เราบังคับตัวเองโดยที่มองไม่ เห็นผู้มีอำนาจ เพราะเราอมรับในความรู้แบบหนึ่ง ซึ่งอยู่ภายใต้ของระบอบความจริงอย่างหนึ่ง ระบอบของความจริงนี้ จึงเป็นเสมือนกลไกของอำนาจ ซึ่งก็หมายความว่า ตัวของเราจะบังคับตัวเอง ให้เป็นไปตามความรู้ที่เราอมรับว่ามันเป็นความจริง (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2552, หน้า 71-78)

การวิเคราะห์ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับความรู้ของฟูโกต์ปรากฏให้เห็นอีกครั้ง ภายหลังจากที่ฟูโกต์เขียนหนังสือ The History of Sexuality Vol.1: An Introduction (1978) ในหนังสือเล่มนี้ฟูโกต์พยายามเติมเต็มงานเขียน Discipline and Punish กล่าวคือ ในงาน Discipline and Punish ฟูโกต์ได้วิเคราะห์เทคโนโลยีทางอำนาจในรูปของการสร้างวินัยและการทำให้ปัจเจกบุคคลเป็นวัตถุแห่งอำนาจในรูปของความรู้ แต่ในงาน The History of Sexuality เขาได้ขยายการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับความรู้จากปริวิตถศาสตร์สู่พื้นที่ส่วนตัว ของมนุษย์ โดยการวิเคราะห์ให้เห็นว่าเพศหญิง เพศชายของมนุษย์ไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นหรือคิดตัวมา ตามธรรมชาติในทางตรงกันข้ามความคิดเรื่องเพศเป็นความคิดที่ถูกสร้างขึ้นในเวลาหนึ่งของ

ประวัติศาสตร์และเป็นผลผลิตความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจและความรู้ กระทั่งทำให้เพศกลายเป็นองค์ประกอบภายในสุดของการจัดระเบียบและถูกอำนาจเข้ามาจัดการ/บงการเหนือร่างกายมนุษย์ กล่าวได้ว่า การวิเคราะห์ประเด็นเรื่องเพศวิถีของฟูโกต์นั้น เริ่มจากการตรวจสอบและปฏิบัติการทางเพศในยุคสมัยต่าง ๆ เช่น สังคมยุโรปตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ถือเป็นยุคสมัยที่มีการใช้ข้อห้ามชุดต่าง ๆ เกี่ยวกับร่างกายของบุคคล กระทั่งในยุควิกตอเรีย (Victorian Era) ปฏิบัติการทางเพศวิถีก็อยู่ภายใต้อำนาจของการบังคับ (Power of Repression) จำกัดและตรวจสอบ/ควบคุม ต่อมาในศตวรรษที่ 18 ก็ถูกนำเสนอในฐานะที่เป็นวัตถุที่ต้องได้รับการบริหารและศึกษาภายใต้นิยามของคำว่า “ประชากร” ดังจะเห็นได้จากการเริ่มให้ความสนใจกับปัญหาในทางเศรษฐกิจ การเมือง สุขภาพอนามัย ศิลธรรม และสวัสดิการของประชากรอันกลายเป็นผลให้เริ่มมีการพูดถึง อัตราการเกิด ความถี่ของการมีเพศสัมพันธ์ ภาวะเจริญพันธุ์ และในศตวรรษที่ 19 ภายในสนามการแพทย์ก็หันมาสนใจในประเด็นจิตเวชศาสตร์ ศีรษะศาสตร์ สังคมสงเคราะห์ และในระบบยุติธรรมของคดีอาญา ดังนั้น ในยุคนี้นี้จึงถือเป็นยุคที่ก่อให้เกิดการตั้งคำถามและมีการกระตุ้นให้เกิดการสารภาพในกรณีที่มีเพศวิถีที่ไม่เป็นไปตามลักษณะทางกายภาพของร่างกาย

ดังนั้น ฟูโกต์จึงสรุปและพยายามชี้ให้เห็นว่า ร่างกายของมนุษย์ตกอยู่ภายใต้วาทกรรมว่าด้วยเพศสภาพ ซึ่งเป็นการครอบงำขององค์ความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ ทำให้การแบ่งแยกทางธรรมชาติทางเพศและความประหลาดทางเพศที่เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม ผลที่ตามมาก็คือ เพศกลายเป็นวัตถุที่ถูกบริหารจัดการโดยวาทกรรม (นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา) ผ่านปฏิบัติการทางอำนาจเหนือร่างกายมนุษย์ 2 ปฏิบัติการ คือ

1. การเมืองเชิงกายวิภาคเหนือร่างกายมนุษย์ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติการแห่งอำนาจในการสร้างระเบียบวินัย ผ่านวิธีการใช้เทคนิค วิธีการที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความรับผิดชอบชั่ว-ดี/ถูก-ผิดให้เกิดขึ้นภายในตัวมนุษย์
 2. อำนาจชีวะในแง่ประชากรศาสตร์ (การเมืองเชิงชีวะว่าด้วยประชากรศาสตร์) เป็นเรื่องของปฏิบัติการทางอำนาจของการจัดการและการกำหนดกฎเกณฑ์ทางประชากรศาสตร์
- กล่าวโดยสรุปวิธีวิทยาแบบวงศาวทยาของฟูโกต์นั้น ไม่ใช่การค้นหารากเหง้าหรือจุดกำเนิด (Origins) ของวาทกรรม ในทางตรงกันข้ามวิธีวิทยาแนวนี้กลับเป็นการแสวงหาจุดพลิกผัน (Beginnings) ในฐานะที่ทำให้เกิดการขาดตอน ความแตกต่าง ความไม่ต่อเนื่อง และความไม่เป็นเอกภาพ โดยเฉพาะความแตกต่าง ขาดตอน และความไม่ต่อเนื่องของการสร้างเอกลักษณ์/ความหมายให้กับสรรพสิ่งต่าง ๆ ผ่านการสถาปนาความรู้ชุดต่าง ๆ ดังนั้น ความรู้ไม่ใช่หนทางที่จะนำไปสู่ความจริงเสมอไป ในทางตรงกันข้ามความรู้ อาจเป็นหนทางที่นำไปสู่

การครอบงำ การทำลายล้าง และการจัดระเบียบ เพื่อควบคุมมนุษย์ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วความรู้จึง กลายเป็นรูปแบบหนึ่งของอำนาจและความรุนแรง (ไซยรต์น์ เจริญสิน โอฟาร, 2554ก, หน้า 90)

อย่างไรก็ดีแล้วแต่ในความเห็นของฟูโกต์ การศึกษาวาทกรรมนั้นจำเป็นต้องผสมผสาน วิธีวิทยาแบบ โบราณคดีวิทยาและวงศาวทยาเข้าด้วยกัน ทั้งนี้เพราะวิธีวิทยาทั้งสองมีความสัมพันธ์ ซึ่งกันและกัน ดังความเห็นของฟูโกต์ที่เขากล่าวเอาไว้ว่า โบราณคดีวิทยาเป็นวิธีวิทยาที่เหมาะสม สำหรับการวิเคราะห์ปฏิบัติการวาทกรรมในจุดย่อย ๆ (Local Discursivities) ส่วนวิธีวิทยาแบบ วงศาวทยานั้น เป็นวิธีวิทยาที่จะเปิดเผยให้เห็นว่าปฏิบัติการทางวาทกรรมเหล่านี้ถูกปลดปล่อยและ ทำให้ปรากฏขึ้นได้อย่างไร (Michel Foucault, 1980, p. 85; ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์, 2544, หน้า 169)

2. บทบาทหน้าที่ของวาทกรรมในมุมมองของฟูโกต์

ในบทความเรื่อง “The Order of Discourse” ฟูโกต์หันมาสนใจภาคปฏิบัติการจริงใน สังคม (Discursive Practice) ในบทความชิ้นนี้ เขาพยายามอธิบายให้เห็นถึงภาคปฏิบัติการของ วาทกรรมที่สำคัญ 3 ประการ คือ บทบาทหน้าที่ในการกีดกันและปิดกั้นวาทกรรมบางประเภท (Procedure of Exclusion) บทบาทหน้าที่ในการจำกัดและควบคุมวาทกรรมบางประเภท (The Limit and Control of Discourse) และบทบาทหน้าที่ในการกลั่นกรองและควบคุมตัวผู้พูด (A Rarefaction of the Speaking Subject) จากปฏิบัติการของวาทกรรมดังกล่าวข้างต้น ทำให้เห็นภาพว่าในสังคม หนึ่ง ๆ จะมีระบบที่ควบคุมบงการมนุษย์โดยมนุษย์ในสังคมนั้นไม่รู้ตัว เมื่อคนในสังคมเข้าสู่ระบบ วาทกรรมแล้ว พวกเขาเหล่านั้นก็จะอึดอ้อมในอำนาจที่ตนเองได้ครอบครอง นอกจากนี้ฟูโกต์ก็ พยายามชี้ให้เห็นว่าลึก ๆ แล้วมนุษย์มีความกลัวอยู่ ซึ่งเป็นอีกด้านหนึ่งของวาทกรรมที่มนุษย์ พยายามกดทับเอาไว้ ดังนั้น เมื่อเราสามารถเข้าใจปฏิบัติการของวาทกรรมแล้ว เราก็สามารถหยุดยั้ง ความกลัวของเราด้วยการเข้าไปศึกษาหรือทำความเข้าใจทั้งเงื่อนไข/ปฏิบัติการ รวมถึงผลลัพธ์ของ วาทกรรม ดังที่ฟูโกต์อธิบายไว้ว่า

“Discourse is not simply that which manifests (or hide) desire – it is also the object of desire; and since, as history constantly teaches us, discourse is not simply that which translates struggles or system domination, but is the thing for which and by which there is struggle, discourse is the power which is to be seized.” (Michel Foucault, 1981, pp. 52-53)

ขณะเดียวกันวาทกรรมก็ไม่ได้เป็นเพียงแค่สิ่งที่แสดงออกหรือปิดบัง อำพราง ความปรารถนา แต่ตัววาทกรรม ก็คือ ตัวปรารถนา ดังจะเห็นได้จากบทเรียนจากประวัติศาสตร์ ที่ผ่านมาวาทกรรมไม่ใช่แค่สิ่งที่มาเกิดจากการต่อสู้หรือระบบการครอบงำ แต่มันเป็นทั้งการต่อสู้ และการครอบงำด้วย ดังนั้น วาทกรรมจึงเปรียบเสมือนตัวอำนาจที่จะต้องเข้าไปยึดกุม

กล่าวโดยสรุปแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าฟูโกต์พยายามอธิบายให้เห็นว่า วาทกรรมถือเป็นอำนาจชนิดหนึ่งที่เรามักมองไม่เห็น เพราะวาทกรรมเข้ามามีบทบาทต่อตัวมนุษย์ในรูปของระเบียบวินัย ซึ่งทำให้ทุกอย่างเป็นเรื่องปกติธรรมดา จนก่อให้เกิดเป็นความรู้ ซึ่งต่อมาพัฒนาเป็นความจริง โดยอาศัยกระบวนการปิดบัง อำพราง กดทับ แทนที่ สวมรอย ดังนั้น วาทกรรมจึงเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่ใช่การใช้กำลังเข้าบังคับ แต่เป็นวิธีการใช้วาทกรรมเข้าไปกุมอำนาจในการนิยามสรรพสิ่ง รวมทั้งการหยิบยื่นและยึดเหนี่ยวความหมายให้กับสรรพสิ่งต่าง ๆ ในพื้นที่สาธารณะ และรुक้าเข้าไปสู่ปริมณฑลของร่างกายในเวลาเดียวกันด้วย ดังนั้น วาทกรรมจึงสามารถสร้างความหมาย สร้างความปรำมวให้กับสรรพสิ่งแม้กระทั่งการสร้างความเป็นตัวมนุษย์เอง

ประเด็นเรื่องบทบาทหน้าที่ของวาทกรรมของฟูโกต์ถูกขยายความให้เห็นภาพชัดเจนขึ้นจากไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร์ (2549ก, หน้า 20, 23-24) ซึ่งเขานำเสนอบทบาทหน้าที่ของวาทกรรมอย่างเป็นระบบว่าวาทกรรมในสังคม ๆ หนึ่งทำหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. วาทกรรมทำหน้าที่ในการตรึงสิ่งที่สร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับในสังคมวงกว้าง (Valorize) ซึ่งฟูโกต์เรียกว่า “กรอบความรู้” (Episteme) กรอบความรู้นี้ นพพร ประชากุล ได้เปรียบเทียบให้เห็นภาพว่าเป็นเสมือนกับ “ขอบฟ้าทางความคิดที่ครอบผู้คนในยุคหนึ่ง ๆ ไว้ โดยทำหน้าที่กำกับว่า สิ่งใดบ้างที่พูดออกมาแล้วจะเป็นที่ยอมรับหรือไม่เป็นที่ยอมรับในสังคม” กรอบความรู้ที่ครอบสังคมในยุคใดยุคหนึ่งนั้น คือ สิ่งที่ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร์ (2549ก, หน้า 20) เรียกว่า “วาทกรรมหลัก” (Dominant Discourse)

2. วาทกรรมทำหน้าที่ในการกด/ปิดกั้นมิให้เอกลักษณ์และความหมายบางอย่างเกิดขึ้น (Subjugate) หรือการทำให้เอกลักษณ์และความหมายบางอย่างที่ดำรงอยู่แล้วในสังคมเลื่อนหายไปพร้อม ๆ กันด้วย นอกจากการกด/ปิดกั้น/ทำให้เลื่อนหายไปแล้ว ในบางครั้งวาทกรรมก็ทำหน้าที่ในการสร้างความเป็นอื่น (Otherness) และเบียดขับให้เอกลักษณ์และความหมายบางอย่างไปอยู่ชายขอบ (Margin) ของพื้นที่สังคม

3. การสร้างเอกลักษณ์หรือความหมายเฉพาะเจาะจงให้กับสรรพสิ่งในสังคม (Individualizing/Disciplining Techniques) ซึ่งเอกลักษณ์และความหมายของฟูโกต์นั้น เป็นเรื่องของ การใช้อำนาจและความรุนแรงเข้าไปบังคับยึดเหนี่ยวให้เป็นของวาทกรรมชุดหนึ่ง ขณะเดียวกัน วาทกรรมชุดดังกล่าวก็จะเก็บกด บดบัง ปิดกั้น ขจัดหรือทำลายมิให้สิ่งที่แตกต่างไปจากเอกลักษณ์และความหมายของสิ่งที่วาทกรรมสร้างขึ้นมาปรากฏตัวขึ้น มากกว่าเป็นเรื่องของการผูกติดกันอย่างเหนียวแน่นของคุณสมบัติเฉพาะ (Attributes) บางอย่างในตัวของสิ่งเหล่านั้น ดังนั้น เอกลักษณ์และความหมายจึงมีลักษณะลื่นไหล (Elusive) เปลี่ยนแปลงไปตามวาทกรรมที่สร้างสิ่งเหล่านั้นขึ้นมา ไม่นั่นอน ตายตัว หุคหนึ่งหรือเรียกว่า “Discursive/Narrative Identity”

นอกจากไซริคต์แล้วอานันท์ กาญจนพันธ์ (2552, หน้า 53-54) ก็พยายามวิเคราะห์ให้เห็นว่า วาทกรรมในสังคมหนึ่งมีหน้าที่อย่างไรบ้าง แต่สิ่งที่น่าสังเกต คือ หน้าที่ของวาทกรรมที่อานันท์พยายามนำเสนอ นั้น มีลักษณะเป็นหน้าที่ของวาทกรรมในงานเขียนยุคแรก (ในช่วงที่ฟูโกต์ใช้วิธีวิทยาในการศึกษาวาทกรรมแบบ โบราณคดี) ของฟูโกต์ที่เขาเน้นเรื่องของวาทกรรมในฐานะที่เป็นภาษา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. บทบาทหน้าที่ในการสร้างขอบเขต เช่น วาทกรรมจะทำหน้าที่ในการสร้างข้อจำกัดและรูปแบบของเรื่องที่เราจะพูดได้หรือพูดไม่ได้
2. บทบาทหน้าที่ในการสร้างข้อจำกัดและรูปแบบในการเจรจา กล่าวคือ วาทกรรมจะทำหน้าที่ในการกำหนดว่าการเจรจาใดแบบควรดำรงอยู่หรือแบบใดควรถูกทำให้หายสาบสูญไป
3. บทบาทหน้าที่ในการสร้างข้อจำกัดและรูปแบบในความทรงจำที่ปรากฏในการก่อตัวของวาทกรรมต่าง ๆ ว่าการพูดแบบใดยอมรับได้และแบบใดไม่เป็นที่ยอมรับ
4. บทบาทหน้าที่ในการสร้างข้อจำกัดและรูปแบบในการนำกลับมาใช้ใหม่ จากวาทกรรมที่เคยใช้มาก่อนหรือหยิบยืมจากวัฒนธรรมอื่น ๆ ด้วยการให้คุณค่าใหม่
5. บทบาทหน้าที่ในการสร้างข้อจำกัดและรูปแบบในการจัดทำหรือแบ่งแยกกว่าใครกลุ่มใดหรือชนชั้นไหนจะเข้าถึงวาทกรรมใดได้บ้าง และจะต้องสัมพันธ์กันอย่างไร รวมทั้งการต่อสู้เพื่อควบคุมวาทกรรมระหว่างกลุ่มต่าง ๆ

กล่าวได้ว่านับตั้งแต่กลางปี ค.ศ. 1990 นักวิชาการในโลกตะวันตกได้พยายามทำการศึกษา/วิเคราะห์วาทกรรม เพื่อที่จะนำไปสู่การทำความเข้าใจเกี่ยวกับอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างอำนาจของประชาชน กลุ่มคน และสถาบันในสังคม การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรมและอำนาจนั้นเป็นความพยายามที่จะศึกษาอำนาจทางสังคม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับความเป็นโครงสร้างของสถาบันและการปฏิบัติการต่าง ๆ ของกลุ่มคนในสังคม (Rachel Simon-Kumar, 2000, p. 4)

การศึกษาความสัมพันธ์วาทกรรมและอำนาจนั้น เป็นความพยายามที่จะอธิบายว่า วาทกรรมนำไปสู่การมีอำนาจ เพราะวาทกรรมอยู่ภายใต้กรอบของความเชื่อและโครงสร้างทางสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมวาทกรรม บุคคลที่มีหน้าที่ในการควบคุมอำนาจนั้นสามารถควบคุมสิ่งต่าง ๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นการขັบไล่ การไม่ยอมรับหรือการยอมรับ การที่ผู้คุมอำนาจอาจกระทำผิดกฎหมาย การใส่ร้ายฝ่ายตรงข้าม ความคิดของผู้มีอำนาจจะได้รับการสนับสนุนหรือยกย่องสรรเสริญ (Rachel Simon-Kumar, 2000, p 4)

ขณะเดียวกันวาทกรรมจะถูกใช้ให้ปลุกฝังข้อมูลที่เสมือนความจริงหรือข้อเท็จจริง ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งเพื่อให้วาทกรรมนั้นได้รับการสนับสนุน และวาทกรรมจะทำให้คนนั้นไม่มีทางเลือกของตนเอง เพื่อเพียงต้องการควบคุมอำนาจนั้นไว้ การควบคุมการใช้วาทกรรมนั้นเป็นสิ่งที่ง่ายเพราะเป็นการควบคุมอำนาจ วาทกรรมทางสังคมนั้นสามารถสร้างการแบ่งปันหรือความขัดแย้ง โดยกลุ่มที่ต้องการแสวงหาอำนาจ เช่น ความคิดที่ว่าผู้ชายมีความสามารถเหนือกว่าผู้หญิง ทำให้เกิดปัจจัยที่ก่อให้เกิดพลังอำนาจที่มั่นคง โดยไม่มีใครมาโต้แย้งและพูดถึงความเป็นจริงในเรื่องนี้ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า วาทกรรมนั้นสามารถที่จะจัดโครงสร้างสิ่งที่เป็นความจริงในสังคมออกไป เพื่อต้องการให้สังคมนั้นมีอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน (Rachel Simon-Kumar, 2012, pp. 5-6)

3. คุณูปการจากข้อคิด/งานเขียนของฟูโกต์ต่อสังคมมนุษย์

หากพิจารณาถึงคุณูปการที่เกิดขึ้นจากข้อคิด งานเขียนของฟูโกต์ต่อสังคมและชีวิตประจำวันมนุษย์ รวมถึงคุณูปการต่อวงการวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ มนุษย์ศาสตร์ รัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ จิตวิทยา สื่อสารมวลชนศึกษา ฯลฯ แล้ว ก็พบว่า งานของฟูโกต์นั้นมีคุณูปการที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ (ธีรยุทธ บุญมี, 2551, หน้า 11-30; สายพิน สุพุทธมงคล, 2543, หน้า 6-8; สมศักดิ์ สวมศักดิ์ธรรม, 2554, หน้า 62-105)

3.1 การให้ความสำคัญกับอำนาจ (สมัยใหม่) และการต่อสู้ของภาคประชาชนแนวใหม่ แม้ฟูโกต์จะไม่ได้เสนอทฤษฎีว่าด้วยอำนาจโดยตรง แต่เขาได้ให้แนวทางในการศึกษาอำนาจเอาไว้ที่น่าสนใจ กล่าวคือ แทนที่จะวิเคราะห์ตัวอำนาจโดยตรง แต่ฟูโกต์กลับหันมาให้ความสนใจวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Power Relation) และการใช้อำนาจ (The Exercise of Power) หรือภาคปฏิบัติของการใช้อำนาจ เนื่องจากฟูโกต์ได้รื้อถอนความหมายของอำนาจและมโนทัศน์ของศาสตร์ด้านต่าง ๆ ที่มีต่อการศึกษานำอำนาจออกไปอย่างหมดสิ้นเพราะที่ผ่านมามีอำนาจมักถูกนิยามในลักษณะที่ว่า (รัตนา โตสกุล, 2548)

1. อำนาจ คือ พลังหรือความสามารถที่จะกระทำการ (Simple Capacity to Act) สำนักนี้พยายามมองว่า อำนาจเป็นพลังความสามารถหรือศักยภาพของตัวแทนอำนาจในการกระทำการให้บรรลุผลที่ตั้งไว้ อำนาจในมิตินี้มีลักษณะทั้งที่เป็นการใช้กำลังบังคับและเป็นอำนาจที่ชอบธรรมในลักษณะที่การได้รับความยินยอมจากผู้เกี่ยวข้องที่กระทำการให้บรรลุผลตามที่ตั้งไว้ ตัวแทนของนักวิชาการที่ทำการศึกษานำอำนาจในมิตินี้ เช่น Steven Lukes, John Scott, Max Weber, Michael Mann เป็นต้น

2. อำนาจ คือ สิทธิที่ให้กระทำ (Right) อำนาจในความหมายนี้ เป็นอำนาจที่เกิดจากความยินยอมของผู้ทำตาม โดยนัยยะนี้ อำนาจจึงมีความชอบธรรมในการใช้อำนาจเจือปนอยู่ตัวแทนของนักวิชาการที่ทำการศึกษอำนาจในมิตินี้ เช่น Talcott Parsons เป็นต้น

3. กลุ่มนักวิชาการที่มองว่าอำนาจเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม การพิจารณาอำนาจจากมุมมองทางสังคมเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมเห็นว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่สำคัญของการมีอำนาจ ขณะเดียวกันอำนาจก็เป็นสถานะและเงื่อนไขที่กำหนดความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่ว่าจะเป็นการบังคับ การครอบงำ การต่อรอง การขัดขืน การต่อต้าน การช่วงชิง การประชัน ตามสภาพความเป็นจริงที่เป็นวิถีของระบบความสัมพันธ์ที่เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์นั้น ๆ ตัวแทนของนักวิชาการที่ทำการศึกษอำนาจในมิตินี้ เช่น สำนัก Marxism (ทั้งกลุ่ม Classic-Marxism และ Neo-Marxism), Feminism เป็นต้น

แต่อำนาจตามนิยามของฟูโกต์เป็นอำนาจสมัยใหม่ ซึ่งแตกต่างจากอำนาจในลักษณะข้างต้น ทำให้มุมมองต่ออำนาจของฟูโกต์มีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

1. อำนาจมิได้เกิดขึ้นจากความจงใจ ตั้งใจ หรือมาจากการไตร่ตรองอย่างรอบคอบแล้วจึงตัดสินใจ การศึกษอำนาจจึงไม่ควรให้ความสนใจกับ “ผู้ใช้อำนาจ” แต่ควรสนใจ “ตัวอำนาจ” ที่อยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ที่ถูกแสดงออกและเกิดอยู่เสมอโดยไม่ต้องตระหนักหรือตั้งใจ แต่กลับเกิดจากการบงการครอบงำได้ นั้นย่อมหมายความว่าอย่ามัวแต่สนใจเหตุที่มาของอำนาจแต่ควรสนใจการกระทำและผลของอำนาจ

2. อำนาจในสังคมสมัยใหม่เป็นอำนาจที่ฟอกขาวและเนบเบเนียน จนผู้คนในสังคมอาจจะไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นการใช้อำนาจ กล่าวคือ นิยามอำนาจแบบเดิม ๆ มักจะเป็นการให้ความหมายถึงพลังที่ขัดขวาง/ปิดกั้น/กีดขวางความต้องการหรือการกระทำของผู้ถูกใช้อำนาจ เช่น การตีตรา การกักขัง เป็นต้น แต่อำนาจในยุคสมัยใหม่จะไม่มีลักษณะเช่นนั้น เช่น กรณีคนไข้ไปโรงพยาบาลหมอ/พยาบาลก็จะมีอำนาจในการที่จะสั่งให้คนไข้ทำตามทุกอย่าง โดยที่คนไข้ไม่สงสัยหรือถามและพร้อมที่จะปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เป็นต้น ในลักษณะดังกล่าวนี้ฟูโกต์เรียกว่า “ระบอบแห่งการปฏิบัติการ” (Regime of Practice)

3. เมื่อเกิดการใช้อำนาจผ่านกลไกต่าง ๆ ในความสัมพันธ์ทางสังคม อำนาจก็ต้องพัฒนาต่อไป เติบโตต่อไปด้วยการสร้างความรู้ที่รองรับอำนาจหรืออธิบายอำนาจนั้น โดยความรู้นั้นมีอำนาจสนับสนุนรองรับอยู่ในที่นี้คล้ายกับว่ากำลังพูดถึงการสร้างอุดมการณ์หรือจิตสำนึกจอมปลอมมารับอำนาจ แต่ที่จริงแล้วฟูโกต์มิได้สนใจในแง่ที่นี้ เพราะอุดมการณ์หรือจิตสำนึกจอมปลอมมีที่มาจากผลประโยชน์ของกลุ่มหรือชนชั้น แต่ความรู้ในที่นี้เป็นความจำเป็นของการดำรงอยู่ของอำนาจในตัวมันเอง

4. ในสังคมสมัยใหม่ฟูโกต์พบตัวอย่างเทคนิคสำคัญที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือของอำนาจ คือ การแบ่งแยก (Division) และการกีดกัน (Exclusion) เช่น การแบ่งแยกคนบ้าออกจากคนปกติ แบ่งแยกอาชญากรออกจากพลเมืองดี เป็นต้น ฟูโกต์เรียกการกระทำของอำนาจในลักษณะนี้ว่า “เทคนิคแห่งการใช้อำนาจ” กล่าวคือ มีการสถาปนาบรรทัดฐานบางอย่างขึ้นแล้วจับทุกสิ่งทุกอย่างวางทาบกับบรรทัดฐานเหล่านั้น หากสิ่งใดไม่เข้ากับบรรทัดฐานก็จะแยกออกไปควบคุม คุมขังกักขัง ภายใต้งื่อนไขที่อ้างว่าเพื่อปรับปรุงแก้ไขให้กลับคืนเข้าสู่สภาวะปกติ ฟูโกต์เห็นว่าสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของอำนาจ หรืออำนาจมีลักษณะของการกระจายตัวและแทรกซึมมากขึ้น

5. ฟูโกต์เห็นว่าวิถีทางของอำนาจก็เหมือนกับวาทกรรม กล่าวคือ อำนาจทุกชนิดเริ่มต้นด้วยการมีที่มา แต่เมื่อกระบวนการของมันดำเนินไปถึงจุดหนึ่ง อำนาจก็กลายเป็นสิ่งนิรันดรมิมีใครเป็นเจ้าของมันอย่างแท้จริง จากเดิมที่กระแสน้ำไหลมาทิศทางเดียว แต่ต่อมามันก็จะไหลวนเวียนไปในทุกทิศทุกทาง จนกระทั่งแผ่ซ่านไปในทุกระดับของพื้นที่ของสังคมอย่างไม่มีหัวไม่มีหาง อำนาจจึงกลายเป็นเสมือน “โครงสร้าง” อย่างหนึ่งที่เปิดประตูให้ผู้คนอันหลากหลายเข้าไปสวมบทบาทเป็นผู้กระทำและถูกกระทำวนเวียนสลับกันไป

6. อำนาจและความรู้ต่างหนุนเสริมซึ่งกันและกัน ฟูโกต์สรุปว่า ความรู้ไม่เคยแยกตัวออกจากเหตุการณ์ที่มีการใช้อำนาจครอบงำ เขาได้ปฏิเสธการให้นิยามความรู้ที่ผ่านมาและสรุปไว้อย่างชัดเจนว่า “ความรู้ ก็คือ สิ่งที่มีอำนาจกำหนดว่าเป็นความรู้” ดังนั้น ความมุ่งมั่น ความใฝ่รู้ ความปรารถนาในความรู้ของมนุษย์อาจมิได้แสดงถึงความก้าวหน้าแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามกลับกลายเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความปรารถนาในอำนาจที่เพิ่มมากขึ้น เช่นเดียวกับการเคลื่อนที่ของประวัติศาสตร์ที่มีใช้การเดินทางจากความป่าเถื่อนไปสู่ความมีเหตุผล แต่อาจเป็นเพียงการก้าวออกจากการครอบงำโดยระบอบความรู้หนึ่งไปสู่การครอบงำโดยระบอบความรู้อีกระบบหนึ่ง

ด้วยอำนาจสมัยใหม่ที่มีคุณลักษณะต่าง ๆ เช่นนี้ ทำให้ฟูโกต์เสนอวิธีการในการศึกษาหรือมุมมองที่ควรมีต่ออำนาจสมัยใหม่ ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาอำนาจไม่ควรมุ่งเน้นหรือให้ความสำคัญ/สนใจไปที่อำนาจในระบบหรืออำนาจที่เกิดจากสถาบันที่เป็นทางการต่าง ๆ เช่น อำนาจที่เกิดจากกฎหมาย อำนาจรัฐ แต่เพียงอย่างเดียว ในทางตรงกันข้ามควรสนใจอำนาจที่มีอยู่ในพื้นที่ชายขอบระบบเหล่านั้นด้วย ทั้งนี้เพราะอำนาจมีอยู่ทุกหนแห่งและแสดงตัวออกมาให้เห็นได้จากความแตกต่างขัดแย้งระหว่างสิ่งต่าง ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ทางสังคมทุกชนิดเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการศึกษาเกี่ยวกับอำนาจควรสนใจอำนาจที่ปรากฏตัวผ่านเหตุการณ์ พฤติกรรมหรือความสัมพันธ์ย่อย ๆ ทั้งหลายในชีวิตปกติของมนุษย์ด้วย อันเป็นผลให้ในการวิเคราะห์อำนาจจึง

ควรสนใจอำนาจในเหตุการณ์หรือพฤติกรรมหรือความสัมพันธ์ย่อย ๆ ทั้งหลายในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ดังนั้น อำนาจจึงมีลักษณะของการกระจายตัวอยู่เต็มไปหมด ซึ่งฟูโกต์เรียกการกระจายอำนาจนี้ว่า “Micro Physics of Power” กล่าวโดยสรุป อำนาจในทัศนะของฟูโกต์ไม่ใช่อำนาจที่เป็นส่วนหนึ่งเดียวของรัฐของกลุ่มหรือชนชั้นใด แต่อำนาจเป็นเครือข่ายที่โยงใยไปทั่วเรือนร่างของสังคม

2. การศึกษาอำนาจไม่ควรมองว่าอำนาจมีแต่ด้านกดขี่ ปรามปราม ปิดบัง กีดกัน หวงห้าม ในทางตรงกันข้ามอำนาจมีผลที่เป็นด้านที่ผลิต (Product) และสร้าง (Create) อีกด้วย เช่น อำนาจสร้างความรู้และวาทกรรมต่าง ๆ จนกลายเป็นอารยธรรมของมนุษย์นั่นเอง

3. การศึกษาไม่ควรคิดว่าอำนาจเป็นปรากฏการณ์อันเกิดจากการครอบงำของบุคคลหรือฝ่ายหนึ่งเหนือฝ่ายอื่น/อีกฝ่ายหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็ “กลุ่มหรือชนชั้น” ก็ตาม ดังนั้น อำนาจจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกแยะได้อย่างเด็ดขาด/หยุดนิ่ง/ตายตัวได้ว่ามีใครมีมากหรือน้อยกว่ากันหรือใครเป็นฝ่ายใช้หรือใครเป็นฝ่ายผู้ถูกใช้อำนาจตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะอำนาจอยู่วนเวียนกระจัดกระจายไปทั่วทุกความสัมพันธ์ทางสังคมทุกชนิดทุกขณะที่เกิดปฏิบัติการแห่งวาทกรรมขึ้นมา ดังนั้น มนุษย์ทุกคนจึงแหวกว่ายอยู่ในกระแสวงแหวนแห่งอำนาจทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็ใครหรือสถานะใดก็ตาม

ความเชื่อเกี่ยวในเรื่องของอำนาจในลักษณะนี้ของฟูโกต์นำไปสู่การสร้างแนวคิดของฟูโกต์ที่เรียกว่า “Governmentality” (ในภาษาไทยมีผู้บัญญัติศัพท์นี้ออกไปหลากหลายแนว เช่น อานันท์ กาญจนพันธ์: การปกครองแบบชีวญาณ พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์: การปกครองหัวใจ ชเนศวรชัยยานาวา: ว่าด้วยการปกครอง ส่วนในงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยของเรียกว่า “การปกครองแบบชีวญาณ”) หากพิจารณาจากสิ่งที่ฟูโกต์พยายามนำเสนอผ่านแนวคิดการปกครองแบบชีวญาณนั้น เขากำลังพยายามที่จะบอกว่า การปกครองในสังคมสมัยใหม่ มักจะไม่ปฏิบัติการผ่านกฎหมายหรือกฎจารีตอันเป็นการควบคุมทางตรง ซึ่งการปกครองดังกล่าวมักจะได้รับการต่อต้านจากผู้ที่ถูกควบคุม แต่การควบคุมของสังคมสมัยใหม่มักปฏิบัติการผ่านการกระทำร่วมกันของ “อำนาจและความรู้” ที่ยังผลให้เกิด “ความรู้สึกลึกซึ้ง” (Subjectivity) และใช้ความรู้สึกลึกซึ้งนั้นในการปกครองตนเอง ดังนั้น การปกครองแบบชีวญาณ จึงมีความแตกต่างจากการปกครองด้วยอำนาจรัฐโดยตรง แต่เป็นการปกครองที่มีพลังอำนาจบังคับอยู่ภายในตัวคน หรือการปกครองที่ทำงานได้ด้วยตัวเอง โดยไม่ผูกติดอยู่กับสถาบัน เพราะเกิดจากการที่คนเราไปยอมรับความคิดอย่างหนึ่งว่าเป็นจริง จนทำให้คนเราเอาความจริงที่เรายอมรับนั้นมาใช้ปกครองหรือควบคุมตัวเราเอง เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการปกครองแบบชีวญาณจึงไม่มีสถาบันที่มีอำนาจมาปกครอง ในฐานะที่เป็นอำนาจอธิปัตย์แต่มนุษย์เราเอาความจริงอย่างหนึ่งมาควบคุมตัวเอง ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับการปกครองตนเองด้วยจิตสำนึก (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2552, หน้า 144; Michel Foucault, 2000)

แนวคิดการปกครองแบบชีวญาณจึงเป็นแนวคิดที่ฟูโกต์สร้างขึ้นมา เพื่อถกเถียงว่าอำนาจไม่ได้อยู่ที่ตัวสถาบันการปกครองหรือรัฐบาล แต่อำนาจเป็นสถานะจิตใจหรือชีวญาณ (Mentality) ที่อยู่ในใจของมนุษย์แต่ละคน อำนาจในลักษณะนี้เกิดขึ้นมาจากการผสมผสานจากสถาบัน วิธีการดำเนินการ การวิเคราะห์ การทบทวน การคิดคำนวณและกลยุทธ์ที่ปล่อยให้รูปแบบของอำนาจที่ซับซ้อน อันเกี่ยวข้องกับความหมายหรือการสร้างวาทกรรมขึ้นมา เมื่อเรายอมรับการนิยามความหมายใหม่นี้ว่าเป็นความจริง ความหมายนั้นก็เกิดอำนาจขึ้นมา จนเข้าควบคุมร่างกายเรา ดังนั้น รัฐสมัยใหม่จึงพยายามทำให้เราเข้าใจนิยามความหมายใหม่นี้ให้มากขึ้น (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2552, หน้า 148)

ฟูโกต์พยายามอธิบายให้เห็นคุณลักษณะ/คุณสมบัติของสิ่งที่เรียกว่าการปกครองแบบชีวญาณเป็น 3 ประเด็นดังต่อไปนี้ (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2552, หน้า 149-152)

ประเด็นแรก การปกครองแบบชีวญาณ ถือเป็นพลังที่เกิดจากอำนาจในการยอมรับระบอบความจริงบางอย่างของมนุษย์ แล้วมนุษย์ก็ใช้อำนาจที่เกิดจากการยอมรับความจริงนั้นในสำนึกและจิตใจตนเองมาควบคุมตนเอง

ประเด็นที่สอง ฟูโกต์พยายามอธิบายการปกครองแบบชีวญาณ ในฐานะที่เป็นเทคนิควิธีของอำนาจ ด้วยการเชื่อมโยงการปกครองแบบชีวญาณเข้ากับความคิดเรื่อง “Pastoral Power” ประเด็นดังกล่าวนี้ทำให้ฟูโกต์มองว่า รัฐสมัยใหม่ไม่ได้ปกครองด้วยอำนาจชอบธรรม แต่เป็นการปกครองด้วยการทำให้คนมีจิตสำนึกในความเป็นปัจเจกชนของตนเองมากขึ้น ต่อมานักวิชาการบางคนพยายามตีความแนวคิดในลักษณะของฟูโกต์ว่าอำนาจชีวญาณไม่จำเป็นต้องใช้ควบคุมตนเองเสมอไป แต่อาจจะหมายถึง “การนำของปฏิบัติการ” (A Conduct of Conduct) กล่าวคือ เป็นความพยายามที่จะจัดการให้ผู้อื่นกระทำการอย่างมีเสรีภาพภายใต้ขอบเขตที่กำหนดไว้ ดังนั้น การปกครองจึงเป็นรูปแบบที่ทำให้การกระทำของผู้อื่นอยู่ในขอบเขต รวมไปถึงการนำทางตนเองและผู้อื่น

ประเด็นที่สาม การปกครองแบบชีวญาณมีนัยยะแฝงที่ขัดกันอยู่ 2 นัยยะ คือ ด้านหนึ่งเป็นเสมือนการทำให้มนุษย์เป็นตัวของตัวเอง ซึ่งฟูโกต์เรียกว่า “อำนาจในความเป็นปัจเจกบุคคล” (Individualizing Form of Power) แต่อีกด้านหนึ่งก็จะมีสำนึกต่อ “อำนาจแบบครอบจักรวาล” (Totalizing Form of Power) ในด้านของการช่วยให้ผู้อยู่รอดในด้านความมั่นคงของชีวิตปัจจุบัน

ฟูโกต์สรุปให้เห็นถึงผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการใช้ความคิดในการปกครองแบบชีวญาณในการจัดการสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (รัตนา โตสกุล, 2548, หน้า 77-80)

1. การทำให้ประชาชนยอมรับกฎระเบียบด้วยความสมัครใจ (The Internalization of Rules and Regulations) เมื่อประชาชนยอมรับด้วยใจ การตั้งคำถามหรือการต่อสู้ทางความคิดก็จะไม่เกิดขึ้นหรือลดลงโดยปริยาย
2. การใช้หลักการฟื้นฟูสภาพจิตใจร่างกายมากกว่าการลงโทษแบบโหดร้ายทารุณ ผิดปกติ (Rehabilitation Rather than Cruel and Unusual Punishment) กรณีดังกล่าวถือเป็น การปฏิรูประบบควบคุมมนุษย์ในสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ ทั้งนี้เพราะก่อนหน้านี้สังคมใช้วิธีการลงโทษในลักษณะที่ค่อนข้างโหดร้ายทารุณปราศจากความเป็นมนุษย์ แต่ในสังคมสมัยใหม่ได้กำหนดหลักการทั่วไปที่จะบอกว่า วิธีคิดและการกระทำแบบใดของประชาชนที่ถูกต้อง จนนำไปสู่ การทำให้ปัจเจกเกิดการยอมรับด้วยใจ กลายเป็นประธานของเรื่องแต่เป็นประธานผู้ถูกกระทำด้วย วาทกรรมว่าด้วยความปกติ
3. การเกิดขึ้นของการเฝ้าระวัง ดูแลสอดส่องเข้าไปถึงวิถีชีวิตส่วนตัวของประชาชน โดยใช้เทคโนโลยีแห่งอำนาจ
4. การเกิดขึ้นของสังคมข่าวสาร (Information Society) การใช้ระบบข้อมูลข่าวสาร ควบคุม ตรวจสอบ สอดส่องประชาชน ดังนั้น การใช้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ในการจัดระบบข้อมูล ของประชาชนจึงเป็นพัฒนาการที่สำคัญในการจัดการสังคมสมัยใหม่
5. การเกิดขึ้นของระบบราชการ (Bureaucracy) ผู้คนที่เข้าทำงานในระบบนี้จะถูกจ้าง ขึ้นมาทำหน้าที่รับผิดชอบการจัดการเรื่องข้อมูล หน่วยงานนี้เป็นเสมือนองค์กรที่ทำหน้าที่เปลี่ยน สภาพวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคลให้สถิติและรายงานของระบบราชการ
6. การเกิดขึ้นของระบบประสิทธิภาพ (Efficiency) การให้คุณค่าของคนสมัยใหม่จะ อยู่ที่ประสิทธิภาพของการจัดการข้อมูลและปัจเจกให้เป็นประโยชน์ต่อระบบการผลิตสินค้ามวลชน การกระจายสินค้า และข่าวสารไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของสังคม แม้ว่าประสิทธิภาพนั้นจะต้องแลกด้วยการกดขี่ขูดรีดแรงงานหรือความไม่เป็นธรรมทั้งหลายก็ตาม
7. การเกิดความชำนาญเฉพาะทาง (Specialization) แรงงานในระบบทุนนิยมสมัยใหม่ จะถูกจัดการให้มุ่งไปสู่ความชำนาญเฉพาะอย่างมากยิ่งขึ้น จนทำให้สังคมต้องขึ้นต่อผู้เชี่ยวชาญในการทำงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้บรรลุผล ดังนั้น สังคมจึงทำให้ผู้เชี่ยวชาญกลายเป็นผู้ผูกขาด องค์กรความรู้ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นความรู้ร่วมกันของคนในสังคม

กล่าวโดยสรุป มโนทัศน์ของฟูโกต์ที่มีต่ออำนาจนั้นช่วยให้เราเห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในลักษณะที่ฝังรากลึกอยู่ในเครือข่ายของสังคม ไม่ใช่อยู่ภายนอกสังคมแล้วอำนาจเหล่านั้นก็มาบงการ/จัดการกับสังคมอย่างที่เคยเข้าใจกันมา ดังนั้น การมีชีวิตอยู่ในสังคม ก็คือ การมีชีวิตอยู่ในเครือข่ายของความสัมพันธ์เชิงอำนาจนั่นเอง การใช้อำนาจจึงมิใช่เรื่องที่ย่ำ หนาบและ

ฉาบฉวย ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นกระบวนการที่ยุ่งยากและสลับซับซ้อนขึ้นอยู่กับสภาพของสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วเราจึงไม่สามารถศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านการศึกษาสถาบันใดสถาบันหนึ่งเป็นการเฉพาะ ขณะเดียวกันความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ฝังรากลึกในเครือข่ายของสังคม ก็ไม่ได้หมายความว่าต้องมีแหล่งอำนาจหลักในสังคมเพียงแหล่งเดียว ดังเช่นความเห็นของ ฟูกูจิดะที่เห็นว่า รัฐมิใช่แหล่งอำนาจหลักในสังคม เพราะอำนาจกระจุกกระจายอยู่ทั่วไป ทั้งนี้ การที่รัฐสมัยใหม่มีอำนาจเพิ่มมากขึ้นทุกวันนี้เป็นเพราะสามารถผนวกเอาบรรดาความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบต่าง ๆ ในสังคมเข้าไว้ในรัฐได้มากขึ้น ทำให้รัฐกลายเป็นแหล่งที่มีอำนาจในการควบคุม สร้างโอกาส และความเป็นไปได้ให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ขึ้นในสังคมที่มากกว่าแหล่งอำนาจอื่น ๆ เท่านั้น (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร, 2549ก, หน้า 39-40)

3.2 การเปิดพื้นที่ให้กับสิทธิเสียงของผู้ที่ด้อยกว่า ผู้ที่ถูกกดทับ ปิดกั้นหรือกั้นออก (The Weaks, The Marginals, The Excluded Others) พื้นที่ในที่นี้ หมายถึง พื้นที่ของการมีโอกาสได้พูด มีเวทีให้พูด ให้แสดงออก ซึ่งความคิดของผู้คนเหล่านี้ งานของฟูกูจิดะเป็นเสมือนจุดเริ่มต้นที่ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิของคนไร้ คนไร้โรจจิต นักโทษ ผู้หญิง เกย์ เลสเบียน จึงอาจกล่าวได้ว่าฟูกูจิดะเป็นเสมือนผู้ที่สร้างแรงบันดาลใจให้เกิดการปฏิวัติความคิดครั้งสำคัญในลักษณะของ “การปฏิวัติของคนธรรมดา” (Revolution of Ordinaries) ใน 2 นัยยะคือ นัยยะแรก เป็นการล้มเลิกความต่างระหว่างวัฒนธรรมสูง/วัฒนธรรมต่ำ คนมีการศึกษามีเหตุผล/ชาวบ้าน โง่เขลาและไร้เหตุผล คนชั้นสูงมีวัฒนธรรม/ชาวบ้านรากหญ้าไม่มีวัฒนธรรม ในมิติเช่นนี้ ทำให้ชาวบ้านที่ไม่ใช่คนชั้นสูง คนเดินถนนที่ไม่ใช่ผู้มีอำนาจ คนธรรมดาที่ไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญมีความมั่นใจในตัวเองมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการให้ความสำคัญกับความรู้ท้องถิ่น (Local Knowledge) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น นัยยะที่สอง ฟูกูจิดะได้เปิดภาพและทำให้เห็นว่ามนุษย์เราได้ใช้ความเป็นวิทยาศาสตร์ ความเป็นเหตุเป็นผล ความเป็นระบบ เพื่อบิดเบือน ปิดกั้น สิ่งที่ไม่ใช่วิทยาศาสตร์หรือไม่เข้าข่ายเป็นวิทยาศาสตร์

3.3 การเปิดมุมมองทางประวัติศาสตร์ใหม่ ฟูกูจิดะมองว่าประวัติศาสตร์สากลที่เคลื่อนไปสู่ “ความก้าวหน้า” และประวัติศาสตร์เฉพาะแบบชาตินิยมเป็นเสมือนเครื่องมือในการจ้องจามมนุษย์ ขณะเดียวกันฟูกูจิดะก็ปฏิเสธการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ที่เชื่อในเรื่องของการแสวงหาจุดเริ่มต้น (Origin) และความต่อเนื่องของเหตุผลหรือคำอธิบายทางประวัติศาสตร์จากจุดหนึ่งมาสู่อีกจุดหนึ่งหรือจากอดีตมาสู่ปัจจุบัน โดยการเสนอแนวทางใหม่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดหรือเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์แบบโบราณคดี (Archaeology) และแบบวงศ์วานวิทยา (Genealogy) ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

3.4 การขับเคลื่อนความคิดไปสู่ความเป็นหลังสมัยใหม่ กล่าวได้ว่างานเกือบทุกชิ้นของฟูโกต์มีนัยแฝง คือ การวิพากษ์ (Critical) สังคมสมัยใหม่ เช่น การรื้อถอนความเป็นรัฐสมัยใหม่ที่สร้างการปกครองที่เรียกว่าแบบชีวญาณที่พยายามควบคุมร่างกายและการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ การควบคุมด้านกฎหมายและรัฐศาสตร์ การควบคุมด้วยศาสตร์แขนงต่าง ๆ กระทบทำให้เกิดการต่อต้านความเป็นรัฐบาลสมัยใหม่ ผลจากการศึกษาของฟูโกต์ทำให้แวดวงวิชาการต้องสำรวจสถานะของสาขาวิชาและความรู้ในสาขาวิชาของตนว่า สาขาวิชาของตนเกิดขึ้น เพื่อรับใช้การกดขี่ครอบงำแบบสมัยใหม่หรือไม่ หรือรับใช้สังคมในยุคสมัยใหม่อย่างไร เป็นต้น

4. การวิพากษ์ข้อคิด/งานเขียนของฟูโกต์ในทางทฤษฎี

จากการศึกษาแนวคิดวาทกรรมของฟูโกต์ ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงข้อจำกัดในการศึกษา วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของฟูโกต์ ดังนี้

4.1 การศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของฟูโกต์นั้น ฟูโกต์ไม่ค่อยให้ความสำคัญเกี่ยวกับรัฐหรือการรวมศูนย์อำนาจของรัฐ ที่เป็นเช่นนั้น เพราะฟูโกต์เชื่อว่าอำนาจกระจายไปทุกหนทุกแห่งและทุกอณูของสังคมและอำนาจไม่ได้อยู่ที่ตัวสถาบันการปกครองหรือรัฐบาล แต่อำนาจเป็นสภาวะจิตใจหรือชีวญาณที่อยู่ในใจของมนุษย์แต่ละคน ดังนั้น จุดเน้นในการศึกษาอำนาจของฟูโกต์ จึงไม่ใช่อำนาจที่เป็นส่วนหนึ่งเดียวของรัฐของกลุ่มหรือชนชั้นใด แต่อำนาจเป็นเครือข่ายที่โยงใยไปทั่วเรือนร่างของสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ผู้วิจัยจึงเห็นว่าแม้ฟูโกต์จะประสบความสำเร็จอย่างมากในการวิเคราะห์อำนาจ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจโดยเฉพาะการชี้ให้เห็นถึงความเยบยล แบบนิยมของอำนาจในสังคมสมัยใหม่ แต่เขากลับมองข้ามบทบาทหรือการเป็นศูนย์กลางอำนาจของรัฐ โดยเฉพาะในประเทศโลกที่สาม ซึ่งรัฐยังเปรียบเสมือนศูนย์กลางของสังคม

4.2 แม้ฟูโกต์จะให้ความสำคัญกับการต่อต้านหรือศักยภาพในการต่อต้าน ดังทัศนะของฟูโกต์ที่ว่า “ที่ใดมีการใช้อำนาจที่นั่นย่อมมีการต่อต้านชัดเจน” (Where There is Power, Where There is Resistance) แต่การวิเคราะห์การต่อต้านชัดเจนของฟูโกต์นั้น ผู้วิจัยเห็นว่าเขาละเลยที่จะวิเคราะห์เงื่อนไขทางสังคมที่มีผลต่อศักยภาพในการต่อต้าน เช่น สถานภาพทางสังคมของผู้ผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรม สภาพปัญหาที่ดำรงอยู่ ยุทธศาสตร์หรือยุทธวิธีที่ถูกนำมาใช้ในการเผยแพร่หรือต่อต้านวาทกรรม เป็นต้น ดังนั้นแม้ว่าทุกที่จะมีการต่อต้านการใช้อำนาจ แต่พลังอำนาจในการต่อต้านหรือการต่อต้านนั้นจะเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างไรกลับขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางสังคมหลายประการ

4.3 การวิเคราะห์การต่อต้านของฟูโกต์นั้น เป็นการวิเคราะห์การต่อต้านที่อยู่บนฐานความเชื่อที่ว่า การต่อต้านเป็นผลจากการใช้อำนาจหรือการถูกระงับจากอำนาจ ทำให้ฟูโกต์ละเลยหรือไม่ค่อยให้ความสำคัญกับสาเหตุในมิติอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดการต่อต้าน เช่น แรงปรารถนา (Desire) เป็นต้น

4.4 การวิเคราะห์วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของฟูโกต์นั้น ฟูโกต์ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับบริบทเชิงโครงสร้างทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมที่มีผลต่อการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรม ดังจะเห็นได้จากจุดเน้นในการศึกษาวาทกรรมของฟูโกต์จะมุ่งเน้นไปที่การสร้างหรือตัววาทกรรม (ลักษณะของภาษา/การนิยาม) และปฏิบัติการทางวาทกรรมที่เกิดขึ้นตามมาจากวาทกรรมในแต่ละยุคสมัยเป็นหลัก การละเลยบริบทในเชิงโครงสร้างเช่นนี้ จึงทำให้ไม่เห็นถึงสภาพสังคมที่ดำรงอยู่และมีผลต่อวาทกรรมในช่วงเวลานั้น ๆ

4.5 การศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของฟูโกต์เป็นการศึกษาในลักษณะเชิงกำหนด (Determinism) มากจนเกินไป กระทั่งทำให้ฟูโกต์มองว่า วาทกรรมหรือภาษาเปรียบเสมือนเครื่องมือในครอบงำหรือเป็นกรอบในการปฏิบัติการในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง

4.6 การศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของฟูโกต์ ให้น้ำหนักในการศึกษาไปที่ภาษาและปฏิบัติการภายใต้ภาษาที่ก่อให้เกิดการบงการ/ครอบงำเป็นด้านหลัก ด้วยเหตุนี้ทำให้ฟูโกต์มองข้ามกระบวนการครอบงำด้วยวิธีการอื่น ๆ ที่ไม่ใช่การครอบงำด้วยภาษา

การศึกษาภาษา การสื่อสาร และวาทกรรมของเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas)

เจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas) ถือเป็นนักคิดที่ไม่ยึดติดกับสาขาวิชาใด ๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ วิธีการแสวงหาความรู้ของฮาเบอร์มาสเป็นแบบสหวิทยาการ ผลงานที่ผ่านมาของฮาเบอร์มาสนั้น มีทั้งในมิติปรัชญา จริยศาสตร์ ทฤษฎีสังคม สังคมวิทยา ทฤษฎีการเมือง กฎหมายและทฤษฎีนิติศาสตร์ กล่าวได้ว่า ฮาเบอร์มาสเป็นผู้นำคนสำคัญของสำนักคิดที่เรียกว่า “สำนักแฟรงค์เฟิร์ต” (Frankfurt School) ซึ่งจุดมุ่งหมายของสำนักนี้ ก็คือ การตรวจสอบทฤษฎีสังคมที่ดำรงอยู่ รวมทั้งพัฒนาทฤษฎีแนวใหม่ภายใต้หลักการวิพากษ์ (Critical) ข้อเขียนเขียนของฮาเบอร์มาสจึงมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การพัฒนาทฤษฎีแนววิพากษ์หรือใช้ทฤษฎีวิพากษ์ในการสร้างงานเขียนเชิงปรัชญาที่ฮาเบอร์มาสพยายามผนวกเอาแนวความคิด “ความเป็นเหตุเป็นผล” (Rationality) มาเชื่อมโยงกับ “การปฏิบัติการด้านสื่อสารของมนุษย์” (Human Communication Action) ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจหรือวิเคราะห์สังคมสมัยใหม่

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพยายามทำความเข้าใจความคิดของฮาเบอร์มาสเพื่อนำมาใช้เป็นกรอบคิดในการศึกษาวิจัย ผ่านงานเขียนของฮาเบอร์มาสที่เกี่ยวข้องกับประเด็นหลัก ๆ ทั้งหมด 3 ประเด็น คือ หนึ่ง มุมมองของฮาเบอร์มาสที่มีต่อภาษา การสื่อสาร ปฏิบัติการด้านการสื่อสาร สอง วาทกรรมในมุมมองของฮาเบอร์มาส และสาม มโนทัศน์เรื่องความรู้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การศึกษาภาษา การสื่อสาร และปฏิบัติการด้านการสื่อสาร

กล่าวได้ว่าฮาเบอร์มาสได้กลับมาให้ความสำคัญกับการศึกษาภาษา (The Linguistic Turn) อย่างจริงจังในช่วงทศวรรษ 1970 ทั้งนี้เพราะเขามองว่าภาษา/การสื่อสารจะเป็นเครื่องมือในการปลดปล่อยมนุษย์ไปสู่เสรีภาพการศึกษาภาษาและการสื่อสารของฮาเบอร์มาสนั้นได้นำแนวคิดความเป็นเหตุเป็นผล (Rationality) มาประสานเข้ากับแนวคิดปฏิบัติการด้านการสื่อสาร (Communication Action) โดยการศึกษาภาษา การสื่อสารและปฏิบัติการด้านการสื่อสารของฮาเบอร์มาส สะท้อนผ่านงานเขียนชิ้นสำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้

ในงานเขียนที่ชื่อ Communication and the Evolution of Society (1979) ฮาเบอร์มาสได้พยายามอธิบายและทำให้เห็นว่า “ภาษา คือ ความเข้าใจพื้นฐานทางพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม” ดังนั้น ภาษาในความสนใจของฮาเบอร์มาสจึงมิใช่ภาษาเชิงไวยากรณ์หรือเป็นภาษาที่มีลักษณะหยุดนิ่ง ในทางตรงกันข้ามเขากลับสนใจการกระทำทางภาษา (Speech Action) ในฐานะที่ก่อให้เกิดปฏิบัติการในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง กล่าวอีกนัยหนึ่งฮาเบอร์มาสมองภาษาว่าเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งที่นำไปสู่การพิจารณา ตัดสินใจ ต่อสมมุติฐาน เรื่องราวทั่ว ๆ ไป ที่จะนำไปสู่ความเข้าใจร่วมกันบนการปฏิบัติการด้านการสื่อสาร (Communicative Action) ดังนั้น ปฏิบัติการของภาษา (การพูด) จึงต้องอ้างถึงความถูกต้องและจะต้องมีความบริสุทธิ์ใจ (Validity Claims and Vindicate) ภายใต้เงื่อนไขที่สำคัญ 4 ประการ คือ หนึ่ง ผู้พูดมีความเข้าใจเรื่องนั้นเป็นอย่างดี สอง การถ่ายทอด (ผู้ฟัง) เรื่องนั้นไปสู่ความเข้าใจ สาม ผู้ฟังสามารถเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ ได้ และสี่ การนำมาสู่ความเข้าใจกับบุคคลอื่น ๆ (Jurgen Habermas, 1979, pp. 1-3) กล่าวคือ ผู้พูดต้องมีความรู้เรื่องที่จะพูด การแสดงออกของผู้พูดและผู้ฟังสามารถเข้าใจต่อผู้อื่น ผู้พูดต้องมีความตั้งใจที่จะสื่อสารต่อความจริงของเรื่องที่เสนอ ที่จะทำให้ผู้ฟังสามารถรับรู้ข้อมูล ความรู้ของผู้พูด ผู้พูดต้องแสดงความคิดเห็นด้วยความจริงใจ ที่จะทำให้ผู้ฟังสามารถเชื่อในสิ่งที่ผู้พูดต้องการได้ และผู้พูดต้องให้ผู้ฟังมีสิทธิแสดงออกเสนอความคิดเห็น ซึ่งจะทำให้ทั้งผู้พูดและผู้ฟังบรรลุข้อตกลงร่วมกันได้

ทั้งนี้ฮาเบอร์มาสได้แยกแยะประเภทของการกระทำเชิงภาษา (Speech Act) เอาไว้เป็น 3 ประเภทที่มีความสัมพันธ์ร่วมกัน คือ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551, หน้า 365-366)

ประเภทแรก เป็นการกระทำเชิงภาษาที่ออกแบบมาเพื่อนำเสนอข้อความที่ใช้พิสูจน์ความจริงหรือยืนยันความเป็นจริง ซึ่งการกระทำเชิงภาษาในลักษณะนี้จะมีความน่าเชื่อถือได้ เมื่อสามารถแสดงความเป็นจริงของข้ออ้างถึงได้ เช่น ที่มาของตัวเลขสถิติหรือที่มาของหลักฐานต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งฮาเบอร์มาสเรียกการกระทำเชิงภาษาในรูปแบบนี้ว่า “Constatives”

ประเภทที่สอง เป็นการกระทำเชิงภาษาที่ออกแบบมาโดยตั้งใจให้เกิดผลลัพธ์บางประการตามมา เช่น การกระทำเชิงภาษาในรูปแบบของการออกคำสั่ง การสั่งการ การให้คำสัญญา เป็นต้น การกระทำเชิงภาษาในลักษณะนี้จะมีเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้ภาษาที่จะไปกำหนดอิทธิพลของผลลัพธ์ที่จะตามมา การกระทำเชิงภาษาในลักษณะนี้จะประสบความสำเร็จได้เมื่อเป็นไปตามบรรทัดฐานที่เหมาะสม ซึ่งฮาเบอร์มาสเรียกการกระทำเชิงภาษาในรูปแบบนี้ว่า “Regulatives”

ประเภทที่สาม เป็นการกระทำเชิงภาษาที่ออกแบบมาเพื่อต้องการแสดงความรู้สึกลึกภายในของผู้พูดหรือต้องการตอบข้อบางสิ่งบางอย่าง การกระทำเชิงภาษาในลักษณะนี้มักจะมีเรื่องอารมณ์ความรู้สึกเข้ามาเกี่ยวข้องและจะใช้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อมีการรับรู้ว่าคุณพูด ๆ ออกมาอย่างจริงใจและซื่อสัตย์ ซึ่งฮาเบอร์มาสเรียกการกระทำเชิงภาษาในรูปแบบนี้ว่า “Avowals”

ตารางที่ 1 รูปแบบของภาษา (The modes of language) ตามความคิดของฮาเบอร์มาส

Mode of Communication	Type of Speech Action	Theme	Thematic Validity Claim
Cognitive	Constatives	Propositional content	Truth
Interactive	Regulatives	Interpersonal relation	Rightness, appropriateness
Expressive	Avowals	Speaker's intention	Truthfulness

ที่มา: Jurgen Habermas, 1979, p. 58

ต่อมาได้มีการตีพิมพ์หนังสือที่ชื่อ The Theory of Communicative Action (Volume 1): Reason and Rationalization of Society ในหนังสือเล่มนี้ ฮาเบอร์มาสได้กล่าวถึงเหตุผลในฐานะที่เป็นพื้นฐานของความร่วมมือในการสื่อสารและความสามารถในการใช้เหตุผลผ่านภาษาในชีวิตประจำวันของผู้คนทางสังคม (Everyday Speech) โดยเขาหวังว่าการสื่อสารที่เป็นเหตุเป็นผลจะสามารถนำไปสู่ข้อตกลงบางอย่างได้ ความคิดเช่นนี้ถูกพัฒนาต่อเป็นแนวคิด “ปฏิบัติการด้าน

การสื่อสาร (Communicative Action)” ซึ่งเป็นปฏิบัติการที่ปัจเจกบุคคลในสังคมใช้ภาษาภายใต้หลักการของความเป็นเหตุเป็นผล (Rationality) ในการสื่อสาร/พูดคุย/แลกเปลี่ยน/อภิปราย/โต้แย้ง เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมหรือแสดงหาฉันทามติร่วมกัน โดยฮาเบอร์มาสเชื่อว่าปฏิบัติการด้านการสื่อสารนี้จะเป็เครื่องมือสำคัญที่จะทำให้มนุษย์ไปสู่การมีระบบที่สมดุลทั้งด้านผลประโยชน์การใช้เหตุผลและอำนาจ (Jurgen Habermas, 1984a, pp. 137-139)

นอกจากนี้ในหนังสือเล่มนี้ฮาเบอร์มาสยังได้กล่าวถึง “สถานการณ์การสื่อสารที่เป็นอุดมคติ” (Ideal Speech Situation) ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ผู้พูด/ผู้สื่อสารทุกฝ่ายสามารถพูดหรือสื่อสาร โดยการแสดงเหตุผล/ข้ออ้างอิงของตนออกมาให้อีกฝ่ายได้รับรู้ภายใต้สถานการณ์ที่โปร่งใส เป็นอิสระ ปราศจากการครอบงำ/ควบคุม และทุกฝ่ายมีโอกาสได้พูดหรือสื่อสารอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ทั้งนี้ฮาเบอร์มาสได้เสนอว่า การที่จะทำให้การสื่อสารเข้าสู่ (หรือไปถึง) สถานการณ์การสื่อสารที่เป็นอุดมคตินั้นจำเป็นที่จะต้องสร้างเงื่อนไขที่สำคัญ 2 เงื่อนไขขึ้นมารองรับ คือ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551, หน้า 370-371)

1. การสร้างเงื่อนไขภายในผ่าน “การสร้างสมรรถนะทางการสื่อสาร” (Communication Competency) ซึ่งหมายถึง ความสามารถที่จะควบคุมการใช้ภาษาให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่จะทำให้เกิดความชอบธรรมและเกิดความน่าเชื่อถือว่าคุณต้อง/เป็นจริงในการใช้ภาษาในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เขาเห็นว่ามนุษย์ในสังคมจะต้องพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารให้เพิ่มพูนขึ้น วิธีการที่จะพัฒนาสมรรถนะทางการสื่อสารของมนุษย์ ฮาเบอร์มาสเสนอว่า ต้องพัฒนาช่องทางความเข้าใจโดยการพัฒนาช่องทางด้านการใช้ภาษาหรือการเพิ่มความสามารถในการมีปฏิสัมพันธ์กลับไปกลับมา (Interactive Abilities)

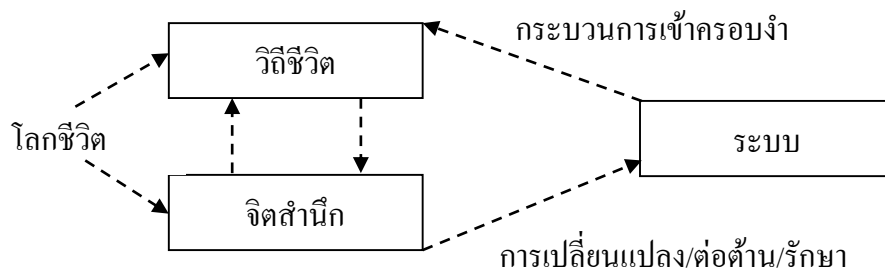
2. การสร้างเงื่อนไขภายนอก โดยการทำให้การสื่อสารปราศจากการบีบบังคับและการจำกัดขอบเขตผ่านการทำให้การสื่อสารมีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ ประการแรก เป็นสภาพการสื่อสารที่ผู้สื่อสารสามารถพูดทุกอย่างออกมาได้ โดยไม่มีข้อบงคับหรือข้อจำกัดอันใดมายั้ยั้ง ประการที่สอง เป็นสภาพที่ปัจเจกบุคคลมีโอกาสเข้าร่วมสนทนาได้อย่างเท่าเทียม และประการสุดท้าย เป็นการสื่อสารที่อยู่ภายในบริบททางสังคมที่มีการกระจายอำนาจให้คนทุกคนทุกคนชั้นได้พูดหรือแสดงออกอย่างเต็มที่ โดยไม่มีการปิดกั้นและทุกคนจะต้องได้พูดหรือแสดงออก

ขณะที่หนังสือ The Theory of Communicative Action (Volume 2) Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason ฮาเบอร์มาสได้ทำการปรับทฤษฎีในการอธิบายสังคมใหม่ โดยเขาได้ประสานแนวคิดที่สำคัญ 2 แนวคิดเข้าด้วยกัน คือ “โลกชีวิต” (Lifeworld) กับ “ระบบ” (System) โดยเขาได้ให้ความเห็นว่า ในสังคมสมัยใหม่มีการแบ่งแยกโลกชีวิต (โลกชีวิตในความหมายของฮาเบอร์มาสเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและจิตสำนึกของมนุษย์) และระบบหรือ

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในสังคม (โครงสร้างอำนาจของรัฐ และเศรษฐกิจแบบทุนนิยม) ทั้งนี้ในสังคมหนึ่ง ๆ นั้นระบบแนวโน้มที่จะควบคุม/ครอบงำ/ทำลาย โลกชีวิตของมนุษย์ ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ก่อให้เกิด “ความแปลกแยก”(Alienation) ในโครงสร้างทางจิตและเป็นการคุกคามโลกชีวิตของปัจเจกบุคคล โดยตรงนำไปสู่ความขัดแย้งใหม่ ๆ ในรูปแบบที่ไม่เคยมีมาก่อนดังที่ฮาเบอร์มาสได้กล่าวเอาไว้ว่า

“ความขัดแย้งแบบนี้ (Contradictions) เป็นความขัดแย้งรูปแบบใหม่ ซึ่งไม่ได้อยู่บนเวทีของระบบการผลิตซ้ำทางวัตถุต่อไป (Material Reproduction) และความขัดแย้งแบบนี้ก็ไม่ต้องการอาศัยช่องทางพรรคการเมืองหรือองค์กรแบบเดิม ๆ ต่อไปเช่นกัน ความขัดแย้งแบบนี้เกิดขึ้นบนเวทีของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่ครอบงำคน ความพยายามที่จะสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ระบบ และกระบวนการหล่อหลอมปัจเจกชนให้อยู่ใต้การควบคุมของระบบ” (Jurgen Habermas, 1984b)

ความขัดแย้งและผลกระทบที่เกิดขึ้นในโลกชีวิตของมนุษย์เช่นนี้นำไปสู่ความพยายามของมนุษย์ในการต่อต้าน เพื่อเปลี่ยนแปลงระบบหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ขณะที่รัฐและทุนนิยมต้องการควบคุมผู้คนในสังคมมากขึ้น ปัจเจกบุคคลก็จะแสวงหาความเป็นอิสระมากขึ้น ดังแสดงได้ในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบ (System) และโลกชีวิต (Lifeworld)

สำหรับเครื่องมือในการต่อต้านควบคุม/ครอบงำ/ของระบบนั้น ฮาเบอร์มาสเสนอให้ใช้กระบวนการ “การสื่อสารที่แท้จริง” ในโลกชีวิต ซึ่งเป็นการสื่อสารผู้พูดและผู้ฟังเริ่มต้นด้วย “ผลประโยชน์” และเน้น “การทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน” ไม่ใช่การสื่อสารที่มุ่งโน้มอำนาจอีกฝ่ายหนึ่งให้คล้อยตามหรือเชื่อตามในสิ่งที่ตนเองพูด โดยคู่สื่อสารจะต้องตระหนักถึงความน่าเชื่อถือ/ความถูกต้องของถ้อยคำ/คำพูดที่แต่ละฝ่ายจะใช้สื่อสารกัน ทั้งนี้ฮาเบอร์มาสหวังว่าการสื่อสารอย่างเป็นอิสระและอย่างแท้จริงในเวทีเล็ก ๆ ของโลกชีวิตนี้ จะส่งผลให้เกิด

การปรับเปลี่ยน “โครงสร้างของโลกแห่งชีวิต” ให้มีเสถียรภาพ มีสมดุลแห่งอำนาจ มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันมากขึ้น หลังจากนั้นผลสะท้อนจากการปรับเปลี่ยนในเวทีเล็ก ๆ ของโลกแห่งชีวิต ก็จะเริ่มขยายผลออกไปสู่การปรับเปลี่ยน “ระบบโครงสร้างสังคม” ขนาดใหญ่ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551, หน้า 366-367) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ฮาเบอร์มาสกำลังชี้ให้เห็นถึง “ศักยภาพการต่อต้าน” โดยการอธิบายว่าโลกชีวิตต้องใช้ปฏิบัติการด้านการสื่อสาร (Communicative Action) ที่มีความเป็นเหตุเป็นผล (Rationality) ผ่านการอภิปราย/ถกแถลง/โต้แย้งอย่างอิสระเสรีในพื้นที่สาธารณะ เพื่อต่อต้านเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ข้อบังคับของระบบ (Jurgen Habermas, 1996)

ภายหลังการปรับทฤษฎีสังคมแนวคิดเรื่องปฏิบัติการการสื่อสาร (Communicative Action) และความขัดแย้งระหว่างระบบกับโลกชีวิต (System and Lifeworld) ได้กลายเป็นจุดเน้นของฮาเบอร์มาสในการทำความเข้าใจสังคมและข้อเสนอเพื่อที่จะนำไปสู่สังคมในอุดมคติของมนุษย์ผ่านกระบวนการสื่อสารที่ทุกคนร่วมกันครุ่นคิด ไตร่ตรอง ถกแถลง หรือการใช้เหตุผลในพื้นที่สาธารณะ (Public Square) อันจะนำมาซึ่งฉันทามติร่วมของผู้กระทำกรกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม

2. วาทกรรมในมุมมองของฮาเบอร์มาส

ฮาเบอร์มาสใช้คำว่า “วาทกรรม” ในความหมายที่ว่า เป็นการสื่อสารแบบพิเศษที่บรรดาคำพูดของผู้พูดจะต้องถูกท้าทายหรือตั้งคำถาม ดังนั้น วาทกรรมจึงไม่เหมือนกับประโยคที่ผู้คนในสังคมพูดกันอยู่ทั่วไป ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นข้อโต้แย้งอย่างเป็นระบบ (Systematic Argument) ที่มีการเรียกร้องให้ผู้กระทำกรแต่ละฝ่ายแสดงความน่าเชื่อถือของบรรดาข้ออ้างและข้อสรุปต่าง ๆ (Demonstration of Validity of Claims) ที่ตนเองกล่าวอ้าง โดยฮาเบอร์มาสได้แบ่งวาทกรรมไว้เป็นหลายประเภท ดังต่อไปนี้ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551, หน้า 369-370)

2.1 วาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริง (Fact) กล่าวคือ ผู้กระทำกรแต่ละฝ่ายจะนำเอาเหตุผล/หลักฐาน/ข้อมูลเพื่อยืนยันว่าสิ่งที่พูด/สื่อสารนั้นเป็นความจริง ซึ่งฮาเบอร์มาสเรียกว่าวาทกรรมประเภทนี้ว่า “Theoretical Discourse”

2.2 วาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้อตกลงบรรทัดฐาน (Norm) ที่แต่ละกลุ่มจะใช้เป็นฐานในการอยู่ร่วมกัน/ปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เพื่อทำให้คนในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ซึ่งฮาเบอร์มาสเรียกว่าวาทกรรมประเภทนี้ว่า “Practical Discourse”

2.3 วาทกรรมที่ผู้กระทำการแต่ละฝ่ายต่างนำเอาหลักฐานข้อเท็จจริงของฝ่ายตนมาโต้แย้งกัน โดยที่หลักฐานและเหตุผลของแต่ละฝ่ายล้วนแล้วแต่แตกต่างกัน ดังนั้น จึงจะมีปฏิบัติการทางวาทกรรมอีกชุดหนึ่งที่มีระดับสูงกว่าเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยวาทกรรมชุดนี้จะเป็นตัวตัดสินว่าบทสรุปสุดท้ายของข้อเท็จจริงและเหตุผลนั้นเป็นอย่างไร วาทกรรมในลักษณะนี้ ฮาเบอร์มาสเรียกว่า “Metatheoretical Discourse”

2.4 วาทกรรมชนิดที่เป็นการทำให้วาทกรรมเชิงปฏิบัติการมีการพิจารณาละเอียดถี่ถ้วนมากขึ้น เช่น อาจมีการสร้างข้อยกเว้นให้กับวาทกรรมเชิงปฏิบัติการในบางกรณี ซึ่งฮาเบอร์มาสเรียกว่าวาทกรรมประเภทนี้ว่า “Metethical Discourse”

การแยกแยะประเภทวาทกรรมออกเป็นลักษณะต่าง ๆ เช่นนี้ก็เพื่อที่จะนำไปสู่ความคิดที่ว่าแม้แต่สังคมที่มีเงื่อนไขการสื่อสารอย่างเป็นอิสระเท่านั้นที่จะสามารถสร้างวาทกรรมในระดับสูง ๆ ได้ เมื่อนำแนวคิดวาทกรรมในระดับต่าง ๆ มาวิเคราะห์การสื่อสารในสังคมปัจจุบัน ฮาเบอร์มาสก็สรุปว่า สังคมปัจจุบันยังห่างไกลจากการสื่อสารแบบอุดมคติ ทั้งนี้เพราะปัจเจกบุคคลที่กำลังใช้ชีวิตอยู่ในโลกชีวิต (Lifeworld) ไม่มีโอกาสได้พูดทุกอย่างที่ใจคิดโดยเสรี ทั้งนี้เพราะเกิดเงื่อนไขและสถานการณ์ที่จำกัดการพูดอย่างเสรีของคนในสังคมและที่สำคัญที่สุดก็คือ ผู้คนในสังคมไม่คิดแม้จะตั้งคำถามกับโลกแห่งชีวิตที่กำลังเป็นอยู่ การไม่ตั้งคำถามเช่นนี้เป็นเสมือนสถานการณ์ร้ายแรงที่แสดงให้เห็นถึงการไม่มีเสรีภาพ (รวมถึงการไม่แสวงหาเสรีภาพ) ทาง การสื่อสาร อย่างไรก็ตามแล้วแต่ฮาเบอร์มาสได้พยายามนำเสนอบันไดขั้นแรกที่จะออกจากสถานการณ์ดังกล่าวก็คือ จะต้องใช้ “การสื่อสารเพื่อการปลดปล่อย” (Emancipatory Communication) โดยการใช้วาทกรรมในระดับสูง (เช่น Metatheoretical Discourse, Metethical Discourse เป็นต้น) สำหรับการเปลี่ยนแปลงสังคมให้มีทิศทางที่จะตอบสนองความต้องการของปัจเจกบุคคล

การศึกษาวาทกรรมในช่วงหลัง ๆ ของฮาเบอร์มาสเขาได้ให้ความสนใจไปทฤษฎีจริยศาสตร์และกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในผลงาน Moral Consciousness and Communicative Action (1990) ที่เขาได้ขยายความคิดจากการศึกษาวาทกรรมไปสู่วาทกรรมเชิงปฏิบัติการ (Practical Discourse) ที่เชื่อมโยงอยู่กับหลักการของศีลธรรม (Moral) ทั้งนี้ฮาเบอร์มาสได้แยกปฏิบัติการออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับที่หนึ่ง เป็นรูปแบบปฏิบัติการของเหตุผลซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการที่คู่สื่อสารยกเอาหลักฐานข้อเท็จจริงมาโต้แย้งกัน และระดับที่สอง เป็นการสร้างข้อตกลงร่วมกัน ซึ่งเป็นเงื่อนไขมาจากปฏิบัติการของเหตุผลนอกจากนี้ในงานชิ้นนี้ฮาเบอร์มาสยังได้เสนอทฤษฎีสำคัญที่เรียกว่า “จริยศาสตร์ทางวาทกรรม”(Theory of Discourse Ethics) โดยเขาได้เสนอว่าการวิเคราะห์สังคมสมัยใหม่ต้องให้ความสำคัญแก่เรื่อง โครงสร้างทางจริยธรรมและศีลธรรม รวมทั้งต้องใช้แนวคิดทฤษฎีทางด้านนิติศาสตร์มาผสมผสาน ผ่านการชี้ให้เห็นว่าหลักนิติศาสตร์

จะต้องได้รับการยอมรับในเชิงของเหตุผล โดยเฉพาะจากกลุ่ม/บุคคลที่ได้รับผลกระทบจากกฎหมายเหล่านั้น โดยกระบวนการที่จะได้มาซึ่งการยอมรับ/จากกลุ่มบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากกฎหมายนั้นจะต้องดำเนินการผ่านการใช้เหตุผลเชิงวาทกรรม (Jurgen Habermas, 1990, pp. 65-67)

หรือในผลงาน *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Laws and Democracy* (1996) ที่ฮาเบอร์มาสนำเอาทฤษฎีวาทกรรมมาวิเคราะห์กฎหมายและประชาธิปไตย โดยเขาได้ชี้ให้เห็นว่ากฎหมายจะเป็นรากฐานไปสู่ความชอบธรรมทางการเมืองนั้น (รวมถึงเป็นเครื่องมือในการต่อต้านระบบนั้น) ต้องไม่ใช่กฎหมายที่มีที่มาจากเบื้องบน หากแต่เป็นกฎหมายที่มาจากกระบวนการทางวาทกรรมของสาธารณะ (Public Discourse) ผ่านพื้นที่สาธารณะทางการเมืองของประชาชน (Political Public Sphere) หรือจากผู้คนที่อยู่เบื้องล่าง (หลังจากนั้นจึงส่งไปสู่เบื้องบน) (Jurgen Habermas, 1996)

ในความเห็นของผู้วิจัย วาทกรรมในมุมมองของฮาเบอร์มานั้น ฮาเบอร์มาสมองวาทกรรมในฐานะที่เป็นภาษาและการสื่อสาร (หรือข้อโต้แย้งที่เป็นระบบ: Systematic Argument) ที่จะนำไปสู่การปลดปล่อย ดังนั้น การศึกษาภาษา การสื่อสาร และวาทกรรมของฮาเบอร์มาจึงเป็นไปเพื่อแสดงให้เห็นศักยภาพการต่อต้านว่าโลกแห่งชีวิต (Lifeworld) ต้องใช้กลไกทางด้านปฏิบัติการด้านสื่อสาร (Communicative Action) โดยดำเนินการอภิปรายอย่างอิสระเสรีภายใต้หลักการของความเป็นเหตุเป็นผล (Rationality) บนพื้นที่สาธารณะ ขณะเดียวกันฮาเบอร์มาก็ได้ชี้ให้เห็นว่า ถ้าต้องการระบบการสื่อสารที่ไม่มีบิดเบือน (Undistorted Communication) ก็ต้องมีสถานการณ์ทางภาษาอันเป็นอุดมคติ กล่าวคือ ในระบบของการสื่อสาร ผู้คนที่มีส่วนร่วมในระบบนี้จะร่วมกันสร้างบรรทัดฐานหรือ “กฎ” ของการอภิปรายอย่างอิสระ ด้วยวิธีการนี้ผู้เข้าร่วมวาทกรรมจะใช้การโต้แย้งกันอย่างเป็นเหตุเป็นผลจนสามารถทำความเข้าใจและนำไปสู่บรรลुข้อสรุป/ข้อตกลงร่วมกันที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของทุกคนและเป็นที่ยอมรับของทุกคน (Consensus) ได้ ภายใต้งैอนใจที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ (Jurgen Habermas, 1990, p. 89)

1. ทุกคนสามารถเข้าร่วมในการปฏิบัติวาทกรรมได้ (ไม่มีการกีดกันทางสถานภาพ)
2. ทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นใด ๆ ได้โดยไม่มีขีดจำกัด
3. ทุกคนสามารถโต้แย้งความคิดเห็นใดที่ถูกนำเสนอจากบุคคลอื่นได้
4. ทุกคนสามารถนำเสนอความคิดเห็นของตนเข้าสู่เวทีวาทกรรมได้
5. ทุกคนสามารถแสดงออกซึ่งอุดมการณ์ทัศนคติ ความปรารถนา และความต้องการของตนได้

6. อำนาจไม่ว่าที่จะเกิดขึ้นจากที่ใดไม่อาจปิดกั้นผู้พูดและสิทธิในการแสดงความคิดเห็นใด ๆ ได้ ดังนั้น การสื่อสาร/การแสดงออกทางความคิดเห็นจึงเป็นอิสระเสรีจากการถูกจำกัด

(Freedom from External Constraints)

3. มโนทัศน์เรื่องความรู้

มโนทัศน์เรื่องของความรู้ของฮาเบอร์มาสเป็นผลผลิตสำคัญที่ได้จากการศึกษาเหตุผล กระทั่งทำให้ฮาเบอร์มาสเห็นว่า การใช้เหตุผลนั้นมีหลากหลายรูปแบบและเหตุผลแต่ละแบบมีความสัมพันธ์กับผลประโยชน์ ดังนั้น ด้วยเหตุผลและผลประโยชน์ที่แตกต่างกันจึงทำให้เกิดชุดความรู้ที่ไปสอดคล้องกับเหตุผลและผลประโยชน์ ดังประเภทความรู้ที่ฮาเบอร์มาสได้แบ่งเอาไว้ต่อไปนี้ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551, หน้า 361-363)

3.1 ความรู้เชิงประจักษ์/เชิงวิเคราะห์ (Empirical Analytical Knowledge) กล่าวคือ ความรู้ประเภทนี้เป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคนิคต่าง ๆ ที่มาจากการสังเกต การจดบันทึก การวิเคราะห์/สังเคราะห์ ในการจัดการ/ควบคุมธรรมชาติแวดล้อมรอบ ๆ ตัวมนุษย์ เป้าหมายหลักของความรู้ประเภทนี้ คือ การควบคุมและการคาดเดาทำนาย (Control and Prediction) ความรู้เช่นนี้รู้จักกันในนามของความรู้แบบ “วิทยาศาสตร์” ซึ่งอยู่ภายใต้เหตุผลที่เรียกว่า “เหตุผลเชิงเครื่องมือ” (Instrumental Rationality) โดยฮาเบอร์มาสได้วิจารณ์ความรู้แบบนี้ว่า เดิมความรู้แบบนี้มีส่วนประกอบของปรัชญาที่มีลักษณะวิพากษ์สังคมศักดินา ดังนั้น ความรู้เช่นนี้ในอดีตจึงมีลักษณะเป็น “ศาสตร์อย่างแท้จริง” แต่ในสังคมสมัยใหม่ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ได้หมดบทบาทในการวิจารณ์สังคม ดังนั้น วิทยาศาสตร์จึงสูญเสียลักษณะเชิงปรัชญาเมื่อเป็นเช่นนี้แล้วองค์ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันจึงมิได้มีลักษณะเป็น “ศาสตร์” อย่างหนึ่งแล้ว แต่กลายเป็นอุดมการณ์อย่างหนึ่งในนามของ “ลัทธิวิทยาศาสตร์” (Scientism) ที่ยึดมั่นว่าวิทยาศาสตร์เท่านั้นที่เป็นความจริงแท้แน่นอน ขณะเดียวกันความรู้แบบวิทยาศาสตร์นี้ยังได้สถาปนาตัวเองและทำให้ตัวเองกลายเป็นความรู้ที่เชื่อถือได้ และนิยามว่าความรู้ที่ไม่ใช่วิทยาศาสตร์นั้นไม่นับเป็นความรู้

3.2 ความรู้เชิงตีความ (Hermeneutic Knowledge) ความรู้ชุดนี้เป็นความรู้เกี่ยวกับการใช้ภาษา สัญลักษณ์ และการสื่อสาร ซึ่งมีเป้าหมายที่จะทำความเข้าใจ สร้างความรู้สึกร่วมหรือระดมความร่วมมือ โดยเหตุผลที่จะนำมาซึ่งการบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ก็คือ เหตุผลในเชิงปฏิบัติการ (Practical Rationality) ส่วนชุดความรู้ที่รวบรวมเหตุผลในลักษณะนี้เป็นชุดความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และการตีความ (Interpretive) ซึ่งเป้าหมายของความรู้แบบนี้ จึงแตกต่างไปจากความรู้เชิงประจักษ์/เชิงวิเคราะห์ ทั้งนี้เพราะความรู้เชิงตีความเป็นความพยายามที่จะทำและสร้างความเข้าใจผู้คนที่อยู่รอบข้างเพื่อสร้างกฎของความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

3.3 ความรู้เพื่อการปลดปล่อยตนเองจากการครอบงำ (Emancipatory Knowledge)
 ความรู้ประเภทนี้เป็นผลจากการที่สังคมมีการใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรมกระทั่งนำไปสู่การต่อต้าน
 เพื่อปลดปล่อยไปสู่การมีเสรีภาพ โดยความรู้ประเภทนี้เกิดจากการผสมผสานความรู้เชิงประจักษ์/
 เชิงวิเคราะห์เข้ากับความรู้เชิงตีความและใช้หลักเหตุผลในรูปแบบของการไตร่ตรองด้วยตนเอง
 (Self-Reflection) ส่วนชุดความรู้ที่นำมาใช้เพื่อปลดปล่อยไปสู่การมีเสรีภาพนั้น คือ ชุดความรู้
 ภายใต้ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ผ่านการรู้จักตั้งคำถามกับสิ่งที่เคยยอมรับโดยปริยาย (Taken
 for Granted) และเปลี่ยนแปลงแก้ไขบรรดาเงื่อนไขที่บีบรัดทั้งด้านจิตใจและสังคมของผู้คน (Socio-
 Psychological Constraints)

ตารางที่ 2 สรุปการแบ่งประเภทความรู้ของฮาเบอร์มาส

Type of Human Interest	Kind of Knowledge	Science and Methods	Medium
Technical (Prediction)	Instrumental (Causal Explanation)	Positivistic Science: Empirical-Analytic Methods	Work
Practical (Interpretation and Understanding)	Practical (Understanding)	Interpretive: Hermeneutic Methods	Language
Emancipatory (Criticism and Liberation)	Emancipation (Reflection)	Critical Social: Critical Methods	Power

ที่มา: ประยุกต์จาก Habermas's Epistemology

กล่าวโดยสรุปจากตารางจะเห็นได้ว่า ความรู้แบบแรกเป็นความรู้ในเชิงเทคนิค
 (Technical) เพื่อเป็นข้อมูลข่าวสารแก่มนุษย์ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์สามารถอธิบายหรือทำนาย
 ปรากฏการณ์สังคมได้ลักษณะของความรู้แบบนี้ คือ ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ (Positivistic Science)
 เป้าหมายของความรู้แบบนี้ก็เพื่อขยายพลังอำนาจในการควบคุมทางเทคนิค ส่วนความรู้แบบที่สอง
 เป็นความรู้เพื่อการปฏิบัติ (Practical) อันจะนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อทำความเข้าใจ (Understanding)
 ความหมายของการกระทำของผู้คนในโลกสังคม และความรู้แบบที่สามเป็นความรู้เพื่อ

การปลดปล่อย ลักษณะของความรู้แบบนี้เป็นมุมมองสังคมเชิงวิพากษ์ (Reflection) เพื่อนำไปสู่การวิพากษ์สังคม (Critical Social) อันจะนำไปสู่การปลดปล่อยจิตสำนึกให้หลุดพ้นจากการครอบงำของอำนาจ

4. คุณูปการของฮาเบอร์มาสต่อสังคมมนุษย์

หากพิจารณาถึงคุณูปการที่เกิดขึ้นจากข้อคิด/งานเขียนของฮาเบอร์มาสต่อสังคมและชีวิตประจำวันมนุษย์ รวมถึงคุณูปการต่อวงการวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ มนุษย์ศาสตร์ รัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ จิตวิทยา สื่อสารมวลชนศึกษา ฯลฯ แล้ว ก็จะพบว่างานของฮาเบอร์มาสนั้นมีคุณูปการที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

4.1 การสอนให้มีจิตใจแห่งการวิพากษ์ เพื่อเปิดโปงและปลดปล่อยการครอบงำในรูปแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม อันจะทำให้สังคมเกิดความเสมอภาคและเท่าเทียมระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม

4.2 การนำเสนอความคิดที่ก่อให้เกิดการปฏิบัติการเพื่อต่อต้านอำนาจนิยมและการครอบงำของรัฐและเป็นการต่อต้านการควบคุมของระบบทุนนิยมในเวลาผ่านพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) ที่เปรียบเสมือนเวทีในการเข้าไปมีส่วนร่วมในระบบการเมืองโดยตรง เพื่อมีอิทธิพลในการปรับเปลี่ยนระบบ อีกด้านหนึ่งต้องการฟื้นฟู และขยายอาณาเขตของประชาสังคม และพื้นที่สาธารณะ รวมทั้งสร้างอัตลักษณ์ของตนเองใหม่ ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะในการปฏิบัติการเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม

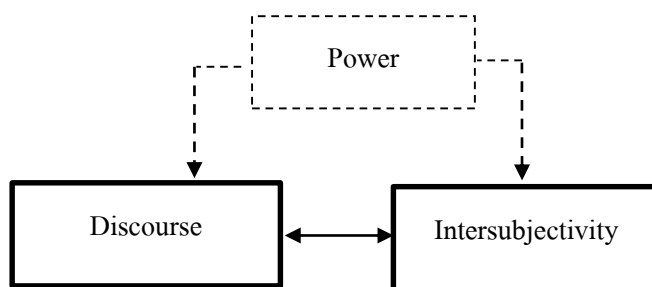
4.3 การเปิดมุมมองที่ทำให้เห็นว่า การแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่แต่ละประเทศดำเนินการอยู่นั้นเป็นไปในลักษณะการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุและการแก้ไขปัญหาโดยส่วนใหญ่มาจากรัฐ ผู้เชี่ยวชาญ ข้าราชการ นักวิชาการ ส่วนประชาชนกลายเป็นคนพิกการ ไม่สามารถพัฒนาศักยภาพตนเองได้ ขณะเดียวกันการแก้ไขแบบเทคโนโลยี เน้นการใช้ทรัพยากรมาก ๆ ก็ทำให้เกิดวิกฤตการณ์และก่อให้เกิดความขัดแย้งประเภทอื่น ๆ ตามมา ดังนั้น ระบบนี้จึงมีกลไกที่ปิดกั้นการพัฒนาของตนเองของมนุษย์

4.4 การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm) ในการมองเรื่องความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงสังคม การชี้ให้เห็นว่าความขัดแย้งรูปแบบใหม่เป็นผลจากการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่ครอบงำคนและความพยายามที่จะสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ระบบ (System) กระทั่งเกิดการคุกคามโลกชีวิต (Lifeworld) ของปัจเจกบุคคล อันนำมาซึ่งปฏิบัติการทางการสื่อสารเพื่อตอบโต้หรือต่อต้านระบบ

5. การวิพากษ์ข้อคิด/งานเขียนของฮาเบอร์มาสในทางทฤษฎี

จากการศึกษาภาษา การสื่อสารของฮาเบอร์มาส ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงข้อจำกัดในการศึกษาดังนี้

5.1 แม้ฮาเบอร์มาสจะประสบความสำเร็จอย่างยิ่งในการวิเคราะห์ให้เห็นว่า ภาษาและการสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำไปสู่การปลดปล่อยมวลมนุษยชาติหรือทำให้สังคมก้าวเข้าสู่สังคมประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ (สังคมที่มีเหตุผลและเสรีภาพ) อย่างไรก็ตามแล้วแต่การศึกษาภาษาและการสื่อสารของฮาเบอร์มาสนั้น ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่าฮาเบอร์มาสได้ละเลยหรือไม่ค่อยให้ความสนใจกับเรื่องอำนาจ (Power) และความสัมพันธ์เชิงอำนาจเท่าที่ควร กล่าวคือ แม้ฮาเบอร์มาสจะยอมรับเรื่องการดำรงอยู่ของอำนาจหรือยอมรับว่าอำนาจดำรงอยู่ในสังคม แต่เขาก็กลับไม่นำเอาอำนาจหรือความสัมพันธ์เชิงอำนาจเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการศึกษา ทำให้การศึกษาภาษา การสื่อสาร (วาทกรรม) ของฮาเบอร์มาสจัดวางอำนาจเอาไว้ในพื้นที่สาธารณะ ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แนวทางการศึกษาภาษา การสื่อสารของฮาเบอร์มาส

ดังนั้น การทำความเข้าใจวาทกรรมในพื้นที่สาธารณะโดยการจัดวางอำนาจให้อยู่นอกกรอบการวิเคราะห์เช่นนี้ จึงมีข้อจำกัดอย่างยิ่ง ที่เป็นเช่นนั้นเพราะบางครั้งอำนาจก็เข้ามาแทรกแซงและทำให้ความเป็นเหตุเป็นผลในการสื่อสาร (Communicative Rationality) นั้นเกิดการบิดเบี้ยว บิดเบือน ไร้ความหมาย กระทั่งความเป็นเหตุเป็นผลในการสื่อสารกลายเป็นเพียงโวหารที่สวยหรู (Rhetoric) หรือทำให้ความเป็นเหตุเป็นผลกลายเป็นการอธิบายให้ฟังดูมีเหตุผลและมีการใช้ความเป็นเหตุเป็นผลเป็นเครื่องมือในการสร้างจิตสำนึกจอมปลอม (False Consciousness) หรือในอีกมิติหนึ่ง ยังมีอำนาจมากขึ้นเท่าไรอำนาจก็ยังมีสิทธิพิเศษในการนิยาม กำหนด สร้างความจริง (ความเป็นเหตุเป็นผล) ที่ตนเองต้องการมากขึ้นเท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ อำนาจมีผลต่อการกำหนดว่าอะไรเป็นความจริง หรืออะไรคือความเป็นเหตุเป็นผล และในบางสถานการณ์ ความเป็นเหตุเป็นผลก็อาจพ่ายแพ้ต่ออำนาจ เพราะบางครั้งฝ่ายที่มีอำนาจให้ความสำคัญต่อความรู้

กับความเป็นเหตุเป็นผลต่ำ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะอาจมีการกระทำบางอย่างที่ส่งผลให้เอาชนะคู่ต่อสู้ ได้มีประสิทธิภาพมากกว่าการอ้างความเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้น ในบางสถานการณ์จึงมีการใช้อำนาจแบบเปิดเผย เปลือยเปล่ามากกว่าการใช้อำนาจที่วางอยู่บนพื้นฐานของความรู้และความเป็นเหตุเป็นผล ขณะเดียวกันการที่แต่ละบุคคลมีอำนาจไม่เท่าเทียมกันทำให้พลังของวาทกรรม ภาษาหรือปฏิบัติการทางด้านการสื่อสารของผู้คนแต่ละฝ่ายมีความไม่เท่าเทียมกันตามไปด้วย กล่าวโดยสรุปอำนาจ ภาษา การสื่อสาร (ความเป็นเหตุเป็นผลของการสื่อสาร) เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์ในลักษณะซึ่งกันและกัน โดยอำนาจสร้างความเป็นเหตุเป็นผลของการสื่อสารขึ้นและความเป็นเหตุเป็นผลของการสื่อสาร ภาษาก็สร้างอำนาจขึ้นมาได้เช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากความเป็นเหตุเป็นผลของการสื่อสาร/ภาษานั้นจะนำมาซึ่งการชักจูง โน้มน้าวหรือก่อให้เกิดปฏิบัติการบางอย่างในสังคมได้ (Power of Rationality)

5.2 การอาศัยความเป็นเหตุเป็นผล (Rationality) ในปฏิบัติการด้านการสื่อสาร (Communication Action) เพียงปัจจัยเดียวอาจไม่นำไปสู่การปลดปล่อยสังคมได้ ทั้งนี้เพราะความเป็นเหตุเป็นผลนั้นมีความสัมพันธ์สัมพันธ์กับสถานภาพทางสังคม เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วการพูดหรือให้เหตุผลในประเด็นเดียวกัน แต่มาจากบุคคลที่มีสถานภาพต่างกันก็จะถูกตีความแตกต่างกันออกไป

5.3 ในการแก้ไขปัญหาการคุกคามโลกชีวิต (Lifeworld) ฮาเบอร์มาสเสนอให้ใช้กระบวนการการสื่อสารที่แท้จริงในโลกชีวิต การสื่อสารดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้พูดและผู้ฟังเริ่มต้นด้วยเป้าหมายหรือผลประโยชน์ที่ตนเองต้องการ ไม่ใช่การสื่อสารที่มุ่งโน้มน้าวชักจูงอีกฝ่ายหนึ่งให้คล้อยตามหรือเชื่อในสิ่งที่ตนเองพูด แต่ในบางสถานการณ์ผู้พูดไม่ได้เริ่มต้นจากการพูดถึงเป้าหมายหรือผลประโยชน์ที่ตนเองต้องการ ในทางตรงกันข้ามกลับมีการใช้ภาษาหรือสัญลักษณ์เพื่อเป็นเครื่องมือในการโน้มน้าวชักจูงอีกฝ่ายหนึ่งให้คล้อยตามในสิ่งที่ผู้กระทำการเหล่านั้นพูด โดยซ่อนหรือปิดบังอำพรางเป้าหมายหรือผลประโยชน์ที่กลุ่มหรือตนเองต้องการไว้เบื้องหลังคำพูดภาษาเหล่านั้น เมื่อกระบวนการสื่อสารที่แท้จริงจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนโครงสร้างของโลกชีวิตให้มีเสรีภาพ มีสมดุลแห่งอำนาจ มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันไม่สามารถเกิดขึ้นได้ จึงทำให้โครงสร้างของโลกชีวิตไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้น ระบบโครงสร้างสังคมขนาดใหญ่ก็ไม่อาจที่จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

5.4 ทักษะของฮาเบอร์มาสอยู่ภายใต้การมองโลกในแง่ดี ด้วยเหตุนี้เขาจึงวาดภาพสังคมในอุดมคติของมนุษย์เอาไว้อย่างสวยงาม คือ เป็นสังคมที่ผู้คนในสังคมต่างมีเหตุผล มีเสรีภาพ และใช้เสรีภาพ/ความเป็นเหตุเป็นผลถกเถียงโต้แย้งบนพื้นที่สาธารณะ (Public Square) เพื่อแสวงหาฉันทามติร่วม ความคิดเช่นนี้ของฮาเบอร์มาสมีจุดอ่อนที่สำคัญอย่างยิ่งโดยเฉพาะการทำ

ความเข้าใจกับความเป็นจริงของสังคมที่มนุษย์ในสังคมต่างมีความแปลกแยก (Alienation) และ
 แกร่งแย่งแข่งขันชิงดีชิงเด่น ใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผล ดังนั้น สังคมในอุดมคติตามกรอบของฮาเบอร์
 จึงเป็นสิ่งที่ยากที่จะปรากฏให้เห็น โดยเฉพาะในประเทศโลกที่สาม

5.5 การศึกษาภาษา/วาทกรรมและการสื่อสารของฮาเบอร์มาส์เป็นการศึกษาที่
 ปราศจากบริบท (Context-Independence) เน้นความเป็นสากล (Universals) การมองภาษา/
 วาทกรรม กล่าวได้ว่า การสื่อสารในลักษณะนี้ทำให้ฮาเบอร์มาส์ขาดการทำความเข้าใจภาษาใน
 ฐานะที่เป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นจากประวัติศาสตร์และบริบททางสังคม เช่น ภาษาอยู่ภายใต้
 กฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณีหรือประวัติศาสตร์ เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วใน
 ระบบสังคมหนึ่ง ๆ ภาษาจึงอาจถูกทำให้เป็นเรื่องของความเป็นเหตุเป็นผล เพื่อเป็นเครื่องมือใน
 การครอบงำหรือทำหน้าที่ในการรองรับผลประโยชน์ ดังนั้น ภาษาจึงไม่มีความบริสุทธิ์ ในทาง
 ตรงกันข้ามมันกลับมีความสัมพันธ์กับเงื่อนไขทางสังคม

การวิเคราะห์เปรียบเทียบและการประสานความคิดของฟูโกต์และฮาเบอร์มาส์

ในการศึกษาวาทกรรม

มโนทัศน์เกี่ยวกับวาทกรรมของฟูโกต์และฮาเบอร์มาส์นั้นมีความแตกต่างกันในหลาย
 ประเด็นด้วยกัน กล่าวคือ

ฟูโกต์ศึกษาวาทกรรมก็เพื่อแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ในสังคมสมัยถูกควบคุม ครอบงำด้วย
 อำนาจของความรู้ (ซึ่งเป็นความรู้ที่สร้างขึ้นโดยผู้มีอำนาจ ดังที่ฟูโกต์เคยกล่าวไว้ว่า ใครมีอำนาจคน
 นั้นก็จะเป็นผู้กำหนดความจริงและสร้างความรู้ในสังคม) และตกอยู่ในเกมของภาษา มนุษย์หรือ
 ผู้พูดจึงเปรียบเสมือนร่างทรงในกฎเกณฑ์ของสิ่งที่พูด ฟูโกต์จึงมองว่าความเป็นสมัยใหม่ไม่ใช่สิ่ง
 อื่นใดเป็นเพียงการบังคับควบคุมรูปแบบใหม่ ผ่านการครอบงำ/ปกครอง ขณะที่ภาพของมนุษย์ใน
 ฐานะที่เป็นองค์ประธาน (Subject) หรือผู้กระทำการ (Agency) หรือเป็นผู้มีอิสระเสรี (Free Agent)
 จึงเป็นเพียงมายาภาพ (Illusion) ที่ถูกสร้างขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วมนุษย์ในสังคมจึงไม่ได้มีเสรีภาพที่
 แท้จริง (อย่างไรก็ดีแล้วแต่ในงานเขียนสองชิ้นสุดท้ายของฟูโกต์ เขาได้พยายามแสดงให้เห็นถึง
 การสร้างตัวตนเองปัจเจกบุคคลในสังคมเช่นกัน) ดังนั้น งานเขียนของฟูโกต์โดยส่วนใหญ่จึงเน้น
 ไปที่การรื้อถอน (Deconstruction) ความรู้และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ณ ช่วงสมัยใด
 สมัยหนึ่ง

ประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่นำมาซึ่งข้อโต้แย้งระหว่างฟูโกต์กับฮาเบอร์มาส์ ก็คือ
 มุมมองที่มีต่อเหตุผล กล่าวได้ว่า การวิเคราะห์ความมีเหตุผลของฟูโกต์จะมีข้อจำกัดไปที่ความมี
 เหตุผลในขอบเขตของอาณาบริเวณที่เฉพาะเจาะจงหนึ่ง ๆ เท่านั้น โดยมีวัตถุประสงค์ก็เพื่อค้นหา

ชนิดหรือประเภทของเหตุผลที่แตกต่างกันไป รวมทั้งตั้งคำถามกับการแบ่งแยกเหตุผลแบบกลไกออกจากเหตุผลในเชิงคุณค่า (ที่ฮาเบอร์มาสแบ่งไว้) โดยเขาแสดงให้เห็นว่า ช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ของอารยธรรมตะวันตกจะมีการแบ่งเหตุผลเอาไว้อย่างมากมายและหลากหลายรูปแบบไม่จบสิ้น ขณะเดียวกันเหตุผลก็มีลักษณะสัมพัทธ์ (ไม่ใช่สัมบูรณ์) หรือถูกต้องตลอดกาล ดังนั้น งานเขียนของฟูโกต์จึงพยายามชี้ให้เห็นว่ารูปแบบความมีเหตุผลทั้งในอดีตและปัจจุบันล้วนแล้วแต่มีประวัติศาสตร์ที่ซับซ้อนและไม่สม่ำเสมอ รวมทั้งให้ความสนใจไปยังความมีเหตุผลในลักษณะเฉพาะและพิจารณาคุณศัพท์ เช่น การเจาะจงไปยังสนามของความวิปลาส ความเจ็บป่วย อาชญากรรม และเพศวิถี มากกว่าที่จะมองความมีเหตุผลของสังคมหรือวัฒนธรรมในแบบองค์รวม

แต่สำหรับฮาเบอร์มาส มุมมองของเขาต่อตัวมนุษย์ในสังคม เขาเห็นว่ามนุษย์สามารถที่จะเป็นองค์ประธาน (Subject) ของสังคมได้โดยไม่จำเป็นต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมหรือครอบงำของภาษา ที่เป็นเช่นนั้นเพราะภาษา/การสื่อสารเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะนำมาซึ่งการปลดปล่อย/ภาษาเป็นปริมณฑลให้มนุษย์ได้ทดลอง/ฝึกฝนการใช้เสรีภาพทำให้เกิดความเป็นตัวตน (Self) ได้เช่นกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มนุษย์อาจตกอยู่ในเกมของภาษาแต่มนุษย์ก็สามารถเป็นผู้สร้างภาษาได้เช่นกัน ในประเด็นความรู้ฮาเบอร์มาสก็มีมุมมองที่แตกต่างไปจากฟูโกต์อย่างมาก ทั้งนี้เพราะฮาเบอร์มาสมองว่าความรู้มีหลายระดับ (ความรู้เชิงเทคนิค ความรู้เพื่อการตีความ ความรู้เพื่อการวิพากษ์) และความรู้ไม่จำเป็นต้องเป็นความรู้ที่นำไปสู่การครอบงำเสมอไป ในทางตรงกันข้ามความรู้แบบทฤษฎีวิพากษ์จะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้มนุษย์ถูกปลดปล่อยจากพันธนาการและการครอบงำของสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วในมุมมองของฮาเบอร์มาสเขาจึงเห็นว่ามนุษย์ในสังคมสามารถที่จะสร้าง/และมีเสรีภาพได้ ดังนั้น จุดเน้นหรือน้ำหนักในงานเขียนของฮาเบอร์มาสจึงมุ่งไปที่การรื้อถอนและสร้าง (Reconstruction) ใหม่เกี่ยวกับกระบวนทัศน์ (Paradigm) ในการวิเคราะห์สภาพสังคมแนวใหม่

ต่อประเด็นความเป็นเหตุเป็นผลนั้น ฮาเบอร์มาสมองเห็นด้านบวกของการปลดปล่อยและความเป็นเหตุเป็นผล (Rationality) ที่ดำรงอยู่ในสภาวะความเป็นสมัยใหม่ ซึ่งการศึกษาความมีผลเหตุของฮาเบอร์มาสนั้น เขามุ่งเน้นในการสืบค้นความมีเหตุผลในฐานะกระบวนการกว้าง ๆ ซึ่งควบคุมกำกับสังคมและวัฒนธรรมสมัยใหม่อย่างเป็นเอกภาพและมีมุมมองต่อเหตุผลว่า ในประวัติศาสตร์ (นับตั้งแต่ยุคเรืองปัญญา) มีการแบ่งตัวของเหตุผลแบบกลไกออกจากเหตุผลในเชิงคุณค่าและวิเคราะห์เหตุผลเป็นไปในรูปของกระบวนการสากลในระดับโลก กล่าวคือ เป็นการทำให้สังคมเข้าสู่หลักการของการใช้เหตุผลมากขึ้นด้วยความแตกต่างทางพื้นฐานทางความคิดเช่นนี้ ทำให้ฮาเบอร์มาสวิจารณ์ฟูโกต์ว่าเป็นพวกปราศจากเหตุผล/ไร้แก่นสาร/เป็นพวกอนุรักษนิยมใหม่/ว่างเปล่าปราศจากเหตุผล เพราะไม่ได้พูดหรือตอบปัญหาสำคัญต่าง ๆ อย่างครบถ้วน

เพื่อให้เห็นภาพความแตกต่างในพื้นฐานความรู้และความเชื่อระหว่างฟูโกต์และฮาเบอร์มาส ผู้วิจัยจะขอเปรียบเทียบให้เห็นเป็นตาราง ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบความแตกต่างของพื้นฐานความรู้และความเชื่อระหว่างฟูโกต์และฮาเบอร์มาส

นักคิด ประเด็น	Michel Foucault	Jurgen Habermas
มุมมองที่มีต่อมนุษย์	มนุษย์ไม่ใช่องค์ประธาน (Subject) ของสังคมเป็นเพียงผู้ถูกกระทำ (Object) (แต่เพราะความเป็นผู้ถูกกระทำเป็นเหตุให้มนุษย์พยายามที่จะสร้างตัวตนเพื่อตอบโต้กับระบบ)	มนุษย์สามารถที่จะสร้างและเป็นองค์ประธาน (Subject) ของสังคมด้วยศักยภาพที่มีอยู่ในตัวมนุษย์เอง
มุมมองที่มีต่อภาษา	1. ภาษาเป็นเครื่องมือในการบงการ/ครอบงำ/ปฏิบัติการของมนุษย์ในสังคม 2. มนุษย์ตกอยู่ในเกมของภาษา/มนุษย์หรือผู้พูดเป็นเพียง “ร่างทรง” ในกฎเกณฑ์ของสิ่งที่พูด	1. มนุษย์ตกอยู่ในเกมของภาษาและมนุษย์ก็เป็นผู้สร้างภาษาได้เช่นกัน 2. ภาษา/การสื่อสารเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะนำมาซึ่งการปลดปล่อย 3. ภาษาเป็นปริมณฑลให้มนุษย์ได้ทดลอง/ฝึกฝนการใช้เสรีภาพทำให้เกิดความเป็นตัวตน (Self)

ตารางที่ 3 (ต่อ)

นักคิด ประเด็น	Michel Foucault	Jurgen Habermas
มุมมองที่มีต่อความรู้	ความรู้โดยส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นโดยผู้มีอำนาจ ดังนั้นความรู้จึงกลายเป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจในการควบคุม ครอบงำผู้คนในสังคมและรักษาระบบแบบเดิมให้ดำรงหรือคงอยู่	ความรู้มีหลายระดับ (ความรู้เชิงเทคนิค ความรู้เพื่อการตีความ ความรู้เพื่อการวิพากษ์) และไม่จำเป็นต้องเป็นความรู้ที่นำไปสู่การครอบงำ โดยเฉพาะความรู้แบบวิพากษ์จะเป็นเครื่องมือที่ปลดปล่อยมนุษย์ออกจากการครอบงำของสังคม
มุมมองที่มีต่อเหตุผล	1. การวิเคราะห์เหตุผลจะจำกัดไปที่ความมีเหตุผลในขอบเขตของอาณาบริเวณที่เฉพาะเจาะจงหนึ่ง ๆ เท่านั้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาชนิดหรือประเภทของเหตุผลที่แตกต่างกันไป ขณะเดียวกันเหตุผลมีลักษณะสัมพัทธ์ไม่ใช่สัมบูรณ์หรือถูกต้องตลอดเวลา 2. ประวัติศาสตร์ของอารยธรรมตะวันตกจะมีการแบ่งเหตุผลเอาไว้อย่างมากมายและหลากหลายรูปแบบไม่จบสิ้น	1. การวิเคราะห์ความมีเหตุผลในฐานะกระบวนการกว้าง ๆ ซึ่งควบคุมกำกับสังคมและวัฒนธรรมสมัยใหม่อย่างเป็นเอกภาพอย่างสิ้นเชิง ดังนั้น การวิเคราะห์เหตุผลในรูปแบบของการเป็นกระบวนการสากลในระดับโลก 2. ในประวัติศาสตร์มีการแบ่งเหตุผลแบบกลไกออกจากเหตุผลในเชิงคุณค่า
มุมมองที่มีต่อเสรีภาพ	มนุษย์ในสังคมแท้จริงไม่มีเสรีภาพ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่ถูกควบคุมและบ่งการด้วยอำนาจสมัยใหม่ กระทั่งนำไปสู่การถูกครอบงำ	มนุษย์ในสังคมเป็นคนที่มีความสามารถที่จะสร้าง/และมีเสรีภาพได้ด้วยการกระทำของตัวมนุษย์

ตารางที่ 3 (ต่อ)

นักคิด	Michel Foucault	Jurgen Habermas
ประเด็น		
เป้าหมายของการศึกษา	มีเป้าหมายที่มุ่งเน้นการรื้อถอน (Deconstruction) ความคิดเพื่อการเปลี่ยนแปลงโลก	มีเป้าหมายที่มุ่งเน้นการรื้อถอนและสร้าง (Reconstruction) เพื่อปลดปล่อยมนุษย์

แม้ว่าฟูโกต์และฮาเบอร์มาสจะมีความแตกต่างในพื้นฐานความรู้และความเชื่อ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทั้งคู่จะไม่มีมโนทัศน์ร่วมกันเลย ภายใต้ความแตกต่างก็พบความเหมือนหรือจุดร่วมระหว่างฟูโกต์และฮาเบอร์มาสในหลายมิติด้วยกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

จุดร่วมแรกที่เปรียบเทียบพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ระหว่างฟูโกต์กับฮาเบอร์มาสก็คือ เขาทั้งคู่ให้ความสำคัญกับการวิพากษ์ (Critique) ดังจะเห็นได้จากการที่ทั้งคู่มีเจตนาในการวิพากษ์ (The Critical Intention) สังคมและผู้คนในยุคสมัยใหม่ที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความคิดแบบปฏิฐานนิยม (Positivism) โดยจุดเริ่มต้นในการวิพากษ์ของฟูโกต์และฮาเบอร์มาส เริ่มขึ้นเมื่อทั้งคู่ไม่เชื่อว่าปรากฏการณ์หรือความจริงที่ดำรงอยู่ในสังคมได้รับการพิสูจน์อย่างถูกต้อง ความเชื่อเช่นนี้ทำให้เขาทั้งคู่เริ่มตั้งคำถามและโต้แย้งเรื่องความเป็นเหตุเป็นผล (Rationality) แบบวิทยาศาสตร์สังคม

จุดร่วมประการที่สองระหว่างฟูโกต์และฮาเบอร์มาสก็คือ ทั้งคู่ให้ความสำคัญและสนใจกับศักยภาพในการละเมิดและต่อต้าน (Potential for Transgression of or Resistance) ของผู้คนในสังคมต่อปฏิบัติการทางสังคมและวาทกรรมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งที่น่ามาซึ่งการครอบงำ (Dominant) หรือควบคุม

จุดร่วมประการที่สามฟูโกต์และฮาเบอร์มาสค้นพบเบื้องหลังของความรู้ กระทบถึงความเห็นเกี่ยวกับความจริงว่าถูกประกอบสร้างขึ้นภายใต้โครงสร้างของภาษา ดังนั้นเขาทั้งคู่จึงมุ่งหรือมีความสนใจไปที่การสร้างวาทกรรมและการทำให้วาทกรรมกลายเป็นความจริง แล้วใช้ความจริงเหล่านั้นสร้างอัตลักษณ์หรือเอกลักษณ์ให้แก่บุคคลในสังคม

จุดร่วมประการที่สี่เป็นการหนุนเสริมซึ่งกันและกันระหว่างแนวทางของฟูโกต์และฮาเบอร์มาส กล่าวคือ ในความคิดของนักคิดในกลุ่มฟูโกต์มองว่าแนวคิดของฮาเบอร์มาสนั้นมองข้ามหรือไม่ค่อยให้ความสำคัญกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้วาทกรรมเท่าที่ควรจะเห็นแต่สำหรับนักคิดในกลุ่มฟูโกต์พวกเขาจะให้ความสำคัญอย่างมากกับวาทกรรมที่มีผลต่อการบิดเบือน

(Distortions) การกีดกัน (Exclusions) การสร้างความยอมรับในลักษณะหนึ่งลักษณะใด รวมถึง การทำให้วาทกรรมชุดอื่น ๆ เป็นไปไม่ได้ในสังคม นอกจากนี้นักคิดในกลุ่มฟูโกต์ก็ยังให้ความสำคัญกับปัญหาความจริงที่สัมพันธ์กับวาทกรรม แม้นักคิดในกลุ่มฟูโกต์จะให้ความสำคัญกับการวิพากษ์ แต่กลับพบว่าการวิพากษ์ของพวกเขากลับมีลักษณะของการรื้อถอน (Deconstructive) มากกว่าที่จะสร้าง (Construct) ทำให้ภายหลังการวิพากษ์ไม่มีการนำเสนอทิศทางหรือแนวทางที่ควรจะเป็นไปได้ต่อไป ขณะที่สำหรับฮาเบอร์มาสเขาพยายามที่จะชี้ให้เห็นหรือให้ความสำคัญกับการวิพากษ์วาทกรรมเพื่อทำให้วาทกรรมเหล่านั้นไม่มีพลังมากกว่าที่จะศึกษาวาทกรรมเพียงมิติเดียว และภายหลังจากการวิพากษ์เขาพยายามนำเสนอทิศทางที่จะทำให้สังคมสามารถที่จะเดินต่อไปข้างหน้าได้

ประการสุดท้ายผู้วิจัยที่เห็นว่าฟูโกต์และฮาเบอร์มามีจุดมุ่งหมายในการศึกษาและวิพากษ์วาทกรรมร่วมกัน คือ ทั้งคู่พยายามเปิดพื้นที่ที่ยืนทางความคิดให้กับผู้คนในสังคมและพยายามเสนอให้ผู้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงความคิดและปลดปล่อย ตนเองจากการครอบงำ ควบคุมจากพันธนาการต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นในสังคม เป้าหมายของการดำเนินการทั้งหมดนี้ก็เพื่อเดินหน้าไปสู่การสร้างสังคมที่มีความยุติธรรมและเท่าเทียมระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ

ในการศึกษาปฏิบัติการทางวาทกรรมและการต่อสู้ทางวาทกรรมครั้งนี้ ผู้วิจัยจะพยายามใช้ประเด็นที่ทั้งฟูโกต์และฮาเบอร์มามีร่วมกันเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ ดังเช่น การให้ความสำคัญกับการวิพากษ์ปรากฏการณ์ภาษาและวาทกรรมที่ดำรงอยู่ในสังคม กระบวนการสร้างความรู้และทำให้ความรู้กลายเป็นความจริงหนึ่งเดียวในสังคม การให้ความสำคัญความสนใจกับการละเมิดและต่อต้านผ่านปฏิบัติการทางภาษาและวาทกรรม เป็นต้น หลังจากนั้นผู้วิจัยจะพยายามประสานหรือเชื่อมความคิดที่แตกต่างของนักวิชาการทั้งสองเข้าด้วยกันภายใต้ความเชื่อพื้นฐานในการประสานแนวคิดที่ว่าสรรพสิ่งและปรากฏการณ์ทั้งหลายต่างเกี่ยวข้องกันและต่างกำหนดซึ่งกันและกัน เช่น การมองว่ามนุษย์มีสถานะทั้งเป็นผู้ถูกกระทำและผู้กระทำในสังคมหรือมนุษย์ถูกครอบงำโดยภาษา แต่มนุษย์ก็เป็นผู้สร้างภาษาและใช้ภาษาเป็นเครื่องมือของมนุษย์เช่นเดียวกัน ความรู้ในสังคมมนุษย์มีทั้งความรู้เพื่อการครอบงำและความรู้เพื่อการปลดปล่อย หรือการมองว่าในบางครั้งมนุษย์ในสังคมก็ไม่มีเสรีภาพที่แท้จริง เพราะมนุษย์ถูกควบคุมและบงการด้วยอำนาจบางประเภท แต่มนุษย์ก็สามารถที่จะสร้าง/และมีเสรีภาพได้ด้วยการกระทำของตัวมนุษย์ได้หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มนุษย์ถูกครอบงำแต่มนุษย์ก็สามารถปลดปล่อยตนเองได้เช่นกัน โดยเป้าหมายสูงสุดของการวิจัยครั้งนี้เพื่อเปิดโปงและปลดปล่อยบุคคลหรือกลุ่มคนที่ถูกกดทับ กีดกัน (Exclusion) ด้วยวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวาทกรรมการพัฒนาในประเทศไทย ทำให้ผู้วิจัยพบว่า งานวิจัยเกี่ยวกับวาทกรรมการพัฒนาที่มีนักวิชาการ/นักวิจัยได้ศึกษาค้นคว้าไว้ก่อนหน้านี้สามารถจัดกลุ่มออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. การศึกษาเกี่ยวกับวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของรัฐ

งานวิจัยในลักษณะนี้นักวิจัยส่วนใหญ่จะทำการศึกษาเกี่ยวกับวาทกรรมการพัฒนาของรัฐ กล่าวคือ เป็นการวิเคราะห์หว่าที่ผ่านมารัฐไทยได้สร้าง/ผลิตซ้ำ (Reproduction) หรือเปลี่ยนรูป (Transformation) วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมในลักษณะใดบ้าง เพื่อสร้างความชอบธรรมและครอบครองใจผู้คน (Hegemony) ในกระบวนการพัฒนาหรือการทำให้ตนเอง (รัฐ) ผูกขาด/เป็นผู้ชี้แนะแนวทางในการพัฒนา ตัวอย่างของงานวิจัยในลักษณะนี้ เช่น งานวิจัยของสามชาย สีสันต์ (2552) ที่ได้ศึกษา “ความจนในยุคทุนทุนนิยมโลกาภิวัตน์” งานวิจัยชิ้นนี้เป็น การพยายามของผู้วิจัยที่จะเสนอข้อถกเถียงเพื่อโต้แย้งความเข้าใจกระแสหลักที่มีต่อปัญหา ความยากจนในสังคมไทย โดยใช้วิธีวิทยาแบบหลัง โครงสร้างนิยมมาเป็นแนวทางในการศึกษา งานวิจัยชิ้นนี้ของสามชายได้ตั้งคำถามที่น่าสนใจอย่างยิ่งในการศึกษาวิจัยจำนวน 5 ข้อ คือ หนึ่ง วาทกรรมความยากจนถูกสร้างให้เกิดการยอมรับได้อย่างไร สอง มีสิ่งใดบ้างเป็นผลประโยชน์ แอบแฝงซ่อนเร้นจากการกำหนดคตินิยมและแก้ปัญหาความยากจน สาม เมื่อคนประสบกับปัญหา ความยากจน ชาวบ้านมีความทุกข์อื่นอีกหรือไม่ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการที่พวกเขาถูกนิยามว่า ยากจน นอกเหนือจากความทุกข์ยากมาอันมาจากรายได้ไม่เพียงพอ สี่ ความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นนั้น คนยากจนได้ปรับตัวตอบโต้เพื่อให้พ้นจากสภาวะดังกล่าวอย่างไร และห้า กลุ่มทางสังคมใน ลักษณะที่ไม่สามารถข้ามพ้นจากความยากจนและความจน

ข้อคำถามข้อที่หนึ่ง สามชายพยายามชี้ให้เห็นว่าความยากจน ก็คือ ระบบระเบียบที่ถูก สร้างขึ้นเพื่อให้คนผู้ถูกนิยามว่ายากจนปฏิบัติตามแนวทางและวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้หลุดพ้นไปจาก ความยากจน การทำให้เกิดการยอมรับความหมายของความยากจนของรัฐไทยใช้แนวปฏิบัติทั้งใน ระดับมหภาคและจุลภาค เช่น การพิจารณาจากความพร้อมของถนน ไฟฟ้า ระบบชลประทาน หรือการสร้างแนววัดมาตรฐานความเจริญและความกล้าหลัง การลงทะเบียนคนจน เป็นต้น ดังนั้น ในข้อคำถามข้อที่หนึ่งนี้ความยากจนจึงไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ หากเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น เพื่อกำหนดนิยามให้ความหมายและเข้าควบคุมวิถีชีวิตของคนซึ่งแฝงไปด้วยผลประโยชน์ เิงอำนาจที่อยู่เบื้องหลัง

ข้อคำถามข้อที่สอง ผู้วิจัยแสดงให้เห็นว่า การใช้เทคโนโลยีทางการเมืองเพื่อกำหนด นิยามความยากจนมีสิ่งที่ย้อนแย้งใน 3 ลักษณะ คือ หนึ่ง การฉายเอาผลประโยชน์ต่างตอบแทน โดยยึดสิ่งที่ประชาชนครอบครองอยู่ก่อนมาเป็นของรัฐ โดยอ้างเรื่องความยากจน สอง การครอบครองปัจจัยการผลิตและการควบคุมการผลิตให้เป็นไปตามความบอกเล่าของความยากจน และสาม การเข้าควบคุมวิถีชีวิต โดยทำให้เข้าสังกัด การแต่งตั้งตัวแทนขึ้นในพื้นที่เพื่อให้เป็นส่วน หนึ่งของรัฐ ในรูปของอาสาสมัคร

ข้อคำถามข้อที่สาม สิ่งก็ตามมาจากความยากจนนอกจากความทุกข์ยากแล้ว ยังมีภาวะ ไร้คุณค่า คือ การต้องพึ่งพาสังคมภายนอกมากขึ้น กระทั่งทำให้เกิดการไร้รากเหง้า โดยการละทิ้ง ภูมิปัญญา วัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองและสภาวะไร้ตัวตนกลายเป็นบุคคลที่ขาดความเป็นตัวของ ตัวเอง ขาดความสามารถ และศักยภาพ ถูกวินัยแห่งหนี้ซึ่งนำการดำเนินชีวิต ลักษณะที่เกิดขึ้นของ ความยากจนข้างต้น ทำให้คนที่มีศักยภาพ มีความคิด มีความสามารถต้องกลายเป็นเพียงวัตถุที่ถูก ชี้นำ และกำหนดให้กระทำหรือห้ามไม่ให้กระทำบางอย่าง

ข้อค้นพบที่สี่ การปรับตัวเพื่อตอบโต้ต่อการนิยามความยากจน สะท้อนออกมาในสอง รูปแบบ คือ การปฏิบัติตามในสิ่งที่รัฐหรือบุคคลภายนอกให้กระทำ เช่น การเปลี่ยนวิถีชีวิตการผลิต การเคลื่อนย้ายไปทำงานทำในต่างจังหวัด เป็นต้น ในอีกกรณีหนึ่ง ก็คือ การนำเงินที่ได้มาบริโภค ซื้อสินค้าที่ทันสมัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต

ข้อค้นพบที่ห้า กลุ่มบุคคลที่ไม่สามารถข้ามพ้นความยากจนได้ ก็คือ ผู้ใช้กำลังแรงงานที่ ไม่สามารถทำงานรับจ้างได้ และไม่มีคนดูแลซึ่งก็คือ ผู้สูงอายุ

เช่นเดียวกันกับงานวิจัยของชาตรี เพ็ญศรี (2543) ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง “วาทกรรมการพัฒนา ของรัฐไทย พ.ศ. 2504-2539” งานวิจัยชิ้นนี้พยายามให้เห็นถึงมุมมองการพัฒนานับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504-2539 ว่ามีอยู่ 2 มุมมองที่สำคัญ คือ มุมมองของรัฐบาลซึ่งมองว่าการพัฒนาเป็นสิ่งที่ดีจะทำให้ ประเทศมีความมั่งคั่ง ประชาชนอยู่ดีกินดี มีมาตรฐานการครองชีพสูงเท่ากับประเทศที่พัฒนาและ มุมมองของภาคประชาชน องค์การพัฒนาเอกชน รวมถึงปัญญาชน ที่มองว่าการพัฒนาของรัฐไทย เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการทำลายสภาพแวดล้อม และวิถีชีวิตของผู้คน ก่อให้เกิดปัญหานานัปการ ความคิดที่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายนี้ ทำให้แต่ละฝ่ายต่างพยายามขับเคี่ยวช่วงชิงการนำซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ เพื่อให้ความหมาย/นิยามการพัฒนาของกลุ่มตนเองกลายเป็นความเป็นความจริงที่คนในสังคม ยอมรับได้

แต่ในห้วงเวลาที่ผ่านมากลับพบว่า วาทกรรมพัฒนาของรัฐไทยได้ออกมาโลดแล่น บนเวทีเพียงลำพัง โดยรัฐไทยพยายามสร้างความหมายของการพัฒนาว่าหมายถึง การทำให้ทันสมัย อย่างตะวันตกผ่านการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาอุตสาหกรรมและการพัฒนาการเมือง

วาทกรรมการพัฒนาของรัฐถูกทำให้เป็นความจริงโดยอำนาจและกลไก รวมทั้งสถาบันทางสังคมอื่น ๆ เพื่อผูกขาดในการกำหนดหรือสร้างความหมายให้กับการพัฒนา ส่งผลให้การพัฒนากลายเป็นสิ่งที่ดีในตัวของมันเองไม่มีใครกล้าตีความเป็นอย่างอื่น กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกับการดำเนินการครอบงำ ปิดกั้น/กดทับความรู้ว่าด้วยการพัฒนาชุดอื่น ๆ อย่างไรก็ตามแล้วแต่ในระยะเวลาต่อมาวาทกรรมในรูปแบบข้างต้นก็เริ่มถูกตั้งข้อสงสัยจากคนอีกกลุ่มหนึ่งของสังคม โดยพวกเขาพยายามสะท้อนภาพของชาวบ้านผู้อยู่เบื้องหลังการพัฒนาในลักษณะของ “การเป็นผู้เสียสละเพื่อการพัฒนา” วาทกรรมทวนกระแสของคนกลุ่มนี้พยายามช่วงชิงการนิยาม ด้วยการเสนอภาพการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เสนอให้มีการกลับไปให้ความสำคัญในกับภูมิปัญญาของชาวบ้านในการรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

ปรากฏการณ์ทั้งหมดข้างต้นทำให้ชาตรีเห็นว่าไม่ว่าจะเป็นวาทกรรมกระแสหลักหรือวาทกรรมทวนกระแส ต่างฝ่ายต่างมีวิธีการสร้างวาทกรรมในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ การใช้ภาษาที่สวยงามน่าฉวยวิหิต การใช้ภาษาแบบนักวิชาการเพื่อทำให้เกิดความน่าเชื่อถือหรือแม้แต่การเขียนโครงร่างแบบประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ดังนั้น เวทีของวาทกรรมการพัฒนาจึงกลายเป็นเวทีของความขัดแย้งระหว่างภาพความจริงที่ทั้งสองฝ่ายสร้างมาและทั้งสองฝ่ายก็พยายามทำให้ภาพของความจริงของฝ่ายตนนำไปสู่การครอบครองพื้นที่ของความจริงในเรื่องของการพัฒนาให้มากที่สุด

งานวิจัยชิ้นหนึ่งที่พยายามชี้ให้เห็นถึงการสร้างวาทกรรมของรัฐในกระบวนการพัฒนา คือ งานวิจัยของมูฮัมหมัด ยังหะสัน (2547) ที่ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “วาทกรรมว่าด้วยการพัฒนา ระหว่างรัฐกับประชาชน: กรณีศึกษาหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดชายแดนใต้” ผลการศึกษาของมูฮัมหมัด พบว่า การนิยามความหมายของ “การพัฒนา” ในความหมายเดียวกับความเจริญและความทันสมัยตามแนวทางของตะวันตก นอกจากนี้การพัฒนายังให้ความสัมพันธ์กับความมั่นคง อาจกล่าวได้ว่า วาทกรรมการพัฒนาตามแนวทางของรัฐที่ประกอบด้วย 2 เสาหลักได้แก่ มิติทางด้านเศรษฐกิจและมิติความมั่นคง เป็นแกนหลักในการสร้างชาติ ภายหลังจากปี 2500 ขณะที่การพัฒนาในความหมายของชาวบ้านถูกแยกออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ความเจริญทางด้านวัตถุ ความทันสมัย เทคโนโลยี การสร้างงาน อีกความหมายหนึ่งของการพัฒนาจะต้องเป็นความเจริญทางด้านจิตใจ จริยธรรม คุณค่าความเป็นคน ซึ่งทั้งสองส่วนนี้จะต้องพัฒนาควบคู่กันไป ในภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการพัฒนาของรัฐ “การพัฒนา” ได้กลายมาเป็นกลไกทางด้านอุดมการณ์ของรัฐ เพื่อเข้าแทรกแซงเปลี่ยนแปลงในชุมชน ด้วยปฏิบัติการผ่านนโยบายและโครงการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความชอบธรรม เช่น การส่งทหารนักพัฒนาลงสู่พื้นที่ การสร้างถนน โรงเรียน โครงสร้างพื้นฐาน อาชีพ ศาสนา และวัฒนธรรม ปฏิบัติการได้ประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง

รูปแบบการจัดระเบียบ เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ถูกนำมาใช้เพื่อครอบงำและควบคุม การปกครองในชุมชน เช่น กฎหมายการปกครอง การจัดระเบียบพลเมืองว่าด้วย คนไทย คนดี และคู่ตรงข้าม เช่น โจร คนร้าย เป็นต้น ทางด้านการเกษตร ได้แก่ การเสนอวาทกรรมว่าด้วย “การเกษตรเชิงพาณิชย์” ให้กับชุมชน ขณะที่การปรับตัวและการตอบโต้ของชุมชน เนื่องจากชาวบ้านไม่พอใจกับนโยบายที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ได้แก่ การร่วมมือกับโครงการที่เกิดประโยชน์กับตนเอง และเมินเฉยต่อโครงการที่ไม่มีประโยชน์กับตน เช่น โรงเรียนตามแนวรัฐ นโยบายการวางแผนครอบครัวที่ขัดกับหลักศาสนา ชาวบ้านสร้างวาทกรรมที่มาจากฐานทางวัฒนธรรม ได้แก่ การอ้างอำนาจศักดิ์สิทธิ์ บทบัญญัติทางศาสนาและความเชื่อ และวัฒนธรรมแบบมลายูมุสลิม เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าวาทกรรมได้ทำการแบ่งแยกประเภทและทำให้รัฐไทยกลายเป็นความเป็นอื่นของสังคม

การศึกษาในเรื่องของการสร้างวาทกรรมของรัฐในการพัฒนาและการลบล้างของนิยาม การพัฒนายังปรากฏให้เห็นงานวิจัยเรื่อง “พัฒนาการของความหมาย การพัฒนาชนบท ในสังคมไทย: ศึกษาการให้ความหมายในกรณีหมู่บ้านพัฒนาดีเด่นแห่งหนึ่งในภาคเหนือ” ของศุภชัย เจริญวงศ์ (2542) ที่ได้พยายามอธิบายวาทกรรมของ “การพัฒนา” ในฐานะที่เป็นกลไกและเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการขยายอำนาจรัฐ การศึกษาการพัฒนาชนบทได้แบ่งออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่ พ.ศ. 2500-2524 ที่ได้ความหมายของ “การพัฒนา” ด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อสร้างการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ และเอื้อต่อการขยายกลไกอำนาจรัฐและสร้างความมั่นคงในหลายพื้นที่ของชุมชนชนบท ในหมู่บ้านที่ทำการศึกษาค้นคว้าได้ชี้ให้เห็นว่า ส่วนราชการได้พยายามจัดตั้งสถาบันองค์กร ได้แก่ โรงเรียน การจัดตั้งกลุ่ม คณะกรรมการหมู่บ้าน และโครงการขยายเขตไฟฟ้า โครงการก่อสร้างถนนเข้าสู่ชนบท จึงทำให้ชาวบ้านเชื่อมโยงอยู่กับสังคมภายนอกและพึ่งพาระบบตลาดมากขึ้น การเกิดขึ้นของกลุ่มองค์กรที่เป็นตัวแทนของรัฐในเชิงรูปธรรมและความชอบธรรมทางอำนาจ ได้ส่งผล 2 ด้านด้วยกัน คือ การกดดันให้ชาวบ้านต้องพึ่งรัฐและระบบทุนผ่านการบริโภคสินค้าในตลาด อีกด้านหนึ่ง คือ การดำเนินวิถีชีวิตภายใต้ระบบรัฐที่ควบคุมผ่านการพัฒนา ภายหลังจากปี พ.ศ. 2525 ภายหลังจากองค์กรได้ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในชุมชน รัฐมีวัตถุประสงค์เพื่อขยายอำนาจให้ครอบคลุมชีวิตหลายด้านในชุมชน “การพัฒนา” ได้มีการปรับเปลี่ยนระบบบริหารสู่การจัดระเบียบผ่านคณะกรรมการร่วมต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน เนื้อหาของ “การพัฒนา” ได้ครอบคลุมไปถึงชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ได้แก่ สุขภาพอนามัย ระบบการผลิต การปกครอง และการศึกษาแผนใหม่ในชุมชน อย่างไรก็ตาม “การพัฒนา” ตามแนวทางของรัฐก็ได้รับการตอบโต้และต่อต้านจากชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยผ่านชีวิตประจำวัน เช่น การเข้าร่วมโครงการกับรัฐโดยเฉพาะโครงการที่ตนเองได้รับประโยชน์และการเชื่อมความสัมพันธ์กับ

ข้าราชการ แต่ปฏิเสธเข้าร่วมกับเรื่องราวที่ตนเองไม่เห็นด้วย การชุบชีพนิโทษา จนกระทั่ง
การคัดค้านด้วยการล้อเลียน

งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีความน่าสนใจอย่างยิ่ง ก็คือ งานของสุรินทร์ พรหมอัน
(2554) เรื่อง “ป่าชุมชน: เทคโนโลยีอำนาจควบคุมชุมชนในเขตป่าขึ้นใหม่? กรณีศึกษาป่าชุมชน
ห้วยแก้ว ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่” แม้เป็นงานวิจัยที่ไม่เกี่ยวข้องกับ
วาทกรรมการพัฒนาของรัฐโดยตรง แต่งานชิ้นนี้ก็เป็นกรณีเปิดมุมมองในการวิเคราะห์ถึง
การควบคุมของรัฐด้วยอำนาจแบบใหม่ที่เบี่ยงเบนและแนบเนียนกว่าการใช้อำนาจที่เน้นการปกครอง
ควบคุม ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นประโยชน์และเป็นแนวทางหนึ่งของการศึกษาวาทกรรมของรัฐ

งานวิจัยของสุรินทร์ชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่าการจัดตั้งโครงการป่าชุมชนห้วยแก้ว โดยกรมป่าไม้
ซึ่งเป็นการมอบพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 1,600 ไร่ ให้ชาวบ้านเป็นผู้ดูแลรักษา กระทั่งหลายฝ่ายมอง
ว่าประเด็นดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นการยอมรับศักยภาพของชาวบ้านและชุมชน
ท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรจากภาครัฐและมีการตีความว่ากรณีป่าชุมชนห้วยแก้ว แสดงให้เห็น
ว่าชาวบ้านและชุมชนท้องถิ่นได้รับความไว้วางใจจากกรมป่าไม้ให้ดูแลจัดการและใช้ประโยชน์
จากป่าสงวนแห่งชาติ เครือข่ายภาคประชาชนและเครือข่ายป่าชุมชนพยายามสร้างวาทกรรมว่าป่า
ชุมชนเป็นเครื่องมือในการรักษาสถิติสิ่งแวดล้อมโดยชุมชนและยังช่วยบรรเทาความยากจนของคน
ในท้องถิ่น

อย่างไรก็ดีแล้วแต่สุรินทร์ชี้ให้เห็นว่า หากพิจารณาจากการปฏิบัติการของชาวบ้าน
ห้วยแก้วที่พยายามฟื้นฟูและรักษาทรัพยากรในเขตป่าชุมชนที่ได้รับมอบหมายจากกรมป่าไม้ตั้งแต่
ปลายปี พ.ศ. 2532 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันนั้นอาจกล่าวได้ว่าแท้จริงแล้วป่าชุมชนห้วยแก้วเป็น
เพียง “เทคนิค” ของกรมป่าไม้เพื่อต้องการลดกระแสการวิพากษ์จากสังคมถึงความล้มเหลวใน
การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบรวมศูนย์ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะการที่กรมป่าไม้มอบพื้นที่ป่าสงวน
แห่งชาติให้ชาวบ้านดูแลและมีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน พร้อมทั้งกำหนดกฎระเบียบ
ข้อบังคับในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในเขตป่าชุมชน แต่หากพิจารณาสถานภาพของพื้นที่ป่า
ชุมชนทางกฎหมายจะพบว่า พื้นที่ป่าชุมชนห้วยแก้วยังคงมีสถานะเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งอยู่
ภายใต้การบริหารจัดการของกรมป่าไม้ตามประมวลกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 นั้น
หมายความว่า อำนาจและความชอบธรรมทางกฎหมายยังคงอยู่ที่กรมป่าไม้ หากมองในแง่มุมมอง
ดังกล่าวชาวบ้านห้วยแก้วได้รับมอบเพียงหน้าที่ในการปกป้องทรัพยากรที่เป็นกรรมสิทธิ์เด็ดขาด
ของรัฐ และเจ้าหน้าที่รัฐมักอ้างว่ากระบวนการจัดการและควบคุมป่าชุมชนอยู่บนพื้นฐาน “การมี
ส่วนร่วมของประชาชน” การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนและระเบียบข้อบังคับป่าชุมชนล้วนมา
จากการปรึกษาหารือและการประชุมร่วมกับชาวบ้าน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาระเบียบข้อบังคับ

ป่าชุมชน พบว่า ไม่ต่างจากกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติมากนักต่างกันก็เพียงแต่ในระเบียบข้อบังคับของป่าชุมชนมีการอนุญาตให้ชาวบ้านเก็บหาของป่า เพื่อการยังชีพ กฎระเบียบป่าชุมชนอนุญาตให้ชาวบ้านเก็บหาเพียงของป่าบางประเภท เช่น เห็ด หน่อไม้ น้ำผึ้ง ซึ่งถือเป็นทรัพยากรในป่าที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจค่อนข้างต่ำของป่าเหล่านี้ และสามารถเก็บหาได้เพียงบางช่วงฤดูกาลเท่านั้น อีกทั้งปริมาณของของป่ายังไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับปัจจัยทางภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม ในขณะที่เนื้อไม้ซึ่งถือเป็นทรัพยากรที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูงมีการอนุญาตให้ใช้ประโยชน์เฉพาะในครัวเรือนเท่านั้น ห้ามมิให้ตัดและนำไปจำหน่าย แม้แต่การตัดไม้เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนยังระบุว่าต้องผ่านกระบวนการพิจารณาของคณะกรรมการป่าชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบล เหตุผลหลักก็เพื่อต้องการรักษาต้นไม้ให้พื้นที่ที่มีความชุ่มชื้นและเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ดังนั้น การสร้างระเบียบข้อบังคับป่าชุมชนโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นเทคนิคของรัฐที่ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าเป็นกฎหมายของตนเองและต้องยอมรับระเบียบข้อบังคับเหล่านั้น เพราะเป็นระเบียบข้อบังคับที่ผ่านกระบวนการภายในชุมชนเอง ในความเป็นจริงระเบียบข้อบังคับป่าชุมชนก็คือการแปลงร่างของกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งยังคงทำหน้าที่แบบเดิมในการคุ้มครองพื้นที่ป่าไม้และควบคุมคนที่อาศัยอยู่ในเขตป่า

ดังนั้น สุรินทร์จึงวิเคราะห์ว่าการจัดตั้งป่าชุมชนห้วยแก้วตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2553 เป็นต้นมา กรมป่าไม้พยายามรักษาอำนาจเหนือพื้นที่ป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ด้วยการปรับบทบาทของตนมาเป็น “องค์กรพี่เลี้ยง” มีหน้าที่หลักในการสนับสนุนความรู้เทคนิคในการจัดการป่าและงบประมาณในการดำเนินการ เช่น ในปี พ.ศ. 2545 กรมป่าไม้ได้สนับสนุนงบประมาณ 100,000 บาทให้กับคณะกรรมการป่าชุมชนห้วยแก้วเพื่อทำการปลูกป่าเสริมและปลูกพืชสมุนไพรในป่าชุมชน ทั้งนี้ การปรับตัวเป็นองค์กรพี่เลี้ยงทำให้ชาวบ้านยอมรับบทบาทของกรมป่าไม้มากขึ้น เพราะเสมือนว่าตนเองได้รับความไว้วางใจจากเจ้าหน้าที่รัฐและไม่รู้สึกรู้ว่าตนเองกำลังถูกบังคับจากเจ้าหน้าที่ทว่างบประมาณที่กรมป่าไม้มอบให้ชุมชนในการฟื้นฟูป่ามักกำหนดเนื้อหาของกิจกรรมไว้อย่างชัดเจน เช่น เพื่อปลูกพืชสมุนไพรในป่าชุมชนหรือเพื่อทำแนวกันไฟรอบป่าชุมชน แม้ว่าตัวเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่ได้แสดงตนเองในหมู่บ้าน แต่แนวคิดและรูปแบบการจัดการป่าของรัฐยังคงได้รับการดำเนินการอย่างต่อเนื่องผ่านกิจกรรมการจัดการป่าของชุมชน และจากปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้สุรินทร์ให้ความเห็นว่า แท้จริงแล้วป่าชุมชนมิใช่เครื่องมือหนุนเสริมอำนาจของชุมชนในเขตป่าอย่างที่เคยเข้าใจกัน หากแต่เป็นเทคโนโลยีทางอำนาจที่แยบยลของรัฐในการควบคุมและจัดตั้งองค์กรชาวบ้านและทรัพยากรป่าไม้ เทคโนโลยีป่าชุมชนจึงเป็นเทคนิคอันชาญฉลาดของกรมป่าไม้ที่ต้องการลดกระแสวิพากษ์วิจารณ์จากสังคมถึงความล้มเหลวของตนเองในการปกป้องคุ้มครองทรัพยากรป่าไม้ การมอบอำนาจให้ชุมชน/ชาวบ้านแต่กลับไม่มอบอำนาจในการตัดสินใจในการจัดการใช้ประโยชน์

ให้ชุมชน/ชาวบ้านถือเป็นเทคนิคอำนาจของรัฐในการจัดการความสัมพันธ์กับชาวบ้านในเขตป่า ทำให้ชาวบ้านในเขตป่าเกิดความรู้สึกว่าการจัดการป่าเป็นหน้าที่และภารกิจของตนเอง ชุมชนในเขตป่าจึงเกิดการรับรู้ว่าหากชาวบ้านไม่ลุกขึ้นมาปกป้องพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ก็ไม่มีใครมาปกป้อง ประเด็นดังกล่าวทำให้ชาวบ้านในเขตป่าหยุดการวิพากษ์วิจารณ์หน่วยงานรัฐและนโยบายการจัดการป่าแบบรวมศูนย์ ผลที่ตามมาคือ อำนาจการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบรวมศูนย์ไม่ได้ถูกท้าทาย

2. การศึกษาเกี่ยวกับวาทกรรม ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างรัฐและชาวบ้านท้องถิ่น

งานวิจัยในลักษณะนี้นักวิจัยโดยส่วนใหญ่จะทำการศึกษาเกี่ยวกับวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของรัฐที่มีต่อประชาชนในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ (เช่นเดียวกับงานวิจัยในกลุ่มแรก) อย่างไรก็ตามแล้วแต่งานวิจัยในลักษณะนี้ก็พยายามที่จะวิเคราะห์ให้เห็นถึงผลจากปฏิบัติการทางวาทกรรมหลากหลายที่นำมาซึ่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น กระทั่งนำมาสู่การสร้างวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวชุมชนท้องถิ่นเพื่อต่อสู้/ตอบโต้/ต่อต้านวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของรัฐ ตัวอย่างของงานวิจัยในลักษณะนี้ เช่น งานของตฤณ สุชนวล (2546) ที่ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “วาทกรรมการพัฒนา: ศักยภาพการพัฒนาพื้นที่ลุ่มแม่น้ำบางปะกง” โดยเขาพยายามวิเคราะห์ให้เห็นว่าชาวบ้านในพื้นที่ให้ความหมายของวาทกรรมต่อการพัฒนากระแสหลักอย่างไร รวมถึงมีกระบวนการสร้าง/การผลิตความหมายและมีการปฏิบัติการทางวาทกรรมทางเลือกเพื่อต่อต้านตอบโต้ วาทกรรมการพัฒนากระแสหลักว่าอย่างไร จากการศึกษาของตฤณ พบว่า โครงการพัฒนาพื้นที่แม่น้ำบางปะกงเป็นโครงการพัฒนาที่ได้รับการบูรณาการทั้งความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ การจัดการองค์กรที่เข้ามาในพื้นที่และการประสานแผนการพัฒนาของหน่วยงานรัฐเข้าด้วยกัน ทำให้แนวทางการพัฒนาของรัฐสามารถยึดกุมอำนาจ ในการกำหนดนิยามและกำหนดกฎเกณฑ์การพัฒนาในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำบางปะกงได้อย่างมีประสิทธิภาพ กระบวนการสร้างวาทกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นควบคู่ไปกับปฏิบัติการทางวาทกรรม คือ การสร้างพื้นที่การพัฒนา ที่เหนือจริงผ่านกระบวนการโฆษณาเพื่อสร้างการยอมรับ การใช้กลไกรัฐ (ทหาร) เข้ายึดกุมพื้นที่ทางความคิดและการอ้างอิงพระราชดำริ เพื่อสกัดกั้นวาทกรรมอื่น ๆ ในพื้นที่ ผลจากกระบวนการสร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมของรัฐก่อให้เกิดปฏิบัติการตอบโต้/ต่อต้านจากชาวบ้าน โดยชาวบ้านได้ให้ความหมายต่อการพัฒนากระแสหลักของรัฐว่า เป็นการพัฒนาที่ไม่ตอบสนองความต้องการของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านเกิดความทุกข์ยากจากการพัฒนา รวมถึงการลดทอนความน่าเชื่อถือของวาทกรรมการพัฒนาของรัฐว่าตั้งอยู่บนฐานวิถีดิจิตทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ภายนอกและ

ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต/ระบบนิเวศในพื้นที่ นอกจากการต่อสู้กับวาทกรรมการพัฒนาของรัฐด้วยวิธีการดังกล่าวแล้ว ชาวบ้านได้พยายามสร้างวาทกรรมทางเลือกโดยการขอร้องและให้ความหมายกับองค์ความรู้ในท้องถิ่น โดยพยายามชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาที่เหมาะสมในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำปากพนังนั้น ต้องเป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับความสมดุลของระบบนิเวศ ทั้งนี้เพราะวิถีชีวิตและวิถีทางวัฒนธรรมของชาวบ้านลุ่มแม่น้ำที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง ล้วนเป็นผลจากการปรับตัวของชุมชนให้สอดคล้องกับระบบนิเวศ โครงการพัฒนาของรัฐเป็นโครงการที่ทำลายระบบนิเวศและทำลายวิถีชีวิตของชุมชน ท้ายที่สุดชาวบ้านได้มีปฏิบัติการทางวาทกรรมด้วยการสร้างชุดความรู้ของชาวบ้านขึ้นรองรับและปฏิบัติการอื่น ๆ ดำเนินควบคู่กัน เช่น การคัดค้านต่อกฎหมาย การต่อต้านในชีวิตประจำวัน และการกล่าวอ้างเรื่องสิทธิชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อสร้างความชอบธรรมในการนำเสนอเรื่องราวความเดือดร้อน การต่อสู้ออกสู่สาธารณะ

หรือกรณีการวิจัยเรื่อง “วาทกรรมเรื่องเขื่อนปากมูล” ของจิตรกร โพธิ์งาม (2549) ซึ่งเป็นงานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่พยายามชี้ให้เห็นถึงการสร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมในการพัฒนาของรัฐภายใต้โครงการเขื่อนปากมูล ผลการศึกษาในงานวิจัยฉบับนี้พบว่า การนิยามความหมายของแม่น้ำมูลมีความสมบูรณ์ ตลอดจนการเชื่อมความสัมพันธ์ทางด้าน เศรษฐกิจ สังคมของเมืองสำคัญจนกลายเป็นแหล่งอารยธรรมและเป็นที่ตั้งถิ่นฐานชุมชน ภายหลังการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำได้เปลี่ยนพื้นที่ของความสมบูรณ์ให้กลายเป็นพื้นที่แห่งความขัดแย้งและขาดแคลน วาทกรรมว่าด้วยเขื่อนปากมูลถูกนำเสนอขึ้นมาจากรัฐด้วยนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบ เป็นสนามการค้า” และการอ้างถึงความมั่นคงของระบบพลังงานไฟฟ้า โดยการอ้างถึงความขาดแคลนและความจำเป็นทางด้านพลังงาน และการนิยามเขื่อนให้เป็นสัญลักษณ์ของการพัฒนาด้วยแรงผลักดันของบรรษัทข้ามชาติ ในนามโครงการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา ภายหลังการอนุมัติให้สร้างเขื่อนปากมูลในปี พ.ศ. 2532 ได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาของประชาชนที่ได้รับผลกระทบขยายตัวอย่างกว้างขวางรวมตัวกันเป็น “พลังมวลชนท้องถิ่น” ภายใต้การนำของนักการเมืองท้องถิ่น วิธีการต่อสู้และการต่อต้าน ได้แก่ การเผชิญหน้าในพื้นที่สาธารณะ การชุมนุมที่รัฐสภาและทำเนียบรัฐบาล โดยส่วนใหญ่จะเป็นการกระทำที่ถึงผิดก็ถูกกฎหมาย ส่วนยุทธวิธีการต่อสู้นั้นเป็นการแสดงสิทธิและอำนาจของกลุ่มคนไร้อำนาจ ด้วยการนำความล้มเหลวและปัญหาของเขื่อนในพื้นที่อื่นมาเป็นเงื่อนไขในการต่อต้าน เช่น ชุมชนชาวบ้านแตกสลาย การกลายเป็นแรงงานรับจ้างต่างถิ่นหรือแม้กระทั่งการกลายเป็นขอทาน เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าการสร้างเขื่อนปากมูลจะทำให้ชาวบ้านประสบชะตากรรมเช่นเดียวกัน ยุคหลังการสร้างเขื่อนภายใต้การนำของสมัชชาคนจนที่ถูกจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2538 การขับเคลื่อนมีลักษณะเป็นเครือข่ายจากภายนอกเป็นแนวร่วมเครือข่ายพันธมิตร ที่ประกอบขึ้นจากกรณีปัญหาต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยการนำประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาไว้ในโครงสร้างเดียวกัน

มีการสร้างอุดมการณ์ในการขับเคลื่อนขบวนการแล้วนิยามตนเองว่า “สมัชชาคนจน” เป็นเสียงสะท้อนของผู้ประสบชะตากรรมจากการพัฒนาของรัฐ มีการสร้างฐานปฏิบัติการและระดมทรัพยากรสำหรับการต่อสู้ได้แก่ “หมู่บ้านแม่มน้อยยืน” การสร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมขึ้นมาเป็นอาวุธสำหรับการต่อต้าน รวมถึงสัญลักษณ์ที่เป็นตัวบุคคล เช่น ขายไฮ ชันจันทา ในภาคปฏิบัติการได้ใช้กลุ่มเอ็นจีโอสําหรับการเรียกร้อง ด้วยยุทธศาสตร์ที่ยืดหยุ่นและเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทขณะที่ปฏิกริยาจากรัฐที่พยายามหยุดและยับยั้งการเคลื่อนไหวของกลุ่มสมัชชาด้วยการทำลายภาพลักษณ์ของสมัชชาด้วยกระบวนการผลักดันให้กลุ่มสมัชชากลายเป็นคนชายขอบ เช่น “รับจ้างประท้วง” “ผิดกฎหมาย” “ผู้ชุมนุมเป็นลาว” “ไม่คำนึงถึงส่วนรวม” เป็นต้น

เช่นเดียวกันกับงานของอรนุช เลิศจรยาลักษณ์ (2542) ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปฏิบัติการทางวาทกรรมชาวบ้าน กรณีศึกษาป่าทามกุดเป่ง” ที่ใช้กรณีป่าทามกุดเป่ง เพื่อทำความเข้าใจต่อปฏิบัติการของชาวบ้านในสองกรณี คือ วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่ออนุรักษ์ป่าทามกุดเป่งและวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่อต่อสู้ฝ่ายรายสีไล โดยงานวิจัยชิ้นนี้ของเขาต้องการที่จะศึกษาให้เห็นถึงวาทกรรมของชาวบ้านที่สร้างในกระบวนการต่อสู้เพื่ออนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ บริบททางสังคมที่มีผลต่อการเกิดวาทกรรมของชาวบ้านและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ชาวบ้านใช้ในการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางวาทกรรม เพื่อฉกชิงความเป็นเจ้าของ (Hegemony) ผลการศึกษาโดยสังเขปของงานวิจัยฉบับนี้ คือ

1. วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่ออนุรักษ์ป่าทามกุดเป่ง ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นว่าวาทกรรมที่ชาวบ้านสร้างขึ้นในกระบวนการต่อสู้ เพื่อการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มี 2 วาทกรรมหลัก คือ วาทกรรมว่าด้วยการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเกี่ยวข้องกับนิยามความหมายของคำว่าอนุรักษ์ป่าและองค์ความรู้ท้องถิ่น เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนชุดที่สอง เป็นวาทกรรมการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน

สำหรับบริบททางสังคมที่มีผลต่อการเกิดวาทกรรมของชาวบ้าน คือ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ กระแสความคิดเรื่องป่าไม้ในมิติทางสังคม (Social Forestry) กระแสการพัฒนาขององค์การพัฒนาเอกชนที่วางอยู่บนแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน การเคลื่อนไหวต่อสู้และคัดค้านนโยบายอนุรักษ์และจัดการป่าของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นและกระแสการคัดค้านนโยบายและจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ

เมื่อพิจารณาถึงปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้านในการทำให้วาทกรรมของตนให้ความหมาย คือ การวิพากษ์และทำลายความชอบธรรม ในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ที่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การโต้แย้งแนวคิดของรัฐว่าด้วยการที่คนไม่สามารถอยู่ร่วมกับป่าได้และการแสดงให้เห็นศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นว่าสามารถอยู่ร่วมกับป่า/ดูแลรักษาป่า

ได้ นอกจากนี้ชาวบ้านยังพยายามสร้างนิยามใหม่ เกี่ยวกับการอนุรักษ์และการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติใหม่ โดยให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่นและการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน
เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การนิยามใหม่นี้ชาวบ้านพยายามที่สร้างเครือข่ายพันธมิตรระหว่างชาวบ้าน
ในพื้นที่ และประเทศในรูปของเครือข่ายป่าชุมชน

2. วาทกรรมและปฏิบัติการต่อวาทกรรมกรณีฝ่ายราศีไศล กระบวนการต่อสู้ของชาวบ้าน
ภายหลังจากการที่ได้รับผลกระทบโครงการฝ่ายราศีไศล คือ ความพยายามที่จะโต้แย้งและตอบโต้
วาทกรรมกระแสหลักของรัฐใน 2 ประเด็น คือ วาทกรรมว่าด้วยการอนุรักษ์การจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติที่วางอยู่บนพื้นฐานขององค์ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ที่ให้ความสนใจเฉพาะมิติ
ทางกายภาพและชีววิทยาอย่างแยกส่วน โดยมิติได้ให้ความสนใจกับองค์ความรู้ของท้องถิ่นที่
สัมพันธ์อยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ วาทกรรมการพัฒนาที่รวมศูนย์อำนาจในการตัดสินใจอยู่ที่
ส่วนกลาง โดยไม่ได้คำนึงถึงสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนด
แนวทางการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตชุมชนท้องถิ่น ปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้าน
ในกรณีแรก คือ การทำให้รัฐยอมรับว่าโครงการฝ่ายราศีไศลก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชาวบ้าน
และดำเนินโครงการ โดยไม่คำนึงถึงความสำคัญของป่าบุงป่าทาม ปฏิบัติการทางวาทกรรมในกรณี
ของการรวมศูนย์อำนาจของรัฐ ดำเนินการ โดยให้เหตุผลว่า การดำเนินการดังกล่าวไม่เคยถาม
ชาวบ้านหรือให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูลและร่วมกำหนดนโยบายในการตัดสินใจ เป็นต้น

หรืองานศึกษาวิจัยเรื่อง “วาทกรรมว่าด้วยปลาบึกที่เชียงของ: การต่อรองการพัฒนาของ
ชาวบ้านในกลุ่มน้ำโขง” ของพิพัฒน์ ธนากิจ (2552) ซึ่งผู้วิจัยได้พยายามศึกษาเพื่อทำความเข้าใจ
เกี่ยวกับการต่อรองการพัฒนาของพรานปลาบึกในบ้านหาดไคร้ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย
และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ/สิ่งแวดล้อม โดยพิจารณาจากการต่อรองโดยการช่วงชิง
การนิยามความหมายว่าด้วย “ปลาบึก” บนลักษณะและเงื่อนไขของยุทธวิธีในการดำรงชีวิตและ
ความหลากหลายของ “ความเป็นพราน” ด้วยการใช้กรอบแนวคิดที่พัฒนาจากแนวคิดว่าด้วย
การช่วงชิงนิยามความหมายและแนวคิดการต่อรองการพัฒนา งานวิจัยชิ้นนี้มีข้อค้นพบที่สำคัญ
3 ประการ คือ

1. วาทกรรมว่าด้วยปลาบึกเกิดขึ้นภายใต้บริบทที่กลุ่มอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงได้เข้ามา
ช่วงชิงการนิยามให้แม่น้ำโขงและน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในฐานะเส้นทางการค้าและสินค้าในรูปแบบ
ของพลังงานภายใต้โครงการพัฒนาขนาดใหญ่บนลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนเพื่อสร้างความเติบโตของ
ตลาดการค้าพรมแดนจากกลุ่มทางสังคมต่าง ๆ มากมาย ในขณะที่เดียวกันกลุ่มเคลื่อนไหวที่เน้น
การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะข้ามพรมแดนมากขึ้นเช่นเดียวกันก็
พยายามเคลื่อนไหวต่อสู้ ต่อรอง และคัดค้านโครงการพัฒนาในลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนและหันมา

ช่วงชิงการนิยามให้แม่น้ำโขงเป็นแหล่งความหลากหลายของทรัพยากรชีวภาพและความมั่นคงทางอาหารของชาวบ้าน

2. อุดมลักษณะความเป็นพรานที่มีลักษณะที่หลากหลาย เนื่องจากท้องถิ่นเริ่มเชื่อมต่อเข้าสู่ภาคเมือง รัฐ และภูมิภาค ส่งผลให้การจับปลาบึกเผชิญกับคลื่นไหวและข้อจำกัดต่าง ๆ มากมาย พรานบึกจึงพยายามแสวงหายุทธวิธีในการดำรงชีพให้มีความหลากหลายและยืดหยุ่นมากขึ้น จนทำให้ลักษณะของ “ความเป็นพราน” เริ่มถูกท้าทายพร้อมกับมีลักษณะที่หลากหลายและเป็นพลวัตมากไปตามเงื่อนไขและข้อจำกัดพรานบึกแต่ละกลุ่มหรือแต่ละคน ต่อมาในปลายทศวรรษ 2540 การจับปลาบึกเริ่มถูกท้าทายอีกระลอกหนึ่งด้วยจารีตใหม่ของ การอนุรักษ์ปลาบึก โดยมีกลุ่มคลื่นไหวอนุรักษ์ปลาบึกได้เข้ามาช่วงชิงการนิยามปลาบึกในฐานะทรัพยากรท้องถิ่นไปสู่สากล พรานบึกจึงเริ่มตอบโต้และช่วงชิงความหมายว่าด้วยปลาบึกที่แตกต่างไปตามลักษณะและเงื่อนไขของความเป็นพรานที่หลากหลายและเริ่มชี้ให้เห็นว่าปลาบึกและการจับปลาบึกมีนัยยะมากกว่า การดำรงชีพหรืออรรถประโยชน์ทางเศรษฐกิจเท่านั้น ในทางตรงข้ามยังเข้าไปสัมพันธ์กับมิติทางสังคม วัฒนธรรม และความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ของพรานบึกที่วางอยู่บนเงื่อนไขเกี่ยวกับช่วงอายุ ความเชื่อทางพุทธศาสนา บทบาททางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการจับปลาบึก

3. พรานปลาบึกเริ่มต่อรองกับการพัฒนาและการอนุรักษ์ปลาบึกอย่างแตกต่างกันออกไปตามเงื่อนไขของแต่ละกลุ่ม เช่น มีพรานปลาบึกบางกลุ่มยุติการจับปลาบึกและเริ่มต่อรองด้วยการนิยามและสร้างอัตลักษณ์ใหม่ของความเป็นพราน โดยการทำให้เห็นภาพในลักษณะของ “พรานใจบุญผู้อนุรักษ์” “ครู” และ “มัคคุเทศก์ทางวัฒนธรรม” เพื่อช่วงชิงความหมายการอนุรักษ์ในการเข้าถึงทรัพยากรหรือโครงการอาชีพทดแทนและรายได้จากการประกอบอาชีพชุดใหม่ในระยะยาว หรือพรานปลาบึกบางกลุ่มที่ไม่ยอมยุติการจับปลาบึกเริ่มต่อรองกับการอนุรักษ์ด้วยการใช้สื่อและ “พิธีไหว้ผีโพง” เพื่อตอกย้ำความเป็นพรานผู้จับปลาบึกและอ้างอิงสิทธิ์ในการจับปลาบึกซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการสร้างการรับรู้ถึงการมีอยู่ของตัวตนต่อสาธารณะ นอกจากนี้ในภาพรวมของกลุ่มพรานปลาบึกทั้งสองกลุ่มยังได้ต่อรองกับการพัฒนาบนลุ่มน้ำโขงตอนบนและการอนุรักษ์ปลาบึก ด้วยการร่วมมือกันระหว่างกลุ่มเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและชาวบ้านในชุมชนโดยการนำเอา “ความรู้ท้องถิ่น” มาช่วยสร้างงานวิจัยชาวบ้านเพื่อต่อรองกับชุดความรู้และความหมายอื่น ๆ ของกลุ่มเครือข่ายอนุรักษ์ปลาบึกของพรานปลาบึกท่ามกลางสถานการณ์และข้อถกเถียงในมิติต่าง ๆ

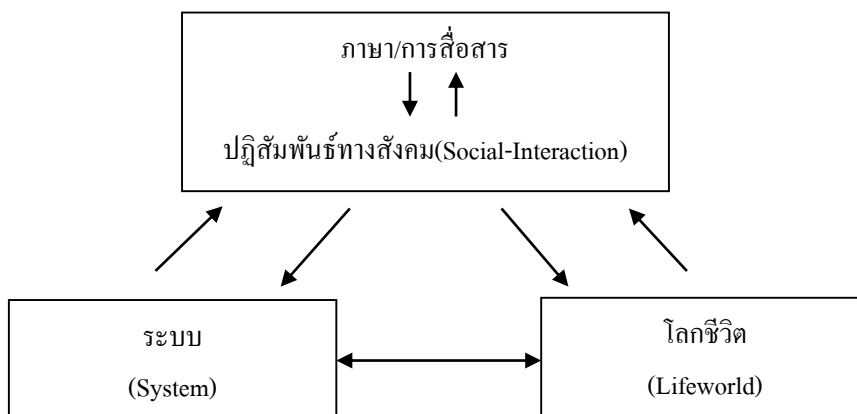
เช่นเดียวกันกับงานวิจัยของญานิศา คำภีระ (2548) ที่ศึกษาเรื่อง “วาทกรรมการพัฒนา: การสร้างกระแสไฟฟ้าในแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่” โดยผู้วิจัยพยายามที่จะวิเคราะห์ให้ถึงการสร้างวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของรัฐและวาทกรรมและการสร้างปฏิบัติการ

ทางวาทกรรมของชาวบ้านเพื่อปะทะกับวาทกรรมกระแสหลัก ผลการศึกษา พบว่า วาทกรรม การพัฒนาของโครงการสร้างกระเช้าในแหล่งท่องเที่ยว ได้ให้นิยามตามแนวคิดของรัฐว่า เป็นการสร้างความมั่งคั่งในทางเศรษฐกิจการท่องเที่ยว ความเจริญ ความทันสมัย รายได้จำนวนมาก ดังกล่าวนี้น่าจะนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ถึงแม้ว่าจะต้องแลกกับการเปลี่ยนแปลงทรัพยากร สภาพแวดล้อม ตลอดจนวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นและสังคมจะปฏิเสธไม่ได้ อย่างไรก็ตามการครอบงำ ความรู้ของรัฐกลับถูกตอบโต้และท้าทายด้วยปฏิบัติการของท้องถิ่นหลายรูปแบบ การสร้าง วาทกรรมเพื่อตอบโต้และคัดค้านการพัฒนากระแสหลักว่า “การพัฒนา” ตามแนวทางของรัฐ ไม่สอดคล้องกับระบบความเชื่อ วัฒนธรรม วิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น ภาพแทน การพัฒนาถูกนำเสนอใหม่ด้วย “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” และ “การพัฒนาที่เน้นมิติทางวัฒนธรรม” ที่เน้นคุณค่าและจิตใจเป็นสำคัญที่มากกว่ามูลค่าในทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังเสนอภาพของ ความไม่โปร่งใส การฉ้อโกงซ่อนเร้น ที่เกิดจากการขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของรัฐผู้วิจัย เห็นว่าโดยส่วนใหญ่จะเน้นไปที่การวิเคราะห์ตัวภาษา/วาทกรรมและเป้าหมายในการผลิต/สร้าง วาทกรรมของรัฐเป็นหลัก กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นความพยายามของผู้วิจัยที่จะชี้ให้เห็นว่า รัฐใช้ ภาษาหรือวาทกรรมเพื่อครอบงำ ควบคุมหรือก่อให้เกิดปฏิบัติการที่ตนเองต้องการอย่างไรบ้าง โดย ที่ผู้ศึกษาไม่ได้ทำการวิเคราะห์ให้เห็นถึงบริบทหรือเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อการผลิต/สร้าง และปฏิบัติการทางวาทกรรมของรัฐในแต่ละช่วงเวลา ขณะที่การศึกษาวาทกรรม/ปฏิบัติการทาง วาทกรรมของรัฐและการต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างรัฐและชาวบ้านท้องถิ่น ผู้วิจัยเห็นว่าผู้ศึกษา พยายามวิเคราะห์ให้เห็นถึงการสถาปนาอำนาจของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น เพื่อตอบโต้ปฏิบัติการ ทางวาทกรรมของรัฐที่พยายามกีดกันชาวบ้านเหล่านี้ให้กลายเป็นชายขอบ (Marginality) อย่่างไร ก็ตามงานวิจัยเหล่านี้โดยส่วนใหญ่กลับมีลักษณะการวิเคราะห์ในเชิงคู่ตรงข้ามผ่านการฉายภาพให้ เห็นถึงการใช้ภาษาหรือเหตุผลเพื่อใช้ต่อสู้ช่วงชิงความหมายระหว่างผู้กระทำการสองกลุ่มที่มีความ คิดแตกต่างกันอย่างสุดขั้ว ด้วยเหตุนี้งานวิจัยเหล่านี้จึงมองข้ามความหลากหลายของผู้กระทำการ ในสนามของวาทกรรม ขณะเดียวกันการศึกษาวาทกรรม/ปฏิบัติการทางวาทกรรมเหล่านี้ก็มี ลักษณะคล้ายกับการศึกษาวาทกรรมของรัฐ คือ เป็นการศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติการ ทางวาทกรรมที่ปราศจากบริบท

การประยุกต์ใช้การศึกษาวาทกรรมของของฟูโกต์และฮาเบอร์มาสในงานวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยพยายามที่จะประยุกต์ใช้แนวคิดการศึกษาวาทกรรมของฟูโกต์และฮาเบอร์มาสเข้าด้วยกันในลักษณะที่เรียกว่า “การเพิ่มในสิ่งที่คนหนึ่งขาดและเสริมในสิ่งที่คนหนึ่งมี” โดยผู้วิจัยจะนำแนวคิดเรื่องระบบ (System) โลกชีวิต (Lifeworld) และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social-Interaction) ของฮาเบอร์มาสเป็นจุดเริ่มต้นในการวิเคราะห์ โดยกรอบความคิดแนววิพากษ์สำหรับวิเคราะห์วาทกรรมทางเศรษฐศาสตร์การเมืองภายใต้ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ของฮาเบอร์มาสมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ภาพที่ 3 กรอบการวิเคราะห์สังคมของเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส

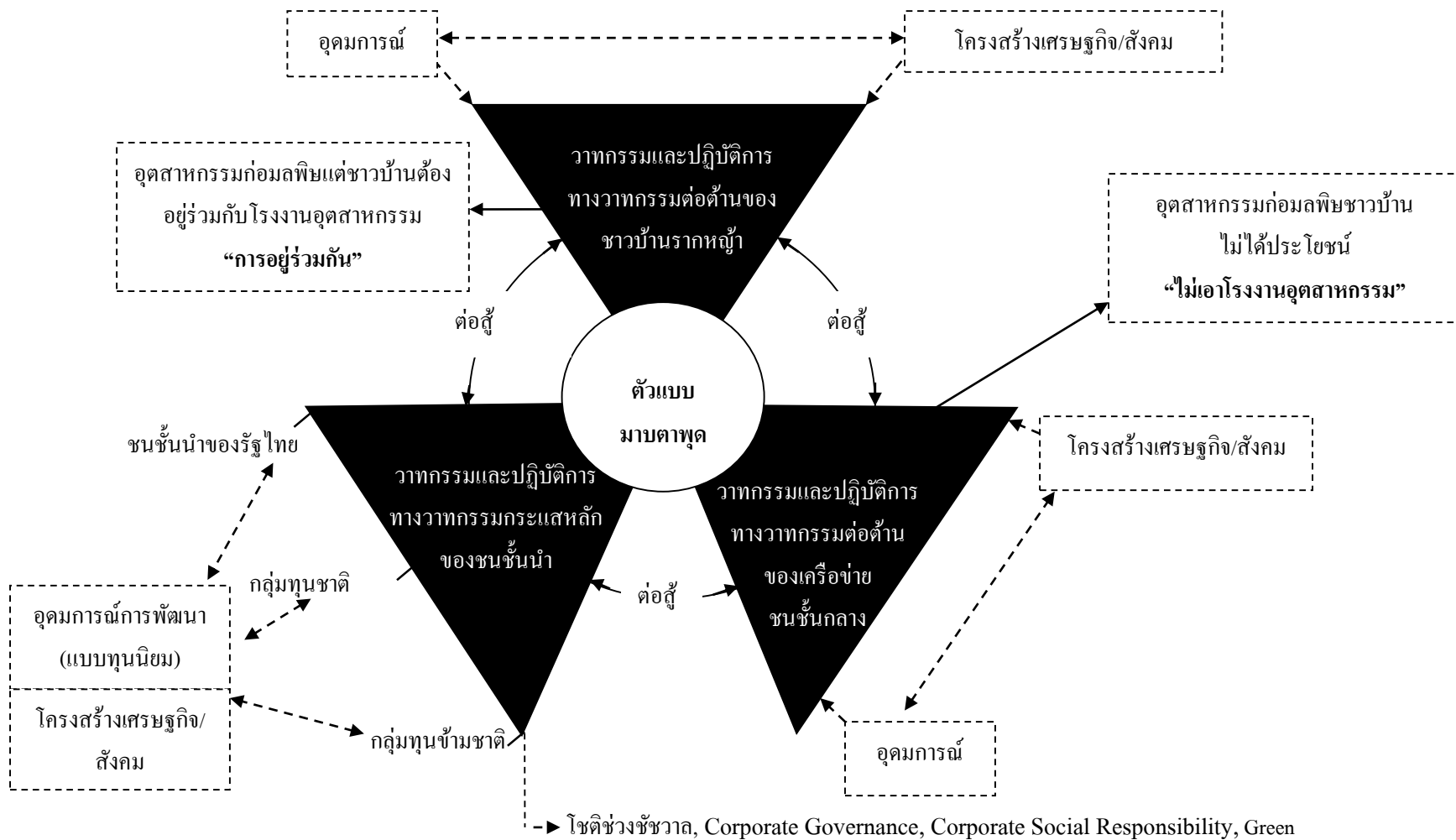
ระบบ (System) ในทัศนะของฮาเบอร์มาสเปรียบเสมือน โครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ (หรือครอบงำ) ในสังคมใดสังคมหนึ่ง ขณะที่โลกชีวิต (Lifeworld) ก็คือ เป็นค่านิยม วิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อของปัจเจกบุคคลในระบบ ซึ่งภายใต้ระบบสังคมหนึ่ง ๆ ผู้คนในสังคมก็จะเข้ามาปฏิบัติสัมพันธ์ทางสังคม (Social-Interaction) ซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตามแล้วแต่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมกลับกลายเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมที่เป็นเช่นนั้น เพราะกลุ่มคนในสังคมมีอำนาจไม่เท่ากัน ซึ่งที่ผ่านมากลุ่มผู้มีอำนาจในสังคมพยายามใช้ภาษาและวาทกรรมในการควบคุม ครอบงำหรือสร้างองค์ความรู้ เช่น การสร้างความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาแบบทุนนิยม การสร้างระบบผู้เชี่ยวชาญหรือสถาบัน/องค์กร เพื่อทำหน้าที่ในการชี้นำกระบวนการพัฒนา รวมถึงการกีดกันและปิดกั้น (Exclusion) คนบางกลุ่มให้ออกจากกระบวนการในการสร้างความรู้และความจริงว่าด้วยการพัฒนา ดังจะเห็นได้จากการไม่มีที่ว่างให้กับภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรมพื้นบ้านท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ถูกตัดทอนจากความรู้และความจริงว่า

ด้วยการพัฒนากระแสหลัก ด้วยการถูกมองว่าไม่มีเหตุผล ล้าหลัง ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ค่อยกว่า ต่ำกว่าความรู้ของผู้เชี่ยวชาญ กระบวนการ ดังกล่าวเป็นเสมือนการตัดขาดชาวบ้านและประชาชน คนธรรมดาทั่วไปออกจากกระบวนการสร้างความรู้ จนกลายเป็นเหตุให้ปฏิบัติการทางวาทกรรมการพัฒนาจึงถูกผูกขาด โดยรัฐ ผู้เชี่ยวชาญของรัฐและพันธมิตรของรัฐ ด้วยการสร้างรัฐและความจริงที่ว่าด้วยการสร้างความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญปฏิบัติการทางวาทกรรมเช่นนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้วาทกรรมการพัฒนาจึงทำหน้าที่เปลี่ยนแปลงความแตกต่างระหว่างความรู้และความคิด กลายเป็นความเหนือของรัฐและพันธมิตรของรัฐ โดยไม่เปิดโอกาสหรือทางเลือกให้กับประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม เป็นต้น ประเด็นดังกล่าวคือ สิ่งที่ฟูโกต์สะท้อนออกมาให้เห็นว่า “ใครมีอำนาจ คนนั้นก็จะเป็นผู้กำหนด/สร้างความจริง”

ด้วยเหตุที่กลุ่มคนที่มีอำนาจพยายามใช้วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่อควบคุมครอบงำ ปิดกั้น กดทับความรู้ชุดอื่น ๆ ในสังคมประกอบกับการที่ระบบพยายามผลิตซ้ำและครอบงำทางวัฒนธรรมผ่านสถาบันครอบครัว การศึกษา ศาสนา เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ระบบและหล่อหลอมให้ปัจเจกบุคคลอยู่ภายใต้การควบคุมของระบบเช่นนี้ นำไปสู่แรงกดดันในระบบกระทั่งเกิดปฏิบัติการต่อต้านระบบและผู้มีอำนาจในระบบขึ้น โดยฮาเบอร์มาสได้วิเคราะห์ให้เห็นถึง “ศักยภาพด้านการต่อต้านระบบ” ผ่านปฏิบัติการด้านการสื่อสาร (Communication Action) ซึ่งฮาเบอร์มาสชี้ให้เห็นว่า โลกชีวิตต้องใช้กลไกทางการสื่อสารเพื่อปลดปล่อยหรือต่อต้านให้ตนเองหลุดพ้นจากการครอบงำจากระบบ ประเด็นการต่อต้านระบบเช่นนี้ของฮาเบอร์มาสปรากฏให้เห็นในงานเขียนสองเล่มสุดท้ายของฟูโกต์ ที่เขาพยายามวิเคราะห์ให้เห็นว่าปัจเจกบุคคลพยายาม “สร้างตัวตน” ของตนเองด้วยตนเองขึ้นมา

ปฏิบัติการในการต่อต้านจัดจั้นระบบและการครอบงำทางสังคมเช่นนี้แสดงออกให้เห็นผ่านเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจ (และระบบ) ที่มีแนวโน้มในการใช้ภาษาที่บิดเบือนและใช้ภาษาเพื่อเป็นเครื่องมือในการรักษาอำนาจ เช่น กรณีของฮาเบอร์มาสที่นำเสนอแนวความคิดการเคลื่อนไหวสังคมแนวใหม่ในลักษณะการดำเนินการอภิปราย ถกแถลง ได้แย้งถกเถียงในประเด็นต่าง ๆ อย่างอิสระเสรีและกว้างขวาง ทั้งนี้ เพื่อเปิดโปงภาษา วาทกรรม รวมถึงปฏิบัติการภายใต้วิธีการต่าง ๆ ที่กลุ่มผู้มีอำนาจใช้ในการครอบงำ ควบคุมคนในสังคมกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การใช้ความรู้จากความรู้จากทฤษฎีวิพากษ์เป็นเครื่องมือในการปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระด้วยการรู้จัก “ตั้งคำถาม” กับสิ่งที่เคยยอมรับ โดยปริยายและเปลี่ยนแปลงแก้ไขบรรดาเงื่อนไขบีบรัดทั้งด้านจิตใจและสังคมของผู้คน

ภายใต้แนวทางการศึกษาวาทกรรมของฟูโกต์และฮาเบอร์มาสเช่นนี้ นำมาสู่ฐานคิดในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ คือ การศึกษาวาทกรรมและการต่อสู้ทางวาทกรรมจำเป็นที่จะต้องวิเคราะห์หรือให้ความสำคัญกับระบบ ซึ่งระบบในที่นี้ผู้วิจัย หมายถึง โครงสร้างทางเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคม โครงสร้างทางวัฒนธรรม (ความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ ค่านิยม) และโครงสร้างอำนาจที่มีผลต่อการก่อรูปวาทกรรมชุดใดชุดหนึ่งขึ้นมาและในระบบหนึ่ง ๆ มีแนวโน้มว่าผู้มีอำนาจพยายามที่จะรักษาระบบเช่นนั้นให้ดำรงอยู่ โดยเครื่องมือที่ถูกนำมาใช้เพื่อรักษา/สืบทอดระบบ ก็คือ การผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรม อย่างไรก็ตามแล้วแต่วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ถูกผลิต/สร้างและปฏิบัติการจากผู้มีอำนาจนั้นก็ไม่สามารถกดทับ (Subjugation) ผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ได้อย่างเบ็ดเสร็จ เพราะในสังคมหนึ่งผู้คนต่าง ๆ มีความคิด ความเชื่อหรือโลกชีวิตที่แตกต่างไปจากระบบ ความแตกต่างและการคุกคามของระบบเช่นนี้จึงก่อให้เกิดปฏิบัติการ เพื่อต่อต้านของผู้กระทำการที่มีความคิดความเชื่อแตกต่างไปจากผู้มีอำนาจในระบบ หนึ่งในวิธีการในการต่อต้านการครอบงำของระบบ ก็คือ การใช้ปฏิบัติการทางด้านภาษาหรือวาทกรรม อย่างไรก็ตามด้วยความคิดความเชื่อในโลกชีวิตที่มีแตกต่างหลากหลาย ดังนั้นจึงทำให้ปฏิบัติการต่อต้านแสดงออกในหลายมิติกระทั่งเกิดการต่อสู้ระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ดังกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework) ต่อไปนี้

ภาพที่ 4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากกรอบแนวคิด (Conceptual Framework) ในการวิจัยผู้วิจัยเห็นว่า กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมได้ตัวแบบมาตาพุดเกิดขึ้นจากพันธมิตรของชนชั้นนำ คือ ชนชั้นนำของรัฐไทย กลุ่มนายทุนชาติ และกลุ่มทุนข้ามชาติ โดยพันธมิตรเหล่านี้พยายามผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ การพัฒนากระแสหลัก (Reproduction of Ideology) กระทั่งก่อเกิดเป็น โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ คือ “โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก” โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกนี้ได้ก่อให้เกิดตัวแบบของการพัฒนาอุตสาหกรรมที่สำคัญ คือ “ตัวแบบมาตาพุด” ด้วยเหตุที่การพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาพุดนี้เป็นตัวแบบการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ถูกบังคับให้เกิดจากส่วนกลาง (Forced Industrialization) ทำให้ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรต้องแสวงหาเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมให้กับ การขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม หนึ่งในวิธีที่ถูกนำมาใช้เพื่อสร้างความชอบธรรม ก็คือ การสร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมในรูปแบบต่าง ๆ กล่าวได้ว่า ที่ผ่านมานั้นชนชั้นนำของ รัฐไทยและพันธมิตรได้สร้าง/ปฏิบัติการและพัฒนาวาทกรรมหลากหลายรูปแบบตามสภาพปัญหาที่ แตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา ดังนั้น ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาจึงพบเห็นการไหลลื่นของ วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมหลายแบบไม่ว่าจะเป็นวาทกรรม/ปฏิบัติการทาง วาทกรรมการเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ โฆษิตช่วงชีวิต บริษัทภิบาล (Corporate Governance) ความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ” (Corporate Social Responsibility: CSR) หรือวาทกรรมสีเขียว (Green Discourse) เป็นต้น วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมเหล่านี้แม้จะสามารถกดทับ (Subjugation) กีดกัน (Exclusion) และสร้างความเป็นอื่น (Others) ให้กับวาทกรรมและปฏิบัติการ ทางวาทกรรมชุดอื่น ๆ ได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่เมื่อสถานการณ์และผลกระทบจากการพัฒนา อุตสาหกรรมก่อให้เกิดปัญหาอย่างรุนแรงต่อผู้คนในพื้นที่ทำให้วาทกรรมกระแสหลักที่ชนชั้นนำ ของรัฐไทยและพันธมิตรสร้างเริ่มไม่สามารถตรึงและสร้างความชอบธรรมให้กับ กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมได้อีกต่อไป เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจึงก่อให้เกิดวาทกรรมต่อต้าน การพัฒนาอุตสาหกรรมขึ้นในพื้นที่มาตาพุด

วาทกรรมต่อต้านที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้น พบว่า ประกอบด้วยวาทกรรมสองชุดจากคนสอง กลุ่มที่มีความเชื่อ อุดมการณ์ และอยู่ภายใต้บริบทเชิง โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมที่แตกต่างกัน ออกไป วาทกรรมต่อต้านการพัฒนาอุตสาหกรรมชุดแรก เป็นวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นโดยเครือข่าย ชนชั้นกลางฯ วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของผู้คนกลุ่มนี้อยู่ภายใต้อุดมการณ์แบบนิเวศนิยม (Ecologist) อุดมการณ์เช่นนี้ภายใต้บริบทของการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาพุด ก็คือ การปฏิเสธอุดมการณ์แบบทุนนิยมที่ใช้และมีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อน การสร้างความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจ ประกอบสถานการณ์เศรษฐกิจ สังคมที่พวกเขาไม่ได้

มีผลประโยชน์ใด ๆ จากการพัฒนาอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันการพัฒนาอุตสาหกรรมก็ได้สร้างปัญหามลพิษกระทบกระทั่งต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในวงกว้าง ดังนั้น พวกเขาได้สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมในลักษณะที่แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดนั้นได้ก่อให้เกิดปัญหาในหลากหลายรูปแบบทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยที่ชาวบ้านต้องเป็นผู้แบกรับปัญหาเหล่านี้เอาไว้ทั้งหมด ดังนั้น พวกเขาจึงเรียกร้องให้หยุดสร้างและขยายอุตสาหกรรม (Deindustrialization) ทุกชนิดในพื้นที่หากปัญหาเดิมยังไม่ได้รับการแก้ไข ภาพที่ปรากฏต่อสาธารณะชนสำหรับคนกลุ่มนี้ก็คือ “กลุ่มคนที่ไม่เอาโรงงานอุตสาหกรรม”

วาทกรรมต่อต้านชุดที่สองเป็นวาทกรรมที่เกิดขึ้นจากชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้บริการรายย่อย วาทกรรมของชาวบ้านกลุ่มนี้แม้จะเป็นวาทกรรมต่อต้านแต่เป็นวาทกรรมต่อต้านที่อยู่ภายใต้อุดมการณ์/ความเชื่อและบริบทของโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคมที่แตกต่างไปจากเครือข่ายชนชั้นกลางๆ กล่าวคือ ชาวบ้านกลุ่มนี้โดยส่วนใหญ่ตกอยู่ในเงื่อนไขที่ต้องอยู่ร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรมไม่ว่าจะเป็นโรงงานอุตสาหกรรมที่สร้างมาแล้วหรือที่จะสร้างขึ้นมาใหม่ ที่เป็นเช่นนี้เพราะการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมและโรงงานอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดกระบวนการแยกชาวบ้านออกจากปัจจัยการผลิตหรือที่ดิน เมื่อพิจารณาถึงฐานคิดของชาวบ้านกลุ่มนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าพวกเขายืนอยู่บนจุดยืนที่ว่าในสภาพความเป็นจริงของสังคมมาบตาพุดในปัจจุบันไม่สามารถที่จะแยกชุมชนท้องถิ่นออกจากอุตสาหกรรม ในขณะที่เดียวกันก็ไม่สามารถแยกโรงงานอุตสาหกรรมออกจากชุมชนท้องถิ่นได้ ดังนั้น วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้านกลุ่มนี้ในมิติหนึ่งก็คือ การต่อต้านวาทกรรมของรัฐและทุน โดยการแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดนั้นได้ก่อให้เกิดปัญหานับประการกับคนในพื้นที่ ด้วยเหตุนี้รัฐและทุนต้องมีปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านี้อย่างจริงจัง ในขณะที่อีกมิติหนึ่งก็ต่อต้านวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่เกิดขึ้นจากเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ทั้งนี้เพราะพวกเขาเห็นว่าวาทกรรม/ปฏิบัติการทางวาทกรรมของคนกลุ่มเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ไม่ยึดโยงหรือสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของผู้คนในท้องถิ่น ที่เป็นเช่นนั้นเพราะวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของพวกเขาเกี่ยวข้องและเกี่ยวเนื่องกับโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้น จุดยืนของพวกเขาจึงเห็นว่า โรงงานอุตสาหกรรมและชุมชนจะต้องสามารถอยู่ร่วมกันได้ ด้วยความแตกต่างทางด้านความเชื่อและอุดมการณ์เช่นนี้จึงกลายเป็นเหตุให้เกิดการปะทะกันทางอุดมการณ์กระทั่งต่อสู้/ช่วงชิง/ตอบโต้/ต่อต้านระหว่างวาทกรรมชุดต่าง ๆ ในพื้นที่

นียมศัพท์เฉพาะ

1. การพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟูต หมายถึง ตัวแบบการสร้าง ความเติบโตทางเศรษฐกิจที่ใช้ภาคอุตสาหกรรมหนัก (อุตสาหกรรมปิโตรเคมีและอุตสาหกรรมที่ เกี่ยวเนื่องกับปิโตรเคมี) เป็นจักรกลในการขับเคลื่อนซึ่งเกิดขึ้นภายใต้ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) ในช่วงกลางทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา
2. วาทกรรม หมายถึง ปฏิบัติการทางภาษาพูด ภาษาเขียน และสัญลักษณ์ในสังคม จากฐานของอุดมการณ์ใดอุดมการณ์หนึ่ง ซึ่งก่อให้เกิดการกระทำหรือปฏิบัติการทางสังคม ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งตามมา
3. วาทกรรมกระแสหลัก หมายถึง ผลผลิตของอุดมการณ์ (รวมทั้งระบบคิด ความชอบ ค่านิยม) ของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรที่นำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนา อุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟูต
4. วาทกรรมต่อต้าน หมายถึง ผลผลิตของอุดมการณ์ (รวมทั้งระบบคิด ความชอบ ค่านิยม) ของกลุ่มเครือข่ายชนชั้นกลาง รวมทั้งผลผลิตของอุดมการณ์ (รวมทั้งระบบคิด ความชอบ ค่านิยม) ของกลุ่มชาวบ้านที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยที่นำไปสู่ต่อต้าน คัดค้าน ต่อรองการพัฒนา อุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟูต
5. การต่อสู้ทางวาทกรรม หมายถึง การต่อสู้ทางความอุดมการณ์ ที่แสดงออกผ่าน ปฏิบัติการในรูปแบบต่าง ๆ ของผู้กระทำกรกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนได้เสียในกระบวนการพัฒนา อุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟูต เพื่อทำให้กลุ่ม/เครือข่ายของตนมีอำนาจนำ (Hegemony) หรือสร้างความชอบธรรม (Legitimation) ให้กับเครือข่ายที่ออกมาเคลื่อนไหว

บทที่ 3

วิธีวิทยาในการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรม: ศึกษากรณีการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด” เป็นการศึกษาวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในลักษณะที่เป็นกรณีศึกษา (Case Study) โดยอาศัยวิธีวิทยาในการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis: CDA) เป็นจุดเริ่มต้นในการทำความเข้าใจวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของผู้กระทำกรกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนได้เสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด รวมถึงใช้วิธีวิทยาดังกล่าวเป็นฐานในการสร้างวิธีวิทยา เพื่อการวิเคราะห์วาทกรรมในงานวิจัยฉบับนี้ ดังนั้น เพื่อให้เห็นถึงที่ไปที่มาของการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ แนวทาง วิธีวิทยาในการวิเคราะห์วาทกรรมและการได้มาซึ่งข้อมูลในการวิจัยในบทนี้ ผู้วิจัยจึงจะนำเสนอประเด็นหลัก 3 ประเด็น คือ

1. การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis: CDA)
2. การสังเคราะห์วิธีวิทยาในการวิเคราะห์วาทกรรม
3. กระบวนการได้มาซึ่งข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูลในการวิจัย

การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis: CDA)

การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 1990 และเริ่มแพร่หลายมากขึ้นในวงการสังคมศาสตร์ในช่วงศตวรรษที่ 21 รากฐานของการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์มาจากการผสมผสานศาสตร์หลาย ๆ แขนงเข้าด้วยกัน ทั้งวาทศาสตร์ (Rhetoric) ภาษาศาสตร์ (Linguistics) มานุษยวิทยา (Anthropology) ปรัชญา (Philosophy) จิตวิทยาสังคม (Socio-Psychology) ภาษาศาสตร์เชิงสังคม (Sociolinguistics) ปรินานศาสตร์ (Cognitive Science) วรรณกรรมศึกษา (Literary Studies) ภาษาศาสตร์ประยุกต์ (Applied Linguistics) และวัจนศาสตร์เข้าด้วยกัน (Pragmatics) (Ruth Wodak, 2011, p. 38) นอกจากนี้ยังได้มีการนำเอาทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ซึ่งมีกรอบความคิดสำคัญ คือ การปฏิเสธกระบวนการค้นหาความจริงทางสังคมโดยอาศัยวิธีการแบบวิทยาศาสตร์และหันกลับมาให้ความสำคัญกับความหมายในภาษา อุดมการณ์ (Ideology) วาทกรรม (Discourse) อำนาจ (Power) ความยุติธรรม (Justice) ชชาติพันธ์ (Race) ชนชั้น (Class) เพศสภาพ (Gender) รวมถึงพลวัตทางวัฒนธรรม (Cultural Dynamics) โดยนักคิดในกลุ่มทฤษฎีวิพากษ์นี้เชื่อว่าการแสวงหา

ความรู้ (การทำให้คนมีความรู้) เป็นเป้าหมายที่สำคัญในการยกระดับจิตสำนึกของประชาชน ผู้ถูกกดขี่ เออร์คฮาเปริยบ ให้มีจิตสำนึกที่ถูกต้อง เน้นการสร้างความรู้ด้วยการกระทำ กุญแจสำคัญของทฤษฎีวิพากษ์ก็คือ การสร้างความรู้ด้วยการกระทำ ใช้ความเชื่อ และใช้ข้อคิดในการค้นหาความจริง เนื่องจากความจริงมีความซับซ้อน ซึ่งในแต่ละชั้นของความเป็นจริงนั้นอาจถูกอาบเคลือบไปด้วยสิ่งลวงตา (Illusion) หรือมายาคติ (Myth) เป็นต้น ดังนั้น ความรู้จึงเปรียบเสมือนปฏิบัติการเพื่อการปลดปล่อยผู้คนที่ถูกครอบงำหรือที่ถูกเออร์คฮาเปริยบในสังคม โดยเฉพาะทฤษฎีวิพากษ์ของเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas) ผู้ซึ่งถูกขนานนามว่าเป็น “สถาปนิกแห่งทฤษฎีวิพากษ์แนวใหม่” (Principle Architect of Neo-Critical Theory) มาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive Practice) ภายใต้อิทธิพลของสำนักทฤษฎีวิพากษ์นี้เอง ทำให้การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์เป็นการวิเคราะห์วาทกรรมในลักษณะสหวิทยาการ (Interdisciplinary) โดยให้ความสนใจไปที่วาทกรรม (Discourse) อำนาจ (Power) อุดมการณ์ (Ideology) และการวิพากษ์ (Critique) สำหรับเป้าหมายของการวิเคราะห์วาทกรรมแนวนี้ ก็คือ การปลดปล่อยมนุษย์จากการถูกครอบงำ (Emancipation)

เมื่อพิจารณาถึงบุคคลที่มีส่วนสำคัญในการบุกเบิกแนวทางวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์นั้นผู้วิจัยเห็นว่าจำเป็นต้องกล่าวถึงนักวิชาการ 3 ท่าน คือ นอร์แมน แฟร์คลาฟ (Norman Fairclough) ตุง แวน ไคค์ (Teun Van Dijk) และรูทส์ วัตส์ดัต (Ruth Wodak)

1. การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ในมุมมองของนอร์แมน แฟร์คลาฟ (Norman Fairclough)

นักวิชาการที่ได้รับการกล่าวอ้างถึงมากที่สุดคนหนึ่งในการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ ก็คือ นอร์แมน แฟร์คลาฟ (Norman Fairclough) (หนังสือบางเล่มกล่าวว่าเขาเปรียบเสมือนผู้บุกเบิกการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์) แฟร์คลาฟเป็นนักภาษาศาสตร์ที่ได้สืบทอดแนวคิดของฟูโกต์ ในการศึกษาวาทกรรม แต่จุดเน้นในการศึกษาวาทกรรมของทั้งสองแตกต่างกันออกไป กล่าวคือ ฟูโกต์ศึกษาวาทกรรมเพื่อที่จะทำให้เห็นว่ามนุษย์ถูกสร้างขึ้นโดยวาทกรรม แต่แฟร์คลาฟกลับเห็นว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างวาทกรรมได้เช่นกันและวาทกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นก็ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ในสังคม ดังนั้น บทบาทของมนุษย์จึงไม่ได้เป็นผู้ถูกกระทำ ในทางตรงกันข้ามมนุษย์กลับเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับบุคคลอื่น ๆ ในสังคม โดยแฟร์คลาฟมีจุดมุ่งหมายในการศึกษาวาทกรรมอย่างชัดเจน คือ การบูรณาการวาทกรรมในความหมายเชิงทฤษฎีและสังคมเข้ากับวาทกรรมในแง่ของตัวบทและปฏิสัมพันธ์ในทางภาษาศาสตร์ ผลจากความพยายามเช่นนี้ ทำให้เกิดมุมมองเกี่ยวกับวาทกรรมใน 3 มิติ คือ

1.1 วาทกรรมในฐานะที่เป็นตัวบท (Text) คือ ข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์เพื่อศึกษา กลวิธีทางภาษาทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน วัจนภาษาและอวัจนภาษา

1.2 ปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive Practices) ได้แก่ การผลิตตัวบทและการตีความตัวบท ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discourse Practice) และแบบแผนเดิม ๆ ของวาทกรรม (Discourse Conventions) โดยผู้คนในสังคมจะแสดงความสัมพันธ์ดังกล่าวออกมาไม่ต่างกัน ซึ่งภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงตัวบท (Text) กับภาคปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรม (Sociocultural Practice) กล่าวคือ ตัวบทและบริบททางสังคมต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ตัวบทอาจถูกกำหนดโดยบริบททางสังคม วัฒนธรรมผ่านภาคปฏิบัติการทางวาทกรรม ในขณะที่ตัวบทเองก็อาจมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วยเช่นกัน ดังนั้น การวิเคราะห์วาทกรรมจึงเป็นลักษณะของการศึกษาความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบระหว่างตัวบท บริบท และกระบวนการสร้างตัวบทผ่านภาคปฏิบัติการทางวาทกรรม

1.3 วาทกรรมเป็นการปฏิบัติการทางสังคม (Social Practice) เป็นการศึกษา สถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อวิเคราะห์ว่าสถานการณ์เหล่านั้นมีอิทธิพลต่อปฏิบัติการทางวาทกรรมอย่างไรและผลของวาทกรรมที่เกิดขึ้นนั้นเป็นอย่างไร วาทกรรมในมิตินี้ยังครอบคลุมถึงการวิเคราะห์บริบทในระดับนามธรรมที่ส่งผลให้เกิดวาทกรรม อาทิเช่น อุดมการณ์ (Ideology) อำนาจ (Power) อัตลักษณ์ (Identity) ค่านิยม (Value) อำนาจนำ (Hegemony) ที่อยู่ในโครงสร้างของสังคม อันจะนำไปสู่การผลิต ผลิตซ้ำ หรือเป็นตัวการทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ดังนั้น การจะเข้าใจ บริบทดังกล่าวได้ต้องอาศัยการมีภูมิหลัง การมีประสบการณ์ร่วมหรือมีความรู้ในบริบทนั้น ๆ เป็นอย่างดี โดยส่วนใหญ่แล้วพบว่า บริบทดังกล่าวมักจะนำมาจากสภาพสังคมและวัฒนธรรม ในช่วงนั้น ๆ

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์จึงเป็นการศึกษาเพื่อตีความ เพื่อทำความเข้าใจสังคม ซึ่งการตีความนี้จะผนวกเอามิติด้านสังคม วัฒนธรรม อำนาจอุดมการณ์ ในเรื่อง อุดมการณ์แฟร์คลาฟเห็นว่า อุดมการณ์เป็นตัวให้ความหมาย (Significations) และตัวสถาปนา (Constructions) ความจริง ความสัมพันธ์ทางสังคม ดังนั้น วาทกรรมทุกชั้นจึงมีอุดมการณ์แฝงอยู่ โดยวาทกรรม ได้รวบรวมความหมายซึ่งจะนำไปสู่การรักษาไว้ซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

กล่าวโดยสรุป การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ตามแนวคิดของแฟร์คลาฟเป็นวิธีการ วิเคราะห์วาทกรรมที่มองว่า วาทกรรมเป็นองค์ประกอบหนึ่งของกระบวนการทางสังคม ดังนั้น วาทกรรมกับสังคมจึงมีความสัมพันธ์กันในสองนัยยะ คือ นัยยะแรก เป็นการกระทำที่คนปฏิบัติต่อ

โลกต่อคนอื่น ดังนั้น วาทกรรมจึงเป็นเรื่องของตัวแทนความคิดผ่านภาษาและสัญลักษณ์ (A Mode of Representation) นัยยะที่สอง เป็นความสัมพันธ์เชิงวิพากษ์ (Dialectical Relationship) ระหว่าง วาทกรรมและโครงสร้างทางสังคมหรือระหว่างปฏิบัติการทางสังคมและโครงสร้างทางสังคม กล่าวคือ โครงสร้างทางสังคมเป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดและเป็นผลของปฏิบัติการทางสังคม ดังนั้น ในมิตินี้ วาทกรรมจึงเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดโดยรูปแบบโครงสร้างทางสังคม แต่อีกด้านหนึ่ง วาทกรรม/ปฏิบัติการทางวาทกรรมก็เป็นตัวสร้างความหมายแบบขนบธรรมเนียมนิยมหรือ ความหมายที่ยึดถือกันมา สร้างอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบความรู้ความเชื่อใน สังคม นอกจากนี้ปฏิบัติการทางวาทกรรมยังสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมได้ หรือกล่าวอีกนัย หนึ่งความสัมพันธ์แบบวิภาษวิธี (Dialectic) เป็นความสัมพันธ์สองทาง คือ วาทกรรมนั้นถูกสร้าง/ สถาปนา/ได้รับอิทธิพลจากสถานการณ์ สถาบันหรือโครงสร้างสังคม ขณะเดียวกันวาทกรรมก็ได้ สร้าง/สถาปนา/มีอิทธิพลต่อสถานการณ์ สถาบัน โครงสร้างสังคมนั้นด้วย ในลักษณะของ “วาทกรรม ก็คือ ผลผลิตของสังคม ในทางกลับกันสังคม ก็คือ ผลผลิตของวาทกรรม” (Fairclough and Wodak, 1997 อ้างถึงใน อรรวรรณ ปีลันธน์โอวาท, 2544, หน้า 119-120, 150)

2. การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ในมุมมองของแวน ไคค์ (Teun Van Dijk)

นอกจากแฟร์คลาฟแล้วนักวิชาการอีกท่านที่มีชื่อเสียงในการวิเคราะห์วาทกรรม เชิงวิพากษ์ ก็คือ ตุง แวน ไคค์ (Teun Van Dijk) โดยแวน ไคค์มองว่า ความสัมพันธ์ระหว่าง วาทกรรมกับสังคมเป็นความสัมพันธ์แบบอ้อมที่ต้องอาศัยกระบวนการด้านปริชาน (Cognition: กระบวนการรับรู้) ทางสังคมเป็นสื่อกลาง กล่าวคือ การผลิตและทำความเข้าใจวาทกรรมของคนใน สังคมถูกควบคุมโดยความคิดของแต่ละคน (Mental Models) และความคิดก็จะไปกำหนดการ กระทำของคนอีกทอดหนึ่ง ด้วยเหตุนี้แต่ละคนจึงอาจตีความหรือเข้าใจวาทกรรมแตกต่างกัน ออกไป เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ววาทกรรมหนึ่ง ๆ จึงมีผลต่อผู้รับสารแต่ละคนต่างกันหรือครอบงำ ความคิดแต่ละคนได้มากน้อยแตกต่างกันออกไป อันเป็นผลให้การกระทำของคนคนแต่ละคน แตกต่างกันไป

การศึกษาวาทกรรมในแนวนนี้ จึงมุ่งความสนใจไปที่กระบวนการผลิตและแปล ความหมายวาทกรรม ซึ่งเป็นกระบวนการที่ภาพในความคิดจะเข้ามามีบทบาท เมื่อเป็นเช่นนี้ แวน ไคค์ จึงเห็นว่า การวิเคราะห์วาทกรรมโดยการดูตัวบทอย่างเดียวอาจจะไม่เพียงพอ ในทาง กลับกันจะต้องดูกระบวนการการผลิตและแปรความหมายวาทกรรมด้วย (ณัฐพร พาน โปธิ์ทอง, 2556, หน้า 46)

ตามความคิดของแวน ไคค์ เขามองว่าวาทกรรมกับสังคมมิได้สัมพันธ์กันโดยตรงแต่จะมีภาพในความคิดเป็นสื่อกลาง อันเป็นผลให้แต่ละคนอาจตีความเหตุการณ์และวาทกรรมเดียวกันแตกต่างกันออกไป ด้วยเหตุนี้วาทกรรมจึงมีผลต่อผู้รับสารแต่ละคนแตกต่างกันออกไปหรือครอบงำแต่ละคนในระดับที่แตกต่างกัน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการให้ความสำคัญกับมิติทางสังคมแต่เพียงด้านเดียว โดยไม่ได้พิจารณาถึงด้านกระบวนการรับรู้ (Cognition) ซึ่งเป็นตัวกลางระหว่างสังคมกับวาทกรรม จึงไม่สามารถอธิบายข้อเท็จจริงทั้งหมดได้ ดังนั้น การศึกษาวาทกรรมแนวแวน ไคค์นี้ จึงเปรียบเสมือนการเปิดมุมมองที่ทำให้เห็นภาพของกระบวนการครอบงำทางความคิดในลักษณะที่กระบวนการครอบงำทางความคิดเกิดจากความต้องการทำให้ผู้รับสาร (หรือผู้ถูกครอบงำ) สร้างภาพในความคิดแบบเดียวกับที่ผู้ครอบงำต้องการ ดังนั้น การวิเคราะห์วาทกรรมจึงมิใช่การเชื่อมโยงความหมายเข้ากับรูปภาพอย่างเช่นคำหรือประโยคในตัวเองโดยตรงเท่านั้น

แม้แวน ไคค์จะสนใจในกระบวนการรับรู้ (Cognition) เป็นหลัก แต่เขาก็มิได้เพิกเฉยต่อความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและวาทกรรม (ประเด็นหลักที่แพร่คลาฟให้ความสนใจ) โดยเขาเห็นว่าการศึกษาวาทกรรมเชิงวิพากษ์นั้นจำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงโครงสร้างสังคมซึ่งมีผลต่อวาทกรรม รวมถึงจะต้องทำการวิเคราะห์ภาษาในตัวอย่างละเอียด โดยการศึกษาภาษาที่วาทกรรมเชิงวิพากษ์จะต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่งไม่ใช่เรื่องกฎไวยากรณ์ในภาษา แต่จะต้องให้ความสำคัญกับภาษาที่สัมพันธ์กับอุดมการณ์ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะอุดมการณ์เป็นสิ่งที่ผลิตขึ้นโดยกลุ่มอำนาจในสังคม เพื่อสร้างความชอบธรรมและผลิตซ้ำในการควบคุมคนอื่น ๆ ในสังคม อีกทั้งอุดมการณ์ยังเปรียบเสมือนตัวกำหนดบทบาทของวาทกรรมในการที่จะยึดเหนี่ยวประสานการทำงานของสมาชิกแต่ละกลุ่มในสังคมนอกจากการศึกษาอุดมการณ์แล้ว แวน ไคค์ยังสนใจศึกษาเกี่ยวกับบริบท (Context) คือ การวิเคราะห์ผู้มีส่วนร่วมในวาทกรรม บทบาท เป้าหมายและลักษณะของสถานการณ์ เช่น เวลา สถานที่ ค่านิยม เป็นต้น หรือบริบทในระดับท้องถิ่น/ระดับตัวต่อตัว (Local/Interaction) และระดับโลก สังคม (Global/Societal Contexts) รวมทั้งการศึกษาอำนาจ (Power) ที่ประกอบไปด้วยการควบคุมการกระทำและจิตใจ อำนาจในการโน้มน้าวใจ การครองใจคนและความยินยอมพร้อมใจ (Hegemony and Consensus) การเข้าถึงแหล่งทรัพยากร (Access) การควบคุมบริบท (Controlling Context) การควบคุมโครงสร้างวาทกรรม (Controlling Discourse Structures) การควบคุมครบวงจร (Closing The Circle of Control) การแบ่งแยกอำนาจ (The Division of Power) การใช้อำนาจในทางที่ผิด (Power Abuse) เพื่อแสดงให้เห็นถึงผู้มีส่วนร่วมในวาทกรรมที่อาจมีที่มาแตกต่างหลากหลายกันออกไปและอำนาจนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการศึกษาความสัมพันธ์ของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมอีกด้วย

3. การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ในมุมมองของรูธ โวส์ดัก (Ruth Wodak)

รูธ โวส์ดัก เป็นนักวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ที่พัฒนาแนวทางการศึกษาวาทกรรมเชิงประวัติศาสตร์ (Discourse-Historical Approach: DHA) เพื่อเป็นเครื่องมือในการศึกษาเกี่ยวกับการกีดกันทางเพศ (Sexism) การต่อต้านชาวยิว (Anti-Semitism) อุดมการณ์ทางการเมือง (Identity Politics) องค์กรทางวาทกรรม (Organizational Discourses) และการเหยียดเชื้อชาติ (Racism) การศึกษาวาทกรรมเชิงประวัติศาสตร์ถือได้ว่าเป็นศึกษาวาทกรรมแบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นในยุคหลังสงครามต่อต้านยิวในประเทศออสเตรีย (Ruth Wodak, 2011, pp. 43-44)

ลักษณะเด่นของแนวทางการศึกษาวาทกรรมเชิงประวัติศาสตร์ ก็คือ เป็นความพยายามที่จะบูรณาการข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้ว และตีความข้อมูลเหล่านั้นใหม่โดยคำนึงบริบททางสังคมและการเมืองที่ห้อมล้อมข้อมูลเหล่านั้น การที่โวส์ดักให้ความสำคัญกับมิติเชิงประวัติศาสตร์ของวาทกรรมนั้น เป็นเพราะความเชื่อพื้นฐานของเขาคือว่า วาทกรรมมีรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ วาทกรรมที่เห็นหรือดำรงอยู่ในสังคม ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งนั้นเปรียบเสมือนผลผลิตทางประวัติศาสตร์ของวาทกรรมในอดีต ที่เป็นเช่นนั้นเพราะในสังคมหนึ่ง ๆ โครงสร้างเศรษฐกิจสังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปกาลเวลาและเมื่อ โครงสร้างของสังคมเปลี่ยน (หรือมีเหตุหนึ่งเหตุใดที่เข้ามาปะทะกับวาทกรรมกระแสหลัก กระทั่งเกิดการลดทอนของพลังอำนาจของวาทกรรมกระแสหลัก) จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาวาทกรรมให้สอดคล้องกับสภาพโครงสร้างสังคมหรือเหตุการณ์ที่เข้ามาปะทะต่อต้าน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านในสังคมหนึ่ง ๆ มีการพัฒนาวาทกรรมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาหรือ โครงสร้างทางสังคมอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นเมื่อต้องการทำความเข้าใจวาทกรรมที่ครอบงำสังคมอยู่ในปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจวาทกรรมดำรงอยู่หรือที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น เพราะทั้งคู่มีความเกี่ยวเนื่อง/เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน นอกจากนี้การศึกษาวาทกรรมด้วยมิติประวัติศาสตร์ยังจะทำให้ผู้ศึกษาได้เห็นถึงความคิด ความเชื่อ หรืออุดมการณ์ที่เปรียบเสมือนปัจจัยที่อยู่เบื้องหลังในการผลิต/สร้างวาทกรรมในแต่ละช่วงเวลา หรือความคิด ความเชื่อหรืออุดมการณ์แฝงมากับวาทกรรมชุดใดชุดหนึ่งด้วย (Ruth Wodak, 2011)

4. หลักการทำงานพื้นฐานในการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์

แฟร์คลาฟและโวส์ดัก (Fairclough and Wodak, 1997 อ้างถึงในอรวรรณ ปิรันธน์โอวาท, 2544) ได้สร้างหลักการทำงานพื้นฐานในการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ไว้ 10 ประการ ดังต่อไปนี้

4.1 การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์เป็นการศึกษาวาทกรรมภายใต้หลักการสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ทั้งนี้เพราะปัญหาสังคมมีความสลับซับซ้อนไม่อาจที่จะใช้ศาสตร์

ไคศาสตร์หนึ่งในการวิเคราะห์ปัญหาสังคมเหล่านั้นได้ ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องบูรณาการศาสตร์ (ทฤษฎี) หลาย ๆ แขนงเข้าด้วยกัน เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม

4.2 วิธีการ (Approach) ที่จะนำมาใช้ในการศึกษาจะต้องมุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์ถึง ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในสังคมมากกว่าที่จะเน้นไปที่การศึกษาตัวรูปภาษา (Linguistics Items) เช่น การให้ความสำคัญไปที่ปัญหาสังคมที่เกี่ยวข้องกับเชื้อชาติ (Racism) อัตลักษณ์ (Identity) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) เป็นต้น โดยการศึกษาปัญหาเหล่านี้ต้องมีมุมมองที่หลากหลายทั้งในมิติวัฒนธรรม การวิเคราะห์ด้วยบทหรือใช้วิธีการศึกษาหลากหลายมิติเท่าที่จะ เป็นไปได้

4.3 การวิเคราะห์ว่าทฤษฎีเชิงวิพากษ์จะต้องผสมผสานทฤษฎีหรือวิธีวิทยาที่ หลากหลายเพื่อความเข้าใจและอธิบาย (Explanation) ประเด็นที่ศึกษา

4.4 การวิเคราะห์ว่าทฤษฎีเชิงวิพากษ์เน้นการศึกษาค้นคว้าจากงานศึกษาประเภท ต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน (Incorporates Fieldwork) และทำงานแบบมานุษยวิทยา (Ethnography) กล่าวคือ ผู้ศึกษาจะเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น ๆ (Inside) รวมถึงการจำกัดข้อมูลตาม กรอบทฤษฎี

4.5 การวิเคราะห์ว่าทฤษฎีเชิงวิพากษ์อยู่บนพื้นฐานในการทำงานแบบ Abductive คือ การทำงานแบบย้อนกลับไปมาระหว่างทฤษฎีและข้อมูลเชิงประจักษ์ (โดยอาจมีปรับเปลี่ยนกรอบ หรือทฤษฎีแบบเดิมหรือข้อมูลที่เคยศึกษาไว้ไปตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่)

4.6 การวิเคราะห์ว่าทฤษฎีเชิงวิพากษ์จะต้องให้ความสำคัญกับบริบท (โครงสร้าง เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม) ที่ทำให้เกิดวาทกรรม ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง

4.7 การวิเคราะห์ว่าทฤษฎีเชิงวิพากษ์จะต้องให้ความสำคัญกับบริบททาง ประวัติศาสตร์ (The Historical Context) โดยบริบททางประวัติศาสตร์จะทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจและ สามารถตีความภาษา/วาทกรรมที่เกิดขึ้น ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง

4.8 การเลือกวิธีการหรือเครื่องมือที่จะนำมาวิเคราะห์ ภาษาหรือวาทกรรมนั้น ผู้ศึกษา จะต้องทราบปัญหาที่จะศึกษาให้ชัดเจนก่อน โดยปัญหาที่จะศึกษานั้นจะเกี่ยวข้องกับผู้สร้าง วาทกรรมและต้องวิเคราะห์ถึงเจตนา (Pragmatism) ของผู้พูด ดังนั้น วิธีการวิเคราะห์วาทกรรมเชิง วิพากษ์ จึงมีความแตกต่างจากการใช้วิธีวิเคราะห์ภาษา/วาทกรรมที่เน้นไวยากรณ์ทางภาษาอย่างไร้ กี่แล้วแต่การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์นั้นอาจจะนำวิธีการทางภาษาที่เรียกว่าภาษาศาสตร์เชิง หน้าที่ (Systemic Functional Linguistics) มาประยุกต์ใช้ร่วมด้วยได้

4.9 ทฤษฎีหลัก (Grand Theories) เหมาะสมสำหรับใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์สิ่งที่มีความเฉพาะเจาะจง ขณะที่ทฤษฎีระดับกลาง (Middle-Range Theories: เป็นทฤษฎีที่มีระดับความเป็นนามธรรมลดลงต่ำกว่าทฤษฎีหลัก) อาจเป็นทฤษฎีที่ช่วยในการเข้าถึงปัญหาได้ดีกว่า (มีความสอดคล้องกับปัญหาที่จะศึกษา) ทั้งนี้เพราะทฤษฎีหลักอาจก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างบริบทและความรู้ความเข้าใจในภาษา

4.10 ขั้นตอนการทำงานในการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ถือเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ดังนั้น ผู้ศึกษาควรจะมีการนำวิธีการต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้กับการศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติทางสังคม (Social Practices)

5. ประเด็นที่จะต้องคำนึงถึงในการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์

จากการประมวลแนวทางในการศึกษาวาทกรรมเชิงวิพากษ์ ผู้วิจัยเห็นการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์จำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

5.1 การมองภาษาในฐานะที่เป็นปฏิบัติการทางสังคม (Language as Social Practice)

5.2 การวิเคราะห์วาทกรรมจะต้องเชื่อมโยงกับบริบทในเชิงโครงสร้าง (เศรษฐกิจ สังคม การเมือง)

5.3. การวิเคราะห์บริบทในเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อให้เห็นที่ไปที่มาของวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ดำรงอยู่ในสังคม (Discourse is History)

5.4 การให้ความสำคัญกับอุดมการณ์ (Ideology) โดยมองว่าวาทกรรม คือ ภาพสะท้อนของอุดมการณ์กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ การมองว่าวาทกรรมเป็นภาคปฏิบัติการของอุดมการณ์นั่นเอง ดังนั้น เป้าหมายของการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ ก็คือ การทำให้วาทกรรมเกิดความแจ่มชัด (Demystify) เพื่อถอดรหัสหรือทำให้เห็นถึงอุดมการณ์ (Deciphering Ideologies) ที่อยู่เบื้องหลัง

5.5 การมองความสัมพันธ์ระหว่างภาษา (Language) กับอำนาจ (Power) ภายใต้อำนาจพื้นฐานความเชื่อที่ว่าภาษาไม่มีอำนาจในตัวมันเอง ในทางตรงกันข้ามภาษากลับถูกสร้างขึ้นจากผู้มีอำนาจ โดยผู้มีอำนาจเหล่านั้นพยายามจะสถาปนาอำนาจ (หรือทำให้มีอำนาจมากขึ้น) ผ่านการใช้ภาษา กระทั่งในสังคมเกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน (Inequalities) ทำให้ชีวิตทางสังคม (Social Life) ของผู้คนแตกต่างกัน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วภาษาจึงเปรียบเสมือนตัวกลางที่ทำให้เกิดความแตกต่างทางอำนาจระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม

5.6 ภายใต้อำนาจสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันเช่นนี้ ทำให้การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ให้ความสำคัญกับความไม่เท่าเทียมกันระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม รวมถึงกระบวนการในการสร้างความชอบธรรม (Legitimized) ให้เกิดขึ้นในสังคม

5.7 การศึกษาวาทกรรมในสังคม จำเป็นที่จะต้องใช่วิธีการในการศึกษาที่หลากหลาย โดยการทำงานแบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary Work)

การสังเคราะห์วิธีวิทยาในการวิเคราะห์วาทกรรม

ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า การวิเคราะห์วาทกรรมครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช่วิธีวิทยาในการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์เป็นจุดเริ่มต้นในการทำความเข้าใจในวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของกลุ่มหรือชนชั้นต่าง ๆ หลังจากนั้นผู้วิจัยจะผสานวิธีวิทยาในการวิเคราะห์วาทกรรมแนวดังกล่าวเข้ากับวิธีวิทยาแบบเศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งผู้วิจัยเรียกวิธีวิทยาในรูปแบบนี้ว่า “การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์แนวเศรษฐศาสตร์การเมือง” โดยการวิเคราะห์วาทกรรมภายใต้วิธีวิทยาเช่นนี้จะเป็นการนำเอาหลักการสองหลักการเข้ามาเป็นกรอบในการศึกษา คือ ผสานหลักการที่สำคัญสองหลักการเข้าด้วยกัน คือ

1. หลักการข้ามพื่นสาขาวิชา (Transdisciplinary Approach) เป็นความพยายามที่จะสลายพรมแดนระหว่างสาขาวิชา ภายใต้ความเชื่อที่ว่าสาขาวิชาต่าง ๆ นั้น ไม่ได้มีการแบ่งแยกมาตั้งแต่เริ่มต้น ในทางตรงกันข้ามสาขาวิชาต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งสาขาวิชาหนึ่งย่อมมีจุดกำเนิดมาจากสาขาวิชาอื่น หลักการข้ามพื่นสาขาวิชาในครั้งนี้จะถูกใช้เพื่อทำให้เกิดการเติมเต็มซึ่งกันและกัน (Disciplinary and Transdisciplinary) ที่เป็นเช่นนั้นเพราะสภาพปัญหาหรือสถานการณ์ที่ดำรงอยู่ในสังคม ณ ปัจจุบัน มีความสลับซับซ้อน ทำให้การวิเคราะห์สังคมโดยใช้ศาสตร์หรือสาขาวิชาเดียวอาจมีข้อจำกัด เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจำเป็นต้องมีความหลากหลายทางกระบวนทัศน์ (Paradigms) ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม กล่าวโดยสรุป หลักการข้ามพื่นสาขาวิชาเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมืองในฐานะที่เป็นระบบเดียวกันตั้งแต่แรก ดังนั้น จึงไม่ได้วิเคราะห์จากกรอบของแต่ละสาขาวิชา

2. หลักการวิภาษวิธี (Dialectic) โดยมีพื้นฐานความเชื่อหรือวิธีการมองโลกและสังคมที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การมองว่าสรรพสิ่งและปรากฏการณ์ทั้งหลายเกี่ยวข้องกันและต่างกำหนดซึ่งกันและกัน ดังนั้น จะเข้าใจปรากฏการณ์หนึ่งได้ก็ต้องพิจารณาปรากฏการณ์ที่ห้อมล้อมด้วยตัวอย่างของการใช้หลักการวิภาษวิธีในการศึกษาครั้งนี้ เช่น การมองว่า “วาทกรรมก็คือผลผลิตของสังคมเช่นเดียวกับที่สังคมเป็นผลผลิตของวาทกรรม” (Discourse is Socially Constitutive as Well as Socially Shaped) (Fairciough and Wodak, 1997 อ้างถึงใน อรรถพรณ ปิรันธน์โอวาท, 2544) หรือการมองความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับปฏิบัติการสังคม (Social Practice) รวมทั้งการให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ระหว่าง โครงสร้างและผู้กระทำการ (Structure and Agency) เป็นต้น

สำหรับการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์แนวเศรษฐศาสตร์การเมืองมีแนวทางที่สำคัญดังต่อไปนี้

2.1 การให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์อุดมการณ์ (Ideology) ซึ่งเปรียบเสมือนความคิด ความเชื่อที่มีผลต่อการแสดงออกหรือปฏิบัติการในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง

2.2 การมองความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์และวาทกรรม ทั้งนี้เพราะอุดมการณ์เปรียบเสมือนปัจจัยที่อยู่เบื้องหลังของการผลิต/สร้างวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของผู้กระทำแต่ละฝ่าย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ วาทกรรมเปรียบเสมือนภาคปฏิบัติการของอุดมการณ์ ดังนั้น เมื่อคนแต่ละกลุ่มมีความคิด ความเชื่อและอุดมการณ์ที่แตกต่างกันจึงทำให้วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมเกี่ยวกับจึงมีหลากหลายรูปแบบ

2.3 การมองความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและสังคม หรือการมองภาษาในฐานะที่เป็นปฏิบัติการทางสังคม (Language as Social Practice)

2.4 การมองความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและอำนาจ ภายใต้ฐานพื้นฐานทางความคิดที่ว่า (ผู้มี) อำนาจเป็นตัวผลิต/สร้างภาษา (เพื่อรักษาฐานอำนาจของตนเอง) ขณะเดียวกันภาษาที่ทำให้คนมีอำนาจหรือสถาปนาอำนาจขึ้นได้

2.5 การมองว่าวาทกรรมชุดใดชุดหนึ่ง หรือวาทกรรมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไม่ได้เกิดขึ้นโดยปราศจากเงื่อนไข ในทางตรงกันข้ามวาทกรรมเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นภายใต้บริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่ดำรงอยู่ในขณะนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ววาทกรรมจึงมีความลื่นไหลไปตามสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม

2.6 การให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์วาทกรรมที่เชื่อมโยงกับมิติประวัติศาสตร์ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะวาทกรรมที่เห็นหรือดำรงอยู่ในสังคม ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งนั้นเปรียบเสมือนผลผลิตทางประวัติศาสตร์ของวาทกรรมในอดีต ดังนั้น หากต้องการทำความเข้าใจวาทกรรมที่ครอบงำสังคมอยู่ในปัจจุบัน จำเป็นต้องทำความเข้าใจวาทกรรมดำรงอยู่หรือที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น ด้วยเพราะทั้งคู่มีความเกี่ยวเนื่อง/เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน

2.7 การให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์องค์ความรู้ที่ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นมาจากความรู้เพื่อการครอบงำ (Dominants) และความความรู้เพื่อการปลดปล่อย (Emancipation) ภายใต้ความเชื่อพื้นฐานที่ว่า ความรู้เพื่อการครอบงำหรือการปลดปล่อยล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของผู้กระทำแต่ละฝ่ายทั้งสิ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การวิเคราะห์ความรู้และผลประโยชน์ (Knowledge and Interest)

2.8 การให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์อำนาจและการครอบงำ โดยการแสดงให้เห็นว่าอำนาจเป็นเรื่องของการควบคุมใน 2 มิติ คือ

มิติแรก เป็นการควบคุมโดยการกระทำ (Action) เช่น การปิดกั้นเสรีภาพในการกระทำของผู้อื่น เป็นต้น

มิติที่สอง เป็นการควบคุมโดยการโน้มน้าว (Persuasion) การปิดบังซ่อนเร้น (Dissimulation) การควบคุมชักใย (Manipulation) หรือเป็นลักษณะที่เรียกว่า “การจัดการทางด้านจิตใจ” (Mind Management) ในลักษณะการมีอิทธิพลเหนือ ความรู้ ความเชื่อ ความเข้าใจ ทักษะคิด อุดมการณ์อย่างแนบเนียน ดังนั้น การวิเคราะห์อำนาจและการครอบงำนี้ก็เพื่อสำรวจความยุติธรรมและความไม่เท่าเทียมกันที่เป็นผลจากการใช้อำนาจของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม

2.9 การให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์การต่อต้าน ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่า “ที่ใดมีการใช้อำนาจ (ครอบงำ) ที่นั่นย่อมมีการต่อต้านชัดเจน” (Where There is Power, Where There is Resistance) กล่าวอีกนัยหนึ่ง การต่อต้านจะมีทุกแห่งหนที่มีมีการใช้อำนาจ โดยการต่อต้านอำนาจนั้นแสดงให้เห็นผ่านความพยายามของผู้คนที่ถูกรอบงำลุกขึ้นมาประกาศตัวตนในพื้นที่ทางการเมือง หรือการสร้างอัตลักษณ์ทางสังคม ภายใต้อำนาจที่เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพ (Becoming/Potential) ในกระทำหรือปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใดตามความเชื่อ อุดมการณ์และความรู้ของพวกเขา

2.10 การให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคน/ชนชั้นต่าง ๆ ในสังคม (Intersubjectivity) เพื่อชี้ให้เห็นว่าปฏิสัมพันธ์หรือความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ อยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียม ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมเช่นนี้เป็นผลจาก “สถานภาพทางสังคม” ที่บุคคลแต่ละคนมีแตกต่างกันออกไป และผลจากความไม่เท่าเทียมในสถานภาพทางสังคมเช่นนี้ ทำให้มีวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของผู้กระทำ การแต่ละกลุ่มได้รับการยอมรับจากสังคมไม่เท่ากัน และสถานภาพทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกันเช่นนี้ก็นำมาซึ่งการครอบงำ การกดทับหรือทำให้บุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่ากลายเป็นคนชายขอบ (Marginalization)

2.11 การวิเคราะห์จริยธรรมทางวาทกรรม (Discourse Ethics) ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่ารัฐ ทูต ประชาชน พุค เขียน แสดงความเห็นบนพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) อย่างไร (How) รวมทั้งการวิเคราะห์ว่าแต่ละฝ่ายพูด “ความจริง” หรือปิดบังซ่อนเร้นอะไรบางอย่างหรือไม่ ? มีความ “จริงใจ” แค่ไหนในการพูด ? มี “จุดยืน” ในการพูดเป็นอย่างไร ? พูดได้ “แจ่มชัด” หรือชัดเจนมากน้อยเพียงใด ? และ “จริงจัง” แค่ไหนในการพูดเรื่องเหล่านั้น ?

2.12 การให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์โครงสร้าง (Structure) และผู้กระทำการ (Agency) โดยการมองความสัมพันธ์ของทั้งสองสิ่งแบบ “วิภาษวิธี” (Dialectic) กล่าวคือ ในสังคมหนึ่ง ๆ คงไม่มีผู้กระทำการคนใดอยู่ในภาวะสูญญากาศ ในทางตรงกันข้ามผู้กระทำการเหล่านั้นก็ถูกสร้างขึ้น (Construct) ภายใต้อิทธิพลของโครงสร้างสังคมนั้น ๆ ทั้งในด้านความคิดและเงื่อนไขทางวัตถุไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม อันเป็นผลให้ผู้กระทำการในสังคมจึงเป็นเสมือนผลผลิต/ร่างทรงที่ถูกหล่อหลอมจากประวัติศาสตร์สังคมเอาไว้ แต่ในอีกมิติหนึ่งผู้กระทำการเหล่านั้นก็เป็นมนุษย์ที่มีเจตจำนงและชีวิตจิตใจ ทำให้พวกเขาเหล่านั้นไม่ได้ถูกกำหนดโดยโครงสร้างสังคมแต่เพียงฝ่ายเดียว กล่าวคือ พวกเขาไม่ใช่หุ่นกระบอกที่ถูกเชิดจากสังคมแต่เพียงฝ่ายเดียว ในบางครั้งพวกเขาก็เป็นผู้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมได้ อย่างไรก็ตามแล้วแต่ผู้กระทำการในสังคมหนึ่ง ๆ ก็ไม่ได้มีลักษณะที่เป็นเอกภาพในทางตรงกันข้ามผู้กระทำการเหล่านั้นก็มีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามฐานะทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมือง กลุ่มเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ชนชั้น ฯลฯ

กระบวนการได้มาซึ่งข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูลในการวิจัย

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการได้มาซึ่งข้อมูล ในที่นี้หมายถึง การได้มาซึ่งวาทกรรมของผู้มีส่วนได้เสียในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาพุดทั้งวาทกรรมของชนชั้นนำของประเทศไทยและพันธมิตร เครือข่ายชนชั้นกลางฯ และชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่าย ในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยอาศัยแหล่งข้อมูล 3 แหล่งหลัก ๆ คือ การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เจาะลึก และการเสวนากลุ่มย่อย ดังรายละเอียดดังนี้

1.1 การศึกษาเอกสาร ทั้งเอกสารชั้นต้น (Primary Data) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Data) โดยเฉพาะการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาพุดที่ถูกผลิต/สร้างจากผู้มีส่วนได้เสียกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น

1.1.1 เอกสารที่ถูกผลิต/สร้างจากรัฐและหน่วยงานรัฐ เช่น แผน นโยบาย ระเบียบคำสั่ง รายงานการประชุม เอกสารทางราชการ คำโฆษณาของรัฐที่ถูกถ่ายทอดตามสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต คำพิพากษาของศาล เป็นต้น

1.1.2 เอกสารที่ถูกผลิต/สร้างจากบริษัทเอกชน/โรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาลงทุนในพื้นที่มาตาพุด เช่น นโยบายของบริษัทเอกชน รายงานการประชุม รายงานผลการดำเนินงานของบริษัทเอกชน รวมถึงสิ่งตีพิมพ์บริษัทเอกชนจัดทำขึ้นเพื่อเผยแพร่การดำเนินงานของบริษัทเอกชนทั้งที่ถูกนำเสนอออกมาผ่านสื่อโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

1.1.3 เอกสารที่ถูกผลิต/สร้างจากเครือข่ายนักวิชาการ กลุ่มคนชนชั้นกลางและชาวบ้านในพื้นที่มาบตาพุด เช่น เอกสารวิชาการ บทความ งานวิจัย สื่อเผยแพร่ คำฟ้องร้องต่อศาล เป็นต้น

1.1.4 เอกสารที่ถูกผลิต/สร้างจากชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อย และองค์กรเครือข่าย เช่น เอกสาร บทความ สื่อเผยแพร่ เป็นต้น

1.2 การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-Dept Interviews) ซึ่งมีแนวสัมภาษณ์แบบกึ่ง โครงสร้าง (Semi-Structure Interview) เป็นเครื่องมือ โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-Informants) การกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักจะใช้เทคนิคการเก็บตัวอย่างในเชิงคุณภาพ คือ การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยพิจารณาจากวัตถุประสงค์การวิจัย

1.2.1 การเสวนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) ทั้งนี้เพื่ออภิปรายและแสวงหาข้อสรุปจากผู้กระทำกรกลุ่มต่าง ๆ (Stakeholder) ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด เช่น ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุด กลุ่มแรงงานก่อสร้างในเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุด เป็นต้น

2. การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ข้อมูลมีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือ การตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพผู้วิจัยจะใช้หลักการสามเส้า (Triangulation) โดยใช้วิธีการดังนี้

2.1 การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ วิธีการตรวจสอบของข้อมูลนั้น จะต้องตรวจสอบแหล่งที่มา 3 แหล่ง ได้แก่ เวลา สถานที่ และบุคคล

2.1.1 การตรวจสอบแหล่งเวลา หมายถึง การตรวจสอบข้อมูลในช่วงเวลาที่ต่างกัน เพื่อให้ทราบว่าข้อมูลที่ได้รับในช่วงเวลาต่าง ๆ นั้นเหมือนกันหรือไม่

2.1.2 การตรวจสอบสถานที่ หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างสถานที่ที่กันจะเหมือนกันหรือไม่

2.1.3 การตรวจสอบบุคคล หมายถึง ถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่

2.2 การเปรียบเทียบจากการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี (Methodological Triangulation) เช่น การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างกันเพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน การใช้สังเกตควบคู่กับการซักถาม การศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งเอกสาร การซักถามผู้ให้ข้อมูล หลังจากสรุปผลการศึกษาศึกษา การคืนข้อมูลแก่ชุมชน เป็นต้น

บทที่ 4

วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมกระแสหลัก ในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟูด

ในบทนี้ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมกระแสหลักในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟูด โดยจะทำการวิเคราะห์อุดมการณ์และบริบทเชิงโครงสร้างทั้งทางเศรษฐกิจและทางการเมืองที่มีผลต่อพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟูด หลังจากนั้นผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาเมื่อบริบทเชิงโครงสร้างเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น เนื้อหาที่ผู้วิจัยจะนำเสนอในบทนี้จึงประกอบไปด้วยประเด็นหลัก 3 ประเด็น คือ

1. อุดมการณ์และเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่กำกับการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมกระแสหลัก
2. การก่อรูป ปฏิบัติการและพลวัตรของวาทกรรมกระแสหลัก
3. ภาพรวมของวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมกระแสหลัก

อุดมการณ์และเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่กำกับการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมกระแสหลัก

ตัวแบบการพัฒนาอุตสาหกรรมมาตาฟูดนั้นเปรียบเสมือนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์แบบทุนนิยม (Reproduction of Ideology) ที่มีเป้าหมายในการพัฒนาอยู่ที่การสร้างความเติบโตให้กับตัวเลขทางเศรษฐกิจ กล่าวได้ว่า อุดมการณ์การพัฒนาเช่นนี้ (Development Ideology) ถือเป็นอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำของรัฐบาลทหารไทยภายใต้โครงสร้างอำนาจที่ผูกขาดอยู่กับกลุ่มคณาธิปไตย โดยการนำของคณะทหาร ซึ่งผันตัวเองไปเป็นพันธมิตรรัฐบาลสหรัฐอเมริกาในช่วงต้นทศวรรษ 2500 เนื่องจากความสอดคล้องในผลประโยชน์ของผู้กระทำทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ รัฐบาลสหรัฐอเมริกาเห็นว่าประเทศไทยมีความสำคัญต่อการวางนโยบายในการต่อต้านอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์และเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญสำหรับฐานทัพสหรัฐอเมริกาในแถบอินโดจีน จึงกลายเป็นเหตุให้สหราชอาณาจักรพยายามเข้าแทรกแซงกิจการภายในของไทย ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินนโยบายที่ตนวางไว้ประสบความสำเร็จ โดยผู้กำหนดนโยบายของสหรัฐอเมริกาเชื่อว่า วิธีการที่จะใช้ต่อต้านอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ได้ดีที่สุด ก็คือการช่วยให้ไทยมีรัฐบาลที่เข้มแข็งและทำให้เศรษฐกิจเจริญเติบโต ดังนั้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์

ข้อแรก คือ การทำให้รัฐบาลไทยเข้มแข็ง สหรัฐอเมริกาจึงเริ่มให้การสนับสนุนผู้นำทหารและช่วยให้ผู้นำทหารเข้ามามีอำนาจเหนือรัฐบาล ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวได้รับการตอบรับอย่างดีจากผู้นำทหาร ดังจะเห็นได้จากการยอมรับความช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ จากสหรัฐอเมริกา กระทั่งทำให้ผู้นำทหารเหล่านี้ พบว่า ยิ่งตนเองแสดงให้เห็นถึงการต่อต้านคอมมิวนิสต์มากเท่าไร รัฐบาลก็ยิ่งได้รับเงินช่วยเหลือ/เงินตอบแทนจากสหรัฐอเมริกามากขึ้น และเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ข้อที่สอง คือ การทำให้เศรษฐกิจเจริญเติบโต สหรัฐอเมริกาได้ผลักดันและสนับสนุนให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมภายใต้ระบอบทุนนิยมเอกชน โดยผู้กระทำการทั้งสองกลุ่มได้ร่วมกันสถาปนาอุดมการณ์แบบทุนนิยมและพยายามทำให้อุดมการณ์ดังกล่าวกลายเป็นอุดมการณ์หลักในการพัฒนา (Dominant Ideology) ของสังคมไทย (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 105; ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2557, หน้า 219)

หัวใจของอุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยมที่ถูกสร้างขึ้นจากพันธมิตรระหว่างชนชั้นนำไทยและรัฐบาลสหรัฐอเมริกานี้มีเข็มมุ่งไปที่การสร้างความเติบโตให้กับตัวเลขเศรษฐกิจ (Economic Growth) ภายใต้พื้นฐานความคิดที่เชื่อว่าความเติบโตทางเศรษฐกิจจะนำไปสู่การยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ (Well-being) ของประเทศและประชาชน อันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมและการเมือง ดังนั้น นิยามและปฏิบัติการของการพัฒนา ภายใต้อุดมการณ์ที่เกิดขึ้นจึงให้ความสำคัญไปที่ “การพัฒนาเศรษฐกิจ” หรือที่เรียกว่า “การพัฒนาด้วยการสร้างความเจริญเติบโต” (Development with Growth) (ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์, 2543, หน้า 67)

ภายหลังจากการวางรากฐานทางด้านอุดมการณ์ ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรก็เริ่มปฏิบัติการหลากหลายรูปแบบเพื่อขับเคลื่อนอุดมการณ์ดังกล่าวให้เกิดผลในเชิงรูปธรรม เช่น การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อขึ้นนำการพัฒนาประเทศ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructures) ไม่ว่าจะเป็นการตัดถนน การสร้างระบบชลประทาน การสร้างเขื่อนหรือโรงไฟฟ้า หรือการกระจายสถานศึกษา สถาบันด้านการสาธารณสุข ออกไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ

อุดมการณ์การพัฒนาเช่นนี้ถือเป็นอุดมการณ์ที่ถูกสถาปนาขึ้นในเมืองหลวง โดยมีดำเนินการที่สำคัญ คือ กลุ่มเทคโนโลยีราชการ โดยเฉพาะกลุ่มเทคโนโลยีที่ได้รับการศึกษาด้านเศรษฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์จากประเทศสหรัฐอเมริกา ดังนั้น พวกเขาเหล่านี้จึงเชื่อมั่นในทฤษฎีการพัฒนาให้ทันสมัย ระบบเศรษฐกิจเสรีที่มีการวางแผนจากส่วนกลางและหลักประสิทธิภาพมากกว่าการใช้กระบวนการทางการเมือง เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วกลุ่มเทคโนโลยีเหล่านี้จึงทำหน้าที่ผลิตอุดมการณ์การพัฒนาที่สนับสนุนผลประโยชน์ของรัฐบาลไทยและสหรัฐอเมริกาได้เป็นอย่างดี ต่อมาอุดมการณ์เช่นนี้ได้ก่อรูปเป็นสถาบันเพื่อปฏิบัติการทางอุดมการณ์ โดยรัฐบาลภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้จัดตั้งหรือปรับปรุงบทบาท

ของส่วนราชการใหม่ กล่าวคือ จากเดิมที่ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองและบำบัดทุกข์ บำรุงสุขเป็นสถาบันเพื่อขับเคลื่อนอุดมการณ์การพัฒนาที่เน้นบทบาทในฐานะนักพัฒนา ดังเช่น การจัดตั้งสำนักงบประมาณ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรม สภาการศึกษาแห่งชาติ สภาวิจัยแห่งชาติ สภาการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ เป็นต้น (Pasuk Phangpaichit, 1980 อ้างถึงใน ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 106-107)

เพื่อให้อุดมการณ์ที่ถูกสร้างขึ้นโดยชนชั้นนำในเมืองหลวงสามารถครอบงำสังคมสังคมไทย ชนชั้นนำไทยได้ใช้กลยุทธ์และปฏิบัติการอย่างหลากหลายเพื่อสถาปนาอุดมการณ์ดังกล่าวให้กลายเป็นอุดมการณ์หลักในสังคม ดังจะเห็นได้จาก

1. การใช้กลไกด้านอุดมการณ์ (Ideological State Apparatus) ซึ่งเปรียบเสมือนกลไกทางด้านสังคมของรัฐที่ทำหน้าที่ในการกำหนดพฤติกรรมความเชื่อของผู้คนในสังคมให้รู้สึกเต็มใจที่จะเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบ ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลாத่างสังคม (Socialization) ปลุกฝังความคิดเพื่อเปลี่ยนแปลงความคิดของประชาชนให้สอดคล้องกับอุดมการณ์การพัฒนาของรัฐ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การกระตุ้นให้เกิดจินตนาการ (Imagination) ร่วมระหว่างรัฐและประชาชน ทั้งนี้เพื่อให้อุดมการณ์ของประชาชนให้มีเป้าหมายสอดคล้องกับอุดมการณ์การพัฒนาของชนชั้นนำไทย (ความมั่งคั่ง) นั่นเอง

2. การขยายลัทธิบริโภคนิยมไปสู่หมู่บ้าน (ตามชนบท) เพื่อกระตุ้นการบริโภคของชาวบ้าน และเมื่อชาวบ้านมีความต้องการในการบริโภคมากขึ้น ก็กลายเป็นแรงกระตุ้นให้ชาวบ้านต้องหารายได้เพิ่มขึ้น อันทำให้เศรษฐกิจเงินตราแพร่หลายในหมู่บ้าน กระทั่งเป็นตัวเร่งให้วิถีชีวิตของผู้คนเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้เร็วขึ้น ผลของการปฏิบัติการเช่นนี้ทำให้อุดมการณ์ทุนนิยมยังรากลึกไปถึงระดับชุมชน เมื่อวิถีคิดและวิถีปฏิบัติของผู้คนในชุมชนเป็นวิถีและวิธีที่สอดคล้องกับอุดมการณ์การพัฒนาของรัฐ ย่อมทำให้รัฐสามารถที่จะปฏิบัติการตามจุดมุ่งหมายของตนเองได้อย่างราบรื่น

3. การทำให้อุดมการณ์ทุนนิยมกลายเป็นความจริง (หนึ่งเดียว) ที่จะนำพาสังคมไปสู่ความเจริญก้าวหน้าแบบตะวันตก กระทั่งเกิดการดำเนินการเพื่อปิดกั้น/กดทับอุดมการณ์การพัฒนาในรูปแบบอื่น ๆ ที่แตกต่างไปจากอุดมการณ์หลัก เช่น อุดมการณ์การพัฒนาของภาคประชาชน องค์การพัฒนาเอกชน รวมถึงปัญญาชนที่มองว่าการพัฒนาของชนชั้นนำไทยเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการทำลายสภาพแวดล้อม และวิถีชีวิตของผู้คน ก่อให้เกิดปัญหานานัปการ เป็นต้น เมื่อนิยาม/อุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยมสามารถเข้าไปครอบงำความคิดของผู้คนในสังคมได้ก็จะทำให้รัฐกลายเป็นศูนย์กลางหรือเป็นองค์กรนำในการพัฒนาแต่เพียงผู้เดียวดังปรากฏให้เห็นในห้วง

ระยะเวลาหนึ่งที่ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร คือ ผู้มีบทบาทสำคัญในการชี้้นำการพัฒนาประเทศแต่เพียงผู้เดียว (สามชาย สีสันต์, 2552; ชาตรี เพ็ญศรี, 2543)

ด้วยเหตุนี้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาอุดมการณ์ทุนนิยมจึงสามารถรองความเป็นเจ้าและถูกใช้เป็นกรอบคิดในการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจประเทศเรื่อยมา อาจกล่าวได้ว่าห้าทศวรรษแห่งการพัฒนาในสังคมไทย แก่นของอุดมการณ์การพัฒนาที่ถูกสร้างขึ้น โดยชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรมีลักษณะหยุดนิ่ง (Static) และไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะเป้าหมายในการพัฒนาทั้งหมดของรัฐยังคงให้น้ำหนักไปที่การสร้างและเพิ่มความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจหลากหลายรูปแบบ ดังเช่นในช่วงแรกของการสถาปนาอุดมการณ์ชนชั้นนำไทยได้ใช้กลยุทธ์ความเติบโตแบบไม่สมดุล (Unbalanced Growth) ซึ่งกลยุทธ์ดังกล่าวมุ่งสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่วัดด้วยรายได้ประชาชาติและรายได้เฉลี่ยต่อหัว โดยเน้นการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมในเมืองและคาดหวังว่ากลไกทางการเมืองจะก่อให้เกิดการกระจายไหลริน (Trickle Down) ผลของการเติบโตทางเศรษฐกิจไปสู่ภาคเกษตรกรรมในชนบทให้ก้าวทันภาคอุตสาหกรรมในเมือง กระทั่งระบบเศรษฐกิจจะกลับเข้าสู่สมดุลขึ้นเอง ในระยะเวลาต่อมา (ประมาณแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 และ 6) ชนชั้นนำไทยก็ได้มีการปรับกลยุทธ์ในการพัฒนา (ภายใต้อุดมการณ์พัฒนาชุดเดิม) โดยใช้กลยุทธ์การสร้างความเติบโตควบคู่ไปกับการกระจาย (Redistribution on with Growth) กลยุทธ์แบบใหม่นี้ยังคงให้ความสำคัญกับความเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่มุ่งปรับทิศทางการเติบโตให้เอื้อต่อการกระจายรายได้ให้กับคนจนในชนบท เป็นต้น

กล่าวได้ว่าอุดมการณ์การพัฒนาเช่นนี้ถือเป็นการเชื่อร่วมกันในกระบวนการพัฒนาของเครือข่ายชนชั้นนำทั้งในภาคราชการ เครือข่ายนายทุนทั้งนายทุนในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งพวกเขาต่างเห็นพ้องกันว่าปฏิบัติการการพัฒนาภายใต้อุดมการณ์เช่นนี้เปรียบเสมือนความจริงหนึ่งเดียวที่จะทำให้สังคมไทยเข้าสู่สังคมที่มีความศิวิไลซ์หรือกลายเป็นสังคมที่ทันสมัยตามแบบสังคมในโลกตะวันตก

เมื่อวิเคราะห์ถึงเครื่องมือที่กลุ่มชนชั้นนำและพันธมิตรมาใช้ในการขับเคลื่อนความเติบโตให้กับตัวเลขเศรษฐกิจนั้น เห็นได้อย่างชัดเจนว่าพวกเขาเลือกที่จะใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจให้กับประเทศ (Engine of Growth) ดังจะเห็นได้จากในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ภายหลังจากการสถาปนาอุดมการณ์ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรเลือกที่จะใช้การขับเคลื่อนของการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าเป็นจักรกลในการสร้างความมั่งคั่ง ซึ่งตัวแบบดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้หุ้นส่วน (Partnership) ทางเศรษฐกิจที่สำคัญ 3 ฝ่าย คือ รัฐบาลที่หันไปลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) และการส่งเสริมการลงทุนทั้งภายใน

และภายนอกประเทศ รวมทั้งการออกมาตรการสนับสนุนอุตสาหกรรมระยะเริ่มต้น ด้วยการให้ความคุ้มครองภาษีขาเข้าและการควบคุมแรงงานอย่างเข้มข้น ขณะเดียวกันนักธุรกิจจีนและไทยก็อิสระมากขึ้นในการประกอบธุรกิจ อันเป็นผลมาจากการไม่จำกัดขีดความเจริญเติบโตทางธุรกิจ กระบวนการดังกล่าวอยู่ภายใต้การสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกาในรูปของเงินช่วยเหลือและการลงทุนจากต่างประเทศที่เริ่มหลั่งไหลเข้ามาในประเทศไทย ผลของการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเศรษฐกิจทำให้ตั้งแต่กลางทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา เงินรายได้จากการส่งออกสินค้าเกษตรเฟื่องฟูขึ้นอย่างรวดเร็วและเกิดการไหลเข้าของเงินลงทุนจากต่างประเทศทั้งในรูปแบบของการลงทุนโดยตรง ขณะเดียวกันรัฐบาลก็ได้มีการส่งเสริมการลงทุนทั้งภายในและนอกประเทศ มีมาตรการสนับสนุนอุตสาหกรรมระยะเริ่มต้นด้วยการให้ความคุ้มครองจากภาษีขาเข้าและควบคุมแรงงาน/การเคลื่อนไหวของแรงงานอย่างเข้มงวด ไม่ได้จำกัดขีดความเจริญเติบโตของธุรกิจเอกชน (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 160, 170-171)

ปฏิบัติการเพื่อขับเคลื่อนความมั่งคั่งภายใต้การพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า เช่นนี้ ประสบความสำเร็จอย่างงดงามในช่วงระยะสั้น โดยปฏิบัติการดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจหลายมิติ เช่น การขยายตัวของเศรษฐกิจเมืองอย่างรวดเร็ว กระทั่งเกิดการสะสมทุนในกลุ่มธนาคาร กลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ประเภทสิ่งทอ ผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปและสินค้าทดแทนการนำเข้า การส่งออกสินค้าเกษตรมีเพิ่มมากขึ้น ธนาคารสามารถผันเงินฝากแล้วแปลงเป็นสินเชื่อให้กลับวิสาหกิจขนาดใหญ่ลงทุนในอุตสาหกรรมสิ่งทอ การเกษตรแปรรูปและอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า โดยวิสาหกิจเหล่านี้ได้รับการคุ้มครองไม่ให้มีคู่แข่งมากจนเกินไป จึงกลายเป็นพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจในเขตเมืองให้เจริญเติบโต การเข้ามาลงทุนของนายทุนต่างชาติในประเทศไทย รวมถึงเงินลงทุนจากต่างประเทศที่เริ่มหลั่งไหลเข้าสู่การผลิตในภาคอุตสาหกรรม กระทั่งทำให้การผลิตในภาคอุตสาหกรรมกลายเป็นฐานเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 164-171, 178)

อย่างไรก็ดีแล้วแต่อุดมการณ์และปฏิบัติการเพื่อสร้างความมั่งคั่งภายใต้การผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าก็เริ่มถึงจุดอิมตัวเมื่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมทั้งในและต่างประเทศเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น เพื่อที่จะรักษา/สืบทอดอุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยมเอาไว้ ทำให้ในช่วงต้นทศวรรษ 2520 ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรต้องทำการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ (Reproduction of Ideology) การพัฒนากระแสหลัก กระทั่งนำมาซึ่งโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดในประเทศในนามของ “โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program)” และโครงการดังกล่าวได้นำมาซึ่งตัวแบบของการสร้าง

ความเติบโตทางเศรษฐกิจด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เรียกกันในหมู่เทคโนโลยีว่า “ตัวแบบ มาปตาฟุด” (Map-Ta-Phut Model)

ความพยายามผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นเพราะในช่วงทศวรรษ 2520 สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ โลกเริ่มเปลี่ยนแปลงไปภายหลังระบบการเงินระหว่างประเทศภายใต้ ข้อตกลงเบร็ตตันวูดล่มสลาย อันเป็นผลให้เศรษฐกิจโลกเติบโตในอัตราที่ช้าลงและเข้าสู่ภาวะ ไร้เสถียรภาพ ขณะที่ต่างชาติก็ต้องการสินค้าเกษตรจากไทยในอัตราที่ลดลงส่งผลให้ราคาสินค้า ทางการเกษตรตกต่ำ ภาวะค่าเงินและราคาสินค้าขึ้นปฏุมที่ผันผวน (โดยเฉพาะราคาน้ำมัน) ส่งผล กระทบต่อระบบเศรษฐกิจในประเทศไทยด้วยอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ชะลอตัวลง เช่นนี้ทำให้เครือข่ายเทคโนโลยีทางเศรษฐกิจกลุ่มหนึ่ง (โดยเฉพาะกลุ่มเทคโนโลยีในสภาพพัฒนา) เห็นว่าการสร้างความมั่งคั่งด้วยการส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าได้นำประเทศเข้าสู่ ทางตันแล้ว ความคิดดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกับข้อเสนอให้รัฐบาลไทยปรับยุทธศาสตร์การพัฒนา อุตสาหกรรมของประเทศใหม่ เพื่อขยายฐานความเติบโตให้มากขึ้น กระทั่งนำมาซึ่งความคิด “การสร้างเติบโตด้วยการส่งเสริมสินค้าอุตสาหกรรม (Export-Led Growth)” หรือการขยายฐาน ทางเศรษฐกิจ โดยการปรับโครงสร้างการผลิตในภาคอุตสาหกรรมจากอุตสาหกรรมเพื่อทดแทน การนำเข้าเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกนั่นเอง (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 177-178)

ข้อเสนอดังกล่าวได้รับการตอบรับอย่างดียิ่งจากรัฐบาลในขณะนั้น (รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์) ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าวรัฐบาลไทยต้องกู้เงินจากธนาคารโลกกว่า 867 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (ในปี พ.ศ. 2522-2523 รัฐบาลกู้เงินจากธนาคารโลกถึง 542 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เพื่อแก้ไขปัญหาดุลการชำระเงิน และในปี พ.ศ. 2524-2526 กู้เพิ่มอีก 325 ล้านดอลลาร์สหรัฐ นอกจากนี้แล้วยังมีการกู้เงินจากองค์กรการเงินระหว่างประเทศ (IMF) อีก 610 ล้านบาท) การให้ เงินกู้ของธนาคาร โลกในครั้งนี้เป็นการให้เงินกู้ภายใต้โครงการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ (Structural Adjustment Loans) โดยมีเงื่อนไขของการกู้ยืมว่าขอให้รัฐบาลไทยปฏิรูปสถาบันและ นโยบายเศรษฐกิจสำคัญ โดยให้มุ่งเน้นการส่งเสริมการขยายตัวของสินค้าอุตสาหกรรมเพื่อ การส่งออก (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 184-185)

ความคิดการผลิตเพื่อการส่งออกเช่นนี้เกิดขึ้นควบคู่กับความคิดในการกระจาย ความเจริญออกสู่ภูมิภาค ทั้งนี้เพราะผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าในเขต กรุงเทฯ และปริมณฑลนั้น ได้ก่อให้เกิดการกระจุกตัวของภาคอุตสาหกรรมแบบสุดขั้ว กล่าวคือ การลงทุนของต่างประเทศกว่าร้อยละ 70 จะอยู่ในเขตวงแหวนรอบใน (เขตกรุงเทฯและปริมณฑล) แต่การกระจุกตัวของโรงงานอุตสาหกรรมในเขตกรุงเทฯ และปริมณฑลนี้ ไม่ได้หมายความว่า

โรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้ตั้งอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ในทางตรงกันข้ามกลับอยู่อย่างกระจัดกระจายในลักษณะการเติบโตอย่างไม่เป็นระบบ ขณะเดียวกันการพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงแรกก็ก่อให้เกิดปัญหาการอพยพของผู้คนหลังไหลเข้ามาหางานทำในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล ปัญหาด้านโครงสร้างพื้นฐานและนำมาซึ่งปัญหาความแตกต่างของรายได้ระหว่างภาค (Regional Income Disparities) (กฤษฎา เพิ่มทັນจิตต์ และสุธี ประศาสนเศรษฐ์, 2530, หน้า 55; วอลเดน เบน โด, 2545, หน้า 174-176)

ดังนั้น เมื่อรัฐบาลต้องการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจโดยหันไปเน้นยุทธศาสตร์อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ประกอบกับแนวคิดในการกระจายอุตสาหกรรมไปสู่ภูมิภาค ทำให้รัฐบาลได้กำหนดนโยบายพัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะขึ้น โดยเลือกพัฒนาพื้นที่จำนวน 5 พื้นที่ คือ พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ภาคตะวันตก ภาคเหนือตอนบน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง และจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคใต้ เป็นพื้นที่หลักในการพัฒนา ในจำนวนพื้นที่ยุทธศาสตร์ทั้งห้านี้ กล่าวได้ว่าพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกถือเป็นพื้นที่ ที่รัฐบาลให้ความสำคัญมากที่สุด ทั้งนี้ เพราะปัจจัยและเงื่อนไขที่สำคัญดังต่อไปนี้ (กฤษฎา เพิ่มทັນจิตต์ และสุธี ประศาสนเศรษฐ์, 2530, หน้า 68-69; สุริชัย หวันแก้ว และคณะ, 2543, หน้า 7-8; เสนาะ อุณากรู, 2531 หน้า 40)

1. การค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทยและได้พัฒนานำมาขึ้นฝั่งที่บริเวณ ตำบลมาบตาพุด ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้มีโอกาสพัฒนาอุตสาหกรรมหลักที่ใช้ก๊าซธรรมชาติเป็นวัตถุดิบสำคัญได้ เช่น อุตสาหกรรมปิโตรเคมี ปิ๋ว อุตสาหกรรมเหล่านี้ถือเป็นตัวเร่งให้เกิดอุตสาหกรรมต่อเนื่อง การพาณิชย์กรรมและการบริการอื่น ๆ

2. พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกมีความได้เปรียบเทียบในด้านแหล่งที่ตั้ง (Locational Advantages) คือ อยู่ไม่ไกลจากศูนย์กลางของประเทศและมีพื้นที่เชื่อมโยงกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของปัจจัยการผลิต คือ แรงงานและวัตถุดิบหลายอย่าง ประกอบกับสภาพของพื้นที่ติดกับอ่าวไทยอันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่เอื้ออำนวยและสอดคล้องกับการพัฒนาตามยุทธศาสตร์การผลิตเพื่อส่งออก ทั้งการสร้างท่าเรือน้ำลึกเพื่อเป็นช่องทางเข้าออกของสินค้าและการจัดตั้งเขตอุตสาหกรรมกล่าวได้ว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมในบริบทนี้รัฐบาลได้ตัวแบบมาจากประเทศต่าง ๆ ที่ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งประเทศเหล่านี้ใช้ยุทธศาสตร์การเปิดพื้นที่ชายฝั่งทะเลและอาศัยการวางแผนแบบแผนรวม มีการสร้างท่าเรือน้ำลึก เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในการขนส่ง มีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเขตอุตสาหกรรมส่งออกและใช้ในประเทศ

3. การจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมในบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกได้เปรียบกว่าที่อื่น ๆ (เมื่อเปรียบเทียบกับกรุงเทพฯ และปริมณฑลหรือประเทศอุตสาหกรรมใหม่ เช่น ฮองกง สิงคโปร์ และประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นมาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์) ทั้งนี้ เพราะมีแรงงานฝีมือและค่าจ้างราคาถูก

เงื่อนไขทางเศรษฐกิจเช่นนี้เกิดขึ้นในบริบททางการเมืองที่โครงสร้างอำนาจทางการเมืองมีลักษณะ “โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำ (Elite Structure)” ซึ่งโครงสร้างอำนาจดังกล่าวถือเป็นแบบแผนความสัมพันธ์ที่อำนาจกระจุกตัวอยู่ที่คนกลุ่มน้อย (Minority) ของสังคม โดยชนชั้นนำเป็นกลุ่มสังคม (Social Group) ที่มีตำแหน่งบนยอดสุดของปิรามิด (Social Hierarchy) ในการแบ่งชั้นทางสังคม (Social Stratification) โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนี้ตั้งอยู่บนการจ้องครัดเพื่อการครอบงำหรือปกครองคน (Domination) เนื่องจากผู้นำองค์กรสามารถควบคุมการใช้ทรัพยากรหลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินความมั่งคั่ง ตำแหน่งบังคับบัญชา ทักษะความรู้หรือสถานภาพทางสังคม นอกจากนี้ผู้นำยังมีข้อมูลสารสนเทศมากกว่าคนที่อยู่ในระดับล่าง รวมถึงความสามารถในการให้ทุนให้โทษด้วย กล่าวได้ว่า โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำเกิดจากการสร้างเครือข่ายอำนาจขององค์กรต่าง ๆ และโยงกันเป็นโครงสร้างอำนาจ เนื่องจากเครือข่ายอำนาจเปรียบเสมือนอิฐบล็อก (Building Block) สำหรับการก่อรูปโครงสร้างขึ้นมา ภายใต้โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนั้น จะพบว่า มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างการกระจุกตัวของอำนาจกับความมั่งคั่ง กล่าวคือ กลุ่มที่มีอำนาจก็จะมี ความมั่งคั่ง ในทางกลับกันกลุ่มที่มีความมั่งคั่งก็จะเข้ามามีอำนาจด้วย (ระดม วงษ์น้อย, 2527; ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2552)

เมื่อพิจารณาในรายละเอียดก็จะพบว่า โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำในฐานะที่เป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาพุดนั้น มีลักษณะที่เป็น “โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำเชิงซ้อน” ระหว่างโครงสร้างอำนาจระดับชาติและระดับท้องถิ่นที่เป็นเช่นนั้นเพราะการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาพุดเกิดขึ้นท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และภายใต้เงื่อนไขที่ชนชั้นนำไทยจำเป็นต้องพึ่งพิงเงินทุน รวมถึงเทคโนโลยีจากต่างชาติ สถานการณ์ของการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้บริบทเช่นนี้นำมาซึ่งปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำไทย กลุ่มทุนต่างประเทศ (ทุนข้ามชาติ หมายรวมถึง องค์กรระหว่างประเทศ) และกลุ่มทุนในประเทศ (ทุนชาติ) กระทั่งก่อให้เกิดเป็นเครือข่ายชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เรียกว่า “กลุ่มพันธมิตรสามเส้า (Triple Alliance) ในการสะสมทุน” ขณะเดียวกันในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมก็ได้มีการผนวกเอาชนชั้นนำท้องถิ่นให้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการสะสมทุนที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นตัวขับเคลื่อน

พันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำกลุ่มนี้ (พันธมิตรสามเส้าในการสะสมทุน) มีความเชื่อร่วมกันว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าเริ่มถึงจุดอิ่มตัว เป็นผลให้ไม่สามารถขยายฐานความมั่งคั่งได้มากไปกว่าที่เป็นอยู่เดิม ดังนั้น จึงจำเป็นต้องแสวงหาทางเลือกหรือยุทธศาสตร์ในการพัฒนา (อุตสาหกรรม) ในรูปแบบใหม่ โดยกลุ่มเครือข่ายชนชั้นนำต่างมีเป้าหมายในการพัฒนาร่วมกัน คือ การสร้างความเติบโตให้ทางเศรษฐกิจ โดยใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นตัวขับเคลื่อนบนพื้นฐานทางความคิดที่ว่าความมั่งคั่งหรือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับประเทศนั้นจะส่งผลต่อความมั่งคั่งที่แสดงออกในรูปของผลกำไรของกิจการที่พวกเขาดำเนินการอยู่ (จากข้อมูลแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าตัวเลขทางเศรษฐกิจของจังหวัดระยอง เช่น ตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด (Gross Provincial Product: GPP) และตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมรายจังหวัดเฉลี่ยต่อหัว (Gross Provincial Product: GPP per capita) ที่เพิ่มสูงขึ้นนั้นล้วนแล้วแต่เป็นภาพสะท้อนของผลประกอบการของบริษัทต่าง ๆ ที่เข้ามาประกอบการในพื้นที่มาบตาพุดและใกล้เคียงทั้งสิ้น (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน ชัยณรงค์ เครือนวน เศรษฐศาสตร์การเมืองของการพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา ปี 2550)

ดังนั้น ภายใต้บริบทของโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำจึงนำมาซึ่งการกระจุกตัวและการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ชนชั้นนำกลุ่มน้อย กระทั่งทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดเกิดขึ้นในลักษณะของการถูกบังคับให้เกิดจากส่วนกลาง (Forced Industrialization)

การก่อรูป ปฏิบัติการ และพลวัตของวาทกรรมกระแสหลักภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด

ในกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดนั้น ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรได้มีการทำงานในเชิงความคิด/ระบบคิด เพื่อสร้างกระบวนการครอบงำ (Dominant) ทางความคิดของผู้คนในสังคมและชุมชนท้องถิ่น ซึ่งหนึ่งในกลยุทธ์ที่ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรนำมาใช้ ก็คือ การผลิต/สร้างวาทกรรม (Discourse) และพยายามสถาปนาวาทกรรมที่ตนเองผลิต/สร้างขึ้นมาให้มีอำนาจนำหรือครองความเป็นเจ้าเหนือวาทกรรมชุดอื่น ๆ (Hegemony Discourse) โดยการสถาปนาความเป็นเจ้าทางวาทกรรมในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดนั้น ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรได้ใช้กลยุทธ์ที่สำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

1. การทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความก้าวหน้า (Progress) ความศิวิไลซ์ (Civilize) โดยการผูกโยงให้การพัฒนาเป็นเรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีตัวชี้วัดความสำเร็จอยู่ที่ความเจริญทางด้านวัตถุ โดยเฉพาะความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี เช่น การสร้างคำอธิบายการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณ

ชายฝั่งทะเลตะวันออก และตัวแบบมาบตาพุด ในลักษณะที่ว่าหากมีการพัฒนาอุตสาหกรรมแล้วจะทำให้พื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกเป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งใหม่ เป็นแหล่งสร้างงานที่สำคัญของประเทศ และพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกจะกลายเป็นประตูทางออกให้กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อส่งสินค้าออกไปจำหน่ายต่างประเทศ ขณะเดียวกันพื้นที่มาบตาพุดก็จะกลายเป็นแหล่งนิคมอุตสาหกรรมหลักที่ตั้งอยู่ติดกับท่าเรือน้ำลึก สำหรับบริการขนถ่ายสินค้า พร้อมทั้งจะเกิดโครงสร้างพื้นฐานเพื่อสนับสนุนการลงทุนของภาคเอกชน ส่วนบริเวณเมืองและชุมชนใกล้เคียงพื้นที่การพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น เมืองระยองจะกลายเป็นศูนย์บริการและฐานการศึกษา วิจัยด้านเทคโนโลยี เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2557ก)

2. การทำให้ความรู้ในการพัฒนาอุตสาหกรรมกลายเป็นความรู้ที่ต้องอาศัย

ความเชี่ยวชาญแบบมืออาชีพ (The Professionalization of Development Knowledge) โดยเฉพาะการเปิดพื้นที่ให้ผู้เชี่ยวชาญ (Experts) ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหรือชี้แนะการพัฒนา ดังที่ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรเปิดพื้นที่ให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สภาพัฒน์) เข้ามามีบทบาทในการผลิตสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยการกล่าวอ้างถึงประเทศที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาอุตสาหกรรมไม่ว่าจะเป็นประเทศญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ไต้หวัน ฮองกง หรือสิงคโปร์ว่าล้วนแล้วแต่ดำเนินยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นเดียวกับ โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก คือ การใช้ยุทธศาสตร์เปิดพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลหรือการสร้างท่าเรือน้ำลึก การสร้างนิคมอุตสาหกรรม เขตอุตสาหกรรม ทั้งอุตสาหกรรมส่งออกและเพื่อการบริโภคในประเทศ กระบวนการทำให้ความรู้ในด้านการพัฒนาเป็นความรู้ที่ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญเช่นนี้นำไปสู่การไม่ยอมรับความรู้ ความคิด ภูมิปัญญาของคนในชุมชนท้องถิ่นหรือการกีดกัน (Exclusion) ความรู้ ความคิด ภูมิปัญญาให้ออกจากกระบวนการพัฒนาโดยใช้ข้ออ้างที่สำคัญว่าองค์ความรู้ท้องถิ่นเช่นนี้ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ กระทั่งทำให้ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรกลายเป็นผู้ชี้แนะการพัฒนาแต่เพียงผู้เดียว (เสนาะ อุณาคุณ, 2531, หน้า 49; ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร, 2549ก, หน้า 49-57; Arturo Escobar, 1984-85, pp. 387-390)

3. การทำให้ปฏิบัติการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นเรื่องเชิงสถาบัน (The Institutionalization of Development Practice)

คือ เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยสถาบันทางเศรษฐกิจเป็นผู้มีบทบาทนำในกระบวนการพัฒนา โดยสถาบันเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นศูนย์รวมขององค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการที่มีความรู้ความสามารถทางเศรษฐกิจ (Arturo Escobar, 1984-85, pp. 388-389) ดังจะเห็นได้จาก การที่รัฐบาลวางบทบาทให้สภาพัฒน์เป็นผู้วางแผน/ขับเคลื่อนการพัฒนา

เศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะงานพัฒนาที่ดำเนินการเป็นกรณีพิเศษ เช่น การพัฒนาชนบท การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก การพัฒนาเมืองหลัก รวมทั้งนโยบายความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2543, หน้า 101) การทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นเรื่องเชิงสถาบันหรือการสร้างสถาบัน การพัฒนาขึ้นนี้ ก็เพื่อให้เห็นว่าการแยกการพัฒนาเศรษฐกิจออกไปจากพื้นที่ทางการเมืองและเมื่อผู้คนในสังคมเห็นว่าการพัฒนาเศรษฐกิจไม่ใช่ประเด็นการเมือง ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นเรื่องในเชิงสถาบันหรือเป็นเรื่องของผู้เชี่ยวชาญแล้วยอมทำให้รัฐบาลเข้ามาแทรกแซงในปริมาตรของการพัฒนาเพื่อชี้แนะหรือกำหนดทิศทางพัฒนาให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของตน กล่าวอีกนัยหนึ่ง การพัฒนาอุตสาหกรรมกลายเป็นเครื่องมือ (Apparatus) ของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรในการขยายอำนาจเข้าไปยังปริมาตรต่าง ๆ ในสังคม (Political Operation of Expanding Bureaucratic State Power) (Jame Ferguson, 1994)

เป้าหมายของกลยุทธ์ทั้งหมดนี้ก็คือเพื่อกดทับ (Subjugation) อุดมการณ์และวาทกรรมต่อต้าน รวมถึงใช้ความเป็นเจ้าทางวาทกรรมสร้างจิตสำนึกจอมปลอม (False Consciousness) ทั้งนี้เพื่อ

1. ทำให้กระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยมเป็นไปอย่างรวดเร็ว รวมถึงสร้างความแข็งแกร่งให้กับอุดมการณ์กระแสหลัก ที่เป็นเช่นนั้นเพราะอุดมการณ์การพัฒนาของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรไม่เคยหลุดไปจากกรอบความรู้ว่าด้วยการสร้างความเติบโตให้กับตัวเลขทางเศรษฐกิจเลย ดังนั้น จึงทำให้พวกเขาต้องร่วมกันผลิต/สร้างและปฏิบัติการ ทั้งในรูปของการผลิต/สร้างวาทกรรม สัญญาหรือสร้างเทคโนโลยีทางอำนาจบางอย่างขึ้นมา เพื่อปิดบังอำพรางไม่ให้ผู้คนในสังคมโดยทั่วไปเห็นถึงเบื้องหลังของอุดมการณ์แบบทุนนิยมหรือลดทอนพลังอำนาจของผู้กระทำที่ไม่เห็นด้วยกับการพัฒนาภายใต้ नियมดังกล่าว

2. ครอบงำ ควบคุม ครอบครองความคิดของผู้คน เพื่อทำให้เกิดความชอบธรรมในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังเช่น การใช้วาทกรรม โชติช่วงชัชวาลเป็นเครื่องมือในครอบครองความคิดของผู้คนผ่านการสร้างจินตภาพให้ผู้คนในสังคมเห็นถึงความศิวิไลซ์ ความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ สังคม รวมถึงชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม หรือการใช้วาทกรรมเป็นเครื่องมือในการครอบงำความคิดของผู้คนผ่านการอาศัยความแตกต่างระหว่างความรู้ของชนชั้นนำและพันธมิตรที่สนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมกับชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น โดยชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรอาศัยความรู้แบบวิชาการครอบงำความรู้ของชาวบ้านท้องถิ่นที่อยู่บนฐานของประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตัวอย่างเช่นนี้เห็นได้อย่างชัดเจนจากการครอบงำในเรื่องการจ้างงานในช่วงการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมที่มี

การสร้างวาทกรรมว่าโรงงานอุตสาหกรรมจะช่วยให้ชาวบ้านมีงานทำหรือการครอบงำเพื่อแข่งขันที่คิดในการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม ที่กลุ่มทุนอาศัยความเหนือกว่าในด้านข้อมูลเข้ามาครอบงำในกระบวนการเก็งกำไรที่ดินผ่านการสร้างวาทกรรมการเวนคืนที่ดิน กระทั่งทำให้ชาวบ้านตัดสินใจขายที่ดินทำกินให้กับนายทุนกลุ่มต่าง ๆ อันเป็นผลให้นายทุนเหล่านี้สามารถกว้านซื้อที่ดินได้เป็นจำนวนมากและเกิดการต่อรองเพื่อเก็งกำไรในที่ดิน (สุชาติ กอเข้ม, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2552; มานะ หอมสุวรรณ, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2552)

นอกจากนี้วาทกรรมที่ถูกผลิต/สร้างขึ้นจากชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรยังถูกใช้เป็นข้ออ้างว่าจะพัฒนาเพื่อประเทศชาติหรือสร้างความมั่งคั่งและความเติบโตทางเศรษฐกิจให้กับประเทศโดยส่วนรวม แต่กลับเคลื่อนกระบวนการสร้างความมั่งคั่งและสะสมทุนของกลุ่มชนชั้นนำกลุ่มน้อยในสังคม ทั้งนี้เพราะการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาพุดหามองในเชิงโครงสร้างแล้วก็จะพบว่า ก่อให้เกิดความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจ เช่น การขยายตัวของตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดหรือการขยายตัวของตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัว แต่หากมองลึกลงไปถึงผู้กระทำการ กลับพบว่า ความมั่งคั่งอันเป็นผลมาจากความเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นกลับตกอยู่ในมือของกลุ่มคนเพียงไม่กี่กลุ่ม ดังนั้น ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาจึงเป็นไปในลักษณะของการกระจุกอยู่ที่ผู้กระทำการบางกลุ่มมากกว่าจะกระจายไปยังคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมและชุมชนท้องถิ่น

3. กีดกัน ปิดกั้นวาทกรรมบางประเภท (Procedure of Exclusion) และเบียดขับความหมายบางอย่างไปอยู่ชายขอบ (Margin) ของสังคม ดังปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรสร้างขึ้นในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อกีดทับและปิดกั้น เช่น การอ้างผู้เชี่ยวชาญและข้ออ้างแบบวิทยาศาสตร์ เพื่อชี้้นำให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรม การสร้างคำอธิบายที่แสดงให้เห็นถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม ทั้งในรูปผลประโยชน์ของประเทศ การพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาอารยประเทศ คุณภาพชีวิตของประชาชนจะได้รับการพัฒนาที่ดีขึ้น เช่นเดียวกันกับการทำให้เห็นว่าโรงงานอุตสาหกรรมที่ดำเนินการในพื้นที่มาตาพุดได้รับรองมาตรฐาน มีความเป็นสากล การกล่าวอ้างว่าไม่ใช่โรงงานอุตสาหกรรมของตนเองเป็นผู้ก่อมลพิษ เพราะมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยในการป้องกันการปล่อยของเสียของผู้ธรรมชาติหรือการลดรูปเหตุผลของชาวบ้านที่ออกมาเคลื่อนไหวต่อต้านการพัฒนาอุตสาหกรรมว่าไม่เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

4. ทำให้ชนชั้นนำของประเทศไทยและพันธมิตรครองอำนาจนำ (Hegemony) ในการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อไป จะเห็นได้ว่าวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ชนชั้นนำของประเทศไทยและพันธมิตรร่วมกันผลิต/สร้างและปฏิบัติการนี้ต่างผูกขาดการปฏิบัติการอยู่ที่รัฐและกลุ่มทุนแทบทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมในช่วงแรกที่มีมุ่งเน้นไปที่การสร้างความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจเป็นหลัก หรือปฏิบัติการทางวาทกรรมช่วงสองและสามที่มีมุ่งไปที่การกดทับ/ปิดบังปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ที่เป็นเช่นนั้นเพราะหากอำนาจนำในการพัฒนาอุตสาหกรรม รวมถึงอำนาจนำในการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องเนื่องจากการพัฒนาอุตสาหกรรมตกไปอยู่ในมือของผู้กระทำการกลุ่มอื่น ๆ แล้วทิศทางการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาอาจไม่เป็นไปตามเป้าประสงค์ของชนชั้นนำของประเทศไทยและพันธมิตร แน่แน่นอนว่าหากเกิดปรากฏการณ์เช่นนี้ย่อมกระทบต่ออุดมการณ์การพัฒนาระยะหลัก ตัวอย่างของปฏิบัติการเพื่อสถาปนาอำนาจนำในการพัฒนาอุตสาหกรรมผ่านวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมนี้เห็นได้อย่างชัดเจนในกรณีที่ชนชั้นนำของประเทศไทยและพันธมิตรออกมายอมรับถึงสถานการณ์ปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด (แต่พวกเขาต่างออกมาแสดงข้อมูลเพื่อให้เห็นว่าสถานการณ์การดังกล่าวยังไม่รุนแรงและเป็นอันตรายต่อสุขภาพของประชาชนในพื้นที่) หลังจากนั้นก็จะพยายามสร้างกรอบหรือกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาขึ้น โดยผูกขาดการแก้ไขปัญหามลพิษไปที่กลไกรัฐและพยายามอธิบายเพื่อให้ทุกฝ่ายยอมรับกับมาตรการ/แนวทางในการแก้ไขปัญหาภายใต้กรอบที่รัฐสร้างขึ้น เช่น ในแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง พ.ศ. 2550-2554 ที่มีกรวางบทบาทในการแก้ไขปัญหามลพิษไปที่กลไก/หน่วยงานรัฐทั้งในส่วนกลางและระดับภูมิภาคทั้งหมด เป็นต้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการสร้างอำนาจนำที่ไม่ใช่การใช้อำนาจเพื่อการบังคับ ในทางตรงกันข้ามอำนาจนำกลับเกิดขึ้นจากการที่ผู้กระทำการกลุ่มอื่น ๆ ถูกครอบงำและถูกกดทับจากวาทกรรม/ปฏิบัติการทางวาทกรรมของชนชั้นนำของประเทศไทยและพันธมิตรนั่นเอง

นับตั้งแต่ยุคการก่อรูปการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด คือ ตั้งแต่กลางทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยเห็นว่าชนชั้นนำของประเทศไทยและพันธมิตรมีการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่อการครองอำนาจนำและกดทับวาทกรรมชุดอื่น ๆ สามรูปแบบใหญ่ ๆ ด้วยกัน โดยวาทกรรมและปฏิบัติทางวาทกรรมทั้งสามชุดนี้ผันแปร/ปรับเปลี่ยนไปตามสภาพปัญหาและกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคมที่ดำรงอยู่ในช่วงเวลาเหล่านั้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมโชติช่วงชัชวาล (กลางทศวรรษ 2520-กลางทศวรรษ 2530)

วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยามโชติช่วงชัชวาลเป็นวาทกรรมที่เกิดขึ้นบนเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่การพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกและตัวแบบมาบตาพุดถูกบังคับให้เกิดจากส่วนกลาง (Forced Industrialization) ขณะที่อุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นก็เป็นอุตสาหกรรมที่ก่อมลพิษสูง (Dirty Industry) รวมทั้งเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่ที่ยังไม่เคยเกิดขึ้นในประเทศไทย (อุตสาหกรรมปิโตรเคมี) ประกอบกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงแรกก็ได้สร้างผลกระทบให้ชาวบ้านในพื้นที่เป็นอย่างมาก อันเป็นผลจากการเวนคืนที่ดินเพื่อรับโรงงานอุตสาหกรรม ด้วยเงื่อนไขเช่นนี้ทำให้ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรต้องทำงานเชิงความคิดผ่านการกระตุ้นให้เกิดจินตภาพบางอย่างในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม กระทั่งในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดประดิษฐกรรมทางภาษาที่ว่า “โชติช่วงชัชวาล” วาทกรรมชุดนี้เป็นวลี (คำพูด) ที่เกิดขึ้นจาก พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี (ในขณะนั้น) และถูกถ่ายทอดสู่สาธารณะผ่านสื่อโทรทัศน์ของรัฐ

เมื่อวิเคราะห์ถึงที่มาของคำว่า โชติช่วงชัชวาล นั้น ก็จะพบว่า เป็นภาษาที่เกี่ยวข้องกับการค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทย โดยเฉพาะภายหลังจากที่รัฐบาลไทยประสบความสำเร็จในการค้นพบแหล่งก๊าซธรรมชาติและวางท่อก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทยมาขึ้นฝั่งบริเวณตำบลมาบตาพุด จังหวัดระยอง ดังนั้น คำว่า โชติช่วงชัชวาล จึงเป็นความพยายามในการสร้างจินตนาการและกระตุ้นความคิดของผู้คนให้นึกถึงภาพ “เปลวไฟจากปล่องก๊าซที่ลุกโชติช่วงสว่างไสวเมื่อมีการเผาไหม้” กล่าวได้ว่า วาทกรรมว่าด้วยความ โชติช่วงชัชวาล ก่อให้เกิดปฏิบัติการที่สำคัญหลายปฏิบัติการเพื่อนำไปสู่เป้าหมายทางอุดมการณ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ปฏิบัติการยึดกุมความคิดของผู้คนผ่านการอธิบายให้เห็นถึงผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยการสร้างคำอธิบายกระตุ้นจินตภาพเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมใน 2 มิติ คือ

1.1.1 มิติแรกเป็นการอธิบายให้เห็นถึงผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่จะเกิดขึ้นกับประเทศหรือการสร้าง ความ โชติช่วงชัชวาล ให้กับประเทศ ความ โชติช่วงชัชวาล ในมิตินี้ เป็นการสร้างคำอธิบายเพื่อสื่อสารกับผู้คนในสังคมวงกว้าง (กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ เป็นปฏิบัติการเพื่อยึดครองความคิดของคนในสังคม) ผ่านการอธิบายให้เห็นถึงผลประโยชน์ของประเทศทั้งในมิติของความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและความมั่งคั่งที่จะเกิดขึ้นตามมาเมื่อมีการพัฒนาอุตสาหกรรม (ปิโตรเคมี) โดยเฉพาะหลังจากที่รัฐบาลประสบความสำเร็จในการวางท่อก๊าซธรรมชาติ จนนำไปสู่การลงทุนเพื่อก่อสร้างโรงแยกก๊าซธรรมชาติ (หน่วยที่ 1) ซึ่งรัฐบาลหวังใช้

โรงแยกก๊าซธรรมชาติแห่งนี้ เป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น อุตสาหกรรมปิโตรเคมี อุตสาหกรรมปุ๋ยเคมี รวมถึงเป็นศูนย์กลางสำคัญในการผลิตก๊าซหุงต้มเพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือน โดยอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศดังกล่าวของ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีในพิธีวางศิลาฤกษ์ เพื่อก่อสร้างโรงแยกก๊าซธรรมชาติ เมื่อวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2526 ที่ว่า

“...การก่อสร้างโรงแยกก๊าซนี้ จะเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาโครงการอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่ใช้ก๊าซเป็นวัตถุดิบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมปิโตรเคมีและอุตสาหกรรมปุ๋ยเคมี ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการเร่งรัดพัฒนาให้เกิดตามโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออกและจะก่อให้เกิดคุณค่ามหาศาลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและความมั่นคงของประเทศเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ประโยชน์ดังกล่าวแล้ว โรงแยกก๊าซแห่งนี้จะเป็นศูนย์กลางสำคัญในการผลิตก๊าซหุงต้ม ซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในครัวเรือนได้ ทั้งในตัวเมืองและชนบทได้อย่างทั่วถึง จึงกล่าวได้ว่าคนไทยทุกคนจะได้รับประโยชน์ไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อมจากโรงงานแยกก๊าซแห่งนี้ นอกจากนี้จะมีก๊าซหุงต้มใช้อย่างทั่วถึงแล้ว ยังจะได้มีก๊าซหุงต้มในราคาที่เป็นธรรมอีกด้วย ความสำเร็จที่โรงแยกก๊าซสามารถผลิตก๊าซมาใช้ประโยชน์ได้ตามแผนการที่กำหนดไว้ครั้งนี้ นอกจากจะเป็นอนาคตที่แจ่มใสมาสู่ประเทศไทยแล้ว ยังเป็นจุดเริ่มต้นของการพึ่งตนเองทางด้านพลังงานเป็นการบรรเทาปัญหาเรื่องการขาดดุลการค้า ตลอดจนการชำระหนี้ของประเทศได้เป็นอย่างดี และดังกล่าวไว้แล้วว่าจะเป็นการก้าวแรกของการเสริมสร้างเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานของประเทศ ซึ่งจะเป็นผลให้กิจการอุตสาหกรรมต่าง ๆ สามารถหยั่งรากเพื่อเจริญเติบโตต่อไปได้อีกมากมายหลายประเภท” (เปรม ติณสูลานนท์, 2526จ)

ความสำคัญและประโยชน์ของโรงแยกก๊าซธรรมชาติในฐานะจักรกลสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ถูกตอกย้ำให้เห็นครั้งแล้วครั้งเล่า ผ่านถ้อยแถลง คำพูด ข้อเขียนของผู้นำของประเทศในโอกาสต่าง ๆ เช่น คำกราบบังคมทูลของนายกรัฐมนตรี เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดโรงแยกก๊าซธรรมชาติ เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2528 ที่ว่า

“...นับได้ว่าการก่อสร้างโรงแยกก๊าซเป็นก้าวสำคัญในการพัฒนาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่ และยังสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกในการสนับสนุนให้แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของรัฐในการดำเนินแผนการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก ซึ่งเป็นฐานสำคัญของประเทศได้บรรลุตามเป้าหมาย และเจริญเติบโตอย่างมั่นคงตลอดไป ทั้งนี้เนื่องจากโรงแยกก๊าซธรรมชาติแห่งนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาอุตสาหกรรมหลักและอุตสาหกรรมต่อเนื่องประเภทต่าง ๆ ซึ่งจะสามารถผลิตพลาสติก

เมื่อดำเนินการโรงงานอุตสาหกรรม ผลิตวัสดุอุปกรณ์พลาสติกสำเร็จรูป รวมทั้งทำให้พัฒนาการเกษตรของประเทศได้เป็นไปอย่างรวดเร็ว เพิ่มผลผลิตเกษตร และเพิ่มพูนรายได้ของเกษตรกร และยังผลให้สามารถประหยัดเงินตราต่างประเทศในการนำเข้า ซึ่งผลิตภัณฑ์ดังกล่าวข้างต้น ได้เป็นจำนวนมาก ตลอดจนก่อให้เกิดการสร้างงานที่สำคัญ นอกจากนี้รัฐบาลยังได้อนุมัติให้การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทยดำเนิน โครงการสร้างคลังก๊าซแอลพีจี ณ จุดต่าง ๆ ในแต่ละภาคของประเทศเพื่อกระจายการใช้ก๊าซหุงต้มที่ผลิตได้จาก โรงแยกก๊าซธรรมชาติไปสู่ประชาชน ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เพื่อให้ประชาชนทั่วประเทศได้รับประโยชน์จากทรัพยากรของประเทศอย่างทั่วถึงในราคาเท่าเทียมกันอีกทั้งเป็นการลดการใช้ถ่านและฟืนเป็นเชื้อเพลิง และลดการตัดไม้ทำลายป่าลงอีกส่วนหนึ่งด้วย” (เปรม ติณสูลานนท์, 2526ก)

หรือสารของนายกรัฐมนตรีถึงการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย เนื่องในโอกาสเปิดโรงแยกก๊าซธรรมชาติวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2528 ที่แสดงให้เห็นถึงผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการก่อสร้างโรงแยกก๊าซธรรมชาติและคุณภาพการของโรงแยกก๊าซธรรมชาติต่อเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ ที่ว่า

“...ก๊าซธรรมชาติเป็นพลังงานสำคัญที่จำเป็นต่อผู้บริโภค ทั้งยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่อำนวยความสะดวกอย่างใหญ่หลวงต่อการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะ โครงการอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่ใช้ก๊าซเป็นวัตถุดิบ เช่น อุตสาหกรรมปุ๋ยเคมี และอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ซึ่งเป็น โครงการหลักของเขตพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ตามนโยบายรัฐบาลด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของประเทศ ผมเชื่อมั่นว่า โรงแยกก๊าซธรรมชาติแห่งนี้จะผลิตก๊าซหุงต้ม ไปยังประชาชนในส่วนภูมิภาคและชนบทให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ในราคาที่ถูกลงกว่าปัจจุบัน ทั้งยังเป็น การทดแทนการนำเข้าก๊าซหุงต้มจากต่างประเทศและช่วยประหยัดเงินตราต่างประเทศได้ปีละหลายพันล้านบาท ซึ่งทำให้เราสามารถนำเงินตราดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ในการเร่งรัดพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ สืบต่อไป” (เปรม ติณสูลานนท์, 2526ก)

นอกจากคำอธิบายเพื่อให้เห็นภาพของความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและความมั่งคั่งของชาติที่จะเกิดขึ้นตามมาเมื่อมีการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาพุดแล้ว ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรยังพยายามกระตุ้นจินตภาพของผู้คนในสังคม เพื่อให้เห็นถึงสถานภาพของประเทศไทยในระดับโลก ผ่านการอธิบายว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเปรียบเสมือนจักรกลที่จะทำให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrialized Countries: NICs) หรือเป็น “เสือเศรษฐกิจเอเชียตะวันออก” หรือ “เสือตัวที่ห้าแห่งเอเชีย” (ต่อจากประเทศเกาหลีใต้ สิงคโปร์ ใต้หวัน และฮ่องกง) นัยยะของการเป็นประเทศอุตสาหกรรมนี้ก็คือ ประเทศที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจคล้ายกับประเทศที่พัฒนาแล้วหรือประเทศ

อุตสาหกรรม ซึ่งมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจสูง โครงสร้างเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงจากภาคเกษตรกรรมไปเป็นภาคอุตสาหกรรม โดยเฉพาะภาคการผลิตนอกจากนี้การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ยังหมายถึงความพร้อมของสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ในประเทศอันจะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนที่จะดีขึ้นตามมาด้วย ดังนั้น จึงพบว่า นอกจากความต้องการความโชติช่วงชัชวาลทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นเรื่องภายในประเทศแล้ว โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมนี้ยังเกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้าง/ผลิต (Constitute) เอกลักษณ์ (Identity) ของชาติใหม่ คือ การทำให้ประเทศหลุดพ้นจากนิยามการเป็นประเทศด้อยพัฒนาและการเข้าสู่นิยามประเทศที่พัฒนาแล้ว

1.1.2 มิติที่สองเป็นการอธิบายให้เห็นถึงประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นที่จะเกิดขึ้นตามมาเมื่อมีการพัฒนาอุตสาหกรรม หรือการสร้างความโชติช่วงชัชวาลให้กับท้องถิ่น ความโชติช่วงชัชวาล ในมิตินี้ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นความพยายามของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรที่จะยึดครองความคิดคนในท้องถิ่น ที่เป็นเช่นนั้นเพราะการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดในช่วงแรกนั้นส่งผลกระทบต่อผู้คนในท้องถิ่นหลายมิติ ดังนั้น เพื่อให้การขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ที่มาบตาพุดสามารถที่จะดำเนินการต่อไปได้โดยปราศจากการต่อต้านหรือประท้วงจากผู้คนในท้องถิ่น พันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำจึงต้องทำงานเพื่อยึดกุมความคิดของผู้คนในท้องถิ่น โดยในมิติหนึ่งพวกเขาเลือกใช้ชีวิตการอธิบายให้เห็นถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติที่จะเกิดขึ้นตามมา เมื่อมีการพัฒนาอุตสาหกรรมดังเช่นกลยุทธ์ที่รัฐใช้ในการครองความคิดของผู้คนในสังคม ขณะที่อีกมิติหนึ่งก็พยายามสร้างจินตภาพของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นด้วยการแสดงให้เห็นผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในท้องถิ่นและสิ่งที่ประชาชนในท้องถิ่นจะได้รับเมื่อมีการพัฒนาอุตสาหกรรมเกิดขึ้น ดังเช่นการอธิบายให้เห็นถึง

1.1.2.1 การมีงานทำของประชาชนในท้องถิ่น โดยการสื่อสารและโฆษณาว่า หากมีการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมแล้วจะเกิดการจ้างงานในชุมชนท้องถิ่นเป็นจำนวนมากหรือการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมจะช่วยให้ชาวบ้านมีงานทำ รวมถึงการสร้างจินตภาพว่าชาวบ้านมาบตาพุดจะได้งานทำจากความเจริญที่ตามมาจากความ โชติช่วงชัชวาล ซึ่งรายได้จากการทำงานในภาคอุตสาหกรรมจะมีอัตราที่สูงกว่าการทำการเกษตรกรรมของชาวบ้าน หรือในกรณีที่ชาวบ้านท้องถิ่นไม่เปลี่ยนอาชีพชาวบ้านก็จะยังคงได้รับผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องเนื่องจากการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ ภาพการโฆษณาประชาสัมพันธ์ในประเด็นการมีงานทำเมื่อมีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาในพื้นที่มาบตาพุดในยุคนั้นยังคงอยู่ในความทรงจำของชาวบ้านมาบตาพุดและถูกถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดที่ว่า

“เขาบอกให้ชาวบ้านที่จอบแล้วไปทำงานในโรงงาน” (สุชาติ กอเข้ม, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2552) หรือ

“เขาบอกว่ามีโรงงานมาตั้ง ต่อไปนี้ใครมีลูกหลานก็ไม่ต้องไปทำงานไกลแล้ว ก็ให้เข้าทำงานแถวบ้านเรานี้แหละ” (สมบัติ เจ๊ะหวัง, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2552)

1.1.2.2 การที่ชาวระยองจะได้ใช้ก๊าซหุงต้มในราคาที่ถูกลงกว่าภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเป็นพื้นที่ซึ่งมีการต่อท่อก๊าซจากอ่าวไทยมาขึ้นฝั่ง รวมถึงเป็นที่ตั้งของโรงแยกก๊าซธรรมชาติ ดังนั้น ในพื้นที่จึงไม่มีต้นทุนด้านการขนส่งจึงกลายเป็นเหตุให้ประชาชนในพื้นที่สามารถใช้แก๊สหุงต้มได้ในราคาถูก ขณะเดียวกันการมีแก๊สหุงต้มใช้ก็จะทำให้การหุงอาหารของชาวบ้านสะดวกกว่าที่เป็นอยู่ ดังความทรงจำของชาวบ้านมาบตาพุดที่ว่า

“เราก็ได้ยืนต่อ ๆ กันมาว่ามันมีโรงแยกก๊าซมาตั้งที่บ้านเรา ทำให้ต่อไปนี้เราไม่จำเป็นต้องหุงอาหารแบบเดิมแล้ว เพราะเมื่อมีโรงแยกก๊าซเราจะมีสะดวกสบายมากขึ้นราคามันก็ไม่แพงเพราะมันมีแหล่งผลิตอยู่ที่บ้านเรา ฟังอย่างนี้แล้วก็รู้สึกดีใจและตื่นตื่นกับสิ่งที่มีมันจะเกิดขึ้นกับบ้านเรานะเพราะเหมือนบ้านเราจะเป็นแหล่งสร้างความเจริญ” (สมัย ผ่องสุวรรณ สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2557)

1.1.2.3 ประโยชน์ของโรงงานอุตสาหกรรม เช่น กรณีการจัดตั้งโรงงานปุ๋ยแห่งชาติที่รัฐบาลได้โฆษณาว่าเกษตรกรจะได้รับประโยชน์โดยตรง เพราะปุ๋ยเปรียบเสมือนตัวเร่งที่ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรมีคุณภาพมากขึ้น อันจะส่งผลให้รายได้ของเกษตรกรเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นเช่นนี้ถูกส่งผ่านไปตามสื่อของรัฐกระทั่งเกิดการบอกต่อระหว่างชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ กระทั่งกลายเป็นเหตุให้ชาวบ้านในพื้นที่หลายราย (ซึ่งในขณะนั้นยังคงประกอบอาชีพเกษตรกร) ยอมให้รัฐปฏิบัติการเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังคำบอกเล่าที่ถูกถ่ายทอดจากชาวเกษตรกรในพื้นที่มาบตาพุดที่ว่า

“...เขาบอกว่าจะสร้างโรงงานปุ๋ยแห่งชาติ พื้นที่ 100 ไร่และเริ่มเวนคืนที่ดินลุนน้อยก็เวนคืนให้เขาไร่ละแปดพันบาท เห็นว่าเป็น โรงงานปุ๋ย เราเป็นชาวสวนก็ดีใจเห็นดีเห็นงาม” (น้อย ใจตั้ง, 2553 อ้างถึงใน ยังมีตะวันที่มาบตาพุด, 2553) หรือ

“...เราก็ดีใจ มีโรงงานปุ๋ย จะ ได้มีปุ๋ยใช้ทำข้าว ทำนาถัน” (ผูก ช่วยผดุง, 2553 อ้างถึงใน ยังมีตะวันที่มาบตาพุด, 2553) หรือ

“จากการโฆษณาชวนเชื่อของผู้มาสร้างอุตสาหกรรมว่าประเทศชาติจะเจริญรุ่งเรือง มีโรงงานอุตสาหกรรม มีปุ๋ยแห่งชาติ มีโรงกลั่นของเราเอง นำมันจะถูก เขาก็สร้างกันไป เวนคืนกันไป ขายที่ดินกันไป” (ธงชัย พรมณาค, 2553 อ้างถึงใน ยังมีตะวันที่มาบตาพุด, 2553)

1.1.2.4 ความเจริญในท้องถิ่นและความเป็นอยู่ของประชาชนที่จะได้รับ

การยกระดับขึ้น เพราะรัฐบาลจะสนับสนุนงบประมาณเพื่อพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานไม่ว่าจะเป็นถนน ไฟฟ้า ประปา เพื่อรองรับการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ซึ่งการดำเนินการเช่นนี้จะทำให้ชุมชนโดยรอบเกิดการพัฒนาหรือมีสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตอย่างเพียงพอ ขณะเดียวกันการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมก็จะทำให้ประชาชนมีรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น การทำมาหากินก็จะสะดวกขึ้น เพราะภาคอุตสาหกรรมจะก่อให้เกิดการจ้างงานหรือมีแรงงานจากต่างถิ่นเคลื่อนย้ายเข้ามาทำงานในพื้นที่เป็นจำนวน อันจะทำให้การทำมาค้าขายสะดวกขึ้นและจะทำให้เศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นเกิดความเฟื่องฟู

ปฏิบัติการยึดครองความคิดผู้คนในท้องถิ่นด้วยวิธีการหลากหลายรูปแบบข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรที่จะทำให้ความรู้ทางวิชาการ (ความรู้สมัยใหม่) และอุดมการณ์การพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจากส่วนกลางอยู่เหนือความรู้จากประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านที่อยู่บนฐานของอุดมการณ์แบบวัฒนธรรมชุมชนภายใต้สังคมนิยมกรรม กระทั่งกลายเป็นเหตุให้ความรู้และอุดมการณ์ของกลุ่มชนชั้นนำที่ขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดอยู่ในฐานะครอบงำความรู้และอุดมการณ์ของประชาชนในมาบตาพุดมาตั้งแต่การเริ่มก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่

1.2 ปฏิบัติการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อนำไปสู่ความโชคดีช่วงชั้วกาล โดยมีรัฐและกลไกรัฐเป็นผู้นำในการปฏิบัติการผ่านการลงทุนก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรมดังเช่น

1.2.1 การลงทุนก่อสร้างโรงแยกก๊าซธรรมชาติแห่งที่ 1 ในปี พ.ศ. 2524 และเริ่มเปิดดำเนินงานอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2528 โรงแยกก๊าซธรรมชาติที่รัฐเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างนี้เปรียบเสมือนกุญแจที่ทำให้เกิดภาคอุตสาหกรรมเกี่ยวเนื่องตามมามากมาย เช่น อุตสาหกรรมปิ๋ยเคมี อุตสาหกรรมปิโตรเคมี โรงงานเกี่ยวกับการผลิตเม็ดพลาสติก เป็นต้น

1.2.2 การลงทุนก่อสร้างโรงงานปิ๋ยแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2525 ทั้งนี้เพราะผลของโรงแยกก๊าซธรรมชาติทำให้เกิดวัตถุดิบตั้งต้นในการผลิตปิ๋ยอย่างแอมโมเนียในเครท

1.2.3 การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและเขตชุมชนใหม่ การก่อสร้างท่าเรือน้ำลึกมาบตาพุด การสร้างทางรถไฟจากระเชิงเทราไปยังนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด การตัดถนน การจัดสร้างระบบสื่อสาร โทรคมนาคมต่าง ๆ เป็นต้น

ภายหลังจากการลงทุนของรัฐก็เริ่มมีนายทุนทั้งนายทุนชาติและนายทุนข้ามชาติเข้ามาลงทุนในพื้นที่ที่มามากเป็นจำนวนมาก กล่าวได้ว่าปฏิบัติการสร้างความมั่งคั่งที่ใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อนเริ่มส่งผลสำเร็จและเห็นผลในเชิงรูปธรรมมากขึ้น ภายหลังจากย้ายฐานการผลิตจากประเทศอุตสาหกรรมเข้าสู่ประเทศไทยในช่วงทศวรรษ 2530 (เพราะผลจากข้อตกลงพลาซ่า (Plaza Accord) ส่งผลให้ญี่ปุ่นต้องปรับอัตราแลกเปลี่ยนค่าเงินเยนสูงขึ้น ทำให้ราคาสินค้าส่งออกของญี่ปุ่นในตลาดโลกพุ่งขึ้น นักลงทุนจึงต้องย้ายฐานการผลิตบางส่วนไปประเทศอื่น ๆ เพื่อลดต้นทุนการผลิต ประเทศไทยก็เป็นอีกประเทศหนึ่งที่ได้รับอานิสงค์ดังกล่าว คือหลังปี พ.ศ. 2528 มีเงินทุนไหลเข้าประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งคือเงินที่มาลงทุนในโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก) ผลจากการย้ายฐานการผลิตและการเข้ามาลงทุนของต่างชาติครั้งนี้กลายเป็นตัวเร่งให้เศรษฐกิจไทยกลับมาเติบโตอีกครั้งหลังจากที่ต้องเผชิญกับภาวะชบเซาในช่วงกลางทศวรรษ 2520

1.3 การตรึงความคิดของผู้คนผ่านการอธิบายให้เห็นถึงความ โชติช่วงชัชวาลทางเศรษฐกิจภายหลังจากการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม เมื่อดำเนินการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมในระยะหนึ่ง รัฐก็ได้ใช้กลยุทธ์ที่แสดงให้เห็นถึงความ โชติช่วงชัชวาล จากการพัฒนาอุตสาหกรรมผ่านการผลิต/สร้างให้เห็นถึงความสำเร็จของการพัฒนาอุตสาหกรรมหลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็น

1.3.1 การชี้ให้เห็นว่าหากดำเนินการพัฒนาอุตสาหกรรมครบวงจรทั้งหมดจะทำให้ตัวแบบมาตาพุดจะกลายเป็นอุตสาหกรรมปิโตรเคมีที่ทันสมัยที่สุดในโลก ดังวลีของเทคโนโลยีคนผู้มั่งคั่งสำคัญในการวางแผนการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกในช่วงต้นทศวรรษ 2530 ที่ว่า

“ที่มามากพุดถือว่าถึงระดับ โลกแล้ว ถ้าเสร็จทั้งหมดทั้ง NPC1, NPC2 (โครงการปิโตรเคมีขั้นต้น ระยะที่ 1 และระยะที่ 2: ผู้วิจัย) รวมทั้งที่จะตามมา รวมกันแล้วเป็นกลุ่มอุตสาหกรรมเคมีที่ทันสมัยที่สุดในโลก”

การออกมาให้ความเห็นในลักษณะนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นความพยายามที่จะสื่อสารกับสังคมใน 2 มิติ คือ การสื่อสารไปถึงกลุ่มทุนทั้งนายทุนชาติและนายทุนข้ามชาติที่เข้ามาลงทุนในพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับนักลงทุนเหล่านี้ ในมิติที่สองเป็นความพยายามที่จะสื่อสารไปสู่สาธารณะเพื่อให้เห็นถึงความก้าวหน้าของการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาพุด ดังนั้น ปฏิบัติการเช่นนี้จึงเปรียบเสมือนปฏิบัติการเพื่อตรึงความคิดของนักลงทุนและผู้คนในสังคมให้คล้อยตามหรือมีทิศทางไปในแนวเดียวกันกับสิ่งที่รัฐกำลังดำเนินการ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ เป็นการสื่อสารเพื่อทำให้รัฐมีอำนาจในการขึ้นนำการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อไป

1.3.2 การแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรม
ความสำเร็จในที่นี่ ถูกนำเสนอผ่านผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมหลากหลายรูปแบบ เช่น

1.3.2.1 การเปรียบเทียบเป้าหมายและผลการดำเนินการที่เกิดขึ้นจริงจาก
การพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น ผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกระยะที่
1: พ.ศ. 2524-2537 ที่แสดงให้เห็นว่า ผลการดำเนินการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมนั้นสูงกว่าเป้าหมาย
ที่ตั้งไว้ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นงบประมาณในการลงทุน ด้านโครงสร้างพื้นฐาน อัตราการจ้างงานหรือ
การขยายตัวของตัวเลขทางเศรษฐกิจ ดังข้อมูลที่กลไกรัฐนำมาเสนอในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 การประเมินผลการดำเนินการพัฒนาอุตสาหกรรม ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2524-2537) ของรัฐ

เป้าหมายที่กำหนด	ผลการพัฒนา
งบลงทุนทั้งสิ้น 100,000 บาท	งบลงทุนทั้งสิ้น 420,000 บาท
ภาครัฐ 25,000 ล้านบาท	ภาครัฐ 104,000 ล้านบาท
ภาคเอกชน 75,000 ล้านบาท	- โครงสร้างพื้นฐาน 70 % - อุตสาหกรรมและท่าเรือ 18% - สังคม/สาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม 12% ภาคเอกชน 316,000 ล้านบาท (การลงทุน ด้านอุตสาหกรรมและกิจการต่อเนื่อง)
จ้างงาน 300,000 คน (ทางตรงและทางอ้อม)	การจ้างงานเพิ่มขึ้น 460,000 คน - ทางตรง 130,000 คน - ทางอ้อม 330,000 คน
ประเด็นอื่นๆ	ประเด็นอื่นๆ
- ประหยัดเงินตราต่างประเทศปีละ 40,000 ล้านบาท	- เศรษฐกิจขยายตัวเพิ่มขึ้น 3 เท่าและผลผลิต เฉพาะภาคอุตสาหกรรมขยายตัวเพิ่มขึ้น 3.2 เท่า
- ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน	- รายได้ต่อหัวของประชากรในพื้นที่เป้าหมาย 3
- ชลบุรีศูนย์กลางด้านธุรกิจ การค้า การบริหาร	จังหวัดเฉลี่ยเท่ากับ 115,993 บาท/คน/ปี
ภาครัฐ	

ตารางที่ 4 (ต่อ)

เป้าหมายที่กำหนด	ผลการพัฒนา
- แหลมฉบัง เมืองท่าสมัยใหม่ของประเทศ	
- พัทยา เมืองท่องเที่ยว พานิชย์ ธุรกิจการค้า	
- มาบตาพุด เมืองอุตสาหกรรมสมัยใหม่ของประเทศ	
- ระยอง เป็นศูนย์กลางบริการและฐานการศึกษาและวิจัยด้านเทคโนโลยี	

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548)

1.3.2.2 การแสดงอัตราความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจ เช่น ในปี พ.ศ. 2546 ผลิตภัณฑ์มวลรวมของภาคตะวันออกมีมูลค่าทั้งสิ้น 877,782 ล้านบาทหรือร้อยละ 14.80 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ ขณะที่รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรในภาคตะวันออกก็สูงถึง 204,754 บาท/คน/ปี ซึ่งรายได้เฉลี่ยดังกล่าวสูงกว่าค่าเฉลี่ยต่อหัวของประชากรประเทศถึง 2 เท่า (รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประเทศในช่วงเวลาดังกล่าวอยู่ที่ 103,044 บาท/คน/ปี) หรือในปี พ.ศ. 2547 กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกมีส่วนความยากจนเพียงร้อยละ 4.7 ซึ่งต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ ซึ่งมีสัดส่วนความยากจนสูงถึงร้อยละ 12 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548) ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 ตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวรายภาค (Gross Provincial Product at Current Market Price per Capita)

ปี พ.ศ.	ภาคอีสาน	ภาคเหนือ	ภาคใต้	หน่วย: บาท		
				ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคกลาง	ภาคตะวันออก
2524	6,142	10,039	12,401	15,981	14,409	20,254
2525	6,911	10,671	13,094	17,880	15,170	23,231
2526	7,658	11,487	13,822	17,664	15,879	26,286
2527	7,813	12,266	14,240	18,018	17,190	26,207
2528	8,194	12,724	14,804	18,958	17,606	28,409

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	ภาคอีสาน	ภาคเหนือ	ภาคใต้	ภาค ตะวันตก	ภาคกลาง	ภาค ตะวันออก
2529	8,343	12,842	15,593	19,400	17,525	32,827
2530	8,927	14,272	17,441	21,725	19,453	35,136
2531	10,164	16,930	20,304	24,194	23,126	41,481
2532	12,178	18,659	22,736	28,661	28,358	46,459
2533	13,606	20,350	26,058	29,948	31,455	50,425
2534	15,109	22,918	29,345	34,390	37,672	61,469
2535	17,019	25,857	32,589	38,215	43,080	68,310
2536	17,626	26,795	35,345	40,870	46,264	79,142
2537	20,568	30,350	41,186	45,941	55,159	93,763
2538	23,940	35,054	54,587	53,847	81,781	128,170
2539	26,228	39,331	58,138	58,973	95,356	144,660
2540	26,952	39,994	58,720	58,830	98,820	154,236
2541	26,474	40,588	60,593	57,846	101,474	149,826
2542	24,153	37,287	54,984	57,206	100,303	137,697
2543	24,186	37,501	56,193	58,202	114,193	151,437
2544	24,742	37,925	55,703	61,143	116,180	162,443
2545	26,531	41,292	60,667	66,149	126,310	180,378

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2557ข)

**หมายเหตุ: เป็นการนำตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวรายภาคมาเปรียบเทียบให้เห็น
โดยผู้วิจัย**

นอกจากนี้ยังมีการแสดงอัตราความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจในจังหวัด
ระยอง ทั้งตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมระดับจังหวัด (Gross Provincial Product: GPP) ผลิตภัณฑ์มวล
รวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัว (Gross Provincial Product: GPP per capita) ที่มีอัตราสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง
ดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดและผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวจังหวัดระยอง
(Gross Provincial Product at Current Market Price per Capita)

ปี พ.ศ.	ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด(ล้านบาท)	ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัว (บาท)
2524	7,759	21,375
2525	12,181	32,922
2526	14,440	38,507
2527	16,230	41,722
2528	21,118	53,060
2529	20,979	51,672
2530	25,554	62,024
2531	28,395	68,587
2532	32,427	80,161
2533	38,070	82,048
2534	42,994	91,283
2535	51,678	108,339
2536	57,664	119,387
2537	70,902	144,699
2538	90,620	182,334
2539	134,570	267,536
2540	170,899	335,754
2541	206,039	394,464
2542	190,403	360,069
2543	235,270	440,580
2544	254,621	478,623
2545	278,500	525,390
2546	316,435	592,295
2547	364,026	892,335
2548	438,638	1,022,276

ตารางที่ 6 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (ล้านบาท)	ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัว (บาท)
2549	544,500	942,660
2550	621,488	910,670
2551	651,769	951,509
2552	597,596	919,545

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2557๗)

1.3.2.3 การเปรียบเทียบตัวเลขทางเศรษฐกิจระหว่างจังหวัดที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวสูงสุดและต่ำสุด เพื่อสื่อสารให้เห็นว่าจังหวัดที่มีรายได้เฉลี่ยต่อหัวสูงสุดของประเทศนั้น โดยเป็นจังหวัดที่มีฐานการผลิตอยู่ในภาคอุตสาหกรรมทั้งสิ้น ดังแสดงได้ในตารางที่ 7-8

ตารางที่ 7 จังหวัดที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวสูงสุด 5 อันดับแรก (Gross Provincial Product at Current Market Price per Capita) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547-2555

จังหวัด	หน่วย: บาท/คน/ปี									
	2555	2554	2553	2552	2551	2550	2549	2548	2547	
ระยอง	970,024	877,746	846,976	731,451	820,086	829,205	758,580	678,708	578,223	
ฉะเชิงเทรา	440,924	349,808	339,062	277,545	316,461	285,615	253,575	223,554	220,124	
กรุงเทพฯ	436,479	398,638	374,958	360,771	369,446	363,504	356,802	344,205	324,995	
ชลบุรี	416,584	403,186	396,784	382,095	425,431	418,000	378,012	328,264	275,402	
อยุธยา	377,243	364,749	422,973	373,855	429,438	336,640	296,262	273,523	271,766	

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2557๗)

ตารางที่ 8 จังหวัดที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวต่ำสุด 5 อันดับสุดท้าย (Gross Provincial Product at Current Market Price per Capita) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547-2555

หน่วย: บาท/คน/ปี

จังหวัด	2555	2554	2553	2552	2551	2550	2549	2548	2547
หนองบัวลำพู	41,480	38,557	35,873	31,525	28,379	28,875	26,188	22,154	20,975
แม่ฮ่องสอน	44,008	40,816	39,670	38,478	37,022	33,897	31,992	29,055	27,768
อำนาจเจริญ	49,064	43,539	42,569	37,250	31,268	33,325	28,934	24,964	21,997
ยโสธร	49,821	44,718	42,745	35,089	30,796	29,003	26,551	23,680	23,370
กาฬสินธุ์	52,204	47,617	42,100	37,949	31,954	31,669	29,393	24,904	24,182

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2557)

อัตราความเติบโตทางเศรษฐกิจของภาคตะวันออก/จังหวัดระยองและการเปรียบเทียบให้เห็นถึงอัตราความเติบโตทางเศรษฐกิจของจังหวัดที่มีฐานการผลิตอยู่ที่ภาคอุตสาหกรรมและจังหวัดที่ไม่มีฐานการผลิตของภาคอุตสาหกรรมเช่นนี้ ก็คือ เครื่องมือของรัฐที่พยายามอธิบายให้เห็นถึงความสำคัญของภาคอุตสาหกรรมในฐานะที่เป็นจักรกลสำคัญในการสร้างความมั่งคั่ง เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการสร้างความเติบโตของเศรษฐกิจ โดยมีการผลิตอยู่ที่ภาคอุตสาหกรรมจึงกลายเป็นความเชื่อ (ของรัฐ) และถูกทำให้กลายเป็นความจริงหนึ่งเดียวที่จะนำพาสังคมไทยไปสู่สังคมที่ทันสมัยตามแบบตะวันตก ด้วยเหตุนี้ทำให้รัฐและพันธมิตรจึงจำเป็นต้องสร้างวิธีการ/มาตรการ/กลยุทธ์เพื่อที่สร้างความชอบธรรมให้กับการพัฒนาอุตสาหกรรมและทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมสามารถขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพและราบรื่นภายใต้บริบทเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

1.4 การวิเคราะห์วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรม โชติช่วงชัชวาล

จากปฏิบัติการทางวาทกรรมหลากหลายรูปแบบเพื่อนำสังคมไปสู่ความโชติช่วงชัชวาลและการเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ข้างต้น แสดงให้เห็นว่าวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ถูกผลิต/สร้างจากชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรในช่วงแรกนี้ยังไม่มี ความสลับซับซ้อนมากเท่าใด ที่เป็นเช่นนั้นเพราะวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความพยายามที่จะผลิตซ้ำและการสืบทอดอุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยมที่ถูกสถาปนาขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ซึ่งเป้าหมายในการพัฒนาอยู่ที่การสร้างความเติบโตให้กับตัวเลขทางเศรษฐกิจ โดยมีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อน

วาทกรรมชุดนี้เกิดภายใต้บริบททางเศรษฐกิจที่เป็นผลจากความอึดตัวของอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าและสถานการณ์ของระบบเศรษฐกิจโลกที่เปลี่ยนแปลงไป สถานการณ์ทางเศรษฐกิจเช่นนี้เกิดขึ้นควบคู่บริบททางการเมืองที่อำนาจกระจุกตัวอยู่ที่คนกลุ่มน้อย (Minority) กระทั่งในสังคมขณะนั้นเกิดโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำ (Elite Structure) ด้วยโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนี้ ทำให้คนกลุ่มหนึ่งในสังคม (ชนชั้นนำ) กลายเป็นกลุ่มคนที่มีอำนาจขึ้นำกระบวนการทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของประเทศ ดังกรณีการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกและตัวแบบมาบตาพุดที่อำนาจหรือบทบาทการตัดสินใจในการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมกระจุกตัวอยู่ที่กลุ่มคนชนชั้นนำ (ที่เชื่อมั่นอุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยม) กระทั่งนำมาซึ่งปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดเป็นลักษณะของการถูกบังคับให้เกิดขึ้นจากส่วนกลาง (Forced Industrialization) ด้วยเหตุที่การพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นการขึ้นำให้เกิดโดยกลุ่มชนชั้นนำในสังคมไทย จึงกลายเป็นเหตุให้กลุ่มชนชั้นนำต้องครองความคิดหรือทำให้ความคิดของประชาชนเป็นไปในทิศทางเดียวกับอุดมการณ์การพัฒนาของรัฐ ซึ่งจะทำให้กลุ่มชนชั้นนำครองอำนาจนำในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงต้องทำงานเชิงความคิดผ่านการผลิต/สร้างวาทกรรมและสถาปนาวาทกรรมที่เครือข่ายตนเองผลิตขึ้นให้มีอำนาจนำเหนือวาทกรรมชุดอื่น ๆ

เมื่อพิจารณาถึงปฏิบัติการทางวาทกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงแรกของการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าผู้มีบทบาทนำในการปฏิบัติการ ก็คือ ชนชั้นนำไทย โดยพวกเขาพยายามกระตุ้นจินตภาพของผู้คนในสังคมและชุมชนท้องถิ่นให้เห็นถึงความเจริญ ความศิวิไลซ์ ความก้าวหน้า ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชนในประเทศและผลประโยชน์ที่ประชาชนในท้องถิ่นจะได้รับ ผ่านประดิษฐกรรมทางภาษาที่เรียกว่า “โชติช่วงชัชวาล” วาทกรรม โชติช่วงชัชวาลนี้ได้นำมาซึ่งปฏิบัติการเพื่อนำไปสู่เป้าหมายทางอุดมการณ์หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นปฏิบัติการยึดกุมความคิดของผู้คนผ่านการการอธิบายให้เห็นถึงผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งประโยชน์ของประเทศและประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น หลังจากนั้นจึงเกิดปฏิบัติการขับเคลื่อนเพื่อนำสังคมไทยไปสู่ความโชติช่วงชัชวาล โดยมีรัฐเป็นผู้นำการลงทุนทั้งทางด้านโครงสร้างพื้นฐานและการเป็นผู้นำในการลงทุนในภาคอุตสาหกรรม หลังจากนั้นก็เริ่มเห็นพันธมิตรของรัฐทั้งนายทุนข้ามชาติและนายทุนชาติเข้ามาลงทุนและย้ายฐานการผลิตเข้ามายังพื้นที่มาบตาพุด ด้วยปฏิบัติการสัมพันธ์และความร่วมมือของกลุ่มพันธมิตรเหล่านี้เป็นผลให้การพัฒนาอุตสาหกรรมเริ่มทะยานขึ้นและภาคอุตสาหกรรมก็กลายเป็น

ตัวเร่งที่ทำให้เศรษฐกิจไทยกลับมาเฟื่องฟูได้อีกครั้ง กระทั่งทำให้ชนชั้นนำไทยเชื่อว่าการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยการใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นตัวขับเคลื่อนนี้เป็นความจริงหรือคำตอบหนึ่งเดียวที่จะทำให้สังคมไทยเข้าสู่การเป็นสังคมที่ทันสมัยตามแบบตะวันตก ต่อมาเมื่อมีการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมไปได้ระยะหนึ่งชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรก็พยายามการตรึงความคิดของผู้คนผ่านการอธิบายให้เห็นถึงความโชติช่วงชัชวาลทางเศรษฐกิจ ภายหลังจากการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังจะเห็นได้จากการแสดงข้อมูล หลักฐาน เอกสารเพื่อชี้ให้เห็นว่าพวกเขาประสบความสำเร็จในการพัฒนา โดยการกล่าวอ้างและเปรียบเทียบให้เห็นถึงความเติบโตทางเศรษฐกิจในภูมิภาคที่เป็นแหล่งที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรมกับภูมิภาคอื่น ๆ ที่ยังคงมีฐานการผลิตอยู่ในภาคเกษตรกรรม หรือการแสดงอัตราความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจและรายได้เฉลี่ยต่อหัวประชากรในจังหวัดที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมซึ่งมีอัตราสูงกว่าจังหวัดและภูมิภาคที่ไม่ใช่แหล่งที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม รวมถึงการอธิบายให้เห็นถึงความสำเร็จจากโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งในรูปของการจ้างงานและ โครงสร้างพื้นฐานที่ได้รับการพัฒนาตามมา กล่าวได้ว่า ความสำเร็จของการพัฒนาโดยใช้ตัวเลขทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือในการอธิบายเช่นนี้ตอกย้ำให้เห็นถึงอุดมการณ์การพัฒนาของชนชั้นนำไทยว่ายังคงยึดมั่นในความทันสมัยและการทำให้ประเทศไทยเป็นแบบตะวันตกอย่างไม่เปลี่ยนแปลง

2. วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมบรรษัทภิบาลและความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ (กลางทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา)

เมื่อพิจารณาถึงวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ถูกนำมาใช้เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงนี้ พบว่า ประกอบด้วยวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรม 2 แบบคือ

แบบที่ 1 วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยามบรรษัทภิบาล/การกำกับกิจการที่ดี (Corporate Governance) วาทกรรมชุดนี้ถูกผลิต/สร้างขึ้นโดยองค์กรเพื่อความร่วมมือและพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Organization for Economic Cooperation and Development: OECD) ซึ่งเป็นองค์กรที่ถูกจัดตั้งขึ้นโดยประเทศทุนนิยมแถวหน้าของโลก จุดมุ่งหมายของการผลิต/สร้างชุดความรู้นี้ขึ้นมา ก็เพื่อใช้เป็นกรอบในการบริหารจัดการองค์กรของเพื่อที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการที่ผิดพลาดอันเป็นผลจากการคอร์รัปชันและความไม่ชอบมาพากลต่าง ๆ ในองค์กรธุรกิจ เมื่อพิจารณาในรายละเอียดแล้วจะเห็นได้ว่า ชุดความรู้ภายใต้นิยามบรรษัทภิบาล (การกำกับกิจการที่ดี) นั้น โดยส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการภายในองค์กรให้มีประสิทธิภาพ กล่าวคือ เป็นเรื่องของโครงสร้างหรือการสร้างกฎระเบียบและกระบวนการภายในที่ต้องจัดให้มีขึ้นสำหรับกำหนดทิศทางและสอดส่องดูแลการปฏิบัติงานของกิจการ เพื่อให้ไม่ให้เกิด

เกิดความเสียหายต่อกิจการ พร้อมกับความสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มและส่งเสริมการเติบโตของกิจการอย่างมั่นคงเป็นด้านหลัก เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วกรรมชุดดังกล่าวจึงมีจุดอ่อนในมิติสังคมและชุมชนที่อยู่รอบข้างองค์กร ดังนั้น ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้จึงมีการนำเข้าวาทกรรมอีกชุดหนึ่งที่ถูกนำมากล่าวอ้างในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการองค์กรของภาคเอกชน ซึ่งนั่นก็คือ “วาทกรรมความรับผิดชอบต่อสังคม”

แบบที่ 2 วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยามความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ (Corporate Social Responsibility: CSR) เป็นวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อหนุนเสริมและปิดจุดอ่อนของวาทกรรมบรรษัทภิบาล/การกำกับกิจการที่ดี ความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงความห่วงใยและความใส่ใจต่อสังคมและชุมชนท้องถิ่นในฐานะที่เป็นผู้มีส่วนได้เสียกับโรงงานอุตสาหกรรม กล่าวได้ว่า วาทกรรมชุดนี้ถูกผลิต/สร้างขึ้นภายหลังการประชุม Earth Summit ครั้งที่ 2 ณ กรุงริโอเดอจาเนโร (Rio de Janeiro) โดยการประชุมครั้งนั้น ได้มีการออกแผนแม่บทว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งเป็นการนำเสนอแนวทางการพัฒนารูปแบบใหม่ที่ทำให้ความสำคัญกับมิติสังคมและสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการสร้างความเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ

กล่าวได้ว่าวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยามบรรษัทภิบาลและความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจเกิดขึ้นจากสถานการณ์การพัฒนาอุตสาหกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในสองมิติ คือ มิติแรก เป็นผลสำเร็จจากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ทำให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (การประสบความสำเร็จในการสร้างความโชคดีช่วงซัซชวาล) และมิติที่สอง ซึ่งเป็นมิติที่สำคัญที่สุด คือ การเริ่มตั้งคำถามถึงประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ชุมชนและผู้คนในท้องถิ่นได้รับ ดังนั้น เพื่อทำให้เห็นถึงบริบทและสถานการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรม อันเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้เกิดวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมทั้งสองชุดนี้ในครั้งแรก ผู้วิจัยจะขอวิเคราะห์ให้เห็นถึงบริบทเชิง โครงสร้างที่มีผลต่อการผลิต/สร้างวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมทั้งสองแบบ

2.1 ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมบรรษัทภิบาลและความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ

พลังอำนาจของวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมว่าด้วยความโชคดีช่วงซัซชวาลสามารถตรึงกระบวนการสร้างความมั่งคั่งที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อนให้ดำรงอยู่ในสังคมได้ในระยะเวลาหนึ่งกระทั่งกลางทศวรรษ 2530 ก็เกิดความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจไทยอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ ประเทศไทยก้าวเข้าสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือกลายเป็นประเทศทุนนิยมเต็มรูป ดังจะเห็นได้จากกรณีที่ผู้เชี่ยวชาญทางด้านเศรษฐกิจ

ทั้งหลายหลีกเลี่ยงที่จะเรียกประเทศไทยว่าเป็น “ประเทศกึ่งทุนนิยม” “ระบบทุนนิยมเทียม” “ทุนนิยมพึ่งพา” “ทุนนิยมไม่แท้” ทั้งนี้เพราะตัวเลขด้านการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมและแนวโน้มผลิตภัณฑ์ภายในประเทศ (GDP) ของไทยเพิ่มสูงขึ้นอย่างชัดเจน กระทั่งในปี พ.ศ. 2531 ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงสุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชีย และต่อมาในปี พ.ศ. 2532 ก็ถูกขนานนามว่า “ประเทศอุตสาหกรรมใหม่” (Newly Industrialized Countries: NICs) (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 178-179)

สถานการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นควบคู่กับการก่อรูปของปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยปัญหาเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนท้องถิ่น ตัวอย่างของปัญหาในช่วงเวลานี้ คือ

2.1.1 การเข้าถึงบริการทางสังคมของประชาชนในพื้นที่ลดลง ทั้งนี้เพราะการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดการดูดซับแรงงานต่างถิ่นเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะแรงงานที่อพยพมาจากภาคอีสาน กระทั่งเกิดปัญหาประชากรแฝงขึ้นในพื้นที่ เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ทำให้สาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ มีไม่เพียงพอกระทั่งเกิดการแย่งชิงบริการทางสังคม ทั้งบริการทางการแพทย์ การแย่งชิงน้ำประปา (ประชากรเพิ่มขึ้นแต่ไม่มีการปรับขนาดท่อส่งน้ำให้สามารถส่งน้ำได้มากขึ้น) การแย่งชิงไฟฟ้าที่ก่อให้เกิดปัญหาไฟตกหรือไฟดับ หรือถนนที่มีไม่เพียงพอกับจำนวนรถที่เพิ่มมากขึ้นจนทำให้เกิดปัญหาการติดขัดในช่วงชั่วโมงเร่งด่วน

2.1.2 ปัญหาความมั่นคงในอาชีพ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะการพัฒนาอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวชุมชนมาตาพุดอย่างรวดเร็ว ซึ่งความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เห็นได้จากการล่มสลายของภาคเกษตรกรรม เพราะชาวบ้านส่วนหนึ่งถูกเวนคืนที่ดิน ขณะที่บางส่วนก็ตัดสินใจขายที่ดินทำกินของตนเอง นอกจากนี้การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมก็ไม่ทำให้ชาวบ้านมีโอกาสในการทำงานมากขึ้น ทั้งนี้เพราะโรงงานอุตสาหกรรมโดยส่วนใหญ่เป็นโรงงานที่เน้นการใช้เทคโนโลยีขั้นสูง อันทำให้ดูดซับแรงงานต่ำ ประกอบกับการขาดการเตรียมตัวของผู้คนในพื้นที่ทำให้ชาวบ้านไม่มีโอกาสเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ภาพของการไม่มีโอกาสของคนในท้องถิ่นเข้าไปในโรงงานอุตสาหกรรม ถูกถ่ายทอดออกมาให้เห็นในลักษณะต่าง ๆ นานาว่า “ขนาดเราเข้าไปฝากแล้วยังไม่คิดเลย” “เด็กฝากอย่างมากที่สุดก็เป็นแค่ Sub ไม่ได้บรรจุเป็นพนักงาน” “ขนาดเด็กที่จะเข้าไปฝึกงานที่ SCG ต้องมีเกรดเฉลี่ยตั้งแต่ 2.5 ขึ้นไป” “โรงงานเขาไม่ค่อยรับคนระยะของเข้าทำงาน ส่วนใหญ่ก็อ้างโน่นอ้างนี่เยอะแยะไปหมด” “บางโรงงานก็บอกว่าวุฒิการศึกษาไม่ตรง บางโรงงานก็อ้างว่าเกรดเฉลี่ยน้อย อ้างสารพัดไปหมด” กลุ่มชาวบ้านในชุมชน

บ้านบน, การเสวนากลุ่มย่อย, 28 พฤศจิกายน 2552; กลุ่มชาวบ้านในชุมชนหนองเพิบ, การเสวนากลุ่มย่อย, 8 มีนาคม 2550)

การที่ชาวบ้านเริ่มเผชิญกับผลกระทบทางสังคมและไม่ได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมตามคำโฆษณาที่ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรได้สื่อสารกับชาวบ้านท้องถิ่นในช่วงของการก่อรูปการพัฒนาอุตสาหกรรมกลายเป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านเริ่มออกมาตั้งคำถามถึงความแตกต่างระหว่างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่กลุ่มทุนกลุ่มต่าง ๆ ได้รับ (รวมถึงผลประโยชน์เกิดขึ้นแก่ประเทศที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่) กับสิ่งที่ชุมชนและชาวบ้านท้องถิ่นต้องแบกรับและเผชิญอยู่ คำถามต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นนี้เริ่มก่อตัวและขยายวงกว้างในชุมชนและชาวบ้านมาบตาพุด กระทั่งในเวลาต่อมาเริ่มเกิดข้อเรียกร้องจากชุมชนให้โรงงานอุตสาหกรรมและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมให้ความสำคัญโดยการหันมาชดเชยหรือใส่ใจชุมชนท้องถิ่นที่อยู่โดยรอบโรงงานอุตสาหกรรม ภายใต้โครงสร้างทางการเมืองที่เริ่มเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ทำให้ข้อเรียกร้องของชาวบ้านได้รับความสนใจจากสื่อมวลชน ดังจะเห็นได้จากการเริ่มปรากฏการณ์ข่าวสารเกี่ยวกับปัญหา ผลกระทบ และการเคลื่อนไหวของชาวบ้านตามสื่อโทรทัศน์ วิทยุและหนังสือพิมพ์

ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าวเริ่มปรากฏการณ์ให้เห็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลสืบเนื่องตามมาจากรองงานอุตสาหกรรม เช่น ปี พ.ศ. 2530 เกิดกลิ่นเหม็นของก๊าซและเสียงดังจากโรงกลั่นน้ำมันสตาร์รีไฟน์นิ่ง ปี พ.ศ. 2532 เกิดสารปรอทรั่วไหลจากท่อส่งก๊าซและโรงงานแยกก๊าซของการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) หรือการปนเปื้อนของน้ำและน้ำบริโภคน้ำ ปี พ.ศ. 2536 โรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคารได้ทำเรื่องร้องเรียนต่อนายกเทศมนตรีถึงความเดือดร้อนจากการก่อสร้างโรงกลั่นน้ำมันสตาร์รีไฟน์นิ่งหรือปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาจากการล้มทะเลซึ่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ชายฝั่ง การกัดเซาะชายฝั่ง ชาวประมงได้รับผลกระทบ ปี พ.ศ. 2537 เกิดอุบัติเหตุเรือบรรทุกน้ำมันถูกชนโดยเรือบรรทุกสินค้าเป็นเหตุให้น้ำมันกว่า 180,000 ลิตรไหลลงสู่ทะเลหรือปี พ.ศ. 2539 ที่ชาวบ้านในพื้นที่ร้องเรียนว่าได้รับกลิ่นเหม็นจากโรงงานอุตสาหกรรม การตรวจพบสารอินทรีย์ระเหยต่าง ๆ ที่เกินค่ามาตรฐาน เป็นต้น (เดชรัตน์ สุขกำเนิด และคณะ, 2544, หน้า 92-93)

เมื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในฐานะที่เป็นจักรกลในการสร้างความมั่งคั่งถูกตั้งคำถามจึงกลายเป็นเหตุให้ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรต้องออกมาปฏิบัติการเพื่อปกป้องและสร้างความชอบธรรมเพื่อให้การพัฒนาอุตสาหกรรมสามารถขับเคลื่อนและเดินหน้าต่อไปได้ ดังนั้นปฏิบัติการกดทับและยึดครองความคิดของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นจึงถูกผลิตซ้ำขึ้นอีกครั้งกระทั่งใน

ช่วงเวลาดังกล่าวเกิดการก่อตัวขึ้นของวาทกรรมและปฏิบัติการภายใต้นิยาม “บรรษัทภิบาล/ การกำกับกิจการที่ดี (Corporate Governance) และความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ (Corporate Social Responsibility)” ปฏิบัติการภายใต้วาทกรรมดังกล่าวถือเป็นความพยายามที่จะสื่อสารต่อ สาธารณะและทำให้ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นเห็นถึงความเป็นมาตรฐานของโรงงานอุตสาหกรรมและ ความใส่ใจต่อชุมชนท้องถิ่นดังรายละเอียดที่ผู้วิจัยจะกล่าวในหัวข้อถัดไป

2.2 ปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยามบรรษัทภิบาลและความรับผิดชอบต่อสังคม ของธุรกิจ

เมื่อพิจารณาถึงปฏิบัติการเพื่อสร้างความชอบธรรมใหม่และกดทับปัญหา รวมถึง รักษาอำนาจนำในการพัฒนาอุตสาหกรรมผ่านปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยามบรรษัทภิบาล และความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจนั้น ผู้วิจัยพบปฏิบัติการที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

2.2.1 ปฏิบัติการครองความคิดผ่านการแสดงความเป็นมาตรฐานขององค์กรธุรกิจ

โดยการแสดงให้เห็นว่า การดำเนินงานของโรงงานอุตสาหกรรมของตนเองนั้นอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์ 3 หลักเกณฑ์ที่องค์กรธุรกิจทั่วโลกยอมรับและยึดเป็นกรอบในการปฏิบัติงาน คือ

หลักเกณฑ์ที่ 1 การมีจรรยาบรรณทางธุรกิจ ซึ่งเปรียบเสมือนแนวทางใน การประกอบธุรกิจที่โรงงานอุตสาหกรรมสร้างขึ้นและกำหนดให้บุคลากรทุกคนจะต้องปฏิบัติอย่าง เกร่งกรัด โดยทั่วไปจรรยาบรรณในการประกอบธุรกิจจะมีหลักการพื้นฐานที่สำคัญ คือ การทำให้ การบริหารงานขององค์กรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใส ตรวจสอบได้ให้ความสำคัญกับ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับโรงงานอุตสาหกรรมทุกฝ่ายทั้งผู้ถือหุ้น พนักงานในองค์กรและประชาชนที่ อาศัยอยู่โดยรอบโรงงานอุตสาหกรรมและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายจะต้องได้รับการปฏิบัติอย่าง เท่าเทียมและเป็นธรรม

หลักเกณฑ์ที่ 2 การปฏิบัติตามกฎหมาย คือ การแสดงให้เห็นว่าโรงงาน อุตสาหกรรมคำนึงถึงข้อกำหนด ระเบียบ และข้อบังคับต่าง ๆ ที่หน่วยงานรัฐได้กำหนดขึ้นเพื่อ ป้องกันหรือบรรเทาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมาจากการประกอบธุรกิจ กล่าวอีกนัยหนึ่งการปฏิบัติ ตามกฎหมายของโรงงานอุตสาหกรรม ก็คือ ความพยายามสื่อสารและทำให้เห็นถึงความเป็น มาตรฐานหรือการปฏิบัติตามกรอบในการดำเนินธุรกิจ

หลักเกณฑ์ที่ 3 การคำนึงถึงและใส่ใจต่อชุมชนท้องถิ่นโดยรอบโรงงาน อุตสาหกรรม เป็นการแสดงให้เห็นว่าแม้เป้าหมายสูงสุดในการประกอบธุรกิจของโรงงาน อุตสาหกรรมแต่ละ โรงจะมุ่งไปที่ผลกำไรเป็นสำคัญ แต่ผลกำไรที่เกิดขึ้นไม่ใช่ผลกำไรที่เกิดจาก การเบียดเบียนสังคมหรือชุมชนท้องถิ่น แต่เป็นผลกำไรที่จะเกิดขึ้นควบคู่กับผลตอบแทนทาง เศรษฐกิจ สังคมที่ชุมชนท้องถิ่นจะต้องได้รับในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้น การดำเนินการเช่นนี้จะทำให้

โรงงานอุตสาหกรรมและชุมชนท้องถิ่นสามารถอยู่ร่วมกันได้โดยไม่มีใครได้รับผลประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียว ในทางตรงกันข้ามทุกฝ่ายที่เข้ามามีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนาอุตสาหกรรมจะต้องได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน

2.2.2 ปฏิบัติการตรึงความคิดผ่านการทำให้เห็นถึงการปฏิบัติงานภายใต้นิยามบรรษัทภิบาลและความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ โดยปฏิบัติการดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่าเป็นปฏิบัติการร่วมระหว่างรัฐและกลุ่มทุน ดังต่อไปนี้

2.2.2.1 กลุ่มทุนกับปฏิบัติการตรึงความคิดภายใต้นิยามบรรษัทภิบาล/การกำกับกิจการที่ดีและความรับผิดชอบต่อสังคม ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างปฏิบัติการภายใต้กรอบของวาทกรรมบรรษัทภิบาล/การกำกับกิจการที่ดีของบริษัทและบริษัทในเครือของกลุ่มนายทุนชาติรายใหญ่ที่สุดที่เข้ามาลงทุนในพื้นที่มาบตาพุด คือ

บริษัทแรก บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ปฏิบัติการภายใต้กรอบวาทกรรมการกำกับกิจการที่ดีของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ถูกสื่อสารออกมาในลักษณะที่ทำให้เห็นภาพว่าบริษัทฯ ได้มีการออกแบบโครงสร้างการบริหารงานของบริษัทเพื่อให้สอดคล้องหรือเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับหลักการการกำกับกิจการที่ดี (ที่บริษัทเอกชนทั่วโลกยึดถือและปฏิบัติ) ดังเช่นการสร้างกลไกการบริหารจัดการภายในองค์กรเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคณะกรรมการผู้บริหาร พนักงานผู้ถือหุ้น ทั้งนี้ เพื่อสร้างผลประโยชน์ที่เหมาะสมแก่ผู้ถือหุ้นและคำนึงถึงผู้มีส่วนได้เสียตั้งข้อมูลที่ถูกแสดงออกมาน่า (บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน), 2557ก)

1. การสร้างหลักเกณฑ์ว่าด้วยการกำกับดูแลกิจการที่ดี เช่น ความรับผิดชอบต่อ การตัดสินใจและการกระทำของตนเอง (Accountability) ความรับผิดชอบต่อ การปฏิบัติหน้าที่ด้วย จิตความสามารถและประสิทธิภาพที่เพียงพอ (Responsibility) การปฏิบัติต่อผู้มีส่วนได้เสียอย่างเท่าเทียม (Equitable Treatment) ความโปร่งใสในการดำเนินงานที่สามารถตรวจสอบได้

(Transparency) การมีวิสัยทัศน์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับองค์กรในระยะยาว (Vision to Create Long-term Value) และการมีจริยธรรมและจรรยาบรรณในการดำเนินธุรกิจ (Ethic) เป็นต้น

2. การแต่งตั้งคณะกรรมการกำกับดูแลกิจการที่ดี เพื่อเสนอแนวปฏิบัติ ด้านการกำกับดูแลกิจการที่ดีต่อคณะกรรมการบริษัท ให้คำแนะนำแก่คณะกรรมการบริษัท ในเรื่อง เกี่ยวกับการกำกับดูแลกิจการที่ดี คู่มือการปฏิบัติงานของกรรมการ และฝ่ายจัดการเพื่อให้เป็นไป ตามหลักการกำกับดูแลกิจการที่ดี ทบทวนแนวทางหลักการกำกับดูแลกิจการที่ดีของบริษัท โดย เปรียบเทียบกับแนวปฏิบัติของสากลปฏิบัติ และเสนอแนะต่อคณะกรรมการบริษัท มอบนโยบาย และแนวปฏิบัติในการดำเนินงานด้านการบริหารจัดการความยั่งยืน (Sustainability Management: SM) รวมถึงการดำเนินงานด้านการดูแลสังคมชุมชนและสิ่งแวดล้อม (Corporate Social

Responsibility: CSR) ติดตามการดำเนินงานด้าน SM และรายงานต่อคณะกรรมการบริษัท ปตท. เป็นต้น

3. การออกนโยบายเกี่ยวกับการกำกับดูแลกิจการที่ดี เช่น นโยบายการกำกับดูแลกิจการที่ดี นโยบายการร้องเรียน การควบคุมภายใน การบริหารความเสี่ยง ความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้เสีย นโยบายการต่อต้านคอร์รัปชัน เป็นต้น

ในแง่ของกิจกรรมเพื่อสังคมและชุมชนท้องถิ่น บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) พยายามสื่อสารให้ผู้คนในสังคมเห็นว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา บริษัทฯ ได้ให้ความสำคัญกับการดำเนินงานในด้านความรับผิดชอบต่อสังคมเรื่อยมา ทั้งการป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ภายใต้มาตรฐานสากลและมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีแก่สังคมและชุมชน ความคิดเช่นนี้ของ บริษัทถูกถ่ายทอดออกให้เห็นในสองมิติ คือ มิติแรก เป็นการกำหนดกรอบและแนวทางการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย การพัฒนาสังคมและชุมชน การให้ความสำคัญกับหลักสิทธิมนุษยชนและการจ้างงาน เป็นต้น และมิติที่สอง เป็นภาคปฏิบัติการเพื่อแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อสังคม ผ่านการดำเนินกิจกรรมทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่บริษัทฯ ได้ดำเนินการในพื้นที่ที่บริษัทเข้าไปประกอบกิจการดังตัวอย่างของโครงการ/กิจกรรมในพื้นที่มาบตาพุดและจังหวัดระยองของบริษัทฯ นำออกมาแสดงสู่สาธารณะ ดังตารางที่ 9

ตารางที่ 9 ตัวอย่างของโครงการสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ถูกจัดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดและจังหวัดระยองของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)

โครงการด้านสังคม	โครงการด้านสิ่งแวดล้อม
1. โครงการสถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีระยองและโรงเรียนวิทยาศาสตร์ระยอง	1. โครงการจัดสร้างสวนสมุนไพรสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
2. โครงการสนับสนุนการแก้ไขปัญหามลพิษ	2. โครงการส่งเสริมพื้นที่สีเขียว เช่น พื้นที่บริเวณสถานคุ้มครองสวัสดิการเด็กกระยองจำนวน 780 ไร่ พื้นที่นิคมสหกรณ์ชะแวง อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง 1,000 ไร่

ตารางที่ 9 (ต่อ)

โครงการด้านสังคม	โครงการด้านสิ่งแวดล้อม
3. การจัดตั้งคณะกรรมการกำกับดูแล การดำเนินการด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและ สื่อความในพื้นที่จังหวัดระยอง	3. การจัดทำเรือนเพาะชำกล้าไม้ท้องถิ่นประมาณ 400,000 กล้าต่อปี
4. โครงการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน	4. โครงการระยองเมืองสีเขียว
5. โครงการก่อสร้างอาคารเรียนและห้องสมุด เช่น ก่อสร้างอาคารเรียนให้กับโรงเรียนวัดตากวน (สามัคคีวิทยาคาร) จังหวัดระยอง	5. โครงการส่งเสริมให้พนักงาน ปตท.ในภูมิภาค ร่วมกันปลูกต้นไม้ในบริเวณสำนักงานเพื่อลด โลก ร้อน
6. โครงการปันน้ำใจให้ชุมชน โดยการเปิดคลินิก เพื่อให้บริการรักษาบริการเบื้องต้นแก่ประชาชน ในพื้นที่มีอุบัติเหตุและใกล้เคียงโดยไม่คิด ค่าใช้จ่าย รวมถึงจัดหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ ให้บริการรักษาฟรีแก่ชุมชน	
7. ค่ายปีโตรแคมป์สู่แชมป์ปีโตร โดยการนำ เยาวชนจากจังหวัดระยองเข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้ โลกพลังงานและปีโตรเคมี โดยมอบทุนการศึกษา ระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยเทคโนโลยี พระจอมเกล้า	
8. การจัดนิทรรศการสัญจรเพื่อมอบความรู้ ปีโตรเคมีเชิงลึกแก่เยาวชน ณ สถานศึกษา 7 แห่ง ในพื้นที่จังหวัดระยอง พร้อมทั้งการคัดเลือก เยาวชนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 และ 6 จำนวน 60 คน เข้าค่ายอบรมความรู้	
9. โครงการกลุ่ม ปตท. พาน้องเข้ามหาวิทยาลัย ทั้งนี้เพื่อขยายโอกาสการเข้าศึกษาต่อใน ระดับอุดมศึกษาให้แก่เยาวชนในจังหวัดระยอง ประมาณ 360 คน โดยการเตรียมความพร้อมและ ทบทวนความรู้ก่อนสอบจริง	

ตารางที่ 9 (ต่อ)

โครงการด้านสังคม	โครงการด้านสิ่งแวดล้อม
10. โครงการการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมจาก โรงเรียนไกลกังวล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สู่โรงเรียนในเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุด	
11. โครงการไตรภาคีร่วมพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยการนำนิสิตฝึกสอนคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์	
12. มหาวิทยาลัย มาลงพื้นที่ฝึกสอนใน โรงเรียน ในเขตจังหวัดระยอง	
13. โครงการครูภาษาอังกฤษ โดยการสนับสนุน งบประมาณจ้างครูสอนภาษาอังกฤษ เพื่อช่วยเรื่อง การขาดแคลนครูของ โรงเรียนเขตมาบตาพุด	
14. การแข่งขันฟุตบอลเยาวชน PTT Group Cup ครั้งนี้เพื่อสนับสนุนให้เยาวชนในจังหวัดระยอง และพื้นที่ใกล้เคียงได้มีโอกาสในการพัฒนาทักษะ ด้านการกีฬาและใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์	
15. มอบทุนการศึกษาในพื้นที่รอบหน่วยงาน ปตท. ทั่วประเทศและแนวท่อส่งก๊าซธรรมชาติ	
16. การแข่งขัน ปตท. มินิ-ฮาล์ฟ มาราธอน เพื่อ เสริมสร้างสุขภาพที่ดีด้วยการกีฬา โดยรายได้จาก การจัดการมอบให้เป็นทุนการศึกษาของเยาวชน ในจังหวัดระยอง	
17. โครงการเยาวชนรู้เท่าทันสารเคมี โดย การส่งเสริมความรู้เรื่องสารเคมีให้แก่เยาวชน ในพื้นที่อุตสาหกรรม จังหวัดระยองและแนววิถี ป้องกัน รวมถึงการปฏิบัติตัวอย่างถูกต้องเมื่อเกิด อุบัติเหตุ	

ที่มา: สรุปลจากบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ในรายงานความยั่งยืน ปี พ.ศ. 2547-2556

บริษัทที่ 2 บริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด (SCG Chemicals) ซึ่งเป็นหนึ่งในห้ากลุ่มธุรกิจของบริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) ที่ดำเนินธุรกิจผลิตและจำหน่ายเคมีภัณฑ์ครบวงจร ครอบคลุมตั้งแต่ขั้นต้น (ได้แก่ โอเลฟินส์) ชั้นกลาง (ได้แก่ สไตรีน โมโนเมอร์ พีทีเอ และ เอ็มเอ็มเอ) และขั้นปลาย (ได้แก่ เม็ดพลาสติกหลักทั้ง 4 ประเภท คือ โพลีเอทิลีน โพลีโพรไพลีน โพลีไวนิลคลอไรด์ และ โพลีสไตรีน) ปัจจุบันบริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ ถือเป็นผู้ผลิตเคมีภัณฑ์ครบวงจรรายใหญ่ของประเทศไทย

ภายหลังจากที่วาทกรรมบรรษัทภิบาลเริ่มถูกนำมาใช้เพื่อเป็นกรอบในการบริหารจัดการของกลุ่มองค์กรธุรกิจทั่วโลก บริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) ซึ่งถือเป็นบริษัทแม่ของบริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด ก็พยายามประยุกต์ใช้กรอบความรู้ (วาทกรรม) ดังกล่าวเป็นแนวทางในการบริหารจัดการองค์กรของตนเองมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 กระทั่งมีการจัดทำคู่มือบรรษัทภิบาลเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารจัดการให้แก่บริษัทในเครือยึดถือ โดยคู่มือดังกล่าวมีสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. ด้านโครงสร้าง/องค์ประกอบ/หน้าที่ความรับผิดชอบและการปฏิบัติงานของคณะกรรมการ เช่น การเปิดโอกาสให้คณะกรรมการบริษัทในฐานะที่เป็นตัวแทนของผู้ถือหุ้นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายทั้งด้านการบริหารงานและการบริหารความเสี่ยง การกำหนดขอบเขตหน้าที่และความรับผิดชอบของคณะกรรมการ การประเมินผลการปฏิบัติงานของคณะกรรมการบริษัทและคณะกรรมการเฉพาะเรื่อง รวมถึงการพัฒนากรรมการ เป็นต้น

2. ด้านแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการบริหารงานและการควบคุมภายใน ซึ่งมี การสร้างระบบเพื่อติดต่อสื่อสารระหว่างกรรมการกับฝ่ายจัดการของบริษัท การสร้างระบบควบคุมและตรวจสอบภายใน การบริหารความเสี่ยง การจัดการความขัดแย้งทางผลประโยชน์ การควบคุมการใช้ข้อมูลภายใน การสร้างระบบในการแต่งตั้งผู้บริหารระดับสูงและแผนการสืบทอดตำแหน่งผู้บริหารระดับสูง การประเมินผลการผู้จัดการใหญ่ การสร้างระบบกำหนดค่าตอบแทนของผู้ระดับสูงและการสนับสนุนการทำงานของคณะกรรมการและฝ่ายจัดการของบริษัท

3. ด้านการปฏิบัติต่อผู้มีส่วนได้เสีย โดยวางหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติต่อผู้ถือหุ้นในลักษณะต่าง ๆ เช่น การกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการประชุมผู้ถือหุ้น การปฏิบัติต่อผู้ถือหุ้น การเคารพสิทธิของผู้มีส่วนได้เสียกลุ่มต่าง ๆ การเปิดเผยสารสนเทศ การสร้างช่องทางการติดต่อ รวมถึงแนวทางความรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชนท้องถิ่น

ในส่วนของการรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชนท้องถิ่น บริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด ได้แสดงให้เห็นว่า พวกเขาได้วางกลยุทธ์ในการขับเคลื่อนงานด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชนภายใต้กรอบ “การพัฒนาสังคมและชุมชนอย่างยั่งยืน” ดังสะท้อนผ่านประติมากรรมทางภาษาที่ว่า

“ความรับผิดชอบต่อสังคม” เป็นหนึ่งในอุดมการณ์ที่เอสซีจี เคมิคอลส์ ยึดมั่นมาโดยตลอด และส่งเสริมพนักงานทุกระดับ รวมไปถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับธุรกิจให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะเช่นเดียวกัน “เราทำเพื่อชุมชน เพราะคิดว่าชุมชนเป็นเหมือนเพื่อนบ้าน ถ้าเพื่อนบ้านเราดี มีสิ่งแวดล้อมที่ดี บริษัทก็จะสามารถดำเนินธุรกิจด้วยความราบรื่น ถ้าไม่คิดแค่แสวงหากำไร หรือใช้ทรัพยากรในพื้นที่อย่างเดียว แต่ตอบแทนกลับคืนให้ชุมชน อย่างที่ผ่านมาระทำให้ทุนการศึกษา จัดกิจกรรมกีฬา หน่วยแพทย์เคลื่อนที่ สนับสนุนสินค้า ร้านค้าชุมชน และอีกหลายกิจกรรม โดยเฉพาะให้การสนับสนุนด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม ก็จะช่วยให้อุตสาหกรรม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน แต่หัวใจหลักคือ ต้องมี ส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ทั้งหน่วยงานรัฐ องค์กรธุรกิจ และชาวบ้าน ที่ต้อง เชื่อใจ ไว้วางใจ และรักษาคุณค่า ก็จะทำให้เราสามารถดูแลกันได้เหมือนคนในครอบครัว” (บริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด , 2557ก)

ความคิดการรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชนที่สะท้อนผ่านภาษาในลักษณะต่าง ๆ เช่นนี้เกิดขึ้นพร้อมปฏิบัติการทางสังคมผ่านกิจกรรม โครงการทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่บริษัทได้จัดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดและจังหวัดระยอง ดังตัวอย่างของโครงการ/กิจกรรมในตารางที่

10

ตารางที่ 10 ตัวอย่างของโครงการสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ถูกจัดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด และจังหวัดระยองของบริษัทเอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด

โครงการด้านสังคม	โครงการด้านสิ่งแวดล้อม
1. การมอบโต๊ะเรียน หนังสือ และสนามเด็กเล่น ให้กับโรงเรียนบึงตะกาด อ.วังจันทร์ จ.ระยอง	1. โครงการชวนปลูกอ้อย เพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียวและส่งเสริมอาชีพชุมชน
2. การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้การจัดการของเสียอินทรีย์ด้วยไส้เดือน	2. โครงการรักษ์สิ่งแวดล้อม: ปลูกต้นไม้ถวายในหลวง
3. การซ่อมแซมฝายชะลอน้ำชุมชนเขาขยาย หมู่ที่ 14 ต.ตะพง จ.ระยอง	3. การร่วมมือกับศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 1 จัดงาน “หาดงามตา ปลากลับบ้าน” SCG 100 ปี บ้านปลา 100 หลัง

ตารางที่ 10 (ต่อ)

โครงการด้านสังคม	โครงการด้านสิ่งแวดล้อม
4. โครงการสร้างโอกาสवादอนาคตเพื่อน้อง โดยการสร้างโรงนอนให้กับเด็กเล็กโรงเรียนนิคมสร้างตนเอง 13 อ.นิคมพัฒนา จ.ระยอง	4. ร่วมปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำเฉลิมพระเกียรติ ณ หาดสุชาดา จ.ระยอง
5. โครงการเอสซีจี เคมิคอลส์ นำชุมชนเยี่ยมชม	5. โครงการชุมชนต้นแบบรักษ์สิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้ชุมชนจัดการสิ่งแวดล้อม
6. นิทรรศการและสัมมนาวัฒนธรรมแห่งอนาคตในงาน SCG 100 ปีโลกนวัตกรรมโลกแห่งอนาคตที่ยั่งยืน	
7. โครงการเปิดบ้านสานความคิดชุมชน โดยการให้ประชาชนโดยรอบโรงงานอุตสาหกรรมเข้าเยี่ยมชมโรงงาน SCG	
8. โครงการเพื่อชุมชนตัวต่อ GAT/PAT เพื่อเสริมสร้างและเตรียมความพร้อมในการศึกษาต่อระดับอุดมศึกษา	
9. โครงการติดตั้งไฟฟ้าส่องสว่างชุมชนโสภณเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุด จ.ระยอง	
10. โครงการผู้บริหารเอสซีจี เคมิคอลส์ลงพื้นที่พบชุมชน	
11. โครงการพัฒนาชายหาดระยอง	
12. โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์รอบมัสยิดคนรู้ใจยะห์ ชุมชนอิสลาม	
13. โครงการด้านวิทยาศาสตร์เพื่อชุมชน	
14. โครงการมอบเงินช่วยเหลือเด็กกำพร้าที่ได้รับผลกระทบจากเชื้อเอชไอวี	
15. โครงการเคมิคอลส์เดิน-วิ่ง มินิมาราธอน	
16. โครงการจัดอบรมให้เยาวชนเพื่อเพิ่มพูนความรู้ด้านการดูแลและปฐมพยาบาลผู้สูงอายุในชุมชน	

ตารางที่ 10 (ต่อ)

โครงการด้านสังคม	โครงการด้านสิ่งแวดล้อม
17. โครงการปันน้ำใจให้น้องร่วมปรับปรุงสนามเด็กเล่น และติดตั้งไฟฟ้า	
18. โครงการมอบเงินสนับสนุนพิธีอัญญาและทุนการศึกษาเยาวชน ชุมชนอิสลาม	
19. ร่วมกับสมาคมเพื่อนชุมชนในโครงการผลิตพยาบาลและสนับสนุนบุคลากรทางการแพทย์	
20. ร่วมอนุรักษ์ประเพณีลงแขก คำน่า ชุมชนเกาะกอก เทศบาลเมืองมาบตาพุด จ.ระยอง	
21. สนับสนุนประเพณีท้องถิ่น บุญเดือนสาม เผาข้ามหลามชุมชนให้แก่ชุมชนในเขตพื้นที่มาบตาพุดและเทศบาล	

ที่มา: สรุปจากบริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด

นอกจากปฏิบัติการผ่านกิจกรรม/โครงการต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชนท้องถิ่นแล้ว ในระยะหลัง โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดยังสร้างมาตรการชดเชยให้แก่ชุมชนท้องถิ่นในหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการเปิดโอกาสให้แรงงานในพื้นที่เข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น การชดเชยโดยการจัดการสุขภาพของชาวมาบตาพุดผ่านการจัดตั้งคลินิกชุมชนในชุมชนอิสลาม และชุมชนบ้านล่าง การชดเชยโดยการเปิดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการทำธุรกิจที่เกี่ยวกับโรงงานอุตสาหกรรม ดังเช่นจากการให้สัมปทานรถรับส่งแรงงานในโรงงานเขตมาบตาพุด การสนับสนุนในการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนที่อยู่รายรอบโรงงานอุตสาหกรรมหรือการชดเชยโดยการส่งเสริมพื้นที่สีเขียวในเขตมาบตาพุด เป็นต้น

ภาพที่ 5 ตัวอย่างกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อสังคมของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบมาบตาพุด (ไทยพีบีเอส, 2555)

2.2.2.2 รัฐกับปฏิบัติการสร้างความคิดภายใต้นิยามบรรษัทภิบาล/การกำกับกิจการที่ดีและความรับผิดชอบต่อธุรกิจต่อสังคม

เมื่อพิจารณาถึงปฏิบัติการทางวาทกรรมของรัฐและกลไกรัฐภายใต้วาทกรรมบรรษัทภิบาล/การกำกับกิจการที่ดีและความรับผิดชอบต่อธุรกิจต่อสังคมนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ารัฐและกลไกรัฐแสดงบทบาทที่สำคัญ 2 มิติใหญ่ ๆ คือ

มิติแรก คือ การรังตีความสำเร็จในการปฏิบัติการภายใต้นิยามวาทกรรมบรรษัทภิบาล/ความรับผิดชอบต่อสังคมให้กับกลุ่มทุน การปฏิบัติการในมิตินี้ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นความพยายามของรัฐและกลไกรัฐในการสร้างความชอบธรรมและแสดงให้เห็นความเป็นมาตรฐานภายหลังจากที่กลุ่มทุนรับเอาวาทกรรมดังกล่าวมาเป็นกรอบในการบริหารจัดการองค์กร ผ่านการมอบรางวัล เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในการดำเนินงาน เช่น การที่คณะกรรมการรางวัลคุณภาพแห่งชาติมอบรางวัลการบริหารสู่ความเป็นเลิศ (TGC) ประจำปี พ.ศ. 2547 ให้แก่โรงแยกก๊าซธรรมชาติระยอง กระทรวงอุตสาหกรรมมอบรางวัลอุตสาหกรรมยอดเยี่ยม (The Best Industry Award) ประจำปี พ.ศ. 2548 ให้แก่โรงแยกก๊าซธรรมชาติระยอง กระทรวงการคลังมอบรางวัลรัฐวิสาหกิจดีเด่น พ.ศ. 2549 และปี พ.ศ. 2550 มอบรางวัลการดำเนินการโครงการเพื่อสังคมดีเด่น ให้แก่ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) กระทรวงอุตสาหกรรมมอบรางวัลอุตสาหกรรมสีเขียวระดับ 4

(Green Industry Level 4) ให้แก่บริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยมอบรางวัลธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมให้กับบริษัทในเครือเอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด เป็นต้น

นอกจากรางวัลด้านการบริหารและความรับผิดชอบต่อสังคม/ชุมชนท้องถิ่นดังรายละเอียดข้างต้นแล้ว กลุ่มทุนยังแสดงให้เห็นถึงรางวัลด้านการบริหารและความรับผิดชอบต่อสังคม/ชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับจากองค์กรอื่น ๆ อีกหลากหลายรางวัล เช่น บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ได้ออกมาแสดงรางวัลที่บริษัทได้รับในด้านการบริหารและความรับผิดชอบต่อสังคม ไม่ว่าจะเป็นรางวัล Thailand Corporate Excellence Award 2004 ซึ่งเป็นรางวัลเกี่ยวกับการให้ความสำคัญต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (Commitment to Social and/or Environmental Issues) จากสมาคมการจัดการธุรกิจแห่งประเทศไทยร่วมกับสถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2548 รางวัล Best Corporate Social Responsibilities (CSR) Award จาก SET Awards 2006 เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2549 รางวัล The 5th Thailand Corporate Excellence Awards ซึ่งเป็นรางวัลเกี่ยวกับการให้ความสำคัญต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม จากสมาคมการจัดการธุรกิจแห่งประเทศไทยร่วมกับสถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2549 รางวัล TPM Excellence 1st Category จากสถาบัน Japan Institution of Plant Maintenance (JIPM) ประเทศญี่ปุ่น (เป็นรางวัลที่มอบให้แก่โรงแยกก๊าซธรรมชาติระยอง) รางวัล Best Corporate Governance อันดับหนึ่งของประเทศไทย และอันดับสองของเอเชีย จากนิตยสาร Euromoney, Recognition Awards 2007, The BEST of ASIA ได้รับการประกาศบ่งบอกผลงานด้านการกำกับดูแลกิจการที่ดี จากนิตยสาร Corporate Governance Asia รางวัลพิเศษแห่งปี CSR Award Special Annual Awards จากนิตยสาร Boss Request Magazine ในฐานะบริษัทที่ดำเนินธุรกิจด้วยความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น

หรือรางวัลที่บริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด นำมาแสดงต่อสาธารณชน เพื่อให้เห็นถึงใส่ใจชุมชนและสิ่งแวดล้อม เช่น รางวัลสถานประกอบการดีเด่นด้านความปลอดภัย อาชีวอนามัยและสภาพแวดล้อมในการทำงานระดับประเทศ รางวัลเกียรติยศแห่งความสำเร็จด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (SET Award of Honor) จากตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย และวารสารการเงินธนาคาร (บริษัท เอสซีจี จำกัด) รางวัลรายงานความยั่งยืน ระดับยอดเยี่ยม ประจำปี 2556 จากสำนักคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ (ก.ล.ด.) CSR CLUB สมาคมบริษัทจดทะเบียนไทย และสถาบันไทยพัฒน์ (บริษัท เอสซีจี จำกัด) การรับรองผลการคาร์บอนจากสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย เป็นต้น

มิติที่สอง คือ การปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นถึงความใส่ใจต่อสังคมและชุมชนท้องถิ่น ผ่านการดำเนิน โครงการ/กิจกรรมด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมดังต่อไปนี้

1. การจัดตั้ง “กองทุนพัฒนาชุมชนในพื้นที่รอบโรงไฟฟ้า” ซึ่งกองทุนฯ ดังกล่าวเกิดขึ้นจากมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2550 (เป็นข้อเสนอของ คณะกรรมการนโยบายพลังงานแห่งชาติ: กพข.) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของ ประชาชนและสิ่งแวดล้อมในชุมชนพื้นที่รอบโรงไฟฟ้า ซึ่งได้รับผลกระทบจากก่อสร้างโรงไฟฟ้า หรือการผลิตไฟฟ้า (พื้นที่รอบโรงไฟฟ้าแบ่งออกเป็นพื้นที่ชั้นใน ได้แก่ ตำบลในรัศมี 5 กิโลเมตร จากขอบเขตของโรงไฟฟ้าหรือนิคมอุตสาหกรรมที่โรงไฟฟ้าตั้งอยู่ และพื้นที่ชั้นนอกซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่นอกเหนือพื้นที่ชั้นใน สำหรับการเก็บเงินเข้ากองทุนฯ จะคำนวณจากโดยคำนวณตามปริมาณ พลังงานไฟฟ้าที่ผลิตเพื่อจำหน่ายและใช้เองอัตราชนิดของเชื้อเพลิง คือ ถ่านหิน ลิกไนต์ 2.0 สตางค์/หน่วยไฟฟ้า พลังหมุนเวียน ประเภทพลังน้ำ 2.0 สตางค์/หน่วยไฟฟ้า น้ำมันเตา ดีเซล 1.5 สตางค์/หน่วยไฟฟ้า ก๊าซธรรมชาติ 1.0 สตางค์/หน่วย ไฟฟ้าพลังหมุนเวียน ประเภทลมและ แสงอาทิตย์ 1.0 สตางค์/หน่วยไฟฟ้า และพลังหมุนเวียน เช่น ก๊าซชีวภาพ ชีวมวล กากและเศษวัสดุ เหลือใช้ ขยะชุมชนและอื่น ๆ 1.0 สตางค์/หน่วยไฟฟ้า)

ทั้งนี้เพื่อนำเงินกองทุนไปใช้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอาชีพ การสนับสนุนการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี กีฬาและดนตรี การสนับสนุนการสาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม การพัฒนาคุณภาพชีวิต การบรรเทาความเสียหายในเบื้องต้นจากผลกระทบที่ สาเหตุมาจากโรงไฟฟ้า การพัฒนาพลังงานหมุนเวียน การจัดทำผังเมืองรวมชุมชน การจัดทำ แผนพัฒนาชุมชนในพื้นที่รอบโรงไฟฟ้า การสนับสนุนค่าใช้จ่ายหรือค่าตอบแทนในการปฏิบัติงาน ของคณะกรรมการบริหารกองทุนหรือการดำเนินการอื่น ๆ ตามที่คณะกรรมการบริหารกองทุน เห็นสมควร

2. การจัดตั้ง “กองทุนระยองเข้มแข็ง” (เป็นกองทุนที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2550 จากผู้ว่าราชการจังหวัดระยองในขณะนั้น) โดยการระดมเงินทุนหรือทรัพย์สินจาก ผู้ประกอบการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำเงิน ดอกผลและประโยชน์จากกองทุนดังกล่าว ไปใช้ในการ แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากปัญหามลพิษที่เกิดจาก การปล่อยและรั่วไหลของสารเคมีจาก โรงงานอุตสาหกรรม รวมทั้งพัฒนาพื้นที่ซึ่งได้รับผลกระทบ จากกระบวนการผลิตในภาคอุตสาหกรรม (ในช่วงแรกสามารถระดมเงินจากภาคส่วนต่าง ๆ ได้ ประมาณ 31 ล้านบาท โดยได้รับเงินจากการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย 10 ล้านบาท บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) 10 ล้านบาท บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) 10 ล้านบาท และบริษัท บีแอลซีพี เพาเวอร์ จำกัด รวมถึงผู้ประกอบการรายอื่น ๆ อีก 1 ล้านบาท)

3. การจัดตั้ง “มูลนิธิกองทุนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมชุมชนเมือง มาบตาพุดและชุมชนเทศบาลตำบลบ้านฉาง” ในปี พ.ศ. 2550 ทั้งนี้เพื่อ

3.1 ดำเนินการติดตาม ตรวจสอบและเฝ้าระวังปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อม ที่อาจส่งผลกระทบต่อสุขอนามัยของประชาชนในเขตพื้นที่มาบตาพุดและองค์การบริหารส่วน ตำบลบ้านฉาง

3.2 ให้ความช่วยเหลือ ชดเชย บรรเทาและเยียวยาผลอันเกิดจากการแพร่กระจายของมลพิษประเภทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่และมีแนวโน้มที่จะส่งผลกระทบต่อ สุขภาพอนามัยของชาวบ้าน

3.3 ช่วยเหลือสนับสนุนกิจกรรมที่เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยและสิ่งแวดล้อม ของชาวบ้าน

3.4 ส่งเสริมสนับสนุนการป้องกันปัญหา การแก้ไขปัญหา รวมทั้ง การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

3.5 ส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมด้านการพัฒนาอาชีพของชุมชน

3.6 ส่งเสริมหรือสนับสนุนการศึกษา การวิจัย การฝึกอบรม ด้าน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัยของประชาชน

การดำเนินงานของมูลนิธิฯ ในช่วงแรกได้รับเงินสนับสนุนจากการนิคม อุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยจำนวน 10 ล้านบาท บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) จำนวน 10 ล้านบาท บริษัท เอสซีซี เคมิคอลส์ จำกัด ซึ่งเป็นบริษัทในเครือของบริษัทปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) จำนวน 10 ล้านบาท และจากบริษัท บีแอลซีพี เพาเวอร์ จำกัด จำนวน 500,000 บาท (ต่อมาในปี พ.ศ.2551 มูลนิธิได้รับเงินงบประมาณสนับสนุนจากกลุ่มบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) อีก 2 ล้านบาท รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 32.5 ล้านบาท

1. การสร้างเครือข่ายในการดำเนินการด้านความรับผิดชอบต่อสังคมให้กับ กลุ่มทุนในพื้นที่มาบตาพุด ดังจะเห็นได้จากการที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ออกมาวิเคราะห์ การดำเนินโครงการด้านความรับผิดชอบต่อสังคมระหว่างการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย กับผู้ประกอบการในพื้นที่มาบตาพุดว่า ยังขาดการดำเนิน โครงการร่วมกันทำให้ที่ผ่านมาเกิดโครงการ/ กิจกรรมที่ซ้ำซ้อนหรือกระจุกตัวเฉพาะในบางพื้นที่ ขณะเดียวกัน โครงการที่มีการดำเนินการก็ไม่สามารถตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชนได้ ดังนั้น การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย จึงพยายามบูรณาการการทำงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชนที่โรงงาน อุตสาหกรรมแต่ละ โรงเป็นผู้ดำเนินการเข้าด้วยกัน โดยการเชิญผู้มีส่วนได้เสียทุกภาคส่วนทั้งชุมชน และผู้ประกอบการในพื้นที่มาบตาพุดร่วมกันจัดทำแผนแม่บทด้านการรับผิดชอบต่อสังคมและ

ชุมชนท้องถิ่น (แผนแม่บทด้าน CSR) ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินงานความเป็นเอกภาพและตอบสนองความต้องการพื้นฐานของชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรม เป็นต้น หรือกรณีที่มีการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศออกมาวางแผนดำเนินโครงการที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชนในพื้นที่มาบตาพุดใน 4 มิติ คือ ด้านเศรษฐกิจโดยการส่งเสริมให้เกิดวิสาหกิจชุมชน ด้านสังคมซึ่งจะมีการพัฒนาแหล่งเรียนรู้และการศึกษาในพื้นที่ รวมถึงการสนับสนุนด้านวัฒนธรรม ประเพณีและกีฬา ด้านสุขภาพจะจัดตั้งโรงพยาบาลเฉพาะทางซึ่งเป็นโรงพยาบาลที่เชี่ยวชาญโรคเฉพาะทางที่เป็นประเด็นการเจ็บป่วยในพื้นที่ มีการให้บริการนอกเวลาราชการ คิดค่ารักษาพยาบาลในราคาถูก (โครงการนี้เป็นโครงการที่จะเกิดขึ้นจากความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการกับนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย) และด้านสิ่งแวดล้อมและความปลอดภัย จะมีการพัฒนาสาธารณูปโภค รวมทั้งรถอุบัติเหตุด้านการจราจรสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เป็นต้น (วิระพงษ์ ไชยเพิ่ม, 2553)

2. การปรับปรุงเครื่องมือในการจัดการสิ่งแวดล้อมใหม่ ดังเช่น การปรับปรุงและประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 เพื่อประยุกต์ใช้แนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมจากต่างประเทศในการจัดการสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย เช่น การจัดทำมีคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กองทุนสิ่งแวดล้อม การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม (การกำหนดมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม การวางแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม เขตอนุรักษ์และพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม การทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม) การควบคุมมลพิษ (การแต่งตั้งคณะกรรมการควบคุมมลพิษ มาตรฐานควบคุมมลพิษจากแหล่งกำเนิดมลพิษทางน้ำ มลพิษอื่นและของเสียอันตราย การตรวจสอบและควบคุม ค่าบริการและค่าปรับ) การกำหนดความรับผิดชอบทางแพ่ง การกำหนดโทษ รวมทั้งการให้ความสำคัญกับการควบคุมร่วมกับการให้สิ่งจูงใจให้ปฏิบัติตามมาตรฐานของสิ่งแวดล้อม เป็นต้น กล่าวได้ว่ากฎหมายฉบับดังกล่าวนี้กลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญของรัฐในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในหลาย ๆ พื้นที่ โดยเฉพาะการประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่ ซึ่งเผชิญกับปัญหามลพิษ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความใส่ใจกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะที่เป็นผลเกี่ยวเนื่องตามมาจากการพัฒนา (อย่างไรก็ดีแล้วแต่เมื่อมาถึงพื้นที่มาบตาพุดกลไกในการจัดการสิ่งแวดล้อมของรัฐภายใต้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมกลับไม่ทำงานอย่างที่ควรจะเป็นกระทั่งนำไปสู่การฟ้องร้องของภาคประชาชนกลุ่มหนึ่งในพื้นที่ รายละเอียดในส่วนนี้โปรดดูบทที่ 6 การต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด)

2.2.3 การวิเคราะห์วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมบรรษัทภิบาลและความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ

วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของการพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงที่สองนี้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่พยายามขับเคลื่อนอุดมการณ์ทุนนิยมผ่านกลยุทธ์ที่แยบยลและแนบเนียนมากขึ้น โดยการแสวงหาวิธีการเพื่อกดทับ ปิดกั้นหรือบรรเทาปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนาโดยเฉพาะ การไม่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมของคนในชุมชนท้องถิ่นและปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เริ่มสะสมมากขึ้นในเชิงปริมาณ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว การสร้างจินตภาพ เพื่อให้ผู้คนเห็นถึงความรุ่งเรืองและความ โชติช่วงชัชวาลทางเศรษฐกิจ เพียงมิติเดียวจึงไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้จึงเกิดปฏิบัติการทางวาทกรรมทั้งที่สะท้อนผ่านการนำเอาชุดความรู้ด้วยบรรษัทภิบาล (กำกับดูแลกิจการที่ดี) เข้ามาใช้ในการบริหารจัดการโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็น/การมีมาตรฐาน (ในระดับโลก) ในการบริหารจัดการขององค์กร รวมถึงความพยายามที่จะทำให้ผู้คนในสังคมเห็นว่าโรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้ ไม่ได้มุ่งมั่นในสร้างและสะสมความมั่งคั่งแต่เพียงอย่างเดียว ในทางตรงกันข้ามพวกเขาก็พยายามทำให้เห็นว่าความมั่งคั่งของบริษัทนั้นจะต้องเกิดขึ้นควบคู่กับการที่สังคมและชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์ร่วมด้วย

ดังนั้น ลักษณะของวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ ผู้วิจัยมีข้อสังเกต 3 ประการ คือ

ประการแรก เป็นวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น กล่าวคือ ในมิติหนึ่งพันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำยังคงมีความมุ่งมั่นที่จะขับเคลื่อนอุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยมต่อไป และในอีกมิติหนึ่งก็พยายามทำให้สังคมและผู้คนในชุมชนท้องถิ่นเห็นว่าพวกเขาไม่ได้มุ่งหวังกำไรแต่เพียงมิติเดียว ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นการแสวงหากำไรที่คำนึงถึงผู้คนที่อยู่รอบข้าง

ประการที่สอง เป็นวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากการผลิต/สร้างของพันธมิตรกลุ่มชนชั้นนำแต่เป็นวาทกรรม (องค์ความรู้) ที่ถูกผลิตสร้างขึ้นในสังคมตะวันตก โดยภาคเอกชนเป็นผู้นำเข้ามา และมีการกล่าวอ้างว่าพวกเขานำเอาวาทกรรมเหล่านี้มาใช้เป็นกรอบในการบริหารจัดการองค์กร เพื่อแสดงให้เห็นว่าองค์กรของตนเองเป็นองค์กรที่มีมาตรฐาน

ประการที่สาม เป็นวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่พยายามสื่อสารให้กับผู้คนในสังคมและชุมชนท้องถิ่นใน 2 นัยยะ โดยนัยยะแรก เป็นการแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพของการบริหารจัดการองค์กรที่เน้นในเรื่องความโปร่งใส และตรวจสอบได้ ส่วนนัยยะที่สอง เป็น

ความพยายามที่จะแสดงให้เห็นถึงความเป็นหุ้นส่วนในกระบวนการพัฒนาระหว่างโรงงาน
อุตสาหกรรมและชุมชนในท้องถิ่น

กล่าวได้ว่าปฏิบัติการทางวาทกรรมบรรษัทภิบาลและความรับผิดชอบต่อสังคม
ของธุรกิจนี้เป็นปฏิบัติการร่วมระหว่างรัฐและทุน โดยกลุ่มทุนเป็นผู้ปฏิบัติการในระดับจุลภาค คือ
ความพยายามในการสร้างมาตรฐานและการคำนึงถึงความรับผิดชอบต่อชุมชนท้องถิ่นของโรงงาน
อุตสาหกรรมแต่ละ โรง ขณะที่รัฐแสดงบทบาทในสองมิติ คือ มิติแรก เป็นการรับรองหรือการันตี
ความสำเร็จในการปฏิบัติการภายใต้วาทกรรมบรรษัทภิบาลและความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ
ให้แก่กลุ่มทุน (โดยกลไกของรัฐที่ออกมาปฏิบัติการเช่นนี้มีทั้งองค์กรหรือสถาบันที่ถูกออกแบบมา
เพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนอุดมการณ์แบบทุนนิยม รวมถึงสถาบันที่ให้ภาพเสมือนเป็นปฏิปักษ์
กับอุดมการณ์แบบทุนนิยม) และมิติที่สอง เป็นการปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญ
ต่อชุมชนท้องถิ่นของรัฐ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการดำเนินการในระดับมหภาค เช่น การจัดตั้งกองทุน
เพื่อชดเชยให้ชุมชน การปรับปรุงกฎหมายเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหา เป็นต้น นอกจากนี้
ปฏิบัติการในลักษณะที่แต่ละฝ่ายต่างคนต่างทำ (แต่มีเป้าหมายเดียวกัน) แล้วยังเห็นภาพของปฏิบัติ
ความรับผิดชอบต่อชุมชนท้องถิ่นร่วมกันระหว่างรัฐและทุน ดังกรณีที่เกิดรัฐพยายามบูรณาการ
การทำงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชนที่โรงงานอุตสาหกรรมแต่ละ โรงเป็น
ผู้ดำเนินการเข้าด้วยกัน หรือการร่วมมือกันจัดตั้งกองทุนในพื้นที่เพื่อใช้ชดเชยให้กับประชาชนใน
ชุมชนที่อาจได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม

อย่างไรก็ดีแล้วแต่หากวิเคราะห์ปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อ
สังคมของกลุ่มทุนกลุ่มต่าง ๆ (รวมถึงรัฐและกลไกรัฐ) ในพื้นที่ที่มาพบเจอแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่า
การดำเนินการของกลุ่มทุนโดยส่วนใหญ่ยังเป็นไปในลักษณะของการบริจาค (Philanthropy) เมื่อ
โรงงานอุตสาหกรรมได้รับการร้องขอจากชุมชนท้องถิ่นและเป็นไปในลักษณะของการส่งเสริม
กิจกรรมชุมชนทางเศรษฐกิจ สังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อม (Community Affairs) เป็นด้านหลัก เช่น
การบริจาคเงินให้ชุมชน การจัดทำโครงการพัฒนาชุมชน การพัฒนาอาชีพของชาวบ้านในชุมชน
การฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในชุมชน การจัดตั้งกองทุน เป็นต้น หรือเป็นการดำเนินการรับมือกับ
ความไม่พอใจของชุมชนมากกว่าที่จะเป็นการลงทุนเพื่อสร้างสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ได้อย่างยั่งยืน
อันจะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้โรงงานอุตสาหกรรมสามารถอยู่ร่วมกับชุมชนได้ในระยะยาว

ขณะเดียวกันจุดมุ่งหมายในการดำเนิน โครงการเหล่านี้ในบางครั้งก็ถูกใช้เพื่อ
การประชาสัมพันธ์ให้ผู้คนในสังคมและชุมชนท้องถิ่นรู้จัก การสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับโรงงาน
อุตสาหกรรมของตน การสร้างความสามารถในการแข่งขัน หรือการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการยอมรับ
จากประเทศที่เป็นคู่ค้าหรือเป็นเรื่องที่จะต้องปฏิบัติตามกฎหมายเท่านั้น ดังนั้น หากการดำเนิน

โครงการที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อสังคมไม่ได้เป็นไปด้วยความจริงใจหรือไม่ได้ถูกทำให้เป็นส่วนเดียวกับการดำเนินงานขององค์กรแล้ว แม้จะมีการทุ่มเทงบประมาณในการจัดกิจกรรมทางสังคม แต่ในกระบวนการผลิตกลุ่มทุนยังพยายามทำทุก ๆ วิธีทางเพื่อลดต้นทุนการผลิตโดยไม่คำนึงถึงหรือไม่รับผิดชอบต่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชน ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมก็จะยังคงดำรงอยู่และไม่ได้รับการแก้ไขที่ต้นเหตุ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วภาพของความขัดแย้ง ความไม่เชื่อใจต่อโรงงานอุตสาหกรรมของชุมชนท้องถิ่นก็ย่อมเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา

2.3 วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยามความเป็นสีเขียว (กลางทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา)

วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยามความเป็นสีเขียวถูกนำมาใช้ควบคู่กับปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยามบรรษัทภิบาลและความรับผิดชอบต่อสังคม นัยยะของวาทกรรมความเป็นสีเขียวที่ถูกผลิต/สร้างขึ้น โดยชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรในช่วงเวลานี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นความพยายามสื่อสารกับผู้คนในสังคมและชุมชนท้องถิ่น 3 มิติ คือ

มิติแรก การแสดงให้เห็นถึงการคำนึงถึงหรือการใส่ใจในการป้องกัน แก้ไขปัญหามลพิษ รวมถึงการสร้างสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับชาวบ้านในพื้นที่จังหวัดระยองและมาบตาพุด

มิติที่สอง การทำให้เห็นว่าแม้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมจะก่อให้เกิดปัญหาตามมามากมาย แต่พวกเขาก็มีรูปแบบการบริหารจัดการแบบใหม่ในลักษณะที่เรียกว่า “การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม” ที่ได้รับการยอมรับจากทั่วโลก

มิติที่สาม การแสดงให้เห็นถึงความเป็นมาตรฐานของโรงงานอุตสาหกรรมที่ได้นำเข้าและประยุกต์ใช้ห้องความรู้จากต่างประเทศในการบริหารจัดการ

วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมชนิดนี้เกิดขึ้นเมื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดเริ่มเผชิญกับสถานการณ์และปัญหาหมอกพิษทั้งทางดิน น้ำ อากาศ ดังนั้น เพื่อที่จะทำให้เห็นถึงการก่อรูปของวาทกรรมชนิดนี้ ในส่วนแรกนี้ผู้วิจัยจึงจะวิเคราะห์ให้เห็นบริบทในเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมความเป็นสีเขียว ดังต่อไปนี้

2.3.1 ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมนิยามความเป็นสีเขียว

ด้วยเหตุที่ลักษณะการประกอบการอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดเป็นอุตสาหกรรมหนักหรืออุตสาหกรรมที่ก่อมลพิษสูง (Dirty Industry) ประกอบกับการที่โรงงานอุตสาหกรรมและกลไกรัฐไม่มีมาตรการป้องกันหาที่ชัดเจน ทำให้ปัญหาหมอกพิษในพื้นที่มาบตาพุด

เริ่มก่อตัวและสะสมมากขึ้นในเชิงปริมาณ กระทั่งต้นทศวรรษ 2540 สังคมก็เริ่มรับรู้ถึงปัญหามลพิษที่เกี่ยวข้องตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด โดยเฉพาะประเด็นปัญหากลิ่นรบกวนจากโรงงานอุตสาหกรรมปิโตรเคมีซึ่งส่งผลกระทบต่อครู นักเรียน โรงเรียนมาบตาพุด พันพิทยาการ รวมถึงประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบนิคมอุตสาหกรรมทำให้เกิดการ “ย้ายโรงเรียนหนีโรงงาน” หลังจากนั้นก็มีกรรณการรายงานข่าวเกี่ยวกับปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุดอย่างต่อเนื่อง เช่น ปี พ.ศ. 2543 ที่เกิดก๊าซคาร์บอนิลคลอไรด์ (ฟอสจีน) ของบริษัท ไทยโพลีคาร์บอนเนต จำกัด รั่วไหลสู่บรรยากาศจากการแตกรั่วที่ท่อทำให้ประชาชนในชุมชนมาบชวลิต ชุมชนซากกลาง ชุมชนซากลูกหญ้า และบริเวณข้างเคียงจำนวน 743 คน ได้รับพิษและมีผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ 1 ราย เกิดเหตุไฟไหม้กองขยะกากอุตสาหกรรมภายในอาคารปรับเสถียรกากอุตสาหกรรมของบริษัท เจนโก้ ทำให้เกิดควันและกลิ่นเหม็นคุ้งกระจายเป็นจำนวนมาก หรือเกิดเหตุการณ์น้ำมันดิบรั่วไหลลงสู่ทะเลห่างจากชายฝั่งมาบตาพุดในปี พ.ศ. 2544 เป็นต้น

ขณะที่ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นก็เริ่มเผชิญกับปัญหาและผลกระทบจากมลพิษจากภาคอุตสาหกรรมในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น

1. ปัญหากลิ่นเหม็นและฝุ่นละออง โดยชาวบ้านในพื้นที่ได้กลิ่นเห็นในลักษณะต่าง ๆ เช่น กลิ่นหัวไม้ขีด กลิ่นฝรั่งสุก กลิ่นหอมเทียน กลิ่นละมุด กลิ่นน้ำส้มเน่า เป็นต้น นอกจากนี้ในช่วงฤดูที่ลมพัดจากทะเลสู่บกพวกเขายังต้องเผชิญกับฝุ่นละอองที่ปลิวฟุ้งมากับอากาศ ซึ่งมีทั้งฝุ่นสีขาว สีดำ รวมถึงฝุ่นละอองที่มาจากกการก่อสร้าง การระเบิดหิน โรงงานก่อสร้างและโรงซ่อมบำรุงปัญหาเหล่านี้ถูกถ่ายทอดออกมาเป็นความรู้สึกว่า “กลิ่นเหมือนแก๊สหุงต้ม” “มีกลิ่นเหม็นแบบบอกไม่ถูก” “มีกลิ่นแต่ไม่รู้ว่ามีมาจากโรงงานอะไร” “ได้กลิ่นตามแรงลมแต่ไม่สามารถระบุกลิ่นได้” “มีการปล่อยมลพิษทางอากาศในช่วงฝนจะตก ผสมเป็นเมฆดำ” (ชัชยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ, 2550)

2. เสียงดัง เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมของโรงงาน ซึ่งเป็นปัญหาที่รบกวนและสร้างความตระหนกตกใจให้แก่ชุมชนที่อยู่ใกล้โรงงานอุตสาหกรรมอยู่บ่อยครั้ง ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“สมัยก่อนจะตกใจมาก บางทีเสียงมาแสงมา นี่จะตกใจเลย แต่ตอนนี้บางทีเขาจะแจ้งกับชุมชนก่อน” (ผู้นำชุมชนตลาดมาบตาพุด, ม.ป.ป. อ่างถึงโน เพ็ญ โจนม แซ่ตั้ง และวัลย์พร मुखสุวรรณ, 2546, หน้า 51)

“เสียงดังในเวลากลางคืนที่หลับ โรงงานเสียงดังสะท้อนทั้งบ้าน มีแสงสว่างมาในตอนกลางคืนเวลาเขาล้างท่อ โรงงาน” (ชัชยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ, 2550)

3. คุณภาพน้ำดื่มน้ำใช้ เช่น น้ำบ่อตื้นที่มีการปนเปื้อนและมีคุณภาพต่ำ จนไม่สามารถนำมาใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคได้ ขณะที่น้ำประปาที่ไม่มีเพียงพอต่อความต้องการของชาวบ้าน กระทั่งทำให้ชาวบ้านบางรายต้องซื้อน้ำบรรจุขวดหรือใช้วิธีการติดตั้งเครื่องกรองน้ำ นอกจากคุณภาพของน้ำบ่อตื้นที่มีปัญหาแล้วคุณภาพของน้ำฝนในพื้นที่ก็มีลักษณะ “ขุ่นเยลลี่” ดังประสบการณ์ของชาวบ้านที่ถ่ายทอดออกมาว่า “น้ำฝนนี้ใช้ไม่ได้พันเปอร์เซ็นต์” “ฝนตกทีแรกนะ ถ้าเราไปยืนชายคาแล้วน้ำกระเด็นเข้าตา ต้องไปหาหมอล้างตา” “ถ้าเอาภาชนะรองนะตรงกันมันจะเป็นดำ ๆ เป็นตะกอนดำเลย เป็นเม็ดดำเล็ก ๆ” (เพ็ญ โฉม แซ่ตั้ง และวลัยพร मुखสุวรรณ, 2546, หน้า 52-54)

4. การลักลอบทิ้งกากอุตสาหกรรม เช่น ในปี พ.ศ. 2541 ที่มีการลักลอบนำถุงพลาสติกสีดำและสีเหลือง จำนวนมากไปทิ้งบริเวณถนนลูกครึ่งข้างโรงเรียนมาบตาพุด การพบขยะอันตรายหลังวัดมาบตาพุด การลักลอบทิ้งขยะอุตสาหกรรมในบริเวณด้านหลังของชุมชนหนองแพบที่ติดกับนิคมอุตสาหกรรมตะวันออก รวมทั้งชาวบ้านพบกองถ่านหินที่ใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้าที่ซอยประปา 2 ในพื้นที่ตำบลมาบตาพุด จากการสอบสวน พบว่า บริษัท เงินฝาง จำกัด (ประเทศไทย) ได้รับจ้างบริษัท ทูเน็กซ์บี โตรเคมีคอล จำกัด นำขี้เถ้าถ่านหินไปกำจัดโดยบริษัท เงินฝาง ได้ว่าจ้างผู้รับเหมาอีกทอดหนึ่ง กระทั่งมีเกิดการนำขยะถ่านหินมาทิ้งในซอยประปา (สุรกรานต์ โรจนไพวงศ์, 2542 อ้างถึงใน เพ็ญ โฉม แซ่ตั้ง และวลัยพร मुखสุวรรณ, 2546, หน้า 56)

5. นอกเหนือจากปัญหาข้างต้นแล้ว ชาวบ้านในชุมชนยังต้องเผชิญกับปัญหาคุณภาพน้ำทะเล ปัญหาราบน้ำมัน ปริมาณและคุณภาพสัตว์น้ำทะเลเสื่อมถอย การลักลอบปล่อยน้ำเสีย ผลิตผลทางการเกษตรตกค้างหรือเสียหาย อุบัติภัยจากสารอันตราย รวมถึงสุขภาพอ่อนแอจากภาวะป่วยเรื้อรัง และความเครียด

นอกจากนี้ในระยะเวลาดังกล่าว เริ่มมีรายงานข่าวเกี่ยวกับการพบสารระเหยก่อมะเร็งในพื้นที่ เช่น จากการสำรวจของกลุ่มกรีนพีซและเครือข่ายองค์กรเอกชนในปี พ.ศ. 2547 พบสารอินทรีย์ระเหยก่อมะเร็ง 6 ชนิด มีค่าสูงกว่ามาตรฐานของสหรัฐอเมริกา ในปี พ.ศ. 2548 กรมควบคุมมลพิษตรวจสอบสารอินทรีย์ระเหยที่ก่อมะเร็งในพื้นที่มาบตาพุดและพบว่า สารอินทรีย์ระเหยจำนวน 19 ชนิด มีค่าสูงกว่ามาตรฐานของสหรัฐอเมริกา หรืออัตราความเจ็บป่วยของประชาชนในจังหวัดระยองและพื้นที่มาบตาพุดที่มีแนวโน้มสูงกว่าพื้นที่อื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นโรคมะเร็ง โรคระบบทางเดินหายใจ ภูมิแพ้หรือโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ เป็นต้น (เดชรัตน์ สุขกำเนิด, 2550, หน้า 90-107; ลำดับเหตุการณ์สำคัญของโครงการอิสรทัศน์ซีบอร์ด, 2557)

ปัญหามลพิษและปัญหาสังคม (ปัญหาสังคมเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นและเกี่ยวเนื่องตามมาตั้งแต่ช่วงแรกของการพัฒนาอุตสาหกรรม แต่ปัญหาเหล่านี้ก็ไม่ได้ได้รับการแก้ไขให้หมดไป) ที่ดำรงอยู่ในพื้นที่มาบตาพุด ประกอบกับสถานการณ์มลพิษที่มีแนวโน้มส่งผลกระทบต่อสุขภาพของชาวบ้านที่อาศัยอยู่โดยรอบโรงงานอุตสาหกรรม เป็นสาเหตุนำไปความขัดแย้งระหว่างผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากความขัดแย้งระดับจังหวัดหรือความขัดแย้งในชุมชน เช่น การจัดสร้างโรงงานกำจัดกากพิษอุตสาหกรรมของเจน โกว์ การขโมยชุดทรายในที่สาธารณะ การระเบิดภูเขาเพื่อทำโรงโม่หิน การบุกรุกป่าชายเลน การตั้งโรงงานไฟฟ้าที่ใช้ถ่านหิน การย้ายโรงเรียนเพื่อหนีโรงงาน ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง ปัญหาการแย่งชิงน้ำของอุตสาหกรรมหรือการแย่งชิงพื้นที่ระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับชุมชน เป็นต้น

ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับโรงงานอุตสาหกรรมเช่นนี้เริ่มกลายเป็นประเด็นที่สาธารณะรับรู้มากขึ้น เพราะสื่อมวลชนเริ่มนำเสนอข่าวที่ทำให้เห็นภาพของปัญหาสิ่งแวดล้อม การเคลื่อนไหวของผู้กระทำการกลุ่มอื่น ๆ ที่ไม่เห็นด้วยกับการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น การชุมนุมประท้วง การฟ้องศาลปกครองระยอง เพื่อให้มีการประกาศเขตควบคุมมลพิษหรือการฟ้องร้องต่อศาลปกครองกลาง เพื่อให้ระงับการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมจำนวน 76 โครงการกระทั่งศาลมีคำสั่งคุ้มครองชั่วคราว เป็นต้น

สถานการณ์ในพื้นที่มาบตาพุดที่ดำรงอยู่เช่นนี้ เกิดขึ้นท่ามกลางบริบทของสังคมโลกและสังคมไทยที่นักวิชาการหลายท่านเริ่มออกมาตั้งคำถามกับการพัฒนาภายใต้อุดมการณ์ทุนนิยมที่แม้จะนำมาซึ่งความเจริญด้านวัตถุและเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ แต่การพัฒนาในลักษณะกล่าวกลับส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (รวมถึงช่องว่างทางเศรษฐกิจ สังคมที่มีแนวโน้มมากขึ้นเรื่อย ๆ) ดังนั้น นับตั้งแต่กลางทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา จึงเริ่มมีการกล่าวถึงแนวคิดการพัฒนาที่มุ่งเน้นหรือสร้างความสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม กระทั่งเกิดแนวคิด “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development)” แนวคิดดังกล่าวถูกทำให้เป็นทางเลือกการพัฒนาที่มุ่งตอบสนองความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตได้รับผลกระทบ ต่อมาแนวคิดดังกล่าวกลายเป็นแนวคิดที่ครอบงำทั้งในเชิงทฤษฎี การวิจัยหรือโครงการพัฒนาของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก แนวทางการพัฒนาเช่นนี้ปรากฏให้เห็นอีกครั้งในเวทีโลกอีกครั้งผ่านการสร้างแนวคิดการพัฒนาที่เรียกว่า “เศรษฐกิจสีเขียว” (Green Economy) ช่วงกลางทศวรรษ 2550 ซึ่งถูกนิยามว่าเป็นรูปแบบการพัฒนาที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสุขภาวะของมนุษย์ที่ดีขึ้นและมีความยุติธรรมทางสังคม ขณะเดียวกันก็ต้องการลดความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม พร้อมกับแก้ไขปัญหาคาความขาดแคลนทางนิเวศ ในบริบทของสังคมไทย ณ ช่วงเวลาดังกล่าวก็เริ่มมีการพูดถึง

ทางเลือกการพัฒนาภายหลังเกิดวิกฤติเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 กระทั่งมีการเสนอให้ใช้แนวคิด
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) เป็นกรอบในการพัฒนาประเทศ

2.3.2 ปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้านิยามสีเขียวและความเป็นสีเขียว

ความต้องการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้สถานการณ์ปัญหามลพิษ
กลายเป็นเหตุให้เกิดปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้านิยามความเป็นสีเขียวทั้งของรัฐ (กลไกรัฐ) และ
กลุ่มทุนเพื่อยึดกุมความคิด กดทับปัญหา รวมถึงการเคลื่อนไหวของประชาชน ดังแสดงให้เห็นผ่าน
ปฏิบัติการที่สำคัญต่อไปนี้

2.3.2.1 รัฐกับปฏิบัติการยึดกุมความคิดผ่านปฏิบัติการสีเขียวในระดับมหภาค
ในช่วงที่มามีความตึงเครียดต่อปัญหาสุขภาพและปัญหาสุขภาพมีแนวโน้มส่งผลกระทบต่อสุขภาพของ
ชาวบ้านเช่นนี้ ทำให้พันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำต้องส่งกลไกรัฐทั้งด้านสิ่งแวดล้อม ด้าน
สาธารณสุข รวมทั้งกลไกด้านเศรษฐกิจที่ผูกพันอยู่กับอุดมการณ์การพัฒนาอุตสาหกรรมตามทฤษฎี
การสร้างเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Growth Theory) หรือมีผลประโยชน์เชิงโครงสร้างอยู่กับการ
พัฒนาอุตสาหกรรมออกมาปฏิบัติการ เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมและมลพิษแตกต่างกันแต่
ปฏิบัติการทั้งหมดนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าอยู่ภายใต้เอกภาพสูงสุดของอุดมการณ์การพัฒนาเดียวกัน
ดังบทบาทที่กลไกรัฐแต่ละด้านแสดงออกต่อไปนี้

1. กลไกรัฐด้านสิ่งแวดล้อม เป็นกลไกที่ออกมาปฏิบัติการเพื่อแสดงให้เห็นว่ามี
การตระหนักและให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาสุขภาพในพื้นที่ที่มีมลพิษ กระทั่งมีการกำหนด
แผนหรือจัดตั้งคณะกรรมการชุดต่าง ๆ เพื่อติดตามและแก้ไขปัญหา ตัวอย่างของกลไกรัฐที่ออกมา
ปฏิบัติการในด้านนี้ ก็คือ

1.1 กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การทำงานของกระทรวง
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ที่มีมลพิษมีกลไกที่สำคัญ 2 กลไก
ก็คือ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับกรมควบคุมมลพิษ

เมื่อวิเคราะห์ถึงบทบาทของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ในพื้นที่ที่มีมลพิษ ผู้วิจัยเห็นว่าบทบาททางด้านวิจัยและวิชาการ เช่น การศึกษาปัญหาสุขภาพ
และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ที่มีมลพิษ พ.ศ. 2549 ของกรมควบคุมมลพิษ ที่พบว่า ในบริเวณ
ดังกล่าวมีสารอินทรีย์ระเหยมากกว่า 40 ชนิด โดยเป็นสารที่ก่อมะเร็งถึง 20 ชนิด ซึ่งมีค่าเกินกว่า
ระดับการเฝ้าระวังคุณภาพอากาศในบรรยากาศของหน่วยงานคุ้มครองสิ่งแวดล้อมของอเมริกา
(USEPA) ถึง 19 ชนิด ผลการศึกษาดังกล่าวนำไปสู่การจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อเข้ามาแก้ไขปัญหา
มลพิษในพื้นที่ที่มีมลพิษ กระทั่งในระยะเวลาต่อมาได้มีการจัดทำแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษใน
พื้นที่จังหวัดระยอง พ.ศ. 2550-2554 เป็นต้น

นอกจากนี้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังมอบหมายให้กรมควบคุมมลพิษตั้งคณะทำงานเพื่อตรวจสอบโรงงานอุตสาหกรรมและบริเวณโดยรอบโรงงานอุตสาหกรรมทุกเดือนและหากโรงงานอุตสาหกรรมไม่สามารถดำเนินการควบคุมมลพิษได้กระทรวงฯ จะพิจารณาในการประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาบตาพุด หรือการร่วมมือกับองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น (Japan International Cooperation Agency: JICA) เพื่อศึกษาและกำหนดค่ามาตรฐานของการปล่อยสารระเหย รวมถึงการส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปตรวจคุณภาพบริเวณปากคลองตากวนและพื้นที่โดยรอบนิคมอุตสาหกรรมที่มีการร้องเรียน เช่นเดียวกันกับสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ออกมาให้ความเห็นว่า จะดำเนินการพิจารณารายงานผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA) ของโรงงานอุตสาหกรรมที่จะขออนุญาตใหม่อย่างเข้มงวด กล่าวได้ว่า การประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม (EIA) เริ่มก่อรูปความคิดในสังคมไทยตั้งแต่การประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518 ซึ่งมีการกำหนดให้มีการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมขึ้น อย่างไรก็ตามแล้วแต่ความคิดดังกล่าวเริ่มถูกปฏิบัติอย่างจริงจัง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 เป็นต้นมา ความคิดการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ถูกนิยามว่าเป็นการใช้หลักวิชาการในการทำนายหรือคาดการณ์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมทั้งทางบวกและทางลบของการดำเนินโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่จะส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางทรัพยากรธรรมชาติ ทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้เพื่อแสวงหาแนวทางในการหาทางป้องกันผลกระทบในทางลบที่อาจเกิดขึ้นและเพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า (เดชรัตน์ สุขกำเนิด, 2550)

1.2 คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อการบริหารจัดการมลพิษทางอากาศ บริเวณพื้นที่มาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง หน้าที่ของคณะกรรมการชุดนี้ คือ การเสนอแนะนโยบาย แนวทางและมาตรการในการจัดการมลพิษทางอากาศ บริเวณพื้นที่มาบตาพุด ต่อมาคณะกรรมการชุดนี้ได้ทำการประเมินศักยภาพในการรองรับมลพิษในพื้นที่มาบตาพุด พบว่า หากโรงงานทุกแห่งปล่อยก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ และก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์มาตามจริง จะทำให้ค่าออกไซด์ของไนโตรเจนและออกไซด์ของซัลเฟอร์เกินค่ามาตรฐานในบรรยากาศ จนนำไปสู่ข้อเสนอมติในการประกาศเขตควบคุมมลพิษ อย่างไรก็ตามแล้วแต่คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติกลับเห็นว่า ยังไม่มีความชัดเจนในประเด็นการเกิดโรคและความเจ็บป่วยของประชาชน รวมทั้งยังไม่มีความชัดเจนในเรื่องศักยภาพในการรองรับมลพิษทางอากาศ ทำให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติมีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นอีก 2 ชุด คือ คณะกรรมการศึกษาความสัมพันธ์ด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนกับปริมาณสารมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง และคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อแก้ไข

ปัญหามลพิษและกำหนดการพัฒนาในพื้นที่มาบตาพุด โดยให้คณะกรรมการชุดหลังนี้จัดทำแผนปฏิบัติการลดมลพิษทั้งระบบและประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อประมวลแผนปฏิบัติการย่อยของแต่ละหน่วยงาน หลังจากนั้นให้สรุปเป็นแผนรวมที่มีการกำหนดเป้าหมายและระยะเวลาอย่างชัดเจนและหากไม่สามารถแก้ไขปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นได้จะมีการพิจารณาประกาศให้พื้นที่มาบตาพุดเป็นเขตควบคุมมลพิษต่อไป (มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และคณะ, ม.ป.ป., หน้า 75-76)

ต่อมาในการประชุมของคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษและกำหนดการพัฒนาในพื้นที่มาบตาพุด ได้มีมติเห็นชอบกับกรอบการดำเนินงานและแนวทางการจัดทำแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง พ.ศ. 2550-2554 และคณะกรรมการฯ ได้มอบหมายให้ฝ่ายเลขานุการของคณะกรรมการฯ ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เพื่อจัดทำแผนดังกล่าวขึ้น และให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน และผู้ประกอบการอุตสาหกรรม จัดส่งแผนปฏิบัติการให้กับฝ่ายเลขานุการของคณะกรรมการฯ เพื่อจัดทำเป็นร่างแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยองต่อไป ในระหว่างวันที่ 23-24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 คณะกรรมการฯ ได้จัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการและยกร่างแผนปฏิบัติการฯ โดยมีผู้เข้าร่วมทั้งจากหน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนเข้าร่วม กระทั่งในวันที่ 16 มีนาคม พ.ศ. 2550 คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติจึงมีมติเห็นชอบแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง พ.ศ. 2550-2554 ตามที่คณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษและกำหนดการพัฒนาพื้นที่มาบตาพุดนำเสนอมา (มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และคณะ, ม.ป.ป., หน้า 76)

เมื่อพิจารณาถึงสาระสำคัญของแผนฉบับแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง พบว่า มีเป้าหมายที่สำคัญ คือ การลดปริมาณการปล่อยมลพิษทางอากาศ มลพิษทางน้ำ ขยะและกากของเสียอุตสาหกรรมให้เป็นไปตามกฎหมายหรือดีกว่าที่กฎหมายกำหนด การทำให้คุณภาพน้ำและคุณภาพอากาศอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานภายใน 1 ปี ประชาชนได้รับการดูแล รักษาและฟื้นฟูสุขภาพอนามัยอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ชุมชนในพื้นที่ที่มีความเข้มแข็งมีส่วนร่วมในการติดตาม ตรวจสอบ เฝ้าระวังคุณภาพสิ่งแวดล้อมและการระบายมลพิษจากแหล่งกำเนิดได้อย่างต่อเนื่องและการพัฒนาพื้นที่ในอนาคตไม่ให้เกิดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัยและสอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่ (มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และคณะ, ม.ป.ป., หน้า 79)

ทั้งนี้การดำเนินงานตามแผนแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ แผนเร่งด่วน (พ.ศ. 2550) ใน 4 อำเภอและ 1 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอบ้านฉาง อำเภอปลวกแดง อำเภอบ้านค่าย และกิ่งอำเภอนิคมน้ำพัฒนา โดยมุ่งเน้นในการแก้ไขปัญหาโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในนิคมอุตสาหกรรม เขตประกอบการอุตสาหกรรมและอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ส่วนแผนระยะยาว (พ.ศ. 2551-2554) คือ ขยายพื้นที่เป้าหมายให้ครอบคลุมทั้งจังหวัดระยอง การดำเนินการดังกล่าวจะมีงบประมาณในการสนับสนุนสำหรับ 115 โครงการย่อยจาก 144 โครงการย่อยรวมทั้งสิ้น 21,089 ล้านบาท โดยมีแหล่งเงินสนับสนุนจากงบประมาณแผ่นดิน งบประมาณของกรมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ผู้ประกอบการและมูลนิธิระยองเข้มแข็ง เป็นต้น ส่วนในระยะยาวจะมีการจัดตั้งกองทุนสนับสนุนการพัฒนาระยะยาวประกอบด้วย มูลนิธิระยองเข้มแข็ง เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานโครงการในระดับจังหวัดในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนและพัฒนาพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการผลิตภาคอุตสาหกรรม และการจัดตั้งมูลนิธิกองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมชุมชนเมืองมาตาพุดและเทศบาลบ้านฉาง เพื่อแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพและวิถีชีวิตของประชาชน รวมถึงการดำเนินการติดตาม ตรวจสอบ ป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในระยะยาว ในการดำเนินงาน ได้มีการสร้างกลไกในการบริหารจัดการทั้งในระดับนโยบาย ระดับพื้นที่ เช่น การแต่งตั้งคณะกรรมการพหุภาคีเพื่อกำกับการดำเนินการปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง พ.ศ. 2550-2554 โดยการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้เสียในการพัฒนาอุตสาหกรรมให้เข้ามามีส่วนร่วมและอนุกรรมการด้านเทคนิคเพื่อกำกับดูแลและตรวจสอบการแก้ไขปัญหามลพิษของอุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง (มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และคณะ, ม.ป.ป., หน้า 81-82)

ภายหลังดำเนินการตามแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง พ.ศ. 2550-2554 ในช่วงเดือนมีนาคมถึงมิถุนายน พ.ศ. 2550 กลไกรัฐได้ออกมาแสดงผลการลดมลพิษตามเป้าหมายตัวชี้วัดได้มีการดำเนินการไปแล้ว มีดังนี้ (กรมควบคุมมลพิษ, 2557ก)

1. การควบคุมการระบายสารอินทรีย์ระเหยง่าย (VOCs) ของโรงงานอุตสาหกรรมในเขตนิคมอุตสาหกรรมได้มีการสำรวจจุดที่เกิดปัญหารั่วซึมที่มีนัยสำคัญพบ จำนวน 100 จุด และปรับปรุงแก้ไขแล้วเสร็จ 87 คงเหลือ 13 จุด สำหรับนอกเขตนิคมฯ สำรวจพบเจอ 118 จุด และมีการจัดทำบัญชีแหล่งกำเนิดแหล่งรั่วซึมที่มีนัยสำคัญทั้งพื้นที่และจัดทำแผนดำเนินการแก้ไขปัญหาให้เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดต่อไป

2. การปรับลดการระบายก๊าซออกไซด์ของไนโตรเจน (NOx) ในเขตนิคมอุตสาหกรรมมีโรงงานที่สมัครใจลดการระบายมลพิษลงจากเดิม 24 โรงงานเป้าหมายการปรับลดมลพิษร้อยละ 7 เทียบกับอัตราการระบายสูงสุด ผลการดำเนินการปรับลดได้ร้อยละ 3.3

3. การปรับลดการระบายก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (SO₂) ในเขตนิคมอุตสาหกรรมมีโรงงานที่สมัครใจลดการระบายมลพิษลงจากเดิม 14 โรงงาน เป้าหมายการปรับลดมลพิษร้อยละ 16.9 เทียบกับอัตราการระบายสูงสุด ผลการดำเนินการปรับลดได้ร้อยละ 3.2
4. การลดปริมาณขยะของโรงงานอุตสาหกรรมในเขตนิคมอุตสาหกรรม กำหนดเป้าหมายลดปริมาณขยะ 461,273 ตัน/ปี ผลการดำเนินการลดได้แล้ว 90,586 ตัน/ปี
5. การลดปริมาณการระบายน้ำทิ้งของโรงงานอุตสาหกรรมในเขตนิคมอุตสาหกรรมเป้าหมายลดปริมาณการระบายน้ำทิ้ง 700,000 ลูกบาศก์เมตร/ปี ผลการดำเนินการลดได้แล้ว 977,058.3 ลูกบาศก์เมตร/ปี
6. การควบคุมการระบายสารอินทรีย์ระเหยง่าย (VOCs) ของโรงงานอุตสาหกรรมในเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด 39 แห่ง มีการสำรวจจุดที่มีโอกาสเกิดปัญหารั่วซึม และปรับปรุงแก้ไขจุดที่พบปัญหาและอยู่ระหว่างการจัดทำทะเบียนแหล่งกำเนิดแบบฟุ้งกระจาย (Fugitive Sources) ของผู้ประกอบการ
7. การกำหนดมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม ได้มีการกำหนดค่ามาตรฐาน VOCs ในบรรยากาศโดยทั่วไป 9 ชนิด และอยู่ระหว่างการพิจารณากำหนดค่าเฝ้าระวัง (Screening Level) สำหรับสารอินทรีย์ระเหยง่าย (VOCs) ในบรรยากาศโดยทั่วไป 20 ชนิด
8. การกำหนดมาตรฐานแหล่งกำเนิด อยู่ระหว่างการพิจารณากำหนดร่างมาตรฐานสารอินทรีย์ระเหยง่าย (VOCs) จากแหล่งกำเนิดอุตสาหกรรม ได้แก่ มาตรฐานควบคุมการรั่วซึมของอุปกรณ์ในโรงกลั่นน้ำมันและปิโตรเคมี และมาตรฐานการระบายสารอินทรีย์ระเหยง่าย (VOCs) จากโรงกลั่นน้ำมันและปิโตรเคมี เป็นต้น
9. การควบคุมการระบายก๊าซออกไซด์ของไนโตรเจนและก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ได้มีการขอความร่วมมือจากโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ ซึ่งปัจจุบันมีโรงงานเข้าร่วมดำเนินงานลดการระบายก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ (NO_x) จำนวน 22 โรงงาน และลดการระบายก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (SO₂) จำนวน 12 โรงงาน
10. การลดปริมาณขยะ และการระบายน้ำทิ้งของโรงงานในเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด
11. การตรวจสอบและกำกับดูแลปริมาณการระบายมลพิษของโรงงานในเขตประกอบการอุตสาหกรรมไออาร์พีซีและโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ประเภทโรงเหล็ก โรงไฟฟ้า และอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ได้ให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขปัญหามลพิษที่ตรวจพบ รวมทั้งให้โรงงานจัดทำแผนงานลดปริมาณการปล่อยสารอินทรีย์ระเหยง่าย (VOCs),

ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (SO₂), ก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ (NO_x) ขยะมูลฝอยและกากของเสีย และการระบายน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรม

นอกจากแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยองฯ แล้ว ประธานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (ในขณะนั้น: นายโฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์) ยังออกมา กำหนดระยะเวลาให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาหมอกพิษดำเนินการแก้ไขปัญหา อย่างเร่งด่วนและจริงจัง รวมถึงการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา และ สั่งให้โครงการที่ยังไม่ได้รับการอนุมัติการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA) จำนวน 10 โครงการชะลอการลงทุนออกไป ทั้งนี้หากไม่สามารถแก้ไขปัญหาหมอกพิษได้ภายในระยะเวลา 1 ปี รัฐบาลจะประกาศให้พื้นที่มาบตาพุดเป็นเขตควบคุมมลพิษโดยทันที (เดชรรัตน์ สุขกำเนิด, 2550)

ปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาหมอกพิษดังกล่าว เกิดขึ้นควบคู่กับการที่กลไกรัฐในด้านสิ่งแวดล้อมออกมามอกการันตีด้วยการใช้ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ เพื่อแสดงให้เห็นว่า สิ่งแวดล้อมในพื้นที่ไม่ได้มีปัญหาอย่างที่ถูกนำเสนอออกมา โดยการแสดง “ความเป็นมาตรฐาน” เช่น สถานการณ์สิ่งแวดล้อมทางอากาศ ผลการติดตามตรวจสอบคุณภาพอากาศโดยสถานีตรวจวัดคุณภาพในพื้นที่มาบตาพุดระหว่างปี พ.ศ. 2549-2551 พบว่า ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ในโตรเจน-ออกไซด์ ผุ่นละอองมีค่าอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน ส่วนสารอินทรีย์ระเหยง่าย (VOCs) ในปี พ.ศ. 2550 ก็ไม่เกินค่ามาตรฐานตามที่กฎหมายกำหนด ดังนั้น จึงไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและในปี พ.ศ. 2551 ปัญหาในภาพรวมของสารอินทรีย์ระเหยง่าย โดยพิจารณาจากค่าเฉลี่ยรายปีของพื้นที่ลดลง เช่นเดียวกับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมทางน้ำที่กรมควบคุมมลพิษออกมายืนยันให้เห็นว่า คุณภาพน้ำทะเลชายฝั่งในปี พ.ศ. 2551 ส่วนใหญ่มีแนวโน้มดีขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2550 หรือคุณภาพน้ำในคลองทุกสายเทียบเท่าคุณภาพน้ำตามมาตรฐานแหล่งน้ำตามมาตรฐานแหล่งน้ำผิวดินสามารถนำมาใช้ในการอุตสาหกรรมและการอุปโภคบริโภคได้ โดยผ่านการฆ่าเชื้อโรคตามปกติ เป็นต้น (คำพิพากษาศาลปกครองกลาง, 2553, หน้า 9-12)

2. กลไกรัฐด้านสาธารณสุข กลไกรัฐด้านนี้เป็นกลไกที่เข้ามามีบทบาทในด้านชีวนามัยของประชาชน โดยหน่วยงานที่เป็นผู้ปฏิบัติการหลักในด้านนี้ ก็คือ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งมีกลไกทำงาน คือ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด และโรงพยาบาลศูนย์/โรงพยาบาลทั่วไป นอกจากนี้ยังมีสำนักโรคจากการประกอบอาชีพและสิ่งแวดล้อมในสังกัดกรมควบคุมโรค ซึ่งเป็นหน่วยที่ทำงานวิชาการด้านอาชีวอนามัย ถือเป็นกลไกที่ออกมาปฏิบัติการ เพื่อแสดงให้เห็นว่ารัฐตระหนักและให้ความสำคัญกับสุขภาพ อนามัยของประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดและจังหวัดระยอง ภายใต้สถานการณ์ที่ประชาชนเผชิญกับปัญหาหมอกพิษที่อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพเช่นนี้ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดระยอง พยายามทำให้เห็นภาพการทำงานใน

เชิงรุกเพื่อป้องกัน แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น การของบประมาณเพื่อดำเนินการดูแลสุขภาพภายในแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง พ.ศ. 2550-2554 เพื่อดำเนินโครงการพัฒนาระบบบริการสาธารณสุขรองรับผู้ป่วยหรือผู้ได้รับผลกระทบจากอุบัติเหตุสารเคมี จากอาชีวอนามัยและสิ่งแวดล้อม และจากการขยายตัวของประชากรในเขตอุตสาหกรรมปี พ.ศ. 2550-2554 โครงการพัฒนางานศูนย์รักษาพิษสารเคมีอันตรายภาคตะวันออกเฉียงเหนือของโรงพยาบาลระยอง ปี พ.ศ. 2550-2554 โครงการหน่วยแพทย์เคลื่อนที่เพื่อสุขภาพของประชาชนในเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดปี พ.ศ. 2550-2554 โครงการสอบสวนโรคจากสิ่งแวดล้อมเคลื่อนที่เร็ว ปี พ.ศ. 2550-2554 เป็นต้น

ผลการดำเนินงานในด้านสาธารณสุข (ตามแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง) จากการรายงานของรัฐ พบว่า กระทรวงสาธารณสุขได้จัดหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ทำการตรวจรักษาประชาชนในพื้นที่ 25 ชุมชน และหากมีการพบผู้ป่วยโรคระบบทางเดินหายใจจะทำการตรวจวินิจฉัยและสอบสวนโรคโดยละเอียด หรือในกรณีที่มีผู้ป่วยจากโรคที่อาจมีโอกาสเกิดจากมลพิษจะทำการสอบถามข้อมูลเชิงลึกของผู้ป่วยเพื่อเฝ้าระวังปัญหาที่เกิดขึ้น ส่วนการศึกษาความสัมพันธ์ด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนกับปริมาณสารมลพิษอากาศ โดยคณะอนุกรรมการศึกษาความสัมพันธ์ของสุขภาพอนามัยของประชาชนกับปริมาณมลพิษทางอากาศในพื้นที่จังหวัดระยอง ได้บูรณาการข้อมูลด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่และได้ทำการศึกษาความสัมพันธ์ด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนกับปริมาณสารมลพิษอากาศ โดยมีหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมดำเนินงาน (กรมควบคุมมลพิษ, 2557ก)

การดำเนินการป้องกันและดูแลสุขภาพของประชาชนของกลไกรัฐด้านสาธารณสุขเช่นนี้ เกิดขึ้นพร้อมกับการที่กระทรวงสาธารณสุขได้รวบรวมข้อมูลการเจ็บป่วยในพื้นที่จังหวัดระยองและสรุปว่า ภายหลังจากเฝ้าระวังสุขภาพอนามัยของประชาชนรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและได้มีการตรวจสอบสารเมตาโบไลต์เบนซีนในปีสภาวะ จากการเฝ้าระวัง 2 ปี พบว่า อัตราผู้ป่วยมีลักษณะกระจายตัว ซึ่งไม่มีผลสัมพันธ์กับมลพิษในอากาศ ส่วนสถานการณ์โรคระบบทางเดินหายใจ พบว่า แม้โรคระบบทางเดินหายใจของประชาชนในจังหวัดระยองและของโรงพยาบาลมาบตาพุดจะมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นทุกปี แต่ผู้ป่วยจากโรงพยาบาลมาบตาพุดก็มีอัตราความเจ็บป่วยน้อยกว่าผู้ป่วยในทั้งระดับประเทศและระดับจังหวัด เช่นเดียวกันกับโรคหอบหืดที่มีแนวโน้มสูงขึ้น แต่อัตราผู้ป่วยในที่ได้จากโรงพยาบาลมาบตาพุดก็เป็นตัวเลขของความเจ็บป่วยที่น้อยกว่าทั้งในระดับประเทศและระดับจังหวัด ส่วนความเจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็งในภาพรวม พบว่า อัตราผู้ป่วยในของโรงพยาบาลมาบตาพุดมีจำนวนน้อยกว่าระดับประเทศและระดับจังหวัด ขณะที่ความเจ็บป่วยของประชาชนด้วยโรคมะเร็งตับ (ในปี พ.ศ. 2551) และมะเร็ง

ปอด (ระหว่างปี พ.ศ. 2550-2551) ก็มีแนวโน้มลดลงเช่นกัน (คำพิพากษาศาลปกครองกลาง, 2553, หน้า 8-9)

3. กลไกรัฐด้านเศรษฐกิจ เป็นกลไกที่ออกมาปฏิบัติการเพื่อแสดงให้เห็นว่า แม้ในมิติหนึ่งยังมีการขับเคลื่อนการสร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศภายใต้อุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยมต่อไป แต่ก็เป็นการขับเคลื่อนการสร้างความมั่งคั่งที่คำนึงถึงผู้มีส่วนได้เสียในการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ ตัวอย่างของกลไกรัฐทางเศรษฐกิจที่ออกมาแสดงบทบาทในสองมิตินี้ เช่น

มิติแรก กระทรวงอุตสาหกรรม ที่พยายามแสวงหารูปแบบการบริหารจัดการแบบใหม่ในลักษณะของการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นที่ยอมรับจากทั่วโลก เพื่อนำมาใช้และให้โรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ นำไปเป็นกรอบในการบริหารจัดการโรงงานอุตสาหกรรมของตนเอง ทั้งนี้เพื่อสื่อสารและทำให้ผู้คนในสังคมเห็นถึงความเป็นมาตรฐานและการตระหนักหรือเอาใจจริงเอาใจต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของกลไกรัฐและ โรงงานอุตสาหกรรม ดังเช่นในช่วงทศวรรษ 2550 ที่กระทรวงอุตสาหกรรมได้ขับเคลื่อนและผลักดันให้โรงงานอุตสาหกรรมเดินหน้าไปสู่การเป็น “อุตสาหกรรมสีเขียว (Green Industry)” ซึ่งเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ยึดมั่นในการประกอบกิจการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยการมุ่งเน้นในเรื่องของการพัฒนาและปรับปรุงกระบวนการผลิตและการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม พร้อมกับการประกอบกิจการด้วยความรับผิดชอบต่อสังคมทั้งภายในและภายนอกองค์กรตลอด โซ่อุปทาน เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาอุตสาหกรรมสีเขียว, 2556, หน้า 1)

การปฏิบัติการสู่การเป็นโรงงานอุตสาหกรรมสีเขียวของกระทรวงอุตสาหกรรม เกิดขึ้นควบคู่กับการที่รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม (ในขณะนั้น: นายปิยะบุตร ชลวิจารณ์) ได้สั่งให้การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยพิจารณามาตรฐานสิ่งแวดล้อมของสหภาพยุโรปและสหรัฐอเมริกา เพื่อนำมาใช้กับมาตรฐานของไทย รวมทั้งให้เข้าไปตรวจสอบมลภาวะในนิคมอุตสาหกรรมที่เอกชนเป็นผู้ดำเนินการที่อยู่ในข่ายจะก่อให้เกิดปัญหามลพิษและกระทบต่อประชาชนในพื้นที่ ขณะเดียวกันรองปลัดกระทรวงอุตสาหกรรมก็ได้ส่งเจ้าหน้าที่กรมโรงงานอุตสาหกรรมเข้าไปช่วยเหลือเจ้าหน้าที่อุตสาหกรรมจังหวัด เพื่อตรวจสอบการปล่อยมลพิษของโรงงานอุตสาหกรรมให้อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานตามพระราชบัญญัติของกรมโรงงานอุตสาหกรรม (เดชรัตน์ สุขกำเนิด, 2550)

มติที่สอง การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย เป็นผู้นำเข้าแนวคิด อุตสาหกรรมเชิงนิเวศ (Eco-Industry) เพื่อแก้ไขปัญหาโรงงานในเขตนิคมอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม กล่าวได้ว่าเดิมที่ความคิดการบริหาร โรงงานอุตสาหกรรมผ่านตัวแบบนิคมอุตสาหกรรมเป็นตัวแทนของความคิดที่ต้องการลดต้นทุนการผลิตและจำกัดการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมแบบไร้ระเบียบ โดยการนำโรงงานอุตสาหกรรมมารวมในพื้นที่เดียว อย่างไรก็ดีแล้วแต่ผลจากการนำโรงงานอุตสาหกรรมมารวมไว้ในสถานที่เดียวกันผ่านตัวแบบนิคมอุตสาหกรรมเช่นนี้ กลับสร้างปัญหาที่สำคัญตามมา คือ ชุมชนหรือพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมเหล่านั้นตั้งอยู่ต้องเผชิญกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากโรงงานอุตสาหกรรม เช่น ปัญหามลพิษน้ำ อากาศ การเพิ่มขึ้นของประชากร การเพิ่มขึ้นของขยะอุตสาหกรรม ความพร้อมของสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ทำให้การนิคมอุตสาหกรรมต้องแสวงหากลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหา กระทั่งกลายเป็นที่มาขององค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายของผู้ประกอบการในการดูแลสิ่งแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่นหรือที่รู้จักในนามของชุดความรู้ที่ว่าด้วยอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ ชุดความรู้ดังกล่าวได้วางกรอบให้โรงงานอุตสาหกรรมต้องปฏิบัติการ เพื่อก้าวเข้าสู่ความเป็นอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ เริ่มต้นจากการลดและป้องกันผลกระทบต่อผู้ภายนอก โดยการลดการปล่อยของเสียออกสู่ภายนอก เช่น มีการใช้เทคโนโลยีสะอาด เป็นต้น หลังจากนั้นก็เป็นขั้นของการสร้างเครือข่าย ผ่านการร่วมมือหรือสนับสนุนภายในกลุ่มอุตสาหกรรมหรือขอความร่วมมือระหว่างพื้นที่อุตสาหกรรม ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่ม โรงงาน ทั้งภายในกลุ่มและภายนอกกลุ่ม รวมทั้งขยายความร่วมมือไปยังองค์กรปกครองท้องถิ่นหรือชุมชนจนพัฒนาเป็นเครือข่ายอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ

ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยยังร่วมกับผู้ประกอบการในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดจัดตั้งกองทุนฟื้นฟูดูแลผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโรงงานอุตสาหกรรม โดยมีผู้แทนจาก 25 ชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดเป็นผู้ดูแลจัดการกองทุน นอกจากนี้การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยยังมีแผนปฏิบัติการลดมลพิษ ซึ่งมีเป้าหมายที่จะลดการปล่อยมลพิษให้ได้ร้อยละ 50 จากมลพิษที่ปล่อยอยู่ โดยมีมาตรฐานที่สำคัญ 2 มาตรการ คือ (เดชรัตน์ สุขกำเนิด, 2550)

มาตรการแรก การลดมลพิษจากการเผาไหม้ในระยะสั้นเร่งให้โรงงานอุตสาหกรรมในกลุ่มปิโตรเคมี รวมถึงโรงกลั่นน้ำมัน สารวจอุปกรณ์ และวาล์วต่าง ๆ ไม่ให้ชำรุด ป้องกันสารอินทรีย์ระเหยออกสู่อากาศ ส่วนระยะกลาง การนิคมอุตสาหกรรมจะประสานโรงงานอุตสาหกรรมให้ปรับปรุงข้อต่ออุปกรณ์ทุกชนิดที่มีจุดบกพร่องและเกิดการรั่วไหลจนปล่อยมลพิษ

ออกมา ระยะยาวจะมีการนำอุปกรณ์และเทคโนโลยีขั้นสูง เข้ามาติดตั้งในกระบวนการผลิตเพิ่มเติม เพื่อควบคุมสารอินทรีย์ระเหยให้เป็นไปตามมาตรฐานที่สากลยอมรับ

มาตรการที่สอง การลดมลพิษจากสารระเหย โดยการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยจะขอความร่วมมือไปยังโรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่นอกนิคมอุตสาหกรรม แต่อยู่ในพื้นที่มาบตาพุด เพื่อให้มีการติดตั้งอุปกรณ์ป้องกันการรั่วไหลของสารเคมีในโรงงานอุตสาหกรรมทั้งหมด ในส่วนของการแก้ไขปัญหา น้ำเสีย ได้มีการกำหนดให้โรงงานอุตสาหกรรมต้องรายงานปริมาณการใช้สารเคมีในระบบบำบัดน้ำเสียและคุณภาพน้ำก่อนและหลังบำบัดต่อการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยเดือนละครั้ง พร้อมทั้งให้มีการจัดทำรายงานสรุปผลติดตามตรวจวัดคุณภาพน้ำทั้งจากโรงงานอุตสาหกรรมและคุณภาพแหล่งน้ำที่รองรับตามเงื่อนไขรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม

ความตื่นตัวและการแสดงความใส่ใจของรัฐและกลไกรัฐในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม มลพิษและสุขภาพของประชาชนในพื้นที่จังหวัดระยองและมาบตาพุดดังกล่าวข้างต้นเกิดขึ้นควบคู่กับการสร้างเครื่องมือที่ถูกกล่าวอ้างว่าเป็นการป้องกันแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอันอาจเกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรม 2 เครื่องมือ คือ

1. การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ (Health Impact Assessment: HIA)

ความคิดการประเมินผลกระทบทางสุขภาพนี้เริ่มก่อตัวขึ้นในสังคมไทยประมาณ พ.ศ. 2543 และในปี พ.ศ. 2550 ได้มีการบรรจุแนวคิดดังกล่าวไว้ในพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 และภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ก็ประกาศใช้ตามมาโดยรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2550 ได้บัญญัติแนวคิดเรื่องการประเมินผลกระทบทางสุขภาพไว้ในมาตรา 67 วรรคสองที่ว่า “การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพจะกระทำไม่ได้ ยกเว้นจะมีได้ทำการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการ” กล่าวอีกนัยหนึ่ง การประเมินผลกระทบทางสุขภาพถูกกล่าวอ้างว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสังคมในการวิเคราะห์และคาดการณ์ผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบต่อสุขภาพของประชาชนที่อาจเกิดขึ้นจากนโยบาย โครงการหรือกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง โดยมีการประยุกต์ใช้

เครื่องมือที่หลากหลายและมีกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเหมาะสม เพื่อสนับสนุนให้เกิดการตัดสินใจที่จะเป็นผลดีต่อสุขภาพของประชาชนทั้งระยะสั้นและระยะยาว (เอชไอเอ, 2557)

2. การประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์ (Strategic Environmental Assessment: SEA) เป็นความคิดที่ถูกลำเอียงมาใช้เพื่อแก้ไขจุดอ่อนของการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA) ที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมในระดับโครงการ (เป็นการวิเคราะห์รายโครงการที่จะลงทุนในพื้นที่นั้น ๆ) ทำให้ไม่มีการพิจารณาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นพร้อมกันจากการพัฒนาหลายโครงการในเวลาเดียวกัน และผลกระทบที่สะสมในระยะยาว ดังนั้นความคิดการประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์จึงถูกนำเสนอขึ้น ในช่วงเวลาของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและประชาชนในวงกว้าง แนวคิดดังกล่าวถูกอ้างว่าเปรียบเสมือนกรอบแนวคิดและกระบวนการในการวิเคราะห์ ประเมินศักยภาพ และข้อจำกัดของสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่การพัฒนานโยบาย แผน แผนงาน โครงการขนาดใหญ่ในรายสาขา (Sectoral Based) หรือในเชิงพื้นที่ (Area Based) โดยบูรณาการมิติด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และเปรียบเทียบทางเลือกในการตัดสินใจ เพื่อให้มีคุณภาพ รอบคอบ โปร่งใส และมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ดังนั้น การประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์นี้จึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยทำให้เห็นภาพว่านโยบาย แผน แผนงาน และโครงการขนาดใหญ่ ลักษณะใดเหมาะสมกับพื้นที่ และช่วยบ่งชี้เรื่องหรือประเด็นที่ต้องให้ความสำคัญในการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมในระดับโครงการ (สุจิตรา วาสนาคำรงค์, 2554, หน้า 7-10)

2.3.2.2 กลุ่มทุนกับปฏิบัติการยึดกุมความคิดผ่านปฏิบัติการสีเขียวระดับจุลภาค โดยทุนกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามาลงทุนในพื้นที่มาบตาพุดต่างพยายามแสดงให้ถึงความเป็นมาตรฐานในกระบวนการผลิตผ่านการอธิบายและชี้ให้เห็นว่า โรงงานอุตสาหกรรมของตนเองไม่ได้ก่อให้เกิดมลพิษอันเนื่องมาจากในกระบวนการผลิตโรงงานอุตสาหกรรมเน้นการปล่อยหรือลดปริมาณของเสียออกสู่ธรรมชาติให้น้อยที่สุด เพราะมีการนำเข้าเทคโนโลยีและการบริหารจัดการที่ทันสมัย ซึ่งทั่วโลกยอมรับหรือเน้นการผลิตสินค้าและบริการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมหลากหลายประเภท รวมทั้งมีการทำงานเชิงรุกในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติทั้งในและนอกพื้นที่ ผ่านการจัดโครงการที่กลุ่มทุนได้ออกแบบมาเพื่อปกป้องดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างของปฏิบัติการของกลุ่มทุนภายใต้วาทกรรมความเป็นสีเขียวนี้ ผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างกลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่เข้ามาลงทุนในพื้นที่มาบตาพุด 2 กลุ่มเป็นกรณีศึกษา คือ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และบริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด ดังต่อไปนี้

1. บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยาม
ความเป็นสีเขียวของทุนกลุ่มนี้ผู้วิจัยเห็นว่าแสดงออกในสองมิติ คือ

มิติแรก เป็นการแสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการภายในบริษัทเพื่อให้เห็นว่า
ผลิตภัณฑ์ สินค้าที่บริษัททำการผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การออกมาแสดง
ข้อมูลที่ว่าทางบริษัทมีความมุ่งมั่นในการส่งเสริมและตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคใน
การใช้ผลิตภัณฑ์ที่ปลอดภัยและลดการปล่อยสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีการกำหนดกลยุทธ์สีเขียว (Green
Roadmap) เพื่อดำเนินงานด้านความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมใน 3 มิติ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ กระบวนการ
และความตระหนักรู้ของสังคม ขณะเดียวกันบริษัทก็มีแผนการดำเนินงานที่จะผลิตผลิตภัณฑ์ที่เป็น
มิตรกับสิ่งแวดล้อมสู่ตลาดเพิ่มมากขึ้นในอนาคต เช่น ผลิตภัณฑ์พลาสติกที่สามารถย่อยสลายได้
เชื้อเพลิงชีวภาพ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมุ่งมั่นในการพัฒนาธุรกิจพลังงานทดแทน เพื่อเสริมสร้าง
ความมั่นคงด้านพลังงานของประเทศในระยะยาว และส่งเสริมประเทศไทยให้เป็นศูนย์กลาง
Bio-Hub ในภูมิภาค หรือการจัดตั้ง “สถาบันวิจัยและเทคโนโลยี ปตท.” ซึ่งมีหน้าที่ในการดำเนินการ
ศึกษาวิจัยและพัฒนางานด้านผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียม ปิโตรเคมี สำหรับการสร้างความตระหนักรู้ของ
สังคมมีการสร้างกลไก “ฉลาดสิ่งแวดล้อมกลุ่ม ปตท.” ตามแนวทางและมาตรฐานสากล เพื่อช่วย
ส่งเสริมให้สังคมได้รับรู้อย่างมีประสิทธิภาพในมุมมองของการบริการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (บริษัท
ปตท. จำกัด, 2557ก) หรือในกรณีที่บริษัทได้กำหนดเป้าหมายเชิงกลยุทธ์ประจำปี 2563 เพื่อเป็น
กลไกในการขับเคลื่อนให้เกิดการปรับปรุงกระบวนการให้มีมาตรฐานการจัดการความมั่นคง
ความปลอดภัย อาชีวอนามัยและสิ่งแวดล้อม ดังต่อไปนี้ (บริษัท ปตท. จำกัด, 2557ข)

ตารางที่ 11 ตัวชี้วัดและเป้าหมายเชิงกลยุทธ์ของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ในการมาตรฐาน
การจัดการความมั่นคง ความปลอดภัย อาชีวอนามัยและสิ่งแวดล้อม

ตัวชี้วัด	เป้าหมายเชิงกลยุทธ์ ปี 2563
1. ปริมาณการระบายปริมาณสารอินทรีย์ระเหย (Volatile Organic Compounds: VOCs) ก๊าซ ออกไซด์ของไนโตรเจน ซึ่งคำนวณในรูปของ ก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ (Oxides of Nitrogen as Nitrogen Dioxide: NOx) และก๊าซ ซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (Sulfur Dioxide: SO ₂)	อัตราการเพิ่มการปล่อยมลพิษทางอากาศเป็น ศูนย์

ตารางที่ 11 (ต่อ)

ตัวชี้วัด	เป้าหมายเชิงกลยุทธ์ ปี 2563
2. จำนวนของผลิตภัณฑ์สีเขียว	เพิ่มจำนวนผลิตภัณฑ์สีเขียว
3. ปริมาณของเสียอันตรายที่กำจัดโดยวิธีการฝังกลบ	ปริมาณของเสียอันตรายที่กำจัดโดยวิธีการฝังกลบเป็นศูนย์
4. การปล่อยก๊าซเรือนกระจก	ลดปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (Scope 1 และ 2) ร้อยละ 15 เทียบกับการดำเนินธุรกิจตามปกติ (Business as Usual: BAU) ในฐานปี 2553
5. การใช้พลังงาน	ลดความเข้มของการใช้พลังงาน (Energy Intensity) อย่างน้อยร้อยละ 1.9 ต่อปีเมื่อเทียบกับการดำเนินธุรกิจตามปกติจนถึงปี 2560
6. การใช้น้ำ	ลดปริมาณการใช้น้ำในพื้นที่ที่มีความเสี่ยงสูง และควบคุมปริมาณน้ำใช้ไม่ให้เพิ่มขึ้นในพื้นที่ที่มีปริมาณการใช้น้ำสูง

มิติที่สอง เป็นการแสดงให้เห็นว่าบริษัทให้ความสำคัญดูแลสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทย เช่น กรณีพื้นที่มาบตาพุดและจังหวัดระยอง ทางบริษัทมีกิจกรรมในการอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง ดังเช่น การจัดสร้างสวนสมุนไพรสมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี โครงการส่งเสริมพื้นที่สีเขียวในจังหวัดระยอง โครงการระยองเมืองสีเขียว รวมถึงการส่งเสริมให้พนักงานในพื้นที่อนุรักษ์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ขณะที่ความสนใจและใส่ใจสิ่งแวดล้อม ในภาพรวมทางบริษัทก็มีนโยบายหรือกิจกรรมที่สะท้อนถึงความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (Green People/Public Awareness) ผ่านกลยุทธ์สีเขียว (Green Roadmap) กระทั่งเกิดการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลากหลายไม่ว่าจะเป็นปลูกป่า การร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน/นักอนุรักษ์/นักวิชาการ/สื่อมวลชนจัดตั้ง “สถาบันลูกโลกสีเขียว” เพื่อเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่พิจารณาและมอบรางวัล “ลูกโลกสีเขียว” ซึ่งเป็นรางวัลที่มอบให้แก่ชุมชน บุคคล กลุ่มเยาวชน งานเขียน ความเรียงเยาวชน สื่อมวลชนที่มีผลงานในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดตั้งสถาบันปลูกป่า ปตท. (PTT Forestry Institute Project: FOI) เป็นต้น (บริษัท ปตท. จำกัด, 2557ค)

2. บริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด ทูกลุ่มนี้พยายามทำให้เห็นภาพความเป็นสีเขียวภายใต้กรอบการพัฒนาที่ยั่งยืนผ่านปฏิบัติการที่สำคัญของบริษัท ดังต่อไปนี้

ปฏิบัติการแรก การกำหนดนโยบายการพัฒนาอย่างยั่งยืนของบริษัท เพื่อมุ่งเน้นการสร้างวัฒนธรรมความปลอดภัย ตามแนวทาง 7 หลักการด้านความปลอดภัย (7 Safety Principles) รวมถึงการยกระดับมาตรฐานความปลอดภัยในการทำงานให้เทียบเท่ากับระดับสากล การจัดทำมีการดูแลสภาพแวดล้อมในสถานที่ทำงานเพื่อให้พนักงานมีความเป็นอยู่และสุขภาพอนามัยที่ดี การมุ่งสู่การเป็นต้นแบบ (Role Model) ของโรงงานสีเขียว (Green Manufacturing) เน้นควบคุมและลดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม โดยปราศจากข้อร้องเรียนจากชุมชน การยกระดับให้ดีกว่าค่ามาตรฐานและร่วมพัฒนาให้เป็นอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ โดยการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก การควบคุมและลดผลกระทบด้านกลิ่น เสียง และควัน อันเกิดจากกิจกรรมโรงงานทั้งในกรณีปกติและกรณีฉุกเฉิน การลดปริมาณการฝังกลบกากของเสียให้เป็นศูนย์ การควบคุมการปล่อยสารอินทรีย์ระเหยง่าย (VOCs) ให้เคร่งครัดกว่ามาตรฐาน การเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้เป็นแนวป้องกันมลพิษ (Protection Strip) บริเวณเขตรั่วโรงงาน ผลักดันให้พนักงานทุกระดับและพันธมิตรทางธุรกิจ มีส่วนร่วมในกิจกรรมรับผิดชอบต่อสังคม กระตุ้นให้พนักงานทุกระดับและพันธมิตรทางธุรกิจมีจิตสำนึกในการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) (บริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด, 2557ก)

ปฏิบัติการที่สอง การแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SCG Chemicals Executive SD & CSR Committee) เพื่อกำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินงานด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืน ประกอบไปด้วยคณะกรรมการชุดต่าง ๆ คือ คณะกรรมการการพัฒนาอย่างยั่งยืนระดับปฏิบัติการ (SD Operation Committee) คณะทำงานด้านพลังงานและจัดการกากของเสีย อุตสาหกรรม คณะกรรมการชุมชนสัมพันธ์ คณะกรรมการจัดการด้านสุขภาพ รวมถึงการจัดตั้งหน่วยงานที่ทำหน้าที่ด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ครอบคลุมทั้งระดับธุรกิจ และในระดับบริษัท (บริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด, 2557ข)

ปฏิบัติการที่สาม การแสดงให้เห็นถึงการดำเนินธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การลดการใช้พลังงาน โดยการปรับปรุงกระบวนการผลิตและใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน โดยการบริหารจัดการด้านการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นระบบเริ่มจากการคัดเลือกวัตถุดิบที่มีคุณภาพและได้มาตรฐานสินค้าถูกต้องตามกฎหมายจากผู้ขายรายต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ในกระบวนการผลิตของโรงงานในกลุ่มปิโตรเคมี การจัดการน้ำ โดยทำแผนและ

ดำเนินการลดการใช้น้ำและการระบายน้ำทิ้ง และนำแนวคิด 3R (Reduce - ลดการใช้น้ำ Reuse - นำน้ำที่ผ่านการใช้ในกระบวนการหนึ่งมาใช้ซ้ำในอีกกระบวนการหนึ่ง Recycle - นำน้ำที่ใช้แล้วจากกระบวนการหนึ่งมาผ่านกระบวนการปรับปรุงคุณภาพแล้วนำกลับมาใช้ใหม่) การจัดการคุณภาพอากาศ โดยดำเนินการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (ก๊าซคาร์บอน ไดออกไซด์และก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์) ตั้งแต่การออกแบบ การปรับปรุงกระบวนการผลิต รวมถึงการลดการใช้พลังงาน ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากการเผาไหม้เชื้อเพลิง การจัดการของเสียบริษัท โดยเริ่มจากการลดการก่อให้เกิดของเสียจากแหล่งกำเนิด การคัดเลือกวัตถุดิบที่ทำให้เกิดกากของเสียน้อยที่สุด ขณะที่กากของเสียที่เกิดขึ้นนั้นจะถูกคัดแยกประเภทเพื่อที่จะนำกากของเสียไปใช้ซ้ำหรือใช้ประโยชน์ เช่น นำไปใช้เป็นวัตถุดิบทดแทนหรือเชื้อเพลิงทดแทน ในเตาเผาปูนซีเมนต์ เป็นต้น การจัดการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยการพัฒนาระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมของกลุ่มค้าไปสู่อุปกรณ์ ผ่าน โครงการ Greening the Supply Chain เพื่อยกระดับการจัดการสิ่งแวดล้อมของกลุ่มค้าไปสู่การปฏิบัติ การผลิตสินค้าและบริการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยให้ความสำคัญกับการวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อคิดค้นสินค้าและบริการที่มีมูลค่าเพิ่มสูง ส่งผลกระทบบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดและพัฒนาสังคมให้มีความเป็นอยู่ที่ดี (บริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด, 2557ค)

ภาพที่ 6 ตัวอย่างของการแสดงสัญลักษณ์เพื่อสะท้อนความเป็นสีเขียวของบริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด

ตัวอย่างของโครงการที่บริษัทนำมากล่าวอ้างถึงการดำเนินการตามแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน เช่น โครงการปลูกต้นไม้เพิ่มเติม เพื่อเป็นแนวป้องกันทางธรรมชาติระหว่างโรงงานและชุมชน โครงการลดผลกระทบจากการกำจัดสารประกอบไฮโดรคาร์บอน เนื่องจากงานซ่อมบำรุงด้วยวิธีการเผาที่ห่อเผา ซึ่งโครงการดังกล่าวมีแนวปฏิบัติที่สำคัญ 3 ประการ คือ ลดปริมาณของผลิตภัณฑ์ที่จะส่งไปเผาที่ห่อเผา ด้วยการลดปริมาณผลิตภัณฑ์ที่ค้างในระบบก่อนถึงช่วงซ่อมบำรุง นำผลิตภัณฑ์ที่ตกค้างในระบบ เนื่องจากการหยุดเดินระบบกลับมาใช้ซ้ำอีกครั้ง ลดผลกระทบจากการเผาสารผลิตภัณฑ์ส่วนเกิน เป็นต้น (บริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด, 2557ง)

จากตัวอย่างของกลุ่มทุนชาติรายใหญ่ทั้งสองข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวเข้าสู่ความเป็นสีเขียวผ่านการบริหารจัดการภายในและการดำเนินโครงการ/กิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นอย่างหลากหลาย ภายหลังจากการกล่าวอ้างถึงความห่วงใยต่อสิ่งแวดล้อมของโรงงานอุตสาหกรรม ปรากฏการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความสิ้นเปลืองของปฏิบัติการที่ทุนกลุ่มต่าง ๆ นำมาใช้เมื่อบริบทแวดล้อมในการพัฒนาอุตสาหกรรมเปลี่ยนแปลงไป เช่น กรณีที่มีปัญหาเรื่องผลประโยชน์ที่ชุมชนท้องถิ่นได้รับกลุ่มทุนเหล่านี้ก็พยายามนำเข้าและปฏิบัติการภายใต้วาทกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ ครั้นเมื่อเกิดปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อมพวกเขาก็เริ่มปฏิบัติการในขอบเขตที่กว้างขวางขึ้น คือ การให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่นในมิติเดียวกัน เปลี่ยนไปเป็นการให้ความสำคัญกับชุมชนและสิ่งแวดล้อมโดยรอบโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ซึ่งเป้าประสงค์ของการดำเนินการทั้งหมดก็เพื่อให้การขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมสามารถดำเนินการต่อไปได้ท่ามกลางแรงปะทะและกระแสกดดันทางสังคม

นอกจากปฏิบัติการสีเขียวในระดับโรงงานอุตสาหกรรมแล้ว ในช่วงปี พ.ศ. 2553 กลุ่มทุนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มทุนจากบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) บริษัท บีแอลซีพี เพาเวอร์ จำกัด กลุ่มบริษัท โกลว์ จำกัด บริษัท ดาว เคมิคอล ประเทศไทย จำกัด บริษัท วินิไทย จำกัด (มหาชน) บริษัท กรุงเทพ ซินธิติกส์ จำกัด และบริษัท สยามยูไนเต็ดสตีล (1995) จำกัด ได้ระดมเงินทุนกว่า 100 ล้านบาทในการจัดตั้งกลุ่ม “เพื่อนชุมชน” เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมต้นแบบที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งส่งเสริมคุณภาพชีวิตชุมชนทั้งด้านสุขภาพ การศึกษาเพื่อให้โรงงานอุตสาหกรรมและชุมชนอยู่ร่วมกัน ผ่านปฏิบัติการใน 3 มิติ คือ

มิติแรก ปฏิบัติการโรงงานสีเขียว (Green Operation) โดยโรงงานอุตสาหกรรมจะดูแลช่วยเหลือโรงงานอุตสาหกรรมด้วยกัน และสร้างข้อตกลงร่วมในการเป็นต้นแบบที่ดีในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและความปลอดภัย โดยการปฏิบัติการให้ดีกว่าที่กฎหมายกำหนดและมาตรฐานสากล และปรับปรุงให้ดีขึ้นตลอดเวลา พร้อมถ่ายทอดความรู้และแบ่งปันประสบการณ์

เพื่อยกระดับมาตรฐานอุตสาหกรรมให้มีมาตรฐานสูงขึ้นทัดเทียมกัน และก้าวสู่กระบวนการตรวจสอบดูแลตัวเอง เช่น การร่วมกับภาครัฐและชุมชนพัฒนาให้เป็นเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศน์ที่มีการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและความปลอดภัยดี ปฏิบัติตามมาตรการป้องกันและเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอย่างเคร่งครัดหรือให้ความร่วมมือในการตรวจสอบกันเอง รวมทั้งให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการตรวจสอบทั้งด้านการปฏิบัติการโรงงาน การตรวจวัดมลพิษด้านสิ่งแวดล้อมและความปลอดภัย เป็นต้น

มิตที่สอง การดูแลเอาใจใส่ชุมชนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี (Beyond CSR) เป็นความมุ่งมั่นของโรงงานอุตสาหกรรมที่จะดูแลเอาใจใส่ชุมชนด้วยความจริงใจเหมือนคนในครอบครัวเดียวกัน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน พร้อมทั้งแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาสุขภาพและการศึกษาของชุมชน ครอบคลุมพื้นที่ตำบล มาบตาพุด ห้วยโป่ง เนินพระ ทับมา มาบข่า และบ้านฉาง ด้านสุขภาพ ร่วมมือกับภาครัฐในการตรวจสุขภาพให้กับชุมชน เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลอย่างเป็นระบบ อาทิ หน่วยแพทย์เคลื่อนที่หรือเพิ่มศักยภาพและโอกาสให้กับเยาวชนในการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาหรือพัฒนาคุณภาพโรงเรียนให้ทัดเทียมกับโรงเรียนในระดับแนวหน้าของประเทศ จัดทุนการศึกษาแบบต่อเนื่องจนถึงระดับอุดมศึกษา เป็นต้น

มิตที่สาม การสื่อสารเสริมสร้างความเข้าใจ (Communication) โดยการสนับสนุนให้โรงงานอุตสาหกรรมร่วมมือกันพัฒนาการบริหาร จัดการสิ่งแวดล้อมและความปลอดภัยสู่อุตสาหกรรมสะอาดเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจและสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนอย่างเปิดเผย โปร่งใสเกี่ยวกับการดำเนินการด้านสิ่งแวดล้อมและความปลอดภัยของอุตสาหกรรม เช่น สื่อสารเสริมสร้างความรู้การรับมือเหตุฉุกเฉินให้ครบถ้วนทุกชุมชน ตั้งแต่การรับแจ้งเหตุ แนวทางปฏิบัติเมื่อเกิดเหตุ ไปจนถึงการให้ความช่วยเหลือหรือจัดเวทีชุมชนให้ความรู้เกี่ยวกับอุตสาหกรรมสะอาดเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และรับฟังเสียงสะท้อนจากชุมชนเพื่อนำมาปรับปรุงให้ดีขึ้นตลอดเวลา เป็นต้น

2.3.2.3 การวิเคราะห์วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมความเป็นสีเขียว

วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยามความเป็นสีเขียวเกิดขึ้น เมื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่สำคัญ 2 สถานการณ์ คือ ปัญหาทั้งมลพิษทางน้ำ มลพิษทางอากาศ มลพิษทางดิน ซึ่งปัญหามลพิษเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะส่งผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่และสถานการณ์ การเคลื่อนไหวต่อต้านการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังนั้น เพื่อให้อุดมการณ์การทุนนิยมสามารถดำเนินการขับเคลื่อนต่อไปได้ภายใต้บริบททางสังคมเช่นนี้ พันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำจึงต้องปฏิบัติการป้องกัน ขจัด แก้ไขปัญหามลพิษ รวมถึง

ปฏิบัติการเพื่อสานต่อวาทกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ ทั้งนี้เพื่อครองใจผู้คนในชุมชนท้องถิ่นในฐานะผู้มีส่วนได้เสียโดยตรงกับการพัฒนาอุตสาหกรรม

ปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยามความเป็นสีเขียวนี้ ผู้เห็นว่าเป็นปฏิบัติการร่วมระหว่างรัฐและทุน ซึ่งกลุ่มทุนแสดงออกให้เห็นผ่านการป้องกัน แก้ไขปัญหามลพิษในระดับจุลภาค (ระดับ โรงงานอุตสาหกรรม) โดยการกล่าวอ้างหรือแสดงหลักฐานเพื่อให้เห็นถึงรูปแบบการบริหารจัดการ โรงงานอุตสาหกรรมที่มีการลด/จัดการปล่อยมลพิษสู่สิ่งแวดล้อม รวมถึงการจัดทำโครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขณะที่ปฏิบัติการของรัฐและกลไกรัฐเน้นการจัดการแก้ไขปัญหามลพิษในระดับมหภาค (ภาพรวมทั้งพื้นที่) เช่น การจัดตั้งสถานีตรวจวัดคุณภาพอากาศ การจัดตั้งคณะกรรมการชุดต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหามลพิษหรือการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อทำหน้าที่ในการศึกษาปัญหามลพิษที่อาจจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนหรือการมีแผนทั้งระยะสั้น กลางและยาวในการจัดการแก้ไขปัญหาและยกระดับคุณภาพชีวิตทางสังคมของประชาชนในพื้นที่ให้ดีขึ้น การติดตามเร่งรัดให้หน่วยงานของรัฐปฏิบัติการแก้ไขปัญหา เป็นต้น

เป้าหมายในการผลิต/สร้างและปฏิบัติการภายใต้นิยามของความเป็นสีเขียว เช่นนี้ผู้วิจัยเห็นว่าพันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำต้องการสร้างเครื่องมือเพื่อทำหน้าที่ลดทอนข้อเรียกร้องต่าง ๆ ที่ประชาชนและผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมกล่าวถึง โดยการแสดงให้เห็นว่าข้อกังวลและปัญหาที่ประชาชนเผชิญอยู่พวกเขาไม่ได้ละเลย ในทางตรงกันข้ามพวกเขาต่างแสวงมาตรการและวิธีการหลากหลายรูปแบบเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านั้น รวมถึงลดทอนให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมกลายเป็นเรื่องแคบ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม (Managerialism) ดังนั้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มาตาปุดจึงเป็นเรื่องที่โรงงานอุตสาหกรรมและกลไกรัฐสามารถจัดหรือทำให้ปัญหาเหล่านั้นหมดไปได้ โดยใช้เครื่องมือบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม (Environmentality) ที่ได้รับการยอมรับจากทั่วโลก (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร, 2549ก, หน้า 285)

การปรับเปลี่ยนบทบาทของพันธมิตรชนชั้นนำจากการเป็นผู้นำในการสร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศสู่การคำนึงถึงสังคม/ชุมชนท้องถิ่น (ควบคู่กับการสร้างความมั่งคั่ง) และเข้าสู่การเป็นผู้นำในการปกป้องธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม (การแก้ไขปัญหามลพิษ) เช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นปฏิบัติการที่ต้องการครองความเป็นเจ้า (Hegemony) เพื่อทำให้พวกเขามีบทบาทในการชี้แนะหรือกำหนดทิศทางพัฒนาอุตสาหกรรม และเป็นความพยายามในการกดทับ ปิดกั้นปัญหาหรือความไม่ชอบมาพากลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาปุด ทั้งนี้เพราะหากมีการแก้ไขปัญหาในลักษณะอื่น นอกเหนือไปจากกรอบหรือวิธีการที่พันธมิตรชน

ชั้นนำกำหนดไว้ อาจจะทำให้กระทบกับความเชื่อมั่นของนักลงทุนและสร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะกระทบต่อความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและผลประโยชน์ที่กลุ่มทุนจะได้รับ ดังนั้นเป้าหมายของปฏิบัติการทั้งหมดนี้จึงเป็นไปเพื่อสืบทอดและสร้างความแข็งแกร่งให้กับอุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยม ดังที่วูล์ฟกัง ซาคส์ (Wolfgang Sach) ได้ชี้ให้เห็นว่า การชูประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมในกระบวนการพัฒนาเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดของลัทธิการพัฒนานิยม (Environmentalism as the Highest State of Developmentalism) เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วในนัยยะของปฏิบัติการเช่นนี้ของพันธมิตรชนชั้นนำจึงเป็นเพียงการเสนอทางเลือกภายใต้กรอบความรู้ของการพัฒนาชุดเดิมหรือเป็นเพียงการขยายขอบเขตของคำจำกัดความของนิยามการพัฒนาให้กว้างขวางออกไปเท่านั้น (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร, 2549ก, หน้า 285, 288)

ภาพรวมของวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมกระแสหลักในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาพุด

จากผลของวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมข้างต้นจะเห็นได้ว่า วาทกรรมทั้งหมดถูกผลิต/สร้าง โดยมีเป้าหมายเพื่อทำให้อุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยมที่มีจุดมุ่งหมายไปที่การสร้างเติบโตทางเศรษฐกิจเกิดความชอบธรรมโดยวาทกรรมเหล่านี้จะถูกเปลี่ยนรูปไปตามสถานการณ์ของการพัฒนาอุตสาหกรรมในแต่ละช่วงเวลา

เมื่อวิเคราะห์ถึงวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ถูกผลิต/สร้างและนำมาใช้ในช่วงแรกของการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาพุด เกิดขึ้นจากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจที่อุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าไม่สามารถเป็นจักรกลหลักในการสร้างความมั่งคั่งได้อีกต่อไป ดังนั้น ภายใต้โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำที่รวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ส่วนกลางทำให้นักการเมืองและเทคโนแครตในสถาบันที่ถูกออกแบบมาเพื่อตอบสนองอุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยมและองค์กรข้ามชาติ จึงร่วมกันปรับยุทธศาสตร์ในการพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่ กระทั่งก่อเกิดเป็นยุทธศาสตร์การเติบโตด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกและนำมาซึ่งการเกิดขึ้นของโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ คือ โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกและตัวแบบมาตาพุด กล่าวได้ว่า ในกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาพุดนั้น ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรได้มีการทำงานในเชิงความคิดผ่านการผลิต/สร้างวาทกรรม (Discourse) และพยายามสถาปनावาทกรรมที่ตนเองผลิต/สร้างขึ้นมานั้นมีอำนาจนำหรือครองความเป็นเจ้าเหนือวาทกรรมชุดอื่น ๆ (Hegemony Discourse) โดยการใช้กลยุทธ์ที่สำคัญ คือ การทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าการพัฒนาจะเป็นสิ่งที่น่าสนใจ ความเจริญ การอ้างอิงหรือทำให้การพัฒนาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเป็นวิชาการ ซึ่งจะต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญ

รวมทั้งการสร้างสถาบันการพัฒนาเพื่อขึ้นำกระบวนการพัฒนา ความพยายามครองความเป็นเจ้าทางวาทกรรมเช่นนี้เกิดขึ้นพร้อมกับสถานการณ์ในการพัฒนาอุตสาหกรรมถูกบังคับให้เกิดจากส่วนกลางและเป็นอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดมลพิษสูง รวมทั้งความต้องการพื้นที่เพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมอันส่งผลกระทบต่อชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น ทำให้ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรจำเป็นต้องสร้างวาทกรรมเพื่อกระตุ้นจินตภาพ และทำให้ผู้คนในสังคมและชุมชนท้องถิ่นเห็นถึงประโยชน์ของชาติและชุมชนท้องถิ่นที่จะเกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังนั้นวาทกรรมในช่วงแรกจึงไม่มีความสลบับมากเท่าใดนัก ในทางตรงกันข้ามกลับสะท้อนอุดมการณ์ทุนนิยมอย่างชัดเจน ดังเช่นวาทกรรม โชติช่วงชัชวาล หลังการผลิต/สร้างและสามารถใช้วาทกรรมชุดดังกล่าวตรึงและกระตุ้นจินตภาพของผู้คนได้แล้ว ปฏิบัติการภายใต้วาทกรรม โชติช่วงชัชวาลจึงเริ่มเกิดขึ้นโดยการนำของกลไกรัฐ ภายหลังจากดำเนินการรัฐและกลไกรัฐ ก็พยายามตอกย้ำให้เห็นถึงความสำเร็จจากการใช้อุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ โดยการนำ/อ้างถึงตัวเลขและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในพื้นที่ที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรม

วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้ความโชติช่วงชัชวาลถึงจุดอ้อมตัวเมื่อประเทศไทยได้กลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ประกอบกับการที่ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นเริ่มออกมาตั้งคำถามและเรียกร้องถึงผลประโยชน์ที่พวกเขาได้รับจากการพัฒนา (ซึ่งไม่เป็นไปตามคำโฆษณาที่ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรพยายามจะสื่อสารกับชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นเมื่อแรกเริ่มที่จะมีการพัฒนาอุตสาหกรรม) ดังนั้น การกล่าวอ้างถึงความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในมิติเดียวจึงไม่อาจที่จะสร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมได้อีกต่อไป เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรจึงต้องเปลี่ยนรูปและสร้าง (นำเข้า) วาทกรรมชุดใหม่ขึ้นมาผ่านคำอธิบายที่ถูกสื่อสารออกมาว่ารัฐและทุนไม่ได้มุ่งเน้นแต่การสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว ตรงกันข้ามการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจของรัฐและทุนนั้นกลับขึ้นอยู่กับฐานของการคำนึงถึงผู้คนในชุมชนท้องถิ่นที่อยู่รายรอบ ทำให้ในช่วงเวลานี้ จึงเห็นถึงวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ ซึ่งเป็นปฏิบัติการร่วมระหว่างรัฐและทุนเพื่อครอบครองความคิด โดยกลุ่มทุนต่างแสดงให้เห็นถึงการออกแบบองค์กร รวมถึงสร้างกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อชุมชนท้องถิ่นหรือความพยายามชดเชยผลประโยชน์ให้กับท้องถิ่นในหลากหลายรูปแบบ ขณะที่รัฐและกลไกรัฐจะเป็นผู้รับรองความสำเร็จของปฏิบัติการผ่านการมอบรางวัล เพื่อเป็นเครื่องการันตีผลการดำเนินงาน นอกจากนี้กลไกรัฐ เช่น การนิคมอุตสาหกรรมยังเป็นผู้ดำเนินโครงการรับผิดชอบต่อสังคมในระดับมหภาคผ่านความพยายามในการบูรณาการ โครงการทางสังคม

เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมของโรงงานอุตสาหกรรมที่ดำเนินอยู่เข้าด้วยกัน รวมถึงการปฏิบัติการ
ความรับผิดชอบต่อสังคมด้วยตัวกลไกรัฐเอง

วาทกรรมและปฏิบัติทางวาทกรรมภายใต้นิยามความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจเกิดขึ้นมาตั้งช่วงกลางทศวรรษ 2530 จนกระทั่งถึงปัจจุบันชนชั้นนำของประเทศไทยและพันธมิตรยังคงใช้ข้ออ้างจากวาทกรรมดังกล่าวนี้เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม อย่างไรก็ดีแล้วแต่ในช่วงปลายทศวรรษ 2530 นี้สถานการณ์การพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดเริ่มเผชิญกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและมลพิษ ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกับพื้นที่ทางการเมืองที่เริ่มเปิดกว้างมากขึ้นทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของประชาชนที่ไม่เห็นด้วยกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ทำให้วาทกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจเพียงชุดเดียวไม่มีพลังเพียงพอที่จะปิดกั้น กดทับปัญหาได้อีกต่อไป ทำให้ในช่วงต้นทศวรรษ 2540 ชนชั้นนำของประเทศไทยและพันธมิตรจึงจำเป็นต้องผลิต/สร้างวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่แสดงให้เห็นการคำนึงหรือใส่ใจต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความพยายามการในการแก้ไขปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นในพื้นที่ผ่านปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยามความเป็นสีเขียว กล่าวได้ว่าปฏิบัติการทางวาทกรรมดังกล่าวถือเป็นอีกหนึ่งปฏิบัติการร่วมระหว่างรัฐและทุน โดยที่กลุ่มทุนต่างพยายามกล่าวอ้างและอธิบายเพื่อแสดงให้เห็นว่าพวกเขาพยายามสร้างรูปแบบการบริหารจัดการที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการของบริษัทเพื่อทำให้เกิดการพัฒนาภายใต้นิยามการพัฒนาอย่างยั่งยืนหรือการนำเข้าเทคโนโลยีที่สะอาดและทันสมัย ซึ่งจะช่วยป้องกัน ลดการปล่อยมลพิษสู่สิ่งแวดล้อม กล่าวอีกนัยหนึ่ง กลุ่มทุนแสดงบทบาทภายใต้นิยามวาทกรรมเช่นนี้ในรูปแบบของการป้องกันปัญหา ขณะที่บทบาทของรัฐและกลไกรัฐจะเน้นไปที่บทบาทในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นสำคัญ เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการชุดต่าง ๆ เพื่อเข้ามาติดตามแก้ไขปัญหาการจัดการแผนปฏิบัติการเพื่อลดและขจัดมลพิษในพื้นที่มาบตาพุด เป็นต้น

บทที่ 5

วาทกรรมและปฏิบัติการของวาทกรรมต่อต้าน ในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด

อุดมการณ์การต่อต้านการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดเดิมถือเป็นอุดมการณ์ร่วมของชาวบ้านในพื้นที่มาบตาพุด เพราะการเข้ามาของพัฒนาอุตสาหกรรมได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตของผู้อยู่ในชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะการสูญเสียที่ดินทำกินของชาวบ้านจากการเวนคืนที่ดิน เพื่อรองรับการจัดตั้งโรงงานและนิคมอุตสาหกรรม แต่อุดมการณ์ต่อต้านการพัฒนา (ในช่วงแรก) ก็ไม่สามารถก่อรูปหรือผลิต/สร้างเป็นวาทกรรมต่อต้านได้ ในทางตรงกันข้ามอุดมการณ์ต่อต้านเช่นนี้กลับถูกกดทับ (Subjugation) ด้วยวาทกรรมที่ถูกผลิต/สร้างขึ้นโดยชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร กระทั่งนำไปสู่การครอบงำทางวาทกรรมทำให้วาทกรรมของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรครองความเป็นเจ้าในการพัฒนาอุตสาหกรรมได้ในช่วงแรกของการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม

อย่างไรก็ตามการครองความเป็นเจ้าทางวาทกรรมของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรภายใต้ตัวแบบการมาบตาพุด ก็เริ่มถูกสั่นคลอนอันเป็นผลให้วาทกรรมของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรเริ่มไม่มีพลังในการกดทับ ครอบงำความคิดของผู้อยู่ในครั้งแรกของการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม ที่เป็นเช่นนั้นเพราะภายหลังจากการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมผลของการพัฒนาอุตสาหกรรมได้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นทั้งผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่ต่อมากลายเป็นปัญหาหลักในพื้นที่มาบตาพุด

ด้วยสภาพปัญหาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมและพลังในการกดทับ ครอบงำของวาทกรรมกระแสหลักที่เริ่มอ่อนกำลังลงเช่นนี้ ทำให้ในสนามของวาทกรรม (Discursive Field) เริ่มเห็นถึงอุดมการณ์ต่อต้านการพัฒนาที่ชัดเจนยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามแล้วแต่การปรากฏตัวของอุดมการณ์ต่อต้านการพัฒนาอุตสาหกรรมในครั้งนี้ เป็นการปรากฏตัวขึ้นท่ามกลางสภาพเศรษฐกิจสังคมที่แตกต่างไปจากช่วงแรก กล่าวคือ มิติแรก ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดได้รับความสนใจมากขึ้นจากผู้อยู่ในสังคม โดยเฉพาะจากกลุ่มชนชั้นกลางและปัญญาชนหัวก้าวหน้าในเขตเมือง และมิติที่สอง ชาวบ้านมาบตาพุดหลายต่อหลายรายเริ่มสูญเสียที่ดินมากขึ้น (โดยเฉพาะหลังรัฐบาลของ พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ) การสูญเสียที่ดินเช่นนี้กลายเป็นเหตุให้วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวบ้านมาบตาพุดเปลี่ยนแปลงไป ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนจากการเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในสังคมก่อนอุตสาหกรรมไปเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในสังคม

อุตสาหกรรม กระทั่งทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งต้องมีชีวิตที่สัมพันธ์หรือพึ่งพากับโรงงาน อุตสาหกรรม ดังนั้น ท่ามกลางสภาพปัญหาและบริบททางสังคม เศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ จึงทำให้อุดมการณ์ต่อต้านการพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงหลังแตกตัวและเป็นไปใน 2 ลักษณะ คือ อุดมการณ์ต่อต้านที่เกิดขึ้นจากเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ในเขตเมืองที่ใช้กลยุทธ์ในการต่อต้าน (Strategies of Resistance) ในลักษณะของการต่อต้านความเป็นเจ้าทางวาทกรรม (Counter Hegemony Discourse) และอุดมการณ์ต่อต้านที่เกิดขึ้นจากชาวบ้านมาบตาพุดที่ผันตัวเองไปเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในสังคมอุตสาหกรรมที่มีลักษณะของอุดมการณ์เพื่อความอยู่รอด (Survival) และทำให้ตนเองอยู่ได้ (Existential) ในสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นผ่านความคิดการอยู่ร่วมกัน (Coexistence) ระหว่างชุมชน/ผู้คนที่ท้องถิ่นและโรงงานอุตสาหกรรม กระทั่งผู้คนกลุ่มนี้ได้สร้างกลยุทธ์โต้เถียง ประนีประนอมและการต่อรอง (Bargaining) กับโรงงานอุตสาหกรรม

ดังนั้น การวิเคราะห์วาทกรรมและปฏิบัติการของวาทกรรมต่อต้านในการพัฒนา อุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดนี้ ผู้วิจัยจึงจะนำเสนอให้เห็นถึงวาทกรรมและปฏิบัติการทาง วาทกรรมใน 2 ลักษณะใหญ่ ๆ จากคนสองกลุ่มที่มีความเชื่อแตกต่างกัน คือ

1. วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้าน (มาบตาพุด) ที่เป็นพันธมิตร
2. วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้าน (มาบตาพุด) รากหญ้าที่เป็น ผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่าย

วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้าน (มาบตาพุด) ที่เป็นพันธมิตร

ในหัวข้อวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้าน (มาบตาพุด) ที่เป็นพันธมิตร ผู้วิจัยขอแนะนำประเด็นหลักทั้งหมด 3 ประเด็น คือ ประเด็นแรก เป็น การวิเคราะห์อุดมการณ์และเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่กำกับการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทาง วาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ประเด็นที่สอง เป็นการวิเคราะห์วาทกรรมและปฏิบัติการทาง วาทกรรมที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ นำมาใช้เพื่อนำไปสู่เป้าหมายทางอุดมการณ์หรือความคิด ความเชื่อที่พวกเขามีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด และประเด็นสุดท้าย คือ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ให้เห็นถึงรูปแบบและกลไกในการขับเคลื่อนวาทกรรมและปฏิบัติการทาง วาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ

1. อุดมการณ์และเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่กำกับการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทาง
วาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ

เมื่อวิเคราะห์อุดมการณ์ของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้
ตัวแบบมาดากาสการ์นั้น จะเห็นได้ว่าอุดมการณ์ของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ เหล่านี้เป็นอุดมการณ์ที่
ปฏิเสธกรอบวิธีคิดของอุดมการณ์หลัก (พันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำ) และพยายามสร้างจินตภาพ
ของสังคมแบบใหม่ (New Social Imagination) เพื่อเรียกร้องให้ผู้คนเข้ามามีส่วนร่วมต่อต้านกับ
โครงสร้างอุดมการณ์การพัฒนากระแสหลักของสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ พวกเขาปฏิเสธ
อุดมการณ์แบบทุนนิยมที่ใช้และมีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อนการสร้าง
ความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจ โดยพวกเขาพยายามชี้ให้เห็นถึงความล้มเหลวใน
กระบวนการพัฒนาที่อยู่ภายใต้กรอบหรือวิธีคิดของอุดมการณ์พัฒนากระแสหลัก
ในมิติต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

มิติแรก ความล้มเหลวทางแนวคิดทฤษฎีที่ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรท่องและ
กอดคัมภีร์ความทันสมัย (Modernization) และการทำให้ประเทศไทยเป็นแบบตะวันตก
(Westernization) ซึ่งเรียกรวม ๆ ว่า “ทฤษฎีการพัฒนากระแสหลัก” โดยการพัฒนาแบบนี้มีสูตร
สำเร็จว่าหากตัวเลขเศรษฐกิจโต (มีรายได้จากการผลิตสินค้าและส่งออก) ประชาชนก็จะมีรายได้
เพิ่มขึ้น เมื่อรายได้เพิ่มขึ้นความเป็นอยู่ก็จะดีขึ้น นำไปสู่การยกระดับการพัฒนาสังคมและการเมือง

มิติที่สอง ความล้มเหลวทางนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา ผลพวงของการกอด
คัมภีร์และมีสูตรสำเร็จในการพัฒนานำมาซึ่งการกำหนดนโยบายภายใต้ฐานคิดทฤษฎีความทันสมัย
กล่าวคือ การจะทำให้ทันสมัยแบบตะวันตกได้ก็ต้องเร่งสร้างความเติบโตให้กับตัวเลขเศรษฐกิจ
ผ่านทฤษฎีความเจริญเติบโต (Growth Theory) ความล้มเหลวของนโยบาย/ยุทธศาสตร์การพัฒนา
ของไทยสะท้อนให้เห็นได้จากตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม เช่น ความพยายามมุ่งมั่นบนหนทางทุนนิยม
โดยเชื่อว่าระบบทุนนิยมเป็นระบบเศรษฐกิจที่ดีที่สุด มีประสิทธิภาพมากที่สุด การเชื่อมั่นใน
การทำงานของกลไกตลาด กระทั่งมองไม่เห็นจุดอ่อนของระบบตลาด มองการพัฒนาเพียงมิติเดียว
โดยศูนย์รวมการพัฒนาอยู่ที่การพัฒนาเศรษฐกิจ จนละเลยบริบททางสังคม วัฒนธรรม ระบบนิเวศ
ทำให้เกิดวิกฤติในการพัฒนาหลากหลายมิติ ดังนั้น ยุทธศาสตร์การพัฒนาจึงเป็นเรื่องของ
ความมั่งคั่งทางวัตถุ แต่ละเลยการสร้างคุณธรรมทางสังคมและความยั่งยืนทางนิเวศ

มิติที่สาม ความล้มเหลวทางโลกทัศน์ของชนชั้นนำทางวิชาการ/ธุรกิจ/การพัฒนาและ
การวางแผน นักวางแผน/นักธุรกิจ กล่าวคือ คนกลุ่มนี้มักมองถึงผลประโยชน์
ทางธุรกิจในระยะสั้น โดยมิได้คำนึงถึงผลกระทบในระยะยาว นั่นคือ ความรุนแรงของมลภาวะที่

ขยายตัวมากขึ้น การตัดสินใจในนโยบายที่เกี่ยวกับการลงทุนมุ่งแต่ผลตอบแทนของกลุ่มทุนหรือภาคเอกชน (Private Return) มากกว่าผลตอบแทนทางสังคม (Social Return)

ดังการวิพากษ์เพื่อเปิดโปงอุดมการณ์การพัฒนาระแสหลัก (อุดมการณ์แบบทุนนิยม) ของรัฐไทย จากปัญญาชนหัวก้าวหน้าในเมืองหลวงรายหนึ่งที่ว่า

“...ลัทธิบูชาเศรษฐกิจ หมายถึง ลัทธิที่ยึดถือการเติบโตทางเศรษฐกิจและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นจุดหมายสูงสุดในการขับเคลื่อนทางสังคมและกิจกรรมโดยกำหนดให้ด้านอื่น ๆ เป็นเพียงด้านรองกระทั่งถูกหักล้างได้อย่างสิ้นเชิง เพื่อสนองจุดหมายนี้เช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น ในระดับนโยบายของรัฐ การลงทุนของนักธุรกิจต่างชาติ มักจะมีลำดับความสำคัญสูงกว่าการรักษาสิ่งแวดล้อม หรือการขยายตัวเพิ่มขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมมักถูกกำหนดคุณค่าไว้สูงกว่าการรักษาสภาพเดิมของชุมชนท้องถิ่นเช่นนี้ เป็นต้น” (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2552)

การวิพากษ์ความล้มเหลวของการพัฒนาภายใต้อุดมการณ์การพัฒนาระแสหลักของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ เช่นนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการผลิต/สร้างและนำเสนออุดมการณ์การพัฒนารูปแบบใหม่ เพื่อท้าทายอุดมการณ์การพัฒนาระแสแบบทุนนิยมของรัฐและพันธมิตร ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า อุดมการณ์ที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ นำเสนอต่อสาธารณชนนั้นอยู่บนฐานของ “อุดมการณ์นิเวศนิยม” (Ecologism) ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นในโลกตะวันตกในราวทศวรรษ 1960-1970 โดยอุดมการณ์นิเวศนิยมนี้ได้ให้ความสนใจไปที่ขีดจำกัดทางนิเวศและการละทิ้งยุทธศาสตร์ที่เน้นการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ (ขีดจำกัดของความเจริญเติบโต)

ภายใต้ความเชื่อที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ มีร่วมกัน คือ การมองว่าการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยอาศัยการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นพื้นฐานนั้น แม้จะทำให้ตัวเลขของรายได้ประชาชาติ (Gross Nation Product: GNP) เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากเศรษฐกิจเป็นระบบเปิด คือ ระบบเศรษฐกิจที่นำเอาทรัพยากรต่าง ๆ ออกมาจากสิ่งแวดล้อมและนำมาแปรรูปเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค ขณะเดียวกันเศรษฐกิจก็ปล่อยของเสียหรือสิ่งที่ไม่ได้ใช้หรือสารพิษออกสู่สิ่งแวดล้อม ดังนั้น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยและความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมสาเหตุส่วนหนึ่งจึงมาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบตลาดเสรี ซึ่งไม่มีการควบคุมและละเลยต้นทุนเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบกับความล้มเหลวของรัฐบาลในการแก้ไขปัญหา จึงไม่สามารถทำให้เกิดคุณภาพทางเศรษฐกิจได้

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วสาเหตุที่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงเกิดขึ้นมาจากแรงจูงใจบางอย่างที่กระตุ้นให้กลุ่มทุนมีพฤติกรรมในการทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งแรงจูงใจดังกล่าวเกิดขึ้นจากระบบและโครงสร้างสถาบันทางเศรษฐกิจที่ดำรงอยู่ในตลาดสุดขีด (Free Market) ทำให้กลุ่มทุนมีแนวโน้มที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติและปล่อยมลพิษ

ออกมาอย่างไม่มีขอบเขต ทั้งนี้เพราะพวกเขาคำนึงถึงผลกำไรเป็นหลักจึงกลายเป็นเหตุให้กลุ่มทุนต้องทำทุกวิถีทางเพื่อลดต้นทุนให้มากที่สุด โดยต้นทุนในการผลิตนี้หมายรวมถึงต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวคือ ในกระบวนการการผลิตของนายทุนขาดการคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและไม่ได้ป้องกันผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น อุดมการณ์การพัฒนาใหม่นี้จึงมุ่งต่อต้านการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบสุดขั้วและให้ความสำคัญไปที่การสร้างสมดุลทั้งในด้านเศรษฐกิจ (การกระจายรายได้/การแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำ) สังคม (คุณภาพชีวิตที่ดี) และสิ่งแวดล้อม (การพัฒนาต้องไม่ทำร้ายหรือทำลายสิ่งแวดล้อมหรือนำต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมมาใช้อย่างไม่มีความรับผิดชอบ) ไม่ใช่การนิยามหรือให้ความสำคัญในการพัฒนาในมิติเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวอย่างที่รัฐและพันธมิตรยึดถือและเคยดำเนินการมา

ภาพสะท้อนของอุดมการณ์แบบนิเวศนิยมภายใต้ตัวแบบการพัฒนาอุตสาหกรรมมาบตาพุด คือ การต่อต้าน โรงงานอุตสาหกรรมและการพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งนี้ เพราะเครือข่ายชนชั้นกลางฯ เหล่านี้มองว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมและ โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่เป็นสาเหตุและส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงประชาชนที่อาศัยอยู่รอบ โรงงานอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันพวกเขาเห็นว่าสภาพพื้นที่ในเขตมาบตาพุดนั้น ก็ไม่มีศักยภาพ/ความสามารถ (Carrying Capacity) ในการที่จะรองรับมลพิษจาก โรงงานอุตสาหกรรมได้อีกต่อไป ดังนั้น วิธีการแก้ไขปัญหาที่ดีที่สุด ก็คือ การหยุดสร้างและขยาย โรงงานอุตสาหกรรม (Deindustrialization) ทุกประเภท/กิจการในพื้นที่มาบตาพุด

ภายใต้บริบทของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดผู้กระทำการหลักในการนำเสนออุดมการณ์นิเวศนิยม (ที่ต่อต้าน โรงงานอุตสาหกรรมและการพัฒนาอุตสาหกรรม) ก็คือเครือข่ายชนชั้นกลางฯ (โดยเฉพาะกลุ่มนักวิชาการในมหาวิทยาลัย) จากส่วนกลาง (ในเขตเมือง) ดังนั้น เพื่อให้อุดมการณ์ดังกล่าวมีพลังสามารถตอบโต้หรือช่วงชิงการนำจากอุดมการณ์การพัฒนากระแสหลักได้ เป็นผลให้เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ต้องพยายามสื่อสาร/เผยแพร่อุดมการณ์ของพวกเขาให้สังคมรับรู้และยอมรับ ซึ่งการเผยแพร่อุดมการณ์ของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ เหล่านี้ ผู้วิจัยเห็นว่าพวกเขากระทำการผ่านการสร้างพื้นที่สาธารณะ (Public Space) เพื่อพูดคุย ถกเถียงให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาจากปฏิบัติการทางอุดมการณ์การพัฒนากระแสหลักและการช่วงชิงพื้นที่สื่อเพื่อนำเสนอปัญหาและผลกระทบที่ชาวบ้านได้รับจากการพัฒนาอุตสาหกรรม และด้วยเหตุที่อุดมการณ์การพัฒนาในลักษณะที่เน้นการสร้างสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมเช่นนี้ในบริบทของสังคมโลกได้รับการกล่าวขานและยกย่องให้เป็นทางเลือกในการพัฒนา (Alternative Development) ดังการปรากฏตัวขึ้นของแนวคิดในการพัฒนาที่สำคัญสอง

แนวคิด คือ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) ในช่วงต้นทศวรรษ 1990 ซึ่งต่อมาแนวคิดการพัฒนาดังกล่าวนี้กลายเป็นแนวคิดที่ครอบงำทั้งในเชิงทฤษฎี การวิจัยและโครงการพัฒนาของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกหรือการปรากฏตัวขึ้นของ “แนวคิดเศรษฐกิจสีเขียว” (Green Economy) โดยแนวคิดดังกล่าวได้กลายเป็นแนวคิดหลักในการพัฒนาที่เข้ามาแทนที่แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในช่วงต้นทศวรรษ 2010 หรือในบริบทของสังคมไทยภายหลังจากวิกฤติเศรษฐกิจในช่วงปลายทศวรรษ 1990 ได้ก่อให้เกิดปรัชญาการพัฒนาที่เรียกว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” (Sufficiency Economy) ด้วยเหตุนี้จึงทำให้อุดมการณ์การพัฒนาที่ถูกผลิต/สร้างและนำเสนอจากเครือข่ายชนชั้นกลางฯ เช่นนี้สามารถประกาศตัวตนและสร้างพื้นที่ทางสังคมกระทั่งเกิดการยอมรับจากผู้คนในวงกว้าง

อุดมการณ์นิเวศนิยมที่ต่อต้านโรงงานอุตสาหกรรมและการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบการพัฒนาอุตสาหกรรมมาบตาพุดนี้ ได้รับการสนับสนุนอย่างดียิ่งจากกลุ่มนักพัฒนาเอกชน (NGOs) และปัญญาชนหัวก้าวหน้าที่ทำการวิพากษ์และตั้งคำถามกับอุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยม (ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาอยู่ที่การสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ) มาอย่างยาวนาน รวมถึงการได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้านในพื้นที่มาบตาพุดที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงกลุ่มคนหรือองค์กรที่เข้าร่วมเคลื่อนไหวและปฏิบัติการภายใต้อุดมการณ์นิเวศนิยมในพื้นที่มาบตาพุดนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าประกอบด้วยกลุ่มคน/องค์กรที่สำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้

1. สมาคมต่อต้านโลกร้อน เป็นองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2550 ซึ่งเกิดขึ้นจากการรวมตัวของนักกฎหมาย นักพัฒนาอิสระ และนักวิชาการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับสาเหตุและผลกระทบจากปัญหาโลกร้อนและการใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อหยุดยั้งผู้ก่อให้เกิดปัญหาโลกร้อน (สมาคมต่อต้านโลกร้อน, 2557) การเคลื่อนไหวของสมาคมฯ โดยส่วนใหญ่มักเป็นไปในลักษณะของการฟ้องร้องต่อศาลปกครอง เพื่อขอให้ศาลมีคำสั่งในลักษณะใดลักษณะหนึ่งเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหา

2. เครือข่ายนักวิชาการในมหาวิทยาลัย ทั้งจากมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชน เช่น อาจารย์จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยรังสิต เป็นต้น นักวิชาการกลุ่มนี้มีบทบาทที่สำคัญเป็นอย่างมาก ในการผลิต/สร้างองค์ความรู้หรือข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด เพื่อหักล้างกับองค์ความรู้กระแสหลักที่ถูกสร้างขึ้นจากชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร ขณะเดียวกันเครือข่ายของนักวิชาการเหล่านี้ก็ยังทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน (Supporter) ข้อมูลเพื่อใช้ในการเคลื่อนไหวต่อต้านการพัฒนาอุตสาหกรรมให้แก่ภาคประชาชน

3. องค์กรที่ไม่แสวงหากำไร เช่น มูลนิธินโยบายสุขภาพ สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม กลุ่มกรีนพีซประเทศไทย (Greenpeace Thailand) รวมถึงองค์กรและนักพัฒนาเอกชน (NGOs) เป็นต้น องค์กรเหล่านี้บางองค์กรทำหน้าที่คล้ายกับเครือข่ายของนักวิชาการในมหาวิทยาลัย คือ การผลิต/สร้างความรู้และเป็นผู้สนับสนุนข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ขณะที่บางองค์กรได้ร่วมออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดร่วมกับภาคประชาชน

4. สื่อมวลชน ถือเป็นกลไกที่สำคัญในการทำหน้าที่เผยแพร่และนำเสนอข่าวสารเกี่ยวกับปัญหาและผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดให้เป็นที่รับรู้ของสาธารณะในสังคม

5. เครือข่ายของกลุ่มเทคโนโลยีโนแคเรต เช่น สมาชิกรัฐสภาแบบสรรหา (ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550) องค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ) เป็นต้น เครือข่ายบุคคลและองค์กรเหล่านี้ถือเป็นเครือข่ายที่มีอำนาจและสามารถใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการจัดการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดได้

กล่าวได้ว่าเครือข่ายชนชั้นกลางๆ เหล่านี้ได้พยายามสร้างพันธมิตรกับกลุ่มองค์กรและชาวบ้านในพื้นที่บางกลุ่มที่ออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านการขยายพื้นที่/โรงงานอุตสาหกรรม เช่น เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก เป็นเครือข่ายของภาคประชาชนที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ในภาคตะวันออกภายหลังจากสถานการณ์วิกฤติน้ำภาคตะวันออก (ช่วงปี พ.ศ. 2548) โดยเริ่มแรกเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อผลักดันให้ประชาชนได้เข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายใต้กรอบคิดที่ว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสมบัติสาธารณะ ประชาชนต้องได้รับการจัดสรรอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ต่อมาในสมัยรัฐบาล พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ เครือข่ายประชาชนฯ ได้เข้ามาขับเคลื่อนประเด็นการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหามลพิษที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่มาบตาพุด (สุทธิ อัมมาศัย, 2553ก)

อุดมการณ์การพัฒนาของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ เช่นนี้ แน่นนอนว่าย่อมเกิดขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ของความคิด อุดมการณ์ และบริบทเชิงโครงสร้าง (ทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม) ที่อยู่ห้อมล้อมผู้คนเหล่านี้ ดังนั้น นอกจากการทำความเข้าใจเกี่ยวกับระบบคิดของผู้คนในฐานะที่เป็นเบื้องหลังของปฏิบัติการในรูปแบบต่าง ๆ แล้ว การทำความเข้าใจบริบทเชิงโครงสร้างในฐานะปัจจัยแวดล้อมที่มีผลต่อการปฏิบัติการก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ดังนั้น ในส่วนถัดไปผู้วิจัยจะวิเคราะห์ให้เห็นถึงบริบทในเชิงโครงสร้างที่ผลต่อความคิดหรืออุดมการณ์ รวมถึงปฏิบัติการทางอุดมการณ์

เมื่อพิจารณาถึงบริบทเชิงโครงสร้างที่มีผลต่ออุดมการณ์และปฏิบัติการทางอุดมการณ์ของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ผู้วิจัยเห็นว่าอุดมการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้บริบททางเศรษฐกิจ สังคม ใน 3 บริบทใหญ่ ๆ คือ

บริบทแรก เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องเนื่องมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยเฉพาะปัญหาด้านมลพิษทั้งมลพิษทางอากาศ น้ำ และดิน ซึ่งพวกเขาเชื่อว่าสถานการณ์มลพิษเหล่านี้เริ่มมีแนวโน้มที่จะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่โดยรอบโรงงานอุตสาหกรรม (รายละเอียดในส่วนนี้ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงในส่วนถัดไป)

บริบทที่สอง เป็นความเชื่อที่ว่ากับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรม กระจุกตัวอยู่ที่กลุ่ม/ชนชั้นนำเพียงไม่มีกลุ่ม ขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะชาวบ้านในพื้นที่กลับไม่ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรม หรือหากได้รับผลประโยชน์ก็เป็นผลประโยชน์เพียงเล็กน้อย เช่น การเข้าไปเป็นแรงงานระดับล่างในโรงงานอุตสาหกรรม (แม่บ้าน ยาม หรือคนสวน) เป็นต้น ในทางตรงกันข้ามการพัฒนาอุตสาหกรรมตั้งแต่ยุคเริ่มต้นกับสร้างปัญหาให้กับพวกเขามาโดยตลอดทั้งการเวนคืนที่ดิน การรुकืบของภาคอุตสาหกรรม (อันเกี่ยวข้องเนื่องจากการปรับเปลี่ยนสีในผังเมือง) การล่มสลายของการผลิตและวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม การเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ทางสังคม การเข้ามาของแรงงานต่างถิ่นที่นำมาซึ่งปัญหาเรื่องความร่วมมือของสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐาน รวมถึงปัญหาอาชญากรรม จากปัญหาและผลกระทบดังกล่าวทำให้พวกเขามองว่า วิถีแบบทุนนิยมผ่านการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เข้ามาในพื้นที่ได้สร้างความไม่เป็นธรรมให้กับชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะการพัฒนาอุตสาหกรรมก่อให้เกิดปรากฏการณ์ในลักษณะที่เรียกว่ามีฝ่ายหนึ่งได้และฝ่ายหนึ่งเสีย (Zero-Sum Game) ในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งพวกเขาเห็นว่าผู้ที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ก็คือ กลุ่มชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรในกระบวนการสะสมทุนทั้งนายทุนในประเทศ (นายทุนชาติ) และนายทุนจากต่างประเทศ (กลุ่มทุนข้ามชาติ) ขณะที่ชาวบ้านกลับต้องเผชิญกับปัญหาและผลกระทบอันเกี่ยวเนื่องมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งหมดเอาไว้ ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นจึงต้องแบกรับปัญหาเพื่อแลกกับความเติบโตของเศรษฐกิจของประเทศและผลประโยชน์ของนายทุนบางกลุ่ม

บริบทที่สาม ความไม่เชื่อมั่นต่อหน่วยงานรัฐและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการ/แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ภายใต้สถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ มาบตาพุดนั้น เครือข่ายชนชั้นกลางฯ กลับไม่มีความเชื่อมั่นในวิธีการจัดการแก้ไขปัญหาของรัฐ และกลุ่มทุน กระทั่งนำไปสู่การวิพากษ์การจัดการแก้ไขปัญหาของรัฐและกลุ่มทุนในลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ในกรณีของภาครัฐ การแก้ไขปัญหาของภาครัฐยังขาดประสิทธิภาพในการบริหาร การพัฒนา กล่าวคือ ภาครัฐและกลไกรัฐยังเน้นการทำงานแบบงานประจำ ที่มีลักษณะของการสั่งงาน ตามสายบังคับบัญชามิใช่การบริหารงานเพื่อการเปลี่ยนแปลง ดังจะเห็นได้จากการแก้ไขปัญหา มลพิษที่เกิดขึ้น หากเรื่องใดไม่ปรากฏเป็นข่าวตามโทรทัศน์หรือตามหน้าหนังสือพิมพ์ การแก้ปัญหาโดยรัฐก็จะเป็นไปในลักษณะของการลูบหน้าปะจมูก ที่เป็นเช่นนั้นเพราะพวกเขาเห็นว่า รัฐเองก็มีผลประโยชน์ทับซ้อนจากการพัฒนา ทั้งนี้เพราะในเชิงนโยบายรัฐยังมุ่งเน้นไปที่การสร้าง ความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจ โดยใช้นโยบายส่งเสริมการลงทุน มาตรการทางภาษี ตลอดจน จนถึงการขายฐานการผลิตของภาคอุตสาหกรรม แต่ในอีกมิติหนึ่งผลจากการแสวงหาส่วนเกินทาง เศรษฐกิจของหน่วยงานของรัฐและภาคเอกชน ก็ได้นำไปสู่ผลกระทบทางสังคม ทรัพยากร ธรรมชาติ ตลอดจนถึงสุขภาวะของประชาชนในพื้นที่ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วมาตรการในการป้องกัน และแก้ไขปัญหาของรัฐจึงไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะรัฐเกรงว่าหากมีการออกมาตรการ ที่ควบคุมรุนแรงจนเกินไปก็จะส่งผลกระทบต่อการลงทุนของนักลงทุนทั้งในและต่างประเทศ บทสรุปในการแก้ไขปัญหาของรัฐในบริบทนี้จึงเป็นไปในลักษณะที่เรียกว่า “รัฐล้มเหลว” (State Failure)

2. ในกรณีของภาคเอกชน (ทั้งนายทุนไทยและนายทุนจากต่างชาติ) เน้นการแก้ไขปัญหา แบบการใช้มาตรการชดเชยเป็นสำคัญ ซึ่งมาตรการชดเชยเช่นนี้ไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างมี ประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะ

2.1 การชดเชยที่สะท้อนออกมาผ่านระบบภาษีไม่ได้เกิดประโยชน์ในพื้นที่ที่ได้รับ ผลกระทบ เนื่องจากโรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่จดทะเบียนอยู่ในเขตกรุงเทพฯ ดังนั้น การเสีย ภาษีจึงเป็นการเสียภาษีที่กรุงเทพฯ ไม่ได้เสียภาษีให้กับท้องถิ่น ประกอบกับการจัดสรรงบประมาณ จากภาษีนั้น เป็นการจัดสรรจากส่วนกลางแล้วกระจายไปทุกภูมิภาคและจังหวัดของประเทศ ทำให้ ท้องถิ่น (พื้นที่มาบตาพุด) ไม่ได้ได้รับผลประโยชน์จากมาตรการชดเชยดังกล่าว

2.2 การชดเชยผ่านกรอบแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ มาตรการ ชดเชยเช่นนี้ส่วนใหญ่อยู่ในรูปของงานมวลชนสัมพันธ์ในลักษณะการสังคมสงเคราะห์มากกว่า การช่วยเหลือชุมชนอย่างยั่งยืน ดังตัวอย่างเช่น การตั้งกองทุนชุมชน การจัดกิจกรรมสัมพันธ์ การรักษาพยาบาลฟรี เป็นต้น โดยการแก้ไขปัญหาในลักษณะนี้เป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ ทั้งที่ สาเหตุของปัญหาที่แท้จริงเกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมที่เป็นต้นเหตุของการเกิดมลพิษในรูปแบบ ต่าง ๆ

2. วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ

เมื่อความคิด/อุดมการณ์ประสานเข้ากับสถานการณ์ (บริบท) ทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่นำมาซึ่งการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรม เพื่อนำไปสู่เป้าหมายทางอุดมการณ์ คือ การหยุดสร้างและขยายโรงงานอุตสาหกรรม (Deindustrialization) ทุกประเภท/กิจการในพื้นที่มาบตาพุด ทั้งนี้เพราะพวกเขาเห็นว่าสภาพพื้นที่ในเขตมาบตาพุดไม่มีความสามารถ (Carrying Capacity) เพียงพอที่จะรองรับมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมหรือการขยายการพัฒนาอุตสาหกรรมได้อีกต่อไป

ความคิดที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นนี้ถูกถ่ายทอดเป็นภาษา คำพูด ถ้อยแถลง ข้อคิด งานเขียนที่ตัวแทนของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ (จากส่วนกลาง) พยายามสื่อสารและถ่ายทอด เพื่อให้สังคมเห็นถึงสภาพปัญหาในพื้นที่มาบตาพุด รวมถึงแนวทางหรือทางออกที่พวกเขาเชื่อว่าเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาภายใต้กรอบของอุดมการณ์การกระแสหลักดังต่อไปนี้

“มาบตาพุดเป็นความขัดแย้งระหว่างการสร้างความมั่งคั่งทางวัตถุ โดยผ่านทางพัฒนาอุตสาหกรรมกับคุณภาพชีวิตของสังคม การที่ชาวมาบตาพุดและเครือข่ายไม่อาจฝืนทนกับสภาพที่ทรามต่อไปเป็นการตื่นรู้ครั้งสำคัญของสังคมไทยที่เรียกร้องให้รัฐไทยออกจากลัทธิบูชาเศรษฐกิจและนำประชาชนมาสู่ชีวิตที่สมดุลมากขึ้น อย่างไรก็ตามสิ่งที่น่าสนใจมากเกี่ยวกับกรณีนี้ก็คือ นับตั้งแต่ศาลปกครองกลางมีคำสั่งให้ระงับโครงการอุตสาหกรรม 76 โครงการ ทั้งในพื้นที่มาบตาพุดและในพื้นที่ใกล้เคียง ปรากฏว่า ทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนต่างก็ออกมาแสดงความวิตกกังวลว่า คำสั่งศาลดังกล่าวจะทำให้เกิดผลเสียทางด้านเศรษฐกิจ ผลทั้งนี้โดยมีชุดเหตุผลที่เราได้ยินได้ฟังกันมาจนคุ้นเคย คือ หนึ่ง ต่างชาติจะไม่ลงทุนในประเทศไทย สอง จีดีพีจะลดลง เพราะเงินลงทุนหายไป สามถึงสี่แสนล้านบาท และสาม ผู้คนจะตกงานถึงหนึ่งแสนคน เพราะฉะนั้น โดยรวมแล้วประเทศไทยจะเสียหายมาก...” (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2552) หรือ

“สิ่งที่เราต่อสู้ทุกวันนี้ชัดเจนว่าเราไม่ได้บอกว่าให้โรงงานย้ายออกไปหรือปิดไปแต่เราขอว่าที่มีอยู่ให้พอแล้ว เพราะมาบตาพุดรับไม่ได้แล้ว” (สุทธิ อัมชาสัย, 2553 อ้างถึงใน ยังมีตะวันที่มาบตาพุด, 2553) หรือ

“ที่ผ่านมา คณะกรรมการสี่ฝ่ายฯ พบว่า โรงงานในพื้นที่มาบตาพุดมากกว่าครึ่งไม่มีระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการรับรองมาตรฐาน ดังนั้น การอ้างว่ามีระบบจัดการของเสียและสิ่งแวดล้อมที่ดีเป็นเพียงคำพูดไม่ใช่ข้อเท็จจริง” (เรณู เวชรชต์พิมล, 2553) หรือ

“อุตสาหกรรมไม่ใช่สิ่งที่เลวร้ายของมนุษยชาติเสมอไป ถ้ามนุษยชาติมีการเรียนรู้ โดยต้องสร้างพื้นที่ในการวิพากษ์ตนเอง ให้สามารถตระหนักและเรียนรู้ในสิ่งที่ผิดพลาดได้ เพราะบทเรียนสำคัญที่เรากำลังก่อให้เกิดมากขึ้น คือ บทเรียนที่ทำให้เกิดผลกระทบกับชุมชนข้างเคียงหรือชุมชนเพื่อนบ้าน ซึ่งเราจะปิดหูปิดตาในเรื่องนี้ไม่ได้ เราไม่ต้องการความรู้ แต่เราต้องการการเรียนรู้ร่วมกัน เรียนรู้ว่าจะจะไม่ทำแบบมาตาพุดซ้ำอีก” (สุริชัย หวันแก้ว, 2554) หรือ

“มลพิษทางอากาศที่เคยเกิดขึ้นอย่างรุนแรงในช่วงปี 2540 ยังคงเกิดขึ้นอยู่ และชาวบ้านที่อาศัยรอบเขตอุตสาหกรรมมาตาพุดหายใจเอาอากาศพิษเข้าไปทุกวันภายใต้สถานการณ์ปกติ และตกอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการเกิดโรคมะเร็ง อาการพิการในทารก และ โรคภัยต่าง ๆ” (ชารา บัวคำศรี, 2548) หรือ

“พื้นที่มาตาพุดมีเสียงเตือนจากสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ปี 2542 ระบุว่า สภาพอากาศมีมลพิษอย่างรุนแรงเกินขีดความสามารถการรองรับมลพิษในพื้นที่มาตาพุด ไม่ควรขยายการลงทุนจากนั้น สผ. ก็ทำการศึกษาขีดความสามารถการรองรับมลพิษของพื้นที่อย่างจริงจังมีโมเดลออกมาได้ผลสรุปชี้ว่า ควรหยุดการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ ผลการศึกษานี้ไม่ได้รับการยอมรับจากนิคมอุตสาหกรรมมาตาพุดเห็นว่าไม่น่าเชื่อถือแต่กลับเสนอให้ทำโมเดลร่วมกันจนวันนี้โมเดลดังกล่าวก็ยังไม่เสร็จและท่ามกลางเสียงคัดค้านการขยายนิกมอุตสาหกรรมจากชาวมาตาพุดที่ดังตลอดเวลา แต่ภาคอุตสาหกรรมยังคงต้องลงทุนให้ได้” หรือ

“มาตาพุด คือ นิกมอุตสาหกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อรองรับอุตสาหกรรมหนัก แต่ปัญหา คือ มีมลพิษมาก มีสารเคมีรั่วซึม แพร่กระจายส่งผลกระทบต่อชาวบ้านสะสมมากกว่า 20 ปี เหตุการณ์รุนแรงที่สุดถึงขั้นต้องย้ายโรงเรียนออกจากชุมชน ชาวบ้านล้มป่วยด้วยโรคทางเดินหายใจ มะเร็ง และอื่น ๆ มากมาย แหล่งน้ำเกิดการปนเปื้อน ระบบนิเวศวิทยาถูกทำลาย เกิดมลพิษท่วมมาตาพุดจนชาวบ้านไม่สามารถทนอยู่ได้ในภาวะเช่นนี้จึงเดินหน้าร้องเรียนมายังสมาคมฯ (สมาคมต่อต้านโลกร้อน: ผู้วิจัย)” (ศรีสุวรรณ จรรยา, 2553ก) หรือ

“หากระดับมลพิษที่ชุมชนรอบเขตนิคมอุตสาหกรรมมาตาพุดกำลังเผชิญอยู่ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกา ตามกฎหมายแล้วถือว่า เป็นการละเมิดอย่างร้ายแรง แต่บริษัทอุตสาหกรรมเพิกเฉยต่อสิทธิในการรับรู้เกี่ยวกับมลพิษและสิทธิในอากาศบริสุทธิ์ของชุมชน หากเปรียบเทียบในระดับมาตรฐานสากลแล้ว ปริมาณสารพิษที่พบดังกล่าวก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอย่างยิ่ง” (เดนนี ลาร์สัน, 2548)

กล่าวได้ว่าภาษา คำพูด หรือถ้อยแถลงเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผู้คนในเครือข่ายชนชั้นกลางฯ พยายามสื่อสารและถ่ายทอดออกมาเช่นนี้นำมาซึ่งปฏิบัติการภายใต้ภาษา (วาทกรรม) หลากหลายรูปแบบ ซึ่งผลของปฏิบัติการทางวาทกรรมดังกล่าว (แสดงออกในรูปของการเคลื่อนไหวสังคม) ก่อให้เกิดอำนาจและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเครือข่ายชนชั้นกลางฯ กับผู้มีส่วนได้เสียกลุ่มอื่น ๆ ในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด กระทั่งเกิดปฏิบัติการเพื่อต่อสู้ ช่วงชิงการนำลดทอนความน่าเชื่อถือในการพัฒนาอุตสาหกรรมระหว่างผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ (ดังรายละเอียดที่ผู้วิจัยจะกล่าวในบทที่ 6: การต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด)

จากอุดมการณ์ที่ถูกถ่ายทอดผ่านภาษา ข้อคิด งานเขียนข้างต้น ได้นำไปสู่ปฏิบัติการเพื่อก่อให้เกิดการหยุดสร้างและขยายโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด โดยกลยุทธ์ที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ นำมาใช้เพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดและสร้างจินตภาพใหม่ให้กับผู้คนในสังคมเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดอันจะนำไปสู่เป้าหมายทางอุดมการณ์ก็คือ กลยุทธ์การต่อต้าน (Strategies of Resistance) ในลักษณะของการต่อต้านความเป็นเจ้าทางวาทกรรม (Counter-Hegemony Discourse) ผ่านปฏิบัติการทางวาทกรรมที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

2.1 การปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นว่าที่ผ่านมามีการพัฒนาอุตสาหกรรมมี/สร้างปัญหาอย่างไรต่อชุมชน ผ่านการแสดงให้เห็นถึงปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ผู้วิจัยเห็นว่า พวกเขากระทำการผ่านการให้ความหมายและสร้างคำอธิบายของปัญหาในลักษณะที่สำคัญ ต่อไปนี้

2.1.1 การให้ความหมายในลักษณะที่ว่าโรงงานอุตสาหกรรมเป็นต้นตอของปัญหาในพื้นที่มาบตาพุด โดยการอาศัยหรืออ้างอิงข้อมูลจากหน่วยงานรัฐ เพื่อทำให้เห็นว่าพื้นที่มาบตาพุดเป็นเขตอุตสาหกรรมหนักและอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ซึ่งประกอบไปด้วยอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดมลพิษสูงทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น โรงกลั่นน้ำมัน โรงแยกก๊าซธรรมชาติ โรงไฟฟ้าถ่านหิน ศูนย์กำจัดของเสียอันตราย โรงงานกำจัดของเสียอันตรายจากโรงงานอุตสาหกรรม โรงผลิตเหล็กกล้า โรงงานพลาสติก โรงเคมีและปุ๋ยเคมี รวมถึงท่าเรืออุตสาหกรรมและลานเทกองวัตถุดิบ ขณะเดียวกันพื้นที่ที่ติดกับนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดก็มีนิคมอุตสาหกรรมปิโตรเคมีอีก 3 แห่ง คือ นิคมอุตสาหกรรมอาร์ไอแอล นิคมอุตสาหกรรมผาแดง และนิคมอุตสาหกรรมเหมราช ตะวันออก รวมถึงนิคมอุตสาหกรรมที่มีพื้นที่ติดต่อกับเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุดอีก 1 แห่ง คือ นิคมอุตสาหกรรมเอเชีย ซึ่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลบ้านฉาง ดังนั้น พื้นที่มาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียงจึงเป็นแหล่งที่ตั้งของอุตสาหกรรมหนักถึง 5 แห่งบนพื้นที่กว่า 15,745 ไร่ และมีโรงงาน

อุตสาหกรรมกว่า 111 โรง กระจายอยู่ตามนิคมอุตสาหกรรมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 5)

นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด มีประมาณ	58 โรง
นิคมอุตสาหกรรมผาแดง มีประมาณ	5 โรง
นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก มีประมาณ	36 โรง
นิคมอุตสาหกรรมอาร์ไอแอล มีประมาณ	5 โรง
นิคมอุตสาหกรรมเอเชีย มีประมาณ	7 โรง

ด้วยโรงงานอุตสาหกรรมที่มีอยู่เป็นจำนวนมากเช่นนี้ ทำให้พวกเขาสรุปว่า โรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้เปรียบเสมือนแหล่งกำเนิดและระบายมลพิษสู่สิ่งแวดล้อม จนทำให้พื้นที่มาบตาพุดกลายเป็นแหล่งมลพิษที่รุนแรงที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย และประชาชนในพื้นที่ต้องเผชิญกับมลพิษต่าง ๆ ที่ปล่อยออกมาจากโรงงานอุตสาหกรรมทั้งมลพิษทางอากาศ มลพิษทางน้ำและมลพิษจากกากของเสียอันตราย อันส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดเจ็บป่วยเป็นจำนวนมาก

ตัวอย่างที่ถูกยกมากล่าวอ้างเพื่อแสดงให้เห็นว่า โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดและใกล้เคียงเป็นผู้ก่อมลพิษนั้น เช่น กรณีปัญหาหมอกพิษทางอากาศ ซึ่งมีสาเหตุมาจากสารอินทรีย์ระเหยง่าย (Volatile Organic Compounds: VOCs) สารอินทรีย์ระเหยง่ายเหล่านี้เกือบทั้งหมดเป็นวัตถุดิบหรือผลิตภัณฑ์ของโรงงานอุตสาหกรรมปิโตรเคมี รวมถึงเป็นสารเกิดขึ้นในกระบวนการผลิตของอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ซึ่งในแต่ละปีพบว่า โรงงานอุตสาหกรรมมีการใช้สารก่อมะเร็ง เป็นวัตถุดิบในการผลิตจำนวนมาก เช่น มีการใช้ไวนิลคลอไรด์ รวมกันถึง 610,000 ตัน ใช้เบนซีน รวมกันมากกว่า 600,000 ตัน ใช้เอทิลีนไดคลอไรด์ รวมกันมากกว่า 250,000 ตัน และใช้ตัวทำละลายเฮกเซน (Hexane) มากกว่า 2 ล้านลิตรต่อปี เป็นต้น

ภาพของการนิยามว่าโรงงานอุตสาหกรรมเป็นต้นตอของปัญหาในพื้นที่มาบตาพุดนั้นถูกตอกย้ำหรือทำให้มีความชัดเจนขึ้น เมื่อเครือข่ายชนชั้นกลางฯ พยายามสื่อสารกับสาธารณะ โดยการถ่ายทอดความรู้สึกหรือประสบการณ์ของชาวบ้านในพื้นที่มาบตาพุดเกี่ยวกับผลกระทบในลักษณะต่าง ๆ เช่น

“สำหรับคนระยองทุกคนเชื่อว่า โรงงานอุตสาหกรรมเป็นผลเสียทั้งสิ้น เมืองเราเป็นเกษตรกรรม ทำสวน ทำไร่ มีกินเพียงพอ ไม่ต้องพึ่งโรงงาน พอโรงงานมาก็เปลี่ยนไปในทางที่เสีย พี่ช ผัก ก็ไม่สมบูรณ์ ต้นไม้ใบไหม้ที่ปลูกไว้วันดีคืนดีก็ตายไปเฉย ๆ ” (สายหยุด นามสนิท, ม.ป.ป. อ้างถึงใน สายศิริ ด่านวัฒนะ, 2553, หน้า 41) หรือ

“แต่ก่อนทะเลของเราเป็นเหมือนแหล่งทอง มองไปเหลืองอร่ามหมด ลงไปหยิบก็
ได้เงินแล้ว เมื่อยอยาก ได้ทองสองบาท ออกเรือไม่กี่วันก็ไปซื้อ ได้เลย แต่วันนี้มันไปหยิบ ไม่ได้แล้ว
ไปหยิบ มันเป็นถ่านหิน เศษถ่านหิน หยิบมานี้เป็นกำ ๆ เลย” (สุพรรณ พร้อมเพ็ญ, ม.ป.ป. อ้างถึง
ใน สายศิริ ดำนวัตนะ, 2553, หน้า 35)

2.1.2 การชี้ให้เห็นถึงสภาพปัญหาในมิติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด ทั้งนี้
เพื่อใช้ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นเครื่องมือในการต่อยอดและชี้ให้เห็นถึงความล้มเหลวในการพัฒนา
อุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด เมื่อพิจารณาถึงสภาพปัญหาในฐานะที่เป็นผลพวงจาก
การพัฒนาอุตสาหกรรม ที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ มักนำมากล่าวอ้างและนำเสนอต่อสาธารณชน ก็คือ

2.1.2.1 ปัญหาสังคม ผ่านการอธิบายในลักษณะที่ว่าต้นทุนทางสังคมเป็นมิติที่
ถูกละเลยในกระบวนการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะต้นทุนประเภทนี้ไม่สามารถที่
จะดีเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจเหมือนต้นทุนอื่น ๆ ได้อย่างชัดเจน ซึ่งผลของการพัฒนาอุตสาหกรรม
ทำให้ต้นทุนทางสังคมประเภทต่าง ๆ กระทั่งก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมที่เป็นผลจากการพัฒนา
อุตสาหกรรมในลักษณะต่าง ๆ เช่น การล่มสลายของชุมชนดั้งเดิม ซึ่งนอกจากจะเป็นผลจาก
การเวนคืนที่ดินแล้วยังเกิดขึ้นมาจากการอพยพของแรงงานต่างถิ่นเข้ามาทำงานในโรงงาน
อุตสาหกรรม กระทั่งในพื้นที่มาบตาพุดมีจำนวนประชากรแฝงมากกว่าคนในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม
หรือความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปผ่านการทำให้เห็นภาพว่าผู้คนในชุมชนมีวิถี
ชีวิตที่เป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้น รวมทั้งชุมชนก็เกิดการแตกตัวและผู้คนในชุมชนแบ่งเป็นกลุ่มก้อน
ขณะที่ความสัมพันธ์ในครอบครัวก็เริ่มลดลงเพราะชีวิตในโรงงานอุตสาหกรรมมีอิทธิพลต่อ
บทบาทในชีวิตประจำวัน หรือมิติด้านวัฒนธรรมผลจากการอพยพก่อให้เกิดความหลากหลายและ
การผสมผสานทางวัฒนธรรม แต่ในขณะที่เดียวกันวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนก็ถูกกลืนและลด
ความสำคัญลง ไป เป็นต้น (ขวัญศิริ เจริญทรัพย์, 2541, หน้า 57-60; เศรษฐน์ สุขกำเนิด และคณะ
2544, หน้า 28-31; สุริชัย หวันแก้ว และคณะ, 2543, หน้า 24-26) ปัญหาสังคมเช่นนี้เครือข่ายชนชั้น
กลางฯ ยังพยายามเชื่อมโยง โดยการทำให้เห็นว่าการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมยังส่งผลต่อ
คุณภาพชีวิตของประชาชนอีกหลายมิติ ทั้งโรงพยาบาลมีไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชน
น้ำประปามีไม่ทั่วถึง การเกิดขึ้นของชุมชนแออัดไร้การควบคุมและพัฒนาการ ปัญหาประชากรแฝง
ที่เพิ่มขึ้นกระทั่งจำนวนประชากรแฝงมีมากกว่าผู้คนท้องถิ่นดั้งเดิม เป็นต้น

2.1.2.2 ปัญหาเศรษฐกิจ ในระยะแรกพวกเขาพยายามชี้ให้เห็นถึงปัญหาทาง
เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ ผ่านการอธิบายในลักษณะที่ว่า
การที่ราคาที่ดินสูงขึ้นประกอบกับชาวบ้านกลัวถูกเวนคืนที่ดิน ทำให้ชาวบ้านบางส่วนขายที่ดินทำ
กินของตนออกไป ทำให้สภาพการถือครองที่ดินของแต่ละครอบครัวมีขนาดเล็กลงประมาณ

50-100 ตารางวาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งผลจากการการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมและการสูญเสียที่ดินเช่นนี้ทำให้แบบแผนการใช้ที่ดินและวิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ จากการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมเป็นการใช้ที่ดินเพื่อการประกอบอาชีพค้าขายและใช้เป็นที่อยู่อาศัย ขณะที่บางคนผันตัวเองเข้าเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วกระทั่งทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสถานะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะการใช้เงินอย่างขาดความระมัดระวัง เช่น นำเงินที่ได้ไปซื้อรถยนต์ รถจักรยานยนต์ เครื่องเสียงหรือของใช้ฟุ่มเฟือยที่ไม่เกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพของตน ประกอบกับอัตราค่าครองชีพที่สูงขึ้นตามวิถีชีวิตแบบเมือง ความต้องการการศึกษาตลอดจนการแข่งขันกันในการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือย ทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในท้องถิ่นเริ่มแปรเปลี่ยนไป ชาวบ้านบางรายตกอยู่ในภาวะของการเป็นหนี้สิน เป็นต้น (สุริชัย หวันแก้ว และคณะ, 2543, หน้า 24; ขวัญศิริ เจริญทรัพย์, 2541, หน้า 58)

ในระยะต่อมาพวกเขาก็พยายามชี้ให้เห็นว่าการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มหันไปประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรมหรือการบริการที่เกี่ยวข้องกับภาคอุตสาหกรรม จากการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรมแม้จะทำให้ชาวบ้านมีรายได้โดยเฉลี่ยสูงขึ้น แต่ก็ไม่ได้ทำให้สภาพความเป็นอยู่ดีขึ้น ในทางตรงกันข้ามกลับมีสภาพความเป็นอยู่ที่แย่ลงกว่าเดิม ทั้งนี้เนื่องจากค่าครองชีพที่สูงขึ้นมากหรือเกิดปัญหาหนี้สินจากการผ่อนเครื่องใช้ภายในบ้าน รถยนต์ รถจักรยานยนต์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามการเข้าเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมนั้นจำเป็นต้องมีทักษะและความรู้ไม่ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนต้น แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่กลับไม่มีคุณสมบัติเหล่านี้ ทำให้พวกเขากลายเป็นเพียงแรงงานระดับล่างในโรงงานอุตสาหกรรมเท่านั้น (เดชรัตน์ สุขกำเนิด และคณะ, 2544, หน้า 29-30) ดังตัวอย่างของชาวประมงรายหนึ่งที่พวกเขาเข้ามาเป็นตัวอย่างในการอธิบายให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจภายหลังจากที่โรงงานอุตสาหกรรมเข้ามายังพื้นที่มาบตาพุดที่ว่า

“ตอนไม่มีโรงงานอุตสาหกรรมเราหากินง่ายกว่ากันเยอะ มันเทียบกันไม่ได้ สมัยก่อนกับสมัยนี้ เอาแค่ไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม หากินยังงี้ก็ได้ ยังไง ๆ ลูกหลานเราก็อยู่ได้ ถ้ามองอนาคตข้างหน้าแค่ 10 ปี คนประมงจะหากินไม่ได้แล้ว แค่ 10 ปีพอไม่ต้องเอาถึง 20-30 ปีต่อไปคนทะเลต้องขึ้นฝั่งอย่างเดียว แล้วจะเอาอะไรมารองรับเรา เพราะวิถีชีวิตเรามันอยู่ทะเล ความรู้น้อย” (สุพัฒน พร้อมเพ็ริง, ม.ป.ป. อ้างถึงใน สายศิริ คำนวณณะ, 2553, หน้า 35)

หรือการยกตัวอย่างให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับครอบครัวของเกษตรกรรายหนึ่งในพื้นที่แถบมาบตาพุด ที่ว่า

“สมัยก่อนตรงนี้เป็นท้องนาหมดเลย การหากินแต่ละวันก็สบาย ออกท้องนาก็หากินได้แล้ว สวนผักสารพัดอย่างที่ไม่ต้องซื้อ เรือน้ำ อากาศก็ไม่ร้อนแบบนี้ มันก็ทำสวนทำไร่ คินฟ้าอากาศดี ฝนมันตกต้องตามฤดูกาล เดือนนี้ไม่ใช่แล้ว พอเข้า มกราคม-กุมภาพันธ์ น้ำเริ่มแห้งแล้ว น้ำหายไปเยอะ ดิน ไม้ที่อยู่ได้เฉพาะมังคุด เพราะใบหนาหน่อย ถ้าเป็นทุเรียนอย่างนี้มันจะทนสภาพอากาศไม่ค่อยได้ แล้วโรคแมลงเยอะขึ้น ยากฆ่าแมลงก็เริ่มเอาไม่ได้แล้ว ซื้อมาขวด 200-300 บาทมันก็ฆ่าแมลงไม่ได้แล้ว ไม้รู้เป็นเพราะอะไร” (พิสิษฐ์ สวัสดิ์สัน, ม.ป.ป. อ้างถึงใน สายศิริ คำนำฉันทะ, 2553, หน้า 31)

2.1.2.3 ปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อม ถือเป็นประเด็นหลักที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ พยายามนำเสนอและสื่อสารกับผู้คนในสังคม เพื่อชี้ให้เห็นความล้มเหลวและเปิดโปงผลกระทบจากพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด เมื่อพิจารณาถึงวิธีการนำเสนอปัญหาเช่นนี้สู่สาธารณะเครือข่ายชนชั้นกลางฯ พยายามที่จะอธิบายปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยการนิยามปัญหามลพิษให้เกี่ยวข้องกับค่ามาตรฐานและเทียบเคียงให้เห็นว่ามลพิษในพื้นที่มาบตาพุดนั้นมีลักษณะ “เกินค่ามาตรฐาน” ดังเช่น

1. มลพิษทางอากาศ โดยการอ้างอิงข้อมูลจาก 2 หน่วยงานหลักที่ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ปัญหามลพิษทางอากาศในพื้นที่มาบตาพุดนั้นมีค่าเกินมาตรฐาน คือ

1.1 ข้อมูลของกลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะร่วมกับกลุ่มกรีนพีซเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้เข้าไปสำรวจมลพิษทางอากาศในพื้นที่มาบตาพุด โดยอาศัยเทคนิคการเก็บอากาศในช่วงที่มีกลิ่นเหม็นออกจากแหล่งกำเนิดมลพิษจำนวน 5 ครั้งในระยะเวลา 5 เดือนตั้งแต่เดือนกรกฎาคมถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2547 และใช้เวลาในการเก็บตัวอย่างอากาศนานประมาณ 2-3 นาที ด้วยวิธีการดูดอากาศเข้าถุงพลาสติกและส่งไปตรวจยังห้องปฏิบัติการในประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งผลการวิเคราะห์ได้ชี้ให้เห็นว่า พบสารอินทรีย์ระเหยง่ายในระดับที่สูงกว่าระดับเฝ้าระวังในบรรยากาศขององค์กรคุ้มครองสิ่งแวดล้อม (Environmental Protection Agency (EPA) Region 6 Screening Level: US-EPA 6) ประเทศสหรัฐอเมริกา ดังนั้น จึงมีการสรุปว่าคุณภาพอากาศในพื้นที่มาบตาพุดอยู่ในภาวะวิกฤติและประชาชนอาจเสี่ยงต่อการเป็นโรคมะเร็ง ทั้งนี้ ในช่วง พ.ศ. 2545-2550 บรรยากาศรอบพื้นที่มาบตาพุดมีการปนเปื้อนของสารอินทรีย์ระเหยง่ายที่ตรวจพบแล้วจำนวนทั้งสิ้น 45 ชนิด และในจำนวน 45 ชนิดนี้มีอันตรายต่ออวัยวะสำคัญของร่างกายถึง 20 แห่ง เช่น อันตรายต่อตับ ไต หัวใจ ระบบประสาทส่วนกลาง และประสาท เป็นต้น (แม่น้ำวด กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันดา 2554, หน้า 9)

1.2 ข้อมูลของกรมควบคุมมลพิษที่ได้ลงพื้นที่เก็บตัวอย่างในพื้นที่บริเวณ มาบตาพุดระหว่างเดือนตุลาคมและพฤศจิกายน พ.ศ. 2548 พบว่า มีสารอินทรีย์ระเหยอันเป็นที่มา ของกลิ่นเหม็นต่าง ๆ (เช่น กลิ่นฟุ้งสุก กลิ่นหอมเยียน กลิ่นละมุด เป็นต้น) ในพื้นที่มากกว่า 40 ชนิด ในจำนวนนี้มีสารที่เป็นสารก่อมะเร็งถึง 20 ชนิด และเป็นสารก่อมะเร็งที่มีค่าสูงเกินกว่า มาตรฐานสิ่งแวดล้อมขององค์กรคุ้มครองสิ่งแวดล้อมจากสหรัฐอเมริกา (US-EPA Region 6 Screening Level) ถึง 19 ชนิดโดยมลพิษเหล่านี้สูงกว่าระดับการเฝ้าระวังตั้งแต่ 1.3 เท่าถึง 693 เท่า (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 8) ดังข้อมูลเครือข่ายชนชั้นกลางฯ นำมาแสดงใน ตารางที่ 12)

ตารางที่ 12 ค่าความเข้มข้นสารอินทรีย์ในบรรยากาศพื้นที่มาบตาพุดเฉลี่ย 24 ชั่วโมง

สารมลพิษ	ค่าสูงสุดที่วัด ได้ (ug/m3)	Screening Levels (ug/m3)	จำนวนเท่าสูง กว่า Screening Levels
Acetaldehyde (Ethanal)	35.19	0.87	39
Benzene	8.07	0.25	31
Benzyl Chloride	1.10	0.04	26.5
Acrolein (2-propenal)	14.58	0.021	693
Trichloroethylene	8.33	0.017	489
1,2-dichloroethane(Ethylene Dichloride)	19.04	0.074	256
Chloroform (Trichloromehtane)	20.03	0.084	238
Isoprene (1, 3-butadiene,2-metyl)	27.19	0.20	135
1,3 Butadiene	7.08	0.064	110
Tetrachloromethane (CarbonTetrachloride)	10.44	0.13	79
Cis- 1,3 –dichloropropene	31.19	0.48	64
Vinyl Chloride (Chloroethene)	7.39	0.16	45
p-dichlorobenzene (1,4-dichlorobenzene)	4.01	0.28	13
Bromoform (Trichloromehtane)	8.95	1.7	4
1,4-Dioxane (1,4-Diethylene oxide)	2.26	0.61	27
Dichloromethane (Methylene Chloride)	13.80	4.1	2.4

ตารางที่ 12 (ต่อ)

สารมลพิษ	ค่าสูงสุดที่วัด ได้ (ug/m3)	Screening Levels (ug/m3)	จำนวนเท่าสูง กว่า Screening Levels
1,1,2,2-tetrachloroethane	0.09	0.033	1.7
Chloroethane (Ethyl Chloride)	5.59	2.3	1.5
Chloromethane (Methyl Chloride)	2.56	1.1	1.3

ที่มา: เดชรัตน์ สุขกำเนิด (2550, หน้า 2-3)

นอกจากการทำให้เห็นว่าในพื้นที่มาบตาพุดมีปัญหาจากสารอินทรีย์ระเหยง่ายที่เกินระดับเฝ้าระวังคุณภาพอากาศแล้ว เครื่องช่วยชนชั้นกลางฯ ยังพยายามชี้ให้เห็นถึงศักยภาพการรองรับมลพิษทางอากาศในพื้นที่มาบตาพุด ผ่านนำเสนอข้อมูลจากการประเมินศักยภาพการรองรับมลพิษทางอากาศด้วยแบบจำลองทางคณิตศาสตร์บนพื้นฐานของข้อมูลการตรวจวัดคุณภาพอากาศและข้อมูลอุตุนิยมวิทยาในช่วงระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2555 และจำนวนปล่องระบายมลสาร 267 ปล่องจากโรงงานอุตสาหกรรมทั้งสิ้น 64 โรงงาน ซึ่งผลการตรวจสอบพบว่าหากแหล่งกำเนิด (โรงงานอุตสาหกรรม) ทุกชนิดในพื้นที่มาบตาพุดระบายมลสารออกทางอากาศในอัตราสูงสุดตามที่โรงงานอุตสาหกรรมแต่ละโรงได้รับการอนุญาตให้ระบาย จะมีผลทำให้ค่าความเข้มข้นของมลสารในทางพารามิเตอร์สูงเกินค่ามาตรฐานของคุณภาพในบรรยากาศ โดยจะมีก๊าซที่ปริมาณสูงกว่าค่ามาตรฐาน ไม่ว่าจะเป็นก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ในบริเวณกว้าง (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 8)

2. มลพิษทางน้ำ โดยการแสดงข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบคุณภาพน้ำผิวดินของกรมควบคุมมลพิษในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ซึ่งพบว่า มีปริมาณความสกปรกในรูปอินทรีย์สูงเกินมาตรฐาน (มากกว่า 4 มิลลิกรัมต่อลิตร) ทั้งนี้เพราะคลองสาธารณะหลายแห่งรับน้ำทิ้งทั้งจากชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมและพบปริมาณความเข้มข้นของโลหะหนักมีค่าสูงเกินมาตรฐาน โดยโลหะที่พบได้แก่ ทองแดง แมงกานีส นิกเกิล สารหนู เป็นต้น หรือการอ้างอิงการตรวจสอบลักษณะน้ำทิ้งของนิคมอุตสาหกรรมและเขตประกอบอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดระยอง ของสำนักจัดการคุณภาพน้ำ กรมควบคุมมลพิษในช่วงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2549 ซึ่งมี

การชี้ให้เห็นว่า น้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรมมีค่าเกินกว่าค่ามาตรฐาน (เดชรัตน์ สุขกำเนิด, 2550, หน้า 6) ดังแสดงได้ในตารางที่ 13

ตารางที่ 13 ลักษณะน้ำทิ้งของโรงงานอุตสาหกรรม/นิคมอุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง

ลักษณะน้ำทิ้ง	สถานที่ตรวจสอบ	ค่าที่ตรวจพบ (มิลลิกรัมต่อ ลิตร)
ค่าของแข็งละลายในน้ำ (ค่ามาตรฐาน 5,000 มิลลิกรัมต่อลิตร)	นิคมอุตสาหกรรมเหมราช ตะวันออก	49,970
	นิคมอุตสาหกรรมผาแดง บริเวณ รางระบายน้ำทิ้งของนิคมฯ ก่อน รวมกับน้ำทิ้งจากแหล่งอื่น	27,776
	นิคมอุตสาหกรรมเอเชีย	14,630
	นิคมอุตสาหกรรมผาแดง บริเวณ จุดระบายน้ำทิ้ง จากรางระบาย น้ำของนิคมฯ ลงสู่ทะเล	10,660
	นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด บริเวณจุดระบายน้ำทิ้งลงคลอง ซากหมาก	6,852
ค่าความสกปรกของน้ำ (ค่ามาตรฐาน 20 มิลลิกรัมต่อลิตร)	นิคมอุตสาหกรรมเหมราช ตะวันออก	37.6
สารเคมีปนเปื้อน (ค่ามาตรฐาน 120 มิลลิกรัมต่อลิตร)	เขตประกอบการอุตสาหกรรม บริษัทอุตสาหกรรมปิโตรเคมีกัล ไทยบริเวณจุดระบายน้ำทิ้งจาก ระบบบำบัดน้ำเสียออกสู่ทะเล	154
สารตะกั่ว (ค่ามาตรฐาน 0.2 มิลลิกรัมต่อลิตร)	นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด	0.731
แบเรียม (ค่ามาตรฐาน 1 มิลลิกรัมต่อลิตร)	นิคมอุตสาหกรรมเหมราช ตะวันออก	1.143

ที่มา: สำนักงานจัดการคุณภาพน้ำ กรมควบคุมมลพิษ

แหล่งน้ำธรรมชาติเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ นำมาแสดงให้เห็นเพื่อชี้ให้เห็นว่าเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องเนื่องมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยเฉพาะน้ำทะเลชายฝั่งที่อยู่ติดกับนิคมอุตสาหกรรม ซึ่งมีแนวโน้มของคุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์เสื่อมโทรม หรือการอ้างอิงข้อมูลการตรวจสอบคุณภาพน้ำของกรมควบคุมมลพิษ เพื่อแสดงให้เห็นว่าปริมาณตะกอนแขวนลอยของน้ำทิ้ง ณ จุดปล่อยน้ำทิ้ง ที่บางจุดมีปริมาณแบคทีเรียกลุ่มโคลิฟอร์มและฟิคอลโคลิฟอร์ม โลหะหนัก (เช่น ตะกั่ว สังกะสี แมงกานีส และเหล็ก เป็นต้น) ฟอสเฟต และแอมโมเนียที่ปนเปื้อนบริเวณชายฝั่งทะเลมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นและมีค่าเกินมาตรฐาน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจึงนำไปสู่ข้อสรุปและความเสื่อมโทรมของคุณภาพน้ำทะเลอาจส่งผลกระทบต่อการทำประมง เพราะสัตว์น้ำประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสัตว์หน้าดิน หอย และปลาจะมีปริมาณการสะสมของโลหะหนักและอาจมีการสะสมของสารพิษในตัวสัตว์น้ำ โดยกรณีนี้พวกเขาได้กล่าวอ้างว่าในบางครั้งปู ปลา ที่ชาวประมงจับขึ้นมาได้ เนื้อจะเน่าเร็วกว่าปกติหรือเมื่อนำไปปรุงอาหารแล้วจะมีกลิ่นเหม็นของน้ำมัน หรือการต้องเผชิญกับปัญหาน้ำทะเลเสื่อมสภาพ จากอุบัติเหตุในการขนส่งทางทะเล โดยเฉพาะอุบัติเหตุจากเรือบรรทุกน้ำมันและการลักลอบทิ้งน้ำมันลงทะเล เช่นเดียวกับน้ำทะเลโดยรอบโรงงานอุตสาหกรรมที่หากลงไปเล่นแล้วจะมีอาการคันมากหรือบางคนกลายเป็นแผลเน่าเรื้อรัง (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 10)

นอกจากนี้ชายทะเลในพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับแหล่งนิคมอุตสาหกรรมยังต้องเผชิญกับปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเล ซึ่งปัญหาดังกล่าวถูกชี้ให้เห็นว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากการถมทะเลเพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม การอุดหนุนเพื่ออุดหนุนน้ำให้ลึกสำหรับการขยายท่าเรือน้ำลึกเป็นผลให้ชายฝั่งทะเลระยะยาวกว่า 30 กิโลเมตรถูกกัดเซาะในอัตรา 5-10 เมตรต่อปี กระทั่งชายหาดบางแห่งถึงกับสูญหายหรือพังทลายลงไป เช่น หาดทรายทอง หาดมาบตาพุด หาดตากวน หาดแสงจันทร์ เป็นต้น (เดชรัตน์ สุขกำเนิด, 2550, หน้า 8)

ปัญหามลพิษทางน้ำที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ นำมาแสดงนี้ ยังถูกเชื่อมโยงไปถึงเรื่องน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค ดังเช่นน้ำฝน ที่พวกเขาพยายามอธิบายว่าในอดีตชาวบ้านเคยใช้น้ำฝนเพื่อการอุปโภคบริโภค แต่ในระยะหลังน้ำฝนที่ตกลงมากลับมีคราบสนิมและตะกอนสีดำ และมีค่าความเป็นกรดสูง (เป็นการอ้างอิงข้อมูลจากกรมควบคุมมลพิษ)

งานศึกษาวิจัยที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ หยิบยกมาเพื่อตอกย้ำให้เห็นถึงปัญหามลพิษทางน้ำในพื้นที่มาบตาพุด ก็คือ งานศึกษาของ ดร.อาภา หวังเกียรติ จากสาขาวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยรังสิตที่ได้ทำการศึกษาบ่อน้ำดินในพื้นที่เทศบาลเมืองมาบตาพุด จำนวน 25 ชุมชน จำนวน 80 ตัวอย่าง ระหว่างวันที่ 26-27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548 และวันที่ 4-5 กุมภาพันธ์

พ.ศ. 2549 ซึ่งผลการศึกษาพบการปนเปื้อนของแคดเมียม เหล็ก แมงกานีส สังกะสีและตะกั่ว ดังแสดงรายละเอียดได้ในตารางที่ 14 (กรมควบคุมมลพิษ, 2557ข)

ตารางที่ 14 ปริมาณโลหะหนักของตัวอย่างน้ำจากชุมชนมาบตาพุด อำเภอเมือง
จังหวัดระยอง

โลหะหนัก	จำนวนตัวอย่างที่เกินมาตรฐาน	ปริมาณ (มิลลิกรัม/ลิตร)				จำนวนเท่าที่เกินมาตรฐาน (คิดจากค่าสูงสุด)	เปรียบเทียบเทียบอ.แกลง
		ค่ามาตรฐาน	ค่าเฉลี่ย	ค่าสูงสุด	ค่าต่ำสุด		
แคดเมียม	65	0.005	0.023	0.030	0.0030	6	0.023
เหล็ก	40	0.5	2.969	75.717	0.0139	151	0.158
แมงกานีส	29	0.3	0.610	10.301	0.0050	34	0.169
ตะกั่ว	28	0.05	0.108	2.329	0.0007	47	0.035
สังกะสี	1	5	0.762	49.237	0.0009	10	0.043

องค์ความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับปัญหามลพิษทางน้ำที่เครือข่ายชนชั้นกลางนำมาแสดงถูกทำให้เห็นภาพในเชิงรูปธรรมมากขึ้น เมื่อพวกเขาได้มีการอ้างอิงประสบการณ์ของชาวบ้านในพื้นที่รับรู้ถึงมลพิษทางน้ำ ดังเช่นตัวอย่างประสบการณ์ของชาวบ้านในพื้นที่รายหนึ่งที่ถ่ายทอดออกมาว่า

“บ้านเราตั้งอยู่ห่าง โรงงาน 5 กิโลเมตรเองอยู่ริมทะเลเหนือลม น้ำที่เคยกินได้ก็กินไม่ได้ มีกลิ่น มีคราบเหมือนน้ำมันผสมอยู่ น้ำที่ใช้อาบก็ไม่ว่ามีสารอะไรผสมอยู่บ้าง”
(สายหยุด นามสนิท, ม.ป.ป. อ้างถึงใน สายศิริ ด่านวัฒนะ, 2553, หน้า 42)

3. ปัญหาที่เกิดขึ้นและเกี่ยวเนื่องตามมาจากการจัดการกากของเสียอุตสาหกรรม ปัญหาเช่นนี้ถูกใช้เพื่อทำให้เห็นภาพว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดนั้นไม่มีระบบการจัดการกากของเสียจากภาคอุตสาหกรรมที่มีประสิทธิภาพ โดยการทำให้เห็นว่ามีบริษัทที่ทำหน้าที่จัดการกากของเสียอันตรายเพียงบริษัทเดียว คือ บริษัท บริหารและพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จำกัด (มหาชน) หรือเจนโก้ (GENCO) โดยมีศักยภาพในการรองรับของเสียได้ 480,000 ตันต่อปี ซึ่งในปัจจุบันบริษัทฯ ดังกล่าวไม่มีศักยภาพในการกำจัดและการจัดการ

กากอุตสาหกรรม (เครื่องถ่ายชนชั้นกลางๆ กล่าวอ้างว่าพื้นที่ฝังกลบจะรองรับกากของเสียได้จนถึงประมาณเดือนตุลาคม พ.ศ. 2551) เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจึงนำไปสู่ปัญหาการล้นของกากของเสียอุตสาหกรรมไปทิ้งในพื้นที่สาธารณะ อันเป็นผลมาจากในกระบวนการขนส่งของเสียอันตรายหน่วยงานรัฐ รวมถึงบริษัทเอกชนขาดความเข้มงวดในการกักดูแล ดังนั้นที่ผ่านมาจึงเกิดการลักลอบทิ้งขยะมูลฝอย กากของเสีย และสารเคมีในหลายพื้นที่ เช่น อำเภอบ้านค่าย กิ่งอำเภอเขาชะเมา กิ่งอำเภอนิคมพัฒนา และตำบลมาบตา เป็นต้น (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 17)

4. การรื้อกลับของโรงงานอุตสาหกรรม กล่าวได้ว่าประเด็นนี้ประเด็นที่ถูกนำมาสื่อสารหรือทำให้เห็นภาพของ “การเบียดเบียน” ของโรงงานอุตสาหกรรมต่อชุมชนท้องถิ่นและเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่ทำให้เห็นว่รัฐให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจมากกว่าการคำนึงถึงผู้คนในชุมชนท้องถิ่น การรื้อกลับของโรงงานอุตสาหกรรมเช่นนี้ เครื่องถ่ายชนชั้นกลางๆ ได้อธิบายผ่านผังเมืองรวมของจังหวัดระยองที่มีการขยายพื้นที่สีม่วง (พื้นที่ประกอบการอุตสาหกรรม) มากขึ้นเรื่อย ๆ และทำให้เห็นภาพว่าในผังเมืองรวมปี พ.ศ. 2531 มีการกำหนดเขตอุตสาหกรรมเอาไว้ประมาณ 10,000 ไร่ ขณะที่พื้นที่เกษตรกรรมและที่ดินประเภทชนบทมีประมาณ 108,000 ไร่ แต่ก็มีมีการขยายเขตอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น เมื่อการปรับปรุงผังเมืองรวมครั้งที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2532 และประกาศใช้เป็นกฎกระทรวงเมื่อปี พ.ศ. 2534 ซึ่งผังเมืองรวมฉบับนี้ได้มีการขยายพื้นที่อุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นอีก 8,000 ไร่ (กลายเป็น 18,000 ไร่) ขณะที่พื้นที่สีเขียวลดลง 22,000 ไร่ (เหลือ 86,000 ไร่) และภายหลังจากผังเมืองรวม ปี พ.ศ. 2534 หมดอายุก็ได้มีการประกาศใช้กฎกระทรวงฉบับใหม่ในปี พ.ศ. 2546 โดยผังเมืองฉบับนี้ได้กำหนดพื้นที่สีม่วงเพิ่มขึ้น 15,015 ไร่ (รวมพื้นที่อุตสาหกรรมทั้งหมดนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 ทั้งสิ้น 32,197 ไร่) แต่พื้นที่สีเขียวลดลง 13,208 ไร่ (เหลือ 67,580 ไร่) พื้นที่โล่งเพื่อนันทนาการและการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมลดลง 411 ไร่เหลือ 131 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อยลดลง 2,277 ไร่เหลือ 16,818 ไร่ และที่ดินประเภทสถาบันราชการ การสาธารณูปโภค และสาธารณูปการเพิ่มขึ้น 931 ไร่เป็น 2,725 ไร่ ดังนั้น จึงนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่าในช่วงของการพัฒนาอุตสาหกรรมระหว่าง พ.ศ. 2531-2546 มีพื้นที่อุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นกว่า 22,197 ไร่ ขณะที่พื้นที่เกษตรกรรมและที่ดินประเภทชนบทลดลงกว่า 40,420 ไร่ (แม้ว่าด กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันดา, 2554)

ปี พ.ศ. 2531

ปี พ.ศ.2534

ปี พ.ศ. 2546

หมายเหตุ

สีเขียว หมายถึง ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม
 สีเหลือง หมายถึง ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย
 สีน้ำเงิน หมายถึง ที่ดินประเภทสถาบันราชการ
 การสาธารณูปโภคและการสาธารณูปการ
 สีม่วง หมายถึง ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้า
 สีส้ม หมายถึง ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง

ภาพที่ 7 กฎกระทรวงผังเมืองรวมบริเวณอุตสาหกรรมหลักและชุมชน จังหวัดระยองของปี พ.ศ. 2531, พ.ศ. 2534 และ พ.ศ. 2546 (แม่น้ำวัด กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันดา, 2554, หน้า 18, 20)

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะการขยายพื้นที่อุตสาหกรรมเช่นนี้ เป็นประเด็นที่ถูกนำไปกล่าวอ้างเพื่อให้เห็นถึงความไม่ชอบมาพากลของหน่วยงานรัฐในการกำหนดผังเมืองของจังหวัดระยองที่เป็นไปในลักษณะปกปิดข้อมูลและไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วม ดังความรู้สึกของชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่ถูกถ่ายทอดออกมาว่า

“...ที่นี้ผังเมืองทำไง คือ แค่อาสุมุดเอสี่ไปติดประกาศไว้ที่ศูนย์ราชการข้างเทศบาลข้างแล้วชาวบ้านเขาจะเห็นไหมเข้าใจไหม หลังจากนั้นมาประกาศเป็นผังเมืองชาวบ้านก็ไม่เข้าใจว่าเป็นผังเมือง ตั้งแต่เมื่อไหร่ แสดงว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่มี” (เจริญเดชคุ้ม, ม.ป.ป อ้างถึงใน แม้นवाद กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันดา, 2554, หน้า 23) หรือ

“แรก ๆ ผังเมืองเขาก็จัดโซนมาคืนะอยู่ไปอยู่มาและทะหมดเลยนี่ก็อยากลงตรงไหนก็ลงสร้างเลยอย่างใกล้ ๆ ชุมชนที่ที่อยู่ ตอนแรกเขามาให้ชาวบ้านเซ็นชื่อสนับสนุนบอกว่า จะสร้างโรงพยาบาลของสมเด็จพระเทพฯ แล้วพออยู่ ๆ มากี่เห็นรถชนปล่องขนาดใหญ่ผ่านหน้าบ้านเราก็สงสัยว่ามันเกิดอะไรขึ้น พี่เข้าไปถามเทศบาลว่าพื้นที่ในบริเวณย่านนี้ไม่ได้เป็นสีม่วงทำไมสร้างโรงงานได้เทศบาลก็บอกไม่รู้เรื่อง ทำไมเทศบาลไม่รู้ทั้งที่คนอื่นมาสร้างขึ้นไว้ที่บ้านตัวเองก็ไม่เข้าใจ” (อารมณั์ สดมณั, ม.ป.ป. อ้างถึงใน แม้นวาด กุญชร ณ อยุธยาและรวงทอง จันดา, 2554, หน้า 28)

2.2 การปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านได้รับผลกระทบอะไรบ้างจากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้น ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่ไม่ได้รับผลประโยชน์ใด ๆ ในทางตรงกันข้ามพวกเขากลับกลายเป็นผู้ที่ต้องแบกรับปัญหาทั้งหมดเอาไว้เพื่อแลกกับความมั่งคั่งของประเทศและผลประโยชน์ของนายทุนบางกลุ่ม ผลกระทบต่อชาวบ้านที่ถูกนำมาแสดงและอธิบายต่อสาธารณะ ประกอบไปด้วยผลกระทบที่สำคัญในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.2.1 ผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมาจากการเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรไปสู่สังคมอุตสาหกรรม กล่าวได้ว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมาจากการเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรไปสู่สังคมอุตสาหกรรมที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ นำมาแสดง มีทั้งในรูปของผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียที่ดินทำกิน การล่มสลายของชุมชนดั้งเดิม ความสัมพันธ์ในสังคมที่แปรเปลี่ยนไป ความไม่ปลอดภัยด้านทรัพย์สิน อาชญากรรมหรือผลกระทบทางเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นการล่มสลายของอาชีพเกษตรกรรม การไม่สามารถปรับตัวทางเศรษฐกิจในสังคมแบบอุตสาหกรรม ความไม่มั่นคงในอาชีพ หรือผลกระทบด้านคุณภาพชีวิตที่เกิดขึ้นจากปัญหาประชากรแฝง ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงการบริการทางสังคมลดลง ทั้งการศึกษา สาธารณสุข หรือ โครงสร้างพื้นฐาน (ไฟฟ้า น้ำประปา ถนน) เป็นต้น

2.2.2 ผลกระทบทางสุขภาพ ถือเป็นผลกระทบที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ให้ความสำคัญและเป็นประเด็นหลักที่นำไปสู่ข้อเรียกร้องให้มีการหยุดขยายโรงงานอุตสาหกรรมและการประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาบตาพุด กล่าวได้ว่า ผลกระทบทางสุขภาพของประชาชนที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด เครือข่ายชนชั้นกลางฯ นิยามผ่านความเจ็บป่วยและโรคที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน โดยพวกเขาต้องการชี้ให้เห็นว่า มีสาเหตุมาจากสารเคมีที่โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดใช้เป็นสารตั้งต้นในกระบวนการผลิตในภาคอุตสาหกรรม กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ความพยายามที่จะชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาสุขภาพอนามัยของประชาชนกับมลพิษที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด ดังต่อไปนี้

2.2.2.1 ความเสี่ยงต่อการเป็นโรคมะเร็งของชาวบ้านในเขตมابตาพุดและใกล้เคียงข้อมูลความเจ็บป่วยหรือความเสี่ยงต่อการเป็นโรคมะเร็งที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ นำมาใช้ในการเคลื่อนไหว โดยส่วนใหญ่เป็นผลการศึกษาของนักวิชาการและหน่วยงานของรัฐ ซึ่งข้อมูลทั้งหมดต่างแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มหรือความเสี่ยงของประชาชนต่อความเจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็ง ดังนี้

1. การศึกษาของ รองศาสตราจารย์ ดร.เรณู เวชรัชต์พิมล อาจารย์ประจำภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ทำการศึกษาวิจัยสารพันธุกรรม (DNA) ที่ผิดปกติของสิ่งมีชีวิต โดยการเก็บตัวอย่างเยื่อบุข้างแก้มของประชาชน 400 รายในเขตมابตาพุด แบ่งเป็นกลุ่มผู้ใหญ่จำนวน 100 ราย และนักเรียนโรงเรียนเทศบาลมابตาพุดจำนวน 300 ราย ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มผู้ใหญ่จำนวนมากกว่าร้อยละ 50 มีสารพันธุกรรม (DNA) ที่เป็นตัวบ่งบอกถึงความผิดปกติของยีนในร่างกายที่มีความเสี่ยงสูงจะเป็นโรคมะเร็ง และจากการตรวจวิเคราะห์ในห้องทดลอง พบดีเอ็นเอเกิดการแตกหักในเซลล์เยื่อบุข้างแก้มเป็นจำนวนมาก บางรายมีการแตกหักถึง 128 เซลล์จาก 4,000 เซลล์ที่ตรวจต่อคน ขณะที่คนปกติจะมีเซลล์แตกหักอยู่ระหว่าง 0-10 เซลล์ใน 4,000 เซลล์ต่อคน (เรณู เวชรัชต์พิมล และปทุมพร เมืองพระ, 2550) นอกจากนี้ผลการศึกษาของ ดร.เรณู เวชรัชต์พิมล ยังชี้ให้เห็นถึงเซลล์ของสัตว์และพืชในพื้นที่มابตาพุด ซึ่งพบว่ามีสารพันธุกรรมที่ผิดปกติ ซึ่งหากนำไปบริโภคอาจเกิดการสะสมของสารเคมีที่ตกค้างในสัตว์และพืช ซึ่งจะมีความเสี่ยงต่อการเป็นโรคมะเร็ง (มูลนิธินโยบายสุขภาพ, ม.ป.ป., หน้า 55) ดังถ้อยคำที่ ดร.เรณู เวชรัชต์พิมล ออกมาว่า

“ผลการตรวจก็พบว่า DNA ของกลุ่มตัวอย่างมีความผิดปกติสูงถึง 50% ระดับความเสี่ยงต่อความผิดปกติมากขึ้นต่างกันไป... สารพันธุกรรมหรือ DNA ของคนระยองโดยเฉพาะผู้ใหญ่และเด็กในระยอง พบสถิติที่ผิดปกติสูงมาก สถิติปัญหาของเด็กก็ต่ำกว่าอายุ แม้แต่หอย ปู ปลา ก็ยังพบว่ามีสารพันธุกรรมผิดปกติเช่นกัน” (เรณู เวชรัชต์พิมล, ม.ป.ป. อ้างถึงในสายศิริ ด่านวัฒนะ, 2553, หน้า 44)

2. การศึกษาของสถาบันมะเร็งแห่งชาติ ที่ได้ศึกษาอุบัติการณ์ของโรคมะเร็งในจังหวัดระยองแบบ Population-Based Cancer Registry โดยเปรียบเทียบอัตราการเกิดโรคมะเร็งใน 9 จังหวัดของประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2542 คือ จังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง นครพนม ขอนแก่น ระยอง อุรธานี กรุงเทพฯ ประจวบคีรีขันธ์ และสงขลา เมื่อเทียบอัตราอุบัติการณ์ของผู้ป่วยโรคมะเร็งใน 9 จังหวัด พบว่า อัตราอุบัติการณ์ของโรคมะเร็งปอดและมะเร็งตับในจังหวัดระยองสูงกว่าจังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ กรุงเทพฯ และสงขลา สำหรับอุบัติการณ์ของผู้ป่วยโรคมะเร็งหลอดอาหาร มะเร็งกระเพาะปัสสาวะ มะเร็งเม็ดเลือดขาว และมะเร็งปากมดลูกของจังหวัดระยอง พบว่า มีอัตราที่

สูงสุด ส่วนมะเร็งเต้านมของจังหวัดระยองมีอัตราการอุบัติการณ์สูงสุดเป็นอันดับที่สอง (สถาบันมะเร็งแห่งชาติ, 2550) นอกจากนี้ยังมีการอ้างอิงถึงสถาบันมะเร็งแห่งชาติที่ได้รายงานแนวโน้มการระบาดของโรคมะเร็งหลังปี พ.ศ. 2544-2549 ว่าสถิติผู้ป่วยมะเร็งเม็ดเลือดขาวของประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระยอง สูงกว่าอำเภออื่น ๆ ในจังหวัดระยองถึง 3-5 เท่าและเมื่อเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ แล้วในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระยอง มีสถิติผู้ป่วยโรคมะเร็งสูงกว่าเขตอำเภอเมืองของจังหวัดอื่น ๆ อย่างชัดเจน (สายศิริ ด่านวัฒนะ, 2553, หน้า 47)

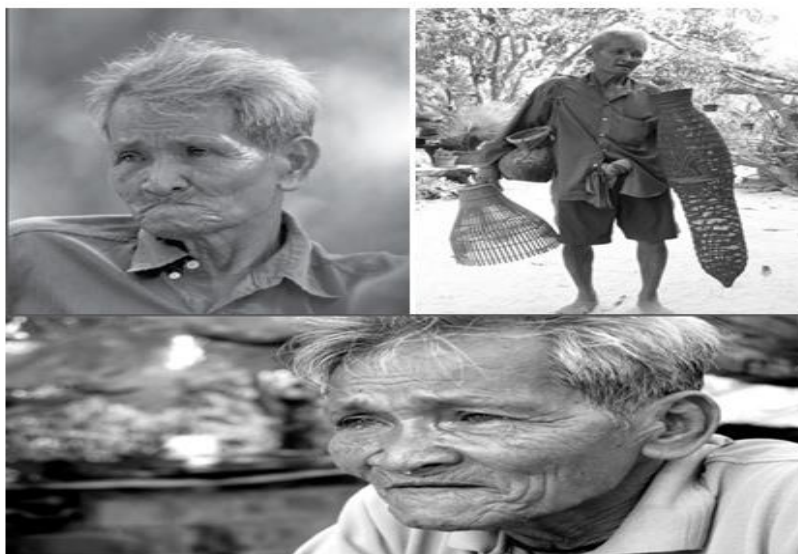
3. การศึกษาของสาธารณสุขจังหวัดระยอง โดยในปี พ.ศ. 2550 สาธารณสุขจังหวัดระยองได้มีการเฝ้าระวังการเกิดโรคมะเร็งเม็ดเลือดขาว (Leukemia) และโรคทางเดินหายใจของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด และตรวจสอบสารเคมีตกค้างในร่างกาย โดยการตรวจปัสสาวะหาสารอินทรีย์ระเหยง่าย 3 ชนิดที่โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดใช้เป็นสารตั้งต้นในกระบวนการผลิตไม่ว่าจะเป็นเบนซีน (Benzene) โทลูอิน (Toluene) และสไตรีน (Styrene) โดยทำการตรวจร่างกายประชาชนทั้งหมด 2,117 คน ซึ่งผลการตรวจสอบพบว่า ประชาชนจำนวน 329 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 16 มีสารเบนซีนในเลือดสูงเกินค่ามาตรฐาน โดยชุมชนที่พบจำนวนประชาชนที่มีสารเบนซีนมากที่สุด คือ ชุมชนโสภณ จำนวน 52 ราย รองลงมา คือ ชุมชนมาบข่า 31 ราย และตลาดห้วยโป่ง 30 ราย (สายศิริ ด่านวัฒนะ, 2553, หน้า 47; มูลนิธินโยบายสุขภาพ, ม.ป.ป., หน้า 57) ความเห็นดังกล่าวสอดคล้องกับตัวเลขความเจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็งทุกชนิดและโรคมะเร็งเม็ดเลือดขาว (Leukemia) ของประชาชนในจังหวัดระยองที่เพิ่มในอัตราที่สูงขึ้น โดยอัตราอัตราผู้ป่วยด้วยโรคนี้ออกและมะเร็งในรอบ 8 ปี (พ.ศ. 2540-2548) ของจังหวัดระยองเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจาก 444 คนต่อประชากรแสนคน ในปี พ.ศ. 2540 เป็น 1,264 คนต่อประชากรแสนคนในปี พ.ศ. 2548 (คณงานมาบตาพุด"ดับ-ปอด" ผิดปกติเพียบ, 2550)

4. ความเจ็บป่วยเกี่ยวกับโรกระบบทางเดินหายใจของประชาชนในจังหวัดระยอง ผ่านการอธิบายหรืออ้างอิงตัวเลขของหน่วยงานราชการ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประชาชนในพื้นที่ที่มีความเจ็บป่วยด้วยโรคนี้อัตราที่เพิ่มสูงขึ้นทุกปี เช่น ในปี พ.ศ. 2545 มีประชาชนป่วยด้วยโรคเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจประมาณ 569 คนต่อประชากรหนึ่งพันคนและเพิ่มขึ้นเป็น 613 คนต่อประชากรหนึ่งพันคน ในปี พ.ศ. 2546 และเพิ่มขึ้นเป็น 696 คนต่อประชากรหนึ่งพันคน ในปี พ.ศ. 2547 ต่อมาในปี พ.ศ. 2549 จากรายงานมีผู้ป่วยด้วยโรกระบบทางเดินประมาณ 634 คนต่อประชากรหนึ่งพันคน โดยมีการชี้ให้เห็นว่าอัตราการป่วยด้วยโรคทางเดินหายใจของประชาชนในจังหวัดระยองมีค่าสูงกว่าค่าเฉลี่ยระดับประเทศที่มีเพียง 400 คนต่อประชากรหนึ่งพันคนและที่สำคัญอัตราของผู้ป่วยด้วยโรคนี้อัตราลดลงอย่างต่อเนื่อง (เชษรัตน์ สุขกำเนิด, 2550, หน้า 10-12)

ผลจากความเจ็บป่วยเกี่ยวกับโรกระบบทางเดินหายใจของประชาชนในจังหวัดระยองเช่นนี้ ถูกนำมาเชื่อมโยงกับโรงงานอุตสาหกรรม เมื่อเครือข่ายชนชั้นกลางฯ หยิบยกผลการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ของการเกิดโรกระบบทางเดินหายใจและโรคผิวหนังและเนื้อเยื่อใต้ผิวหนังกับมลพิษทางอากาศที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดของสมชาย จาคศรี (ม.ป.ป.) จากสำนักงานสาธารณสุข จังหวัดสุโขทัย ที่ผู้ศึกษาได้อ้างอิงข้อมูลสถิติผู้ป่วยนอกของโรงพยาบาลมาบตาพุดในปี พ.ศ. 2546 แสดงให้เห็นว่ามีผู้ป่วยโรกระบบทางเดินหายใจเข้ารับการรักษาจากโรงพยาบาลจำนวนกว่า 12,940 ราย เมื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาเปรียบเทียบกับอัตราความเจ็บป่วย ด้วยโรคดังกล่าวระหว่างประชาชนในเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุดกับพื้นที่โรงพยาบาลบ้านฉางกับพื้นที่โรงพยาบาลวังจันทร์ พบว่า อัตราความเจ็บป่วยด้วยโรคทางเดินหายใจในเขตพื้นที่มาบตาพุดสูงกว่าพื้นที่บ้านฉางถึง 2.8 เท่าและสูงกว่าพื้นที่วังจันทร์ 1.2 เท่า ขณะที่โรคผิวหนังและเนื้อเยื่อใต้ผิวหนังของพื้นที่มาบตาพุดจะมีอัตราสูงกว่าพื้นที่บ้านฉางถึง 3.1 เท่าและสูงกว่าพื้นที่วังจันทร์ 1.2 เท่า ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ของสมชายจึงชี้ให้เห็นว่า พื้นที่ที่มีการคาดการณ์ของออกไซด์ของไนโตรเจน ซัลเฟอร์ไดออกไซด์ และฝุ่นสูงจะมีอัตราความเจ็บป่วยโดยโรกระบบทางเดินหายใจ โรคผิวหนัง และเนื้อเยื่อใต้ผิวหนังสูงกว่าพื้นที่ที่มีค่าคาดการณ์มลพิษต่ำกว่า (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 11; สมชาย จาคศรี, ม.ป.ป.) ความเสี่ยงต่อความเจ็บป่วยของชาวบ้านในจังหวัดระยองเช่นนี้ ถูกถ่ายทอดผ่านความรู้สึกของชาวบ้านในเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่า

“เศรษฐกิจดี GDP สูง แต่จังหวัดระยองมีคนเป็นมะเร็งอันดับหนึ่งของประเทศถามว่าคนที่ทุกข์ที่สุดเขา คือใคร ถ้าไม่ใช่คนจังหวัดระยองและถ้าเปรียบเทียบกับคนจังหวัดระยองกับโรคมะเร็งนะ ตอนนี่จังหวัดระยองก็เหมือนกับโรคมะเร็งที่อยู่ในท้อง เป็นฝี แล้วหนองกำลังจะแตกแล้ว จะแตกแล้วในอีกไม่กี่วัน ถามว่ามันขนาดไหน มันแย่มาก ๆ แล้ว ไม่มีอะไรที่จะเปรียบเปรยได้แล้ว ถ้าพูดถึงมินามาตะมาบตาพุดเรายังกว่าเขาอีกนะ เพราะของเขาแค่ โรงงานเดียว แต่ของเราเป็นร้อย” (อารมณ สดมณี, ม.ป.ป. อ้างถึงใน สายศิริ ด่านวัฒนะ, 2553, หน้า 120)

เมื่อพิจารณาถึงตัวแสดง (Actor) ที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ มักนำมาใช้ในการเล่าเรื่องเพื่อถ่ายทอดให้เห็นถึงผลกระทบในมิติต่าง ๆ จากการพัฒนาอุตสาหกรรม ก็คือ การเล่าเรื่องผ่านชีวิตของ “ลุงน้อย ใจตั้ง” ชายชราวัยประมาณ 70 ปี ซึ่งเป็นชาวบ้านมาบตาพุดที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ตั้งแต่ช่วงการก่อรูปการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ เพราะเขาต้องถูกเวนคืนที่ดินกว่า 19 ไร่ เพื่อรองรับการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม

ภาพที่ 8 ลุงน้อย ใจตั้ง ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม (โอเคเนชั่น, 2557; สายศิริ ด่านวัฒนธรรม, 2553, หน้า 57)

ความทรงจำของลุงน้อยในเรื่องการสูญเสียที่ดินทำกินจากการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมนั้น ถูกถ่ายทอดให้กับสื่อมวลชนในระยะเวลาต่อมาว่า

“นี่ก็ย้อนไปถึงตรงนั้นทีไร ลุงเป็นต้องรู้สึกที่เราเนี่ยมัน โง่เองหรือถูกเขาหลอกกันแน่ เขาบอกเอาช่างมาแลก嘛 เอาความเจริญมาให้ คนตาควน คนมาบตาพุดก็แค่ยอมเสียที่ดินเวนคืนให้รัฐเขาไปนิดหน่อยแลกกับความเจริญของจังหวัดก็แล้วกันนะ...เขาให้ลุงไร่ละ 8,000 บาทตามราคาประเมินตอนนั้น ถ้าไม่ยอมเวนคืน เขาก็จะยึดคืนไปเลย ลุงก็ไม่รู้จะทำไง ก็ต้องให้เขาหมด 19 ไร่ได้เงินมาแสนกว่าบาท มาซื้อที่ใหม่ได้สัก 2 ไร่กว่า ๆ กับปลูกบ้านใหม่ก็หมดตั้งค์แล้ว” (น้อย ใจตั้ง, 2551 อ้างถึงใน กนิษฐ, 2551) หรือ

“นี่ก็ย้อนกลับไปเมื่อไหร่ ลุงก็ต้องรู้สึกที่เราเนี่ยมัน โง่ ถูกเขาหลอก สมัยนั้นแค่เขามาบอกว่า จะเอาความเจริญมาให้ คนมาบตาพุดก็ยอมให้รัฐเวนคืนที่ดินแล้ว” (น้อย ใจตั้ง, 2553 อ้างถึงใน ยังมีตะวันที่มาบตาพุด, 2553) หรือ

“เขาบอกว่าจะสร้างโรงงานปุ๋ยแห่งชาติ พื้นที่ 100 ไร่ และเริ่มเวนคืนที่ดิน ลุงน้อยก็เวนคืนให้เขาด้วยไร่ละ 8,000 เห็นว่าเป็นโรงงานปุ๋ย เราเป็นชาวสวนก็ดีใจ เห็นดีเห็นงาม ไม่รู้อะไรเลยก็ให้เขาเวนคืนไป แล้วย้ายมาอยู่อีกตำบลหนึ่ง แต่ไม่นาน โรงงานก็ขยายมาถึงที่นี่” (น้อย ใจตั้ง, 2553)

ไม่เพียงแต่การเป็นผู้ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านมาบตาพุดในระยะแรกเมื่อ โรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมหลังไหลเข้าสู่พื้นที่มาบตาพุดเท่านั้น ลุงน้อยยังเป็นตัวแทนของชาวบ้านมาบตาพุดในการถ่ายทอดให้เห็นถึงปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นตามมาจากการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมดังกล่าวถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพปัญหาพิษในลักษณะต่าง ๆ เช่น

“ไอ้โรงงาน โรงแรกที่เกิดอะหน้า...เป็น โรงทุนเท็กซัส มันทำไอ้ไรก็ไม่รู้ผลิตอะไรของมันก็ไม่รู้อีกแหละพอเปิดเดินเครื่องได้ไม่เท่าไรเลย... ก็ส่งกลิ่น ส่งเสียง ตลบอบอวนไปหมด มันปล่อยน้ำเสียลงทะเลจนคลองตากวนนะน้ำเขียวปี้ด” (น้อย ใจตั้ง, 2551 อ้างถึงใน กนิษฐ, 2551) หรือ

“อุตสาหกรรมโรงแรกที่เข้ามาในมาบตาพุด คือ ทุนเท็กซัสเดินเครื่องได้ไม่ถึงเดือนน้ำก็เริ่มเหม็น อากาศก็เริ่มเหม็น ออกทะเลต้องเอาสำลีดูดจุกตั้งแต่นั้น เราก็เรียกร้องกันมาเรื่อย แต่ไม่ได้ไล่ให้เขาไปที่อื่นนะให้ช่วยบริหารจัดการเรื่องน้ำเรื่องอากาศให้ดีขึ้นเขาก็ขอศึกษา จนเราไม่ไหว จนต่อมาโรงงานตั้งเป็นร้อย ๆ โรง เด็กนักเรียนก็เริ่มป่วย ชาวบ้านก็ป่วย โรงเรียนพัน โสภณ ต้องย้ายหนี มันเป็นธรรมชาติใหม่ที่โรงเรียนเขาอยู่มาก่อนเขาต้องย้ายหนีแล้วย้ายออกไป 5 กม. ถามว่า มันพื้นที่ใหม่เล็กเรียนมาเด็กก็กลับมาบ้านบ้านเขาอยู่กำแพงอุตสาหกรรม” (น้อย ใจตั้ง, 2552)

นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดให้เห็นถึงผลกระทบทางสุขภาพจากความเจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็งที่คร่าชีวิตญาติพี่น้องในครอบครัวของเขาไปกว่า 6 ชีวิตไม่ว่าจะเป็น (แม่นวด กุญชร ณ อยุธยา และรวงทอง จันดา, 2554, หน้า 7-8)

1. นายสังเวียน ตั้งจิต ลูกเขยของลุงน้อย เสียด้วยโรคมะเร็งในวัย 54 ปี
2. นายสุชาติ ลูกเขยของลุงน้อย เสียด้วยโรคมะเร็ง
3. นางเต็ม ใจตั้ง น้องสาวของลุงน้อยเสียชีวิตด้วยโรคมะเร็งเต้านม
4. เด็กหญิงเสียม ใจตั้ง หลานสาวลุงน้อย (บุตรสาวของนางเต็ม) เสียชีวิตด้วย

โรคมะเร็งมดลูก

5. นางบาง ใจตั้ง เสียชีวิตด้วยโรคมะเร็งปอดในวัย 81 ปี
6. นางเปลี่ยน บรรจง แม่ยายลุงน้อยเสียชีวิตด้วยโรคมะเร็ง

โดยเขาเชื่อว่าโรคมะเร็งที่คร่าชีวิตของญาติพี่น้องตนเองนั้นเกิดขึ้นมาจากมลภาวะที่เป็นพิษที่ปล่อยมาจากโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด (แม่นวด กุญชร ณ อยุธยา และ รวงทอง จันดา, 2554, หน้า 8)

ภาพที่ 9 ลูกน้อย ใจตั้งกับนางบาง ใจตั้งญาติที่เสียชีวิตด้วยโรคมะเร็ง (สายศิริ ด่านวัฒน์, 2553, หน้า 39)

2.3 ปฏิบัติการเพื่อแสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของรัฐ ในการแก้ไขปัญหาหมาบตาพูด และการเคลื่อนไหวภายใต้นิยาม/ความหมายที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ สร้างขึ้น ปัญหาและผลกระทบที่ถูกหยิบยกมาทั้งหมด คือ ความพยายามที่จะชี้ให้เห็นถึงความล้มเหลวของรัฐ กลไกรัฐ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่หมาบตาพูดทั้งหมด ซึ่งความล้มเหลวในการแก้ไขปัญหาเช่นนี้ เครือข่ายชนชั้นกลางฯ เห็นว่าเป็นเพราะรัฐมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรม เพราะมีกลไกรัฐทางด้านเศรษฐกิจหลายหน่วยงานเป็นผู้ลงทุนในภาคอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ดังนั้น จึงทำให้การแก้ไขปัญหาหมาบตาพูดที่ผ่านมารัฐไม่มีความจริงใจที่จะแก้ไขปัญหา เพราะจะส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของรัฐเอง

ภายใต้ความเชื่อที่ว่า รัฐไม่มีความจริงใจและล้มเหลวในการแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่หมาบตาพูด จึงกลายเป็นสาเหตุที่ทำให้เครือข่ายของชนชั้นกลางและชาวบ้านในพื้นที่หมาบตาพูด ต้องลุกขึ้นมาปกป้องสิทธิและจัดการแก้ไขผลกระทบเหล่านั้น เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบปฏิบัติการภายหลังจากที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ชี้ให้เห็นถึงสภาพปัญหา/ผลกระทบและความล้มเหลวในการแก้ไขปัญหาของรัฐและกลไกรัฐในพื้นที่หมาบตาพูดแล้ว ผู้วิจัย พบว่า พวกเขาใช้รูปแบบการเคลื่อนไหว/ปฏิบัติการทางสังคมหลากหลายวิธีการเพื่อนำไปสู่เป้าหมายทางอุดมการณ์ เช่น

2.3.1 การจัดเวทีสาธารณะเพื่ออภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อขยายความคิด/นิยามว่าด้วยปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมออกสู่สาธารณชนในวงกว้าง เช่น เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงใต้ได้ร่วมกับภาคีเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบ้านฉาง กลุ่มคนระยองรักษ์สิ่งแวดล้อม กลุ่มรักษ์แม่น้ำคูปลวกแดง และกลุ่มรักษ์สิ่งแวดล้อมหมาบตาพูด ร่วมกันดำเนินการให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบของโรงงาน

อุตสาหกรรม เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการจัดปราศรัยเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์และปัญหา มลพิษในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดเวทีปราศรัยที่อำเภอปลวกแดง ในวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 เพื่อให้ความรู้และคัดค้านการขยายนิคมอุตสาหกรรมเหมราช เวทีปราศรัยย่อยที่อำเภอบ้าน ฉาง เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 63, 66, 67 และ มาตรา 68 เป็นต้น

2.3.2 การยื่นหนังสือถึงรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ลงมาดำเนินการ แก้ไขปัญหาในพื้นที่ที่มาพบตาพุดอย่างจริงจัง ปฏิบัติการที่สำคัญอีกรูปแบบหนึ่งที่เครือข่ายชนชั้น กลางๆ นำมาใช้เพื่อที่จะทำให้เกิดการการหยุดสร้าง/ขยายอุตสาหกรรมและแก้ไขปัญหา มาพบตาพุด ก็คือ การยื่นหนังสือต่อรัฐบาลทุกชุดที่เข้ามาบริหารประเทศหลังปี พ.ศ. 2549 เช่น การยื่นหนังสือ ต่อ พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร เป็นต้น รวมถึง การยื่นหนังสือต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหา เช่น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน แห่งชาติ ทั้งนี้เพื่อให้คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ตรวจสอบความถูกต้องในการออก ประกาศประเภทโครงการหรือกิจการที่อาจมีผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงและติดตาม ตรวจสอบการแก้ไขปัญหาผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง เป็นต้น

ภาพที่ 10 การเข้ายื่นหนังสือต่อรัฐบาลของกลุ่มเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก

2.3.3 การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ กลยุทธ์การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์เป็น กลยุทธ์ที่ถูกนำมาใช้ เพื่อตริ่งผู้คนในสังคมให้เห็นถึงสภาพปัญหาที่ดำรงอยู่และความไม่จริงใจของ รัฐบาลที่จะแก้ไขปัญหาในพื้นที่มาพบตาพุด ดังกรณีการเดินทาง “ธรรมยาตรา เดินตามรอยเท้าพ่อ ถามหา ความพอเพียง” (เป็นการเดินเท้าของประชาชนจากจังหวัดระยองสู่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2552 เพื่อยื่นหนังสือต่อนายกรัฐมนตรี) การเดินธรรมยาตราฯ ครั้งนี้ เป็นความพยายามที่ถูก กล่าวในการปฏิบัติการทางสังคมบนพื้นฐานศาสนธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้/แสดง

จุดยืนที่เรียกว่ากร็อง โดยใช้ความเพียรและปราศจากความรุนแรง (สายศิริ คำนวณวัฒนะ, 2553, หน้า 145) รวมทั้งประกาศให้ผู้คนในสังคมรับรู้ที่ผ่านมานั้น รัฐไม่มีมาตรการแก้ไขปัญหาในพื้นที่อย่างเป็นทางการ รูปธรรม ในทางตรงกันข้ามยังปล่อยให้ปะละเลยและมีได้สนใจต่อความเดือดร้อนของประชาชน เจตนาธรรมในการออกมาเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ในครั้งนี้ก็คือ การเรียกร้องให้มีรัฐบาลปฏิบัติ ตามกฎหมายเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติหน้าที่และให้ความเป็นธรรมต่อชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ จากการพัฒนาอุตสาหกรรม รวมทั้งให้ความเป็นธรรมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และให้กำหนด นโยบายการพัฒนาประเทศภายใต้การพัฒนาประเทศด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังข้อความ ที่ปรากฏในคำแถลงการณ์ของกลุ่มเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ว่า (ประชาไท, 2552ข)

“จากการที่รัฐบาล ได้มีมติให้ขยายการลงทุนทางอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ในพื้นที่ จังหวัดระยอง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวนหลาย โครงการด้วยกัน โดยอ้างคำวินิจฉัยของ คณะกรรมการกฤษฎีกา ที่ขาดว่า คำเนิการได้โดยไม่ต้องคำนึงถึงบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย มาตรา 67 แต่เพียงใด จึงทำให้เกิดข้อพิพาทขึ้น ระหว่าง ปัญหา ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ชาวระยองและชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ถึงขั้นวิกฤต รวมถึงปัญหาทางด้านสุขภาพที่กำลังระบาดอย่างมากในพื้นที่ที่มีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่ โดยไม่ มีมาตรการแก้ไขให้ประชาชนที่ประสบปัญหาอยู่ อย่างเป็นรูปธรรมแต่อย่างใด มิหนำซ้ำยังปล่อยให้ ปะละเลยและมีได้สนใจ ต่อความเดือดร้อนของประชาชนเลยแม้แต่คนเดียว แต่กลับส่งเสริม สนับสนุน และปกป้อง โรงงานอุตสาหกรรมมาโดยตลอด อ้างเพียงเพื่อการเจริญเติบโตทาง เศรษฐกิจของประเทศ เป็นข้ออ้างของทุกรัฐบาลจากผลของคำวินิจฉัยชี้ขาดของคณะกรรมการ กฤษฎีกา ที่เสนอแนะต่อรัฐบาล พบว่า คณะกรรมการกฤษฎีกา ที่วินิจฉัยข้อกฎหมายต่อรัฐบาล มี 3 คน ในคณะกรรมการกฤษฎีกา ที่มีผลประโยชน์ทับซ้อน เป็นกรรมการของบริษัทขนาดใหญ่ ที่ เตรียมการลงทุนในมาบตาพุด จังหวัดระยอง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงตีความกฎหมายเพื่อเข้าข้างและ เอื้อต่อผลประโยชน์ของบริษัทที่ตนเป็นกรรมการอยู่ จึงถือเป็นการที่ตีความทางกฎหมายที่ไม่ น่าเชื่อถือ แต่อย่างใด เพราะมีผลประโยชน์ทับซ้อน ถือเป็นการวินิจฉัยข้อกฎหมายโดยมิชอบ แต่ รัฐบาลกลับรับฟังการวินิจฉัยข้อกฎหมายของคณะกรรมการกฤษฎีกา และนำมาสู่การเตรียม การปฏิบัติ ที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศที่ ประชาชนคนไทยทุกคนต้องปฏิบัติประชาชนชาวระยอง จึงได้ฟ้องร้องต่อศาลปกครองกลาง ศาลก็ มีคำสั่งให้ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญทุกประการ แต่รัฐบาลกลับไม่สนใจต่อคำสั่งศาล สั่งการให้อัยการ สูงสุด อุทธรณ์คดี อ้างเหตุผล เรื่องเศรษฐกิจ เช่นเดิม เหมือนที่เคยอ้างมาโดยตลอด และพยายามหา วิธีการที่เอื้อต่อนายทุน โดยไม่พยายามจะดำเนินการบริหารราชการแผ่นดิน ให้สอดคล้องกับหลัก กฎหมาย และไม่ปฏิบัติให้ตรงตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของ

ประเทศ ใช้วิธีการอำพรางในหลายรูปแบบ ไม่สนใจต่อความเดือดร้อนของประชาชนไม่รับฟังเสียงของประชาชนแต่อย่างใด ไม่สนใจข้อเสนอขององค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญที่เคยเสนอต่อรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ คณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ กรรมการชุดต่าง ๆ ทั้งในสภาผู้แทนราษฎร และวุฒิสภา รวมถึงนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียง และศาลปกครองแต่อย่างใดเลย ยิ่งดึงดันเอื้อผลประโยชน์ให้นายทุน เพื่อลงทุนทางอุตสาหกรรม กอบโกยทรัพยากรธรรมชาติทำลายสิ่งแวดล้อม สร้างปัญหาทางด้านสุขภาพให้กับประชาชน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และจากการตรวจสอบพบว่า นายทุนยักษ์ใหญ่ที่มาลงทุนทางอุตสาหกรรม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งนักการเมือง ข้าราชการระดับสูง นายธนาคาร และคนมีชื่อเสียงหลายคน มีหุ้นเป็นกรรมการอยู่เกือบทั้งสิ้น ถือเป็นการรวมหัวกัน เพื่อกอบโกยทำกำไร โดยไม่ใส่ใจต่อความทุกข์ของประชาชนเลย แม้แต่ชนิดเดียว อ่างเหตุผลเดิม ๆ คือ เพื่อเศรษฐกิจของประเทศต้องตั้งคำถามว่า เศรษฐกิจของชาติ หรือ ผลกำไรของพวกฟองตนเอง ต้องบอกความจริงสู่สังคมขบวนการตามครรลองทำพอ ถามหาความพอเพียง เรียกร้องให้รัฐธรรมนูญปฏิบัติตามกฎหมาย ยึดรัฐธรรมนูญ เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติหน้าที่ ทุกประการ ให้ความเป็นธรรมต่อชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ให้ความเป็นธรรมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญกับคนซึ่งถือว่า คน คือ ศูนย์กลางของการพัฒนา หยุดเข้าข้างนายทุน ที่คอยแต่กอบโกยทรัพยากรธรรมชาติ ทำลายสิ่งแวดล้อม หยุดอ้างเหตุผลว่า ทำเพื่อเศรษฐกิจของชาติ แต่กลับทำเพื่อผลกำไรของตนเองและพวกฟองรัฐบาลและประชาชนทั้งชาติ ควรหันมาตั้งสติ ใช้ปัญญา และควรกำหนด นโยบายการพัฒนาประเทศร่วมกัน ภายใต้การพัฒนาประเทศด้วยหลักเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อความยั่งยืน และความสุขมวลรวมของคนในชาติร่วมกัน ตามกระแสพระราชดำรัสขององค์ท่านที่เรคนไทยทุกคนพึงยึดถือปฏิบัติอย่างจริงจังกันซะที” (ประชาไท, 2552จ)

ภาพที่ 11 การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เป้าหมายของการเคลื่อนไหวในเชิงสัญลักษณ์ครั้งนี้ นอกจากปรากฏให้เห็นผ่าน
คำแถลงการณ์ดังกล่าวแล้ว ยังถูกถ่ายทอดผ่านความรู้สึกของแกนนำเครือข่ายประชาชนภาค
ตะวันออก และชาวบ้านที่เข้าร่วมเดินทางว่า

“เป้าหมายของการเดินเท้าเข้ากรุงเทพฯ ในครั้งนี้ก็เพื่อเป็นสัญลักษณ์และเป็น
เครื่องมือหนึ่งในการสื่อสารสู่สังคม เพื่อให้สังคมรับทราบ สื่อมวลชนรับทราบและให้ไปถึงรัฐบาล
ว่าประชาชนต้องการและเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขมาตาพุดอย่างเป็นธรรม เราหวังว่าคนในรัฐบาล
ก็จะมาเติมเต็ม จะมีการสื่อสารกันมากขึ้น” (สุทธิ อัจฉาศัย, 2553 อ้างถึงใน ยังมีตะวันที่มาตาพุด,
2553) หรือ

“เราต้องการให้รัฐบาลและอุตสาหกรรมที่มาทำกินในพื้นที่เรา มองเห็นผลกระทบ
ที่เกิดขึ้นกับคนในพื้นที่ ว่ามันเกิดอะไรขึ้นกับเขาและช่วยเขาแบบไหน” (น้อย ใจตั้ง, 2553 อ้างถึง
ใน ยังมีตะวันที่มาตาพุด, 2553) หรือ

“การเดินธรรมยาตราครั้งนี้ ทำให้รู้สึกถึงจิตใจคนที่ร่วมอุดมการณ์กันว่ายามใดก็
ตามที่เราเดือนร้อนและเรามีความเห็นตรงกัน มันจะสามารถนำพาหลากหลายสิ่งไปสู่จุดหมายได้
การเดินธรรมยาตราครั้งนี้ เป็นการดูใจคนหลาย ๆ คน วัตถุประสงค์ได้หลาย ๆ อย่างเลย ณ วันนี้เราจำได้
หมดว่าคนที่เดินกับเรา ก็คิดนอนก็เรียงกันผ้าห่มก็ไม่มี มันทำให้เรารู้สึกรัก รู้สึกผูกพันกับคนที่
ร่วมเดิน มันหาไม่ได้ง่ายนะ...(เวลาเดิน: ผู้วิจัย) ก็นึกถึงความพอเพียง ความไม่โลภ ไม่เบียดเบียน
อยากให้โรงงานคิด ไม่เบียดเบียน ไม่โลภมาก ในหลวงท่านสอนให้เราพอเพียง เราต้องการแค่
เขาไม่เบียดเบียน เราต้องการแค่นี้” (อุดม ศิริภักดี, 2553 อ้างถึงใน ยังมีตะวันที่มาตาพุด, 2553)

การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ เหล่านี้ยังแสดงออกให้
เห็นผ่านการนำอาหารทะเล ประเภทกุ้ง หอย ปู ปลา ที่จับได้บริเวณทะเลในพื้นที่มาตาพุดออกมา
สื่อสารจากออกมาสื่อสารกับสาธารณะ โดยทำให้เห็นภาพว่า อาหารทะเลเหล่านี้เจือปนไปด้วย
มลพิษที่ถูกปล่อยจากโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้น การบริโภคอาหารทะเลเหล่านี้จะมีผลกระทบต่อสุขภาพ
ปรากฏการณ์เช่นนี้ถูกเรียนชานในเวลาต่อมาว่าปรากฏการณ์ “หอยเน่า”

2.3.4 การชุมนุมประท้วง การชุมนุมประท้วงเพื่อต่อต้านหรือคัดค้านการพัฒนา
อุตสาหกรรมในพื้นที่มาตาพุดนั้น มิให้เห็นอยู่เป็นระยะ ๆ โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวของเครือข่าย
ประชาชนภาคตะวันออก ซึ่งการชุมนุมประท้วงคัดค้านการพัฒนาอุตสาหกรรมนี้มิให้เห็นทั้งใน
และนอกพื้นที่มาตาพุด เช่น กรณีชุมนุมประท้วงเพื่อคัดค้านการก่อสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินของ
บริษัท ไออาร์พีซี จำกัด (มหาชน) เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2550 หรือการชุมนุมประท้วงของกลุ่ม
เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกและองค์กรเครือข่าย (เช่น กลุ่มเครือข่ายผู้ได้รับผลกระทบการทำ
เหมืองแร่ทองคำ จังหวัดพิจิตร จังหวัดเพชรบูรณ์ กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเนินมะปราง จังหวัด

พิษณุโลก รวมถึงประชาชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี และจังหวัด
นครศรีธรรมราช) เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2553 เพื่อคัดค้านมติของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม
แห่งชาติที่ประกาศให้โครงการ/กิจการจำนวน 11 โครงการ/กิจการเป็นโครงการ/กิจการที่อาจ
ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและ
สุขภาพที่จะต้องดำเนินการตามมาตรา 67 วรรคสองและเรียกร้องให้ดำเนินการตามข้อเสนอของ
คณะกรรมการสี่ฝ่ายที่กำหนดให้ 18 โครงการ/กิจการเป็นโครงการ/กิจการรุนแรงฯ หรือกรณีชุมนุม
ประท้วงเพื่อคัดค้านการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ในพื้นที่ของบริษัท ไออาร์พีซี
จำกัด (มหาชน) เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2554 เป็นต้น

ภาพที่ 12 การชุมนุมประท้วงของกลุ่มเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก

(ภาพบน: การคัดค้านการประกาศ 11 ประเภทโครงการรุนแรงฯ

ภาพล่าง: การชุมนุมประท้วงการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมบ้านค่ายและการก่อสร้าง
โรงไฟฟ้าถ่านหิน)

2.3.5 การใช้มาตรการทางกฎหมาย เพื่อแก้ไขปัญหามลพิษและการหยุดขยาย
โรงงานอุตสาหกรรม ปฏิบัติการในมิตินี้ เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ได้อาศัยช่องทางกฎหมาย เพื่อ
ขอให้ศาลบังคับให้รัฐและกลไกรัฐปฏิบัติตามกฎหมาย ดังกรณีการฟ้องศาลต่อศาลปกครองในกรณี
ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.3.5.1 การฟ้องร้องต่อศาลปกครองระยองในคดีพิพาทเกี่ยวกับการที่
 หน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐละเลยต่อหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดให้ต้องปฏิบัติ
 หรือปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวช้าเกินสมควร หรือรัฐจักกันในนามของการร้องขอให้ศาลปกครองสั่ง
 ให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาบตาพุดและใกล้เคียง
 โดยชาวบ้านมาบตาพุดจำนวน 27 คนได้ยื่นฟ้องคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมในกรณีหน่วยงานทาง
 ปกครองหรือเจ้าหน้าที่รัฐละเลยต่อหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดให้ต้องปฏิบัติหรือปฏิบัติหน้าที่
 ดังกล่าวช้าเกินสมควร ในเอกสารประกอบคำฟ้องต่อศาลชาวบ้านกลุ่มนี้ได้อ้างอิงหลักฐานทั้งจาก
 หน่วยงานรัฐและนักวิชาการหลายต่อหลายชิ้น รวมถึงเอกสารการประชุมของหน่วยงาน/องค์กร
 ทางด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อแสดงให้เห็นว่าโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดและบริเวณ
 ใกล้เคียงที่มีจำนวนกว่า 100 โรงนั้นได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและผลกระทบต่อ
 สุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดอย่างรุนแรง เนื่องจากประชาชนเหล่านี้ต้องเผชิญ
 กับต้องเผชิญกับมลพิษในรูปแบบต่าง ๆ ที่ปล่อยออกมาจากโรงงานอุตสาหกรรมทั้งมลพิษทาง
 อากาศ มลพิษทางน้ำ และมลพิษจากกากของเสียอันตราย ทำให้ประชาชนเหล่านี้ต้องล้มป่วยเป็น
 จำนวนมาก ซึ่งปัญหามลพิษที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพเหล่านี้ รัฐและกลไกรัฐที่รับรู้และตระหนัก
 ถึงความรุนแรงของปัญหาโดยตลอดและพยายามแก้ไขอยู่บ้าง แต่กลับไม่ได้ดำเนินการตามที่
 กฎหมายกำหนด (พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535) คือ
 การประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง ดังนั้น จึงถือว่ารัฐและกลไกรัฐ
 ละเลยการปฏิบัติหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดให้ต้องปฏิบัติหรือปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวช้าเกิน
 สมควร จนกลายเป็นเหตุให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาบตาพุดต้องออกมาฟ้องร้องต่อศาล
 ปกครอง เพื่อขอให้ศาลปกครองมีคำพิพากษาให้รัฐและกลไกรัฐดำเนินการตามเจตนารมณ์ที่
 กฎหมายได้กำหนดเอาไว้ การเคลื่อนไหวในกรณีนี้ศาลปกครองระยองพิพากษาเมื่อวันที่ 3 มีนาคม
 พ.ศ. 2552 ให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติประกาศให้ท้องที่เขตเทศบาลเมืองมาบตาพุด
 ทั้งหมด รวมทั้งตำบลเนินพระ ตำบลมาบข่า และตำบลทับมา อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ทั้งตำบล
 ตลอดจนท้องที่ตำบลบ้านฉาง อำเภอบ้านฉางทั้งตำบล เป็นเขตควบคุมมลพิษ ทั้งนี้เพื่อบำเหนิน
 ควบคุม ลดและขจัดมลพิษ (คำพิพากษาศาลปกครองจังหวัดระยอง, 2552, หน้า 4-6, 71)

ภาพที่ 13 ตัวแทนเครือข่ายชนชั้นกลางและประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดหลังศาลปกครองระยอง มีคำพิพากษาประกาศเขตควบคุมมลพิษ (สายศิริ ด้านวัฒนธรรม, 2553, หน้า 123)

2.3.5.2 การฟ้องร้องต่อศาลปกครองกลางในคดีพิพาทเกี่ยวกับการที่เจ้าหน้าที่ของรัฐกระทำการโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายและเลขต่อหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดให้ต้องปฏิบัติ หรือปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวล่าช้าเกินสมควร หรือที่รู้จักกันในกรณีการขอให้ศาลระงับการก่อสร้างโครงการหรือกิจกรรม 76 โครงการ การฟ้องร้องคดีนี้ภาคประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดมีพันธมิตรในการร่วมฟ้อง 2 องค์กร คือ สมาคมต่อต้านภาวะโลกร้อนและสมาคมสมัชชาองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยทำการยื่นฟ้องหน่วยงานของรัฐ ประกอบไปด้วยคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เลขานุการสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงาน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข และการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย

โดยมีการกล่าวหาว่า หน่วยงานทั้งหมดข้างต้นว่าไม่ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 67 วรรคสอง ที่กำหนดให้การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติหรือสุขภาพจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้รับการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียก่อน รวมทั้งให้องค์การอิสระ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม หรือทรัพยากรธรรมชาติ หรือด้านสุขภาพให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการ แต่ที่ผ่านมากลับไม่มีการดำเนินการตามรัฐธรรมนูญเลย ในทางตรงกันข้าม

หน่วยงาน/องค์กรของรัฐยังคงรับเรื่องพิจารณาหรือให้ความเห็นชอบ อนุมัติ อนุญาตให้ดำเนินโครงการหรือกิจกรรมหรือกิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพในพื้นที่จังหวัดระยองตลอดเวลา โดยไม่ใส่ใจกับปัญหามลพิษทางน้ำและน้ำใต้ดิน มลพิษทางอากาศ มลพิษทางเสียงหรือป่าชายเลนถูกทำลายชายฝั่งทะเลถูกกัดเซาะเสียหายเป็นบริเวณกว้างและทำลายห่วงโซ่อาหารบริเวณดังกล่าว ดังนั้นการเพิ่มโครงการหรือกิจกรรมดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสุขอนามัยของประชาชนในพื้นที่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยพวกเขาเหล่านี้ได้ขอให้ศาลปกครองมีคำพิพากษาหรือคำสั่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (คำพิพากษาศาลปกครองกลาง, 2552, หน้า 4-7)

1. ให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติและเลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิกถอนรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการหรือกิจกรรมที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดระยอง และขอให้หน่วยงานของรัฐที่ถูกฟ้องร้องทั้งหมดดำเนินการตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 67 วรรคสอง

2. ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงาน และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม เพิกถอนใบอนุญาตโครงการหรือกิจกรรมที่เข้าข่ายเป็นโครงการหรือกิจกรรมที่ได้จัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในพื้นที่มาบตาพุดบ้านฉาง และพื้นที่ใกล้เคียงจังหวัดระยอง ซึ่งอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพและขอให้ระงับกิจการใด ๆ สำหรับโครงการหรือกิจกรรมหรือกิจการที่ผู้ขออนุญาตหรือเจ้าของโครงการหรือกิจกรรมหรือกิจการที่กำลังดำเนินการอยู่ เป็นการชั่วคราว ทั้งนี้เพื่อให้ทำการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพให้ครบถ้วนก่อน

3. ให้หน่วยงานของรัฐ (ที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปข้างต้นทั้งแปดหน่วยงาน) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันออกกระเบียบหรือให้ศาลมีคำพิพากษาเพื่อรองรับให้ผู้ประกอบการหรือเจ้าของโครงการหรือกิจกรรมหรือบริษัทที่ปรึกษาทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมได้ดำเนินการตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 67 วรรคสอง และพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ดังต่อไปนี้

3.1 จัดให้มีการศึกษาหรือประเมินผลกระทบด้านสุขภาพของประชาชนในชุมชนที่โครงการหรือกิจกรรมนั้น ไปก่อตั้งหรือดำเนินการในพื้นที่อย่างทั่วถึงและรอบด้าน

3.2 จัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อนอย่างทั่วถึงและรอบด้าน

3.3 จัดให้องค์กรอิสระ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการโครงการ และขอให้ศาลกำหนดมาตรการหรือวิธีการคุ้มครองเพื่อบรรเทาทุกข์ชั่วคราวก่อนการพิพากษา โดยขอให้ศาลมีคำสั่งให้โครงการหรือกิจกรรมหรือกิจการใด ๆ ที่กำลังดำเนินการก่อสร้างในพื้นที่ตำบลมาตาพุด อำเภอบ้านฉาง และใกล้เคียงจังหวัดระยอง จำนวน 76 โครงการ ให้ระงับโครงการไว้ชั่วคราวก่อนศาลจะมีคำพิพากษา

สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ถูกนำมาใช้กล่าวอ้าง เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการเคลื่อนเรือรื้อตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 67 วรรคสอง ก็คือ การเปิดพื้นที่ให้ภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมตัดสินใจก่อนที่จะดำเนินโครงการหรือนโยบายสาธารณะที่อาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของพวกเขา รวมทั้งการดำเนินการในลักษณะเช่นนี้เปรียบเสมือนเป็นการสร้างบรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติที่ดีให้กับกลุ่มนักลงทุนหรือโรงงานอุตสาหกรรมที่จะเข้ามาลงทุนในพื้นที่มาตาพุด อันจะทำให้การลงทุนของนักลงทุน/โรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้เป็นไปอย่างราบรื่นปราศจากการต่อต้านของประชาชน ดังถ้อยคำที่แกนนำเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือออกสื่อสารสู่สาธารณชนที่ว่า

“ผมคิดว่าต้องให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม รับรู้เพียงพอก่อนค่อยเติมเต็มการพัฒนาเข้าไป แต่ทุกวันนี้มันเป็นการพัฒนาที่ไม่มีระบบการจัดการที่ดี เพราะฉะนั้นเราจึงถือว่าการพัฒนาเหล่านี้ผิดหลักการพัฒนาที่ดี เชื่อว่าเรื่องที่ประชาชนผลักดันอยู่นี้ในระยะยาวจะเป็นผลดีกลับบรรยากาศการลงทุนด้วยซ้ำ เพราะหากเรามีมาตรฐานที่ดี เขาจะรู้ว่า เขาจะต้องมาสู่กระบวนการอะไรบ้างตั้งแต่ต้น ดีกว่าให้เข้ามา แล้วเกิดความขัดแย้งกับชุมชน คงไม่มีนักลงทุนที่ไหนอยากมาลงทุนแล้วต้องมาเจอประชาชนเดินขบวนประท้วง” (สุทธิ อัจฉาศัย, ม.ป.ป. อ้างถึงในสายศิริ ด้านวัฒนธรรม, 2553, หน้า 140)

ในคดีนี้ศาลปกครองกลางได้มีคำสั่งกำหนดมาตรการหรือวิธีการเพื่อบรรเทาทุกข์เป็นการชั่วคราวก่อนการพิพากษา โดยให้หน่วยงานของรัฐทั้ง 8 หน่วยงาน สั่งระงับโครงการหรือกิจกรรมต่างจำนวน 76 โครงการ ไว้เป็นการชั่วคราว (ดูรายละเอียดของโครงการทั้ง 76 โครงการได้ในภาคผนวก ก.) จนกว่าศาลจะมีคำพิพากษาหรือศาลมีคำสั่งเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น (ยกเว้น โครงการหรือกิจกรรมที่ได้รับใบอนุญาตก่อนวันประกาศใช้บังคับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 โครงการหรือกิจกรรมที่ไม่ได้กำหนดให้เป็นประเภทโครงการหรือกิจกรรมที่ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมตามประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่องกำหนดประเภทและขนาดของ โครงการหรือกิจการ

ซึ่งต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและหลักเกณฑ์วิธีการระเบียบปฏิบัติและ
แนวทางการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม)

ผลที่เกิดขึ้นตามมาจากคำพิพากษาเช่นนี้ ทำให้รัฐบาล โดยนายอภิสิทธิ์
เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรีได้ลงนามในคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 250/2552 เรื่อง แต่งตั้ง
คณะกรรมการแก้ไขปัญหาการปฏิบัติตามมาตรา 67 วรรคสองของรัฐธรรมนุญแห่งราชอาณาจักร
ไทย (หรือที่รู้จักกันในนามของ “คณะกรรมการ 4 ฝ่าย”) เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2552 โดยมี
นายอานันท์ ปันยารชุน อดีตนายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการและมีคณะกรรมการจาก 4 ภาค
ส่วนดังต่อไปนี้ (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2552)

1. ภาคประชาชน ประกอบด้วย นายชูชัย ศุภวงศ์ นางเรณู เวชรินทร์พิมล
นายสุทธิ อัญญาชัย และนายหาญณรงค์ เยาวเลิศ

2. ภาครัฐ ประกอบด้วย นายกอร์ปศักดิ์ สภาวสุ ปลัดกระทรวง
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปลัดกระทรวงสาธารณสุข และรองปลัดกระทรวง
อุตสาหกรรม (นายโกศล ใจรัมย์)

3. ผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบด้วย นายเดชรรัตน์ สุขกำเนิด นายธงชัย พรรณสวัสดิ์
นายสุทิน อยู่สุข นางสาวสมฤดี นิโครวัฒน์ยิ่งยง และนายสมรัตน์ ยินดีพิช

4. ภาคเอกชน/ผู้ประกอบการ ประกอบด้วย นายชายน้อย เพื่อน โกสุม
นายพูนศักดิ์ ชาติสุทธิผล นายมหาบีร์ โกเดอร์ และนายรุ่งโรจน์ รังสิโยภาส

คณะกรรมการชุดนี้ มีหน้าที่ที่สำคัญ คือ ศึกษาความคิดเห็นและความต้องการ
ของประชาชน ผู้ประกอบการ นักวิชาการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ประสานแนวทางแก้ไขปัญหา
เพื่อให้เกิดประโยชน์กับทุกภาคส่วน ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อมสุขภาพอนามัย สังคม เศรษฐกิจและ
การลงทุน รวมถึงจัดทำข้อยุติเพื่อเสนอให้นายกรัฐมนตรีพิจารณาดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ใน
การแก้ไขปัญหากรณีพื้นที่มาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียงในจังหวัดระยอง และการปฏิบัติตาม
บทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 67 วรรคสอง ผลการดำเนินงานที่สำคัญของ
คณะกรรมการชุดนี้ คือ การกำหนดให้โครงการหรือกิจการจำนวน 18 รายการ (ดูรายละเอียดของ
โครงการ/กิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม
ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพได้ในภาคผนวก ข.) (คณะกรรมการแก้ไขปัญหาการปฏิบัติตาม
มาตรา 67 วรรคสองของรัฐธรรมนุญแห่งราชอาณาจักรไทย, ม.ป.ป., หน้า 4) แต่ต่อมากณะ
คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติกลับมีข้อสรุปว่า โครงการ/กิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อ
ชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพที่จะต้อง
ดำเนินการตามมาตรา 67 วรรค 2 มีเพียง 11 ประเภท

อย่างไรก็ตามคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการปฏิบัติตามมาตรา 67 วรรคสอง ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยหรือคณะกรรมการสี่ฝ่ายนี้กลับไม่เป็นที่ยอมรับจาก ประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งในพื้นที่มาบตาพุด ทั้งนี้เพราะพวกเขาเห็นว่าคณะทำงานที่เป็นตัวแทนจาก ภาคประชาชนที่รัฐบาลแต่งตั้ง ไม่มีคนในพื้นที่เข้าไปมีส่วนร่วม ขณะที่กรรมการที่เป็นตัวแทนจาก ภาคส่วนอื่น ๆ ก็ล้วนแล้วแต่ไม่ใช่บุคคลที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากปัญหามลพิษในพื้นที่ มาบตาพุด (รายละเอียดเกี่ยวกับโครงการ/กิจการ 76 โครงการ และคณะกรรมการสี่ฝ่าย ผู้วิจัยจะขอ กล่าวไว้ในบทที่ 6 การต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรมตามตัวแบบมาบตาพุด)

2.3.5.3 การฟ้องร้องต่อศาลปกครองระยอง เพื่อขอให้ศาลมีคำสั่งประกาศให้ จังหวัดระยองเป็นเขตควบคุมมลพิษ การฟ้องร้องในคดีนี้เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2557 โดย สมาคมต่อต้านสภาวะโลกร้อน ร่วมกับชาวบ้านส่วนหนึ่งในจังหวัดระยองยื่นฟ้องคณะกรรมการ สิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฐานละเลยการปฏิบัติหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดให้ต้องปฏิบัติตาม พระราชบัญญัติส่งเสริมสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 โดยสมาคมฯ และชาวบ้านให้เหตุผลว่า ที่ผ่านมา กรมโรงงานอุตสาหกรรมและการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยได้อนุมัติหรืออนุญาตให้มีการ จัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมหรือเขตประกอบการอุตสาหกรรม/ชุมชนอุตสาหกรรม/สวน อุตสาหกรรมในจังหวัดระยองกว่า 28 แห่ง ทำให้ปัจจุบันมีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่อย่างกระจัด กระจายในพื้นที่จังหวัดระยองกว่า 2,700 โรงงาน แต่ที่ผ่านมากลับไม่มีการติดตาม ตรวจสอบอย่าง เข้มงวด กระทั่งทำให้เกิดการลักลอบปล่อยน้ำเสีย สารโลหะหนักลงในแหล่งน้ำประปาของ ชาวบ้านหรือเกิดการรั่วไหลของสารเคมีอันตราย การรั่วไหลของน้ำมันในทะเล และการเกิดคราบน้ำมัน ในบริเวณชายหาดท่องเที่ยวต่าง ๆ หรือมีการลักลอบทิ้งกากอุตสาหกรรมในพื้นที่รกร้างว่างเปล่า ฯลฯ (ประชาไท, 2557)

ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติจะต้องใช้อำนาจตาม พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติในการดำเนินการแก้ไข แต่ที่ผ่าน คณะกรรมการฯ กลับปล่อยปละละเลย ทำให้สมาคมฯ และชาวบ้านระยองจำเป็นต้องขอให้อำนาจ ศาลปกครองระยองมีคำพิพากษาให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. ประกาศให้จังหวัดระยองทั้งหมดทั้งบนบกและในทะเลอาณาเขตเป็น “เขต ควบคุมมลพิษ” เพื่อดำเนินการควบคุม ลด และขจัดมลพิษตามกฎหมายตามมาตรา 59 แห่งพระราช บัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535
2. ออกกฎกระทรวงให้พื้นที่ในท้องที่จังหวัดระยองทั้งจังหวัดทั้งบนบกและใน ทะเลอาณาเขตเป็น “เขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม” ตามมาตรา 43 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและ รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 และดำเนินการตามมาตรา 44 ที่มีการกำหนดให้มีมาตรการ

คุ้มครองอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างให้แล้วเสร็จภายใน 90 วันนับแต่วันที่ศาลมีคำพิพากษา ดังต่อไปนี้

2.1 กำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อรักษาสภาพธรรมชาติหรือมิให้กระทบกระเทือนต่อระบบนิเวศน์ตามธรรมชาติหรือคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

2.2 ห้ามการกระทำหรือกิจกรรมใด ๆ ที่อาจเป็นอันตรายหรือก่อให้เกิดผลกระทบในทางเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์ของพื้นที่นั้นจากลักษณะตามธรรมชาติหรือเกิดผลกระทบต่อคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

2.3 กำหนดประเภทและขนาดของโครงการหรือกิจการของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจหรือเอกชนที่จะทำการก่อสร้างหรือดำเนินการในพื้นที่นั้นให้มีหน้าที่ต้องเสนอรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม

2.4 กำหนดวิธีจัดการโดยเฉพาะสำหรับพื้นที่นั้น รวมทั้งการกำหนดขอบเขตหน้าที่และความรับผิดชอบของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อประโยชน์ในการร่วมมือและประสานงานให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน เพื่อรักษาสภาพธรรมชาติหรือระบบนิเวศน์ตามธรรมชาติหรือคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่นั้น

2.5 กำหนดมาตรการคุ้มครองอื่น ๆ ตามที่เห็นสมควรและเหมาะสมแก่สภาพของพื้นที่นั้น

2.6 ใช้อำนาจตามมาตรา 45 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 ที่ระบุว่า “ในพื้นที่ใดที่ได้มีการกำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์ เขตผังเมืองรวม เขตผังเมืองเฉพาะเขตควบคุมอาคาร เขตนิคมอุตสาหกรรม ตามกฎหมายว่าด้วยการนั้นหรือเขตควบคุมมลพิษตามพระราชบัญญัตินี้ไว้แล้ว แต่ปรากฏว่า มีสภาพปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อมรุนแรง เข้าขั้นวิกฤต ซึ่งจำเป็นจะต้องได้รับการแก้ไขโดยทันทีและส่วนราชการที่เกี่ยวข้องไม่มีอำนาจตามกฎหมายหรือไม่สามารถที่จะทำการแก้ไขปัญหาได้ให้รัฐมนตรี โดยความเห็นชอบของ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเสนอต่อคณะรัฐมนตรีขออนุมัติเข้าดำเนินการเพื่อใช้มาตรการคุ้มครองอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างตามมาตรา 44 ตามความจำเป็นและเหมาะสม เพื่อควบคุมและแก้ไขปัญหาในพื้นที่นั้นได้” ทั้งนี้เพื่อแนะนำให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมออกประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดให้ท้องที่ตามประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 32 (พ.ศ. 2552) เป็นเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อมและดำเนินการตามมาตรา 44 ให้แล้วเสร็จภายใน 90 วันนับแต่วันที่ศาลมีคำพิพากษา

3. รูปแบบและกลไกในการขับเคลื่อนวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของ
เครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้าน (มาบตาพุด) ที่เป็นพันธมิตร

เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบและกลไกในการขับเคลื่อนวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรม
ที่ถูกสร้างขึ้นโดยเครือข่ายชนชั้นกลางฯ แล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าพวกเขาที่มีรูปแบบและกลไกในการขับ
ขับเคลื่อนการทำงานดังต่อไปนี้

3.1 รูปแบบการเคลื่อนไหว เมื่อพิจารณาถึงการเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดการหยุดสร้าง
และขยายโรงงานอุตสาหกรรมทุกประเภท/กิจการในพื้นที่มาบตาพุด ทั้งนี้เพราะสภาพพื้นที่ใน
เขตมาบตาพุดไม่มีความสามารถในการที่จะรองรับมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมตามความเชื่อ
ของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ผู้วิจัยเห็นว่า พวกเขาเหล่านี้มีรูปแบบการเคลื่อนไหวในลักษณะ
ประชาสังคม คือ เป็นรูปแบบการเคลื่อนไหวที่มีการจัดตั้งขึ้นเป็นเอกเทศจากรัฐและอยู่นอกเวที
ทางการเมือง ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของผู้กระทำการทางสังคมที่หลากหลายมาแสดงและประกาศตน
ร่วมกัน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความคิด รวมถึงการสร้างเอกลักษณ์ความร่วมมือ โดยมี
จุดหมายเข้าไปสัมพันธ์กับรัฐในลักษณะของการสร้างอำนาจต่อรอง ด้วยการนิยามและสร้าง
ความหมายของการพัฒนาและผลกระทบจากการพัฒนาที่แตกต่างไปจากนิยาม ความหมายของรัฐ
ที่มีเข็มมุ่งในการพัฒนาไปที่การสร้างความมั่งคั่งหรือความเติบโตทางเศรษฐกิจ

3.2 กลไกในการขับเคลื่อน กลไกสำคัญที่ถูกนำมาใช้ในการขับเคลื่อน เพื่อให้
วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของกลุ่มชนชั้นกลางและชาวบ้านที่เป็นพันธมิตรให้เป็นที่ยอมรับ
แพร่หลายหรือตรึงความคิด อารมณ์ ความรู้สึก การรับรู้ของสาธารณชน โดยทั่วไปในสังคมให้รับรู้
“สถานการณ์มาบตาพุด” ในลักษณะเช่นเดียวกับการรับรู้ของชนชั้นกลางและชาวบ้านที่เป็น
พันธมิตร ก็คือ การใช้สื่อทั้งโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ และอินเทอร์เน็ต เป็นกลไกในการเผยแพร่
และขยายความคิด ดังสิ่งที่แกนนำเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกถ่ายทอดให้เห็นว่า

“ต้องให้เป็นกระแสสังคม เป็นประเด็นสาธารณะ ด้วยการไปออกทีวีหรือออกข่าว
ผมก็ใช้การติดต่อไปในสื่อต่าง ๆ ให้ข้อมูลกับสื่อมากที่สุด เพราะเรื่องมาบตาพุดนี้มันสู้เฉพาะ
ภายในไม่ได้ มันต้องสู้กันในระดับสาธารณะ เพราะนี่คือนโยบายสาธารณะ ที่มันมีผลต่อเศรษฐกิจ
มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน” (สุทธิ อัจฉาศัย, ม.ป.ป. อ้างถึงใน สายศิริ
दानวัฒน์, 2553, หน้า 77)

ขณะที่สื่อสารมวลชนเองก็ค่อนข้างจะเปิดพื้นที่ข่าวให้กับข้อมูลที่กลุ่มชนชั้นกลาง
และชาวบ้านที่เป็นพันธมิตรพยายามนำเสนอค่อนข้างมาก (เมื่อเทียบกับพื้นที่ข่าวของชาวบ้าน
รากหญ้าฯ) นอกจากนี้ก็จะพบว่าสื่อได้เป็น (และถูกทำให้เป็น) กลไกในการเผยแพร่อุดมการณ์
วาทกรรมและปฏิบัติการทางด้านวาทกรรมของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร ขณะเดียวกันสื่อ

ก็ได้เป็น (และถูกทำให้เป็น) กลไกที่ของกลุ่มคนที่มีความคิด ความเชื่อ และอุดมการณ์ในการพัฒนาอุตสาหกรรมแตกต่างกันไปจากรัฐ โดยสื่อได้ทำหน้าที่ในการเผยแพร่ว่าทกรรมและปฏิบัติทางวาทกรรมของคนกลุ่มนี้ ดังการเผยแพร่อุดมการณ์ วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของกลุ่มชนชั้นกลางและชาวบ้านที่เป็นพันธมิตรที่ต้องการให้เกิดการหยุดสร้างและขยายโรงงานอุตสาหกรรมทุกประเภทในพื้นที่มาบตาพุดในพื้นที่มาบตาพุดใน 3 มิติใหญ่ คือๆ

มิติแรก คือ การชี้ให้เห็นถึงประเด็นปัญหามลพิษ ซึ่งข้อมูลปัญหามลพิษที่สื่อนำเสนอ นั้น ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นไปทิศทางเดียวกับข้อมูลที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ พยายามใช้ในการอ้างอิงเพื่อการเคลื่อนไหว คือ การชี้ให้เห็นปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุดในมิติต่าง ๆ ทั้งมลพิษทางอากาศ มลพิษทางน้ำหรือภาพรวมของปัญหามลพิษในพื้นที่ ดังจะเห็นได้จากการพาดหัวข่าวในลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. มาบตาพุดเน่าจี้รัฐคุมมลพิษ (ฐานเศรษฐกิจ, 2549 อ้างถึงใน นาวิณ โสภากุมิ, 2551, หน้า 72)
2. มลพิษมาบตาพุด โสภานาฏกรรมทะเลตะวันออก (ผู้จัดการรายวัน, 2549 อ้างถึงใน นาวิณ โสภากุมิ, 2551, หน้า 72)
3. มลพิษล้นนิคมอุตสาหกรรม มาบตาพุดเตรียมประกาศเขตควบคุม สวท. (กรุงเทพธุรกิจ, 2549 อ้างถึงใน นาวิณ โสภากุมิ, 2551, หน้า 91)
4. 8 โรงเหล็กก่อนน้ำเสียมาบตาพุด (ฐานเศรษฐกิจ, 2550 อ้างถึงใน นาวิณ โสภากุมิ, 2551, หน้า 105)
5. กรีนพีซ เตือนมลพิษ ปนเปื้อนน้ำใต้ดิน (ไทยโพสต์, 2550 อ้างถึงใน นาวิณ โสภากุมิ, 2551, หน้า 108)

มิติที่สอง คือ การชี้ให้เห็นปัญหาสุขภาพที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านมาบตาพุด การนำเสนอข่าวเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพของชาวบ้านมาบตาพุดของสื่อสารมวลชนนั้น เป็นไปในลักษณะของการชี้ให้เห็นถึงความเจ็บป่วยด้วยโรคร้ายที่ชาวบ้านมาบตาพุดเผชิญอยู่ในงานศึกษาของนาวิณ โสภากุมิ (2551) ได้ชี้ให้เห็นว่าในช่วงเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 เป็นช่วงที่มีการนำเสนอข่าว เพื่อจุดประเด็นปรากฏการณ์ของปัญหามาบตาพุดให้สังคมได้รับรู้เป็นวงกว้าง ขณะเดียวกันสื่อบางฉบับ เช่น หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ เป็นต้น ก็พยายามทำข่าวเจาะลึกในประเด็นผลกระทบจากปัญหามลพิษต่อสุขภาพของประชาชน โดยให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาสุขภาพกับการเกิดโรคมะเร็ง ผลกระทบทางสุขภาพจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นนี้ถูกถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาของหนังสือพิมพ์ เช่น

1. สารระเหยโรงงานนิคมฯ มาบตาพุดเกินมาตรฐานคันมะเร็งปอดพุ่ง (กรุงเทพธุรกิจ, 2550 อ้างถึงใน นาวิณ โสภากุมิ, 2551, หน้า 94)
2. สถาบันมะเร็งฯ เผยระยองสถิติป่วยมะเร็งสูง (มติชน, 2550 อ้างถึงใน นาวิณ โสภากุมิ, 2551, หน้า 94)
3. วิจัยชี้คนมาบตาพุดครองแชมป์มะเร็งตับ-ท่อน้ำดี (ไทยรัฐ, 2550 อ้างถึงใน นาวิณ โสภากุมิ, 2551, หน้า 100)
4. เปิดมูลเหตุประกาศเขตควบคุมมลพิษ ดีเอ็นเอคนมาบตาพุดเสี่ยงมะเร็ง (เปิดมูลเหตุประกาศเขตควบคุมมลพิษ ดีเอ็นเอคนมาบตาพุดเสี่ยงมะเร็ง, 2552)
5. มาบตาพุด โคตรอันตราย มะเร็งคร่าคนระยองเพียบ (ผู้จัดการรายวัน, 2550)
มิติที่สาม คือ การชี้ให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวทางสังคมของเครือข่ายชนชั้นและชาวบ้านที่เป็นพันธมิตร ในลักษณะของการออกมาต่อต้านคัดค้านและเรียกร้องการแก้ไขปัญหามลพิษและสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ ดังเช่นหัวข้อข่าว ดังต่อไปนี้

1. ชัยชนะครั้งประวัติศาสตร์ ศาลสั่ง “มาบตาพุด” เป็น “เขตควบคุมมลพิษ” (ประชาไท, 2552ก)
2. ชวาระของร้องศาลปกครองคุ้มครองคดีมาบตาพุดเพิ่ม (ชวาระของร้องศาลปกครองคุ้มครองคดีมาบตาพุดเพิ่ม, 2552)
3. เครือข่าย ปชช. ระยองเดินเท้าเข้ากรุงยื่นหนังสือถอดถอนรัฐบาลทั้งคณะ (เครือข่าย ปชช.ระยองเดินเท้าเข้ากรุง ยื่นหนังสือถอดถอนรัฐบาลทั้งคณะ, 2552)
4. ศาล ปค. สั่งระงับก่อสร้าง 76 โครงการมาบตาพุด (ศาล ปค. สั่งระงับก่อสร้าง 76 โครงการมาบตาพุด, 2552)
5. เครือข่ายปชช. เดินเท้าเข้ากรุงยื่นปช. วุฒิ สอบรบ. ปมมาบตาพุด จี้ถอดถอนทั้งคณะเหตุไม่ยึดหลักกม. (เครือข่าย ปชช. เดินเท้าเข้ากรุงยื่นปช. วุฒิ สอบรบ. ปมมาบตาพุด จี้ถอดถอนทั้งคณะเหตุไม่ยึดหลักกม., 2552)

นอกจากการใช้กลไกของสื่อเพื่อเผยแพร่วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของตนแล้ว กลไกสำคัญอีกกลไกหนึ่งที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ นำมาใช้ก็คือ การใช้กลยุทธ์สื่อสารแบบปากต่อปาก การใช้สื่อบุคคล เพื่อให้ผู้คนในสังคมรับรู้ถึงปัญหาและสนับสนุนการเคลื่อนไหวของทางเครือข่ายฯ ดังที่แกนนำเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนออกกล่าว

“ผมเปิดรับกลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่มาดูงาน มาลงพื้นที่เก็บข้อมูลมาบตาพุด ผมรับดูแลอำนวยความสะดวกเต็มที่ เพราะผมรู้ว่าคนเหล่านี้เข้าใจและถนัดการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารต่าง ๆ มากกว่าผม นักศึกษายุคนี้เขาไม่ได้อยู่ในภาวะที่เราจะเรียกมาเดิน

ชุมนุมตามถนนเหมือนสมัยก่อน แต่เขาสามารถที่จะช่วยสื่อสารกับสังคมด้วยวิธีการอีกแบบหนึ่ง เขากลับไปนำสิ่งที่เขาเห็นที่นี้ไปบอกเล่าต่อและเติมเต็มส่วนที่เครือข่ายเรายังขาด คือ ในเรื่องของการเข้าถึงสื่อใหม่ ๆ พวกนี้” (สุทธิ อัจฉาศัย, ม.ป.ป. อ้างถึงใน สายศิริ คำนวณนะ, 2553, หน้า 78)

การที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ สามารถทำให้ประเด็นการเคลื่อนไหวของตนเองเป็นข่าวตามหน้าหนังสือพิมพ์ (รวมถึงวิทยุ โทรทัศน์ได้) ทำให้วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ สร้างขึ้นสามารถเข้าไปยึดกุมพื้นที่ทางความคิดของผู้คนในสังคมได้ ทำให้เกิดจินตภาพถึงสังคมมาบตาพุดในมิติเดียว คือ ปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ชาวบ้านต้องแบกรับเอาไว้ ด้วยจินตภาพทางสังคมที่ผู้คนรับรู้เช่นนี้ ทำให้วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ สามารถตอบโต้ ต่อต้านวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของรัฐและพันธมิตรได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดผลสัมฤทธิ์ตามอุดมการณ์ที่ผู้กระทำการเหล่านี้ยึดถือเป็นการเคลื่อนไหว

อย่างไรก็ดีแล้วแต่ผู้วิจัยกลับเห็นว่า ภาพของปัญหาและผลกระทบที่ชาวบ้านในพื้นที่เผชิญอยู่และถูกถ่ายทอด/สื่อสารออกมานั้น เป็นเพียงความจริงส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้น แต่ไม่ใช่ความจริงทั้งหมดในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ทั้งนี้เพราะภายใต้สภาพปัญหาและผลกระทบเหล่านี้ก็มีชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งได้รับประโยชน์ (ในเชิงเชื่อมโยง) จากการเข้ามาของนิคมและโรงงานอุตสาหกรรม กระทั่งทำให้วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวบ้านกลุ่มนี้เข้าไปเกี่ยวข้องกับ/สัมพันธ์กับการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังนั้น การเคลื่อนไหวใด ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสถานการณ์การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวบ้านกลุ่มอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กระทั่งผู้คนกลุ่มนี้ต้องออกมาเคลื่อนไหวและปฏิบัติการที่ดูเสมือนกับว่าพวกเขาปกป้องการพัฒนาอุตสาหกรรมอุตสาหกรรมนั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว ผู้วิจัยกลับเห็นว่าการเคลื่อนไหวที่ดูเสมือนการปกป้องการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้นเป็นเพียง “เบื้องหน้าของปรากฏการณ์” แต่เบื้องหลังนั้น ก็คือ การปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของพวกเขาตนเอง ด้วยเหตุผลเช่นใด และทำไมพวกเขาถึงต้องออกมาปฏิบัติการเช่นนี้ ผู้วิจัยพยายามวิเคราะห์ไว้ในหัวข้อถัดไป (วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้าน (มาบตาพุด) ที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่าย)

วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้าน (มาบตาพุด) ที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่าย

การวิเคราะห์วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้าน (มาบตาพุด) ที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่ายในที่นี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอประเด็นหลักทั้งหมด 3 ประเด็น คือ ประเด็นแรก เป็นการวิเคราะห์อุดมการณ์และเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่กำกับการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้านรากหญ้าฯ ประเด็นที่สอง เป็นการวิเคราะห์วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ผู้ประกอบการรายย่อยฯ นำมาใช้เพื่อนำไปสู่เป้าหมายทางอุดมการณ์หรือความคิด ความเชื่อที่พวกเขามีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด และประเด็นสุดท้าย ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ให้เห็นถึงรูปแบบและกลไกในการขับเคลื่อนวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้านรากหญ้าที่ผู้ประกอบการรายย่อยฯ

1. อุดมการณ์และเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่กำกับการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้านรากหญ้าที่ผู้ประกอบการรายย่อยฯ

วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้านรากหญ้าที่ผู้ประกอบการรายย่อยฯ เป็นวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่อยู่ภายใต้อุดมการณ์ที่ยึดโยงกับฐานทางเศรษฐกิจของชาวบ้านในแต่ละยุคสมัย ภายใต้คุณลักษณะร่วมทางเศรษฐกิจของชาวบ้านรากหญ้ามาบตาพุดที่แต่ละคนต่างมีลักษณะเป็น “ผู้ประกอบการรายย่อย” ซึ่งการเป็นผู้ประกอบการรายย่อยของชาวบ้านเหล่านี้ผันแปรและแปรเปลี่ยนไปตามบริบททางเศรษฐกิจ สังคมที่ดำรงอยู่ในพื้นที่มาบตาพุดในแต่ละช่วงเวลา ดังนั้นจึงกลายเป็นเหตุให้อุดมการณ์ของชาวบ้านรากหญ้าที่ผู้ประกอบการรายย่อยฯ กลุ่มนี้สะท้อนออกมาสองอุดมการณ์ภายใต้บริบททางสังคมสองสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด คือ

1.1. อุดมการณ์ภายใต้ฐานของการเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในช่วงก่อนอุตสาหกรรม ลักษณะของผู้ประกอบการรายย่อยในช่วงนี้ ชาวบ้านรากหญ้าเหล่านี้มีฐานการผลิตอยู่ที่ภาคเกษตรกรรมภายใต้วิธีการผลิตแบบยังชีพควบคู่กับการผลิตเพื่อขาย โดยชาวบ้านจะทำนาเพื่อการบริโภค และการทำประมง การปลูกมันสำปะหลัง การปลูกผลไม้หรือการทำสวนยาง เพื่อขาย สภาพวิถีชีวิตและสภาพสังคมของการเป็นผู้ประกอบการรายย่อยของชาวบ้านในช่วงเวลาดังกล่าว สะท้อนออกมาให้เห็นในรูปแบบ ดังต่อไปนี้ (สมัย ฟ่องสุวรรณ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2552; สุชาติ กอเข้ม, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2552; ปัทมา ฤทธิรงค์, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2557; จำลอง ฟ่องสุวรรณ, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2557; มานะ หอมสุวรรณ, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2552)

1.1.1 การทำนาในพื้นที่ขนาดเล็กแบบผู้ผลิตอิสระรายย่อย (Petty Commodity Production) คือ ชาวบ้านจะมีที่นาประมาณ 5- 10 ไร่

1.1.2 พลังการผลิต (Productive Force) อยู่ในระดับต่ำ เช่น การใช้เทคโนโลยีการผลิตระดับต่ำ โดยอาศัยแรงงานของควายหรือแรงงานของเจ้าของที่นาและพึ่งพาธรรมชาติ (เช่น น้ำฝน เป็นต้น) ในกระบวนการผลิต

1.1.3 ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ เช่น ในอดีตผู้คนในชุมชนมีการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพหรือบรรเทาอาการในช่วงเวลาเจ็บป่วยหรือภายในและระหว่างชุมชนจะมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกัน

1.1.4 ความสัมพันธ์ทางสังคมอยู่ภายใต้ฐานของระบบเครือญาติทั้งทางสายเลือดและโยงใยจากการแต่งงาน ด้วยเหตุนี้ผู้คนในชุมชนจึงต่างร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น การร่วมมือในการทำนา การช่วยกันสร้างบ้าน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว ลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในสังคมก่อนอุตสาหกรรมเช่นนี้ ชาวบ้านในพื้นที่มาบตาพุดโดยส่วนใหญ่จะมีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง ขณะที่ในกระบวนการผลิตอาศัยแรงงานในครอบครัว (และเครือญาติ) เป็นหลัก และด้วยความเป็นผู้ประกอบการรายย่อยเช่นนี้ทำให้วิถีชีวิต (ทางเศรษฐกิจ) ของชาวบ้านอยู่ภายใต้การลงทุนทางเศรษฐกิจและการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจสูงสุดให้แก่ตนเองและครอบครัวเป็นหลัก

แม้ว่าชาวบ้านในชุมชนแต่ละคนต่างมุ่งแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดแก่ตนเองและครอบครัว แต่สภาพสังคมมาบตาพุดก่อนการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมนั้น ผู้คนโดยส่วนใหญ่ก็ยังคงยึดมั่น/หรือมี “อุดมการณ์แบบชุมชนนิยม” (Communitarianism กล่าวคือ ผู้คนในชุมชนต่างมีความสมัครสมานสามัคคี การแก่งแย่งแข่งขัน และความแตกแยกของผู้คนไม่ปรากฏให้เห็นชัดเจน จนเกิดวลีที่ผู้นำในชุมชนรายหนึ่งในพื้นที่มาบตาพุดเรียกว่า “จัดแถวได้” (โตต สะละลาศ, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552)) โดยสรุปอุดมการณ์แบบชุมชนนิยมที่เกิดขึ้นในสังคมแบบผู้ประกอบการรายย่อย ณ ช่วงเวลานี้ ก็คือ การที่ผู้คนต่างแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวควบคู่กับการสร้างผลประโยชน์ให้กับชุมชนที่พวกเขาเหล่านั้นเป็นสมาชิก

1.2 อุดมการณ์ภายใต้ฐานการเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในช่วงอุตสาหกรรม กล่าวได้ว่าการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมทำให้ชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยเริ่มสูญเสียที่ดินทำกิน (ทั้งจากการสูญเสียในรูปแบบของการเวนคืนที่ดิน การขายที่ดินทำกินของตนเองให้แก่นายทุน) ทำให้ชาวบ้านเหล่านี้ต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ ซึ่งเดิมอยู่บนฐานของการผลิตในภาคเกษตรกรรมสู่การผลิตเพื่อตอบสนองแรงงานและ โรงงานอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นอย่างมากมายในพื้นที่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ การปรับตัวเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการรายย่อย เช่น การหันไปประกอบอาชีพหรือดำเนินธุรกิจเกี่ยวกับบ้านเช่า ร้านค้า โชห่วย หรือการบริการในรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจรูปแบบใหม่และทำให้ตนเองอยู่

รอด ภายใต้ง่อนไขทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด ในอีกมิติหนึ่งการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมก็นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงในชุมชนหลากหลายมิติ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่ดำรงอยู่ในสังคมก่อนอุตสาหกรรมเริ่มถูกสั่นคลอน กระทั่งความผูกพันของคนในชุมชนลดน้อยถอยลงและถูกแทนที่ด้วยวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคล ขณะเดียวกันผู้คนในชุมชนก็เริ่มเกิดการแตกตัวเป็นกลุ่มย่อยมากขึ้น (Social Differentiation) เช่น การแตกตัวระหว่างผู้นำชุมชนกับชาวบ้านในชุมชนทั่วไป เนื่องจากการได้รับผลประโยชน์จากโรงงานอุตสาหกรรมไม่เสมอภาคกัน โดยที่ผ่านมาผู้นำชุมชนมักได้รับอภิสิทธิ์ก่อนชาวบ้านในหลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นทุนการศึกษาการไปดูงานและเงินใช้จ่าย (Pocket Money) การขอโครงการพัฒนาชุมชนจากโรงงานอุตสาหกรรม หรือการแตกตัวเป็นกลุ่มย่อยระหว่างผู้นำชุมชน เนื่องจากความขัดแย้งในการบริหารจัดการมูลนิธิกองทุนเพื่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมฯ หรือการเข้ามาของกองทุนโรงไฟฟ้าฯ ที่ทำให้ชุมชนในพื้นที่มาบตาพุดมีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น เพราะกองทุนฯ มีกรอบงบประมาณเป็นของตนเอง รวมทั้งการแตกตัวเป็นกลุ่มในหมู่บ้านด้วยตัวเอง เนื่องจากขาดระบบเชื่อมโยง ตัวอย่างเช่น เมื่อนายทุนมาซื้อที่ดินของชาวชุมชนอิสลามก็ได้เข้ามาสร้างกำแพงในเขตพื้นที่ของตนเองทำให้ชาวบ้านในชุมชนไม่สามารถไปมาหาสู่กันได้เหมือนเดิม เป็นต้น ประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผลให้อุดมการณ์แบบชุมชนนิยมเริ่มถูกกัดกร่อนและพังทลายลงในท้ายที่สุด (กลุ่มชุมชนในชุมชนบ้านบน, การเสวนากลุ่มย่อย, 28 พฤศจิกายน 2552; ทองใบ ชื่นภิรมย์, สัมภาษณ์, 4 พฤศจิกายน 2552; สุชาติ กอเข้ม, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2552; สมัย ผ่องสุวรรณ, สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2557)

ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นพร้อมกับผลประโยชน์ (ทางเศรษฐกิจ สังคม) ที่โรงงานอุตสาหกรรมหยิบยื่นให้ภายใต้ปฏิบัติการทางวาทกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ แต่การหยิบยื่นผลประโยชน์ของโรงงานอุตสาหกรรมเป็นการหยิบยื่นและมอบให้ในนามของชุมชนหรือส่วนรวมไม่ใช่การหยิบยื่นให้ในรูปแบบของปัจเจกบุคคล ด้วยเงื่อนงำที่เกิดขึ้น เช่นนี้ จึงกลายเป็นเหตุให้ชาวบ้านที่แบ่งแยกและแตกตัวเป็นกลุ่มก้อน จำเป็นต้องหันหน้าเข้าหากัน ทำให้เกิดการรวมตัวเฉพาะกิจ (รวมตัวแบบหลวม) เพื่อเรียกร้องและต่อรองผลประโยชน์จากโรงงานอุตสาหกรรม ภายใต้อำนาจของการทำประโยชน์หรือแสวงหาประโยชน์ เพื่อชุมชนหรือส่วนรวม (แต่เบื้องหลังก็คือการแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเอง ครอบครัว กลุ่มย่อยที่ตนเองสังกัด) ด้วยผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ทำให้ต่างฝ่ายต่างพยายามช่วงชิงและแสวงหาผลประโยชน์ให้ได้มากที่สุด จนเกิดความขัดแย้ง ความไม่เป็นเอกภาพระหว่างผู้คนในชุมชนกระทั่งเกิดวลีที่สะท้อนให้เห็นความเป็นชุมชน (โดยเฉพาะผู้นำชุมชน) ในยุคอุตสาหกรรมที่ว่า “จัดแถวไม่ได้”

ในสังคมอุตสาหกรรมเช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าอุดมการณ์ต่อต้านของผู้ประกอบการรายย่อยที่มารวมตัวกันเฉพาะกิจเหล่านี้ เป็นไปในลักษณะของอุดมการณ์ที่รวมชอมกับอุดมการณ์หลัก (ของพันธมิตรชนชั้นนำในระดับหนึ่ง) หรือเป็นกรอบความคิดที่ยอมรับในอุดมการณ์หลักภายใต้เงื่อนไขบางอย่าง (On Condition) เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วชาวบ้านกลุ่มนี้จึงไม่ปฏิเสธอุตสาหกรรมแบบสุดขั้วเฉกเช่นเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ในทางตรงกันข้ามพวกเขาพยายามที่จะสร้างเงื่อนไขบางอย่าง เพื่อให้การพัฒนาอุตสาหกรรมสามารถที่จะดำเนินต่อไปได้ โดยที่ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นไม่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาดังเช่นที่เผชิญอยู่ในปัจจุบัน จนก่อเกิดความคิด “การอยู่ร่วมกัน” (Coexistence) ระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพื่อให้พวกเขาอยู่รอด (Survivals) และอยู่ได้ (Existential) ในสังคมอุตสาหกรรม ผู้คนกลุ่มนี้ได้สร้างกลยุทธ์ใกล้เคียง ประนีประนอม รวมทั้งการต่อรอง (Bargaining)

ผู้วิจัยเห็นว่าอุดมการณ์ต่อต้านของชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยเช่นนี้ เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่สำคัญ 3 เงื่อนไข คือ

เงื่อนไขที่ 1 การอยู่ร่วมกันระหว่างโรงงานอุตสาหกรรมและชุมชนเป็นหลักประกันถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (และสังคม) ในรูปแบบต่าง ๆ ที่ชาวบ้านจะได้รับจากรัฐและโรงงานอุตสาหกรรม (ผลผลิตของวิถีคิดแบบผู้ประกอบการ)

เงื่อนไขที่ 2 ในสภาพความเป็นจริงของสังคมมาตาพุดปัจจุบัน ไม่สามารถที่จะแยกชุมชนท้องถิ่นออกจากอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถแยกโรงงานอุตสาหกรรมออกจากชุมชนท้องถิ่นได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ พวกเขาจึงพยายามแสวงหาหนทางที่จะทำให้ชุมชนโดยรอบโรงงานอุตสาหกรรมและโรงงานอุตสาหกรรมอยู่ร่วมกันได้ โดยที่ไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้และเสียประโยชน์มากจนเกินไปอย่างที่เป็นอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

เงื่อนไขที่ 3 ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาตาพุดนั้น เป็นปัญหาที่สามารถป้องกันหรือจัดการ/แก้ไขให้บรรเทาเบาบางลงไปได้ หากหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชนหรือผู้ส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมทุกฝ่ายมีความตระหนักร่วมหรือให้ความสำคัญและมีความจริงใจในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นอย่างแท้จริง

กล่าวโดยสรุป ฐานคิดของชาวบ้านกลุ่มนี้ผู้วิจัยเห็นว่าพวกเขาไม่ได้ปฏิเสธการดำรงอยู่ของสภาพปัญหาในพื้นที่มาตาพุด ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ปฏิเสธการสร้างหรือขยายโรงงานอุตสาหกรรมเช่นกัน เพราะการเพิ่มขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมย่อมหมายถึง ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่พวกเขาได้รับ แต่การเพิ่มขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมต้องเพิ่มขึ้น โดยที่โรงงานอุตสาหกรรมและรัฐ (รวมถึงกลไกรัฐ) ต้องมีความจริงใจในการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้นตามมาจากการเพิ่มขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรม

ในส่วนของการเคลื่อนไหวสังคม กล่าวได้ว่า ที่ผ่านมามหาชนบ้านมาบตาพุดกลุ่มนี้ได้สร้างเครือข่ายในการเคลื่อนไหวสังคมกับกลุ่มองค์กรที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ โดยพันธมิตรหรือเครือข่ายที่เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับกลุ่มชาวบ้านมาบตาพุดที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมประกอบกลุ่ม/องค์กรหรือเครือข่ายที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มระของสมานฉันท์ เป็นกลุ่มเครือข่ายประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดและชาวบ้านในตำบลบ้านฉางมีแกนนำคนสำคัญ คือ นายสุทธา เหมสกล (นอกจากเป็นผู้นำกลุ่มระของสมานฉันท์แล้ว นายสุทธา เหมสกล ยังดำรงตำแหน่งนายกสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมอำเภอบ้านฉาง และมาบตาพุด กลุ่มองค์กรนี้มีบทบาทในการเคลื่อนไหวให้รัฐบาลอุตสาหกรรม การประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาบตาพุดและใกล้เคียง รายละเอียดในส่วนนี้ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงในส่วนของการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรมตามตัวแบบมาบตาพุด) องค์กรนี้เคลื่อนไหวภายใต้ฐานคิด “ความสมานฉันท์ระหว่างอุตสาหกรรมกับชุมชน” โดยผู้นำองค์กรแห่งนี้มองว่า การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมส่งผลต่อชุมชนในสองมิติ คือ การทำให้ชุมชนเกิดความเจริญดังจะเห็นได้จากการมีสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่หลากหลายเกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด ประกอบกับชาวบ้านก็ได้รับผลประโยชน์โดยเฉพาะในรูปของรายได้ที่เกี่ยวข้องกับภาคอุตสาหกรรม โดยเฉพาะงานด้านการบริการ อย่างไรก็ตามแล้วแต่เครือข่ายฯ นี้ก็ไม่ปฏิเสธการดำรงอยู่ของปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้น จึงมีการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้รัฐและโรงงานอุตสาหกรรมใช้มาตรการทางสิ่งแวดล้อมเพื่อจัดหรือแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมให้หมดไปจากพื้นที่ โดยพวกเขาเชื่อว่าปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มาบตาพุด รวมถึงพื้นที่ใกล้เคียงนั้นยังคงมีวิธีการหรือแนวทางในแก้ไขปัญหาคิด และหากจัดหรือบรรเทาให้ปัญหามลพิษเหล่านี้หมดไปก็จะทำให้ชุมชนท้องถิ่นและโรงงานอุตสาหกรรมสามารถอยู่ร่วมกันได้

2. กลุ่มบุคคลที่ทำงานในมูลนิธิกองทุนเพื่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมชุมชนเมืองมาบตาพุดและเทศบาลตำบลบ้านฉาง) เป็นองค์กรที่ถูกจัดตั้งโดยรัฐ (ในปี พ.ศ. 2550) ในการจัดตั้งช่วงแรก มูลนิธิฯ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกรมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยและเงินสนับสนุนจากโรงงานอุตสาหกรรมประมาณ 30.5 ล้านบาท การดำเนินงานของมูลนิธิฯ แห่งนี้อยู่ภายใต้การนำของนายอิทธิพล แจ่มแจ้ง ในฐานะประธานมูลนิธิกองทุนเพื่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม

3. กลุ่มเครือข่ายชุมชนมาบตาพุดเป็นกลุ่มคนที่ต้องการใช้ชีวิตด้วยความมั่นคงของการทำมาหากินบนเส้นทางอุตสาหกรรม โดยกลุ่มประชาชนคนระยองได้เกิดขึ้นจากการรวมตัวของผู้นำชุมชนในเทศบาลเมืองมาบตาพุดบนฐานคิดของเครือข่ายเน้นไปที่ “การสร้างสันติวิธีบนเส้นทางอุตสาหกรรม” กล่าวคือ การทำให้ผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholder) ในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมทุกฝ่ายได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมโดยการกระจายผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมให้ทั่วถึงกับคนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นที่เปรียบเสมือนผู้แบกรับปัญหาและได้รับผลกระทบโดยตรงจากการพัฒนาอุตสาหกรรม สำหรับกระบวนการที่จะไปสู่เป้าหมายเช่นนี้ได้ เครือข่ายชุมชนมาบตาพุดเห็นว่าต้องดำเนินการเคลื่อนไหวแบบสันติวิธี ซึ่งไม่ใช่การมุ่งขจัดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งออกไปจากพื้นที่หรือผลักให้อีกฝ่ายกลายเป็นจำเลยในทางตรงข้ามทุกคนทุกฝ่ายจะต้องร่วมมือกันเพื่อเดินทางไปสู่การแก้ไขปัญหาในพื้นที่มาบตาพุดอย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ดีแล้วแต่ที่ผ่านมามีอุดมการณ์และปฏิบัติการทางด้านอุดมการณ์ของชาวบ้านกลุ่มนี้ถูกทำให้กลายเป็นอื่น (Otherness) รวมถึงถูกกดทับ ปิดกั้น ทั้งจากสื่อมวลชนและเครือข่ายชนชั้นกลางๆ เพื่อมิให้เอกลักษณ์และความหมายที่ถูกสร้างขึ้น โดยกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยบางอย่างเกิดขึ้นหรือไม่ก็ทำให้เอกลักษณ์และความหมายของชาวบ้านและเครือข่ายเลื่อนหายไป (Displace) (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร์, 2549ก, หน้า 20)

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วในการรับรู้ของสาธารณชนเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของประชาชนในพื้นที่มาบตาพุด จึงถูกทำให้เห็น (หรือกลายเป็น) ภาพของความเป็นเอกภาพ (Unity) และความเป็นหนึ่งเดียวของชาวบ้านที่ออกมาเคลื่อนไหว คือ ไม่ต้องการโรงงานอุตสาหกรรมหรือการหยุดสร้างและขยายโรงงานอุตสาหกรรมทุกประเภทในพื้นที่มาบตาพุด ดังนั้น ชุดความรู้เกี่ยวกับวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่อต่อต้านการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผ่านมามีถูกนำเสนอเพียงชุดเดียวและพลักชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยเหล่านี้ให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของพันธมิตรในการระดมทุนของโรงงานอุตสาหกรรมและนายทุนที่เข้ามาลงทุนในพื้นที่มาบตาพุด แต่เมื่อพิจารณาถึงสถานการณ์ความเป็นจริงทางเศรษฐกิจ สังคมของชาวบ้านที่สัมพันธ์กับโรงงานอุตสาหกรรมอย่างแนบแน่นแล้ว เราก็อาจจะพบว่า ฐานคิดหรือข้อสรุปที่ถูกนำเสนอในลักษณะการต่อต้านโรงงานอุตสาหกรรมแบบ “หัวชนฝา” อาจจะเป็นข้อสรุปที่ (ถูกทำให้กลายเป็น) เป็นความจริงเพียงบางส่วน ที่เป็นเช่นนั้นเพราะสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมของชาวบ้านมาบตาพุดมีความซับซ้อนกว่าที่เห็นและถูกสื่อสารออกมา อันเป็นผลจากการที่ชาวบ้านมาบตาพุดต้องพึ่งพาโรงงานอุตสาหกรรมในการประกอบอาชีพและหาเลี้ยงชีพ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งชุดความที่ถูกนำเสนอจากเครือข่ายชนชั้นกลางๆ รวมถึงสื่อมวลชนเป็นเพียงยอดหรือส่วนหนึ่งของภูเขาน้ำแข็งที่โผล่พ้นขึ้นมาเหนือน้ำเท่านั้น

อุดมการณ์หรือความคิดที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ต้องการให้โรงงานอุตสาหกรรมอยู่ร่วมกันเช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเกิดขึ้นจากเงื่อนไขทางสังคมที่เป็นปัจจัยที่บีบให้ชาวบ้านกลุ่มนี้ต้องอยู่ร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรมไม่ว่าจะเป็นโรงงานอุตสาหกรรมที่สร้างมาแล้วหรือที่จะสร้างขึ้นใหม่ ที่เป็นเช่นนี้เพราะการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมและโรงงานอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดกระบวนการแยกชาวบ้าน (ผู้ผลิต) ออกจากปัจจัยการผลิตหรือที่ดิน ผ่านการออกพระราชบัญญัติเวนคืนที่ดิน เพื่อรองรับการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมและโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้ชาวบ้านหลายต่อหลายรายต้องสูญเสียที่ดินทำกินหรือบางรายมีที่ดินไม่เพียงพอในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ขณะที่บางรายก็ตัดสินใจขายที่ดินทำกินของตนเองให้กับนายทุนที่เข้ามากว้านซื้อที่ดินเพื่อรองรับการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรม (สาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านต้องขายที่ดินนั้นส่วนหนึ่งเกิดจากข่าวลือที่ชาวบ้านได้รับ) หรือชาวบ้านบางรายก็เป็นชาวบ้านที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่มาบตาพุดหลังการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมทำให้ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง

เมื่อไม่สามารถทำการเกษตรกรรมได้อีกต่อไปและชาวบ้านก็ไม่สามารถผันตัวเองไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมได้ เพราะโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามายังพื้นที่โดยส่วนใหญ่เป็นโรงงานอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีการผลิตขั้นสูง ดังนั้น ลักษณะการจ้างงานของโรงงานจึงต้องอาศัยแรงงานที่มีทักษะ (Skilled Labor) และความรู้ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเหล่านี้ ขณะที่ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่จบการศึกษาแค่ระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษา ซึ่งไม่สอดคล้องกับความต้องการของโรงงานอุตสาหกรรม

ด้วยเหตุที่พวกเขาต้องดำรงชีวิตต่อไปท่ามกลางสภาพเศรษฐกิจ สังคมแบบใหม่ที่เข้ามาในพื้นที่มาบตาพุดเช่นนี้ จึงทำให้ชาวบ้านต้องแสวงหาผลประโยชน์ในรูปแบบอื่น ๆ (ที่ไม่ใช่การจ้างงาน) จากโรงงานอุตสาหกรรม โดยการปรับฐานทางเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับวิถีการผลิตแบบอุตสาหกรรมที่เข้ามา จนกระทั่งวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ สังคมของชาวบ้านได้เข้าไปเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับโรงงานอุตสาหกรรม เช่น ชาวบ้านบางรายมีกิจการหอพัก (ขนาดเล็ก) บางรายรับจ้างทำอาหารหรือขายของให้กับโรงงานอุตสาหกรรม บางรายมีกิจการร้านขายของชำ บางรายมีกิจการเกี่ยวกับการบริการในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบริการซัก อบ รีด ช่างทำผม ช่างเสริมสวย ขับรถรับส่งแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ขับรถมอเตอร์ไซค์รับจ้าง เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้บริการแก่กลุ่มแรงงานในภาคอุตสาหกรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลประโยชน์ (ทางเศรษฐกิจ) ในเชิงเชื่อมโยง (Linkage Effect) จากการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมและแรงงานในภาคอุตสาหกรรม

ภาพที่ 14 ตัวอย่างการประกอบอาชีพของชาวบ้านมาบตาพุดในยุคอุตสาหกรรม

ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจแบบใหม่ ทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้มีทัศนคติต่อโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน หรือได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน (ภายใต้เงื่อนไขที่โรงงานอุตสาหกรรมต้องจัดการแก้ไขปัญหามลพิษที่ตนเองเป็นผู้ก่อขึ้น)

อย่างไรก็ดีกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อย ก็ต้องแบกรับปัญหา เช่นเดียวกับชาวบ้านกลุ่มอื่น ๆ ดังนั้น พวกเขาจึงยอมรับว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดได้ก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของชาวบ้านมาบตาพุดหลากหลายมิติ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ดังข้อมูลและหลักฐานที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ นำมาแสดงให้สาธารณะให้รับรู้ (อิทธิพล แจ่มแจ้ง, สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2552; โสิต ศะละลาศ, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552)

2. วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อย

ภายใต้ความคิดที่ว่า ชุมชนท้องถิ่นกับโรงงานอุตสาหกรรมสามารถอยู่ร่วมกัน ทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้ต่างพยายามนำเสนอทางเลือกและทางออกจากสถานการณ์ดังกล่าว ผ่านการนำเสนอชุดความคิดในลักษณะที่ว่า เมื่อโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดเป็นผู้ก่อมลพิษ รวมถึงสร้างปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมแล้ว รัฐ กตไกรรัฐ (ในฐานะผู้มีอำนาจในการควบคุมกำกับ ดูแลโรงงานอุตสาหกรรมและมีผลประโยชน์ร่วมจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่

มาบตาพุด) และโรงงานอุตสาหกรรมต้องแสวงหามาตรการหรือเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพและมีความจริงใจในการที่จะจัด แก้ไขหรือบรรเทาเบาบางปัญหามลพิษเหล่านี้ให้ลดน้อยลง ขณะเดียวกัน โรงงานอุตสาหกรรมก็ต้องมีมาตรการชดเชยหรือเครื่องมือที่จะเข้ามาช่วยในการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีกว่าที่เป็นอยู่

ภาพสะท้อนของความคิดการอยู่ร่วมกันเช่นนี้ถูกถ่ายทอดออกเป็นภาษา คำพูดหรือถ้อยแถลงที่ตัวแทนของกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อย ผลิต/สร้างเพื่อใช้สื่อสารกับผู้คนในสังคมในลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

“ปัจจุบันคนในพื้นที่ดั้งเดิมจริง ๆ ได้เปลี่ยนอาชีพจากเกษตรเพื่อทำมาหากินเลี้ยงชีพ ในอาชีพที่จะเดินควบคู่ไปกับภาคอุตสาหกรรมมาเป็น 10 ปีแล้ว โรงงานเข้ามาใหม่ ๆ ยุคแรกเริ่มมาบตาพุด ชาวบ้านเปิดร้านขายของชำ ขายได้วันละ 2,000 บาท... มาตอนนี้ช่วงวันเงินเดือนออก กลางเดือนสิ้นเดือน... ร้านชำร้านเดิม อาจขายของได้ถึงวันละ 40,000-50,000 บาท” (อิทธิพล แจ่มแจ้ง, 2552) หรือ

“ปัจจุบันชาวบ้านอย่างเราต้องพึ่ง โรงงานอุตสาหกรรม เพราะวันนี้เราไปไหนไม่ได้แล้ว เพราะทำลายจบไปหมดแล้ว ที่ลับจบหรือที่ดินก็ไม่มีแล้ว” (สุชาติ กอเข้ม, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2552) หรือ

“ถ้าปิดโรงงานคนที่ทำงานจะแย่ เพราะมีการจ้างงานมาก ดังนั้น ควรหาวิธีควบคุมและป้องกันมลภาวะ” (ชาวบ้านชุมชนหนองหวายโสม, สัมภาษณ์, 21 กันยายน 2550) หรือ

“การมีโรงงานก็ทำให้เศรษฐกิจดีมาก สาธารณูปโภค เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา ดีขึ้น แต่ต้องมีการควบคุมมลภาวะจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจัง” (ชาวบ้านชุมชนมาบตาพุด, สัมภาษณ์, 21 กันยายน 2550) หรือ

“ชาวบ้านในพื้นที่เองต้องการอยู่ร่วมกับโรงงานให้ได้ และไม่ได้ต้องการความช่วยเหลือแบบนั้น (โครงการ/กิจกรรมที่โรงงานอุตสาหกรรมแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อสังคม: ผู้วิจัย) เพราะเราอยู่ด้วยความเสี่ยง เราต้องการความจริง และมาตรฐานของโรงงานที่ดี ทำอย่างไรให้โรงงานกับชาวบ้านมาหารือกันว่าจะอยู่ร่วมกันได้มากกว่า” (ครูโรงเรียนบ้านหนองแพบ, ม.ป.ป. อ้างถึงใน ไทยพับลิก้า, 2555)

จากอุดมการณ์ที่ถูกถ่ายทอดผ่านภาษา ข้อคิด งานเขียนข้างต้นได้นำไปสู่ปฏิบัติเพื่ออยู่ร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพื่อให้ตนเอง (และครอบครัว) อยู่รอด ในสังคมอุตสาหกรรม ด้วยการสร้างเงื่อนไขและเครื่องมือในการต่อรอง (Bargaining) หรือแสวงหาผลประโยชน์จากโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้นที่ผ่านมามีปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้อุดมการณ์การอยู่ร่วมกันกับ

โรงงานอุตสาหกรรมของชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อยจึงสะท้อนให้เห็นผ่าน
ปฏิบัติการที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

2.1 ปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นถึงปัญหาและผลกระทบที่ชาวบ้านได้รับจากการพัฒนา
อุตสาหกรรม ผ่านการนิยามว่า โรงงานอุตสาหกรรม คือ ต้นเหตุของปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุด
กล่าวได้ว่า สาเหตุของปัญหามลพิษเป็นประเด็นที่ชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อย
และองค์กรเครือข่ายเห็นด้วยกับเครือข่ายชนชั้นกลางๆ คือ ทั้งคู่ต่างสรุปตรงกันว่า โรงงาน
อุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่มาบตาพุดเป็นจำนวนมากเป็นต้นเหตุหลักของปัญหามลพิษในพื้นที่
แม้นิยามของทั้งสองกลุ่มจะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน แต่ผู้วิจัยเห็นว่าข้อมูลที่แต่ละ
ฝ่ายนำมาใช้เพื่อการนิยามปัญหามีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป คือ การนิยามสาเหตุของปัญหา
มลพิษจากเครือข่ายชนชั้นกลางๆ พวกเขานิยามจากองค์ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ โดยอาศัยเทคนิค/
เครื่องมือที่ทันสมัยในการตรวจวัดคุณภาพอากาศ ดิน น้ำ และการอ้างอิงข้อมูลในลักษณะของ
ค่ามาตรฐานที่สากลยอมรับ เพื่อเป็นเครื่องมือในการอธิบายให้เห็นว่า โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่
มาบตาพุดละเลย และไม่ให้ความสำคัญกับคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งชี้ให้เห็นว่า โรงงาน
อุตสาหกรรมแต่ละ โรงต่างปล่อยมลพิษออกสู่อากาศ น้ำ และดินเกินค่ามาตรฐานที่กำหนด
กระทั่งกลายเป็นสาเหตุของปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุด

แต่สำหรับนิยามหรือการชี้ให้เห็นว่า โรงงานอุตสาหกรรมเป็นต้นเหตุของปัญหา
มลพิษของชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อยนั้นเกิดขึ้นจากการอาศัยองค์ความรู้เชิง
ประจักษ์หรือประสบการณ์ที่ชาวบ้านเผชิญในแต่ละช่วงเวลา เช่น การสัมผัสถึงกลิ่นแปลก ๆ ไม่ว่าจะ
จะเป็นกลิ่นหัวไม้ขีด กลิ่นฝรั่งสุก กลิ่นน้ำส้มเน่า หรือกลิ่นหอมเอียน ดังประสบการณ์ของชาวบ้าน
ที่ถูกถ่ายทอดออกมาว่า “หน้าหนาวกับหน้าร้อนจะมีกลิ่นหัวไม้ขีด ฝรั่งสุก กลิ่นละมุด” “มีกลิ่น
คล้ายเกสรดอกไม้ แต่ดมนาน ๆ แล้วเวียนหัว” “แยกกลิ่นไม่ออก พบกลิ่นเหมือนฝรั่งสุกบ่อย”
(ชาวบ้านชุมชนห้วยโป่งใน, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2550; ชาวบ้านชุมชนชากลูกหญ้า, สัมภาษณ์, 5
มีนาคม 2550)

หรือการที่พวกเขาต้องเผชิญกับสถานการณ์มลพิษทางเสียงจากโรงงานอุตสาหกรรม
ทั้งในรูปของเสียงดังน่ารำคาญ และเสียงดังจนตกใจ รวมทั้งมลพิษทางน้ำ โดยเฉพาะน้ำฝนมี
ตะกอนดำหรือน้ำขุ่นมีสีและกลิ่นเหม็น น้ำในทะเลปนเปื้อนคาบน้ำมันหรือการพบการลักลอบทิ้ง
กากขยะจากอุตสาหกรรม เป็นต้น กล่าวได้ว่าองค์ความรู้เชิงประจักษ์ของชาวบ้านเช่นนี้ไม่มี
หลักฐานหรือข้อมูลที่ชี้ให้เห็นว่าเกี่ยวเนื่องหรือสัมพันธ์กับ โรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้นที่ผ่านมา
โรงงานอุตสาหกรรมต่างปิดความรับผิดชอบและกล่าวอ้างว่า โรงงานอุตสาหกรรมไม่ใช่เป็น
ผู้ก่อให้เกิดปัญหามลพิษที่ชาวบ้านเผชิญ/รับรู้หรือสัมผัส

อย่างไรก็ดีแล้วแต่การปิดความรับผิดชอบด้วยการกล่าวอ้างว่าโรงงานอุตสาหกรรมของตนเองไม่ใช่เป็นผู้ก่อให้เกิดปัญหามลพิษเช่นนี้เริ่มหมดพลังในการอธิบายลง หลังจากที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ให้ความสำคัญกับปัญหามลพิษในพื้นที่ที่มาบตาพุด กระทั่งทำให้พวกเขานำเครื่องมือและความรู้แบบวิทยาศาสตร์เข้ามาพิสูจน์และแสดงให้เห็นว่า โรงงานอุตสาหกรรมแต่ละโรงที่ตั้งอยู่ในพื้นที่มาบตาพุดล้วนแล้วแต่เป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นผู้ก่อปัญหามลพิษทั้งสิ้น

ปรากฏการณ์เช่นนี้ แม้จะทำให้โรงงานอุตสาหกรรมยอมจำนวนต่อหลักฐานและข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ จนนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อลดการปล่อยของเสียออกสู่สภาพแวดล้อมและความพยายามแก้ไขปัญหามลพิษในระดับพื้นที่ (ภาพรวม) ของรัฐกลไกรัฐ แต่ในอีกมิติหนึ่งผู้วิจัยกลับเห็นว่า กระบวนการดังกล่าวเป็นสาเหตุที่ทำให้องค์ความรู้ (แบบวิทยาศาสตร์) ที่ถูกสร้างขึ้น โดยเครือข่ายชนชั้นกลางฯ เกิดการกดทับองค์ความรู้ของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น (ความรู้เชิงประจักษ์) กระทั่งความรู้แบบวิทยาศาสตร์กลายเป็นความรู้ที่หนุนเสริมและสร้างพลังอำนาจ (นำมาซึ่งอำนาจ) ในการเคลื่อนไหวให้กับเครือข่ายชนชั้นกลางฯ และกลายเป็นผลให้การเคลื่อนไหวของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ได้รับการยอมรับหรือสามารถตรึงความคิดของผู้คนในสังคมได้มากกว่าการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น

หลังจากการนั้นพวกเขาก็ชี้ให้เห็นถึงปัญหาและผลกระทบที่มีต่อชาวบ้าน โดยการอธิบายให้เห็นว่า การเข้ามาของโรงงาน/นิคมอุตสาหกรรมทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปและนำมาซึ่งปัญหาในรูปแบบใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นจากการเป็นสังคมอุตสาหกรรม ประเด็นนี้ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นอีกหนึ่งประเด็นร่วมระหว่างเครือข่ายชนชั้นกลางฯ และชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อย โดยทั้งคู่ต่างมองว่าการเข้ามาของโรงงาน/นิคมอุตสาหกรรมนั้นส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไป รวมถึงปัญหาในรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นจากการเป็นสังคมอุตสาหกรรม (แต่วิธีการอธิบายของกลุ่มชนชั้นทั้งสองกลับมีความแตกต่างกัน) โดยชาวบ้านกลุ่มนี้พยายามอธิบายให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงและสภาพปัญหาในมิติต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.1.1 ปัญหาและผลกระทบทางเศรษฐกิจ โดยการชี้ให้เห็นว่า การเข้ามาของการผลิตแบบอุตสาหกรรมได้ทำลายวิถีการผลิตในภาคเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของผู้คนในแถบนี้และทำให้ความเป็นชุมชน/สังคมแบบดั้งเดิมล่มสลาย ขณะที่คำโฆษณาชวนเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ ของรัฐ โดยเฉพาะการมีงานทำของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นนั้นก็ไม่ได้เกิดผลในเชิงปฏิบัติ เพราะการผลิตในโรงงานอุตสาหกรรมโดยส่วนใหญ่เป็นการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง ซึ่งชาวบ้านในช่วงเวลานั้นไม่มีความรู้มากพอ ดังนั้น การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมจึงไม่ก่อให้เกิดการจ้างงานตามคำโฆษณาชวนเชื่อของรัฐ

อย่างไรก็แล้วตามชาวบ้านในพื้นที่ต่างพยายามปรับตัวให้เข้ากับวิธีการผลิตแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เช่น การแสวงหาประโยชน์ในรูปแบบอื่นที่เกี่ยวข้องจากภาคอุตสาหกรรม ดังคำอธิบายที่ชาวบ้านกลุ่มนี้พยายามสื่อสารให้ว่า ภายหลังจากที่มีการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมในเขตมาบตาพุดฯ ทำให้ชาวบ้านต้องเปลี่ยนจากอาชีพการเกษตรกรรมมาสู่ภาคบริการทั้งในรูปแบบของร้านค้า พ่อค้าแม่ค้าร้านอาหาร หรือประกอบธุรกิจบ้านเช่า เพื่อรองรับแรงงานจากต่างถิ่นที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ ซึ่งการประกอบธุรกิจบ้านเช่าของชาวมุขชนมาบตาพุดเหล่านี้ เป็นการลงทุนขนาดเล็กที่อาศัยการกู้เงินของธนาคารมาสร้างบ้านเช่าประมาณหลังละ 100,000 บาท (แต่ละคนจะมีบ้านเช่าไม่เกิน 5 ห้อง) ชาวบ้านกลุ่มนี้โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่ “ไปไหนไม่ได้” ดังนั้น จึงจำเป็นต้องทำมาหากินอยู่ในเขตมาบตาพุด ดังนั้น รายได้ของชาวบ้านมาบตาพุดจึงขึ้นอยู่กับแรงงานที่เข้ามาทำงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม หรือชาวบ้านบางรายก็สามารถผันตัวเองให้เข้าไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม แต่เป็นแรงงานระดับล่างในลักษณะที่เรียกว่า แรงงานจ้างเหมาค่าแรง (Sub-Contract) ได้แก่ ช่างไฟฟ้า ช่างเชื่อม พนักงานรักษาความปลอดภัย คนสวนหรือคนทำความสะอาด เป็นต้น (โสต สะละลาศ, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552; ประสาน บุญเต็ม, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2552; ทองใบ ชื่นภิรมย์, สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน 2552; กิตติ เกียรติมนตรี, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2552)

กล่าวโดยสรุปชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยพยายามชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยโรงงานสมัยใหม่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะภายหลังการขายที่ดินแก่โรงงานอุตสาหกรรม ทำให้ชาวบ้านมาบตาพุดที่ยังไม่ย้ายถิ่นฐานออกต้องประกอบอาชีพที่ไม่ใช่การเกษตร คือ อาชีพผู้ประกอบการรายย่อยแก่แรงงานของโรงงานอุตสาหกรรมทำให้วิถีชีวิตและรายได้ของชาวบ้านมาบตาพุดขึ้นอยู่กับโรงงานอุตสาหกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม

2.1.2 ปัญหาและผลกระทบทางสังคม โดยพวกเขาพยายามชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนผ่านสังคมเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมได้นำมาซึ่งปัญหาสังคมหลากหลายประการที่ชาวบ้านแต่ละคนต่างต้องประสบ ไม่ว่าจะเป็น

1. ความไม่ปลอดภัยด้านทรัพย์สิน โดยเฉพาะปัญหาการลักเล็กขโมยน้อยที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในชุมชนรอบนิคมอุตสาหกรรม โดยชาวบ้านบางคนมองปัญหานี้ว่า มิได้เกิดมาจากโรงงานอุตสาหกรรมโดยตรง แต่เกิดจากปัญหาอาชญากรรมและคนว่างงานในแถบโรงงานเป็นสาเหตุหลัก สาเหตุทั้งสองต่างเป็นผลทางอ้อมจากการมีโรงงานในแถบมาบตาพุด (กลุ่มชาวบ้านในชุมชนบ้านบน, การเสวนากลุ่มย่อย, 28 พฤศจิกายน 2552) ลักษณะคนว่างงานมีพฤติกรรมขโมยมาจกน ผู้นำชุมชนสามารถสรุปแบบแผนได้ดังที่ว่า “นอนกลางวัน หากินกลางคืน ขับมอเตอร์ไซค์ถึงตี 4 ตี

5” “หากินตามห้องแถว มาสำรวจก่อนขโมย ของหายประจำ” (มานะ หอมสุวรรณ, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2552)

2. ปัญหาการอพยพ ซึ่งชาวบ้านกลุ่มนี้อธิบายว่า การอพยพภายหลังจากการที่ชุมชนเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมนั้นเป็นไปใน 2 มิติ คือ การอพยพเข้ามาในพื้นที่ (Immigration) และการอพยพออกจากพื้นที่ (Emigration) ดังต่อไปนี้

2.1 การอพยพเข้ามาในพื้นที่เขตมาบตาพุด เป็นการอพยพของคนจากต่างจังหวัด เพื่อมาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาในพื้นที่มาบตาพุดสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มแรก เป็นกลุ่มประชากรแฝงเป็นกลุ่มที่ไม่ได้ย้ายทะเบียนจากภูมิลำเนาเดิมเข้ามาในจังหวัดระยอง กลุ่มนี้เป็นแรงงานที่หารายได้เสริมนอกเหนือจากการทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลักที่ภูมิลำเนาเดิม และส่วนใหญ่เป็นแรงงานสัญญาจ้างที่อาศัยอยู่ทั้งในแคมป์คนงานและเช่าบ้านอยู่ ส่วนกลุ่มที่สองเป็น กลุ่มที่ย้ายเข้ามาอยู่อย่างถาวร ได้แก่ แรงงานต่างจังหวัดที่ย้ายทะเบียนบ้านเข้ามาอยู่ในจังหวัดระยอง และมักอาศัยอยู่บ้านเช่าหรือการเช่าที่ดินเป็นรายปี เพื่อสร้างเพิงพักก่อนขยับขยายเป็นบ้าน (กลุ่มแรงงานก่อสร้างนอกแคมป์คนงาน, การเสวนากลุ่มเฉพาะ, 25 พฤศจิกายน 2552; โสศ สະລະลาศ, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552)

2.2. การอพยพออกจากพื้นที่ ซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่เริ่มก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในเขตมาบตาพุด รูปแบบของการอพยพออกแบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรก เป็นการอพยพออกอย่างถาวรของชาวบ้านมาบตาพุด เพราะการสูญเสียที่ดินไปทั้งหมด เนื่องจากการออกกัญหาหมายเวนคืนที่ดิน และการขายที่ดิน ส่วนรูปแบบที่สอง เป็นการอพยพออกชั่วคราว ซึ่งเกิดขึ้นจากการขายที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมให้แก่โรงงานอุตสาหกรรม แต่ยังคงรักษาพื้นที่อยู่อาศัยเอาไว้ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องหาพื้นที่ใหม่เพื่อทำการเกษตรนอกเขตมาบตาพุด (ทองใบ ชื่นภิรมย์, สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน 2552; สุภาวดี หนูเทศ, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2552; สมัย ผ่องสุวรรณ, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2552)

3. ปัญหาความรัก ความผูกพันของคนในชุมชนที่เริ่มลดลง ปัญหาเช่นนี้ถูกอธิบายในลักษณะที่ว่า ชุมชนในเขตมาบตาพุดมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมและแรงงานต่างถิ่น จนเกิดปรากฏการณ์การแตกตัวเป็นกลุ่มย่อยของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนดังรายละเอียดที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

4. ปัญหาอาชญากรรมและความกลัวอาชญากรรม ดังกรณีปัญหาการข่มขืนที่เริ่มเกิดขึ้นบ่อยครั้งหลังจากการอพยพเข้ามาของแรงงานจากต่างถิ่น โดยชาวบ้านในพื้นที่พยายามอธิบายและทำให้เห็นภาพว่า แม้ก่อนที่จะมีการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมก็มีปัญหาการข่มขืน

เกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะมีเงื่อนไขทางสังคมอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ลักษณะ “ชอยเปลี่ยวป่ารก” เป็นต้น แต่ในอดีตชุมชนมักจะมี “ภูมิคุ้มกัน” จากความสัมพันธ์ที่คนในชุมชน “รู้จักหัวนอนปลายตีน” กันหมด แต่หลังจากที่มีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาถึงในเขตมาบตาพุดพบว่า มีการอพยพจากคนต่างถิ่นนอกพื้นที่เข้ามาในมาบตาพุดกระทั่งทำให้เกิด “ผู้คนมากหน้าหลายตา” ในขณะที่ความผูกพันภายในชุมชนลดลงจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปทำให้เกิดสถานการณ์ “ตัวใครตัวมัน” มากขึ้นซึ่งสถานการณ์เช่นนี้เอื้อให้เกิดโอกาสมีพฤติกรรมข่มขืนมากขึ้น (โสต ศวะละลาศ, สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2553; นवलปรังค์ พูลกิจ, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2552; ทิวา โชคเกษม, สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2557)

5. ความไม่ไว้วางใจของชาวบ้านต่อโรงงานอุตสาหกรรมอันเป็นผลจากการขาดความไว้วางใจ (Trust) ของชาวบ้าน เพราะที่ผ่านมีการปกปิดข้อเท็จจริงจากผู้ที่เกี่ยวข้องเมื่อโรงงานอุตสาหกรรมเกิดปัญหา (กลุ่มชาวบ้านในชุมชนบ้านบน, การเสวนากลุ่มย่อย, 28 พฤศจิกายน 2552; กลุ่มชาวบ้านในหมู่บ้านนพเกตุ, การเสวนากลุ่มย่อย, 26 กุมภาพันธ์ 2552)

6. ปัญหาสังคมในด้านอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหายาเสพติดทำให้บางชุมชนถูกชาวบ้านเรียกขานว่าเป็น “ชุมชนขายยาบ้า” ปัญหาการพนัน ไม่ว่าจะเป็นการเล่นหวยหรือพนันฟุตบอล การเปิดบ่อนการพนัน (โสต ศวะละลาศ, สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2553) ความไม่เพียงพอของสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ โดยเฉพาะไฟฟ้าและน้ำประปา เช่น กรณีปัญหาน้ำประปาอันเป็นผลจากการที่โรงงานอุตสาหกรรมไม่ได้แยกประปาจากชุมชน หรือกรณีในระบบไฟฟ้าที่พบว่าชุมชนโดยส่วนใหญ่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ “ไฟตก” เช่น ชุมชนอิสลาม ชุมชนบ้านบน ชุมชนบ้านพลง เป็นต้น เนื่องจากการหลั่งไหลเข้ามาของแรงงานต่างจังหวัด ทำให้เกิดความต้องการใช้ไฟฟ้าจำนวนมาก แต่ไม่มีการขยายหม้อแปลงให้เหมาะสม (มานะ หอมสุวรรณ, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2552)

2.1.3 ปัญหาและผลกระทบทางสุขภาพ อย่างไรก็ตามแล้วแต่พวกเขากลับไม่ชี้ชัดว่าปัญหาผลกระทบทางสุขภาพที่เกิดขึ้นกับประชาชนในพื้นที่มาบตาพุด มีสาเหตุหลักมาจากโรงงานอุตสาหกรรม แต่ก็ยอมรับว่าโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่มาบตาพุดเป็นจำนวนมากเป็นส่วนหนึ่งของสาเหตุปัญหาสุขภาพของชาวบ้าน การนิยามและชี้ให้เห็นว่า ชาวบ้านในพื้นที่มาบตาพุดมีแนวโน้มที่จะเผชิญกับปัญหาสุขภาพเช่นนี้เกิดขึ้นจากความรู้เชิงประจักษ์ที่ชาวบ้านแต่ละคนเผชิญและประสบพบเจอด้วยตนเอง ดังเช่น ประสบการณ์ในเรื่องการเจ็บป่วยของชาวบ้านที่พวกเขาต่างให้ความเห็นว่าในอดีต เมื่อเป็นไข้หวัดไม่จำเป็นที่ต้องไปหาหมอหรือรับประทานยาใด ๆ ทั้งสิ้น โดยอาการไข้มั้แนวโน้มที่จะหายได้เอง แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันพวกเขากลับเห็นว่าความเจ็บป่วยของโรคชาวบ้านมีแนวโน้มที่รุนแรงขึ้น ไม่สามารถปล่อยให้หายไปเอง

เหมือนดังเช่นอดีต ขณะที่ยาปฏิชีวนะทั่วไปที่ชาวบ้านเคยซื้อตามร้านขายยาก็เป็นเพียงสิ่งที่ช่วยบรรเทาอาการได้เพียงชั่วคราวเท่านั้น ทำให้พวกเขาจำเป็นต้องเข้ารับการรักษามาตามสถานพยาบาลหรือคลินิก ดังความรู้สึกที่ว่า

“เมื่อก่อนคนเป็นหวัด อาทิตย์สองอาทิตย์ นิดยาก็หายแล้ว นี้นิดยาสองสามเข็ม กินยา ไอ้โง่กินซะ... ไม่หายหรอก กินยาเหน้อยเลย” (ชาวบ้านในพื้นที่มาบตาพุด, ม.ป.ป. อ้างถึงใน เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง และวัลย์พร มุขสุวรรณ, 2546, หน้า 64) หรือ

“เป็นหวัดแล้วหายยากมากขึ้น ต้องไปพบหมอทุกครั้ง” (ชาวบ้านชุมชนห้วยโป่งใน, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2550)

ความเจ็บป่วยที่มีแนวโน้มรุนแรงและกินระยะยาวนานเช่นนี้ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นควบคู่กับสถานการณ์ของโรคชนิดใหม่ ๆ ที่ชาวบ้านในชุมชนโดยรอบโรงงานอุตสาหกรรมเริ่มเผชิญมากขึ้น ทั้งโรคมึนแพ้ ผื่นคัน โรคผิวหนัง ระบบทางเดินหายใจ หอบหืด เป็นต้น โดยชาวบ้านให้ความเห็นว่า ความเจ็บป่วยด้วยโรคเหล่านี้จะรุนแรงขึ้นหากมีสิ่งกระตุ้น ไม่ว่าจะเป็นกลิ่นเหม็นจากโรงงานอุตสาหกรรมหรือฝุ่นละอองจากแหล่งกำเนิด ดังปรากฏการณ์และความเจ็บป่วยที่ชาวบ้านโดยรอบโรงงานอุตสาหกรรมเผชิญ ต่อไปนี้

“แพ้ง่ายเป็นผดผื่น ขึ้นเป็นผดผื่นเล็ก ๆ ตุ่มใส ๆ เคยไปหาหมอแล้ว หมอบอกว่าเป็นภูมิแพ้ แต่ก่อนไม่เคยเป็น แต่พอมายู่ก็เป็นที่ผื่นทั้งตัว เป็นแบบเรื่อย ๆ ไม่ได้ขึ้นพร้อมกันทีเดียว” (ชาวบ้านชุมชนหนองแฟบ, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2550)

“ฝนทำให้เกิดผดผื่นคันและเป็นตุ่มพิษ” (ชาวบ้านชุมชนชาลูกหญ้า, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2550)

“คันตามตัว ต้องขยาก็ที่นอนมัยบ่อยครั้ง ๆ ” (ชาวบ้านชุมชนห้วยโป่งใน, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2550)

“รู้สึกเพลียทั้งวัน เหนื่อยง่าย” (ชาวบ้านชุมชนโสภณ, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2550)

“คันเป็นตุ่มโดยไม่มีผื่นตก” (ชาวบ้านชุมชนมาบตาพุด, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2550)

“เด็ก ๆ และคนในบ้านมักจะเป็นภูมิแพ้” (ชาวบ้านชุมชนห้วยโป่งใน, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2550)

“มีลูกชาย 1 คน อายุสองขวบ ป่วยตายเพราะหายใจไม่ออก” (ชาวบ้านชุมชนมาบตาพุด, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2550)

2.2 ปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นว่า แม่โรงงานอุตสาหกรรมจะก่อให้เกิดปัญหา แต่ชาวบ้านในพื้นที่ก็ไม่สามารถปฏิเสธโรงงานอุตสาหกรรมได้ ประเด็นนี้เป็นการสร้างคำอธิบายอีกชุดที่แตกต่างไปจากเครือข่ายชนชั้นกลางๆ เพื่ออธิบายให้เห็นว่าแม่โรงงานอุตสาหกรรมจะก่อให้เกิดปัญหาแก่ชาวบ้านในพื้นที่ แต่ชาวบ้านในพื้นที่จำเป็นที่จะต้องอยู่ร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรม (กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ การไม่ปฏิเสธโรงงานอุตสาหกรรม ดังเช่นกรณีของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ) ทั้งนี้เพราะชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อยเห็นว่า การเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมและโรงงานอุตสาหกรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้ทำลายวิถีชีวิตและสังคมแบบเกษตรกรรมของชาวบ้านมาตาพุดจนเกือบหมดสิ้น การเข้ามาของนิคมและโรงงานอุตสาหกรรมจึงกลายเป็นเสมือนเครื่องมือที่บีบและทำให้ชาวบ้านต้องเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมไปโดยปริยาย อย่างไรก็ตามแล้วแต่การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมสมัยใหม่เหล่านี้ก็ไม่ได้มีผลโดยตรงต่อการจ้างงานให้กับชาวบ้านในพื้นที่มาตาพุด สถานการณ์เช่นนี้จึงกลายเป็นเหตุให้ชาวบ้านหลายต่อหลายรายต้องผันตัวเองในการแสวงหาผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมในรูปแบบอื่นที่ไม่ใช่การเข้าไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม จนนำไปสู่การเกิดขึ้นของอาชีพผู้ประกอบการรายย่อยรูปแบบต่าง ๆ

การเป็นผู้ประกอบการรายย่อยเช่นนี้ ทำให้วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวบ้านมีความสัมพันธ์และต้องพึ่งพาโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้น แม่โรงงานอุตสาหกรรมจะสร้างปัญหามากเท่าใดก็ตาม แต่พวกเขาก็ไม่มีทางเลือกอื่นใดที่ดีกว่าการอยู่ร่วมกันกับโรงงานอุตสาหกรรม

ด้วยเหตุนี้ทำให้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่ายพยายามอธิบายและสื่อสารกับผู้คนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมว่า สาเหตุที่พวกเขาไม่ออกมาเคลื่อนไหวแบบ “สุดขั้ว” เหมือนกับเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ทั้งที่รู้ว่าโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ก่อให้เกิดปัญหา โดยเฉพาะปัญหามลพิษ และปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นก็มีแนวโน้มจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้คนที่อาศัยโดยรอบโรงงานอุตสาหกรรมก็ตาม ในทางตรงกันข้ามพวกเขากลับสนับสนุนวิธีการแก้ไขปัญหาแบบสันติวิธี เพราะสภาพความเป็นจริงในพื้นที่ชาวบ้านและโรงงานอุตสาหกรรมจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ดังนั้น มาตรการหรือวิธีการแก้ไขปัญหาใด ๆ ที่อาจกลายเป็นเงื่อนไขของความขัดแย้งใหม่ (เช่น วิธีการแก้ไขปัญหาที่เครือข่ายฯ ชนชั้นกลางนำเสนอ เป็นต้น) จึงไม่ใช่ทางออกในการแก้ไขปัญหาหรือการทำให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันกับโรงงานอุตสาหกรรมได้ ในทางตรงกันข้ามยิ่งจะทำให้สถานการณ์ในพื้นที่เป็นไปในลักษณะที่มีฝ่ายหนึ่งได้และฝ่ายหนึ่งเสีย

ดังนั้น ภายใต้สถานการณ์ที่โรงงานอุตสาหกรรมเป็นผู้ก่อหรือสร้างปัญหาแต่ชาวบ้านในพื้นที่ก็ไม่สามารถปฏิเสธโรงงานอุตสาหกรรมได้ ทำให้พวกจำเป็นต้องออกมาเรียกร้องผ่าน การเจรจากับโรงงานอุตสาหกรรม (และรัฐ) ในสองมิติหลัก คือ มิติแรก เป็นการเรียกร้องให้ โรงงานอุตสาหกรรม (และรัฐ) ตระหนักถึงการให้ความสำคัญหรือมีความจริงใจที่จะป้องกัน แก้ไข ลด และขจัดมลพิษทั้งในระดับโรงงานอุตสาหกรรมและภาพรวมของพื้นที่ (ไม่ใช่การดำเนินการ แก้ไขปัญหาแบบสร้างภาพหรือโฆษณาประชาสัมพันธ์ เพื่อทำให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดีในสายตาของ ผู้คนทั่วไป ดังเช่นที่กำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน) มิติที่สอง เป็นการเรียกร้องให้โรงงาน อุตสาหกรรม (และรัฐ) มีมาตรการชัดเจนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมให้กับชุมชนใน ท้องถิ่นอย่างยั่งยืนในฐานะที่ต้องเป็นผู้แบกรับสภาพปัญหาและกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา อุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด

การสร้างคำอธิบายเพื่อให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องอยู่ร่วมกันระหว่าง โรงงาน อุตสาหกรรมและชาวบ้านในพื้นที่มาบตาพุดเช่นนี้ ต่อมาได้กลายเป็นเครื่องมือ/เงื่อนไขสำคัญที่ ทำให้ชาวบ้านแต่ละกลุ่มย่อยในชุมชนใช้ในการต่อรอง เรียกร้อง และแสวงหาผลประโยชน์จาก โรงงานอุตสาหกรรมภายใต้ข้ออ้าง/คำกล่าวอ้างที่ชาวบ้านสร้างขึ้น เพื่ออธิบายกับ โรงงาน อุตสาหกรรมว่าเป็น “การทำประโยชน์เพื่อชุมชน” (สาเหตุที่ผู้วิจัยเห็นว่า ชุมชนถูกใช้เป็นข้ออ้าง ในการแสวงหาผลประโยชน์นั้น เพราะในสภาพความเป็นจริงของชุมชนในพื้นที่เทศบาลเมือง มาบตาพุดปัจจุบัน อุดมการณ์แบบชุมชนนิยมที่เคยเป็นอุดมการณ์หลักของผู้คนในแถบนี้ถูกกลืน และเลือนหายไป เมื่อวิธีการผลิตแบบอุตสาหกรรมเข้ามาในพื้นที่ ซึ่งการผลิตแบบอุตสาหกรรมที่ เข้ามานั้น ได้ส่งผลให้เกิดการแตกตัวทางชนชั้น กระทั่งนำไปสู่การแบ่งแยกผู้คนออกเป็นกลุ่มย่อย หลากหลายกลุ่มขณะที่ชาวบ้านบางรายก็เริ่มมีวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลมากขึ้น ดังนั้น การต่อรอง/ เรียกร้องของคนในกลุ่มย่อยกลุ่มต่าง ๆ เท่านั้น ทำให้เป็นผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการหยิบยื่นให้ ของโรงงานอุตสาหกรรมกระจุกตัวเฉพาะกลุ่มคนบางกลุ่มเท่านั้น ไม่ใช่ผลประโยชน์ร่วมของคนทั้ง ชุมชน)

2.3 การปฏิบัติการเพื่อผลิต/สร้างความรู้ใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ มาบตาพุด กล่าวได้ว่าปฏิบัติการในการผลิต/สร้างความรู้ใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมใน พื้นที่มาบตาพุดเป็นปฏิบัติการขององค์กรเครือข่าย (กลุ่มระของสมานฉันท์) ที่เข้ามาเป็นพันธมิตร กับชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อย โดยองค์กรเครือข่ายพยายามผลิต/สร้างองค์ ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด เพื่อสื่อสารและสร้างความเข้าใจใหม่ ในการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังเช่น ปฏิบัติการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่มาบตาพุด

เกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้หัวข้อที่ว่า “ผ่าทางตันหาทางออก เพื่ออนาคตของชาวระยอง” ทั้งนี้เพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดในประเด็นต่อไปนี้

1. การหาทางออกร่วมกันระหว่างประชาชน ภาครัฐและภาคอุตสาหกรรม ว่าสามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลหรือให้มีการระงับโครงการ/กิจการ 76 โครงการ
2. หากมีการระงับโครงการ/กิจการจำนวน 76 โครงการจะส่งผลกระทบต่อประชาชนกระทบโดยตรงเพราะอะไรหรือส่งผลกระทบต่อโดยอ้อม เพราะอะไรหรือไม่มีผลกระทบใด ๆ ทั้งสิ้นเพราะอะไร
3. การพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดกว่า 25 ปีที่ผ่านมา นั้นภาคอุตสาหกรรมสามารถอยู่ร่วมกับชุมชนได้หรือไม่ เพราะอะไรหรือไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้เพราะอะไร
4. หากโรงงานอุตสาหกรรมสามารถดูแลเรื่องสิ่งแวดล้อมและมลพิษได้ตามที่กฎหมายกำหนดควรให้โรงงานอุตสาหกรรมดำเนินโครงการต่อไปหรือไม่
5. ชาวมาบตาพุด รวมทั้งประชาชนที่อยู่รอบนิคมอุตสาหกรรม ควรเป็นผู้ชี้แนะ/มีบทบาทนำในการแก้ปัญหาในพื้นที่มาบตาพุดหรือไม่
6. เห็นควรสนับสนุนให้รัฐบาลดำเนินการแก้ปัญหาในพื้นที่มาบตาพุดตามกระบวนการหรือขั้นตอนของกฎหมายหรือไม่

การเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ (แบบสอบถามชุดนี้ถูกจัดทำขึ้นและสำรวจในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2552) กลุ่มระยองสมานฉันท์อ้างว่าเป็นการแจกแบบสอบถาม เพื่อสำรวจความคิดเห็นของประชาชนกว่า 11,258 ชุด ซึ่งผลการสำรวจครั้งนี้พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามกว่า 11,095 ราย หรือร้อยละ 98.55 ให้ความเห็นว่า ถ้ามีการระงับ 76 โครงการจะส่งผลกระทบต่อชุมชน ส่วนผู้ที่เห็นว่าการระงับโครงการไม่มีผลกระทบต่อชุมชน จำนวน 163 ราย หรือร้อยละ 1.45 (อิทธิพล แจ่มแจ้ง, 2552 อ้างถึงใน 99% ชุมชนมาบตาพุดให้ 76 โครงการอยู่ต่อ, 2552)

ภาพที่ 15 การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชนต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมของกลุ่มระยองสมานฉันท์ (กลุ่มระยองสมานฉันท์สอบถามความคิดเห็นคนระยองเรื่องโรงงานมลพิษ, 2552)

ปฏิบัติการในการผลิต/สร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ปรากฏให้เห็นอีกครั้ง เมื่อมีนักวิจัยอิสระจากมูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สินแห่งประเทศไทยลงพื้นที่สำรวจความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดในระหว่างวันที่ 14, 15 และ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 ในการศึกษาของนักวิจัยอิสระรายนี้ได้แสดงให้เห็นว่า เขาอาศัยหลักวิชาการ (การอ้างอิงการสุ่มตัวอย่างแบบการสุ่มตัวแบบสองขั้น (Two-stage Sampling) คือ การสุ่มในขั้นแรกเป็นการสุ่มชุมชนตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบง่าย (Simple Random Sampling) ในระดับชุมชน ได้ 21 ชุมชนจาก 31 ชุมชน และการสุ่มขั้นที่ 2 คือ การสุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่สุ่มได้ในขั้นที่ 1 สำหรับขนาดตัวอย่างจำนวนครัวเรือน เป็นไปตามสูตรของทาโร ยามานะ (Taro Yamane) ในการเก็บรวบรวมแบบสอบถาม กระทั่งได้ขนาดตัวอย่างที่จะเก็บแบบสอบถามจำนวนทั้งสิ้น 1,107 ตัวอย่าง ผลการศึกษาของนักวิจัยอิสระจากมูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สินแห่งประเทศไทยมีรายละเอียดที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ (โสภณ พรโชคชัย, 2552)

1. ประเด็นความต้องการให้มีการพัฒนาอุตสาหกรรม ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 65.3 เห็นควรให้มีการขยายตัวของอุตสาหกรรมในพื้นที่ต่อไป

2. ประเด็นมลพิษกับการเจ็บป่วย ผลการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนพบว่า ในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา จำนวนผู้เจ็บป่วยหรือเสียชีวิตในเขตมาบตาพุด มีอยู่ทั้งหมด 504 ราย หรือประมาณร้อยละ 12.86 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ทั้งนี้แยกเป็นสาเหตุจากการทำงานในสถานประกอบการ 92 ราย หรือร้อยละ 2.35 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ที่เหลืออีก 412 รายหรือร้อยละ 10.52 ป่วยหรือเสียชีวิตจากการอยู่อาศัยในพื้นที่

3. ประเด็นทางออกในการแก้ปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุดตามความเห็นของประชาชนที่ตอบแบบสอบถาม นักวิจัยได้ประมวลให้เห็นว่าประชาชนต้องการให้โรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ปฏิบัติกฎหมายโดยเคร่งครัด สร้างจิตสำนึกแก่พนักงานและผู้บริหารของโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมยิ่งขึ้น จัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบมลพิษ โดยมีผู้แทนของประชาชนในพื้นที่เข้าร่วมตรวจสอบการลักลอบปล่อยมลพิษอย่างสม่ำเสมอ เช่น ทุกสัปดาห์ ทุกเดือน หรือทุกครั้งที่มีความเสี่ยงต่อการลักลอบปล่อยมลพิษ (เช่น เวลาฝนตก เป็นต้น) ตรวจสอบอุปกรณ์และเครื่องมือในการบำบัดกากอุตสาหกรรมในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งการพัฒนากระบวนการบำบัดมลพิษให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แจกที่กรองน้ำ หน้ากาก และให้ประชาชนได้รับการตรวจสุขภาพ โดยไม่คิดมูลค่าทุกปี รวมทั้งได้รับคำรักษาพยาบาลเป็นพิเศษจากการอยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าว ซ่อมอพยพในกรณีเกิดการรั่วไหลของมลพิษสู่ชุมชน การจัดหาที่อยู่อาศัยให้กับประชาชนให้ห่างไกลจากมลพิษ โดยวิธีการขายที่ดินให้กับกิจการอุตสาหกรรม ประชาชนต้องมีสิทธิรับรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างทันทีและชัดเจน เพื่อการคุ้มครองประโยชน์ของผู้อยู่อาศัยโดยตรง ชุมชนประท้วงโรงงานที่ปล่อยมลพิษ เพื่อให้ปัญหาได้รับการแก้ไขโดยทันที

ต่อมาในปี พ.ศ. 2553 (เดือนพฤศจิกายน) มูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สินแห่งประเทศไทย ได้ลงพื้นที่เพื่อทำการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดอีกครั้งเป็นครั้งที่ 2 โดยการสำรวจความคิดเห็นครั้งนี้ มูลนิธิฯ กล่าวอ้างว่าให้นักเรียนชั้นมัธยมปลายโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร จำนวน 57 คน เป็นผู้ลงพื้นที่เพื่อสำรวจความคิดเห็นจากจากประชาชนที่บรรลุนิติภาวะในชุมชนต่าง ๆ ในเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุด โดยสามารถสำรวจความคิดเห็นของประชาชนได้ถึง 2,140 คน (และในจำนวนนี้มีผู้ตอบแบบสอบถามที่ยินดีเปิดเผยชื่อและที่อยู่จำนวนถึง 1,900 คน) ซึ่งผลการสำรวจความคิดเห็นครั้งนี้ได้ข้อสรุปว่า ประชาชนส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 56 เห็นด้วยกับการขยายพื้นที่อุตสาหกรรมในเขตมาบตาพุดต่อไป เมื่อพิจารณาในรายละเอียด พบว่ากลุ่มผู้เป็นเจ้าของบ้านของตนเองเห็นด้วยร้อยละ 50 กลุ่มที่เป็นทั้งเจ้าของบ้านและเจ้าของที่ดินเห็นด้วยร้อยละ 48 ส่วนกลุ่มที่เป็นเจ้าของบ้านเช่าเห็นด้วยร้อยละ 65 ผลการศึกษาที่ออกมาเช่นนี้ ทำให้ประธานเจ้าหน้าที่บริหารมูลนิธิฯ สรุปว่า “แม้สังคมและประชาชนบางส่วนจะเห็นว่าอุตสาหกรรมก่อให้เกิดมลพิษแต่ประชาชนส่วนใหญ่ก็เล็งเห็นความจำเป็นในการขยายพื้นที่อุตสาหกรรมในมาบตาพุด” (มูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สินแห่งประเทศไทย, 2553)

ส่วนข้อเสนอให้ “ให้รัฐซื้อหรือเวนคืนในกรณีจำเป็น เพื่อแก้ไขปัญหามลพิษโดยต้องจ่ายค่าทดแทนที่สมเหตุสมผล” ผลการสำรวจ พบว่า ประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดเห็นด้วยถึงร้อยละ 69 ดังนั้น จึงสรุปว่า “ประชาชนส่วนใหญ่ยินดีที่จะรับค่าทดแทนที่สมเหตุสมผลในการแก้ไขปัญหา

มลพิษ เพราะหากมีมลพิษจริงก็คงไม่มีใครอยากอยู่อาศัยในบริเวณที่ใกล้เคียงกับมลพิษโดยตรง” (มูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สินแห่งประเทศไทย, 2553)

สำหรับความคิดเห็นของประชาชนต่อการชุมชนประท้วง เมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2553 (เป็นการชุมนุมของกลุ่มเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเครือข่ายเพื่อคัดค้าน การประกาศ 11 ประเภท โครงการบูรณการ) พบว่า มีประชาชนเพียงร้อยละ 32 เท่านั้นที่เห็นด้วย ทำให้นักวิจัยสรุปว่า “ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ต้องการให้มีการชุมนุมในลักษณะนี้ รวมทั้งการชุมนุม อาจไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ และผู้ชุมนุมส่วนหนึ่งอาจไม่ใช่คนในพื้นที่มาบตาพุดหรือระยอง” (มูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สินแห่งประเทศไทย, 2553)

ความคิดเห็นของประชาชนมาบตาพุด ต่ออุตสาหกรรมในเขตมาบตาพุด	คำชี้แจงการสำรวจวิจัย
<p>โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ตามข้อที่ท่านเห็นควร และส่งคืนต่อนักเรียนที่มาแจกแบบสอบถามในวันสำรวจจะเป็นพระคุณยิ่ง</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ท่านเห็นด้วยกับการขยายพื้นที่อุตสาหกรรมมาบตาพุดหรือไม่ ☐ ก.เห็นด้วย ☐ ข.ไม่เห็นด้วย ☐ ค.ไม่แสดงความเห็น 2. ท่านเห็นด้วยกับการให้รัฐซื้อหรือเวนคืนในกรณีจำเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษโดยต้องจ่ายค่าทดแทนที่สมเหตุผลหรือไม่ ☐ ก.เห็นด้วย ☐ ข.ไม่เห็นด้วย ☐ ค.ไม่แสดงความเห็น 3. ท่านเห็นด้วยกับการชุมนุมประท้วงเรื่องมาบตาพุดเมื่อวันที่ 30 กันยายน 2553 ที่ผ่านหรือไม่ ☐ ก.เห็นด้วย ☐ ข.ไม่เห็นด้วย ☐ ค.ไม่แสดงความเห็น 4. ข้อเสนอแนะต่อการแก้ไขปัญหามลพิษในมาบตาพุด _____ _____ 	<p>เนื่องด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมและปัญหามลพิษในมาบตาพุด ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง และเพื่อเป็นการสะท้อนความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ มูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สินแห่งประเทศไทยอันเป็นองค์กรวิชาการไม่แสวงหากำไร ทะเบียนเลขที่ กท.1076 จึงทำโครงการวิจัยด้วยแบบสอบถามนี้ขึ้น เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนชาวมาบตาพุดได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสรี เพื่อนำเสนอต่อภาคราชการ ภาคเอกชน และเอ็นจีโอ เพื่อประโยชน์ในการวางแผนและพัฒนาเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นมาบตาพุด ระยอง และประเทศชาติโดยรวม</p> <p>ในการนี้มูลนิธิได้รับความร่วมมือจากนักเรียนชั้นมัธยมปลายของโรงเรียนโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร อ.เมือง จ.ระยอง ซึ่งเป็นลูกหลานในพื้นที่ของท่าน มาอาสาช่วยแจกแบบสอบถามนี้เพื่อท่านโปรดกรอกแสดงความคิดเห็นตามที่ท่านเห็นสมควร และนักเรียนจะรวบรวมคืนจากท่านในวันเดียวกันเพื่อนำมาวิจัยต่อไป</p> <p>และเพื่อเป็นแสดงว่านักเรียนได้มาสอบถามจากท่านจริง คณะนักวิจัยจึงขอความกรุณาท่าน โปรดกรอกชื่อ-สกุล พร้อมหมายเลขโทรศัพท์และที่อยู่ อย่างไรก็ตามข้อมูลเหล่านี้คณะนักวิจัยและปิดไว้เป็นความลับที่สุด โดยไม่นำไปเปิดเผยในกรณีใด ๆ</p> <p>อึ่งหากท่านประสงค์จะทราบรายละเอียดเกี่ยวกับมูลนิธิโปรดติดต่อ โทร. 02-295.3905 ต่อ 109 มี อีเมล 08.2522.8084 หรือดูรายละเอียดได้ที่ www.thaiappraisal.org</p> <p>คณะนักวิจัยศึกษาการนิคมมาบตาพุด มูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สินแห่งประเทศไทย</p>
<p>ความเห็นของท่านถือเป็นความลับที่สุด และเพื่อแสดงว่านักเรียนได้มาขอความเห็นจากท่านจริง โปรดระบุรายละเอียดของท่านดังนี้ ชื่อ-สกุล _____ อายุ _____ ปี ที่อยู่ปัจจุบัน _____ โทร. _____</p> <p>ที่อยู่อาศัยของท่านในมาบตาพุดปัจจุบันนี้ ท่านและครอบครัวเป็น ☐ ก.เจ้าของบ้าน- ที่ดิน ☐ ข.ผู้เช่าที่ดินและปลูกบ้านเอง ☐ ค.ผู้เช่าบ้าน ☐ ง.อื่น ๆ โปรดระบุ _____</p>	

ภาพที่ 16 ตัวอย่างของแบบสอบถามที่มูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สินแห่งประเทศไทยใช้ในการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่มาบตาพุด (มูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สินแห่งประเทศไทย, 2553)

2.4 การชุมนุมเคลื่อนไหวและการแสดงสัญลักษณ์ เพื่อประกาศจุดยืนที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม นอกจากปฏิบัติข้างต้นแล้วองค์กรเครือข่ายที่เข้ามาเป็นพันธมิตรกับชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยยังมีการเคลื่อนไหวสังคมในรูปแบบอื่น ๆ เพื่อแสดง/ประกาศจุดยืนของกลุ่มตนเองที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นตามมา

จากการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังกรณีการออกมาเคลื่อนไหวต่อต้านการประกาศเขตควบคุมมลพิษ โดยการเสนอให้รัฐยื่นอุทธรณ์และชี้ให้เห็นว่า หากมีการประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่ มาบตาพุดและใกล้เคียงแล้ว กลุ่มชาวบ้านที่ประกาศอาชีพประมง การบริการท่องเที่ยวจะได้รับผลกระทบ เพราะจะส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของนักท่องเที่ยวและประชาชน ขณะเดียวกันก็กล่าวอ้างว่า การประกาศเขตควบคุมมลพิษจะเป็นการให้อำนาจแก่ท้องถิ่นผูกขาดในการจัดการแก้ไขปัญหา มลพิษแต่เพียงผู้เดียว (แต่กลับไม่มีหลักประกันใด ๆ ที่แสดงว่าท้องถิ่นมีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น) ในทางตรงกันข้ามชาวบ้านกลุ่มนี้กลับเห็นว่า ในการปัญหามลพิษในพื้นที่ มาบตาพุดนั้นจำเป็นที่จะต้องอาศัยการทำงานแบบบูรณาการและความร่วมมือระหว่างภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อระดมทรัพยากรในการแก้ไขปัญหา ดังคำให้ภาษาที่ถูกใช้ในการสื่อสารครั้งนี้ว่า

“การประกาศดังกล่าวส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมประมงเรือเล็ก เพราะสินค้าประมงเป็นสินค้าที่อ่อนไหวต่อการประกาศเขตควบคุมมลพิษ ซึ่งจะทำให้ลูกค้าเกิดความไม่มั่นใจกับสินค้าประมงของมาบตาพุด และส่งผลต่อการท่องเที่ยวในจังหวัดระยองด้วย รวมทั้งการประกาศให้พื้นที่มาบตาพุดเป็นเขตควบคุมมลพิษจะส่งผลให้การจัดทำแผนควบคุมมลพิษอยู่ในอำนาจของท้องถิ่น ซึ่งไม่มั่นใจว่าจะแก้ไขปัญหามลพิษได้ เพราะการทำงานในระดับชาติระหว่างชุมชนภาครัฐและเอกชน ยังไม่เป็นที่ยอมรับและหากท้องถิ่นเข้ามาจัดการแล้วจะได้รับการยอมรับ หรือ” (อิทธิพล แจ่มแจ้ง, 2552)

รวมทั้งการออกมาให้ความเห็นโดยการกล่าวอ้างว่าเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ที่ออกมาเคลื่อนไหว จนนำไปสู่การฟ้องร้องต่อศาลปกครอง เพื่อให้มีการประกาศเขตควบคุมมลพิษนั้น เป็นเพียงคนกลุ่มน้อยและเป็นเพียงชาวบ้านกลุ่มหนึ่งในพื้นที่มาบตาพุดที่ออกมาเคลื่อนไหวเท่านั้น ดังเช่นภาษาที่ถูกถ่ายทอดออกมาจากแกนนำที่ออกมาต่อต้านการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ที่ว่า

“กรณีผู้ร้องต่อศาลปกครองระยองเพียง 27 คนฟ้องศาลปกครองระยองให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติประกาศให้พื้นที่เขตเทศบาลเมืองมาบตาพุดทั้งหมด ต.เนินพระ ต.มาบข่า ต.ทับมา อ.เมืองระยอง และ ต.บ้านฉาง อ.บ้านฉาง กฎหมายรัฐธรรมนูญได้เน้นหลักประชาธิปไตยฟังเสียงส่วนมาก ทำให้ได้รับผลกระทบเป็นวงกว้าง โดยเฉพาะเรื่องการท่องเที่ยว เมืองมาบตาพุด-บ้านฉาง มีมลพิษ ต้องควบคุม.... ได้ให้ความสำคัญเรื่องสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษมาตลอดให้ความร่วมมือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาตลอด ทำให้เกิดแผนลดและขจัดมลพิษ ทำให้ปัญหามลพิษลดลงตามลำดับ ผมมีความเห็นให้นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรีและคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติให้อุทธรณ์คำสั่งศาลปกครองระยอง พร้อมทั้งคณะกรรมการทุกภาคส่วน รวมทั้งภาคเอกชนมีส่วนร่วมศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม” (สุทธา เหมสถล, 2552)

ภาพที่ 17 การเคลื่อนไหวกัดค้ำและเรียกร้องให้รัฐบาลอุทธรณ์คำสั่งศาลปกครอง กรณีการประกาศเขตควบคุมมลพิษ (สุทธา เหมสกล, 2552)

เช่นเดียวกันกับการออกมาเคลื่อนไหวแสดงสัญลักษณ์ เพื่อให้เห็นว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด แม้จะมีปัญหาหมอกพิษ แต่ปัญหาหมอกพิษก็ยังไม่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านถึงขั้นวิกฤติอย่างที่สื่อและเครือข่ายชนชั้นกลางๆ พยายามนำเสนอต่อสาธารณะ จนทำให้ภาพของพื้นที่มาบตาพุดถูกสื่อสารออกมา ในลักษณะที่เป็นดินแดนแห่งมลพิษ ประชาชนได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ตัวอย่างของการเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ในลักษณะเช่นนี้เห็นได้จากกรณีนายสุทธา เหมสกล นายกสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม อำเภอบ้านฉาง-มาบตาพุด นำสมาชิกสมาคมฯ เดินทางไปทำเนียบรัฐบาล เพื่อนำอาหารทะเล เช่น กุ้งต้ม หอยแมลงภู่ลวก ปูมันึ่ง เป็นต้น ให้นายกรัฐมนตรีรับประทาน (นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ) เพื่อยืนยันว่าสัตว์น้ำในทะเลแถบพื้นที่มาบตาพุดยังไม่ได้รับผลกระทบจากปัญหาหมอกพิษและคงยังสามารถนำมาใช้เพื่อการบริโภคได้

ภาพที่ 18 การเข้าพบนายกรัฐมนตรีของกลุ่มระยองสมานฉันท์ (“มาร์ค” 프리เซ็นเตอร์กินกุง สร้างภาพ “มาบตาพุด” ปลอดภัย, 2552)

3. รูปแบบและกลไกในการขับเคลื่อนวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้านรากหญ้าที่ผู้ประกอบการรายย่อยแก่โรงงานอุตสาหกรรมและองค์กรเครือข่าย

เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบและกลไกในการขับเคลื่อนวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นโดยชาวบ้านรากหญ้าที่ผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่ายแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าพวกเขาใช้รูปแบบและกลไกในการขับเคลื่อนการทำงาน เพื่อนำไปสู่เป้าหมายทางอุดมการณ์ดังต่อไปนี้

3.1 รูปแบบการเคลื่อนไหว เมื่อพิจารณาถึงการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่ผู้ประกอบการรายย่อย ผู้วิจัยเห็นว่าพวกเขายังไม่สามารถสร้างรูปแบบในการเคลื่อนไหวที่ชัดเจน (เมื่อเปรียบเทียบกับกรเคลื่อนไหวของเครือข่ายชนชั้นกลาง) ดังนั้น การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาจากชาวบ้านกลุ่มนี้ พวกเขาเลือกที่จะใช้การเคลื่อนไหวไปตามกระแสหรือ โหนดกระแสที่ ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรหรือเครือข่ายชนชั้นกลางฯ สร้างขึ้น เช่น เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องให้รัฐการประกาศเขตควบคุมมลพิษหรือยื่นฟ้องต่อศาลปกครอง เพื่อให้มีคำสั่งระงับโครงการ 76 โครงการ ชาวบ้านกลุ่มนี้ก็จะออกมาคัดค้านโดยการแสดงข้อมูลอีกด้านหนึ่ง เพื่อโต้แย้งข้อมูลของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ เป็นต้น (ดูรายละเอียดได้ในบทที่ 6 ประเด็นการต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างเครือข่ายเครือข่ายชนชั้นกลางฯ กับกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่เป็น

ผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่าย) รูปแบบการเคลื่อนไหวเช่นนี้ แม้จะทำให้ชาวบ้านสามารถช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมหรือทำให้ผู้คนในสังคมเริ่มรับรู้และรู้จักพวกเขามากขึ้น แต่การเคลื่อนไหวที่มีลักษณะเสมือนหนึ่งสนับสนุนชนชั้นนำและพันธมิตร (การสนับสนุนให้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ที่มابตาพุดต่อไป) ทำให้ผู้คนกลุ่มนี้ถูกมองว่า “รับเงินจากโรงงานอุตสาหกรรม” เพื่อออกมาเคลื่อนไหว (หรือบางครั้งก็มองว่าเป็นการเคลื่อนไหวที่ถูกจัดตั้งโดยกลุ่มทุน) ประกอบกับข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผู้คนกลุ่มนี้นำมาแสดงเพื่อสื่อสารกับสาธารณะนั้น เป็นข้อมูลที่ได้มาจากประสบการณ์ (ภูมิปัญญา) และการดำเนินชีวิตประจำวันทำให้ไม่ได้รับความเชื่อถือ (มากนัก) เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับข้อมูลที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ นำมาแสดง เพราะถูกกล่าวอ้างว่าอาศัยการค้นคว้า เก็บรวบรวมตามหลักวิชาการภายใต้การทำงานแบบวิทยาศาสตร์

3.2 กลไกในการขับเคลื่อน เมื่อพิจารณาถึงกลไกในการขับเคลื่อนเพื่อให้บรรลุอุดมการณ์ที่ชาวบ้านรากหญ้าที่ผู้ประกอบการรายย่อยยึดถือ ผู้วิจัยเห็นว่าในช่วงแรกชาวบ้านกลุ่มนี้ไม่มีกลไกในการรองรับการเคลื่อนไหวที่ชัดเจน (เพราะการเคลื่อนไหวเป็นลักษณะของการโหนกระแส) แต่ในระยะเวลาต่อมาพวกเขาก็พยายามใช้กลไกที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ ใช้แล้วประสบความสำเร็จ คือ การใช้สื่อเพื่อเผยแพร่ความคิดและการเคลื่อนไหว ดังนั้น ในช่วงหลังผู้นำองค์กรที่เข้ามาเป็นพันธมิตรของชาวบ้านรากหญ้าที่ผู้ประกอบการรายย่อย จึงพยายามใช้สื่อ (ทั้งโทรทัศน์ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์) เป็นกลไกเพื่อสื่อสาร เผยแพร่วาทกรรม และปฏิบัติการทางวาทกรรมของพวกเขา กล่าวได้ว่าปฏิบัติการเพื่อขับเคลื่อนวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้านรากหญ้าที่ผู้ประกอบการรายย่อย ผ่านการโหนกระแสเช่นนี้เริ่มปรากฏผลสัมฤทธิ์ในเชิงรูปธรรม เมื่อสื่อเริ่มเปิดพื้นที่ข่าวให้กับการเคลื่อนไหวของผู้คนกลุ่มนี้ ดังจะเห็นได้จากการที่หนังสือพิมพ์หลายฉบับเริ่มกล่าวถึงการเคลื่อนไหวเพื่อตอบโต้ต่อต้าน เครือข่ายชนชั้นกลางๆ และเรียกร้องผลประโยชน์จากรัฐและกลุ่มทุน ดังตัวอย่างการพาดหัวข่าวต่อไปนี้

1. ระของสมานฉันท์ “แจกแบบสอบถามปม “มบตาพุด” หมิ่นไบ ก่อนยื่น “มาร์ค-ประสพสุข” (ระของสมานฉันท์ “แจกแบบสอบถามปม “มบตาพุด” หมิ่นไบ ก่อนยื่น “มาร์ค-ประสพสุข”, 2552)
2. กลุ่มระของสมานฉันท์เตรียมยื่นหนังสือถึงประธาน กก. 4 ฝ่าย ขอมีส่วนร่วม.(กลุ่มระของสมานฉันท์เตรียมยื่นหนังสือถึงประธาน กก. 4 ฝ่าย ขอมีส่วนร่วม, 2552)
3. ชุมชนเทศบาลมบตาพุดจี้นายกฯ ทบทวน ตั้งกรรมการ 4 ฝ่ายสืบปัญหาหมบตาพุด (ประชาไท, 2552ค)

4. มีอบมาบตาพุด-บ้านฉางกว่าพันคนหนุนรัฐบาลอุทธรณ์คำสั่ง ศาล ปค.(สุทธา เหมสถล, 2552)

5. กลุ่มชุมชน 33 ชุมชนมาบตาพุดค้านกลุ่มต่อต้านประกาศ 11 กิจการรุนแรงเตรียมยื่นหนังสือต่อผู้ว่าฯ จ.ระยอง ช่วยดูแลมีอบอย่าปิดถนน ชุ่หากปิดถนนจะจัดมีอบชนมีอบแน่นอน (พทยาเคลินิวส์, 23 กันยายน 2553)

6. 99% ชุมชนมาบตาพุดให้ 76 โครงการอยู่ต่อ (99% ชุมชนมาบตาพุดให้ 76 โครงการอยู่ต่อ, 2552)

7. ชาวระยองวอนกลุ่มค้านมาบตาพุดชุมนุมอย่างสงบ (ชาวระยองวอนกลุ่มค้านมาบตาพุดชุมนุมอย่างสงบ, 2553)

8. ชาวมาบตาพุด เตรียมบุกพบ รมว.อุตุฯ ทวงพ.ร.บ.เก็บภาษี-แก้ปัญหามลพิษ (ชาวมาบตาพุด เตรียมบุกพบ รมว.อุตุฯ ทวง พ.ร.บ. เก็บภาษี-แก้ปัญหามลพิษ, 2555)

9. ชาวมาบตาพุดแต่งคำยื่นหนังสือผู้ว่าฯ ค้านเงินกองทุนพัฒนาชุมชนรอบโรงไฟฟ้าไม่เป็นธรรม (ชาวมาบตาพุดแต่งคำยื่นหนังสือผู้ว่าฯ ค้านเงินกองทุนพัฒนาชุมชนรอบโรงไฟฟ้าไม่เป็นธรรม, 2557)

10. ชาวบ้านรอบโรงไฟฟ้านิคมมาบตาพุดเตรียมฟ้องศาล ปค.กรณีกองทุนพัฒนาไฟฟ้า 410 ล.ไม่โปร่งใส (ชาวบ้านรอบโรงไฟฟ้านิคมมาบตาพุดเตรียมฟ้องศาล ปค. กรณีกองทุนพัฒนาไฟฟ้า 410 ล.ไม่โปร่งใส, 2557)

ความพยายามเคลื่อนไหวผ่านรูปแบบและกลไกของชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อย และองค์กรเครือข่ายดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าแม้จะทำให้สังคมรู้จักผู้กระทำการกลุ่มนี้มากขึ้น แต่ก็ยังไม่มีพลังมากพอที่จะทำให้วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้านที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่ายสามารถตอบโต้วาทกรรมของพันธมิตรชนชั้นนำและเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ได้ เพราะปฏิบัติการทั้งหมดอยู่ภายใต้กรอบที่พันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำและเครือข่ายชนชั้นกลางๆ เป็นผู้กำหนดขึ้น (เพราะรูปแบบการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้านเป็นไปในลักษณะของการโหนกระแส) เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วปฏิบัติการของกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่าย จึงเป็นเพียงความพยายามต่อต้านการครอบงำ การประกาศตัวตนหรือสร้างพื้นที่ทางสังคม อย่งไรก็แล้วแต่ การต่อต้านด้วยวิธีการเช่นนี้ก็ไม่นำมาซึ่งผลประโยชน์หลากหลายรูปแบบที่รัฐและกลุ่มทุนมอบให้กับชาวบ้านเหล่านี้

บทที่ 6

การต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด

ในความเป็นจริงการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด มิให้เห็นอย่างต่อเนื่องและยาวนานนับตั้งแต่ในยุคแรกที่โรงงานอุตสาหกรรมเข้ามายังพื้นที่มาบตาพุด และส่งผลให้เกิดการสูญเสียที่ดินทำกินของชาวบ้าน กระทั่งนำไปสู่การเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้านที่ถูกเวนคืนที่ดิน จากการเคลื่อนไหวของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบเช่นนี้เป็นเหตุให้ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร ต้องปฏิบัติการทางวาทกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการพัฒนาและลดทอนหรือทำให้พลังในการเคลื่อนไหวของชาวบ้านเหล่านี้อ่อนกำลังลง กระทั่งนำไปสู่การโฆษณาชวนเชื่อผ่านวาทกรรมการเมืองท่ามกลางความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ความเจริญก้าวหน้าของสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ของในพื้นที่ รวมถึงการส่งเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งเป็นผู้กว้างขวางในพื้นที่เข้ามา “เคลียร์” กับชาวบ้านที่ออกมาเคลื่อนไหวและด้วยเหตุที่ในช่วงเวลาดังกล่าว รัฐสามารถควบคุมกลไกด้านสื่อสารมวลชน ประกอบกับช่องทางในการเข้าถึงสื่อของชาวบ้านไม่เปิดกว้างดังเช่นปัจจุบันจึงทำให้วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรสามารถกดทับปิดกั้น ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการเวนคืนที่ดินเหล่านี้ให้ออกจากกระบวนการในการสร้างความรู้และความจริงว่าด้วยการพัฒนา ดังนั้น ปฏิบัติการทางวาทกรรมการพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงแรกจึงถูกผูกขาดโดยชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรด้วยการสร้างความรู้และความจริงที่ว่าด้วยการสร้างความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ววาทกรรมการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดในช่วงเวลาแรกจึงทำหน้าที่เปลี่ยนแปลงความแตกต่างระหว่างความรู้และความคิด กลายเป็นความเหนือของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรของรัฐ โดยไม่เปิดโอกาสหรือทางเลือกให้กับประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม

อย่างไรก็ดีแต่เมื่อปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเริ่มสะสมในเชิงปริมาณและผลกระทบเหล่านั้นก็เริ่มขยายจากคนเพียงกลุ่มหนึ่ง ไปสู่กลุ่มคนที่หลากหลายมากขึ้น ขณะเดียวกันรัฐก็ไม่สามารถควบคุมกลไกสื่อดังเช่นอดีต ทำให้ปัญหาและผลกระทบเหล่านี้เริ่มปรากฏสู่สาธารณะมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะในช่วงปลายทศวรรษ 2540 เป็นต้นมาที่เริ่มเห็นภาพของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ออกมาเคลื่อนไหวต่อต้านการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด กระทั่งวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรถูกรื้อถอนด้วยวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ท่ามกลางสถานการณ์การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างกลุ่มคนสองกลุ่มเช่นนี้ ได้มีการผลิต/สร้างวาทกรรม

เกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมอีกชุดหนึ่งขึ้นมา โดยกลุ่มชาวบ้านที่มีความคิดความเชื่อในการพัฒนาอุตสาหกรรมแตกต่างกันไปจากเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ซึ่งชาวบ้านกลุ่มนี้ผู้วิจัยเรียกว่า “กลุ่มชาวบ้านรากหญ้า” เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่าย” ด้วยอุดมการณ์ในการพัฒนาอุตสาหกรรมที่แตกต่างกันเช่นนี้ จึงก่อให้เกิดการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้ความคิด ความเชื่อของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ กระทั่งก่อให้เกิดการปะทะและต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างผู้มีส่วนได้เสียที่มีความคิด ความเชื่อและอุดมการณ์ต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมแตกต่างกัน โดยต่างฝ่ายต่างช่วงชิงความหมายและลดทอนพลังอำนาจของอีกฝ่ายหนึ่งหรือทำให้วาทกรรมของฝ่ายตนสามารถรองความเป็นเจ้าทางวาทกรรมปรากฏการณ์ของการต่อสู้ทางวาทกรรมเช่นนี้ จึงกลายเป็นประเด็นหลักที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในบทนี้ โดยแบ่งประเด็นที่จะนำเสนอต่อไปนี้

1. การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรกับเครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้านที่เป็นพันธมิตร
2. การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างเครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้านที่เป็นพันธมิตรกับกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่าย
3. การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่ายกับชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร
4. การวิเคราะห์การต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด

การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรกับเครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้านที่เป็นพันธมิตร

การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างชนชั้นนำไทยพันธมิตรกับเครือข่ายชนชั้นกลางๆ เป็นการต่อสู้ที่ฝ่ายหนึ่ง (ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร) ต้องการขับเคลื่อนอุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยมที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการสร้างความมั่งคั่งและทำให้ฝ่ายของตนเองครอง (รักษา) อำนาจนำ (Hegemony) ในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดต่อไป ขณะที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ ผลิต/สร้าง/ปฏิบัติการและต่อสู้ทางวาทกรรมก็เพื่อต่อต้าน/ล้มอำนาจนำ (Counter-Hegemony) และอุดมการณ์การพัฒนากระแสหลักของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร การต่อต้านของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกับการสถาปนาอุดมการณ์การพัฒนาแบบใหม่มองว่า การพัฒนาจะต้องให้ความสำคัญมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กันกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ผู้คนกลุ่มนี้พยายามนำเสนออุดมการณ์แบบนิเวศนิยม เพื่อต่อสู้กับอุดมการณ์แบบทุนนิยม เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างเครือข่ายชนชั้นกลางๆ

กับชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟูค จึงแสดงออกมาในลักษณะที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ พยายามชี้ให้เห็นถึงปัญหาทางเศรษฐกิจ (เช่น ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ เป็นต้น) ปัญหาทางสิ่งแวดล้อมทั้งในรูปของมลพิษทางอากาศ ดิน น้ำ ซึ่งปัญหาเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ และพยายามชี้ให้เห็นว่าปัญหาเหล่านี้มีต้นตอที่สำคัญ คือ โรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้น หากต้องการแก้ไขปัญหานี้ให้หมดไปจากพื้นที่มาตาฟูคก็จำเป็นต้องหยุดสร้างและขยายโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ ดังนั้นที่ผ่านมาทั้งสองฝ่ายต่างต่อสู้เพื่อช่วงชิงอำนาจนำในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟูค รวมถึงใช้วาทกรรมที่กลุ่มของตนเองผลิต/สร้างขึ้นเป็นเครื่องมือในการสื่อสารและครองใจผู้คนในสังคม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการคล้อยตามอุดมการณ์ที่ผู้กระทำการเหล่านั้นยึดถือ

การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรกับเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ภายใต้ตัวแบบการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาตาฟูคและงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยจะขอ ยกตัวอย่างการต่อสู้ใน 3 ประเด็นใหญ่ๆ คือ

1. การต่อสู้ในเรื่องความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจ

ประเด็นนี้เป็นความพยายามของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ที่จะรื้อถอนนิยามความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจที่รัฐและกลไกนำมาแสดงเพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟูค (ดูรายละเอียดได้ในบทที่ 4) โดยพวกเขาพยายามชี้ให้เห็นว่าความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจเป็นเพียง “ภาพลวงตา” ที่ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรสร้างขึ้น ทั้งนี้เพราะความเติบโตทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้น คนในชุมชนท้องถิ่นไม่ได้รับผลประโยชน์อย่างแท้จริง หรือการโต้แย้งกรอบคิดของชนชั้นนำฯ ที่ว่าความเติบโตทางเศรษฐกิจจะนำมาซึ่งการพัฒนาสาธารณสุขปโภคสาธารณสุขขั้นพื้นฐานต่าง ๆ และจะทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้น โดยพวกเขาได้นำข้อมูลอีกด้านหนึ่งมาแสดงเพื่อชี้ให้เห็นถึงคุณภาพชีวิตที่แย่งลงของประชาชนในจังหวัดระยอง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 มิติด้าน โครงสร้างภาษี ผ่านการแสดงผลข้อมูลเพื่อชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างรายได้จากการจัดเก็บภาษีที่เกิดขึ้นในจังหวัดระยองกับงบประมาณที่จังหวัดได้รับ เช่น ในปี พ.ศ. 2549 ภาษีที่สามารถจัดเก็บในจังหวัดระยองคิดเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น 83,494 ล้านบาท (คิดเป็นร้อยละ 19 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด หรือ GPP) แบ่งเป็นภาษีมูลค่าเพิ่ม 33,611 ล้านบาท (คิดเป็นร้อยละ 7.66 ของ GPP) ภาษีเงินได้นิติบุคคล 4,665 ล้านบาท (คิดเป็นร้อยละ 1.06 ของ GPP) ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา 2,760 ล้านบาท (คิดเป็นร้อยละ 0.63 ของ GPP) และภาษีน้ำมัน 34,935 ล้านบาท (คิดเป็นร้อยละ 7.96 ของ GPP) ซึ่งเงินภาษีที่ถูกจัดเก็บได้ในจังหวัดระยองจะ

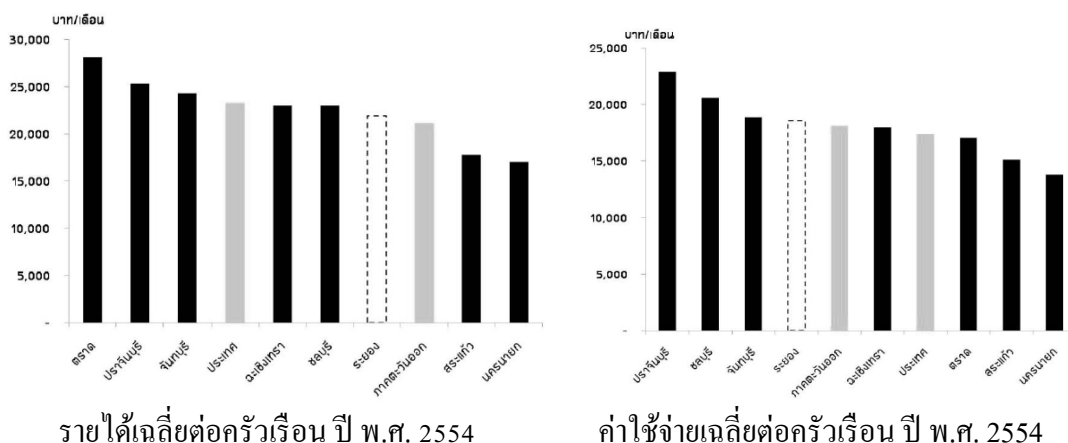
ถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่งให้รัฐบาลกลางเพื่อให้จ่ายตามพระราชบัญญัติงบประมาณและแบ่งให้ท้องถิ่น (รวมกับรายได้ที่ท้องถิ่นจัดเก็บเอง) ประมาณ 3,500 ล้านบาท (คิดเป็น 0.80 ของ GPP) แต่หากพิจารณาถึงงบประมาณที่จังหวัดได้รับจากรัฐบาลกลับเป็นจำนวนเงินเพียง 11,870 ล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 2.71 ของ GPP ของจังหวัดระยองหรือร้อยละ 14.22 ของภาษีที่จัดเก็บได้ในจังหวัดระยอง แบ่งเป็นงบประมาณเกี่ยวกับการป้องกันและรักษาความสงบภายใน ร้อยละ 57.6 การบริหารเศรษฐกิจ/อุตสาหกรรม/และการขนส่ง ร้อยละ 13.0 การเกษตร ร้อยละ 5.7 การศึกษา ร้อยละ 10.6 การสาธารณสุข ร้อยละ 5.7 และด้านสังคมสงเคราะห์ ชุมชน ศาสนาวัฒนธรรม ร้อยละ 0.9 (เดชรัตน์ สุขกำเนิด, 2551)

หรือในอีกมิติหนึ่งก็อธิบายเพื่อทำให้เห็นว่า ภาพของโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาลงทุนในจังหวัดระยองไม่ได้สร้างประโยชน์ในทางเศรษฐกิจให้กับจังหวัดระยอง เพราะโรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้ได้รับการยกเว้นภาษีภายใต้นโยบายส่งเสริมการลงทุน ดังคำให้สัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่ในมูลนิธินโยบายสุขภาวะที่ว่า

“...มาดูข้อมูลภาษีที่จัดเก็บได้จริง ๆ ในจังหวัดระยอง ภาษีเงินได้นิติบุคคลที่เก็บได้เทียบกับภาษีทั้งหมดในจังหวัด เก็บได้แค่ 1 % เท่านั้น เหตุผลเพราะอุตสาหกรรมต่าง ๆ ได้รับการส่งเสริมการลงทุน ซึ่งได้รับการยกเว้นภาษีให้ แม้จะไม่ส่งเสริมการลงทุนเขาก็มาลงทุนแล้ว จึงมีคำถามว่าเรื่องการส่งเสริมยังจำเป็นอยู่หรือไม่ นอกจากนี้เมื่อเก็บภาษีแล้วส่งกลับไปส่วนกลางและส่งกลับไปที่ยะของน้อยมาก ทำให้เงินที่จังหวัดได้รับหายไปอีก” (สุกกิจ นันทะวรการ, 2554)

นัยยะของการอธิบายเช่นนี้ ก็คือ ความพยายามที่จะแสดงให้เห็นว่าจังหวัดระยองเป็นจังหวัดที่สามารถสร้างรายได้และความมั่งคั่งให้กับประเทศเป็นจำนวนมาก แต่ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับจังหวัดกลับไม่เป็นไปตามสัดส่วนของตัวเลขเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในจังหวัด

1.2 ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ โดยพวกเขาได้แสดงข้อมูลเพื่อชี้ให้เห็นถึง “ภาพลวงตาของจีดีพี” เพื่อต้องการสื่อสารและทำให้เห็นว่าตัวเลขความเติบโตทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในจังหวัดระยองนั้น ผลประโยชน์ไม่ได้ตกอยู่กับประชาชนในพื้นที่ เช่น การอ้างอิงข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติเกี่ยวกับการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ในปี พ.ศ. 2554 ที่ชี้ให้เห็นว่าจังหวัดระยองมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน 21,929 บาท/เดือน สูงเป็นอันดับที่ 25 ของประเทศ และเป็นอันดับ 6 ของภาคตะวันออก ในขณะที่มีรายจ่ายต่อครัวเรือน 18,546 บาท/เดือน สูงเป็นอันดับที่ 21 ของประเทศ และเป็นอันดับ 4 ของภาคตะวันออก ดังภาพที่ตัวแทนของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ เปรียบเทียบให้เห็น (เดชรัตน์ สุขกำเนิด และดวงใจ ไพโรจน์เจริญกิจ, ม.ป.ป., หน้า 14)

ภาพที่ 19 การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ในปี พ.ศ. 2554 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ม.ป.ป. อ้างถึงใน เศรษฐน์ สุขกำเนิด และดวงใจ รุ่งโรจน์เจริญกิจ, ม.ป.ป., หน้า 14-15)

ภาพความเหลื่อมล้ำเหล่านี้ ถูกตอกย้ำและทำให้เห็นเด่นชัดมากขึ้น ผ่านภาษาและคำอธิบายที่ตัวแทนของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ รายหนึ่งพยายามสื่อสารต่อสาธารณะว่า

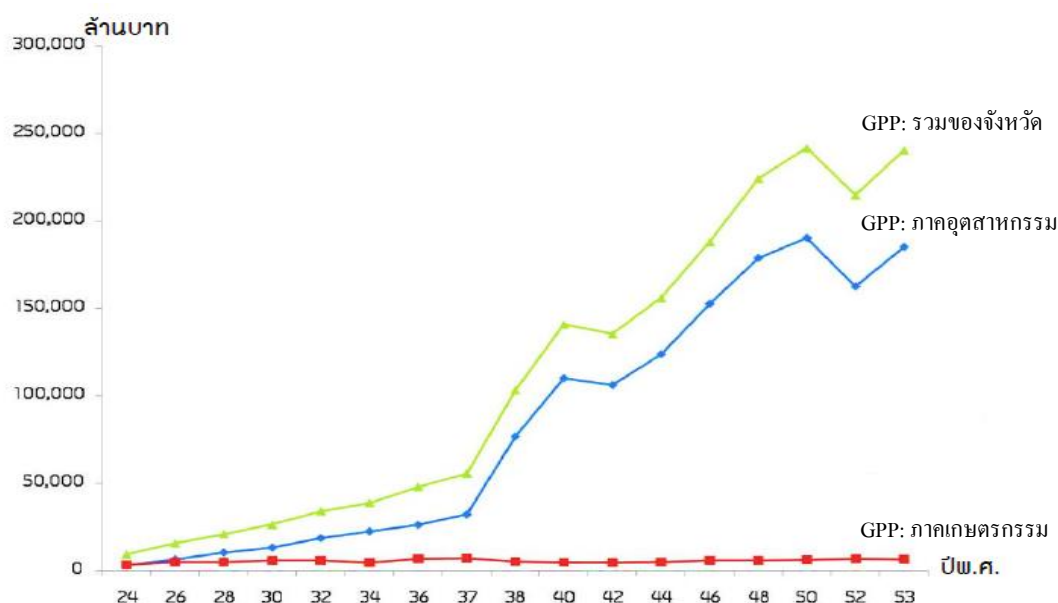
“...ภาพรวมจีพีพีสูงสุดในประเทศ รายได้ต่อหัวของคน รวยที่สุดมากกว่า หนึ่งล้านบาทต่อคนต่อปี แต่ผลสำรวจครัวเรือนจริง ๆ ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปรากฏว่า คนระยองมีรายได้เฉลี่ยของครัวเรือน 21,000 บาทต่อครัวเรือน เทียบกับของประเทศเฉลี่ยประมาณ 15,000 บาท แต่จีพีพีสูง 7 เท่าจากค่าเฉลี่ยประเทศ ดังนั้น รายได้ครัวเรือนของคนระยองไม่ได้สูง ทั้ง ๆ ที่มีการลงทุนมากมาย ขณะที่หนี้สินไม่ได้ต่ำ อัตราการว่างงานคิดกว่าค่าเฉลี่ยประเทศ แต่ไม่ได้ดีมาก...” (ศุภกิจ นันทะวารการ, 2554)

หรือการสร้างคำอธิบายเพื่อที่ให้เห็นภาพว่าโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาลงทุนในพื้นที่มาบตาพุดไม่ได้ก่อให้เกิดการจ้างงาน โดยเฉพาะแรงงานในท้องถิ่นตามคำกล่าวอ้างที่ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรเคยโฆษณาชวนเชื่อเอาไว้ ดังภาษาที่ถูกถ่ายทอดออกมาว่า

“...อุตสาหกรรมพวกนี้มีสัดส่วนการนำเข้าสูงอย่าง เครื่องจักร เทคโนโลยี วัตถุดิบ เงินไหลออกนอกประเทศ เทียบกับอุตสาหกรรมยางพารา อาหารทะเลที่มีสัดส่วนการนำเข้าน้อยกว่า ดังนั้นหากเคลมการส่งออกแสนล้านบาทก็มีการนำเข้า 4 หมื่นบาทที่เงินไหลออกไปแล้วอัตราการจ้างงานต่อเงินลงทุนน้อยมาก ข้อมูลสภาพัฒน์บอกว่าร้านอาหาร เสื้อผ้า ลงทุน 1 ล้านบาทมีการจ้างงาน 1-2 คน ขณะที่อุตสาหกรรมปิโตรเคมีต้องลงทุน 67 ล้านบาทมีการจ้างงาน 1 คน ดังนั้น หากเทียบกลับกัน ถ้าลงทุน 67 ล้านบาทเท่ากันในอุตสาหกรรมอาหารหรือเสื้อผ้า จะมี

การจ้างงาน 120 – 200 คนมันต่างกันมากเอาตัวเลขมาตีความหมายได้เยอะเลย ก็ชวนคิดได้มากเลย ว่าควรลงทุนในอุตสาหกรรมแบบไหน” (ศุภกิจ นันทะวรการ, 2554)

นอกจากนี้การเข้ามาของภาคอุตสาหกรรมยังได้ทำลายฐานการผลิตที่สำคัญที่สุดของจังหวัดระยองในอดีต คือ ภาคเกษตรกรรมโดยเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ได้ชี้ให้เห็นว่ารายได้จากภาคเกษตรกรรมกลับลดลง แต่ข้อมูลจากการประกอบอาชีพของคนในจังหวัดระยอง ในปี พ.ศ. 2554 กลับพบว่า อาชีพเกษตรกรรม (และประมง) กลับเป็นอาชีพหลักของประชาชนในจังหวัด ซึ่งคิดเป็นสัดส่วนถึงร้อยละ 26 ของอาชีพทั้งหมด ดังข้อมูลผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด (GPP) ที่ถูกแสดงออกมาดังภาพ (เดชรัตน์ สุขกำเนิด และดวงใจ ไพโรจน์เจริญกิจ, ม.ป.ป., หน้า 17-19)

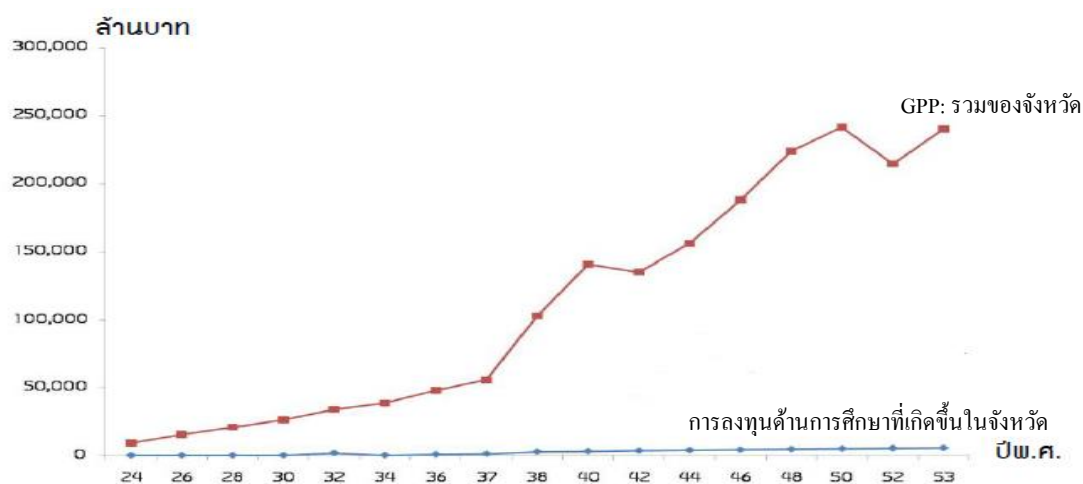
ภาพที่ 20 ข้อมูลผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด (GPP) (เดชรัตน์ สุขกำเนิดและดวงใจ รุ่งโรจน์เจริญกิจ, ม.ป.ป., หน้า 17-19)

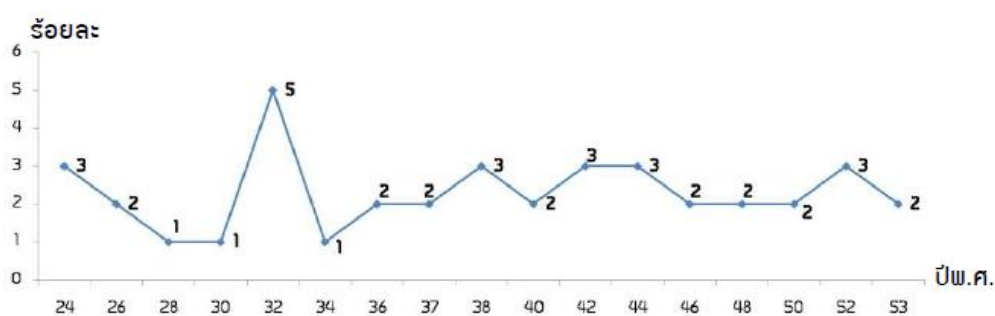
ภาพที่ 21 ข้อมูลสัดส่วนการประกอบอาชีพของคนในจังหวัดระยอง ในปี พ.ศ. 2554 (เดชรรัตน์ สุขกำเนิดและดวงใจ รุ่งโรจน์เจริญกิจ, ม.ป.ป., หน้า 17-19)

เป้าหมายในการอธิบายภาพรวมด้านเศรษฐกิจเช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นความพยายามของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ที่ต้องการสร้างนิยามใหม่และชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จในการพัฒนา (อุตสาหกรรม) นั้นต้องไม่มองที่ความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว ในทางตรงกันข้ามต้องให้ความสำคัญกับประโยชน์ที่พื้นที่ได้รับ รวมถึงวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วยหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การที่เศรษฐกิจขยายตัวในอัตราที่สูง มิได้หมายความว่า การกระจายรายได้ในหมู่ประชาชนจะเป็นธรรม เช่นเดียวกันกับการลงทุนจากต่างประเทศในอัตราที่สูงมิได้หมายความว่า การว่างงานของประชาชนจะมีอัตราที่ลดลงหรือรายได้ที่สูงขึ้น มิได้หมายความว่า ความเป็นอยู่ของประชาชนจะดีขึ้น

1.3 คุณภาพชีวิตของประชาชนในจังหวัดที่แ่ลง เพื่อชี้ให้เห็นว่า แม้จะเป็นจังหวัดที่มีความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจที่สูง แต่ที่ผ่านมากลับไม่มีการลงทุนเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มากนัก เช่น ตลอดระยะเวลากว่า 30 ปี ในการพัฒนาอุตสาหกรรมมีการลงทุนในด้านการศึกษาในอัตราที่น้อยมาก ดังรูปภาพการเปรียบเทียบระหว่างสัดส่วน GPP ของจังหวัดกับการลงทุนด้านการศึกษาที่เกิดขึ้นในจังหวัดและร้อยละของการลงทุนด้านศึกษาที่เกิดขึ้นในแต่ละปี ซึ่งเครือข่ายชนชั้นกลางๆ นำมาแสดงให้เห็นดังต่อไปนี้

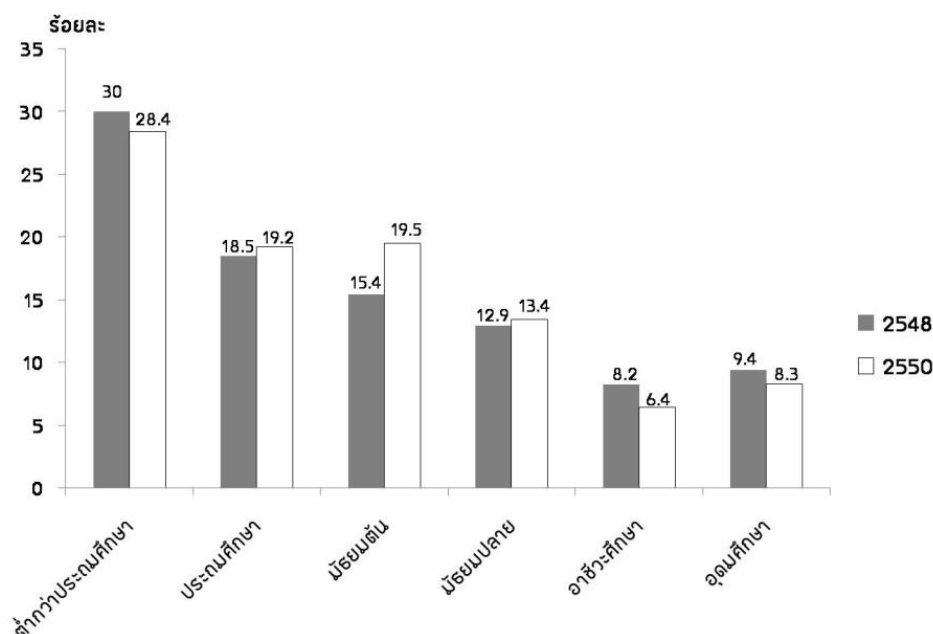

ภาพที่ 22 การเปรียบเทียบระหว่างสัดส่วน GDP ของจังหวัดกับการลงทุนด้านการศึกษาที่เกิดขึ้นในจังหวัดระยอง (เดชรัตน์ สุขกำเนิด และดวงใจ รุ่งโรจน์เจริญกิจ, ม.ป.ป., หน้า 20)

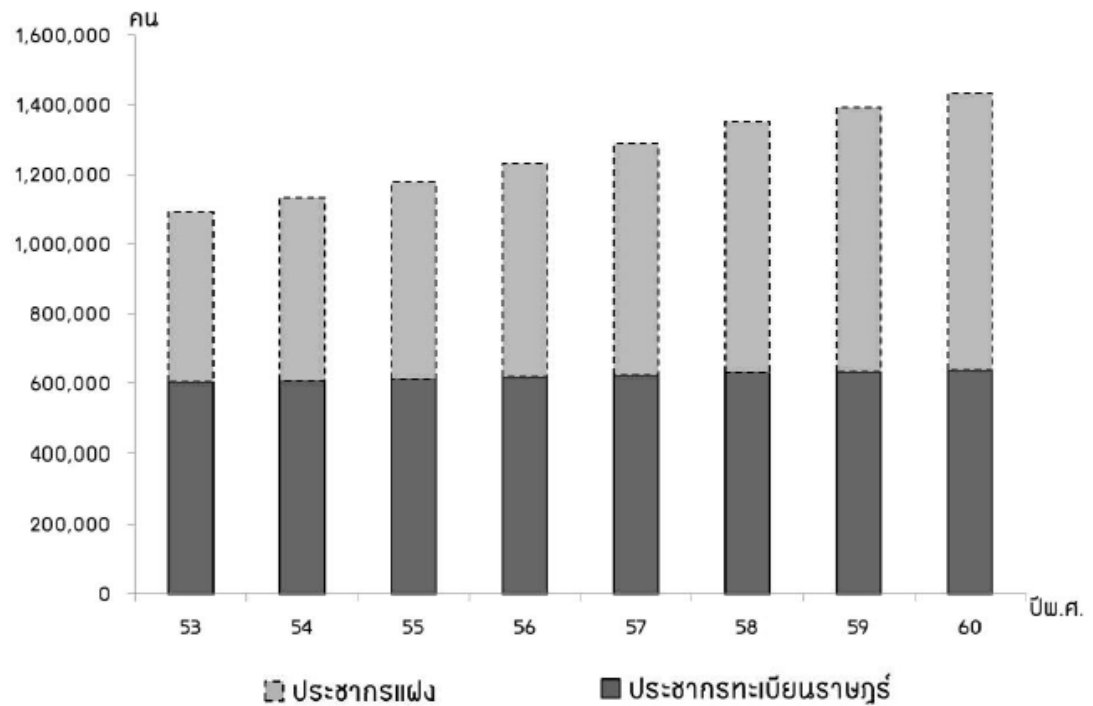
ภาพที่ 23 ร้อยละของการลงทุนด้านศึกษาที่เกิดขึ้นในแต่ละปีของจังหวัดระยอง (เดชรัตน์ สุขกำเนิด และดวงใจ รุ่งโรจน์เจริญกิจ, ม.ป.ป., หน้า 20)

ขณะเดียวกันเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ก็อ้างอิงและแสดงให้เห็นถึงอัตราการจบการศึกษาของประชากรที่อาศัยอยู่ในจังหวัดระยอง โดยชี้ให้เห็นว่าในปี พ.ศ. 2550 มีประชากรในจังหวัดระยองที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป จบการศึกษา/มีระดับการศึกษาต่ำกว่าประถมศึกษาถึงร้อยละ 28.4 ขณะที่ประชากรที่จบการศึกษาในระดับอาชีวศึกษา และอุดมศึกษามีเพียงร้อยละ 6.4 และ 8.3 ตามลำดับ ดังภาพ

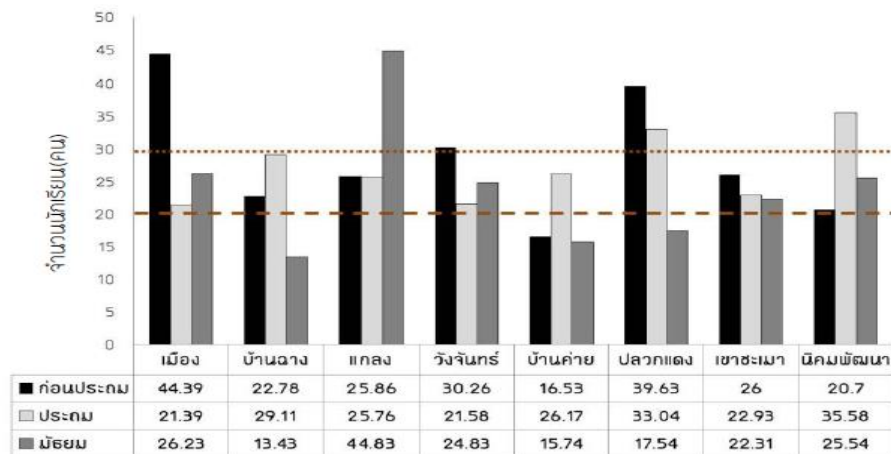
ภาพที่ 24 อัตราการจบการศึกษาของประชากรที่อาศัยอยู่ในจังหวัดระยอง ของปี พ.ศ. 2548 และ พ.ศ. 2550 (เดชรรัตน์ สุขกำเนิด และดวงใจ รุ่งโรจน์เจริญกิจ, ม.ป.ป., หน้า 21)

เช่นเดียวกับปัญหาประชากรแฝงอันเป็นผลจากการอพยพของแรงงานต่างถิ่นเข้าไปในพื้นที่จังหวัดระยองที่มีแนวโน้มสูงขึ้น โดยการอ้างอิงข้อมูลจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อให้เห็นว่า ในปี พ.ศ. 2552 จังหวัดระยองมีประชากรแฝงถึง 455,138 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 74.4 ของประชากรตามทะเบียนราษฎร (จากข้อมูลทะเบียนราษฎรจังหวัดระยองมีประชากรประมาณ 612,095 คน) และมีการคาดการณ์ว่าแนวโน้มของประชากรแฝงในจังหวัดระยองจะมีสัดส่วนเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ เช่น ในปี พ.ศ. 2560 จะมีประชากรแฝงเพิ่มขึ้นเป็น 796,510 คน เป็นต้น ดังภาพการประมาณการของตัวเลขประชากรแฝง

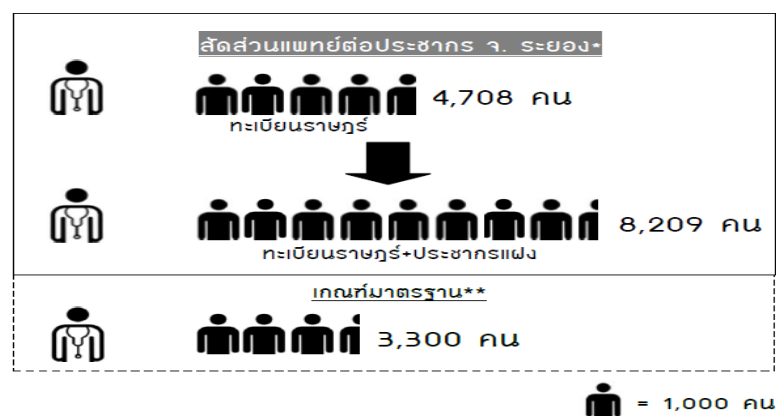
ภาพที่ 25 การประมาณการของตัวเลขประชากรแฝงในจังหวัดระยอง (เดชรรัตน์ สุขกำเนิด และ ดวงใจ รุ่งโรจน์เจริญกิจ, ม.ป.ป., หน้า 23)

การเพิ่มขึ้นของประชากรแฝงเช่นนี้ ถูกชี้ให้เห็นต่อไปว่า จะนำมาซึ่งปัญหาในเรื่องของการเข้าถึงและคุณภาพในบริการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น เช่น การยกตัวอย่างให้เห็นถึงอัตราส่วนระหว่างนักเรียนต่อครูในปีการศึกษา 2551 ที่เกือบทุกอำเภอและทุกระดับการศึกษาในจังหวัดระยองมีสัดส่วนนักเรียนมากกว่าครู ดังภาพ

ภาพที่ 26 อัตราส่วนระหว่างนักเรียนต่อครูในปีการศึกษา 2551 (เดชรัตน์ สุขกำเนิด และดวงใจ รุ่งโรจน์เจริญกิจ, ม.ป.ป., หน้า 24)

หรือการเข้าถึงบริการด้านสาธารณสุข ที่พบว่า จังหวัดระยองมีสัดส่วนแพทย์ต่อประชากรตามทะเบียนราษฎรประมาณ 1 ต่อ 4,708 คน และหากรวมจำนวนประชากรแฝงเข้าไปจะทำให้สัดส่วนแพทย์ต่อประชากรเพิ่มสูงขึ้นเป็น 1 ต่อ 8,209 คน ซึ่งเป็นตัวเลขที่เกินเกณฑ์มาตรฐานที่ทางกระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดไว้ (ข้อมูล ณ ปี พ.ศ. 2553)

ภาพที่ 27 สัดส่วนแพทย์ต่อประชากรในจังหวัดระยอง (เดชรัตน์ สุขกำเนิด และดวงใจ รุ่งโรจน์เจริญกิจ, ม.ป.ป., หน้า 25)

2. การต่อสู้ทางวาทกรรมในประเด็นปัญหามลพิษ ปัญหาสุขภาพและการประกาศเขตควบคุมมลพิษ

กล่าวได้ว่าการต่อสู้ทางวาทกรรมในประเด็นปัญหามลพิษ ปัญหาสุขภาพและการประกาศเขตควบคุมมลพิษระหว่างชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรกับเครือข่ายชนชั้นกลางฯ นั้นต่างฝ่ายต่างนำข้อมูลหลักฐานมาโต้แย้ง เพื่อลดทอน ทำลายความน่าเชื่อถือของอีกฝ่ายหนึ่งและสร้างพลังอำนาจให้กับสิ่งที่ตนเองพูดหรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อให้เห็นภาพของการต่อสู้ทางวาทกรรม ผู้วิจัยจะเริ่มต้นจากการกล่าวถึงปฏิบัติการพันธมิตรชนชั้นนำในการรื้อถอนและลดทอนวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ หลังจากนั้นผู้วิจัยจะฉายให้เห็นภาพการตอบโต้จากเครือข่ายชนชั้นกลางฯ

2.1 พันธมิตรของชนชั้นนำกับการรื้อถอนวาทกรรม/ปฏิบัติการทางวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ

ความต้องการรักษา/สืบทอดอุดมการณ์การพัฒนาที่มีอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการสร้างความมั่งคั่ง ท่ามกลางสถานการณ์ที่ผู้คนในสังคมรับรู้ว่ามีปัญหาหมอกพิษอันเป็นผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรต้องลดทอนความน่าเชื่อถือในประเด็นที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ พยายามสื่อสารต่อสาธารณะผ่านการส่งกลไกรัฐออกมาปฏิบัติการ ดังต่อไปนี้

2.1.1 การโต้แย้งวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ที่นิยามว่ามลพิษในพื้นที่มาบตาพุดเกินค่ามาตรฐาน โดยกลไกรัฐด้านสิ่งแวดล้อม (กรมควบคุมมลพิษ) ได้นำข้อมูลและเอกสารออกมาแสดงให้เห็นว่า มลพิษทางน้ำ อากาศ ในพื้นที่มาบตาพุด “ยังอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน” ผ่านคำอธิบายในลักษณะต่าง ๆ ต่อไปนี้ (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 48-52)

2.1.1.1 กรณีคุณภาพอากาศ โดยการชี้ให้เห็นว่าค่าเฉลี่ยและค่าเฉลี่ยสูงสุดของก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ และคาร์บอนมอนนอกไซด์ (ระหว่างปี พ.ศ. 2550 ถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2551) ยังอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน เช่นเดียวกับก๊าซโอโซนและฝุ่นละอองขนาดเล็กไม่เกิน 10 ไมครอน ส่วนใหญ่ก็ยังคงอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน แต่อาจมีค่าสูงสุดเกินมาตรฐานเป็นครั้งคราวบางพื้นที่ กรณีของสารอินทรีย์ระเหยง่าย (VOCs) ในปี พ.ศ. 2550 กรมควบคุมมลพิษได้ทำการตรวจวัดในพื้นที่ 6 ชุมชน พบว่า มีแนวโน้มความเข้มข้นลดลงในบางพื้นที่ เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับค่ามาตรฐานทำให้เห็นว่าสารอินทรีย์ระเหยง่าย 6 ชนิด มีค่าอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน ส่วนที่มีค่าเกินมาตรฐานนั้นมีเพียง 3 ชนิด คือ เบนซีน ไคลลอโรอีเทน และบิวทาไดอิน

และที่ผ่านมาได้มีการขอความร่วมมือจากผู้ประกอบการในการกำหนดมาตรฐานการควบคุมการระบายมลพิษ ซึ่งการดำเนินการควบคุมการระบายมลพิษในปี พ.ศ. 2551 เทียบกับปี พ.ศ. 2550 พบว่า สารอินทรีย์ระเหยง่ายที่เคยเกินค่ามาตรฐาน ในปี พ.ศ. 2550 ซึ่งประกอบไปด้วยเบนซีน บิวทาไดอิน มีค่าเฉลี่ยความเข้มข้นลดลง (เฉลี่ย 7 เดือน) แต่สารไดโครโรอินเทน ส่วนใหญ่มีค่าความเข้มข้นเฉลี่ยสูงกว่าปี พ.ศ. 2550 ขณะที่จุดตรวจคุณภาพอากาศที่มีการติดตั้งเพิ่ม 4 แห่ง พบว่า สารอินทรีย์ระเหยง่ายส่วนใหญ่มีค่าความเข้มข้นต่ำลง (ยกเว้นสถานีตรวจวัดคุณภาพอากาศในชุมชนวัดปลวกเกตุที่พบสารเบนซีน มีค่าความเข้มข้นค่อนข้างสูง)

นอกจากการแสดงถึงมาตรฐานของคุณภาพอากาศแล้ว กอ.กรรัฐยังออกมาโต้แย้งกรณีการวิเคราะห์ตัวอย่างอากาศของกลุ่มกรีนพีซเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่พบสารในกลุ่มสารอินทรีย์ระเหยง่ายหลายชนิดและบางชนิดเกินระดับฝ้าระวังของสำนักงานองค์การพิทักษ์สิ่งแวดล้อมแห่งประเทศสหรัฐอเมริกา (US-EPA 6) โดยการแสดงให้เห็นว่า ระดับการฝ้าระวังผลกระทบแบ่งเป็นหลายระดับ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเวลาที่สัมผัสสารพิษ เช่น ระยะสั้น ซึ่งหมายถึงการสัมผัสสารพิษ 1 ชั่วโมง ระยะยาว หมายถึง การสัมผัสสารพิษที่มีระยะเวลาสัมผัส 1 ปี ดังนั้นในการเปรียบเทียบค่าที่ตรวจวัด ได้จากการเก็บตัวอย่างของกลุ่มกรีนพีซ จึงไม่สามารถเปรียบเทียบได้กับค่าฝ้าระวังขององค์การพิทักษ์สิ่งแวดล้อมแห่งประเทศสหรัฐอเมริกา แม้ว่าจะใช้วิธีการวิเคราะห์ตัวอย่างขององค์การพิทักษ์สิ่งแวดล้อมแห่งประเทศสหรัฐอเมริกาก็ตาม ที่เป็นเช่นนั้นเพราะการเก็บตัวอย่างสารอินทรีย์ระเหยง่ายเป็นการเก็บในระยะเวลาที่สั้นมาก (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 31)

2.1.1.2 กรณีคุณภาพน้ำ ได้มีการแสดงหลักฐานที่ชี้ให้เห็นถึงความเป็นมาตรฐานของคุณภาพน้ำในคลองสาธารณะ คุณภาพน้ำทะเล รวมถึงคุณภาพน้ำบาดาล และบ่อน้ำตื้น ดังคำอธิบายต่อไปนี้

1. คุณภาพน้ำในคลองสาธารณะ เป็นการอธิบายเพื่อทำให้เห็นภาพถึงแหล่งที่มาของปัญหาน้ำเสียในคลองสาธารณะว่าเกิดขึ้นจาก 2 สาเหตุ คือ น้ำทิ้งจากชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม โดยการชี้ให้เห็นว่า น้ำทิ้งจากชุมชนจะมีการปนเปื้อนของแบคทีเรียกลุ่มโคลิฟอร์ม และฟิคอลโคลิฟอร์มที่มีค่าสูง ในกรณีของคลองสาธารณะที่รับน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรม จะพบค่าปริมาณของแข็งละลายน้ำ รวมมีค่าสูง ส่วนการปนเปื้อนของโลหะหนักยังคงอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน และยังคงมีค่าต่ำ ขณะที่คุณภาพน้ำในคลองสาธารณะที่เคยมีปัญหา เช่น กรณีของปากคลองตากวนที่มีปัญหาตะกอนสนิมและความเป็นกรด พบว่า คุณภาพน้ำดีขึ้นและอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานเช่นเดียวกันกับการเก็บข้อมูลในปี พ.ศ. 2551 ก็ทำให้เห็นว่า คุณภาพน้ำ

ส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วสาเหตุที่สำคัญที่นำมาซึ่งปัญหาน้ำเสียในคลองสาธารณะนั้น ก็คือ การระบายน้ำทิ้งจากแหล่งชุมชนลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ

2. คุณภาพน้ำทะเล ผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำทะเลในปี พ.ศ. 2550 แสดงให้เห็นว่า ยังคงอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน (จะมีเพียงบางพื้นที่เท่านั้นที่พบปริมาณฟอสเฟสเกินมาตรฐาน) ส่วนปริมาณโลหะหนักในตะกอนดินและโลหะหนักในสิ่งมีชีวิตไม่เกินค่ามาตรฐานเช่นกัน และเมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลน้ำทะเลชายฝั่งในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา พบว่า คุณภาพน้ำทะเลอยู่ในเกณฑ์พอใช้ได้ถึงดี และในปี พ.ศ. 2551 ผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำทะเลบริเวณชายฝั่งทะเลบริเวณ มาบตาพุดตั้งแต่ปากคลองบางกระทู้ (ด้านตะวันตกของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด) ถึงศาลเจ้าทะเล (ด้านตะวันออกของเขตประกอบการอุตสาหกรรม ไออาร์พีซี) พบว่า คุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์พอใช้ได้ถึงดี

ในส่วนของปัญหาการกัดเซาะและการพังทลายของชายฝั่งก็ไม่ได้เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม แต่เป็นผลที่เกี่ยวข้องเนื่องจากการสภาวะโลกร้อน (Global Warming) ซึ่งสาเหตุของสถานการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นมาจากการที่ประเทศพัฒนาทั้งหลายได้ปล่อยก๊าซเรือนกระจกออกสู่ชั้นบรรยากาศ กระทั่งทำให้อุณหภูมิของโลกสูงขึ้นและมีกระแสน้ำรุนแรงขึ้น (คำพิพากษาศาลปกครองกลาง, 2553, หน้า 26)

3. คุณภาพน้ำบาดาลและบ่อน้ำใต้ดินระดับตื้น ผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำบาดาลและบ่อน้ำใต้ดินในปี พ.ศ. 2550 พบว่า บางแห่งมีการปนเปื้อนของสารอินทรีย์ระเหยง่าย แต่ส่วนใหญ่มีค่าต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำใต้ดิน (ยกเว้นสารเบนซีน ไคลอโรโรมีเทน ไตรคลอโรอีเทน และเตตระคลอโรเอทิลีน ที่พบว่า เกณฑ์มาตรฐานในบางแห่ง) ขณะที่ในปี พ.ศ. 2551 คุณภาพน้ำในบ่อน้ำบาดาลและบ่อน้ำตื้นบางแห่งก็ยังพบการปนเปื้อนของสารอินทรีย์ระเหยง่าย แต่ส่วนใหญ่มีค่าตามเกณฑ์มาตรฐาน (อย่างไรก็ดีแล้วแต่ปริมาณสารโลหะหนักในน้ำบ่อน้ำและน้ำบาดาลบางแห่งก็มีค่าเกินมาตรฐาน แต่เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับบ่อน้ำที่เป็นจุดอ้างอิงสภาพธรรมชาติ พบว่า น้ำเหล่านี้มีค่าใกล้เคียงกัน)

นอกจากนี้กลไกรัฐยังได้ออกมาโต้แย้งข้อมูลของเครือข่ายชนชั้นกลางๆที่นำเอาผลการศึกษาของ ดร.อาภา หวังเกียรติ มาแสดงให้เห็นถึงปัญหาน้ำบ่อน้ำที่ปนเปื้อนโลหะหนักที่เกินค่ามาตรฐานผ่านการอธิบายให้เห็นว่า การศึกษาดังกล่าวเป็นการศึกษาที่ผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูลเพียงครั้งเดียว และไม่มีบ่อน้ำอ้างอิง เพื่อเปรียบเทียบการปนเปื้อนโลหะหนักและบ่อน้ำที่พบว่า มีการปนเปื้อนโลหะหนักเกินค่ามาตรฐานอยู่ต้นน้ำ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ผลการศึกษาดังกล่าวจึงไม่สามารถชี้ได้ว่าโลหะหนักที่ปนเปื้อนในน้ำบ่อน้ำเหล่านี้มาจากแหล่งกำเนิดมลพิษใด (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 32) ขณะเดียวกันก็พยายามชี้ให้เห็นว่า การกล่าวอ้าง

ของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ที่ว่าโรงงานอุตสาหกรรมเป็นต้นตอของปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุด นั้น เครือข่ายชนชั้นกลางๆ ก็ไม่มีข้อมูล/หลักฐานที่ชี้ชัดว่าผู้ใดเป็นผู้กระทำการ เพราะหากโรงงานอุตสาหกรรมเป็นต้นตอของปัญหามลพิษก็ไม่จำเป็นต้องทำการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งกำเนิดมลพิษ (คำพิพากษาศาลปกครองกลาง, 2553, หน้า 24)

2.1.2 การโต้แย้งวาทกรรมว่าด้วยความเกี่ยวเนื่องระหว่างปัญหามลพิษกับผลกระทบทางสุขภาพ โดยการออกมาอธิบายเพื่อทำให้เห็นว่า ยังไม่มีข้อมูลพิสูจน์ที่แน่ชัดว่า ความเจ็บป่วยของประชาชนในพื้นที่ด้วยโรคมะเร็ง ระบบทางเดินหายใจ โรคมุมิแพ้หรือผื่นผิวหนัง นั้น มีสาเหตุหลักมาจากโรงงานอุตสาหกรรมที่ปล่อยมลพิษ ทั้งนี้เพราะสาเหตุที่ส่งผลให้เกิดโรคเหล่านี้มีหลายประการ ดังนั้นจึงไม่อาจวินิจฉัยได้ว่าสาเหตุใดที่ทำให้เกิดการเจ็บป่วย แม้ว่าจะพบสารเคมีเหล่านี้ในร่างกายสูงกว่าเกินมาตรฐานก็ตาม สำหรับการวินิจฉัยโรคจากสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นเรื่องที่ยาก เพราะต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง เช่น การอาศัยแพทย์หรือผู้เชี่ยวชาญด้านชีวเวชศาสตร์ และเวชศาสตร์สิ่งแวดล้อม ซึ่งแพทย์หรือผู้เชี่ยวชาญในด้านดังกล่าวในประเทศไทยมีจำนวนจำกัด และไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชน เป็นต้น (คณะกรรมการศึกษาผลกระทบต่อสุขภาพจากมลพิษสิ่งแวดล้อมในเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดระยอง, 2554, หน้า 24)

ไม่เพียงแต่การอธิบายในลักษณะของการหาข้อสรุปที่ยากเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างปัญหามลพิษกับผลกระทบทางสุขภาพเท่านั้น กลไกรัฐยังออกมาโต้แย้งข้อมูลของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ที่อ้างอิงข้อมูลการเจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็งในระหว่าง ปี พ.ศ. 2541-2543 ของสถาบันมะเร็งแห่งชาติที่ชี้ให้เห็นว่ามีผู้ป่วยโรคมะเร็งสูงในเขตพื้นที่อำเภอเมือง โดยการอ้างอิงข้อมูลที่ได้จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดระยอง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าตำบลที่มีอัตราการความเจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็งสูงสุด ก็คือ ตำบลบ้านแลง อำเภอเมือง ซึ่งมีอัตราการความเจ็บป่วยของประชากร 376.55 ต่อประชากรแสนคน รองลงมา คือ ตำบลชากพง อำเภอแกลง 322.69 ต่อประชากรแสนคน และตำบลปากน้ำ อำเภอเมือง จังหวัดระยอง 300.46 ต่อประชากรแสนคน ขณะที่ตำบลซึ่งตั้งอยู่ในเทศบาลเมืองมาบตาพุด ได้แก่ ตำบลมาบตาพุดมีอัตราการความเจ็บป่วยของประชากร 242.10 ต่อประชากรแสนคน ตำบลห้วยโป่งมีอัตราการความเจ็บป่วยของประชากร 215.94 ต่อประชากรแสนคนเท่านั้น การแสดงข้อมูล ก็คือ ความพยายามที่จะสะท้อนให้เห็นว่าความเจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็งนั้นอาจไม่มี ความสัมพันธ์กับปัญหามลพิษในพื้นที่ ทั้งนี้เพราะพื้นที่ซึ่งมีความเจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็งนั้นเป็นพื้นที่ที่ไกลจากศูนย์กลางของการพัฒนาอุตสาหกรรม (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 32-33)

นอกจากนี้ยังมีการอ้างอิงข้อมูลจากมรณะบัตรของกระทรวงมหาดไทยในปี พ.ศ. 2547-2549 พบว่า แม้อัตราการตายด้วยโรคมะเร็งของประชาชนในจังหวัดระยองจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น แต่ก็น้อยกว่าอัตราตายระดับประเทศ และเมื่อศึกษาในระดับพื้นที่ทำให้เห็นว่า จำนวนการตายด้วยโรคมะเร็งทุกสาเหตุสูงสุด คือ ตำบลทางเกวียน อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ที่มีอัตราการตาย 65 ราย แต่เมื่อเปรียบเทียบกับอัตราการตายต่อประชากรแสนคน พบว่า ตำบลหนองตะพาน อำเภอบ้านค่าย เป็นตำบลที่มีอัตราการตายด้วยโรคมะเร็งสูงสุด คือ 399.32 ต่อประชากรแสนคน ตามทะเบียนราษฎร ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวไม่ใช่พื้นที่ที่เป็นแหล่งที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ จากข้อมูลเช่นนี้นำไปสู่การวิจัยข้อมูลของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ในลักษณะที่ว่าจำเป็นที่ ต้องมีการตรวจสอบวิธีการประเมินหรือการคำนวณอัตราความเจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็ง โดยเฉพาะ จะต้องให้ความสำคัญกับจำนวนประชากรแฝงที่เกิดขึ้นจากการอพยพเข้ามาทำงานในจังหวัดระยอง ซึ่งประชากรเหล่านี้มีทำให้สถิติการเข้ารับบริการทางด้านสาธารณสุขในจังหวัดระยองมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 32-33)

เช่นเดียวกันกับการโต้แย้งเรื่องความเจ็บป่วยเกี่ยวกับโรกระบบทางเดินหายใจ โดยการอ้างถึงการเข้ารับบริการของประชาชนที่แผนกผู้ป่วยนอกในสถานพยาบาลของรัฐในปี พ.ศ. 2544-2550 ที่รัฐยอมรับว่า จังหวัดระยองมีอัตราป่วยของผู้เข้ารับบริการโรกระบบทางเดินหายใจสูงกว่าระดับประเทศ และเป็นกลุ่มโรคที่ประชาชนเข้ารับบริการสูงเป็นอันดับหนึ่งของทุกอำเภอ และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่อัตราการป่วยของประชาชนในระดับประเทศมีแนวโน้มลดลง แต่รัฐก็พยายามโต้แย้งในวิธีการคำนวณ โดยการสร้างคำอธิบายในลักษณะที่ว่า จังหวัดระยองมีประชากรแฝงถึงร้อยละ 54 ขณะที่เทศบาลเมืองมาบตาพุด มีประชากรแฝงถึงร้อยละ 128 ซึ่งจำนวนประชากรแฝงในจังหวัดระยองมีมากกว่าประชากรตามทะเบียนราษฎร ดังนั้น หากคำนวณอัตราการตายหรืออัตราการเจ็บป่วย โดยใช้ประชากรทั้งหมด คือ การนำประชากรตามทะเบียนราษฎร และประชากรแฝงมารวมกันและหาร ย่อมทำให้อัตราการป่วยของประชากรด้วยโรกระบบทางเดินหายใจ หรืออัตราการตายด้วยโรคมะเร็งของประชาชนในจังหวัดลดต่ำลงเป็นอย่างมาก (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 40)

2.1.3 การโต้แย้งแนวทางแก้ไขปัญหามลพิษของกลุ่มชนชั้นกลางๆ ที่เสนอให้มีการประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่มาบตาพุด ด้วยการสร้างคำอธิบายและชี้ให้เห็นถึงความไม่จำเป็นที่จะต้องมีการประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่เทศบาลเมืองมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียงในรูปแบบต่าง ๆ ต่อไปนี้ (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 18-19, 33-34, 38-42, 44-45)

2.1.3.1. การชี้ให้เห็นว่าไม่จำเป็นต้องมีการประกาศเขตควบคุมมลพิษเพราะรัฐได้มีแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง (ดูรายละเอียดของแผนปฏิบัติการ

การลดและขจัดมลพิษฯ ได้ในบทที่ 4 ในส่วนของวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่าย) โดยกลไกรัฐกล่าวอ้างว่า หลังการประกาศให้แผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษฯ ได้มีการดำเนินการตามแผนอย่างต่อเนื่องทั้งการกำหนดมาตรการ งบประมาณ เป้าหมาย ระยะเวลา และผู้รับผิดชอบการดำเนินงาน รวมถึงมีกลไกในการบริหารจัดการระดับนโยบายและระดับพื้นที่ เพื่อการลดมลพิษโดยเฉพาะการลดปริมาณมลพิษทางอากาศ มลพิษทางน้ำ และได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการด้านเทคนิค เพื่อกำกับดูแลและตรวจสอบการแก้ไขปัญหามลพิษของอุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง โดยคณะกรรมการชุดดังกล่าวมีรองปลัดกระทรวงอุตสาหกรรมเป็นประธาน ขณะที่ในระดับพื้นที่ (จังหวัดระยอง) ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการพหุภาคีเพื่อกำกับการดำเนินการ ซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัดระยองเป็นประธาน ซึ่งคณะกรรมการที่จัดตั้งขึ้นทั้งสองชุดนี้ได้มีการเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เช่นเดียวกันกับการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยยังได้มีการกำหนดแผนการตรวจโรงงานอุตสาหกรรมทุกแห่งในนิคมอุตสาหกรรม โดยเปิดให้มีตัวแทนของชุมชนเข้าร่วมตรวจสอบในทุก ๆ ครั้ง

เมื่อพิจารณาถึงรายละเอียดของแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษฯ นั้นก็มีการกล่าวอ้างว่า มีแนวทางในการแก้ไขปัญหามลพิษเช่นเดียวกับการประกาศเขตควบคุมมลพิษ เพียงแต่มีความแตกต่างกันในรายละเอียด ขณะเดียวกันยังครอบคลุมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ทั้งในด้านการสาธารณสุข สังคม และความเป็นอยู่ของประชาชน ดังเช่นการออกมาตรการ 5 ด้าน คือ การลดมลพิษทั้งในและนอกนิคมอุตสาหกรรม การบริหารจัดการมลพิษ การจัดการสาธารณสุขและอาชีวอนามัย การพัฒนาเชิงพื้นที่และการมีส่วนร่วมของประชาชน

ขณะที่การดำเนินการปรับลดมลพิษตามแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษฯ ที่ผ่านมาก็ประสบความสำเร็จอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากผลการดำเนินการปรับลดมลพิษ ณ สิ้นเดือนมีนาคม พ.ศ. 2552 พบว่า การควบคุมสารอินทรีย์ระเหยง่ายจากแหล่งรั่วซึมที่มีนัยสำคัญจำนวน 373 จุดจาก 100 โรงงานมีการแก้ไขเสร็จสิ้น 371 จุดคิดเป็นร้อยละ 99 ในส่วนของการลดก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์และก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ผู้ประกอบการได้จัดทำแผนปรับลดมลพิษในช่วงปี พ.ศ. 2550 ถึง พ.ศ. 2553 โดยกำหนดงบประมาณในการดำเนินการแก้ไขปัญหา 17,000 ล้านบาท และภายหลังการดำเนินการคาดว่าจะสามารถลดปริมาณการปล่อยก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ได้ร้อยละ 18 และลดปริมาณการปล่อยก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ได้ร้อยละ 29 ส่วนการดำเนินงานในปี พ.ศ. 2552 สามารถลดปริมาณการปล่อยก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ได้ร้อยละ 14 และลดปริมาณการปล่อยก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ได้ร้อยละ 16 ขณะที่การลดน้ำทิ้งจากโรงงาน

อุตสาหกรรมมีเป้าหมายในการดำเนินการในโรงงานอุตสาหกรรมจำนวน 176 แห่ง พบว่า มีการระบายน้ำทิ้งเป็นไปตามมาตรฐานถึงร้อยละ 99 และสามารถมีปริมาณการระบายน้ำทิ้งได้ถึง 2.93 ล้านลูกบาศก์เมตร ในส่วนของขยะและสารอันตราย กรมโรงงานอุตสาหกรรมได้ตรวจสอบโรงงานอุตสาหกรรมจำนวน 176 แห่ง และจัดให้โรงงานเหล่านั้นเข้าระบบโดยการขออนุญาตกักเก็บและนำออกนอกพื้นที่ตามกฎหมายจำนวน 174 แห่ง ดังคำกล่าวของเจ้าหน้าที่รัฐรายหนึ่งที่ว่า

“ เมื่อประเมินจากการปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการในขณะนี้ ยังไม่มีความจำเป็นต้องประกาศเขตควบคุมมลพิษและการดำเนินการ (ตามแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษ: ผู้วิจัย) ได้รับงบประมาณมากกว่าในเขตควบคุมมลพิษอื่น ๆ ที่ได้ประกาศไปแล้ว รวมทั้งมีกลไกในการจัดตั้งคณะกรรมการชุดต่าง ๆ ที่มาดำเนินการ เพื่อให้บรรลุผลตามแผนลดและ

ขจัดมลพิษ ในกรณีของมาบตาพุดนอกจากมีแผนในการลดและขจัดมลพิษแล้ว ยังมีแผนฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมและชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนด้วย ” (มิ่งขวัญ วิชารังสฤษดิ์, 2552 อ้างถึงใน คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552)

2.1.3.2 การชี้ให้เห็นว่าการประกาศเขตควบคุมมลพิษไม่ใช่สูตรสำเร็จหรือเครื่องการันตีว่าจะแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่ได้ ทั้งนี้เพราะสาระสำคัญของการประกาศเขตควบคุมมลพิษ คือ การให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อลดและขจัดมลพิษองค์ประกอบสำคัญของการจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อลดและขจัดมลพิษ ก็คือ การระดมงบประมาณสำหรับการสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวม ระบบการกำจัดของเสียรวม ซึ่งที่ผ่านมาในพื้นที่มาบตาพุดได้มีระบบบำบัดน้ำเสียและระบบกำจัดของเสียรวมอยู่แล้ว ขณะเดียวกันการประกาศให้พื้นที่มาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียงเป็นเขตควบคุมมลพิษ ก็ไม่มีมาตรการใดที่จะรับประกันได้ว่าจะสามารถแก้ไขปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นได้ดีกว่าการใช้แผนปฏิบัติการเพื่อลดและขจัดมลพิษ

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วในมุมมองของกลไกรัฐการประกาศเขตควบคุมมลพิษจึงไม่ใช่วิธีแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ทั้งหมด ดังหลายพื้นที่ซึ่งมีปัญหา เช่น พื้นที่กรุงเทพฯ ที่มีปัญหามลพิษทั้งอากาศเสีย น้ำเสีย กากของเสีย สารอันตราย ซึ่งส่งผลกระทบต่อทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ แต่รัฐก็ไม่ได้ดำเนินการประกาศให้เป็นเขตควบคุมมลพิษ ในทางตรงกันข้ามรัฐกลับใช้มาตรการในการป้องกันและแก้ไขปัญหาโดยให้ทางกรุงเทพฯ และราชการส่วนกลางดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ในการควบคุมและแก้ไขปัญหา ผลการดำเนินการที่ผ่านมาพบว่าสามารถควบคุมปัญหามลพิษได้ในระดับหนึ่ง หรือกรณีของพื้นที่แม่เมาะ จังหวัดลำปาง รัฐก็ไม่ได้ประกาศให้เป็นเขตควบคุมมลพิษ แต่ได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยกำหนดให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานรัฐ เอกชน หรือภาคประชาชน ร่วมมือดำเนินการแก้ไขปัญหาจนกระทั่งสามารถควบคุมและแก้ไขปัญหาได้เป็นที่น่าพอใจระดับหนึ่ง ในทางตรงกันข้ามบางพื้นที่

ซึ่งมีการประกาศเขตควบคุมมลพิษ เช่น จังหวัดปทุมธานี นนทบุรี สมุทรสาคร และนครปฐมก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหามลพิษได้อย่างที่ควรจะเป็น

ด้วยเหตุนี้พื้นที่ใดที่มีปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่รุนแรงมากนักและหน่วยงานท้องถิ่นสามารถแก้ไขปัญหารัฐก็จะประกาศให้เป็นเขตควบคุมมลพิษ ในทางตรงกันข้ามหากพื้นที่ใดที่มีปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อมค่อนข้างมาก รัฐจะไม่ประกาศให้เป็นเขตควบคุมมลพิษ ทั้งนี้เพราะหากมีการประกาศให้พื้นที่เป็นเขตควบคุมมลพิษแล้วจะทำให้ท้องถิ่นนั้น ๆ กลายเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการแก้ไขปัญหารวมทั้งการให้อำนาจท้องถิ่นเป็นผู้มีบทบาทนำในการแก้ไขปัญหาก็อาจนำมาซึ่งปัญหาในการประสานแผนและเป็นการดำเนินงานที่เกินกว่าศักยภาพที่ท้องถิ่นจะดำเนินการได้ ประกอบกับการประกาศเขตควบคุมมลพิษจะทำให้ท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการได้เฉพาะในเรื่องของการจัดทำแผนลดและขจัดมลพิษเท่านั้น หากจัดทำแผนในลักษณะอื่น ๆ นอกเหนือไปจากการลดและขจัดมลพิษอาจจะมีปัญหาในการได้รับเงินประมาณสนับสนุน ดังนั้น การประกาศเขตควบคุมมลพิษจึงไม่สามารถแก้ไขปัญหามลพิษได้ทั้งหมด ทั้งนี้เพราะต้องอาศัยปัจจัยหรือการดำเนินการในลักษณะอื่น ๆ ควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหามลพิษด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วรัฐจึงให้เหตุผลว่า บางพื้นที่จึงไม่จำเป็นต้องประกาศเขตควบคุมมลพิษ แม้จะมีปัญหามลพิษอยู่ก็ตาม เพราะการประกาศเขตควบคุมมลพิษไม่มีผลที่จะทำให้สภาพแวดล้อมในพื้นที่นั้น ๆ ดีขึ้น ประกอบกับการประกาศเขตควบคุมมลพิษอาจจะส่งผลต่อความรู้สึกของประชาชน เพราะต้องอยู่ในพื้นที่ควบคุมมลพิษหรือหากมีการประกาศให้พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเป็นเขตควบคุมมลพิษแล้ว หน่วยงานรัฐก็ไม่มั่นใจว่าจะยกเลิกการประกาศเป็นเขตควบคุมมลพิษได้หรือไม่ เพราะในพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติไม่ได้กำหนดบทบัญญัติในการยกเลิกเขตควบคุมมลพิษเอาไว้ นอกจากนี้แล้วประกาศเขตควบคุมมลพิษ ก็จะเป็นการเพิ่มภาระค่าใช้จ่ายให้กับประชาชน เช่น ประชาชนผู้ที่อยู่ในระบบบำบัดน้ำเสียรวม ซึ่งเดิมสามารถปล่อยน้ำเสียดังสู่แม่น้ำลำคลองได้อย่างเสรี ก็จะต้องมีหน้าที่นำน้ำเข้าสู่ระบบบำบัดน้ำเสียและเสียค่าบริการตามที่กำหนด เป็นต้น (คำพิพากษาศาลปกครองกลาง, 2553, หน้า 24)

2.1.3.3 การชี้ให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุดนั้นต้องเป็นการแก้ไขปัญหามาตรการ ประเด็นนี้เป็นความพยายามที่ของกลไกรัฐในการอธิบาย เพื่อให้เห็นว่า การแก้ไขปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดนั้น จะต้องดำเนินการแก้ไขในลักษณะของการทำงานแบบบูรณาการระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ที่มีส่วนได้เสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมไม่ว่าจะเป็นโรงงานอุตสาหกรรม การนิคมอุตสาหกรรม หน่วยงานของรัฐทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาคระดับประเทศ รวมถึงภาคประชาชนในพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อที่จะทำให้การป้องกันและแก้ไขปัญหามาตรการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งครอบคลุมสภาพปัญหาในทุก ๆ มิติ แต่

การประกาศเขตควบคุมมลพิษนั้นจะทำให้อำนาจหรือบทบาทหลักในการแก้ไขปัญหา ไปอยู่ที่เจ้าพนักงานท้องถิ่นในฐานะผู้กำหนดหรือจัดทำแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษ เพื่อแก้ไขปัญหาในพื้นที่เพียงฝ่ายเดียวเปรียบเสมือนการผลักภาระในการแก้ไขปัญหาไปที่ท้องถิ่น และภาคประชาชน ไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วม

2.1.3.4 การชี้ให้เห็นว่ากลไกของรัฐไม่ได้เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาหมอกพิษ ในทางตรงกันกลับดำเนินการแก้ไขปัญหาหมอกพิษอย่างเต็มที่ เช่น มีการแต่งตั้งคณะกรรมการศึกษาความสัมพันธ์ด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนกับปริมาณสารมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง การแต่งตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อแก้ปัญหาหมอกพิษและการพัฒนาพื้นที่จังหวัดระยอง การจัดทำแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง การพัฒนากำหนดแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนกับปริมาณสารพิษที่ปล่อยจากโรงงานอุตสาหกรรมใน 5 อำเภอของจังหวัดระยอง ทั้งนี้เพื่อเสนอแนะมาตรการและแนวทางการป้องกันแก้ไขปัญหาที่อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนจากปริมาณสารมลพิษ การกำหนดค่ามาตรฐานสารอินทรีย์ระเหยง่ายในบรรยากาศจำนวน 9 ชนิด การประกาศบังคับใช้ค่ามาตรฐานและการกำหนดค่าเฝ้าระวัง (Screening Level) สำหรับสารอินทรีย์ระเหยง่ายเพื่อเป็นเกณฑ์เบื้องต้นในการเฝ้าระวัง การดำเนินการติดตาม ตรวจสอบ กำกับ ดูแลการดำเนินการตามมาตรฐานด้านสิ่งแวดล้อม โดยการออกสำรวจโรงงานอุตสาหกรรมทั้งภายในและภายนอกนิคมอุตสาหกรรม เพื่อให้โรงงานอุตสาหกรรมที่มีการบริหารจัดการตามที่กฎหมายกำหนดไม่ครบถ้วนดำเนินการปรับปรุงแก้ไข เป็นต้น

นอกจากนี้การดำเนินการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผ่านมารัฐก็ให้ความสำคัญศักยภาพในการรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากการสร้างกลไกในการบริหารจัดการมลพิษรูปแบบใหม่ภายใต้หลักการ 80:20 (หลักการดังกล่าวถูกกล่าวอ้างว่าเป็นหลักการที่เข้มงวดกว่าการนำแบบจำลองทางคณิตศาสตร์ในการคาดการณ์วางแผนพัฒนาและใช้มาตรการในการแลกเปลี่ยนมลพิษหรือที่เรียกว่าหลักการ Emission Trading ที่ใช้ในต่างประเทศ) ซึ่งเป็นเงื่อนไขตามกฎหมายที่ว่าโรงงานอุตสาหกรรมใหม่จะปล่อยมลพิษสู่บรรยากาศเท่าใดจะต้องมีโรงงานอุตสาหกรรมที่เปิดอยู่ก่อนลดจำนวนมลพิษลงให้เท่ากับมลพิษของโรงงานอุตสาหกรรมใหม่ และโรงงานอุตสาหกรรมใหม่จะปล่อยมลพิษออกสู่บรรยากาศได้เพียงร้อยละ 80 นำไปใช้ประโยชน์ร้อยละ 20 ดังนั้น ผลที่จะเกิดขึ้นตามมา ก็คือ “โรงงานอุตสาหกรรมยิ่งมากมลพิษยิ่งลดลง” (คำพิพากษาศาลปกครองกลาง, 2553, หน้า 18) ซึ่งการดำเนินการที่ผ่านมากลไกรัฐได้รับความร่วมมือจากโรงงานอุตสาหกรรมเป็นอย่างดี ทำให้การแก้ไขปัญหาหมอกพิษได้ผลอย่างเป็น

ที่น่าพอใจ ดังนั้น การใช้มาตรการบังคับ เช่น การประกาศเขตควบคุมมลพิษอาจไม่ได้ผลเป็นที่น่าพอใจหรือไม่ได้รับความร่วมมือเช่นนี้

2.2 เครื่องข่ายชนชั้นกลางๆ กับการตอบโต้วาทกรรมของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร

หลังจากที่กลไกรัฐออกมารื้อถอนและให้ข้อมูลใหม่การพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้เครือข่ายชนชั้นกลางๆ ต้องออกมาปฏิบัติการตอบโต้ปฏิบัติการของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรผ่านการโต้แย้งในประเด็น ต่อไปนี้

2.2.1 การตอบโต้นิยามความเป็นมาตรฐานของคุณภาพอากาศ

ความเป็นมาตรฐานของคุณภาพอากาศ ถูกตอบโต้โดยข้อมูลของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ โดยพวกเขาได้แสดงให้เห็นว่าการที่กลไกรัฐกล่าวอ้างว่า คุณภาพอากาศโดยเฉพาะปริมาณก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์และก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์อยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน เป็นการกล่าวอ้างที่ไม่ถูกต้อง เพราะไม่ได้แสดงให้เห็นว่ามีวิธีการตรวจวัดคุณภาพอากาศอย่างไร ด้วยวิธีการไหน เนื่องจากการประเมินศักยภาพการรองรับมลพิษทางอากาศในพื้นที่มาบตาพุดด้วยแบบจำลองทางคณิตศาสตร์ เป็นวิธีการประเมินศักยภาพในการรองรับมลพิษทางอากาศบนพื้นฐานของข้อมูลการตรวจวัดคุณภาพอากาศ และอุตสาหกรรมวิชายังดำเนินการไม่แล้วเสร็จ ดังนั้น ข้อมูลที่กลไกรัฐนำมาแสดงจึงเป็นข้อมูลที่ได้มาจากวิธีการตรวจวัดอากาศในพื้นที่จริงเป็นหลัก ซึ่งวิธีการดังกล่าวไม่สามารถนำไปสู่ข้อสรุปที่แสดงให้เห็นว่าคุณภาพอากาศโดยเฉพาะปริมาณก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์และก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์อยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน เพราะผลการตรวจวัดคุณภาพอากาศในพื้นที่จริงมีข้อจำกัดในการตรวจสอบ อันเป็นผลจากสถานีตรวจวัดคุณภาพอากาศจริงในพื้นที่นั้นมีเพียง 13 สถานีเท่านั้น จึงไม่ครอบคลุมพื้นที่เทศบาลมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียงได้ ประกอบกับการจัดให้มีการประเมินศักยภาพการรองรับมลพิษทางอากาศในพื้นที่มาบตาพุดด้วยแบบจำลองทางคณิตศาสตร์ล่าช้า ทำให้กลไกรัฐไม่มีข้อมูลชัดเจนเกี่ยวกับปัญหามลพิษที่จะใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาอนุมัติหรืออนุญาตให้มีการขยายโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มเติมในพื้นที่มาบตาพุด ทำให้นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา ในพื้นที่มาบตาพุดเกิดโรงงานอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมาก (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 21)

รวมทั้งการวิพากษ์นิยามปัญหามลพิษของรัฐที่แสดงให้เห็นว่า “ต่ำกว่ามาตรฐาน” โดยเครือข่ายชนชั้นกลางๆ พยายามอธิบายว่า เป็นการนิยามที่มีช่องว่างในหลายมิติ คือ มิติแรก การกำหนดค่ามาตรฐานไม่ควรมองในมิติด้านสิ่งแวดล้อมอย่างเดียวในทางตรงกันข้ามจำเป็นต้องผนวกเอามิติด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ความเป็นไปได้ทางการลงทุนเวลาเข้าไปด้วย มิติที่สอง เป็นการชี้ให้เห็นถึงความเลียงโดยเฉพาะในเรื่องของผลกระทบสะสมที่เป็นผลจากการปล่อยมลพิษ

(ภายใต้คำกล่าวอ้างจากผู้ประกอบที่ว่าโรงงานอุตสาหกรรมปล่อยมลพิษตามค่ามาตรฐานหรือต่ำกว่ามาตรฐาน) โดยที่ผ่านมามีการประเมินผลกระทบสะสมจากการปล่อยมลพิษ ดังนั้น ข้อมูลที่กลไกรัฐมีอยู่จึงเป็นเพียงข้อมูลการปล่อยมลพิษของแต่ละโรงงานเท่านั้น ซึ่งผลกระทบสะสมเช่นนี้ ในความเป็นจริงอาจจะส่งต่อสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ ประเด็นทั้งสองนี้เป็นความเห็นของนักวิชาการในมูลนิธินโยบายสุขภาพและถูกถ่ายทอดออกสู่สาธารณะว่า

“...คำว่า “ต่ำกว่ามาตรฐาน” ยังมีช่องว่างหลายส่วน อันแรก การกำหนดค่ามาตรฐานตอนกำหนด ไม่ได้กำหนดจากด้านสิ่งแวดล้อมอย่างเดียวมีมุมด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ความเป็นไปได้ทางการลงทุนเวลา กระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจะกำหนดค่ามาตรฐานต้องส่งไปปรึกษากระทรวงอุตสาหกรรมด้วยว่า รับได้ไหม อันที่สอง เมื่อดูตามหลักการว่า เสี่ยงเท่านี้ มลพิษกระจายแบบนี้ กระจายตามอากาศ แต่ว่าคนรับไม่ได้รับตามการกระจายตามโมเดลเป็นความเสี่ยงตรง ๆ ของผู้รับ และตามโมเดลเขาไม่วัดละเอียดว่า ลมพัดไปทิศไหนกระจุกที่ไหน ผลกระทบสะสมเป็นอย่างไร เขาคิดแค่ค่ามาตรฐานคิดว่าปล่อยแล้วไม่เกิดเลย แต่ไม่มีการประเมินผลกระทบสะสม คุณปล่อยไป 5 ปี 10 ปี ตกลงมันไปสะสมที่ไหนบ้างเป็นอย่างไร ในทางวิชาการมีการวิจัยแล้ว แต่บ้านเราไม่ทำการศึกษา ไม่บังคับ เราเลยไม่มีข้อมูลผลกระทบสะสม เรามีแค่การปล่อยแบบนี้ ไปรันโมเดลว่าจะกระจายไป ไปจุดจุดที่กระจาย และไปเทียบค่ามาตรฐาน จึงมีช่องว่างตั้งแต่มีการปล่อยจากปล่อยจริงมีการกระจายแบบนั้นจริงไหม แต่จริง ๆ แค่นั้นไม่พอ มันไม่ได้กระจายแบบนั้น มันมีกระจุกด้วย และค่ามาตรฐานมันสูงไปไหม ถ้ามันกระจุกจริง มันไม่ได้เทียบกับค่ามาตรฐาน มันเทียบกับการสะสม 3 -4 ปี ในทางวิชาการค่ามาตรฐานไม่ได้ตอบค่าสะสม แต่ชาวบ้านรับค่าสะสม อย่างซัลเฟอร์ฯ กระจายมา เขาก็รับ VOCs มา ก็รับขยะอันตรายมา เขาก็รับ น้ำเสียมา เขาก็รับ คุณวิเคราะห์แยกทีละตัวว่า ต่ำกว่ามาตรฐาน แต่ชาวบ้านรับรวม แล้วสุขภาพเขาจะเป็นอย่างไร นี่คือประเด็นที่ชาวบ้านถึงร้องเรียน...” (ศุภกิจ นันทะวรการ, 2554)

ขณะเดียวกันเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ยังชี้ให้เห็นว่า การละเลยและความล่าช้าของหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบในการศึกษาการประเมินผลกระทบคุณภาพอากาศในบรรยากาศด้วยแบบจำลองทางคณิตศาสตร์และแนวทางการพิจารณาศักยภาพการรองรับมลพิษทางอากาศบริเวณพื้นที่มาบตาพุดนั้น เป็นผลมาจากการที่การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากผู้ประกอบการ โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ซึ่งผู้ประกอบการเหล่านี้เปรียบเสมือนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับการประเมินผลการรองรับมลพิษทางอากาศบริเวณพื้นที่มาบตาพุด เพราะวัตถุประสงค์ของการประเมินผลการรองรับมลพิษทางอากาศนั้นก็เป็นส่วนหนึ่ง ในข้อมูลรายงานผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการประเมินผลกระทบทาง

สิ่งแวดล้อมที่ผ่านมา จึงไม่ให้ความสำคัญและไม่มีเครื่องมือ เพื่อการวิเคราะห์ศักยภาพในการรองรับมลพิษในพื้นที่ ในทางตรงกันข้ามกลับกลายเป็นการประเมินรายโครงการ ทำให้ที่ผ่านมามีการขยายโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ภายใต้อ้างความไม่ชัดเจนของข้อมูลปัญหามลพิษในพื้นที่ (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 22)

นอกจากนี้พวกเขาก็ยังแสดงให้เห็นถึงความย้อนแย้ง (Paradox) ในทัศนะต่อการแก้ไขปัญหาของกลไกรัฐ ที่เคยแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุด เอาไว้ว่า “ในการประเมินศักยภาพการรองรับมลพิษทางอากาศในพื้นที่มาบตาพุด ด้วยแบบจำลองทางคณิตศาสตร์บนพื้นฐานของข้อมูลการตรวจวัดคุณภาพอากาศ และข้อมูลอุตุนิยมวิทยาในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2545 และจำนวนปล่องระบายมวลสารรวม 267 ปล่อง จากโรงงานอุตสาหกรรมทั้งสิ้น 64 โรงงาน พบว่า หากแหล่งกำเนิดทุกแหล่งในพื้นที่มาบตาพุดระบายมวลสารทางอากาศออกตามอัตราสูงสุดตามค่าที่ได้รับอนุญาตให้ระบายได้ตามรายงานการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA) จะทำให้ค่าก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์และก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ในบรรยากาศมีโอกาสสูงเกินกว่าค่ามาตรฐานในบริเวณกว้าง ดังนั้น หากการโรงงานอุตสาหกรรมเปิดดำเนินการครบทุกแห่ง จะทำให้ในโอกาสที่คุณภาพอากาศในพื้นที่มาบตาพุด โดยเฉพาะปริมาณก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์และก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์มีปริมาณสูงเกินกว่าที่มาตรฐานกำหนด แต่ในการตรวจวัดคุณภาพอากาศจริงในพื้นที่ในระหว่างปี พ.ศ. 2550-2551 กลไกรัฐกลับชี้ให้เห็นว่า ยังคงอยู่ในระดับมาตรฐาน” (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 21-22)

อย่างไรก็ดีแต่ประเด็นและข้อสงสัยที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ นำมาแสดงรวมถึงตอบโต้ข้อมูลของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรก็ถูกโต้แย้งอีกครั้งจากกลไกรัฐผ่านการชี้ให้เห็นว่า

2.2.1.1 การโต้แย้งกรณีวิธีการตรวจวัดคุณภาพอากาศ เมื่อวาทกรรมถูกต้องด้านจากเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ภายใต้อ้างถามที่ว่า “กลไกรัฐใช้วิธีการตรวจวัดคุณภาพอากาศอย่างไรหรือด้วยวิธีการไหน” ทำให้กลไกรัฐออกมาอธิบายการตรวจวัดคุณภาพอากาศในบรรยากาศของประเทศไทยว่า เป็นการตรวจวัดประเภทของสารมลพิษทางอากาศ โดยใช้วิธีตรวจวัดตามที่กำหนดในการประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2538 ซึ่งออกตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เรื่อง กำหนดมาตรฐานคุณภาพอากาศในบรรยากาศโดยทั่วไป ดังต่อไปนี้ (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 28)

1. ค่าเฉลี่ยของก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซด์ในเวลา 1 ชั่วโมง จะต้องไม่เกิน 30 ส่วนในล้านส่วน (ppm) หรือ ไม่เกิน 34.2 มิลลิกรัมต่อลูกบาศก์เมตร และในเวลา 8 ชั่วโมง จะต้องไม่เกิน 9 ส่วนในล้านหรือไม่เกิน 10.26 มิลลิกรัมต่อลูกบาศก์เมตร
2. ค่าเฉลี่ยของก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ในเวลา 1 ชั่วโมง จะต้องไม่เกิน 0.17 ส่วนในล้านหรือไม่เกิน 0.32 มิลลิกรัมต่อลูกบาศก์เมตร
3. ค่าเฉลี่ยของก๊าซโอโซนในเวลา 1 ชั่วโมง จะต้องไม่เกิน 0.10 ส่วนในล้านส่วนหรือไม่เกิน 0.20 มิลลิกรัมต่อลูกบาศก์เมตร
4. ค่าเฉลี่ยก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ในเวลา 24 ชั่วโมง จะต้องไม่เกิน 0.12 ส่วนในล้านส่วนหรือไม่เกิน 0.30 มิลลิกรัมต่อลูกบาศก์เมตร และค่ามัชฌิมเรขาคณิต (Geometric Mean) ในเวลา 1 ปีจะต้องไม่เกิน 0.04 ส่วนในล้านส่วนหรือไม่เกิน 0.10 มิลลิกรัมต่อลูกบาศก์เมตร
5. ค่าเฉลี่ยของตะกั่วในเวลา 1 เดือน จะต้องไม่เกิน 1.5 ไมโครกรัมต่อลูกบาศก์เมตร
6. ค่าเฉลี่ยของฝุ่นขนาดไม่เกิน 10 ไมครอนในเวลา 24 ชั่วโมง จะต้องไม่เกิน 0.12 มิลลิกรัมต่อลูกบาศก์เมตร และค่ามัชฌิมเรขาคณิตของสารดังกล่าวในเวลา 1 ปี จะต้องไม่เกิน 0.15 มิลลิกรัมต่อลูกบาศก์เมตร
7. ค่าเฉลี่ยฝุ่นละอองรวมหรือฝุ่นละอองขนาดไม่เกิน 100 ไมครอนในเวลา 24 ชั่วโมง จะต้องไม่เกิน 0.33 มิลลิกรัมต่อลูกบาศก์เมตร และค่ามัชฌิมเรขาคณิตของสารดังกล่าวในเวลา 1 ปี จะต้องไม่เกิน 0.10 มิลลิกรัมต่อลูกบาศก์เมตร

2.2.1.2 การโต้แย้งกรณีสถานีตรวจวัดคุณภาพอากาศ ที่ถูกโต้แย้งว่าสถานีตรวจวัดคุณภาพอากาศของกรมควบคุมมลพิษที่เพียง 13 แห่ง ซึ่งไม่ครอบคลุมพื้นที่เทศบาล มาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง โดยกรมควบคุมมลพิษได้ออกมาอธิบายว่า การติดตั้งสถานีตรวจวัดคุณภาพอากาศนั้น มีหลักการในการติดตั้ง คือ เลือกจุดที่เป็นตัวแทนคุณภาพอากาศของพื้นที่ โดยมีหลักเกณฑ์ทางวิชาการประกอบการพิจารณา เช่น ทิศทางลม ระยะห่างจากถนน เป็นต้น นอกจากนี้ การติดตั้งยังติดตั้งในพื้นที่ที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบไม่ว่าจะเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกับแหล่งกำเนิดที่สำคัญ ซึ่งการติดตั้งสถานีตรวจวัดคุณภาพอากาศของกรมควบคุมมลพิษหรือ การติดตั้งของการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยหรือสถานีของผู้ประกอบการ จะเป็นการเลือกจุดติดตั้งโดยอ้างอิงจากหลักเกณฑ์ทางวิชาการ ทำให้การตรวจวัดคุณภาพอากาศจึงไม่จำเป็นต้องทำในทุกจุดของพื้นที่ ทั้งนี้เพราะการดำเนินการเช่นนั้นจะทำให้ต้องใช้กำลังคน งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ และระยะเวลายาวนาน ดังนั้น ข้อมูลที่ถูกนำมาแสดงจึงเป็นข้อมูลที่ถูกต้องตามหลัก

วิชาการและสามารถให้ข้อสรุปเกี่ยวกับคุณภาพอากาศในพื้นที่มาบตาพุดได้ (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 29)

2.2.1.3 การโต้แย้งกรณีการพิจารณาศักยภาพการรองรับมลพิษทางอากาศ โดยกลไกรัฐพยายามที่จะอธิบายเพื่อให้เห็นภาพว่า การประเมินศักยภาพการรองรับมลพิษเป็นเรื่องใหม่สำหรับประเทศไทย ทำให้วิธีการประเมินดังกล่าว มีข้อจำกัดด้านเทคโนโลยี บุคลากร งบประมาณและองค์ความรู้ โดยที่ผ่านมามหาวิทยาลัยที่เกี่ยวข้องก็พยายามดำเนินการเรื่องนี้มาโดยตลอด ทั้งในรูปของการสนับสนุนงบประมาณ การว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษา การแต่งตั้งคณะทำงานกำกับดูแลบริษัทที่ปรึกษาสิ่งแวดล้อม และศึกษาปัญหามลภาวะทางอากาศ ซึ่งเริ่มประเมินศักยภาพการรองรับมลพิษมาตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2547 รวมถึงการปรับปรุงข้อมูลนำเข้าและตัวแปรนำเข้าอื่น ๆ เพื่อให้แบบจำลองทางคณิตศาสตร์มีความถูกต้องเชื่อถือได้ โดยเฉพาะข้อมูลทางด้านอุตุนิยมวิทยา ซึ่งได้ติดตั้งอุปกรณ์ตรวจวัดอุตุนิยมวิทยาระดับชั้นบน ทั้งนี้เพื่อให้การประเมินศักยภาพการรองรับมลพิษมีความแม่นยำและน่าเชื่อถือยังได้ขอรับความช่วยเหลือไปยังองค์การพิทักษ์สิ่งแวดล้อมแห่งประเทศสหรัฐอเมริกา (US-EPA) เพื่อให้ส่งผู้เชี่ยวชาญมาให้คำแนะนำ อย่างไรก็ตามแต่การดำเนินงานที่ผ่านมายังพบว่า แบบจำลองมีความคลาดเคลื่อนจากการตรวจวัดจริงในระดับที่ยังไม่ได้รับการยอมรับทางวิชาการ

2.2.2 การตอบโต้ในกรณีไม่ประกาศเขตควบคุมมลพิษ

ประเด็นที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ ใช้ในการเคลื่อนไหว เพื่อลดทอนวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร ก็คือ (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 24-26)

2.2.2.1 การโต้แย้งความเชื่อมโยงของปัญหาสุขภาพกับการประกาศเขตควบคุมมลพิษ โดยเครือข่ายชนชั้นกลางๆ พยายามชี้ให้เห็นว่า เงื่อนไขในการประกาศเขตควบคุมมลพิษจะต้องเป็นไปตามมาตรา 59 ของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ที่ระบุไว้ว่า

“ในกรณีที่ปรากฏว่าท้องที่ใดมีปัญหามลพิษซึ่งมีแนวโน้มที่จะร้ายแรงถึงขนาดเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนหรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบเสียหายต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา กำหนดให้ท้องที่นั้นเป็นเขตควบคุมมลพิษ เพื่อดำเนินการควบคุมลดและขจัดมลพิษได้” (พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2535)

ประเด็นดังกล่าวนี้เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ตีความว่า มาตรการดังกล่าวไม่ได้ระบุถึงความเชื่อมโยงของปัญหาสุขภาพกับมลพิษว่า เป็นองค์ประกอบหรือเงื่อนไขในการประกาศเขตควบคุมมลพิษแต่อย่างใด (ตามที่มีการกล่าวอ้างว่า ไม่มีความชัดเจนเกี่ยวกับความเชื่อมโยงของปัญหาสุขภาพกับมลพิษ) ขณะเดียวกันเป้าหมายของมาตรา 59 ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ คือ การป้องกันไม่ให้เกิดปัญหามลพิษที่จะส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยและสิ่งแวดล้อมอย่างร้ายแรง ทั้งนี้เพราะหากปล่อยให้เกิดปัญหามลพิษย่อมส่งผลกระทบต่อประชาชนและสิ่งแวดล้อมในวงกว้าง ประกอบกับหากเกิดปัญหาขึ้นมาแล้วย่อมทำให้ยากที่จะเยียวยาแก้ไขให้กลับไปเป็นดังเดิมได้ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจึงไม่จำเป็นต้องรอให้เกิดมลพิษหรือมีปัญหามลพิษที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยหรือสิ่งแวดล้อมก่อนแล้วจึงประกาศเขตควบคุมมลพิษ นอกจากนี้เนื้อหาในมาตรา 59 ก็ระบุในลักษณะเพียงคำว่า “มีแนวโน้มที่จะร้ายแรงถึงขนาดเป็นอันตราย” ก็เป็นเงื่อนไขที่สามารถประกาศเป็นเขตควบคุมมลพิษได้ และที่ผ่านมามีการประกาศเขตควบคุมมลพิษของหน่วยงานรัฐก็ไม่มีเงื่อนไขในเรื่องของความเชื่อมโยงระหว่างมลพิษกับสุขภาพเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาประกาศเขตควบคุมมลพิษอย่างใด เช่น กรณีการประกาศให้จังหวัดสมุทรปราการเป็นเขตควบคุมมลพิษ ก็ระบุแต่เพียงว่า

“ด้วยปรากฏปัญหามลพิษในท้องที่เขตจังหวัดสมุทรปราการ ไม่ว่าจะเป็
ปัญหามลพิษจากน้ำเสีย ปัญหามลพิษจากการอากาศเสีย ปัญหามลพิษจากของเสีย และปัญหา
มลพิษอื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมในจังหวัดสมุทรปราการเป็นอย่างมาก และมีแนวโน้มที่จะร้ายแรงถึงขนาดเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนต่อไป
ในอนาคต” (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 26)

นอกจากนี้ยังอ้างอิงถึงประกาศเขตควบคุมมลพิษในอีกหลายพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่จังหวัดปทุมธานี จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดนครปฐม หรือท้องที่เขตตำบลหน้าพระลาน อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี ที่มีการระบุเหตุผลในการประกาศเขตควบคุมมลพิษในลักษณะเดียวกันกับจังหวัดสมุทรปราการ คือ ไม่ได้อ้างอิงถึงความเชื่อมโยงระหว่างปัญหาสุขภาพกับมลพิษว่า เป็นเงื่อนไขในการประกาศเขตควบคุมมลพิษ ขณะเดียวกันเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ก็พยายามรื้อถอนประเด็นการประกาศเขตควบคุมมลพิษจะทำให้อำนาจในการแก้ไขปัญหาตกไปอยู่ที่ท้องถิ่น ซึ่งเปรียบเสมือนการปิดกั้นโอกาสในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของหน่วยงานอื่น ๆ ดังถ้อยคำที่ผู้รับมอบอำนาจจากผู้ฟ้องคดีการประกาศเขตควบคุมมลพิษแถลงต่อศาลว่า

“การประกาศเขตควบคุมมลพิษก่อนหน้าในพื้นที 13 แห่ง มิได้ศึกษาเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่ชัดเจนแน่นอนเกี่ยวกับปัญหามลพิษ เพียงแต่มีแนวโน้มที่จะมีปัญหาดังกล่าว ผู้ถูกฟ้องคดี (คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม: ผู้วิจัย) ก็ประกาศเป็นเขตควบคุมมลพิษแล้ว และเมื่อได้ประกาศเขตควบคุมมลพิษก็ได้เป็นการขัดขวางการดำเนินงานของหน่วยงานรัฐต่าง ๆ ที่จะเข้ามา มีบทบาทในการแก้ไขปัญหามลพิษ ดังนั้น การประกาศเขตควบคุมมลพิษจึงเป็นการสนับสนุนการดำเนินของภาครัฐ มิได้เป็นอุปสรรคขัดขวางแต่อย่างใด” (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552)

2.2.2.2 การชี้ให้เห็นว่าแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษกับการประกาศเขตควบคุมมลพิษนั้นมีความแตกต่างกัน รวมทั้งการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษก็ไม่ประสบความสำเร็จ โดยเครือข่ายชนชั้นกลางฯ พยายามชี้ให้เห็นว่า การประกาศเขตควบคุมมลพิษจะทำให้เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องกับการลดและขจัดมลพิษมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายที่จะดำเนินการพิเศษกว่าพื้นที่ทั่วไป และที่ผ่านมาแม้กลไกรัฐจะมีการจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อลดและขจัดมลพิษในจังหวัดระยอง แต่ก็มิได้ดำเนินการตามแผนปฏิบัติการฯ รวมทั้งไม่มีความคืบหน้าในการแก้ไขปัญหามลพิษแต่อย่างใด ดังจะเห็นได้จากการที่กลไกรัฐไม่เคยชี้แจงการแก้ไขปัญหามลพิษว่าอยู่ในขั้นตอนใดหรือมีความคืบหน้าเป็นเช่นใดบ้าง รวมทั้งไม่เคยมีการนำเสนอหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการฯ ขณะเดียวกันมาตรการแก้ไขปัญหามลพิษที่กลไกรัฐได้ขอความร่วมมือกับโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่มาบตาพุดก็ได้รับความร่วมมือไม่มากจากโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้การแก้ไขปัญหามลพิษเป็นไปอย่างล่าช้าและไร้ประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงเห็นว่า จำเป็นต้องใช้เครื่องมือทางกฎหมายที่สามารถดำเนินการเพื่อคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ โดยการประกาศให้พื้นที่เทศบาลเมืองมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียงเป็นเขตควบคุมมลพิษ หลังจากนั้นให้ใช้มาตรการบังคับควบคุมคู่ไปกับการขอความร่วมมือเพื่อให้สามารถลดและขจัดมลพิษได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

นอกจากการนี้เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ยังอาศัยการใช้วาทกรรมของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรทำลายวาทกรรมของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร โดยการอ้างอิงคำพูดของกลไกรัฐที่ว่า “หากการดำเนินการตามแผนลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง พ.ศ. 2550-2554 ไม่ประสบความสำเร็จก็จะพิจารณาประกาศให้พื้นที่มาบตาพุดเป็นเขตควบคุมมลพิษต่อไป” จากข้อความทำให้เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ตีความว่า มาตรการแก้ไขปัญหามลพิษ โดยการประกาศให้เป็นเขตควบคุมมลพิษเป็นมาตรการที่มีประสิทธิภาพมากกว่าแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง และกล่าวอ้าง (คำพูด) เช่นนี้ก็ขัดแย้งกับสิ่งที่กลไกรัฐเคยกล่าวไว้

ว่า “ดำเนินตามแผนปฏิบัติการฯ เป็นการเลือกใช้วิธีการแก้ไขปัญหามลพิษที่จะให้ผลอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ” (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552, หน้า 26-27)

3. การต่อสู้ในประเด็นการก่อสร้างโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาอุตสาหกรรม 76 โครงการที่จะดำเนินการในพื้นที่มาบตาพุด

ภาพการปะทะกันของวาทกรรมของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรและวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ยังเกิดขึ้นในเห็นชัดเจนอีกครั้งในกรณีพิพาทเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ของรัฐกระทำการโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายและละเลยต่อหน้าที่ตามกฎหมายกำหนดให้ต้องปฏิบัติหรือปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวล่าช้าเกินสมควรหรือที่ผู้คนในสังคมรู้จักกันในนามของ “กรณีการขอให้ศาลระงับการก่อสร้าง โครงการหรือกิจกรรม 76 โครงการ” (ดูรายละเอียดในส่วนนี้ได้จากบทที่ 5 ในหัวข้อวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้าน (มาบตาพุด) ที่เป็นพันธมิตร)

กล่าวได้ว่าการต่อสู้ทางวาทกรรมในกรณีขอให้ศาลระงับการก่อสร้าง โครงการหรือกิจกรรม 76 โครงการครั้งนี้ กลุ่มทุนที่เป็นผู้ประกอบการในพื้นที่เริ่มมีบทบาทเด่นชัดมากขึ้นในสนามของการต่อสู้ทางวาทกรรม ภาพการต่อสู้ในกรณีนี้สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

3.1 ประเด็นที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ชี้ให้เห็นเพื่อขอให้ศาลมีคำสั่งคุ้มครองเพื่อบรรเทาทุกข์ชั่วคราว มีดังต่อไปนี้ (คำสั่งศาลปกครองกลาง, 2553; คำพิพากษาศาลปกครองกลาง, 2553; คำสั่งศาลปกครองสูงสุด, 2552)

3.1.1 การอ้างอิงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 67 วรรคสอง ที่กำหนดให้การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ จะกระทำมิได้เว้นแต่จะได้รับการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชนและจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและหรือด้านสุขภาพให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว การดำเนินงานตามรัฐธรรมนูญในมาตรา 67 วรรคสองนี้เป็นอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานรัฐ/เจ้าหน้าที่รัฐ (ประกอบด้วยคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงาน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย) ที่จะต้องดำเนินการตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ แต่ที่

ผ่านมาหน่วยงานรัฐ/เจ้าหน้าที่รัฐเหล่านี้กลับไม่ได้ดำเนินการใด ๆ ในทางตรงกันข้ามกลับให้ความเห็นชอบ อนุมัติ อนุญาตให้มีการดำเนินโครงการหรือกิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพในพื้นที่จังหวัดระยองอย่างต่อเนื่อง โดยไม่ให้ความสำคัญกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ รวมทั้งไม่สนใจการมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่รวมตัวคัดค้านไม่ยอมรับหรือไม่เห็นด้วยกับการดำเนินการดังกล่าว

3.1.2 การชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดปัญหามลพิษและสร้างความเสียหายในหลายมิติ ทั้งความเสียหายที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มลพิษทางน้ำและน้ำใต้ดิน มลพิษทางอากาศ มลพิษทางเสียง ชายฝั่งทะเลถูกกัดเซาะ ป่าชายเลนถูกทำลาย และก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่ กระทั่งประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงที่ได้รับมลพิษหลายรายต้องล้มป่วยและเสียชีวิตด้วยโรกระบบทางเดินหายใจและโรคอื่น ๆ แต่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา กลไกรัฐที่เกี่ยวข้องกลับไม่มีความจริงจังในการแก้ไขปัญหา จนกลายเป็นเหตุให้ศาลปกครองระยองมีคำพิพากษาให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติประกาศเขตควบคุมมลพิษ เพื่อดำเนินการควบคุม ลดและขจัดมลพิษในพื้นที่เทศบาลเมืองมาบตาพุดและใกล้เคียง ซึ่งคำพิพากษานี้เปรียบเสมือนการยืนยันให้เห็นว่า มีปัญหามลพิษที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและมีแนวโน้มที่จะร้ายแรงถึงขนาดเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของชาวบ้านในพื้นที่

3.1.3 การชี้ให้เห็นว่าโรงงานอุตสาหกรรมไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขการแก้ไขปัญหา มลพิษ โดยการยกตัวปรากฏการณ์การลักลอบทิ้งขยะพิษอุตสาหกรรม ปัญหามลพิษและผลกระทบที่ชาวบ้านในพื้นที่ได้รับ เช่น

1. วันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2551 ที่มีการลักลอบนำกากอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นสารพิษประเภทหมดยและกากตะกอนโลหะไปฝังกลบในพื้นที่เกษตรกรรมบริเวณตำบลมาบตาพุดและปลูกลูกพีชปิดทับเพื่อปิดบังอำพราง

2. วันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2551 เกิดแก๊สรั่วจากโรงงานพีทีฟิโนนในเครือบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ทำให้ต้องนำตัวผู้ที่สูดดมสารตั้งต้นที่ฟิโนนที่รั่วส่งโรงพยาบาลจำนวน 112 ราย และมีผู้ป่วยที่มีอาการสาหัสจำนวน 33 ราย

3. วันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2551 เกิดแก๊สรั่วรอบโรงไฟฟ้าถ่านหินไออาร์พีซี ฟุ้งกระจายทำให้เกิดความเสียหายกับต้นไม้ที่อยู่รอบบริเวณโรงงาน โดยใบไม้มีสภาพแห้งเกรียมสร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบโรงงาน

4. วันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2551 เกิดกลุ่มควันสีขาวปกคลุมหมู่บ้านหนองแพบ ในเทศบาลเมืองมาบตาพุด ทำให้ประชาชนและเด็กนักเรียนแสบตา แสบจมูกและได้รับความเดือดร้อนจากกลิ่นเหม็นของสารเคมี

5. วันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2552 ชาวบ้านพบรถกระบะนำถุงดำไปทิ้งบริเวณพงหญ้า ในเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุด โดยสารที่พบเป็นสารสีดำนี้อาจมีลักษณะเป็นก้อนมีกลิ่นเหม็น

6. วันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2552 เกิดกลิ่นเหม็นที่มีสาเหตุจากบ่อบำบัดน้ำเสีย จำนวน 7 บ่อ ของบริษัท สยามเอทานอล เอ็กซ์พอร์ต จำกัด

ปรากฏการณ์ที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ นำมาแสดงนี้ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่าปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นในอดีตต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันยังไม่ได้รับการแก้ไขให้ดีขึ้น ดังนั้น หากปล่อยให้มิ โรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้นย่อมทำให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อชุมชนและชาวบ้านทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพอนามัย

3.2 การโต้แย้งของกลไกรัฐเพื่อไม่ให้ศาลมีคำสั่งคุ้มครองเพื่อบรรเทาทุกชั่วคราว การโต้แย้งของกลไกรัฐแบ่งเป็นประเด็นที่สำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้ (คำพิพากษาศาลปกครองระยอง, 2552; คำพิพากษาศาลปกครองกลาง, 2553)

3.2.1 การลดทอนพลังอำนาจของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ โดยการอ้างอิงให้เห็นว่า ชาวบ้านที่ดำเนินการเรื่องนี้ไม่ใช่คนส่วนใหญ่ในพื้นที่มาบตาพุด ประกอบกับไม่มีความเป็นชุมชน เพราะเป็นเพียงชาวบ้านที่กระจายตัวพักอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลมาบตาพุด (กลุ่มชาวบ้านที่ยื่นฟ้องศาลปกครองครั้งมีจำนวน 41 คน เช่น นายสุทธิ อัจฉาศัย นายเจริญ เดชคุ้ม นายน้อย ใจตั้ง นายสวัสดิ์ สูดเสนาะ นายวิวัฒน์ มรททรัพย์ทอง เป็นต้น) และชาวบ้านกลุ่มนี้ก็ไม่ได้เป็นผู้นำชุมชน และไม่ใช่ว่าผู้รับมอบอำนาจจากชุมชน รวมทั้งชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาบตาพุดกลุ่มนี้ก็ถูกต่อต้านจากคนในชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้น ชาวบ้านกลุ่มนี้จึงไม่มีสิทธิฟ้องคดี โดยอ้างสิทธิความเป็นชุมชน (เพราะชุมชนในความหมายที่รัฐกล่าวอ้าง เป็นการนิยามชุมชนตามพระราชสาส์นองค์การชุมชน พ.ศ. 2551 ที่ว่าชุมชนเป็นกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกัน โดยมีผลประโยชน์และวัตถุประสงค์ร่วมกัน เพื่อช่วยเหลือหรือสนับสนุนกัน หรือทำกิจกรรมอันชอบด้วยกฎหมายและศีลธรรมร่วมกันหรือดำเนินการอื่นอันเป็นประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมีระบบการบริหารจัดการและแสดงเจตนาแทนกลุ่มได้) ขณะที่แกนนำชาวบ้านที่ออกมาเคลื่อนไหว (นายสุทธิ อัจฉาศัย) ก็ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ ดังนั้นจึงไม่ได้รับผลกระทบใด ๆ จากปัญหามลพิษ และไม่ได้รับมอบอำนาจจากชุมชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ เมื่อเป็นเช่นแล้ว จึงไม่มีสิทธิในการฟ้องคดี ที่เป็นเช่นนั้นเพราะรัฐธรรมนูญไม่มีเจตนารมณ์ให้ผู้ใดกล่าว

อ้างว่า ตนเองเป็นตัวแทนหรือเป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายจากชุมชน โดยไม่มีหลักเกณฑ์ในการกำหนด ความหมายและขอบเขตของชุมชนเอาไว้

เช่นเดียวกันกับองค์กรรวมฟ็องศาลปกครองกับชาวบ้านในครั้งนี้ (สมาคมต่อต้าน โลกไร้ร้อนและสมาคมสมัชชาองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ) ก็ไม่มีสิทธิฟ้องคดี เพราะการฟ้องร้องคดีเป็นการเรียกร้องสิทธิในการมีส่วนร่วม ของชุมชน แต่องค์กรเหล่านี้เป็นองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมที่แม้จะมีวัตถุประสงค์ในการ ดำเนินคดีด้านสิ่งแวดล้อมแทนประชาชน แต่สิทธิตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 67 เป็นสิทธิของชุมชนและที่ผ่านมาก็ไม่มีหลักฐานปรากฏว่า องค์กรเหล่านี้ได้รับ มอบหมายหรือแต่งตั้งจากชุมชนใดชุมชนหนึ่ง

3.2.2 การชี้ให้เห็นว่าพื้นที่มาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียงไม่มีปัญหามลพิษที่ส่งผล กระทบต่อสุขภาพของประชาชน โดยการอ้างอิงข้อมูลจากกรมควบคุมมลพิษที่แสดงให้เห็นว่า ปัญหามลพิษในพื้นที่เทศบาลมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียงนั้น โดยรวมอยู่ในสภาพปกติ ไม่ได้ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและ สุขภาพ ดังเช่น (ข้อมูลปี พ.ศ. 2551)

3.2.2.1 มลพิษทางอากาศ ที่สามารถปรับลดปริมาณการระบายสารประกอบ อินทรีย์ระเหยง่าย (VOCs) กระทบอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานตามที่กฎหมายกำหนด รวมถึงการปรับ สารซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (SO₂) และสารไนโตรเจนออกไซด์ (NO_x) ลงอีกร้อยละ 20 ทำให้ไม่อยู่ใน ภาวะที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่

3.2.2.2 มลพิษทางน้ำ คุณภาพน้ำทะเลชายฝั่งมีแนวโน้มดีขึ้น ส่วนคุณภาพน้ำ ในคลองสาธารณะมีคุณภาพน้ำมาตรฐาน ขณะที่คุณภาพน้ำใต้ดิน (น้ำบ่อตื้นและน้ำบาดาล) แม้จะมี สารหนู เหล็ก สังกะสี และแมงกานีสปนอยู่ แต่แร่ธาตุเหล่านี้ก็เป็นแร่ธาตุที่พบมากในดินและ ปนเปื้อนน้ำใต้ดินซึ่งพบโดยทั่วไปตามสภาพปกติของประเทศไทย

3.2.2.3 การตรวจสารปนเปื้อนในอาหารทะเล ในดินและน้ำ (ของกระทรวง สาธารณสุข) พบว่า มีการปนเปื้อนของโลหะหนัก สารรังสีและสารอินทรีย์ระเหยง่ายในระดับที่ ไม่เกินมาตรฐานความปลอดภัย ส่วนอัตราความเจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็งของผู้ป่วยที่โรงพยาบาล มาบตาพุดก็มีอัตราน้อยกว่าระดับประเทศและจังหวัด ยกเว้นในบางช่วง เช่น ปี พ.ศ. 2551 ที่ ประชาชนมีแนวโน้มในการเจ็บป่วยด้วยโรคผิวหนังเพิ่มขึ้น แต่ก็ไม่มีหลักฐานบ่งชี้ว่าเป็นโรค ผิวหนังที่เกิดจากการรับสารมลพิษ ขณะที่โรคความผิดปกติโดยกำเนิด พบว่าอัตราผู้ป่วยใน โรงพยาบาลมาบตาพุดก็น้อยกว่าระดับจังหวัดและระดับประเทศ อย่างไรก็ตามจากข้อมูลอัตรา ความเจ็บป่วยด้วยโรคที่อาจจะสัมพันธ์กับมลพิษเช่นนี้ ก็ไม่สามารถจำแนกได้อย่างชัดเจนว่า

มีสาเหตุมาจากปัญหามลพิษ ทั้งนี้เพราะโรคต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโรคระบบทางเดินหายใจ ความผิดปกติโดยกำเนิดในระดับประเทศก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเช่นกัน ประกอบกับการที่ระบบสาธารณสุขที่มีการพัฒนามากขึ้น กระทั่งมีการเพิ่มขึ้นของบุคลากรทางการแพทย์และสิ่งอำนวยความสะดวกในการวินิจฉัยและการรักษาทำให้มีการตรวจพบโรคในลักษณะต่าง ๆ ในอัตราที่สูงขึ้น

3.2.3 การชี้ให้เห็นว่าที่ผ่านมาภาครัฐได้ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหามลพิษมาโดยตลอด ดังเช่น คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้ออกมาให้ข้อมูล เพื่อทำให้เห็นว่า ไม่ได้ละเลยหรือเพิกเฉยต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มาบตาพุด โดยการแสดงชี้ให้เห็นว่า ระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2549 ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2552 ได้มีการประชุมเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มาบตาพุดถึง 13 ครั้ง และมีการแต่งตั้งคณะกรรมการหลายชุดเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น การมอบหมายให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ไปศึกษาความเป็นไปได้ในการพิจารณาประกาศให้พื้นที่มาบตาพุดเป็นเขตควบคุมมลพิษ การแต่งตั้งคณะอนุกรรมการเฉพาะกิจแก้ไขปัญหามลพิษและกำหนดการพัฒนาในพื้นที่จังหวัดระยอง โดยมีหน้าที่สำคัญ คือ การจัดทำแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษทั้งระบบ (ต่อมาคณะกรรมการชุดนี้ได้เห็นชอบแผนปฏิบัติการลดและขจัดในมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง พ.ศ. 2550-2554) การออกประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมเพื่อนำเอาพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มาใช้ในการแก้ไขปัญหา เป็นต้น อย่างไรก็ตามการแก้ไขปัญหามลพิษไม่สามารถที่จะดำเนินการได้ทันทีทันใด และต้องดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไปและต้องทำความเข้าใจด้วยความรอบคอบเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายในภาพรวม ภายหลังจากการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการลดและขจัดในมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยองเป็นเวลา 2 ปีก็พบว่า ระดับมลพิษมีแนวโน้มลดลงทั้งก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ระหว่างปี พ.ศ. 2551 ถึงปี พ.ศ. 2552 มีปริมาณลดลงร้อยละ 26 ก๊าซออกไซด์ของไนโตรเจนที่มีอัตราลดลงร้อยละ 11.8 ส่วนสารอินทรีย์ระเหยง่ายไม่ว่าจะเป็นเบนซีน บิวทาไดอินหรือไดคอรโออีเทนก็ลดลง หรือการลดปริมาณการระบายน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรมได้ 700,000 ลูกบาศก์เมตรต่อปี มีระบบการจัดการเพื่อแก้ปัญหามลพิษของเสียจากอุตสาหกรรมและขยะมูลฝอยจากชุมชน กากของเสียอุตสาหกรรมได้รับการจัดการอย่างถูกต้องร้อยละ 100 เป็นต้น นอกจากนี้การจัดทำรายงานผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมยังอาศัยหลักการป้องกันไว้ล่วงหน้า ซึ่งเป็นการใช้หลักวิชาการคาดการณ์ผลกระทบต่อทั้งด้านบวกและด้านลบของโครงการที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมทุก ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นด้านทรัพยากรชีวภาพคุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์และคุณภาพชีวิต

3.2.4 การชี้ให้เห็นว่าโครงการทั้ง 76 โครงการมิได้ก่อหรือเพิ่มพูนมลพิษในพื้นที่ ทั้งนี้เพราะในการวิเคราะห์ผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมได้มีการนำเอาหลักการที่ว่าโครงการที่จะตั้งใหม่หรือขยายการผลิตต้องแสดงให้เห็นว่า จะไม่มีการก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพอากาศในชั้นบรรยากาศ กล่าวคือ โครงการจะต้องไม่ทำให้ยอดรวมของการระบายมลพิษในพื้นที่มาบตาพุดมีค่าเพิ่มขึ้น ตามหลักการ 80:20 อันทำให้ “โรงงานยิ่งมากมลพิษยิ่งลดลง” ดังรายละเอียดที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วข้างต้น (ในจำนวน 76 โครงการ/กิจกรรมนี้รัฐกล่าวเป็นโครงการที่ใช้หลักการโรงงานยิ่งมากขึ้นมลพิษยิ่งลดลงจำนวน 11 โครงการ) หรือบางโครงการเป็นโครงการปรับปรุงเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ซึ่งเป็นการติดตั้งระบบบำบัดมลพิษเพิ่มเติม ดังนั้น จึงเป็นโครงการลดหรือขจัดมลพิษไม่ใช่โครงการที่เพิ่มพูนมลพิษ เช่น โครงการปรับปรุงระบบหมุนเวียนการนำก๊าซที่มีสารระเหยอินทรีย์ (VOCs) ที่จะระบายออกสู่บรรยากาศกลับมาใช้ใหม่ทั้งหมด โครงการติดตั้งหน่วยรวบรวมไอน้ำที่หน่วยขนถ่ายน้ำมันเชื้อเพลิง เพื่อลดปริมาณการแพร่กระจายของสารอินทรีย์ระเหย โครงการปรับเปลี่ยนผังการใช้และ โยชน์ที่ดินในพื้นที่โครงการ การเพิ่มพื้นที่สาธารณูปโภคหรือพื้นที่สีเขียว โครงการปรับปรุงคุณภาพน้ำทิ้ง เพื่อนำกลับมาใช้ใหม่ เป็นต้น (คำพิพากษาศาลปกครองกลาง, 2553, หน้า 16-17)

นอกจากนี้ยังมีการกำหนดให้มีการบริหารจัดการมลพิษไม่ให้เพิ่มพูนอีกหลายวิธี เช่น การกำหนดมาตรการควบคุมการระบายมลพิษอย่างเข้มงวด โดยเฉพาะสารที่กรมควบคุมมลพิษได้กำหนดค่ามาตรฐานและค่าเฝ้าระวังในบรรยากาศ 19 ชนิด โดยการกำหนดให้การผลิตและการกักเก็บจะต้องเป็นระบบปิดทั้งหมด เพื่อป้องกันการเหยของสารอินทรีย์ระเหยง่าย (VOCs) ออกสู่บรรยากาศ เป็นต้น หรือต้องจัดให้มีการเฝ้าระวังการรั่วซึมด้วยอุปกรณ์ตรวจจับสารอินทรีย์ระเหยง่าย เช่น ระบบตรวจวัดต่อเนื่อง 24 ชั่วโมง (GC Online) หรือระบบตรวจจับการรั่วซึม (GAS Detector) และโรงงานอุตสาหกรรมต้องมีแผนการจัดการกรณีที่มีการรั่วซึมของสารอินทรีย์ระเหยง่าย หรือในกรณีที่มีความจำเป็นต้องระบายสารอินทรีย์ระเหยง่าย เนื่องจากการหยุดระบบเพื่อซ่อมบำรุงหรือเกิดความผิดปกติในระบบ (กรณีไฟฟ้าดับหรืออุณหภูมิความดันสูงกว่าปกติ) โรงงานอุตสาหกรรมจะต้องติดตั้งระบบเผาทำลาย เพื่อป้องกันสารอินทรีย์ระเหยง่ายออกจากแหล่งกำเนิดสู่บรรยากาศโดยตรง เป็นต้น

3.2.5 การชี้ให้เห็นว่าทั้ง 76 โครงการไม่ใช่โครงการที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ โดยการอ้างอิงความไม่ชัดเจนของนิยามโครงการที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพตามที่รัฐธรรมนูญมาตรา 67 วรรคสองบัญญัติไว้พร้อมทั้งกล่าวอ้างว่า การที่จะพิจารณาว่าโครงการหรือกิจการใดเป็นโครงการที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน

จะต้องพิจารณา “ตามหลักวิชาการ” โดยพันธุมิตรของชนชั้นนำได้อ้างอิงนิยาม “ผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง” จากคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ที่นิยามไว้ว่า “เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากโครงการหรือกิจกรรมขนาดใหญ่ จนทำให้สิ่งแวดล้อมทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตได้รับผลกระทบอย่างมาก จนทำให้ฟื้นฟูกลับมาอีกไม่ได้หรือต้องใช้เวลายาวนานกว่าที่จะทำให้กลับมามีสภาพเหมือนเดิมได้อีกครั้งหรือทำให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนหรือชุมชน” โดยเกณฑ์เกณฑ์ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นอย่างรุนแรงมีการจำแนกเอาไว้ 4 ประเภท คือ หนึ่ง ความรุนแรงต่อชีวิต ซึ่งพิจารณาจากจำนวนผู้เสียชีวิต ผู้บาดเจ็บ และทุพพลภาพ สอง ความรุนแรงต่อทรัพย์สินที่พิจารณาจากปริมาณ และขนาด ความเสียหายของทรัพย์สินทุกประเภท สาม ความรุนแรงต่อสิ่งแวดล้อมพิจารณาจากสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายไปจนไม่สามารถฟื้นฟูกลับมาได้ และสี่ ความรุนแรงต่อสาธารณะ โดยการพิจารณาว่าชุมชนนั้นได้รับผลกระทบ จนไม่สามารถดำเนินกิจกรรมหรืออยู่อย่างปกติได้เหมือนเดิมหรือเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอย่างมาก ส่วนเกณฑ์ของประเภทและขนาดโครงการที่ก่อให้เกิดผลกระทบ คุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรงสามารถพิจารณาได้จากหลักเกณฑ์ พื้นที่ตั้งของโครงการ โดยดูว่าโครงการตั้งอยู่บนพื้นที่อ่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมหรือโครงการส่งผลกระทบต่อพื้นที่อ่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมหรือไม่หรือพิจารณาจากประเภทและขนาดของโครงการที่มีความรุนแรงต่อสิ่งแวดล้อมภายใต้นิยามและตัวชี้วัดดังกล่าวทำให้มีการสรุปว่า โครงการทั้ง 76 โครงการเป็นเพียงโครงการหรือกิจการที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมตามปกติไม่ใช่โครงการที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรงตามที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ กล่าวอ้าง

คำอธิบายเช่นนี้เกิดขึ้นควบคู่กับการชี้ให้เห็นว่า โครงการเหล่านี้โดยส่วนใหญ่ ดำเนินการอยู่ก่อนวันประกาศบังคับใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ส่วนโครงการที่ดำเนินการหลังการประกาศบังคับใช้รัฐธรรมนูญก็เป็นเพียงการขออนุญาต ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงรายละเอียดของโครงการหรือกิจการเดิมที่ไม่ก่อให้เกิดมลพิษ และบางโครงการก็เป็นการก่อสร้างและติดตั้งอุปกรณ์สำหรับขจัดมลพิษ ดังนั้นไม่ใช่โครงการที่ดำเนินการใหม่ภายหลังการบังคับใช้รัฐธรรมนูญ และโครงการก็ได้รับความเห็นชอบรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและเป็นประเภทโครงการหรือกิจการที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2518 ประกอบกับโครงการที่จะดำเนินการเหล่านี้ก็ยังไม่มีการพิสูจน์ว่า โครงการใดที่ถือว่าเป็นโครงการที่มีผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง

3.2.6 การชี้ให้เห็นถึงความไม่ชัดเจนในแนวปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี พ.ศ. 2550 มาตรา 67 วรรคสอง ประเด็นนี้กลไกรัฐอ้างอิงข้อหาหรือและอธิบายว่า พวกเขาได้ปฏิบัติตามความเห็นจากสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ซึ่งให้ความเห็นว่ายังไม่

กฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์ว่า โครงการหรือกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง หมายความว่า โครงการหรือกิจกรรมที่มีลักษณะเช่นใด รวมทั้งการดำเนินการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัยของชุมชน การจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียในโครงการ และการให้ความเห็นชอบขององค์การอิสระจะต้องดำเนินการอย่างไร ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของคณะรัฐมนตรีที่จะต้องดำเนินการจัดทำหรือปรับปรุงกฎหมาย เพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2550 เมื่อไม่มีความชัดเจนเกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติการเช่นนี้ จึงกลายเป็นเหตุให้ต้องปฏิบัติการตามหลักการทั่วไปของการตรากฎหมาย คือ การตรากฎหมายย่อมไม่มีวัตถุประสงค์ให้การบริหารราชการแผ่นดินหรือการประกอบอาชีพของประชาชนต้องสะดุดลงในระหว่างที่ไม่มีกฎหมายกำหนดรายละเอียดในการดำเนินการ ดังนั้น ในระหว่างที่คณะรัฐมนตรียังไม่ได้ปรับปรุงหรือจัดทำกฎหมายกำหนดรายละเอียดในการดำเนินการ ทำให้กลไกรัฐที่เกี่ยวข้องต้องพิจารณาออกใบอนุญาตให้แก่โครงการหรือกิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือชุมชนได้ โดยปฏิบัติตามกฎหมายที่บังคับใช้อยู่ในขณะนั้น

3.2.7 การชี้ให้เห็นถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นตามมา หากมีการระงับโครงการ โดยการแสดงข้อมูลเพื่อให้เห็นภาพผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นกับประเทศ และชี้ให้เห็นว่า โครงการหรือกิจกรรมดังกล่าวมีวงเงินลงทุนรวมกันทั้งหมดไม่น้อยกว่า 288,097 ล้านบาท อันจะทำให้มีผลกระทบต่อรายได้ไม่น้อยกว่า 37,208 ล้านบาท และมีผลกระทบต่อรายได้ของแรงงานก่อสร้างไม่น้อยกว่า 37,208 คน รวมถึงพนักงานของโรงงานต่าง ๆ ไม่น้อยกว่า 9,829 คน ดังแสดงได้ในตารางที่ 15

ตารางที่ 15 การคาดการณ์ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ หากมีการระงับโครงการ/กิจการ
76 โครงการ

ประเภทอุตสาหกรรม	จำนวน โครงการ	เงินทุน (ล้านบาท)	รายได้ (ล้านบาท/ปี)	จำนวน พนักงาน
ปิโตรเคมี	42	181,061	193,253	2,960
ปิโตรเคมี (โรงกลั่น/โรงแยกก๊าซ)	6	59,7423	3,815	8
พลังงานไฟฟ้า	4	10,502	4,300	107
เหล็ก	10	17,212	12,747	1,534
โลจิสติกส์	8	6,595	4,027	120
นิคมอุตสาหกรรม	4	8,485	8,997	5,020
โครงการสนับสนุนอื่น ๆ	2	4,500	5,100	80
รวม	76	288,097	262,239	9,829

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวอ้างถึงความจำเป็นทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมผ่านการชี้ให้เห็นว่า หน้าที่ของรัฐจะต้องแสวงหารายได้ เพื่อนำมาใช้จ่ายในการจัดทำบริการสาธารณะให้เพียงพอกับความต้องการของประชาชน รวมถึงต้องหารายได้ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพทางการเงินการคลังของประเทศให้มีความมั่นคง ซึ่งการที่จะดำเนินการดังกล่าวได้ จำเป็นต้องอาศัยการลงทุนจากภาคอุตสาหกรรมและการค้าระหว่างประเทศที่มีแนวโน้มขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

3.2.8 คำกล่าวอ้างอื่น ๆ ที่ถูกนำมาอธิบาย นอกจากคำอธิบายข้างต้นแล้ว กลไกรัฐที่เกี่ยวข้องยังพยายามลดทอนวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ผ่านการสร้างคำอธิบายอีกหลายรูปแบบ เช่น การทำลายเสรีภาพในการประกอบกิจการ พื้นที่ซึ่งมีการก่อสร้างโครงการ/กิจการเป็นเขตอุตสาหกรรมไม่ใช่พื้นที่สำหรับอยู่อาศัยตามธรรมชาติ เกิดปัญหาอุปสรรคแก่การบริหารงานของรัฐ มีผลกระทบเสียหายต่อการจัดทำบริการสาธารณะด้านการจัดหาเชื้อเพลิงและปิโตรเคมี ทำให้เกิดการขาดแคลนเชื้อเพลิงและปิโตรเคมี ความไม่ชัดเจนว่าชาวบ้านเสียหายหรือได้รับผลกระทบอย่างไรจากการขยายโครงการ ชาวบ้านในชุมชนทั้งที่เป็นประชากรตามทะเบียนราษฎรหรือประชากรแฝงไม่มีบุคคลใดที่ออกมากล่าวอ้างว่าได้ผลกระทบเสียหายจากมลพิษ ชาวบ้านที่ยื่นฟ้องต่อศาลไม่ได้รับมอบอำนาจจากบุคคลส่วนใหญ่ในชุมชน เป็นต้น

3.3 การโต้แย้งของนายทุนที่เพื่อไม่ให้ศาลมีคำสั่งคุ้มครองเพื่อบรรเทาทุกข์ชั่วคราว ในกรณีนั้นนอกจากกลไกรัฐจะออกมาตอบโต้เครือข่ายชนชั้นกลางๆ แล้ว นายทุนผู้ประกอบการในพื้นที่มาบตาพุดก็ต่างพากันออกมาแสดงข้อมูลเพื่อให้ศาลเห็นว่าโครงการที่ตนเองดำเนินการนั้นไม่เข้าข่ายตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยมาตรา 67 วรรคสอง ตามคำกล่าวอ้างของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ดังเช่น ตัวอย่างของบริษัทต่าง ๆ ที่ออกมาให้ความเห็น ดังต่อไปนี้ (คำพิพากษาศาลปกครองกลาง, 2553)

3.3.1 บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ซึ่งเป็นเจ้าของโครงการที่ถูกระงับทั้งหมด 3 โครงการ โดยกล่าวอ้างว่าโครงการที่ดำเนินการไม่ใช่โครงการที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ ทั้งนี้เพราะโครงการโรงแยกก๊าซธรรมชาติ (หน่วยที่ 6) ผ่านความเห็นชอบรายงานผลการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมแล้ว ขณะที่โครงการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโรงแยกก๊าซธรรมชาติ (หน่วยที่ 6) ก็เป็นเพียงโครงการเพิ่มประสิทธิภาพระบบปรับปรุงคุณภาพน้ำทิ้งเพื่อหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่หรือโครงการท่อส่งก๊าซธรรมชาติไปยังบริษัท พีทีที ยูทิลิตี้ จำกัด บริษัท อะโรเมติกส์ (ประเทศไทย) จำกัด และบริษัท มาบตาพุด โอเลฟินส์ จำกัด ก็เป็นเพียงการวางท่อก๊าซธรรมชาติย่อยภายในนิคมอุตสาหกรรมเพื่อบริการขนส่งก๊าซทางท่อเท่านั้น และหากมีการระงับโครงการของบริษัทฯ จะส่งผลเสียหายต่อธุรกิจพลังงานของประเทศ การจ้างงาน ความเชื่อมั่นของนักลงทุนทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งจะส่งผลกระทบต่อประเทศทั้งการสูญเสียรายได้ของประเทศ ประมาณปีละ 484,100 ล้านบาท สูญเสียการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียม 218,000 ล้านบาท สูญเสียการจ้างงานที่จะเกิดขึ้นจากการลงทุนในครั้งนี้อย่างน้อย 100,000 ตำแหน่ง สูญเสียความสามารถในการแข่งขัน ส่งผลกระทบต่อนักลงทุนจากต่างประเทศ และอาจนำมาซึ่งการย้ายฐานการผลิตไปยังต่างประเทศได้ รวมถึงสร้างความเสียหายต่อผู้ลงทุนประมาณ 1.2 ล้านบาท เป็นต้น

3.3.2 บริษัท อะโรเมติกส์และการกลั่น จำกัด (มหาชน) ซึ่งเป็นเจ้าของโครงการจำนวน 22 โครงการพยายามอธิบายว่าทั้ง 22 โครงการนั้นเป็นโครงการที่ไม่ได้ทำให้มลพิษเพิ่มสูงขึ้นจำนวน 14 โครงการ เป็นโครงการที่ไม่มีการปล่อยก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์หรือก๊าซออกไซด์ของไนโตรเจน จำนวน 4 โครงการ และเป็นโครงการที่ลงทุนภายใต้เงื่อนไขการปรับลดและสำรองสัดส่วนค่าการระบายมลพิษ จำนวน 4 โครงการ และเป็นโครงการที่ดำเนินการก่อนการประกาศบังคับใช้รัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2550 ในทางเศรษฐกิจหากมีการระงับโครงการของบริษัท จะทำให้ได้รับผลกระทบต่อการลงทุน ทั้งนี้เพราะบริษัทไม่สามารถปฏิบัติตามสัญญาต่าง ๆ ซึ่งจะกระทบต่อสินเชื่อกับสถาบันการเงิน โดยโครงการทั้ง 22 โครงการมีมูลค่าการลงทุนประมาณ 91,295 ล้าน

บาท อันจะทำให้บริษัทสูญเสียรายได้ประมาณ 70,903 ล้านบาทต่อปี และอาจมีผลกระทบต่อ การจ้างงานประมาณ 15,088 ตำแหน่ง

3.3.3 บริษัท เอสซีจี เคมิคอล จำกัด เป็นเจ้าของโครงการจำนวน 20 โครงการ (เป็นโครงการในเครือบริษัท เอสซีจี เคมิคอล จำกัด) พยายามอธิบายว่า โครงการทั้งหมดเป็น โครงการที่ไม่ได้ก่อให้เกิดมลพิษเพิ่มสูงขึ้น ทั้งนี้เพราะมีการวางแผน โครงการลงทุนด้าน สิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีการลงทุนภายใต้เงื่อนไขการปรับลดและสำรองสัดส่วนค่า การระบายมลพิษและกรอบการระบายมลพิษต่อพื้นที่ที่นิคมอุตสาหกรรมกำหนด ในทางเศรษฐกิจ หากมีการระงับโครงการจะส่งผลกระทบต่อเงินลงทุน 106,500 ล้านบาท ผลกระทบต่อการจ้างงาน กว่า 17,100 คน รวมทั้งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของนักลงทุนทั้งในและต่างประเทศ และอาจ นำมาซึ่งการผิดสัญญาที่บริษัทได้ทำไว้ อันจะทำให้บริษัทฯ มีภาระหนี้สินประมาณ 60,000 ล้าน บาท รวมถึงการชำระดอกเบี้ยที่จะเกิดขึ้นจากการผิดนัดประมาณ 3,000 ล้านบาท

3.3.4 บริษัท กรุงเทพซินซิติก จำกัด (และผู้ประกอบการรายอื่นจำนวน 7 บริษัท) เป็นเจ้าของโครงการจำนวน 10 โครงการ พยายามอธิบายว่าโครงการ 9 ใน 10 เป็นโครงการที่ไม่ มี การระบายก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์หรือก๊าซออกไซด์ของไนโตรเจน ดังนั้น จึงไม่ได้ก่อให้เกิด มลพิษที่จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพอากาศในพื้นที่ ขณะที่อีก 1 โครงการ ซึ่งมีการระบายก๊าซ ซัลเฟอร์ไดออกไซด์หรือก๊าซออกไซด์ของไนโตรเจนก็เป็นการขยายการลงทุนภายใต้เงื่อนไข การปรับลดและสำรองสัดส่วนค่าการระบายมลพิษของภาครัฐที่กำหนดให้ผู้ประกอบการรายใหม่ และผู้ประกอบการที่จะขยายการลงทุนจะต้องปรับลดปริมาณการระบายมลพิษของโครงการเดิม ก่อนที่จะมีโครงการใหม่

3.3.5 สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ออกมาให้ความเห็นว่าการหยุดโครงการ หรือการชะลอโครงการจะก่อให้เกิดความเสียหายอย่างรุนแรงต่อผู้ประกอบการ ส่งผลกระทบต่ออย่าง รุนแรงต่อระบบเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ ซึ่งที่ผ่านมาโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ ี่ได้ปฏิบัติตามกฎหมายหรือข้อกำหนดต่าง ๆ รวมทั้งมีการป้องกัน แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมตาม กลไกของกระบวนการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมที่ได้ผนวกเอาการประเมินผลกระทบ ต่อสุขภาพของประชาชน และมีกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเข้าไปด้วย แต่ไม่ได้ดำเนิน ในส่วนของการให้อำนาจการอิสระตามรัฐธรรมนูญให้ความเห็นประกอบ เนื่องจากไม่มีกฎหมายและ การจัดตั้งองค์การอิสระ นอกจากนี้สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ยังได้แสดงให้เห็นถึง ผลกระทบในมิติต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นตามมาหากมีการระงับหรือชะลอโครงการ ดังเช่น

1. ผลกระทบทางเศรษฐกิจ หากระงับโครงการทั้ง 76 โครงการจะทำให้สูญเสียการลงทุนกว่า 400,000 ล้านบาท ภาคเอกชนจะสูญเสียรายได้ 300,000 ล้านบาท และนำมาซึ่งการลดการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมและส่วนที่เกี่ยวข้องกว่า 100,000 คน รวมทั้งยังส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นนักลงทุนต่อการลงทุนในประเทศไทย
 2. ผลกระทบด้านสังคม จะก่อให้เกิดการสูญเสียโอกาสในการได้รับการดูแลพัฒนาคุณภาพชีวิต การศึกษา การสร้างรายได้ให้กับชุมชน ภาษีที่ดินผู้ท้องถิ่น และประเทศ
 3. ผลกระทบด้านตลาดการเงิน จะทำให้ผู้ลงทุนไม่สามารถชำระหนี้ได้ตามสัญญาเงินกู้หรือสัญญาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และอาจนำมาซึ่งการเกิดหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ (NPL) หรือผู้ประกอบการอาจล้มละลาย ซึ่งจะเป็นปัญหาใหญ่ของสถาบันการเงิน
 4. ผลกระทบด้านการลงทุนจากต่างประเทศ ความไม่ชัดเจนของกรอบระยะเวลา และแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม จะส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในการลงทุนภาพรวมของประเทศกระทั่งทำให้เกิดการย้ายฐานการผลิตไปต่างประเทศ นอกจากนี้บริษัทต่างประเทศที่เป็นคู่สัญญาก่อสร้างหรือซื้อขายสินค้ากับโครงการที่ระงับอาจฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายต่อโครงการได้
- จะเห็นได้ว่าค่ากล่าวอ้างของกลุ่มทุนที่นำมาโต้แย้งเครือข่ายชนชั้นกลางฯ และเพื่อขอให้ศาลปกครองไม่ให้มีคำสั่งระงับการก่อสร้างโครงการของเครือข่ายตนเองนั้น โดยส่วนใหญ่จะเป็นการกล่าวอ้างถึงผลกระทบและการสูญเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของประเทศ (เป็นด้านหลัก) ทั้งผลกระทบที่แสดงออกในรูปของการสูญเสียรายได้ทางเศรษฐกิจ ความเชื่อมั่นของนักลงทุนจากต่างประเทศ หรือผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับประชาชน โดยเฉพาะการจ้างงาน ขณะเดียวกันกลุ่มทุนเหล่านี้ก็พยายามแสดงให้เห็นถึงความเป็นมาตรฐานในการจัดการ ป้องกันปัญหามลพิษที่จะเกิดขึ้นในกระบวนการผลิต รวมทั้งการกล่าวอ้างว่า โครงการในกลุ่มบริษัทของตนเองนั้นไม่ใช่โครงการที่ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสุขภาพและชุมชน

การต่อสู้ในกรณีนี้ศาลปกครองกลางมีคำสั่งเมื่อวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2557 กำหนดมาตรการหรือวิธีการเพื่อบรรเทาทุกข์ชั่วคราวก่อนคำพิพากษาโดยสั่งระงับโครงการทั้ง 76 โครงการไว้เป็นการชั่วคราว หลังคำสั่งของศาลปกครองกลางที่ออกมาเช่นนี้ ทำให้นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรีได้ลงนามในคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 250/2552 (วันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552) แต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการปฏิบัติตามมาตรา 67 วรรคสองของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยหรือที่รู้จักกันในนามของ “คณะกรรมการสี่ฝ่าย” กล่าวได้ว่า การเกิดขึ้นของคณะกรรมการชุดนี้ในช่วงแรกเปรียบเสมือนความพยายามในการประนีประนอมระหว่างชั้นนำไทยและพันธมิตรกับเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ทั้งนี้เพราะบุคคลที่เข้าไปร่วมในคณะกรรมการสี่ฝายนั้นล้วนแล้วเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในเครือข่ายของกลุ่มชนชั้นกลางฯ

ผลการดำเนินงานที่สำคัญของคณะกรรมการชุดนี้ คือ การกำหนดให้โครงการจำนวน 18 รายการที่เป็นโครงการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ (ดูรายละเอียดโครงการในภาคผนวก ข.) อย่างไรก็ตามแล้วแต่การประชุมคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติที่มีนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรีเป็นประธานเมื่อวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2553 ได้มีการตัดโครงการ/กิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพที่จะต้องดำเนินการตามมาตรา 67 วรรคสองเหลือเพียง 11 ประเภทกิจการรุนแรงที่เป็นกิจการรุนแรง (ดูรายละเอียดได้ในโครงการได้ในภาคผนวก ค.) ส่วนอีก 2 กิจการให้ศึกษารายละเอียดใหม่ และ 5 กิจการหลุดจากบัญชีดังกล่าว แต่ 3 กิจการต้องทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) กล่าวได้ว่า การปรับลดโครงการหรือกิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงลดเช่นนี้ กลายเป็นประเด็นที่ทำให้เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือประท้วงคัดค้าน เมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2553 ณ ศูนย์ราชการจังหวัดระยอง โดยยื่นข้อเสนอให้รัฐบาลยกเลิกประกาศ 11 ประเภทกิจการรุนแรงตามมาตรา 67 วรรคสองของรัฐธรรมนูญแล้วกลับมาทบทวนจัดทำร่างประกาศใหม่ โดยนำข้อเสนอของคณะกรรมการสี่ฝ่าย ซึ่งเสนอไว้ที่ 18 ประเภทกิจการมาพิจารณา รวมทั้งการเสนอให้รัฐบาลผลักดันแก้ปัญหาผังเมืองกำหนดแนวกันชนระหว่างเขตอุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัย กำหนดให้มีมาตรการควบคุมมลพิษ

ต่อมาในวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2553 คณะรัฐมนตรีเห็นชอบร่างประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง กำหนดประเภท ขนาด และวิธีปฏิบัติสำหรับโครงการหรือกิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ ที่ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชน จะต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2553 ตามมติคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ครั้งที่ 4/2553 (นัดพิเศษ) เสนอ

การดำเนินการเช่นนี้ของรัฐกลายเป็นเหตุให้โครงการต่าง ๆ ที่ศาลปกครองมีคำสั่งระงับไว้ชั่วคราวไม่เข้าข่ายที่จะต้องดำเนินการตามมาตรา 67 วรรคสองของรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2550 กระทั่งวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2553 ศาลปกครองกลางมีคำพิพากษาเพิกถอนใบอนุญาตที่ออกให้แก่โครงการหรือกิจกรรมเฉพาะโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ ตามประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง “กำหนดประเภท ขนาด และวิธีปฏิบัติสำหรับโครงการหรือกิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ ที่ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชน จะต้องจัดทำรายงาน

การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2553” โดยเพิกถอนใบอนุญาตโครงการจำนวน 2 โครงการ (จาก 76 โครงการ) คือ โครงการผลิตเอทิลีนออกไซด์ และเอทิลีนไกลคอนส่วนขยายของบริษัท ทีโอซี ไกลคอน จำกัด ในเครือบริษัท ปตท.เคมีคอล จำกัด (มหาชน) และ โครงการขยายกำลังการผลิตไวนิลคลอไรด์ โพลีเมอร์ของบริษัท ไทยพลาสติกและเคมีภัณฑ์ จำกัด(มหาชน) หรือ ทีพีซี ซึ่งเป็นบริษัทในเครือพีทีทีเออาร์ โดยศาลให้เหตุผลว่า คำวินิจฉัยไม่ครบถ้วนตามมาตรา 67 วรรคสองของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

เหตุการณ์เช่นนี้นำไปสู่การเคลื่อนไหวคัดค้านของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ และการออกมาวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินการของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมในรูปแบบต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

“ผมคิดว่ามันเป็นเทคนิควิธีการของหน่วยราชการ ที่จะใช้มาตรการทางปกครอง มาเบียดเบียนเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญมากกว่า ซึ่งถือว่าเป็นเล่ห์เหลี่ยมของหน่วยงานภาครัฐที่ใช้อำนาจการปกครองโดยมิชอบ” (ศรีสุวรรณ จรรยา, 2553 อ้างถึงใน ยังมีตะวันที่มาบตาพุด, 2553) หรือ

“ก็เป็นความผิดของรัฐบาลเอง และที่ประชุมนั้นจะเป็นสิ่งที่ไปบอกกับรัฐเอง ว่ารัฐกำลังละเมิดฐานความรู้ที่มาจากทุกภาคส่วน ในเมื่อคณะกรรมการสี่ฝ่ายเป็นกลไกการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และภาควิชาการ ก็ทำงานร่วมกันมา จนได้ข้อเสนอมา แต่เมื่อไปถึงรัฐบาลกลับเลือกที่จะไม่นำมาตัดสินใจ มันก็จะกลับไปที่รัฐบาลเองว่า ผู้มีหน้าที่ปฏิบัติไม่ปฏิบัติตามหน้าที่” (สุทธิ อัจฉาศัย, 2553 อ้างถึงใน ยังมีตะวันที่มาบตาพุด, 2553) หรือ

“แม้ว่าข้อเสนอของภาคประชาชนและคณะกรรมการสี่ฝ่าย จะไม่บรรลุผลตามที่หวังไว้ทุกประเด็นและแม้ว่ากลไกตามมาตรา 67 วรรคสองจะไม่สมบูรณ์ แต่สิ่งสำคัญที่สุด คือ การที่ภาคอุตสาหกรรมทั้งหมดตื่นตัวและรู้ว่ามาตรา 67 วรรคสองเป็นสิ่งที่เขาต้องยึดถือปฏิบัติ ทั้งรัฐบาลและภาคเอกชนต้องหันมาดูมาตรา 67 วรรคสองอย่างจริงจัง” (ชูชัย ศุภวงศ์, 2553 อ้างถึงใน ยังมีตะวันที่มาบตาพุด, 2553)

การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างเครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้านที่เป็นพันธมิตรกับ กลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่าย

การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างเครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้านที่เป็นพันธมิตรกับกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่าย เป็นการต่อสู้ที่ฝ่ายชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อยฯ ต้องการสร้างความชอบธรรม (Legitimizing) และประกาศตัวตน รวมถึงสร้างพื้นที่ (ยืน) ทางสังคมให้กับตนเองในสนามของการต่อสู้ทางวาทกรรมที่เป็นเช่นนั้นเพราะในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟุด ผู้คนกลุ่มนี้ถูกปิดกั้น/กีดกันทั้งจากวาทกรรม/ปฏิบัติการทางวาทกรรมของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร รวมถึงวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ในการเคลื่อนไหวเพื่อประกาศตัวตน ผู้คนกลุ่มนี้พยายามสร้างอุดมการณ์การพัฒนาที่เปรียบเสมือนอุดมการณ์ทางเลือกขึ้น กล่าวคือ การทำให้โรงงานอุตสาหกรรมและชุมชนท้องถิ่นอยู่ร่วมกันบนเงื่อนไขบางอย่าง ขณะที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ต้องการให้วาทกรรมที่ตนเองผลิตขึ้นมีอำนาจนำ (Hegemony) ในภาคประชาชน

กระทั่งก่อให้เกิดการโต้แย้งและช่วงชิงความหมายระหว่างผู้กระทำการทั้งสองกลุ่มที่มีความคิดความเชื่อในการพัฒนาอุตสาหกรรมที่แตกต่างกัน โดยต่างฝ่ายต่างพยายามลดทอน (Reduce) ความน่าเชื่อถือของอีกฝ่ายหนึ่งหรือการเบียดขับ/ผลักให้เอกลัทธิและนิยามการพัฒนาอุตสาหกรรมของอีกฝ่ายหนึ่ง ไปอยู่ชายขอบ (Margin) ของพื้นที่การพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพื่อทำให้วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของกลุ่มตนเองสามารถยึดครองความคิดหรือทำให้ผู้คนในสังคมคล้อยตามความเชื่อของตนเอง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อยฯ กักับการรื้อถอนวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ

ด้วยเหตุที่วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวบ้านเหล่านี้เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ของภาคอุตสาหกรรมและแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ขณะที่ชุมชนและผู้นำชุมชนหลายต่อหลายชุมชนก็ได้รับผลประโยชน์จากโรงงานอุตสาหกรรม (โดยเฉพาะในเรื่องของงบประมาณในการจัดกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ในชุมชน) จึงกลายเป็นเหตุให้ชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อยฯ เหล่านี้ออกมาเคลื่อนไหวเพื่อตอบโต้ ต่อต้านความคิดที่ปฏิเสธอุตสาหกรรมแบบสุดขั้วของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ดังปฏิบัติการที่สำคัญต่อไปนี้

1.1 การอาศัยพื้นที่สื่อ เพื่อสื่อสารกับสาธารณะและทำให้เห็นว่าชาวบ้านมาตาฟุดอีกกลุ่มหนึ่งยังต้องการหรือเห็นความจำเป็นของการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังความเห็นของประธานชุมชนหนองแพ้วที่ว่า

“ความเป็นจริงคนมาบตาพุดไม่ต้องการที่จะออกมาเคลื่อนไหวหรือแสดงความคิดเห็นอะไร เพราะเขาอยู่ร่วมกับ โรงงานนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดมากกว่า 25 ปี เขาอยู่กันได้ เพราะหากมีปัญหามลพิษจริงคนมาบตาพุดคงอยู่กันไม่ได้ แต่สังคมภายนอกคิดว่าคนมาบตาพุดไม่เอาอุตสาหกรรมแล้ว แต่ข้อเท็จจริงมันไม่ใช่ วันนี้ คนมาบตาพุดเริ่มต้นตัวที่จะบอกกับสังคมภายนอกว่าคนมาบตาพุดต้องการ โรงงานอุตสาหกรรม” (วิกฤติ! มาบตาพุด แก๊งกรรมด้วย 6 ร่วม, 2552)

หรือความเห็นของประธานกลุ่มระยองสมานันท์อย่าง นายสุทธา เหมสกล ที่ออกมาให้เห็นในกรณีศาลปกครองที่มีคำสั่งบรรเทาทุกข์ชั่วคราว 76 โครงการที่ว่า

“กรณีที่มีกลุ่มบุคคลฟ้องศาลปกครองกลางและศาลปกครองกลางมีคำสั่งบรรเทาทุกข์ชั่วคราว 76 โครงการ นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดนั้น ทำให้เกิดผลกระทบต่อ กลุ่มผู้ประกอบการและประชาชน หากมีการหยุดโครงการเมื่อไหร่ พี่น้องประชาชนที่มีบ้านให้เช่าพ่อค้าแม่ค้า ร้านจำหน่ายอุปกรณ์ก่อสร้างต้องได้รับผลกระทบ” (กลุ่มระยองสมานันท์สอบถามความเห็นคนระยองเรื่องโรงงานมลพิษ, 2552)

กล่าวได้ว่า ความพยายามประกาศตัวตนของชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่ายผ่านปฏิบัติการโต้แย้งวาทกรรมที่ถูกผลิต/สร้างขึ้นจากเครือข่ายชนชั้นกลางๆ เช่นนี้ เริ่มช่วงชิงพื้นที่และถูกเปิดเผยให้สังคมได้รับรู้มากขึ้น ภายหลังจากสื่อมวลชนเริ่มเปิดพื้นที่ข่าวให้กับปฏิบัติการเคลื่อนไหวของผู้คนกลุ่มนี้ กระทั่งนำมาซึ่งปรากฏการณ์ที่สร้างแรงสั่นสะเทือนให้กับการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือภายใต้การนำของ นายสุทธิ อัจฉาศัย เมื่อคอลัมน์นี้สัปดาห์ชื่อของเมืองไทยอย่าง “เปลว สีเงิน” ออกมาวิพากษ์วิจารณ์การเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือผ่านข้อเขียนที่ชื่อ “เกินพอดีที่ “ไม่ดี” ที่มาบตาพุด” ซึ่งถูกถ่ายทอดในหนังสือพิมพ์ไทยโพสต์ ฉบับวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2553 โดยเขาได้แสดงทัศนะต่อการเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ว่า

“ความจริงผมไม่ได้ติดตามละเอียดเรื่องมาบตาพุดซักเท่าไร นึกว่าเมื่อรัฐบาลประกาศ 11 ประเภทโครงการรุนแรงไปแล้วศาลปกครองสูงสุดมีคำสั่งเกี่ยวกับโครงการที่ระงับไว้ไปแล้วทุกอย่างก็น่าจะเดินไปตามครรลองได้ แต่เมื่อวาน (30 กันยายน พ.ศ. 2553: ผู้วิจัย) เห็นคุณสุทธิ อัจฉาศัย พาคนมาชุมนุมที่ระยองอีก ในความรู้สึกผม เบื่อและเอียนในความ “ไม่ได้ตั้งใจไม่จบ” ประเทศไทย มีรัฐบาลเดียวที่น่าจะพอจะครบ ไม่จำเป็นต้องตั้ง “รัฐบาล NGO” ขึ้นมาเป็นพ่อ “รัฐบาลไทย” ขึ้นมาให้ต้องทำอย่างนั้น-ทำอย่างนี้ ตามคำสั่งเหนือหัวที่พวกคุณได้รับทุนมาปฏิบัติการอีกต่อหรือ เออะอะก็อ้างชาวบ้านเป็นย่นต์ การเคลื่อนไหวภาคสังคมเช่นนี้ มันก็ดีหรือ

มีไว้เป็นคู่มือสำหรับรัฐบาล-พวกนายทุนละ โอบสุดโต่งบ้าง สังคมจะได้สมดุล แต่บางอย่าง บางกรณี ผมรู้สึกว่ที่กลุ่มเอ็นจีโอทำไม่ได้ ถ่วงให้สมดุล แต่ “ถ่วงความเจริญ” มากกว่า ทุกอย่างมี กฎ มีกติกา มีศาลเป็นที่ชี้ขาดไม่พอใจตรงไหน เห็นบอกว่าจะไปอุทธรณ์ ก็ไปสิครับ ไม่มีใครว่า แต่ การยกพวกมาปิดล้อม มาสร้างบรรยากาศกดดันนอกระบบปรา่เพื่อ บอกตรง ๆ มันน่าเบื่อ” (เปลว สีเงิน, 2553)

การที่คอลัมน์นิสต์รายดังกล่าวออกมาวิจารณ์การเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาชน ภาคตะวันออกครั้งนี้ เป็นเหตุให้แกนนำเครือข่ายฯ ต้องออกแถลงการณ์ เพื่อชี้แจงเหตุผลและ จุดมุ่งหมายในการออกมาเคลื่อนไหวของเครือข่าย (รายละเอียดในส่วนนี้ผู้วิจัยจะขอกล่าวไว้ใน หัวข้อถัดไป คือ เครือข่ายชนชั้นกลางฯ กับการตอบโต้วาทกรรม/ปฏิบัติการทางวาทกรรมของ ชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยฯ)

1.2. การใช้ชุดความรู้ที่กลุ่มองค์กรเครือข่ายผลิต/สร้างขึ้นตอบโต้องค์ความรู้จาก เครือข่ายชนชั้นกลางฯ เมื่อได้ข้อสรุปจากการลงพื้นที่เพื่อสอบถามความคิดเห็นจากประชาชน เกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรม กลุ่มองค์กรเครือข่ายก็พยายามตีแผ่และเผยแพร่ข้อมูล เพื่อสื่อสาร กับสาธารณะชนให้รับรู้ถึงมุมมองของประชาชนในพื้นที่ที่มีต่อกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม และโต้แย้งข้อมูลของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ดังเช่น

1.2.1 กลุ่มระของสมานฉันท์ เข้าพบนายกรัฐมนตรี (นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ) และ นำข้อมูลที่ได้จากการสอบถามความคิดเห็นของประชาชน เสนอต่อนายกรัฐมนตรี เพื่อยืนยันว่า ผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่มาบตาพุดยังต้องการให้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ต่อไป

1.2.2 ประธานมูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สินแห่งประเทศไทย ทำหนังสือถึงผู้มีส่วน ได้เสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด เช่น นายกรัฐมนตรี ประธานสภา ผู้แทนราษฎรและรองประธานสภาผู้แทนราษฎร ประธานวุฒิสภาและรองประธานวุฒิสภา ผู้ว่าการการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง นายกเทศมนตรีเทศบาล เมืองมาบตาพุด และชุมชน 31 แห่งในเขตเทศบาล เพื่อชี้แจงว่าประชาชนในพื้นที่มาบตาพุด ต้องการให้อุตสาหกรรมขยายตัวต่อไป และเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ มาบตาพุด 4 ประเด็น คือ (โสภณ พรโชคชัย, 2552)

ประเด็นแรก การดำเนินคดีกับการปล่อยมลพิษของโรงงานอุตสาหกรรมหลาย แห่งในพื้นที่ ซึ่งถือเป็นการละเมิดกฎหมายและละเมิดต่อชุมชนโดยเคร่งครัด

ประเด็นที่สอง การจัดทำประชาคมติเพื่อแสดงฉันทามติและเป็นการเคารพเสียง ส่วนใหญ่ของประชาชน

ประเด็นที่สาม ชื่อหรือเวบคีนอสังหาริมทรัพย์ที่อยู่ในบริเวณที่จำเป็นสำหรับการขยายตัวของอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์แก่ทุกฝ่าย โดยคำนึงถึงการจ่ายค่าทดแทนให้เหมาะสม ซึ่งอาจจ่ายสูงกว่าราคาตลาด

ประเด็นสุดท้าย รัฐบาลควรพิจารณาเสนอรัฐสภาเพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญ (มาตรา 67) ซึ่งไม่เป็นประชาธิปไตย ทั้งนี้เพราะไม่รับฟังเสียงของชุมชนและประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริง เพียงแต่ถือเอาความเห็นขององค์กรและสถาบันบางแห่งเท่านั้น

รวมถึงการนำเสนอข้อมูลเพื่อตอบโต้การเคลื่อนไหวของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ (โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก) เพื่อลดทอนพลังและสิ่งที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ออกมาปฏิบัติการผ่านการชี้ให้เห็นว่า (โสภณ พรโชคชัย, ม.ป.ป. อ้างถึงใน เปลวสีเงิน, 2553)

1.2.3 ปฏิบัติการและการเคลื่อนไหวของคนกลุ่มนี้ มักกล่าวอ้างประชาชนแต่ในความเป็นจริงประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่มาบตาพุด ร้อยละ 65.3 ยังต้องการให้อุตสาหกรรมขยายตัวต่อไป ดังนั้น จึงแสดงให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวของผู้คนกลุ่มนี้ไม่ได้ฟังเสียงของประชาชนแต่อย่างใด ส่วนการเคลื่อนไหวที่ผ่านมาผู้คนกลุ่มนี้มักจะกล่าวอ้างถึงคนยากจนในพื้นที่ แต่จากการสำรวจ พบว่า กลุ่มผู้ที่มีรายได้น้อยยังไม่คิดจะย้ายออกจากพื้นที่มาบตาพุด เพราะพวกเขาประกอบอาชีพในภาคบริการ หากเศรษฐกิจมาบตาพุดเสียหายคนจนกลุ่มนี้จะได้รับความเดือดร้อนอย่างหนักก่อนผู้คนกลุ่มอื่น ๆ

1.2.4 ปฏิบัติการและการเคลื่อนไหวของคนกลุ่มนี้ มักกล่าวอ้างถึงรัฐธรรมนูญ มาตรา 67 วรรคสอง ซึ่งกำหนดให้มีการแต่งตั้งองค์การอิสระ อย่างไรก็ตามแล้วแต่การแต่งตั้งคณะกรรมการในองค์การอิสระฯ อาจเป็นการแต่งตั้งเฉพาะผู้ที่คุ้นเคยและไม่เป็นกลาง ประกอบกับการระบุให้แต่งตั้งเฉพาะผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพย่อมเป็นการดำเนินการที่ผิดตั้งแต่แรก เพราะปัญหาในพื้นที่มาบตาพุดเป็นปัญหาระดับชาติจำเป็นต้องมีผู้รู้ทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การผังเมือง ฯลฯ มาร่วมพิจารณา

1.2.5 ปฏิบัติการและการเคลื่อนไหวของคนกลุ่มนี้ มักกล่าวอ้างความเห็นของคณะกรรมการสี่ฝ่าย ซึ่งคณะกรรมการชุดนี้มีความคลุมเครือ โดยเฉพาะผู้แทนฝ่ายประชาชนนั้นกลับไม่มีผู้แทนของประชาชนชาวมาบตาพุดแม้แต่คนเดียว กล่าวคือ ผู้แทนฝ่ายประชาชนคนแรกเป็นนายแพทย์คนหนึ่งทำงานด้านสิทธิมนุษยชน อีกคนเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยในด้านที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นทั้งสองคนนี้น่าจะเป็นกรรมการฝ่ายผู้ทรงคุณวุฒิมากกว่าผู้แทนประชาชน ส่วนอีกสองท่านเป็นนักพัฒนาเอกชน (NGO) โดยคนแรกได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการบริหารพรรค

การเมืองแห่งหนึ่ง แม้จะมีภูมิลำเนาในจังหวัดระยอง แต่ก็ไม่ใช่คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาบตาพุด ขณะที่สองมีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดชุมพร แต่พักอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ดังนั้น การแต่งตั้งผู้แทนฝ่ายประชาชนจึงขาดตัวแทนประชาชนมาบตาพุด ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่

1.2.6 ปฏิบัติการและการเคลื่อนไหวของคนกลุ่มนี้ มักกล่าวอ้างกระบวนการรับฟังความเห็นของประชาชน แต่กระบวนการดังกล่าวอาจดำเนินการไปอย่างไม่เป็นกลางมีอคติรับฟังแต่กลุ่มหรือกลุ่มหนึ่งหรืออาจฟังความเพียงข้างเดียวต่อกลุ่มผู้สูญเสียผลประโยชน์หรือมีอคติต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมกระบวนการด้วยเหตุนี้ จึงควรสำรวจความเห็นของประชาชนหรือการทําประชามติของประชาชนส่วนใหญ่เป็นสำคัญ แต่ผู้คนกลุ่มนี้กลับไม่ยอมดำเนินการ เพราะไม่ต้องการรับฟังเสียงส่วนใหญ่ที่ต้องการอุตสาหกรรม

1.2.7 ปฏิบัติการและการเคลื่อนไหวของคนกลุ่มนี้ มักอ้างข้อยกเว้น เช่น การอ้าง “ลุนน้อย” เป็นมะเร็ง แต่ผลสำรวจ พบว่า กลุ่มที่เชื่อว่าป่วยหนักหรือเสียชีวิต เพราะมลพิษ มีเพียงร้อยละ 0.69 เท่านั้น ขณะที่ข้อมูลจากทางราชการ พบว่า สาเหตุหลักของการตายของประชาชนในจังหวัดระยอง เป็นเพราะปัจจัยภายนอก เช่น อุบัติเหตุ ฆ่าตัวตาย ถูกฆ่าตาย ถึงร้อยละ 15 รองลงมาคือ มะเร็งและเนื้องอก ร้อยละ 12.7 อย่างไรก็ตาม ตัวเลขนี้ยังกลับมีสัดส่วนต่ำกว่าระดับทั่วประเทศ นอกจากนี้จากการเปรียบเทียบจำนวนประชากรที่ป่วยทั่วประเทศมีอยู่ประมาณร้อยละ 18.16 ขณะที่ในมาบตาพุดมีประชากรที่ “เจ็บป่วยเล็กน้อย” เพียงร้อยละ 9.83 เท่านั้น

1.2.8 การพบแก้สรวหรือมลพิษต่าง ๆ ย่อมมีบ้าง แต่ถือเป็นส่วนน้อย ทั้งนี้เพราะการที่มีโรงงานอุตสาหกรรมอยู่รวมกันในพื้นที่อุตสาหกรรมเป็นจำนวนมากย่อมมีปัญหาบ้าง ซึ่งจะต้องแก้ไขเพื่อไม่ให้ละเมิดประชาชน และในความเป็นจริงโรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้มีมาตรฐานความปลอดภัยสูงกว่าโรงงานอุตสาหกรรมโดยทั่วไป ไม่เช่นนั้นไม่อาจหาพนักงานมาทำงานได้นับแสน โดยพนักงานในโรงงานอุตสาหกรรมแต่ละคนต่างก็มีการศึกษา มีรายได้เดือนละ “นับหมื่นนับแสนบาท” ไม่ใช่ “สาวฉันทนา” ทั่วไป

1.2.9 ปฏิบัติการและการเคลื่อนไหวของคนกลุ่มนี้ มักกล่าวอ้างถึง สิทธิชุมชน แต่ที่ผ่านมากลับไม่ฟังเสียงส่วนใหญ่ของประชาชน ในบางครั้งกล่าวว่า ประชาชนชาวมาบตาพุดมาก่อนโรงงานอุตสาหกรรม ขณะที่ความเป็นจริงที่ดินแถบนี้ถูกเวนคืนมาเพื่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรมตั้งแต่เกือบ 30 ปีที่แล้ว เจ้าของที่ดินเดิมก็ได้รับค่าเวนคืนและย้ายไปหมด ทั้งนี้เพราะมีความจำเป็นต้องขยายอุตสาหกรรม

1.2.10 ปฏิบัติการและการเคลื่อนไหวของคนกลุ่มนี้ มักกล่าวอ้างทางออกที่เลื่อนลอย เช่น ให้ย้ายอุตสาหกรรมปิโตรเคมีออกนอกพื้นที่ทั้งที่มาบตาพุดเป็นพื้นที่ซึ่งรัฐเวนคืนมาเมื่อเกือบ 30 ปีที่แล้ว เพื่อสร้างอุตสาหกรรมอันมีความสำคัญต่อชาติเป็นอย่างยิ่ง และหากพื้นที่นี้

ไม่อาจดำเนินกิจการปิโตรเคมีได้พื้นที่อื่น ๆ ก็คงไม่สามารถดำเนินการได้ เช่น ประเทศสิงคโปร์ที่มีขนาดเล็ก รวมทั้งมาเลเซียและเพื่อนบ้านอื่น ๆ ก็ล้วนมีเขตอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ดังนั้น จึงไม่ควรที่จะคิดทำร้ายอุตสาหกรรมสำคัญของชาติหรือบ่อนทำลายเศรษฐกิจชาติ

1.2.11 การเคลื่อนไหวของผู้คนกลุ่มนี้มักอ้างความเป็นเครือข่าย เป็นกลุ่มประชาคม แต่ไม่ทราบว่ามีตัวตนจริงหรือใหม่มีรายชื่อสมาชิกหรือไม่ มีสมาชิกที่เป็นคนระยอง และโดยเฉพาะคนมาบตาพุดกี่คน หรือเป็นการอ้างชื่อกลุ่มขึ้นมามากมาย เพื่อเป็นการรณรงค์ทางการเมือง

1.2.12 การเคลื่อนไหวของผู้คนกลุ่มนี้มักปิดทางเลือกหรือข้อเสนออื่น ๆ และ “ยื่นกระต่ายขาเดียว” ว่า รัฐบาลจะเข้าชำนายทุนสถานเดียว รวมทั้งการกล่าวหาว่า รัฐบาลไม่เห็นหัวคนจนทั้งที่คนจนต้องการอุตสาหกรรมในฐานะที่เป็นแหล่งงานของตนจากการขายอาหารหรือบริการต่าง ๆ แก่พนักงานโรงงานอุตสาหกรรมหรือกล่าวหาว่าประชาชนถูกซื้อโดยนายทุนทั้งที่พวกเขา คือ เลี้ยงส่วนใหญ่ของชาวมาบตาพุดและชาวไทยที่ต้องการให้ประเทศมีพัฒนาการที่ดี

1.3 การนิยามว่าเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ไม่เข้าใจถึงสภาพวิถีชีวิตที่แท้จริงของชาวบ้านมาบตาพุด ทั้งนี้เพราะกลุ่มคนที่เข้ามาเคลื่อนไหวส่วนใหญ่ไม่ใช่คนในพื้นที่ ในทางตรงกันข้าม กลับกลายเป็นเครือข่ายปัญญาชนหัวก้าวหน้า นักพัฒนาเอกชน และกลุ่มองค์กรเครือข่ายที่มีที่ตั้งหรือทำงานอยู่ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลเป็นหลัก โดยเข้ามายังพื้นที่มาบตาพุดเป็นครั้งคราว และที่ผ่านมากลุ่มคนเหล่านี้มักมีวิธีการอธิบายเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดเพียงมิติเดียว คือ ชี้ให้เห็นถึงปัญหามลพิษ ผลกระทบที่เกี่ยวข้องเนื่องมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมและความเสี่ยงของประชาชนจากปัญหามลพิษ หลังจากนั้นพวกเขาก็จะสร้างข้อสรุปในลักษณะที่ว่า ชาวบ้านไม่ได้รับประโยชน์จากการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม การสร้างคำอธิบายและการสื่อสารสู่สาธารณชนของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ เช่นนี้ กลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่ายเห็นว่า เป็นวิธีการอธิบายที่ผู้อธิบายไม่เข้าใจถึงสภาพความเป็นจริงทางเศรษฐกิจ สังคมของชาวบ้านมาบตาพุด ทั้งนี้เพราะที่ผ่านมากลุ่มเครือข่ายชนชั้นกลางฯ เลือกที่จะเล่าเรื่องมาบตาพุดผ่านสภาพปัญหาและวิถีชีวิตของผู้คนบางกลุ่มในพื้นที่มาบตาพุดเท่านั้น ในขณะที่ผู้คนอีกกลุ่มหนึ่งในพื้นที่มาบตาพุดกลับไม่ถูกผนวกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องเล่ามาบตาพุด (อิทธิพล แจ่มแจ้ง, สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2552; โสดี ศะลาลาศ, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552)

ดังนั้นที่ผ่านมากลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยฯ จึงพยายามที่จะเล่าเรื่องมาบตาพุด โดยการชี้ให้เห็นว่า สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นมีความสลับซับซ้อนและละเอียดอ่อนกว่าภาพหรือปรากฏการณ์ที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ รับรู้และพยายามอธิบายให้สังคม

ได้รับทราบ โดยเฉพาะเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่เปรียบเสมือนปัจจัยที่บีบให้ชาวบ้านมาบตาพุดต้องใช้ชีวิตร่วมกับ โรงงานอุตสาหกรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ณ วันนี้ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์ (ในเชิงเชื่อมโยง) จากโรงงานอุตสาหกรรม เพราะพวกเขาเปรียบเสมือนผู้บริการรายย่อยแก่แรงงาน ในโรงงานอุตสาหกรรมและรายได้ในการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่ของพวกเขา ก็เกิดขึ้นจากแรงงาน กลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามาทำงานใน โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด (รายละเอียดในส่วนนี้ผู้วิจัย ได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อชาวบ้าน (มาบตาพุด) ที่เป็นผู้บริการรายย่อยแก่แรงงานใน โรงงาน อุตสาหกรรมและองค์กรเครือข่ายคือคนกลุ่มใด)

ด้วยเหตุนี้การเคลื่อนไหวใด ๆ ที่มีผลกระทบต่อโรงงานอุตสาหกรรมและแรงงานใน ภาวอุตสาหกรรมก็อาจมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการทำมาหากินของชาวบ้านเช่นกัน ดังตัวอย่างที่ เคยเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2552 ที่ศาลปกครองกลางมีคำพิพากษาให้ระงับการก่อสร้าง โครงการหรือ กิจกรรมจำนวน 76 โครงการ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำงานและเกิดปรากฏการณ์การเดินทางกลับ บ้านของแรงงานต่างถิ่นเป็นจำนวนมาก ดังนั้น เมื่อไม่มีการจ้างงานก็ไม่มีแรงงาน เมื่อไม่มีแรงงาน ชาวบ้านก็ขายของไม่ได้หรือบ้านเช่าก็ถูกปล่อยว่าง ซึ่งประเด็นดังกล่าวก็กลายเป็นปัญหาที่ส่ง ผลกระทบต่อรายได้และการทำมาหากินของชาวบ้าน เป็นต้น ดังความทรงจำของชาวบ้านที่ ถ่ายทอดให้เห็นสภาพการทำมาหากินของเขาในช่วงนั้นว่า

“แน่นอนเมื่อ โรงงานถูกระงับ ผลกระทบย่อมตามมา เช่น ห้องแถว บ้านเช่าหลายหลัง ในชุมชนหนองแพบ และใกล้เคียง ล้วนว่างเปล่า ไม่มีคนเช่า คนงานกลับภูมิลำเนาหมด โดยเฉพาะ คนที่กู้เงินมาสร้าง อันนี้หนักมาก พ่อค้า แม่ค้า ก็หนีไม่พ้น เพราะ ไม่มีคนงานมาซื้อ เหลือแต่ ชาวบ้านในชุมชนเท่านั้น ... อยากให้ โรงงานเปิดเร็ว ๆ เหมือนกัน แต่ก็ต้องผ่านขั้นตอนตาม กฎหมายรัฐธรรมนูญ มาตรา 67 วรรคสองด้วย เพราะมีผลกระทบต่อชุมชน โดยตรง” (สมพงษ์ ประจง, 2553 อ้างถึงใน ผู้จัดการรายวัน, 2553) หรือ

“หลัง โรงงานถูกระงับ ทำให้การเงินในชุมชนไม่สะพัด ชาวบ้านที่เข้าไปทำงาน รับเหมาก่อสร้างต้องพลอยตกงานไปด้วยก็มาก ผมก็อยากให้ โรงงานเปิดเหมือนกัน แต่ก็ต้องทำให้ ถูกกฎหมาย ไม่เช่นนั้นก็จะเกิดผลกระทบต่อชุมชนอีก” (สมร สระสม, 2553 อ้างถึงใน ผู้จัดการ รายวัน, 2553)

คำอธิบายที่ชี้ให้เห็นว่าวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวบ้านจำเป็นต้องพึ่งพา โรงงาน อุตสาหกรรมเช่นนี้ เป็นความพยายามที่ถูกนำไปใช้เพื่อทำให้เห็นภาพว่า เครือข่ายชนชั้นกลางฯ นั้นไม่ เข้าใจถึงสภาพวิถีชีวิตที่แท้จริงของชาวบ้านมาบตาพุด ดังนั้น ชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการ รายย่อยฯ จึงไม่เห็นด้วยกับวิธีการอธิบายของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ที่เน้นการฉายภาพ ปรากฏการณ์ในพื้นที่มาบตาพุดเพียงมิติเดียว และเป็นมิติที่ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาอุตสาหกรรม

สร้างแต่ปัญหาและส่งผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่ ดังนั้น ในมุมมองของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ จึงมักนำเสนอทางออกหรือทางเลือกในการแก้ไขปัญหา โดยการหยุดสร้างและขยายโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ซึ่งเป็นข้อเสนอที่ “ตรงใจ” ผู้คนในสังคมโดยทั่วไปที่ได้รับรู้ถึงสถานการณ์และสภาพปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุด กระทั่งกลายเป็นทางออกหนึ่งเดียวในการแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุด

อย่างไรก็ดีแล้วแต่ในมุมมองของชาวบ้านที่วิถีชีวิตของพวกเขาต้องเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์และพึ่งพาโรงงานอุตสาหกรรมเช่น ชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อย พวกเขากลับเห็นว่า ข้อเสนอหรือทางเลือกดังกล่าวจะกลายเป็นการสร้างปัญหาและผลกระทบรูปแบบใหม่ให้เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด กล่าวคือ เมื่อไม่มีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้น ปริมาณแรงงานที่จะเข้ามาในพื้นที่ก็ไม่เพิ่มขึ้น เมื่อปริมาณแรงงานไม่เพิ่มการทำมาหากินของชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อยฯ ก็จะยากลำบากมากขึ้น เพราะจะเกิดการแข่งขันที่สูงขึ้นระหว่างผู้ประกอบการกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ แน่แน่นอนว่าหากปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นรายได้จากการประกอบอาชีพบริการของชาวบ้านย่อมมีแนวโน้มลดลง

ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงไม่เห็นด้วยกับเรื่องเล่าที่ใช้ปัญหาในมิติต่าง ๆ (ที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม) เป็นกลยุทธ์ในการเล่าเรื่อง เพราะหากนิยามพื้นที่มาบตาพุดด้วยปัญหา ก็จะทำให้ปัญหาเหล่านี้กดทับสภาพความเป็นจริงในมิติอื่น ๆ การไม่เห็นด้วยกับเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ของชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อยเช่นนี้ นำไปสู่ปฏิบัติการในลักษณะของการช่วงชิงนิยามความหมายโดยการฉายภาพให้ผู้คนในสังคมเห็นว่า โรงงานอุตสาหกรรมสามารถอยู่ร่วมกันกับชุมชนท้องถิ่นได้ไม่ว่าจะเป็น โรงงานอุตสาหกรรมที่มีอยู่เดิมหรือ โรงงานอุตสาหกรรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ขณะเดียวกันพวกเขาก็พยายามอธิบาย โดยการกล่าวอ้างว่า ปัญหามลพิษเป็นปัญหาที่สะสมอยู่ในพื้นที่มาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ดังนั้น จึงไม่มีมาตรการหรือวิธีการใดที่จะระงับหรือจัดปัญหาให้หมดสิ้นไปโดยทันที ในทางตรงกันข้ามการแก้ไขปัญหาต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งประชาชนในพื้นที่ โรงงานอุตสาหกรรมและกลไกรัฐ เมื่อเป็นเช่นนี้วิธีการบังคับให้ฝ่ายอื่นปฏิบัติการอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่ตนเองต้องการจึงอาจเป็นเพียงการแก้ไขปัญหาในระยะสั้น ในทางตรงกันข้ามหากต้องการแก้ไขปัญหามาบตาพุดในระยะยาว จะต้องอยู่บนพื้นฐานของการพูดคุยกันด้วยเหตุผลและทำให้แต่ละฝ่ายเกิดการยอมรับและปฏิบัติตามด้วยความสมัครใจ จึงจะเป็นทางออกหรือทางเลือกในการแก้ไขอย่างยั่งยืนกล่าวได้ว่าปฏิบัติการช่วงชิงความหมายของชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อยเช่นนี้เกิดขึ้นควบคู่กับการประกาศตัวตน โดยการสร้างอัตลักษณ์ให้แก่ตนเองในลักษณะที่ว่า พวกเขาเป็นชาวบ้าน

มาบตาพุดที่แท้จริง ดังนั้น จึงเข้าใจสภาพความเป็นจริงทางเศรษฐกิจ สังคมที่เกิดขึ้นในมาบตาพุดมากกว่าเครือข่ายชนชั้นกลางฯ ซึ่งไม่ใช่คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่

1.4 การนิยามว่าชาวบ้านมาบตาพุดที่ออกมาเคลื่อนไหวต่อต้านโรงงานอุตสาหกรรมเป็นคนเพียงส่วนน้อยในพื้นที่มาบตาพุด ปฏิบัติการทางวาทกรรมเช่นนี้ของชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่าย ก็คือ ความพยายามสร้างจินตภาพให้กับผู้คนในสังคมเห็นว่า ชาวบ้านที่ออกมาเคลื่อนไหวร่วมกับเครือข่ายชนชั้นกลางฯ นั้นเป็นเพียงชาวบ้านเพียงกลุ่มหนึ่งในพื้นที่มาบตาพุดเท่านั้น ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มคนกลุ่มเดียวภายใต้การจัดตั้งและการนำของนายสุทธิ อัจฉาศัย ผู้ประสานงานเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก แต่การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาผู้กลุ่มนี้สามารถสร้างพันธมิตรกับสื่อมวลชน ได้จึงกลายเป็นเหตุให้พวกเขาสามารถยึดครองพื้นที่สื่อในการนำเสนอปัญหาและข้อเรียกร้องของพวกเขาได้ กระทั่งเกิดภาพเสมือนว่าประชาชนทุกคนในพื้นที่มาบตาพุดต้องการหรือมีความเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับข้อเสนอหรือข้อเรียกร้องของชาวบ้านกลุ่มนี้ ดังนั้นที่ผ่านมาชาวบ้านกลุ่มนี้จึงเปรียบเสมือนผู้ผูกขาดคำอธิบายสภาพปัญหาและสถานการณ์ในพื้นที่มาบตาพุดแต่เพียงผู้เดียว กระทั่งเกิดกระบวนการการสร้างและสถาปนาความจริงหนึ่งเดียวขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด (ความจริงหนึ่งเดียวที่ว่านี้ ก็คือ โรงงานอุตสาหกรรมสร้างปัญหาและผลกระทบให้กับคนพื้นที่มาบตาพุด โดยที่คนมาบตาพุดแทบจะไม่ได้รับประโยชน์ใด ๆ เลยจากการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม) เมื่อความจริงหนึ่งเดียวเช่นนี้สามารถตรึงความรู้สึก การรับรู้ของผู้คนในสังคมโดยทั่วไปได้ ปฏิบัติการหลากหลายรูปแบบภายใต้ความจริงหนึ่งเดียวเช่นนี้ จึงถูกนำมาใช้ในการเคลื่อนไหวสังคม รวมถึงการปลุกผู้คนที่ปฏิเสธหรือต่อต้านชุดความจริงเช่นนี้ให้กลายเป็นคู่ตรงข้าม โดยการนิยามว่าผู้คนเหล่านั้นมีผลประโยชน์ร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้าลงทุนในพื้นที่ (เช่น รับเงินจากโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อออกมาเคลื่อนไหว เป็นต้น) ดังความรู้สึกของชาวบ้านในพื้นที่มาบตาพุดที่ว่า

“ที่เขา (เครือข่ายชนชั้นกลางฯ: ผู้วิจัย) ออกมาเคลื่อนไหวมันก็เป็นสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดนะ แต่ที่เขาพูดบางทีมันเป็นแค่ปัญหาของเขา มันไม่ใช่ปัญหาาร่วมของคนมาบตาพุดทั้งหมด อย่าลืมนะว่าวันนี้คนมาบตาพุดมันหลากหลาย มันไม่มีกลุ่มเดียว มันไม่ได้คิดเหมือนกันหรือคิดแบบนั้นทั้งหมดนะ ตัวเองเป็นคนกลุ่มหนึ่ง แต่ไปพูดแทนคนทั้งหมดอย่างนี้มันไม่ได้ เพียงแต่ที่ผ่านมาเขาเสียงดังหน่อย เวลาพูดอะไรออกไปคนเขาก็จะเชื่อ จะฟัง บางทีเราบอกว่ามันไม่ใช่อย่างนั้นทั้งหมด มันถูกเพียงส่วนเดียว เราจะกลายเป็นคนต่อต้านเขาไปทันที แล้วเขาก็จะว่าเรารับเงินบ้าง ถูกจ้างมาบ้าง แต่ความจริงมันไม่ใช่อย่างนั้น เพียงแต่เราก็อยากบอกให้สังคมรู้อ่าง ว่า นั่นมันคนกลุ่มเดียวนะ อยากให้ฟังคนอย่างพวกเรบ้าง อย่าสุด โต้มากจนเกินไปก็เท่านั้น” (โสต ศะละลาศ, 1 เมษายน 2553) หรือ

“มีการกล่าวอ้างว่า จังหวัดระยองมีประชาชนเป็นโรคมะเร็งสูงสุดของประเทศ แต่จากข้อมูลสถาบันมะเร็งแห่งชาติ จังหวัดระยอง อยู่ลำดับ 21 ขณะเดียวกันประชาชนที่ป่วยเป็นโรคมะเร็งสูงสุด คือ อ.แกลง เพราะฉะนั้น รัฐบาลต้องทำความจริงให้ปรากฏ วันนี้กลุ่มระยองสมานฉันท์เกิดขึ้นมา เพราะมีบุคคลกลุ่มหนึ่งกล่าวอ้างแอบ อ้างว่ามาปกป้องพี่น้องชาวมาบตาพุด ทำเพื่อประโยชน์อะไร ผมไม่อยากจะให้คนอื่นที่อยู่นอกบ้านเรามาเอามาบตาพุด นิคมอุตสาหกรรมเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง เพื่อเป็นฐานในการสร้างอำนาจและเป็นบันไดสู่อำนาจรัฐ”

2. เครือข่ายชนชั้นกลางๆ กับการตอบโต้วาทกรรมของชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยๆ เมื่อวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ถูกหรือสร้างและโต้แย้งจากชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยๆ เป็นเหตุให้พวกเขาต้องออกมาปฏิบัติการเพื่อตอบโต้และลดทอนความน่าเชื่อถือของชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยๆ รวมถึงชี้ให้เห็นจุดอ่อนของข้อมูล (องค์ความรู้) ที่ชาวบ้านและองค์กรเครือข่ายนำเสนอต่อสังคม ดังจะเห็นได้จากปฏิบัติการที่สำคัญต่อไปนี้

2.1 การสร้างคำอธิบายว่า ชาวบ้านและองค์กรเครือข่ายมีผลประโยชน์ร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรม โดยการแสดงให้เห็นว่า ผู้กระทำการกลุ่มนี้ได้รับเงินสนับสนุนจากโรงงานอุตสาหกรรมทำให้เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อสนับสนุนโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด เช่น การแสดงข้อมูลเพื่อสื่อสารกับสาธารณะและทำให้เห็นว่า มูลนิธิกองทุนเพื่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมเทศบาลเมืองมาบตาพุดและอำเภอบ้านฉาง ซึ่งมีนายอิทธิพล แจ่มแจ้ง เป็นประธานมูลนิธิ ได้รับเงินสนับสนุนจากบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) บริษัท ในเครือซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย รวมถึงผู้ประกอบการ โรงงานอุตสาหกรรมรายอื่น ๆ ในพื้นที่มาบตาพุดกว่า 30 ล้านบาท ดังภาพที่ 28 ซึ่งเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่ายได้รับเงินสนับสนุนจากโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อใช้ในกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ในชุมชนหรือการออกให้ความเห็นของแกนนำเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่า

“ขณะนี้มียุทธศาสตร์อีกกลุ่มในจังหวัดระยอง ออกมาเคลื่อนไหวกลุ่มของตน จึงอยากให้รัฐมนตรีตรวจสอบการรวมตัวของคนกลุ่มนี้มีนายทุนรายใดอยู่เบื้องหลัง การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย และสภาอุตสาหกรรมมีส่วนเกี่ยวข้องหรือไม่”

รวมถึง การชี้ให้เห็นว่ากลุ่มองค์กรที่ออกมาเคลื่อนไหวเพื่อสนับสนุนให้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดต่อไปนี้ เป็นกลุ่มองค์กรที่มีความสัมพันธ์กับรัฐ โดยการยกตัวอย่างให้เห็นว่า ผู้คนกลุ่มนี้สามารถเข้าพบนายกรัฐมนตรี (นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ)

ได้โดยง่าย ซึ่งแตกต่างจากเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกร้องครั้งแรกแล้ว ครั้งแล้ว แต่กลับไม่ได้รับการสนใจจากรัฐบาลเลย ดังความรู้สึกที่ถูกถ่ายทอดเป็นภาษาว่า

“ทำไมกลุ่มระยองสมานฉันท์จึงสามารถหาบั้งไปพบนายกได้อย่างง่ายดายเหมือนมีการเตรียมการต้อนรับไว้อยู่แล้ว ในขณะที่ประชาชนเดินเท้าเปล่าเข้าไปหานายกถึง 5 วันเต็มยังไม่ได้พบนายกรัฐมนตรีเลย ชาวระยองเดินเท้าเข้ากรุงเทพฯ 5 วัน เต็ม ยังไม่ได้พบนายกฯ ในขณะที่กลุ่มระยองสมานฉันท์ หาบั้ง จากหน้าทำเนียบ เข้าพบนายกได้ในทันที เครือข่ายประชาชนฯ ชาวระยองรอยื่นหนังสือให้นายกฯ หน้ารัฐสภา แต่นายกส่งตัวแทนออกมารับเรื่องแต่ในขณะที่นายกออกมา ทานบั้ง จากกลุ่มระยองสมานฉันท์ ด้วยตนเองในทันทีท่านคิดว่า...อะไร คือ ความแตกต่าง” (โอเคเนชั่น, 2557)

ภาพที่ 28 การแสดงให้เห็นถึงการได้รับผลประโยชน์จากโรงงานอุตสาหกรรมของกลุ่มที่ออกมาเคลื่อนไหวสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรม (โอเคเนชั่น, 2557)

2.2 การวิพากษ์กระบวนการผลิตสร้าง/องค์ความรู้ เพื่อสนับสนุนให้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ โดยการแสดงให้เห็นถึงจุดอ่อนของแบบสอบถามที่ถูกสร้างขึ้น และวิธีการเก็บรวบรวมแบบสอบถามของกลุ่มระของสมานฉันท์ ใน 2 ประเด็น คือ

ประเด็นแรก การชี้ให้เห็นว่า แบบสอบถามที่ถูกสร้างขึ้นนั้นเป็นแบบสอบถามซึ่งเป็นช่องคำตอบที่ผู้สร้างแบบสอบถามได้กำหนดคำตอบเอาไว้ล่วงหน้า และให้ประชาชนเลือกคำตอบในช่องที่ถูกกำหนดไว้ จึงเปรียบเสมือนการบังคับให้ตอบ ดังนั้น ผู้ตอบแบบสอบถามจึงไม่สามารถเขียนคำตอบหรือแสดงความคิดเห็นของตนเองได้อย่างเป็นอิสระอย่างที่ควรจะเป็น ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นความคิดเห็นที่อยู่ภายใต้กรอบที่ถูกสร้างไว้เท่านั้น

ประเด็นที่สอง ผู้ตอบแบบสอบถามจำนวนกว่า 10,000 คน ที่กลุ่มระของสมานฉันท์นำมาใช้ในการกล่าวอ้างนั้น เป็นจำนวนที่รวมเอาประชากรแฝงที่เข้ามาทำงานในพื้นที่มาบตาพุดรวมอยู่ด้วย ซึ่งประชากรแฝงเหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากโรงงานอุตสาหกรรม เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วความเห็นของคนกลุ่มนี้จึงเป็นไปในลักษณะของการสนับสนุนโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้น ข้อเสนอของกลุ่มระของสมานฉันท์ที่ว่า ประชาชนมาบตาพุดโดยส่วนใหญ่ต้องการให้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อไป จึงไม่ใช่ข้อสรุปที่ถูกต้อง เพราะไม่ใช่ความคิดเห็นของคนในชุมชนมาบตาพุดดั้งเดิม

2.3 การชี้ให้เห็นว่าปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุดเป็นปัญหาร่วมของทุกฝ่ายที่จะต้องเข้ามาช่วยกันหรือหาทางออกในการแก้ไขปัญหา ประเด็นนี้เป็นการโต้แย้งปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยๆ ที่พยายามแสดงให้เห็นว่าเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ไม่ใช่คนในพื้นที่ แต่เป็นกลุ่มองค์กรหรือเครือข่ายที่เข้ามาเคลื่อนไหวภายหลังจากที่พื้นที่มาบตาพุดเผชิญกับสถานการณ์มลพิษและสถานการณ์มลพิษ โดยเครือข่ายชนชั้นกลางๆ พยายามอธิบายว่า ปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดเป็นปัญหาร่วมของทุกฝ่ายที่จะต้องเข้ามาช่วยกันหรือหาทางออกในการแก้ไขปัญหา (แม้ว่าชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นจะเป็นผู้ได้รับผลกระทบหลักก็ตาม) ดังนั้น การกล่าวอ้างถึงความเป็นคนในพื้นที่และใช้ความเป็นคนในพื้นที่ปิดกั้นการเข้ามาทำงานขององค์กร ภาคส่วนอื่น ๆ ที่อยู่นอกพื้นที่ จึงไม่ใช่วิธีการที่จะนำมาซึ่งการแก้ไขหรือขจัดปัญหาให้หมดไปจากพื้นที่มาบตาพุด ในทางตรงกันข้ามจะกลายเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีเจตนาดีที่จะเข้ามาแก้ไขปัญหา

คำกล่าวอ้างเช่นนี้ของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ เกิดขึ้นพร้อมกับความพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่า ปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุดเป็นปัญหาที่จะต้องแก้ไข โดยการอาศัยองค์ความรู้และวิธีการทำงานหรือเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ เพื่อสืบค้นหาสาเหตุและแสวงหาแนวทางในการป้องกันแก้ไข รวมทั้งต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านในการดำเนินการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล

ซึ่งในความเป็นจริงการดำเนินการแก้ไขปัญหาคงต้องเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของรัฐและกลไกรัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรม สิ่งแวดล้อมและสาธารณสุข แต่ที่ผ่านมากลไกรัฐเหล่านี้กลับไม่สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะรัฐและกลไกรัฐก็เป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่เช่นกัน ด้วยเหตุนี้เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ทั้งอาจารย์ในมหาวิทยาลัย รวมถึงผู้เกี่ยวข้องในภาคส่วนอื่น ๆ จึงจำเป็นต้องเข้ามาดำเนินการเพื่อกระตุ้นให้รัฐและกลไกรัฐตระหนักและเห็นถึงความสำคัญ รวมถึงจริงจังในการแก้ไขปัญหา หรือการอธิบายเพื่อแก้ข้อกล่าวหาที่ว่า ไม่มีประชาชนในพื้นที่มาบตาคาดเข้าไปเป็นคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการปฏิบัติตามมาตรา 67 วรรคสองของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 (คณะกรรมการสี่ฝ่าย) โดยพวกเขากล่าวอ้างว่า ไม่สามารถนำตัวแทนจากมาบตาคาดเข้ามาเป็นคณะกรรมการได้ทั้งหมด เพราะต้องคำนึงถึงตัวแทนภาคประชาชนที่มีความรู้และมีความเหมาะสมที่จะทำหน้าที่ในการคุ้มครองภาคประชาชนทั่วประเทศได้อย่างแท้จริง แม้ว่าจะไม่มีตัวแทนของชาวบ้านแต่การดำเนินงานที่ผ่านมาคณะกรรมการสี่ฝ่ายก็ได้เปิดโอกาสให้ตัวแทนมาบตาคาดเข้าร่วมรับฟังและชี้แจงในที่ประชุมคณะกรรมการสี่ฝ่ายมาโดยตลอด (สุทธิ อัมชาสัย, 2553ก)

นอกจากนี้ยังมีการโต้แย้งประเด็นที่ชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยๆ ออกมากล่าวหาว่า พวกเขาเป็นชนกลุ่มน้อยหรือเป็นเพียงคนกลุ่มหนึ่งในพื้นที่มาบตาคาดที่ออกมาเคลื่อนไหว โดยการกล่าวอ้างว่าแม้จะเป็นคนกลุ่มหนึ่งที่ออกมาเคลื่อนไหว แต่พวกเขาก็มีความชอบธรรมในการคัดค้านการพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพราะพวกเขาใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญและเป็นการเคลื่อนไหวภายใต้กรอบที่กฎหมายกำหนด ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ประสานงานเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกที่ว่า

“คนไม่กี่คนเขาใช้สิทธิตามกฎหมาย และเป็นกฎหมายที่รับรองด้วย เพราะฉะนั้นน่าจะบอกว่าประชาชนก็ใช้สิทธิถูกต้องตามกฎหมายแล้ว แต่เรื่องเกิดขึ้นจากการปฏิบัติของใครล่ะก็ต้องไปโทษที่ตัวบุคคล รัฐเองหรือเปล่าที่ละเลยมาตลอด หรือเป็นคุณหรือเปล่าที่ไม่ยอมศึกษากฎหมายให้ละเอียด แล้วก็เลยทำให้ปัญหาอย่างนี้เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นประชาชนใช้สิทธิตามกฎหมาย ถ้าประชาชนไปชุมนุมปิดกั้นประตูทางเข้าโรงงานแบบผิดกฎหมาย อย่างนี้โจมตีเรา เรายอมรับผล แต่เราใช้สิทธิตามกฎหมาย เพราะฉะนั้น ถ้าจะไปมองถึงกลไกที่ทำให้เป็นเหตุของการละเมิดกฎหมายหรือเปล่า น่าจะไปเรียกร้องตรงนั้นให้รับผิดชอบมากกว่า ไม่ใช่มาเรียกร้องพวกเรว่าเป็นต้นเหตุ แล้วผมยังเชื่อมั่นเป็นมาตรการใหม่ที่มีมนเป็นตัวส่งสัญญาณบอกชี้ว่า ต่อไปนี้ชุมชนอาจจะอยู่ร่วมกับโรงงานได้ หากโรงงานที่เข้ามาจะต้องเป็นโรงงานที่สะอาดพอสมควร แล้วมาตรการนี้ มันก็ได้รับบทเรียนด้วยกันทั้งคู่ คือ ชาวบ้านเองก็เจ็บปวดจากการพัฒนาที่ไม่รู้จักจบสิ้น ไม่มีมาตรการที่ดีมาประกอบ เสียทั้งสิ่งแวดล้อม เสียทั้งสุขภาพมาตลอด เพราะฉะนั้น

ผู้ประกอบการหรือรัฐบาลก็ต้องเสียบ้าง เสียเพื่อให้รู้ว่าความเจ็บปวดที่ฝ่ายหนึ่งเสียมันเป็นยังไง เพราะฉะนั้นก็อย่าใช้วิธีการอื่นมา เช่น เอาแรงงานอะไรมาอ้าง รัฐบาลต้องไปแก้ปัญหาเรื่องแรงงาน ต้องไปแก้ปัญหาเรื่องความเชื่อมั่นของนักลงทุนเอง เพราะตัวเองปล่อยปละละเลยมาโดยตลอด” (สุทธิ อัมชาสัย, 2553ก)

2.4 การอธิบายและให้เหตุผลถึงความจำเป็นที่จะต้องออกมาเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง ประเด็นนี้ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นความพยายามของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ (โดยเฉพาะแกนนำเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: นายสุทธิ อัมชาสัย) ที่พยายามออกมาตอบโต้และสร้างความเข้าใจกับสื่อมวลชน ซึ่งเริ่มออกมาวิพากษ์วิจารณ์การเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ในกรณีคัดค้านประกาศ 11 ประเภท โครงการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ) กระทั่งถูกสื่อมวลชนจากส่วนกลางวิจารณ์ว่า “ทำลายชาติ ถ่วงความเจริญ และข้อหาชักจูงต่างชาติมาทำลายประเทศไทย” โดยแกนนำเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ออกมาอธิบายถึงความจำเป็นที่จะต้องออกมาเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องในพื้นที่มาตาศุด โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวคัดค้านประกาศ 11 ประเภท โครงการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนรุนแรงฯ (จากเดิมที่คณะกรรมการสี่ฝ่ายกำหนดไว้ทั้งหมด 18 โครงการ) ทั้งนี้เพราะพวกเขาเห็นว่า (สุทธิ อัมชาสัย, 2553ก)

2.4.1 ประกาศดังกล่าวได้บรรจุประเภทโครงการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนรุนแรงฯ ไว้อย่างจำกัดและคับแคบ ทั้งในแง่ปริมาณ โครงการและคุณภาพของเนื้อหา ที่ไม่พอจะใช้เป็นเครื่องมือหลักในการวินิจฉัยว่า โครงการใดเป็นโครงการรุนแรงฯ ได้อย่างครอบคลุม ถูกต้องเหมาะสม เมื่อพิจารณาถึงความจำเป็นของสถานการณ์ความรุนแรงของปัญหาความขัดแย้งทางสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน และในที่สุดประกาศกำหนดประเภทโครงการรุนแรงฯ ดังกล่าว จะกลายเป็นเครื่องมือที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการของทุกฝ่าย เพื่อการบรรลุเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญมาตรา 66 และ 67

2.4.2 การบังคับใช้ประกาศกำหนดประเภทโครงการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนรุนแรงฯ ดังกล่าว โดยที่รัฐบาลคาดการณ์เห็นแล้วว่า จะเป็นเครื่องมือที่ไม่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมดังกล่าว ย่อมเป็นการที่รัฐบาลไม่ได้ให้ความเคารพต่อสิทธิชุมชนของชุมชนทั่วประเทศรวมทั้งเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญฯ มาตรา 66 และ 67

2.4.3 หากยังคงบังคับใช้ประกาศฯ ดังกล่าวต่อไป โดยไม่มีการยกเลิกแล้วจัดทำและประกาศใช้ใหม่ จะนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างชุมชน และภาครัฐกิจอุตสาหกรรมที่ขยายตัวและรุนแรงมากขึ้นในอนาคต

ดังภาษาที่ถูกถ่ายทอดผ่านข้อความในจดหมายเปิดผนึกของสุทธิ อัมชาสัย (2553ข) แก่นนำเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงใต้เขียนถึงคอลัมน์นิสต์ชื่อดังอย่าง เปลว สีเงิน เพื่อชี้แจงถึงความจำเป็นที่เขาต้องออกมาเคลื่อนไหวครั้งนี้ว่า

“สาเหตุที่ผมต้องออกมาเคลื่อนไหว ไม่ได้เกิดจากคำพิพากษาของศาล เพราะคำพิพากษาของศาลอยู่เคียงข้างประชาชนทุกประการ และยึดถือความถูกต้อง แต่สิ่งที่เรา “เห็นต่าง” จากรัฐบาล และเป็นเหตุผลที่ต้องลุกขึ้นมาแสดงออกอีกครั้ง เพราะรัฐบาลได้ออกประกาศประเภท “โครงการรุนแรงฯ ขนาดใหญ่เกินกว่า” ที่ชุมชนจะ “รับได้” หรือ “มั่นใจได้” ว่า “ขนาด” ที่รัฐบาลกำหนดมานั้นจะมี “ความปลอดภัย” ต่อทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ชีวิตคน สุขภาพและชุมชนครับ ...ผมและเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงเครือข่ายประชาชนทั่วประเทศ จึงได้ร่วมกัน เคลื่อนไหว ด้วยการชุมนุมโดยสงบ ปฏิบัติตามกฎหมายตามสิทธิที่พวกผมพอพึงจะกระทำได้ หวังเพื่อต้องการให้รัฐบาลมีการทบทวนการออกประกาศประเภทโครงการที่อาจก่อผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงฯ เสียใหม่ เพื่อให้ชุมชนทั่วประเทศมีโอกาสใช้สิทธิปกป้องชุมชนตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 67 วรรคสองต่อไป และการชุมนุมในช่วงวันที่ 30 กันยายน และ 1 ตุลาคม (2553) ที่ผ่านมาก็เป็นไปโดยสงบ ไม่มีการปิดถนน หรือมีการปิดล้อมนิคมอุตสาหกรรม มาบตาพุดแต่อย่างใด แต่กลับอยู่ภายใต้กรอบของกฎหมายด้วยดีมาโดยตลอด ...ผมไม่ได้มีเจตนาร้ายต่อประเทศชาติ หรือถ่วงความเจริญให้ประเทศแต่อย่างใด แต่กลับมีความต้องการยกระดับความน่าเชื่อถือในการลงทุนทางอุตสาหกรรมให้ประชาชนมีความมั่นใจมากขึ้น...ผมไม่ได้ชักชวนชาวต่างชาติมาทำลายประเทศไทยแต่อย่างใด...” (สุทธิ อัมชาสัย, 2553ข)

ภายหลังจากได้รับจดหมายเปิดผนึกฉบับนี้ เปลว สีเงิน ก็ได้ลงจดหมายชี้แจงของแก่นนำเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงใต้ในหนังสือพิมพ์ไทยโพสต์ ฉบับวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2553 และได้กล่าวคำขอโทษลงในท้ายคอลัมน์นี้

นอกจากนี้แก่นนำเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงใต้ยังพยายามอธิบายให้กับสังคมเห็นว่า กระบวนการดังกล่าวเป็นการตอบโต้จากฝ่ายที่เป็นคู่ตรงข้ามของเขา ดังถ้อยแถลงที่เขาสื่อสารกับสังคมอีกครั้งในทำนองที่ว่า

“...ถ้าไล่เรียงการต่อสู้มาตั้งแต่ ปี 2548 มาถึงปี 2553 รัฐและทุนจะสู้ข้อมูลเราก็ไม่ได้ สู้ข้อเท็จจริงก็ไม่ได้ พยายามสู้เชิงสังคมกับเราแล้วก็สู้ไม่ได้ แต่ว่าครั้งนี้เป็นครั้งที่รู้สึกเจ็บตัวมากที่สุด เพราะว่าโดน โจมตีหนักมาก แล้วเขาก็เปลี่ยนกลยุทธ์การต่อสู้มาเป็นการทำลายความน่าเชื่อถือของแก่นนำ สังกัดจากการที่กลุ่ม 29 ชุมชน ออกแถลงการณ์กระชังชื่อผม นามสกุลผม ตั้งคำถามกับสื่อมวลชนหลายฉบับว่า เอาเงินมาจากไหน ทำอาชีพไม่เป็นหลักแหล่งอะไรอย่างนี้ แล้วก็ใช้สื่อมวลชนที่เป็นที่ศรัทธาของผม เข้ามาทำลายผม ผมก็รู้สึกว่านี่เป็นครั้งแรกที่เราผิดหวัง ไม่ได้เปลือง

พล้ำ แต่รู้สึกตัวเองผิดหวังมาก” (สุทธิ อัจฉาศย์, ม.ป.ป. อ้างถึงใน สายศิริ ดำเนินวัฒนธรรม, 2553, หน้า 178)

การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่ายกับชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร

เมื่อพิจารณาถึงการต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างชาวบ้านที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อย กับชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการต่อสู้ใน 2 ช่วงเวลาด้วยกัน คือ

1. การต่อสู้ในช่วงต้นของการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งการต่อสู้ในครั้งนี้ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรสามารถใช้วาทกรรมเพื่อการครอบงำ (Dominant) และกดทับ (Subjugation) ชาวบ้านที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยได้ ดังจะเห็นได้จากปรากฏการณ์ที่สำคัญ 2 ปรากฏการณ์ คือ

1.1 กรณีการเวนคืนที่ดิน ด้วยเหตุที่รัฐมีความต้องการที่ดิน เพื่อเป็นแหล่งที่ตั้งของโรงงานและนิคมอุตสาหกรรมทำให้รัฐต้องเวนคืนที่ดินเพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยได้มีการตราพระราชบัญญัติเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ในท้องที่ตำบลห้วยโป่งและตำบลมาบตาพุด อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง พ.ศ. 2527 และในระยะต่อมาก็เกิดการเวนคืนที่ดิน เพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดประมาณ 8,070 ไร่ ในท้องที่ตำบลห้วยโป่งและตำบลมาบตาพุด เพื่อพัฒนาเป็นเขตอุตสาหกรรม ประมาณ 6,042 ไร่ และเขตชุมชนใหม่ 2,028 ไร่ โดยเวนคืนที่ดินของชุมชนไปใช้ในการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมแห่งนี้มีชุมชนที่ถูกเวนคืนที่ดินไปในช่วงนั้น ได้แก่ บ้านกงเพชร บ้านเนินตารอง บ้านทุ่งสะเดา บ้านอ่าวประคู้ รวมทั้งวัดอ่าวประคู้ในตำบลมาบตาพุด เป็นต้น (พระราชบัญญัติเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ในท้องที่ตำบลห้วยโป่งและตำบลมาบตาพุด อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง, 2527) ผลที่เกิดขึ้นตามมาก็ครั้งนี้ก็คือชาวบ้านบางรายต้องสูญเสียที่ดินทำกิน บางรายต้องอพยพจากถิ่นที่อยู่เดิม ขณะที่บางชุมชนถึงขั้นล่มสลาย เพราะต้องย้ายถิ่นฐานเพื่อหลบการเข้ามาของโรงงานและนิคมอุตสาหกรรม

กล่าวได้ว่า การออกกฎหมายเพื่อบังคับให้มีการเวนคืนที่ดินเช่นนี้ ได้สร้างความไม่พอใจและนำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยตั้งแต่เริ่มสำรวจสร้างนิคมอุตสาหกรรมในปี พ.ศ. 2516 เช่น กรณีชาวมุสลิมมาบชะลูต และชุมชนใกล้เคียงที่ไม่พอใจที่ถูกบังคับเวนคืนที่ดินด้วยการชดเชยเงินไร่ละ 10,000 บาท ขณะที่ราคาที่ดินที่มีการซื้อขายในขณะนั้นสูงถึงไร่ละ 80,000 บาท กระทั่งเกิดการประท้วงของชาวบ้านและนำมาซึ่งปฏิบัติการกดทับโดยการส่งเจ้าหน้าที่รัฐ (ผู้ว่าราชการจังหวัดระยองในขณะนั้น) ลงมาเจรจากับชาวบ้านโดยมีการสัญญาว่าหากก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมแล้วเสร็จจะให้โอกาสชาวมุสลิมมาบตาพุดใน

การเข้าทำงานก่อนคนกลุ่มอื่น ๆ (ทองใบ ชื่นภิรมย์, สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน 2552) รวมถึงการกดทับจากวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ถูกผลิต/สร้างจากส่วนกลางในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการมีงานทำของประชาชนในท้องถิ่น การที่ชาวยุโรปจะได้ใช้แก๊สหุงต้มในราคาที่ถูกว่าภูมิภาคอื่น ๆ การใช้ปุ๋ยในราคาถูก ความเจริญในท้องถิ่น และความเป็นอยู่ของประชาชนจะได้รับการยกระดับขึ้น เป็นต้น

1.2 กรณีการดำเนินการก่อสร้างศูนย์กำจัดกากอุตสาหกรรมของบริษัทเจน โกล์ในชุมชนมาบชวลูด การก่อสร้างศูนย์กำจัดขยะนั้น บริษัทเจน โกล์ได้อาศัยอำนาจของการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยทำให้ไม่ต้องขออนุญาตจากเทศบาล เมื่อแกนนำชาวบ้านในพื้นที่บ้านทรบข่าวการย้ายโครงการก่อสร้างศูนย์กำจัดกากอุตสาหกรรมมายังพื้นที่มาบตาพุด จึงมีการเรียกประชุมชาวบ้านกว่า 200 คน กระทั่งชาวบ้านในพื้นที่ที่มีความเห็นร่วมกันว่า จะไม่ยอมให้บริษัทเจน โกล์เข้ามาใช้พื้นที่ เพื่อก่อสร้างศูนย์กำจัดขยะ ต่อมาแกนนำชาวบ้านได้มีการเจรจากับผู้จัดการนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและผู้ว่าการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย แต่ไม่สามารถหาข้อยุติจนชาวบ้านบางกลุ่มได้เสนอให้มีการชุมนุมเพื่อปิดท่าเรือมาบตาพุด แต่ผู้อาวุโสในชุมชนไม่เห็นด้วยและเสนอให้ใช้การเจรจาเพื่อเป็นทางออกในการแก้ไขปัญหา โดยการเชิญให้ตัวแทนของบริษัทเจน โกล์เข้ามาชี้แจงกับชาวบ้านชุมชนมาบชวลูด การชี้แจงในครั้งนั้นบริษัทเจน โกล์ได้ชี้ให้เห็นถึงประสิทธิภาพในการจัดการกากพิษอุตสาหกรรม โดยจะมีการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่นเดียวกันกับที่มีการดำเนินการกำจัดขยะในประเทศอินโดนีเซียหรือศูนย์กำจัดกากอุตสาหกรรมของบริษัทเจน โกล์มีห้องแล็บที่ทันสมัยที่สุดในเอเชีย ภายหลังจากการเข้ามาชี้แจงและเจรจากับชาวบ้านมาบชวลูดในครั้งนั้นทำให้ประธานชุมชนมาบชวลูด (ในขณะนั้น) เป็นผู้สรุปในกลุ่มผู้นำชุมชนว่าให้บริษัทเจน โกล์ก่อสร้างศูนย์กำจัดกากอุตสาหกรรมได้ เพราะมีหลักการที่ดี ต่อมาบริษัทเจน โกล์จึงเริ่มดำเนินการก่อสร้างศูนย์กำจัดกากอุตสาหกรรมและเริ่มเปิดบริการกำจัดกากอุตสาหกรรมในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2540 ภายหลังจากการดำเนินการระยะหนึ่งปรากฏว่าศูนย์กำจัดกากอุตสาหกรรมก็เริ่มส่งกลิ่นเหม็นต่อชุมชนใกล้เคียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนมาบชวลูด (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2545, หน้า 38-45)

ปัญหากลิ่นเหม็นจากศูนย์กำจัดกากอุตสาหกรรมที่ชุมชนมาบชวลูดเผชิญอยู่เช่นนี้ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมาบชวลูดเกิดความขัดแย้งในการแก้ไขปัญหา ทั้งนี้เพราะความเห็นในการแก้ไขปัญหาที่แตกออกเป็น 2 แนวทาง คือ ชาวบ้านกลุ่มหนึ่ง เสนอให้ใช้แนวทางในการเจรจาเพื่อแก้ไขปัญหา ขณะที่ชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่ง เสนอให้ใช้การชุมนุมประท้วง โดยกลุ่มที่เสนอให้แก้ไขปัญหาโดยการเจรจานั้น เป็นกลุ่มที่เชื่อมั่นในความทันสมัยของเทคโนโลยีและการบริหารจัดการของบริษัทเจน โกล์ และมองว่าปัญหากลิ่นเหม็นที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลจาก

ความผิดพลาดของผู้ปฏิบัติงานมากกว่าเทคโนโลยี ขณะที่ชาวบ้านที่เสนอให้ใช้วิธีการในการจัดการกับปัญหาโดยการชุมนุมประท้วงนั้น ก็มีทัศนคติต่อกลุ่มผู้สนับสนุนเงินกู้ว่าเป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลประโยชน์จากโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งผลจากการเคลื่อนไหวของชาวบ้านเช่นนี้ ทำให้บริษัทเงินกู้พยายามใช้กลยุทธ์ในการจัดการความขัดแย้ง เพื่อลดกระแสการต่อต้านผ่านมาตรการชดเชยหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็น การจัดโครงการปลูกป่าเพื่อเป็นเขตกันชน (Buffer Zone) ระหว่างโรงงานอุตสาหกรรมและชุมชน การสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาโรงเรียน มาตรฐานชีวิต ในรูปของการซื้อคอมพิวเตอร์ การสร้างสนามเด็กเล่น การสร้างห้องสมุด การติดตั้งเครื่องปรับอากาศ เพื่อป้องกันกลิ่นเหม็น และสร้างห้องน้ำให้วัดมาตรฐานชีวิต การติดตั้งเครื่องปรับอากาศให้โรงพยาบาลมาตาพุด และช่วยจ่ายค่าไฟฟ้าให้กับโรงพยาบาลหรือ การสนับสนุนเงินบำรุงกีฬาให้เยาวชนในพื้นที่มาตาพุด เป็นต้น (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2545, หน้า 45-51)

การกดทับทางวาทกรรมของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรต่อชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยๆ ในกรณีนี้ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าในครั้งแรกที่จะเริ่มดำเนินการจัดตั้งศูนย์จำกัดกากอุตสาหกรรมชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรพยายามครอบงำชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นผ่านกล่าวอ้างถึง องค์ความรู้แบบวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมที่ทันสมัย ในการป้องกันผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับประชาชนในพื้นที่ และเมื่อการดำเนินการมีปัญหาโดยเฉพาะกลิ่นเหม็นของศูนย์จำกัดกากอุตสาหกรรมพวกเขาก็พยายามกดทับปัญหาดังกล่าว ด้วยการใช้มาตรฐานชดเชยทางเศรษฐกิจ สังคมในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งกลไกเหล่านี้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพในระยะเริ่มต้นที่ปัญหา (โดยเฉพาะปัญหามลพิษ) จากการพัฒนาอุตสาหกรรมยังส่งผลกระทบไม่มากกับประชาชนในพื้นที่ แต่ในระยะหลังเมื่อสถานการณ์มลพิษส่งผลกระทบรุนแรงมากขึ้น ปฏิบัติการครอบงำทางความรู้และความพยายามกดทับด้วยกลยุทธ์เหล่านี้ ก็เริ่มไม่ทำหน้าที่อย่างที่ควรจะเป็น กระทั่งกลายเป็นเหตุให้ชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการเหล่านี้ต้องลุกขึ้นมาเพื่อสร้างความชอบธรรม และประกาศตัวตน รวมถึงสร้างพื้นที่ทางสังคม ดังรายละเอียดในหัวข้อถัดไป

3.2 การต่อสู้ในสถานการณ์มลพิษ ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรไม่สามารถครอบงำและกดทับชาวบ้านที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยได้อีกต่อไป กระทั่งเกิดความพยายามในการต่อสู้ เพื่อให้ตนเองอยู่รอด (Survivals) และอยู่ได้ (Existential) ในสังคมอุตสาหกรรม เนื่องจากฐานคิดของชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยเหล่านี้ อยู่ภายใต้ฐานของอุดมการณ์อยู่ร่วมกันระหว่างโรงงานอุตสาหกรรมและชุมชน ทำให้ภาพของการต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่เป็น

ผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่ายกับชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร ไม่มีความเข้มข้นรุนแรงเหมือนกับการต่อสู้ระหว่างชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรกับเครือข่ายชนชั้นกลางฯ (ในบางครั้งก็เห็นการเข้าไปสนับสนุนรัฐ)

ด้วยเหตุนี้ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมจึงเป็นไปในลักษณะของการที่ชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยๆ ออกมา “เรียกร้องและต่อรอง” กระทั่งกลายเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรได้สร้างศิลปะแห่งการควบคุมปกครองขึ้นแบบใหม่ขึ้น (Art of Governing People) ผ่านการใช้กลยุทธ์ “การทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตร (Cooptation)” โดยการให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคมแก่ชุมชน แต่ภาพของ “ความเป็นมิตร” ระหว่างโรงงานอุตสาหกรรมและชาวบ้านที่เป็นผู้บริการรายย่อยเหล่านี้ ก็ไม่ใช่ความเป็นมิตรที่มีเสถียรภาพหรือมีแรงยึดเหนี่ยวกันภายในอย่างแน่นแฟ้น ในทางตรงกันข้ามความเป็นมิตรกลับผันแปรและแปรเปลี่ยนไปตามผลประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับในแต่ละช่วงเวลา ดังกรณีความขัดแย้งเกี่ยวกับผลประโยชน์ของชาวบ้านที่อยู่รอบโรงไฟฟ้านิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดกับรัฐ (ผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง) โดยชาวบ้านกลุ่มนี้เห็นว่าผู้ว่าราชการจังหวัดระยองจัดสรรงบประมาณจากกองทุนไฟฟ้าฯ ไม่โปร่งใส/ไม่เป็นธรรมกับชาวบ้านที่อยู่รอบโรงงานอุตสาหกรรมและเรียกร้องให้มีการจัดสรรงบประมาณใหม่ จนกลายเป็นเหตุให้ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งจะนำเรื่องดังกล่าวไปฟ้องร้องต่อศาลปกครอง เป็นต้น

ภาพของการต่อสู้ทางวาทกรรมที่ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรต้องการรักษาอำนาจนำในการพัฒนาอุตสาหกรรม ขณะที่ชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้บริการรายย่อยๆ ต้องการสร้างความอยู่รอดผ่านเรียกร้อง ต่อรองให้รัฐและโรงงานอุตสาหกรรมชดเชยผลประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่น แสดงให้เห็นผ่านกรณีต่าง ๆ ต่อไปนี้

3.2.1 การต่อรองโดยให้กลไกรัฐและโรงงานอุตสาหกรรมปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการเพื่อลดและขจัดปัญหามลพิษอย่างอย่างเคร่งครัด หลังการประกาศแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง พ.ศ. 2550- 2554 ชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยๆ ได้ออกมาเรียกร้องให้กลไกรัฐและโรงงานอุตสาหกรรมดำเนินการตามแผนที่วางไว้อย่างเร่งด่วนและเรียกร้องให้โรงงานอุตสาหกรรมดำเนินการตามแผนด้วยความจริงจัง ทั้งนี้เพราะพวกเขาเห็นว่ารายละเอียดรวมถึงโครงการ/กิจกรรมที่อยู่ในแผนที่ระยะสั้นและระยะยาวเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการที่จะช่วยลดหรือขจัดปัญหามลพิษในพื้นที่ที่มาบตาพุด

สาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยๆ ใช้แผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง เป็นเครื่องมือในการต่อรองกับรัฐและทุน เพื่อที่จะนำไปสู่การอยู่ร่วมกัน เป็นเพราะพวกเขาเห็นว่าแนวทางเช่นนี้เปรียบเสมือน “ทางสายกลาง” ที่จะทำให้ทุก

ฝ่ายได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ขณะเดียวกันมาตรการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาตามแผนปฏิบัติการฯ ก็เป็นมาตรการในลักษณะที่ขอความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องไม่ใช่มาตรการในลักษณะของการบังคับให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งปฏิบัติตาม เช่น กรณีของการประกาศเขตควบคุมมลพิษ เป็นต้น

ฐานคิดดังกล่าวเกิดขึ้นจากการที่ชาวบ้านกลุ่มนี้เห็นว่า มาตรการที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ เสนอโดยให้กลไกรัฐประกาศเขตควบคุมมลพิษนั้น น่าจะเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหามลพิษในลักษณะที่มีฝ่ายหนึ่งได้ฝ่ายหนึ่งเสีย กล่าวคือ หากมีการประกาศเขตควบคุมมลพิษย่อมกระทบต่อการลงทุนและความเชื่อมั่นของนักลงทุนที่จะเข้ามาลงทุนในพื้นที่ (ประกอบกับยังไม่มีข้อมูลหลักฐานที่เปรียบเทียบเครื่องการันตีว่า การประกาศเขตควบคุมมลพิษจะสามารถแก้ไขปัญหามลพิษที่สะสมมาอย่างยาวนานได้) ขณะเดียวกันพวกเขาก็เห็นว่า การแก้ไขปัญหามลพิษในมาตาพุดโดย “ใช้ยาแรง” เช่น การประกาศเขตควบคุมมลพิษนี้ในระยะสั้นอาจเป็นการสร้างความตระหนักร่วมและทำให้ทุกฝ่ายหันมาใส่ใจหรือสนใจกับสภาพปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นในพื้นที่ แต่ในระยะยาววิธีการดังกล่าวอาจนำมาซึ่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของพวกเขา เพราะวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจหรือรายได้ของพวกเขาเหล่านี้ผันแปรไปตามการเข้ามาของแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ดังนั้น ข้อเสนอกลไกรัฐที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามแผนลดและขจัดมลพิษเช่นนี้ จึงน่าจะเป็นทางออกร่วมที่ทำให้ชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยๆ สามารถอยู่ร่วมกันกับโรงงานอุตสาหกรรมต่อไปได้ โดยที่ฝ่ายหนึ่งได้รับผลประโยชน์เชิงเชื่อมโยงจากการเข้ามาของแรงงานและการพัฒนาอุตสาหกรรม ขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งก็สามารถสะสมทุนและสร้างมั่งคั่งจากการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อไปได้ ภายใต้เงื่อนไขการให้ความใส่ใจต่อปัญหามลพิษ รวมถึงมีมาตรการในการแก้ไขปัญหาผลกระทบเหล่านั้น

3.2.2 การต่อรองโดยให้รัฐและโรงงานอุตสาหกรรมมีมาตรการชดเชยแก่ชุมชนรอบโรงงานอุตสาหกรรม กรณีเช่นนี้ เป็นผลสืบเนื่องจากการนิยามว่า ปัญหามลพิษในพื้นที่มาตาพุดนั้นมีสาเหตุมาจากโรงงานอุตสาหกรรมที่มีอยู่ในพื้นที่เป็นผู้ก่อขึ้น และปัญหามลพิษเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ แต่ประชาชนในพื้นที่ก็ไม่อาจที่จะโยกย้ายถิ่นฐานหรืออพยพไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งใหม่ได้ เนื่องจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจบีบให้พวกเขาต้องใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางสภาพปัญหามลพิษในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้น จึงเกิดปฏิบัติการต่อรองและเรียกร้องเพื่อให้โรงงานอุตสาหกรรมลดและขจัดมลพิษ (ตามแผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษฯ) โดยปฏิบัติการดังกล่าวเกิดขึ้นควบคู่กับการต่อรองและเคลื่อนไหวเรียกร้องให้โรงงานอุตสาหกรรมมีมาตรการชดเชยแก่ชุมชนและประชาชน โดยรอบโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งการต่อรองและเพื่อให้โรงงานอุตสาหกรรมชดเชยแก่ชุมชนและชาวบ้านโดยรอบโรงงาน

อุตสาหกรรมแสดงออกทั้งในรูปของการเรียกร้องให้เยียวยาผลกระทบทางสุขภาพ การเรียกร้อง การชดเชยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมแบบต่าง ๆ เช่น การแสวงหาการชดเชยของชาวบ้านผ่าน “กองทุนพัฒนาชุมชนในพื้นที่รอบโรงไฟฟ้า” โดยการจัดตั้งชุมชนในเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุดใหม่ ทำให้จากเดิมที่ภายในเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุดมีชุมชนอยู่เพียง 25 ชุมชนเพิ่มขึ้นเป็น 33 ชุมชนในปี พ.ศ. 2553 และเพิ่มขึ้นเป็น 38 ชุมชนในปี พ.ศ. 2555 ดังตารางแสดงรายชื่อและปีที่จัดตั้งชุมชนในตารางที่ 16 (ด้วยเหตุที่ชุมชนในเทศบาลเมืองมาบตาพุดมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่นนี้กลายเป็นเหตุให้เทศบาลเมืองมาบตาพุดได้ออกระเบียบเทศบาลเมืองมาบตาพุดว่าด้วยคณะกรรมการชุมชน พ.ศ. 2556 โดยระเบียบฉบับนี้ได้กำหนดเงื่อนไขในการจัดตั้งชุมชน เช่น มีจำนวนบ้านที่ประชาชนมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้าน ไม่น้อยกว่า 100 หลังคาเรือน หรือมีประชากรตั้งแต่ 500 คนขึ้นไป แต่ไม่เกิน 3,000 คน เป็นต้น)

การเพิ่มขึ้นของชุมชนเหล่านี้ก็เพื่อสิทธิในการขอรับประโยชน์จากกองทุนพัฒนาไฟฟ้าฯ ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะสนับสนุนเงินงบประมาณการพัฒนาเป็นรายชุมชนในจำนวนที่เท่า ๆ กัน หรือนัยหนึ่งการเกิดขึ้นของกองทุนพัฒนาไฟฟ้าฯ นั้น ทำให้ชุมชนมีงบประมาณในการบริหารจัดการชุมชนมากขึ้น เช่น ในปีแรกหลังการจัดตั้งกองทุนพัฒนาไฟฟ้าฯ ชุมชนโดยรอบได้รับงบประมาณเป็นรายชุมชนประมาณชุมชนละ 1.6 ล้านบาท และปีที่สองเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 6 ล้านบาท ทั้งนี้หากเงินงบประมาณที่สนับสนุนให้รายชุมชนหมด ชุมชนก็สามารถสามารถขอรับเงินงบประมาณสนับสนุนเพิ่มเติมได้อีก เป็นต้น ด้วยสาเหตุที่ชุมชนแต่ละชุมชนมีกรอบงบประมาณในการบริหารชุมชนเช่นนี้ ทำให้ชาวบ้านในเขตเทศบาลมาบตาพุดโดยส่วนใหญ่ต่างมุ่งหวังที่จะเข้าไปเป็นประธานชุมชน กระทั่งมีคำกล่าวกันว่า “ในเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุด คนส่วนใหญ่เขาอยากเป็นประธานชุมชนมากกว่าเป็นสมาชิกสภาเทศบาล” (สุชาติ กอเข้ม, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2552) แต่ในอีกมิติหนึ่งด้วยงบประมาณที่ชุมชนได้รับเป็นจำนวนมากก็เกิดการช่วงชิงและแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนในรูปแบบต่าง ๆ กระทั่งก่อให้เกิดความขัดแย้งในหลายชุมชนดัง ประสพการณ์ของผู้นำชุมชนรายหนึ่งที่ถูกถ่ายถอดออกมาว่า

“...ในด้านหนึ่งกองทุนพัฒนาชุมชนในพื้นที่รอบโรงไฟฟ้าก็ทำให้เกิดการแข่งขันกันในการเป็นผู้นำชุมชน เพราะมีเงินสนับสนุนจากกองทุนโรงไฟฟ้า ที่เอามาให้ชุมชนบริหารจัดการกันเอง โดยเทศบาลไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง มันเป็นการสร้างความดึงดูดให้ชุมชน ต้องการเงินเข้าไปบริหารจัดการ จึงเป็นผลทำให้มีการจัดตั้งชุมชนใหม่ ๆ เพื่อที่จะขอรับงบประมาณจากกองทุนโรงไฟฟ้านี้ด้วย และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการแข่งขันอย่างเอาเป็นเอาตายในการเลือกตั้งประธานชุมชนเสมือนว่าเป็นการเลือกตั้งในระดับชาติ (สมัย ผ่องสุวรรณ, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2557)

ตารางที่ 16 รายชื่อชุมชนในเขตเทศบาลเมืองมาบตาพุดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542-2555

ลำดับ ที่	ชื่อชุมชน	ปีที่ จัดตั้ง	รายชื่อผู้นำชุมชน	หมายเหตุ
1	กรอกยายชา	2542	นายพยุง แก่นสาร	-
2	เกาะกก-หนองแดงเม	2542	นายนิยม นามสนิท	-
3	เขาไผ่	2542	นายปองศักดิ์ ชาลวัลย์	-
4	โหนดหิน	2542	นายณรงค์ เคสาค่อง	-
5	คลองน้ำหู	2542	นายพัก ละมัย	-
6	ชากลูกหญ้า	2542	นายวิษณุ สังข์วงษ์	-
7	ซอยร่วมพัฒนา	2542	นายวิรุพห์ มาลิต	-
8	ตลาดมาบตาพุด	2542	นายกังวาน หงส์ลีรัตน์	-
9	ตลาดห้วยโป่ง	2542	นายสมศักดิ์ บุญเต็ม	-
10	ตากวน-อ่าวประดู่	2542	นายบุญเลิศ แก้วทอง	-
11	บ้านบน	2542	นางภาวิณี บัวนาค	-
12	บ้านพลง	2542	นายสุนทร ปริญจิตต์	-
13	บ้านล่าง	2542	นายมานะ หอมสุวรรณ	-
14	มาบข่า-สำนักอ้ายงอน	2542	นายวิเชียร ศักดิ์เจริญ	-
15	มาบชลูด	2542	นางจิริภา มหาเทพ	-
16	มาบยา	2542	นายจำลอง ผ่องสุวรรณ	-
17	วัดมาบตาพุด	2542	นายจักรพงษ์ ชลสรานนท์	-
18	วัดโสภณ	2542	นายสุรศักดิ์ วัชรพัฒนพรชัย	-

ตารางที่ 16 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อชุมชน	ปีที่ จัดตั้ง	รายชื่อผู้นำชุมชน	หมายเหตุ
19	สำนักกะบาก	2542	นายภูมิเรศ วงษ์มิตร	-
20	หนองน้ำเย็น	2542	นายอาทร รัตนบัลลังก์	-
21	หนองบัวแดง	2542	นท.ดร.ภานุพงศ์ จิตตล	-
22	หนองแพบ	2542	นายอิทธิ แจ่มแจ้ง	เดิมชื่ออิทธิพล
23	หนองหวายโสม	2542	นายบุญรอด โตสุวรรณ	-
24	ห้วยโป่ง 2	2542	นายณรงค์ สูงสัน	-
25	อิสลาม	2542	นายสุชาติ กอเข้ม	-
26	มาบข่า-มาบใน	2551	นายสมควร สัตตัน	ชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นใหม่
27	ชอยคีรี	2551	นายอเนก นาคเรืองศรี	ชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นใหม่
28	ห้วยโป่งใน 1	2551	นางดวงสมร กิจเจริญ	ชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นใหม่
29	ห้วยโป่งใน-สะพานน้ำ ท่วม	2551	นายมานอช วิลาวรรณ	ชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นใหม่
30	ชอยประป่า	2551	นายชูเดช จันท์ศิริ	ชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นใหม่
31	เนินพะยอม	2551	นายสัญญา สายสมร	ชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นใหม่
32	เจริญพัฒนา	2552	นางน้ำเงิน ยอดสร้อย	ชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นใหม่
33	เกาะกก	2553	นายอำนาจ นามสนิท	ชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นใหม่
34	โคดหิน 2	2555	นายดิเรก หอมหวล	ชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นใหม่
35	โคดหิน 2	2555	นายดิเรก หอมหวล	ชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นใหม่
36	หัวน้ำตกพัฒนา	2555	นายสมหมาย ศรีอัสดง	ชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นใหม่
37	มาบชะลูด-ซากกลาง	2555	นายจ้านง จ้อยทองมูล	ชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นใหม่
38	วัดห้วยโป่ง	2555	นายชานิน มุกดา	ชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นใหม่

ที่มา: เทศบาลเมืองมาบตาพุด (2557)

นอกจากนี้กองทุนฯ ยังได้สนับสนุนการพัฒนาชุมชนในหลากหลายรูปแบบ เช่น การสนับสนุนเวชภัณฑ์/เครื่องมือทางการแพทย์ให้กับชุมชนอิสลาม (งบประมาณ 500,000 บาท) การสนับสนุนการก่อสร้างอาคารอเนกประสงค์ของโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร (งบประมาณ 24,000,000 บาท) การสนับสนุนการก่อสร้างอาคารที่ทำการกองทุนชอยร่วมพัฒนา (งบประมาณ 715,000 บาท) โครงการส่งเสริมสุขภาพชุมชนบ้านทับมา การมอบทุนการศึกษาให้แก่บุตรหลานของประชาชนหรือการจัดสวัสดิการเพื่อช่วยเหลืออาชีพของประชาชนในเขตพื้นที่ เป็นต้น

ภาพที่ 29 การสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนจากกองทุนไฟฟ้า

สำหรับงบประมาณกองทุนพัฒนารอบโรงไฟฟ้านิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ปี พ.ศ. 2558 มีจำนวนกว่า 410 ล้านบาท แบ่งเป็นงบโครงการ 10 ด้าน จำนวน 123,285,000 ล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 30 ของงบประมาณทั้งหมด (โดยจัดสรรให้เทศบาลตำบลบ้านฉาง จำนวน ร้อยละ 11 เทศบาลเมืองบ้านฉาง จำนวนร้อยละ 9 เทศบาลตำบลมาบตาพุด จำนวนร้อยละ 8 เทศบาลตำบลทับมา จำนวนร้อยละ 8 เทศบาลตำบลเนินพระ จำนวนร้อยละ 9 และเทศบาลเมืองมาบตาพุด จำนวนร้อยละ 55) งบแผนยุทธศาสตร์ 164,380,000 ล้านบาทหรือคิดเป็นร้อยละ 40 และงบพัฒนาจังหวัด 123,285 ล้านบาทหรือคิดเป็นร้อยละ 30 การจัดสรรเงินงบประมาณในลักษณะนี้ ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนรอบโรงไฟฟ้าและจังหวัดระยอง ทั้งนี้เพราะชาวบ้านโดยรอบโรงไฟฟ้าเห็นว่า ไม่ได้ได้รับความเป็นธรรมอันเนื่องมาจากงบประมาณกว่าร้อยละ 70 ถูกจัดสรรให้กับงบแผนยุทธศาสตร์และงบพัฒนาจังหวัด ซึ่งเป็นการนำงบประมาณไปใช้นอกพื้นที่ ซึ่งได้รับผลกระทบจาก

โรงไฟฟ้าโดยไม่ผ่านการทำประชาคมจากชาวบ้านในพื้นที่ (ชาวบ้านรอบโรงไฟฟ้านิคมมาบตาพุดเตรียมฟ้องศาล ปค. กรณีกองทุนพัฒนาไฟฟ้า 410 ล.ไม่โปร่งใส, 2557) ดังคำสัมภาษณ์ต่อสื่อมวลชนของแกนนำชุมชนในพื้นที่มาบตาพุดรายหนึ่งที่ว่า

“กรณีนี้ฝากไปถึงคณะกรรมการกำกับกิจการพลังงาน (กกพ.) ไม่ควรส่งเสริมให้คณะกรรมการพัฒนาชุมชนในพื้นที่รอบโรงไฟฟ้า (คพรฟ.) ใช้จ่ายเงินที่ผิดระเบียบ หากการเรียกร้องครั้งนี้ไม่มีความคืบหน้า ชาวบ้านทั้ง 6 ตำบล ในพื้นที่รอบโรงไฟฟ้าต้องพึ่งกระบวนการยุติธรรมด้วยการฟ้องศาลปกครองต่อไป” (อิทธิ แจ่มแจ้ง, 2557 อ้างถึงใน ชาวบ้านรอบโรงไฟฟ้านิคมมาบตาพุดเตรียมฟ้องศาล ปค. กรณีกองทุนพัฒนาไฟฟ้า 410 ล.ไม่โปร่งใส, 2557)

ภาพที่ 30 การเคลื่อนไหวของชาวบ้านมาบตาพุด เพื่อเรียกร้องให้มีการจัดสรรผลประโยชน์จากกองทุนไฟฟ้าฯ (ชาวมาบตาพุดแต่งคำยื่นหนังสือผู้ว่าฯ ค้านเงินกองทุนพัฒนาชุมชนรอบโรงไฟฟ้าไม่เป็นธรรม, 2557)

นอกจากความพยายามในการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องค่าชดเชยด้วยวิธีการดังกล่าวแล้ว ชาวบ้านมาบตาพุดกลุ่มหนึ่ง ยังได้มีการเรียกร้องให้รัฐบาล (โดยกระทรวงอุตสาหกรรม) ออกกฎหมายที่เรียกว่า “พระราชบัญญัติการจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อม” และใช้กฎหมายดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาให้กับผู้คนในพื้นที่มาบตาพุด โดยการจัดเก็บภาษีจากปล่องโรงงานอุตสาหกรรมในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดที่ปล่อยมลพิษทางอากาศ และมลพิษทางน้ำ และภายหลังจากการจัดเก็บเงินภาษีดังกล่าวจะต้องนำกลับมาสู่ท้องถิ่น (ให้มากที่สุด) เพื่อนำไปแก้ไข

ปัญหาของประชาชนที่ได้รับผลกระทบโดยตรง (ชาวมาบตาพูด เตรียมบุกพบ รมว.อุตฯ ทวง พ.ร.บ. เก็บภาษี-แก้ปัญหามลพิษ, 2555)

3.2.3 การเรียกร้องให้รัฐเปิดพื้นที่ให้กับคนในท้องถิ่นได้เข้าไปมีส่วนร่วม เพื่อ แก้ไขปัญหามลพิษที่เกิดขึ้น ภายหลังจากมติที่ศาลปกครองกลางมีคำสั่งกำหนดมาตรการหรือวิธีการ เพื่อบรรเทาทุกข์เป็นการชั่วคราวก่อนการพิพากษาโดยให้หน่วยงานของรัฐตั้งระบับโครงการหรือ กิจกรรมต่าง ๆ จำนวน 76 โครงการไว้เป็นการชั่วคราว รัฐบาลในขณะนั้น (รัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ) ได้ลงนามแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการปฏิบัติตามมาตรา 67 วรรคสองของ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (หรือที่รู้จักกันในนามของ “คณะกรรมการสี่ฝ่าย”) นายอานันท์ ปันยารชุน อดีตนายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการ และมีคณะกรรมการจาก 4 ภาคส่วนทั้งจาก ภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาสังคม และผู้ทรงคุณวุฒิ (ดูรายละเอียดได้ในวาทกรรมและปฏิบัติการทาง วาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้านที่เป็นพันธมิตร)

แม้คณะกรรมการชุดนี้จะประกอบไปด้วยบุคคลที่มีชื่อเสียงทางสังคมและมีบุคคล หลากหลายอาชีพเข้าร่วม แต่ในความเป็นจริงปรากฏว่า คณะกรรมการฯ กลับไม่ได้รับการยอมรับ จากประชาชนในพื้นที่เท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะพวกเขาเห็นว่า คณะกรรมการสี่ฝ่ายไม่มีประชาชนใน พื้นที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบ โดยตรงเข้าไปเป็นคณะกรรมการชุดนี้ ในทางตรงกันข้ามตัวแทนของ คณะกรรมการ โดยเฉพาะในส่วนของตัวแทนภาคประชาชนในมุมมองของชาวบ้านเห็นว่า เป็น กลุ่มนักพัฒนาเอกชน (NGOs) นอกพื้นที่ ขณะที่ตัวแทนภาคประชาชนที่เหลือก็เป็นนักวิชาการและ ผู้นำภาคประชาสังคมในระดับประเทศ ดังนั้น ตัวแทนของภาคประชาชนที่เข้าไปเป็น คณะกรรมการสี่ฝ่าย จึงไม่ใช่ตัวแทนที่แท้จริงของชาวบ้านมาบตาพูดหรือไม่ใช่ผู้มีส่วนได้เสีย โดยตรงกับการพัฒนาอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้คณะกรรมการชุดนี้จึงไม่มีสิทธิที่จะพูดหรือคิดแทน ประชาชนในพื้นที่ได้ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะกลุ่มบุคคลเหล่านี้ไม่อาจที่จะเข้าใจสภาพความเป็นจริง ของวิถีชีวิตผู้คนในพื้นที่ได้ ดังความคิดที่ถูกถ่ายทอดเป็นภาษาที่ว่า

“ชุมชนเห็นด้วยกับแนวคิดที่ตั้งคณะกรรมการ แต่ไม่เห็นด้วยกับสัดส่วนของ ภาคประชาชน เพราะบุคคลที่เข้ามาทำหน้าที่นั้น ไม่ได้มาจากตัวแทนชุมชน แต่เป็นการตั้งคนจาก ภายนอก หรือ เอ็นจีโอ โดยไม่ผ่านความเห็นชอบจากชุมชน เพราะบางคนเป็นผู้ฟ้องร้องหรือผู้ถูก ฟ้องเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งอาจไม่เข้าใจปัญหาของชาวบ้านอย่างแท้จริง...ดังนั้น ขอให้รัฐบาล พิจารณาบทบาทของการตั้งบุคคลดังกล่าว เพื่อไม่ให้เกิดข้อครหาว่าการตั้งคนนอกเพื่อให้เข้ามา แสวงหาประโยชน์ที่สำคัญ เพื่อแสดงความจริงใจของรัฐบาลในการแก้ไข้ปัญหา” (ปองศักดิ์ ชาลวัลย์, 2552 อ้างถึงใน ชาวชุมชนมาบตาพูดยื่นหนังสือให้ รบ. ทบทวนตั้ง กก. 4ฝ่าย, 2552) หรือ

“เมื่อรายชื่อคณะกรรมการถูกเปิดเผยออกมา 4 ฝ่าย ฝ่ายละ 4 คน ทำให้ฝ่ายผู้นำชุมชนเกิดข้อสงสัยว่า เพราะเหตุที่คณะกรรมการภาคประชาชนที่รัฐบาลแต่งตั้ง ไม่มีคนในพื้นที่ที่ได้รับการพิจารณาเป็นกรรมการ อีกทั้งกรรมการส่วนใหญ่ ยังเป็นคนในกรุงเทพฯ บ้าง คณะเอ็นจีโอบ้าง ซึ่งใส่ร้ายต่อภาพพจน์มาบตาพุดเสมอ ประชาชนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงกลับถูกเมินในการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหา ทั้งที่ผู้นำชุมชนในพื้นที่ก็ได้เรียกร้องเรื่องนี้มาตลอดให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อพิจารณา 76 โครงการ ประชาชนในพื้นที่ที่มีความกังวลเรื่องสุขภาพอนามัยมลภาวะสิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่ รัฐบาลกลับแต่งตั้งคนที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนในพื้นที่มานั่งในฐานะผู้แทนภาคประชาชน อีกทั้งกลุ่มบุคคลดังกล่าวเป็นผู้ฟ้องในคดีศาลปกครอง มีความเหมาะสมหรือไม่ที่จะมานั่งในกรรมการชุดนี้” (อิทธิพล แจ่มแจ้ง, 2552 อ้างถึงในประเทศไทย, 2552ค)

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจึงเกิดการเคลื่อนไหว เพื่อขอให้รัฐบาลเปิดพื้นที่ให้ตัวแทนของภาคประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางแก้ไขปัญหาในพื้นที่มาบตาพุด เช่น การยื่นหนังสือต่อนายอานันท์ ปันยารชุน ประธานคณะกรรมการสี่ฝ่ายแก้ปัญหา มาบตาพุด และนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี เพื่อให้ทบวงกรรมการผู้แทนภาคประชาชนและเรียกร้องให้ตัวแทนประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในคณะกรรมการสี่ฝ่าย เป็นต้น (กลุ่มระยองสมานฉันท์เตรียมยื่นหนังสือถึงประธาน กก. 4 ฝ่าย ขอมีส่วนร่วม, 2552)

3.2.4 การเรียกร้องให้โรงงานอุตสาหกรรมดำเนินการป้องกัน/แก้ไขปัญหามลพิษ และให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่นอย่างจริงจัง ประเด็นนี้เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยๆ กับโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่มาบตาพุด โดยชาวบ้านเหล่านี้มองว่า ที่ผ่านมาระบบอุตสาหกรรมยังไม่มีความจริงใจหรือให้ความสำคัญอย่างจริงจังในการแก้ไขปัญหามลพิษและเยียวยาผู้คนที่ท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังเช่น การดำเนินโครงการที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อชุมชนท้องถิ่น (มาตรการชดเชย) ของโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งโดยส่วนใหญ่ยังเป็นไปในลักษณะของโครงการแนวสังคมสงเคราะห์ ในรูปของการจัดหางบประมาณให้กับชุมชนจากเบื้องต้นลงสู่ฐานราก หรือบางครั้งเป็นเพียงโครงการที่บรรเทาอาการภายนอก ซึ่งไม่ได้มุ่งเน้นไปการแก้ไขที่รากเหง้าของปัญหา หรือบางครั้งก็เป็นการดำเนินการในรูปแบบงานประชาสัมพันธ์ (Public Relation: PR) หรือที่ชาวบ้านในชุมชนเรียกว่า “การปักป้าย ถ้ายูบ” เช่น การสนับสนุนงบประมาณให้แก่ชุมชนในการจัดงานวันลอยกระทง การสนับสนุนการศึกษา การสนับสนุนการกีฬา เป็นต้น ทำให้ไม่เกิดการแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุ (โสต ศวะละลาศ, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2552)

ขณะเดียวกันชาวบ้านกลุ่มนี้ก็ยังคงเรียกร้องให้โรงงานอุตสาหกรรมเปิดพื้นที่ให้คนท้องถิ่นเข้าไปทำงานมากขึ้น เพราะที่ผ่านม้อัตรส่วนของแรงงานในท้องถิ่นที่เข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมยังมีสัดส่วนที่น้อยกว่าแรงงานจากต่างถิ่น รวมถึงให้โรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาส่งเสริมอาชีพให้กับชาวบ้านในเขตชุมชนมาบตาพุด (โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ไม่สามารถเข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมได้) เพราะแนวทางดังกล่าวเปรียบเสมือนการชดเชยเยียวยาให้แก่ชาวบ้านที่ไม่ได้รับผลประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ในส่วนของการแก้ไขปัญหาหามลพิษและสิ่งแวดล้อม พวกเขาเรียกร้องให้โรงงานอุตสาหกรรมแต่ละโรงมีความรับผิดชอบ ตระหนัก และใส่ใจในการแก้ไขปัญหาเรื่องนี้อย่างจริงจัง โดยเสนอให้โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ร่วมกันรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในภาพรวมระดับพื้นที่ไม่ใช่การปิดความรับผิดชอบ โดยการกล่าวอ้างว่า โรงงานอุตสาหกรรมของตนมีความเป็นมาตรฐานและในกระบวนการผลิตก็ไม่ได้ก่อให้เกิดผลกระทบใด ๆ ทั้งสิ้น ดังนั้น โรงงานอุตสาหกรรมของตนจึงไม่ใช่ผู้ก่อมลพิษ โดยชาวบ้านกลุ่มนี้เห็นว่า คำกล่าวอ้างเช่นนี้จะยิ่งทำให้สถานการณ์มลพิษในพื้นที่มาบตาพุดดำรงอยู่และไม่ได้รับการแก้ไข ดังนั้นที่ผ่านมาพวกเขาจึงพยายามเรียกร้องให้โรงงานอุตสาหกรรม (และรัฐ) ร่วมมือและให้ความสำคัญกับปัญหาหามลพิษในฐานะที่เป็นปัญหาร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรม (ไม่ใช่การใช้วิธีการปิดความรับผิดชอบ) ทั้งนี้ เพื่อนำไปสู่การแสวงหามาตรการในการแก้ไขปัญหาหามลพิษอย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพไม่ว่าโรงงานอุตสาหกรรมเหล่านั้นจะเป็นผู้ก่อมลพิษหรือไม่ก็ตาม

การวิเคราะห์การต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด

จากการศึกษาการต่อสู้ทางวาทกรรมของผู้กระทำการทั้งสามกลุ่มที่เข้ามามีบทบาทในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นการต่อสู้ที่ผู้กระทำการแต่ละฝ่ายต่างมีความคิด/อุดมการณ์ที่แตกต่างกันไป (ทั้งนี้เพราะบริบททางเศรษฐกิจ สังคม ที่แต่ละฝ่ายเผชิญอยู่นั้นมีความแตกต่างกัน) ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้กระทำการต่างพยายามผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่อรักษา สืบต่ออุดมการณ์ที่พวกเขายึดถือ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ววาทกรรมที่แต่ละฝ่ายผลิต/สร้างจึงเปรียบเสมือน “ภาคปฏิบัติการของอุดมการณ์” เมื่อวิเคราะห์จุดมุ่งหมายในการต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างกลุ่มผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ผู้วิจัยมีข้อสังเกตดังต่อไปนี้

1. ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรต่อสู้ทางวาทกรรมก็เพื่อครองอำนาจนำ (Hegemony) ในการพัฒนาอุตสาหกรรมและทำให้อุดมการณ์การพัฒนากระแสหลักภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดสามารถเดินหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะนำมาซึ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจทุกรูปของความมั่งคั่งของประเทศและผลกำไรของกลุ่มทุน กระทั่งก่อให้เกิดปฏิบัติเพื่อลดทอน

(Reduce) พลังอำนาจทางวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ และการสร้างศิลปะแห่งการควบคุมปกครองขึ้น (Art of Governing People) โดยใช้กลยุทธ์การทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตร (Cooptation) ผ่านการให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และสังคมแก่ชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยๆ

2. เครือข่ายชนชั้นกลางๆ ต่อสู้ทางวาทกรรมก็เพื่อต่อต้านหรือล้มอำนาจนำ (Counter-hegemony) การต่อต้านของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกับการสถาปนาอุดมการณ์การพัฒนาแบบใหม่ภายใต้อุดมการณ์แบบนิเวศนิยม เพื่อต่อสู้กับอุดมการณ์แบบทุนนิยม เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างเครือข่ายชนชั้นกลางๆ กับชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟุด จึงแสดงออกมาในลักษณะที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ พยายามชี้ให้เห็นถึงปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางสิ่งแวดล้อมทั้งในรูปของมลพิษทางอากาศ มลพิษทางน้ำ ผลกระทบต่อสุขภาพอันเป็นผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ขณะที่การต่อสู้กับชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อย ๆ เครือข่ายชนชั้นกลางๆ เหล่านี้ก็ต้องสร้างอำนาจนำ (Hegemony) ในภาคประชาสังคม ทั้งนี้เพื่อให้อุดมการณ์และวาทกรรมของตนเองผูกขาดการอธิบายสภาพปัญหาในพื้นที่มาตาฟุด

3. ชาวบ้านที่เป็นผู้บริการรายย่อยๆ ต่อสู้ทางวาทกรรมก็เพื่อสร้างความชอบธรรม (Legitimizing) และทำให้ตัวเองอยู่รอด (Survivals) หรืออยู่ได้ในสังคมอุตสาหกรรม (Existential) ที่เป็นเช่นนั้นเพราะในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟุด ผู้คนกลุ่มนี้ถูกกดทับจากวาทกรรม/ปฏิบัติการทางวาทกรรมของชนชั้นนำไทยและพันธมิตร รวมถึงวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ในการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างความชอบธรรม ผู้คนกลุ่มนี้พยายามสร้างอุดมการณ์ทางเลือกในการพัฒนาอุตสาหกรรม กล่าวคือ การทำให้โรงงานอุตสาหกรรมและชุมชนท้องถิ่นอยู่ร่วมกัน กระทั่งก่อให้เกิดปฏิบัติการทางวาทกรรมหลากหลายรูปแบบ เพื่อสร้างเงื่อนไขในการอยู่ร่วมกันระหว่างโรงงานอุตสาหกรรมและชุมชนท้องถิ่น ความคิดเช่นนี้นำไปสู่ความขัดแย้งกับเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ทำให้ผู้กระทำการทั้งสองฝ่ายต่างพยายามสร้างความเป็นอื่น (Otherness) ให้กับอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น การกล่าวอ้างว่าเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ไม่ใช่คนในพื้นที่หรือการกล่าวอ้างว่า ชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยๆ รับเงินจากโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ในส่วนของการต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรกับชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้บริการรายย่อยๆ นั้น กล่าวได้ว่าชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรได้สร้างศิลปะแห่งการควบคุมปกครองขึ้นผ่านการให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคมแก่ชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรกับชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้บริการรายย่อยๆ ไม่รุนแรงหรือมีลักษณะแตกหักในทางตรงกันข้ามกลับเป็นไปในลักษณะของการเรียกร้องและต่อรอง

เมื่อวิเคราะห์ถึงภาพรวมการต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างผู้กระทำการทั้งสามฝ่ายใน กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟูคั่นั้น จะพบว่า ภาษา (วาทกรรม) ไม่ได้ถูก ใช้เพียงเพื่อเป็นเครื่องมือในการสื่อสารระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในทางตรงกันข้ามภาษากลับถูกใช้ หรือเป็นเครื่องมือเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งผู้กระทำการแต่ละฝ่ายปรารถนา ด้วยเหตุที่ภาษาถูกใช้เป็น เครื่องมือในการตอบสนองความต้องการของแต่ละฝ่ายนี้เองจึงทำให้ภาษาจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ สิ่งที่เรียกว่า “อำนาจ” และปฏิบัติการทางสังคมหลากหลายรูปแบบ กล่าวคือ ผลจากปฏิบัติการทาง สังคมของผู้คนหลากหลายกลุ่มที่เข้ามามีส่วนร่วมได้เสียในกระบวนการการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ ตัวแบบมาตาฟูคั่นั้น ได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นใน กระบวนการการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นนี้แสดงออกให้เห็นทั้งจาก พยายามในการครอบงำ การต่อสู้ ช่วงชิงของผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ ของความปรารถนา ดังรายละเอียดที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรม: ศึกษากรณีการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ภายใต้วิธีการแสวงหาความรู้ที่อยู่บนฐานปรัชญาของทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ซึ่งมีจุดเน้นไปที่การวิพากษ์ (Critique) ปรัชญาการณต่าง ๆ ในสังคม ทั้งนี้เพื่อเปิดโปงให้เห็นถึงรากเหง้า (Radical) ของความเป็นจริงหรือปรากฏการณ์ที่อยู่เบื้องหลังกรอบคิดในการศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมครั้งนี้ ผู้วิจัยพยายามประสานแนวคิดวาทกรรมของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) และการศึกษาภาษา การสื่อสารของเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas) เข้าด้วยกัน โดยอาศัยวิธีวิทยาในการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis: CDA) เป็นจุดเริ่มต้นในการทำความเข้าใจวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนได้เสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม หลังจากนั้นก็ประสานวิธีวิทยาในการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์เข้ากับวิธีวิทยาแบบเศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งผู้วิจัยเรียกวิธีวิทยารูปแบบนี้ว่า “การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์แนวเศรษฐศาสตร์การเมือง” โดยวิธีวิทยาดังกล่าวอยู่ภายใต้หลักการสำคัญ 2 หลักการ คือ หลักการข้ามพื่นสาขาวิชา (Transdisciplinary Approach) และหลักการวิภาษวิธี (Dialectic)

เป้าหมายสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ ก็คือ การรื้อถอนและสร้าง (Reconstruction) เพื่อให้เกิดกระบวนการทัศน์ใหม่ในสังคม (Paradigm Shift) และเป็นการแสวงหาความรู้เพื่อปลดปล่อยมนุษย์ (Emancipation) ให้เป็นอิสระจากการครอบงำ รวมถึงเปิดพื้นที่ให้กลุ่มคนที่สังคมทำให้เป็นชายขอบ (Marginalization) ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษาไว้ 3 ข้อ คือ ข้อแรก เป็นการศึกษาการก่อรูป/ปฏิบัติการและพลวัตของวาทกรรมกระแสหลักในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด ข้อที่สอง เป็นศึกษาการก่อรูปและปฏิบัติการของวาทกรรมต่อต้านในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด และข้อสาม เป็นการศึกษาการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด

ข้อค้นพบจากการวิจัย

1. ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่ง พบว่า ในกระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ทุนนิยม (Reproduction of Ideology) ภายใต้ตัวแบบมาตาฟูด พันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำได้ทำงานเชิงความคิดผ่านการผลิต/สร้างวาทกรรมการพัฒนาอุตสาหกรรม (Development Discourse) รวมทั้งพัฒนาวาทกรรมการพัฒนาอุตสาหกรรม (Discourse Development) และพยายามทำให้วาทกรรมของตนครองความเป็นเจ้าเหนือวาทกรรมชุดอื่น ๆ (Hegemonic Discourse) โดยอาศัยกลยุทธ์ที่ทำให้ผู้คนในสังคมและชุมชนท้องถิ่นเชื่อว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมจะเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความความก้าวหน้า การทำให้ความรู้ในด้านการพัฒนาอุตสาหกรรมกลายเป็นความรู้ที่ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญแบบมืออาชีพหรือเป็นเรื่องเชิงสถาบันกระทั่งก่อให้เกิดเป็นวาทกรรมกระแสหลัก (Dominant Discourse) ในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟูด 3 รูปแบบ คือ

1.1 วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยามโชติช่วงชัชวาล ในช่วงแรกปฏิบัติการทางวาทกรรมเช่นนี้ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการยึดกุมความคิดของผู้คนผ่านการสร้างจินตภาพ เพื่อให้ผู้คนในสังคมและชุมชนท้องถิ่นเห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติและประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นตามมากับชุมชนท้องถิ่นเมื่อมีการพัฒนาอุตสาหกรรม ต่อมาถูกใช้เพื่อตรึงความคิดของผู้คนผ่านการอธิบายให้เห็นถึงความโชติช่วงชัชวาลทางเศรษฐกิจภายหลังจากการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมผ่านการสร้างคำอธิบายและแสดงหลักฐานถึงความสำเร็จของการพัฒนาอุตสาหกรรม

1.2 วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยามบรรษัทภิบาลและความรับผิดชอบต่องานของธุรกิจ วาทกรรมชุดนี้ถูกใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารกับสาธารณะเพื่อให้เห็นถึงความเป็นมาตรฐานและการเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาระหว่างโรงงานอุตสาหกรรมกับชุมชนท้องถิ่น กระทั่งนำมาซึ่งปฏิบัติการร่วมระหว่างรัฐและทุน โดยกลุ่มทุนพยายามสื่อสารกับสังคมผ่านการแสดงให้เห็นถึงการจัดโครงสร้างองค์กรภายใต้หลักการบรรษัทภิบาลและการดำเนินโครงการที่คำนึงถึงความรับผิดชอบต่อชุมชนท้องถิ่นในระดับโรงงาน ขณะที่รัฐและกลไกรัฐก็พยายามปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อชุมชนท้องถิ่นในภาพรวม เช่น การจัดตั้งกองทุนเพื่อนำเงินชดเชยให้ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม การปรับปรุงกฎหมายเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหา เป็นต้น นอกจากนี้ผู้กระทำการทั้งสองยังแสดงให้เห็นถึงปฏิบัติการความรับผิดชอบต่อชุมชนท้องถิ่นร่วมกันในหลายมิติ

1.3 วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมภายใต้นิยามความเป็นสีเขียว วาทกรรมชุดนี้ถูกสร้างขึ้น เพื่อเป็นเครื่องมือในการลดทอนข้อเรียกร้องและการเคลื่อนไหวสังคมผ่านการแสดงให้เห็นว่ารัฐ กลไกรัฐ และทุนต่างกระตือรือร้น เพื่อแสวงหามาตรการหลากหลายรูปแบบใน

การแก้ปัญหามลพิษ โดยกลุ่มทุนพยายามปฏิบัติการเพื่อป้องกันแก้ไขปัญหามลพิษระดับจุลภาค โดยการทำให้เห็นว่า โรงงานอุตสาหกรรมของตนเองมีการนำเข้าเทคโนโลยีและการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมที่ทันสมัย ซึ่งทั่วโลกยอมรับเข้ามาใช้ในกระบวนการผลิต รวมทั้งสื่อสารให้กับผู้คนในสังคมเห็นถึงการทำงานในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเชิงรุก ขณะที่รัฐเป็นผู้นำในการปฏิบัติการป้องกันแก้ไขปัญหามลพิษ/สุขภาพในระดับมหภาค ดังจะเห็นได้จากการส่งกลไกรัฐทั้งกลไกด้านสิ่งแวดล้อม กลไกด้านสาธารณสุข กลไกด้านเศรษฐกิจออกมาแก้ปัญหามลพิษ และสร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชนในพื้นที่

เป้าหมายของกระบวนการทั้งหมดนี้ก็เพื่อนำไปสู่การครอบงำ (Dominance) กดทับ (Subjugation) รวมทั้งสร้างจิตสำนึกจอมปลอม (False Consciousness) แก่ประชาชนผ่านสร้างจินตภาพบางอย่างให้เกิดขึ้นในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม นอกจากปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่อครอบงำและกดทับแล้ว ในกระบวนการสถาปนาความเป็นเจ้าทางวาทกรรมพันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำยังปฏิบัติการกดทับผ่านกลยุทธ์ที่สำคัญอีก 2 กลยุทธ์ คือ

1. การครอบงำและกดทับผ่านการผลิต/สร้างสัญญาณ (Signs) เพื่อปิดบังอำพรางสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมและพยายามใช้สัญญาณเหล่านั้นกระตุ้นให้ผู้คนในสังคมเกิดมายภาพ (Myth) กระทั่งมองไม่เห็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลัง เช่น การสร้างสัญญาณเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในการป้องกันแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อสังคมโดยที่กลไกรัฐได้ออกมามอบรางวัลเพื่อการันตีให้กับโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น

2. การครอบงำกดทับผ่านการสร้างเทคโนโลยีทางอำนาจ (Technology of Power) เพื่อหนุนเสริมและทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดเป็นไปอย่างราบรื่น รวมทั้งลดกระแสวิพากษ์วิจารณ์จากสังคมที่เริ่มตั้งคำถามต่อการแก้ไขปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยกลไกรัฐได้สร้างเครื่องมือที่ถูกกล่าวอ้างว่า เป็นการป้องกันแก้ปัญหามลพิษและสุขภาพอันอาจจะเกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรม และเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมมากขึ้น เช่น เครื่องมือที่เรียกว่าการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment: EIA) การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ (Health Impact Assessment: HIA) และการประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์ (Strategic Environmental Assessment: SEA) เป็นต้น เครื่องมือเหล่านี้เปรียบเสมือนเครื่องมือที่ทำให้กลุ่มทุนมีความชอบธรรม ในการขยายโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น เพราะเป็นสิ่งที่การันตีว่า โรงงานอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นจะไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและประชาชนในพื้นที่ เนื่องจากผ่านการประเมินผลกระทบในมิติต่าง ๆ เป็นที่เรียบร้อยแล้วก่อนที่จะดำเนินการก่อสร้างโรงงาน

อุตสาหกรรม

2. ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่สอง พบว่า วาทกรรมต่อต้านเป็นภาคปฏิบัติการทางอุดมการณ์ของผู้กระทำการสองฝ่ายที่มีอุดมการณ์และอยู่ในเงื่อนไขทางสังคม ซึ่งแตกต่างกัน กระทั่งเกิดวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรม เพื่อต่อต้านวาทกรรมกระแสหลักใน 2 ลักษณะคือ

2.1 วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้าน (มาบตาพุด) ที่เป็นพันธมิตร วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ เป็นภาคปฏิบัติการของอุดมการณ์นิเวศนิยม (Ecologism) อุดมการณ์นิเวศนิยมภายใต้บริบทของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ก็คือ การต่อต้าน โรงงานอุตสาหกรรมและการพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพราะเครือข่ายชนชั้นกลางฯ เห็นว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นสาเหตุและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม รวมถึงประชาชนที่อาศัยอยู่รอบโรงงานอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันพื้นที่มาบตาพุดก็ไม่มีศักยภาพในการรองรับมลพิษได้อีกต่อไป (Carrying Capacity) ดังนั้น วิธีการแก้ไขปัญหาคือ การหยุดสร้างและขยายโรงงานอุตสาหกรรม (Deindustrialization) วาทกรรมเช่นนี้ที่ถูกผลิต/สร้างขึ้นมา เพื่อต่อต้านความเป็นเจ้าทางวาทกรรม (Counter-hegemonic Discourse) รวมถึงช่วงชิงพื้นที่ความคิดและสร้างจินตภาพใหม่ในการพัฒนาอุตสาหกรรม (New Social Imagination) เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ววาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ จึงมีลักษณะต่อต้านวาทกรรมกระแสหลัก (Counter-Discourse) ดังจะเห็นได้จากการผลิต/สร้างภาษา วาทกรรมเพื่อเป็นเครื่องมือในการสื่อสารให้เห็นถึงปัญหาและผลกระทบที่ตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมดังต่อไปนี้

2.1.1 การอธิบายว่าที่ผ่านมาการพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างปัญหาให้กับชุมชนท้องถิ่น โดยการให้ความหมายในลักษณะที่ว่า โรงงานอุตสาหกรรมเป็นต้นตอของปัญหาในพื้นที่ผ่านการอาศัยข้อมูลจากหน่วยงานรัฐเพื่อทำให้เห็นว่า พื้นที่มาบตาพุดเป็นเขตอุตสาหกรรมหนัก และมีโรงงานอุตสาหกรรมอยู่เป็นจำนวนมาก ดังนั้น จึงเปรียบเสมือนแหล่งกำเนิดและระบายมลพิษสู่สิ่งแวดล้อมจนทำให้พื้นที่เป็นแหล่งมลพิษที่รุนแรงที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งการล่มสลายของชุมชนดั้งเดิม ความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ความขัดแย้งทางสังคม ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหามลพิษที่มีการนิยามปัญหามลพิษเข้ากับค่ามาตรฐานและเทียบเคียงให้เห็นว่า มลพิษในพื้นที่มาบตาพุดเกินค่ามาตรฐานทั้งมลพิษทางอากาศ มลพิษทางน้ำ หรือปัญหาที่เกี่ยวข้องเนื่องมาจากการจัดการกากของเสียอุตสาหกรรมหรือการรुकคืบของโรงงานอุตสาหกรรมสู่ชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น

2.1.2 การอธิบายว่าชาวบ้านต้องเป็นผู้แบกรับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพื่อตอกย้ำให้เห็นว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้ผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรม ในทางตรงข้ามกลับกลายเป็นผู้แบกรับปัญหาทั้งหมดเอาไว้ ผลกระทบที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ นำมาแสดงมีทั้งผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นตามมาจากการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียที่ดินทำกิน การล่มสลายของชุมชนดั้งเดิม ความสัมพันธ์ในสังคมที่เปลี่ยนไป ความไม่ปลอดภัยด้านทรัพย์สิน อาชญากรรม รวมทั้งผลกระทบทางสุขภาพที่ถูกละเลยผ่านความเจ็บป่วย โดยการอธิบายให้เห็นว่าโรคและความเจ็บป่วยที่ชาวบ้านเผชิญนั้นมี ความสัมพันธ์กับโรงงานอุตสาหกรรม เช่น ความเสี่ยงต่อการเป็นโรคมะเร็งของชาวบ้านในเขต มาบตาพุดและใกล้เคียง ความเจ็บป่วยเกี่ยวกับโรคระบบทางเดินหายใจของประชาชนในจังหวัด ระยอง เป็นต้น

นอกจากกลยุทธ์การต่อต้าน (Strategies of Resistance) ผ่านการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมแล้ว เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ยังมีกลยุทธ์ต่อต้านผ่านการผลิต/สร้างสัญญาณ (Signs) และใช้สัญญาณสื่อสารให้เห็นถึงสภาพปัญหาต่าง ๆ จากการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ มาบตาพุด เช่น การเดินขบวนยวดยาน เดินตามรอยเท้าพ่อ ถามหาความพอเพียงเพื่อทำให้ผู้คนในสังคมให้เห็นถึงสภาพปัญหาที่ดำรงอยู่และความไม่จริงใจของรัฐที่จะแก้ไขปัญหาในพื้นที่ มาบตาพุดหรือการสร้างสัญญาณ เพื่อทำให้เห็นว่าทะเลบริเวณพื้นที่มาบตาพุดได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมผ่านการนำอาหารทะเลประเภท กุ้ง หอย ปู ปลา ออกมาแสดงว่า พวกสัตว์น้ำเหล่านี้ได้รับผลกระทบจากมลพิษทางน้ำและหากมีการบริโภคอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพ เป็นต้น

วาทกรรมและสัญญาณข้างต้นถูกใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการแสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของรัฐ กลไกรัฐ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น กระทั่งนำไปสู่ปฏิบัติการต่อต้านรูปแบบที่สาม คือ การเคลื่อนไหวสังคมภายใต้วาทกรรมและสัญญาณที่เครือข่ายชนชั้นกลางฯ สร้างขึ้น เพื่อก่อให้เกิดการหยุดสร้างและขยายโรงงานอุตสาหกรรมทุกประเภทในพื้นที่มาบตาพุด เช่น การจัดเวทีสาธารณะเพื่อทำให้สังคมรับรู้ถึงปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม การยื่นหนังสือถึงรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การชุมนุมประท้วงหรือการใช้มาตรการทางกฎหมายในการแก้ไขปัญหามลพิษ และการหยุดขยายโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น

2.2 วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่าย วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมต่อต้านของชาวบ้านรากหญ้าฯ เป็นภาคปฏิบัติการของอุดมการณ์เพื่อสร้างความอยู่รอด (Survivals) และอยู่ได้ (Existential) ในสังคม

อุตสาหกรรมอุดมการณ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นผ่านความคิดการอยู่ร่วมกัน (Coexistence) ระหว่างชุมชนท้องถิ่นและโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้น วาทกรรมของชาวบ้านรากหญ้าฯ จึงมีลักษณะเป็นวาทกรรมทางเลือก (Alternative Discourse) กล่าวคือ ชาวบ้านเหล่านี้ยอมรับวาทกรรมของพันธมิตรชนชั้นนำและวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางฯ บนเงื่อนไขบางอย่าง (On Condition) ทำให้กลยุทธ์ที่ชาวบ้านรากหญ้าฯ ใช้ในการปฏิบัติการต่อต้านอยู่ในรูปของกลยุทธ์การต่อรอง (Bargaining Strategies) เพื่อนำไปสู่การได้มาซึ่งผลประโยชน์ ความอยู่รอดและการดำรงอยู่ดังปฏิบัติการเพื่อนำไปสู่การต่อรองต่อไป

2.2.1 การอธิบายให้เห็นภาพของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด โดยการใช้อำนาจเพื่อสื่อสารให้เห็นถึงปัญหาและผลกระทบที่ชาวบ้านได้รับจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งนิยามดังกล่าวเกิดขึ้นจากการอาศัยความรู้เชิงประจักษ์และประสบการณ์ที่ชาวบ้านเผชิญในแต่ละช่วงเวลาเช่น การสัมผัสถึงกลิ่นแปลก ๆ ไม่ว่าจะเป็กลิ่นหัวไม้ขีด กลิ่นฝรั่งสุก กลิ่นน้ำส้มเน่า เป็นต้น รวมทั้งการถ่ายทอดประสบการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงและสภาพปัญหาในมิติต่าง ๆ เมื่อโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามายังพื้นที่มาบตาพุดไม่ว่าจะเป็นปัญหาและผลกระทบทางเศรษฐกิจ อันเป็นผลจากการวิธีการผลิตแบบอุตสาหกรรมเข้ามาทำลายการผลิตในภาคเกษตรกรรมที่เป็นอาชีพดั้งเดิมของผู้คนในชุมชน ปัญหาและผลกระทบทางสังคมทั้งในด้านความไม่ปลอดภัยด้านทรัพย์สิน ปัญหาอาชญากรรมและความกลัวอาชญากรรม รวมทั้งปัญหาและผลกระทบทางสุขภาพที่อาจเกี่ยวเนื่องจากโรงงานอุตสาหกรรม หรือการสร้างคำอธิบาย เพื่อให้เห็นว่า วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวบ้านสัมพันธ์กับโรงงานและแรงงานในภาคอุตสาหกรรม อันเป็นผลจากการเปลี่ยนอาชีพของชาวบ้านไปเป็นผู้ประกอบรายย่อยหรือผู้บริการรายย่อยแก่แรงงาน เช่น ชาวบ้านบางรายมีกิจการหอพัก (ขนาดเล็ก) บางรายรับจ้างทำอาหารหรือขายของให้กับโรงงานอุตสาหกรรม บางรายมีกิจการร้านขายของชำ บางรายมีกิจการเกี่ยวกับการบริการไม่ว่าจะเป็นบริการซัก อบ รีด ช่างทำผม ช่างเสริมสวย ขับรถรับส่งแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ขับรถมอเตอร์ไซค์รับจ้าง เป็นต้น ดังนั้นแม้โรงงานอุตสาหกรรมจะสร้างปัญหามากเช่นใดก็ตาม แต่พวกเขาก็ไม่มีทางเลือกอื่นใดที่ดีกว่าการอยู่ร่วมกันกับโรงงานอุตสาหกรรม

2.2.2 การผลิต/สร้างความรู้ใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ทั้งนี้เพื่อสื่อสารกับสาธารณะและสร้างความเข้าใจใหม่ในการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังเช่นปฏิบัติการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่มาบตาพุดเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมของกลุ่มระของสมานฉันท์และนักวิจัยของมูลนิธิแห่งหนึ่ง ซึ่งผลการสำรวจขององค์กรทั้งสองต่างกล่าวว่า ประชาชนในพื้นที่ยังต้องการให้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อไป

2.2.3 การผลิต/สร้างสัญญาณ (Signs) นัยยะของปฏิบัติการเช่นนี้มีมิติหนึ่งก็เพื่อสื่อสารกับสาธารณะ เพื่อให้เห็นว่า ฆาตกรรมแม้จะมีปัญหาหลายประการแต่ยังไม่ถึงขั้นวิกฤติ ขณะเดียวกันก็เป็นการตอบโต้ปฏิบัติการของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ดังกรณีปฏิบัติการร่วมระหว่างชาวบ้านรากหญ้าและเครือข่ายที่นำอาหารทะเลประเภทต่าง ๆ ให้นายกรัฐมนตรีรับประทาน ทั้งนี้เพื่อยืนยันว่าสัตว์น้ำในทะเลแถบพื้นที่ฆาตกรรมยังไม่ได้รับผลกระทบจากปัญหาหลายประการและยังสามารถนำมาใช้เพื่อการบริโภคได้ เป็นต้น

2.2.4 การประกาศจุดยืนที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม คือ การสนับสนุนให้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อไปบนเงื่อนไขที่โรงงานอุตสาหกรรมต้องควบคุมและแก้ไขปัญหาหลายประการอย่างจริงจัง รวมทั้งมีมาตรการชดเชยผลประโยชน์ให้กับชุมชน โดยรอบ โรงงาน

3. ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่สาม พบว่า ด้วยอุดมการณ์ที่แตกต่างกันก่อให้เกิดการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่หลากหลายจนนำไปสู่การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนได้เสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังต่อไปนี้

3.1 การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างพันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำกับเครือข่ายชนชั้นกลางๆ เป็นการต่อสู้ที่พันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำต้องการขับเคลื่อนอุดมการณ์ทุนนิยมที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการสร้างความมั่งคั่งและทำให้ฝ่ายของตนเองครองอำนาจในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบฆาตกรรมต่อไป ขณะที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ ต้องการล้มอำนาจและต่อต้านความเป็นเจ้าทางวาทกรรม การต่อสู้ของผู้กระทำการทั้งสองฝ่ายแสดงออกให้เห็นจากการที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ ออกมาสาธยายความคิดเกี่ยวกับความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชนในพื้นที่ผ่านการแสดงให้เห็นว่าประชาชนไม่ได้รับผลประโยชน์จากความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจ การนำข้อมูลที่ทำให้เห็นว่าคุณภาพชีวิตของประชาชนแย่ลง หรือการต่อสู้ในประเด็นปัญหาหลายประการที่กลไกรัฐนำหลักฐานและข้อมูลออกมาแสดงให้เห็นว่า มลพิษทางน้ำ อากาศในพื้นที่ ฆาตกรรมยังอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน เช่นเดียวกันกับการต่อสู้เกี่ยวกับปัญหาสุขภาพที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ ชี้ให้เห็นว่า สถานการณ์มลพิษมีแนวโน้มส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ แต่กลไกรัฐกลับชี้ให้เห็นว่า ยังไม่มีข้อมูลพิสูจน์ยืนยันแน่ชัดว่าประชาชนที่เจ็บป่วยด้วยโรคต่าง ๆ นั้น มีสาเหตุมาจากโรงงานอุตสาหกรรม หรือการต่อสู้ในเรื่องการประกาศเขตควบคุมพื้นที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ ต้องการให้กลไกรัฐประกาศเขตควบคุมมลพิษในพื้นที่ฆาตกรรม แต่กลไกรัฐกลับพยายามสร้างคำอธิบายให้เห็นว่า ไม่จำเป็นต้องประกาศเขตควบคุมพื้นที่ ทั้งนี้เพราะที่ผ่านมามีการใช้แผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษและการแก้ไขปัญหาที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพหรือมีการสร้างกลไกในการบริหารจัดการมลพิษรูปแบบใหม่ภายใต้หลักการ 80:20 อันจะทำให้โรงงานอุตสาหกรรมยิ่งมาก

มลพิษยังคงลดลง ขณะที่การต่อสู้ในประเด็นการก่อสร้างโครงการหรือ 76 โครงการเครือข่ายชนชั้นกลางๆ พยายามชี้ให้เห็นว่า การขยายการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นการซ้ำเติมสถานการณ์ปัญหามลพิษให้มีความรุนแรงมากขึ้น ทั้งนี้เพราะที่ผ่านมาโรงงานอุตสาหกรรมที่มีอยู่ได้สร้างปัญหามลพิษและความเสียหายในหลายมิติ แต่กลไกรัฐก็ออกมลดทอนความน่าเชื่อถือของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ผ่านการสร้างคำอธิบาย เพื่อทำให้เห็นว่า ชาวบ้านที่ออกมาเคลื่อนไหวในประเด็นนี้ไม่ใช่คนส่วนใหญ่ในพื้นที่ ดังนั้น จึงไม่ได้รับผลกระทบ จากปัญหามลพิษหรือพื้นที่ที่มามากและพื้นที่ใกล้เคียงไม่มีปัญหามลพิษที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน รวมทั้งการชี้ให้เห็นว่าโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งหมดไม่ใช่โครงการที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง เป็นต้น

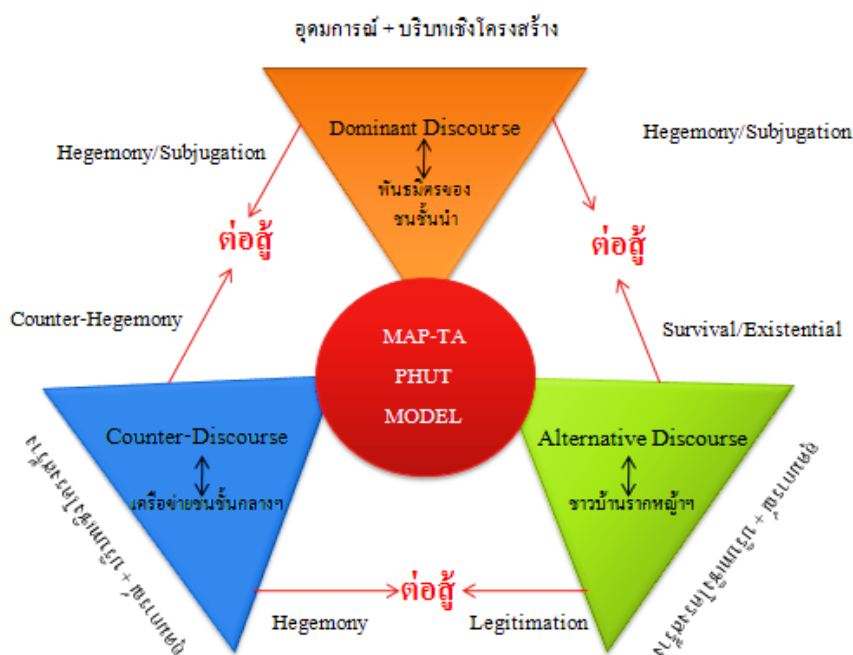
3.2 การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างเครือข่ายชนชั้นกลางและชาวบ้านที่เป็นพันธมิตรกับกลุ่มชาวบ้านรากหญ้าที่ผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่าย เป็นการต่อสู้ที่ฝ่ายชาวบ้านรากหญ้าที่ผู้ประกอบการรายย่อยๆ ต้องการสร้างความชอบธรรม (Legitimation) ในการมีส่วนร่วม และประกาศตัวตน รวมถึงสร้างพื้นที่ (ยื่น) ทางสังคมให้กับตนเองในสนามของการต่อสู้ (ทางวาทกรรม) ขณะที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ ต้องการให้อุดมการณ์ต่อต้านของตนเองผูกขาดในการอธิบายสภาพปัญหาในพื้นที่มามากหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ เป็นความพยายามของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ที่จะสร้างอำนาจในภาคประชาสังคมกล่าวได้ว่า การออกมาเคลื่อนไหวเพื่อสร้างความชอบธรรมและความพยายามประกาศตัวตนของชาวบ้านรากหญ้าที่ผู้ประกอบการรายย่อยๆ นี้ก่อให้เกิดผลกระทบกับปฏิบัติการและการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ทั้งนี้เพราะตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาพวกเขาสามารถใช้ปฏิบัติการทางอุดมการณ์ครองความคิดของผู้คนในสังคมและกลายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้กับรัฐในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมามาก กระทั่งทำให้เกิดการต่อสู้และช่วงชิงความหมายระหว่างผู้กระทำการทั้งสองกลุ่ม โดยต่างฝ่ายต่างพยายามลดทอนความน่าเชื่อถือหรือเบียดขับ/ผลักให้อีกฝ่ายหนึ่งไปอยู่ชายขอบของพื้นที่การพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพื่อทำให้วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของกลุ่มตนสามารถยึดครองความคิดหรือทำให้ผู้คนในสังคมคล้อยตามภาพการต่อสู้ของผู้กระทำการทั้งสองฝ่ายแสดงออกให้เห็นทั้งจากความพยายามของชาวบ้านรากหญ้าออกมาตอบโต้ ต่อต้านวาทกรรมกรรม และปฏิบัติการทางวาทกรรมที่เกิดขึ้นจากเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ทั้งนี้เพราะพวกเขาเห็นว่าปฏิบัติการทางวาทกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ สร้างขึ้นนั้น ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ดังนั้น จึงนำไปสู่ปฏิบัติการรื้อถอนวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ หลากหลายรูปแบบ เช่น การใช้พื้นที่สื่อและชุดความรู้ที่กลุ่มองค์กรเครือข่ายผลิต/สร้างตอบโต้องค์ความรู้จากเครือข่ายชนชั้นกลางๆ โดยการทำให้เห็นว่าชาวบ้านในพื้นที่มามากยังคงต้องการให้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อไปหรือการการนิยามว่า

เครือข่ายชนชั้นกลางๆ ว่าไม่เข้าใจถึงสภาพวิถีชีวิตที่แท้จริงของชาวบ้านมาบตาพุด และชาวบ้านมาบตาพุดที่ออกมาเคลื่อนไหวต่อต้าน โรงงานอุตสาหกรรมเป็นเพียงคนกลุ่มน้อยในพื้นที่ การสร้างนิยามและการเคลื่อนไหวเช่นนี้ นำไปสู่การตอบโต้ของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ผ่านการสร้างความเป็นอื่น (Otherness) โดยสร้างคำอธิบายเพื่อทำให้เห็นว่า ชาวบ้านและองค์กรเครือข่ายได้รับผลประโยชน์จาก โรงงานอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันก็วิพากษ์กระบวนการผลิตสร้าง/องค์ความรู้ เพื่อสนับสนุนให้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมหรือการชี้ให้เห็นว่า ปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุดเป็นปัญหาาร่วมของทุกฝ่ายที่จะต้องเข้ามาช่วยกันแก้ไขที่ไม่ใช่ใช้ความเป็นชาวบ้านในพื้นที่ปิดกั้นการเข้ามาทำงานของภาคส่วนอื่น ๆ

3.3 การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและองค์กรเครือข่ายกับชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร เมื่อพิจารณาถึงการต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างพันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำกับชาวบ้านรากหญ้าที่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อยนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการต่อสู้ใน 2 ช่วงเวลาด้วยกัน คือ การต่อสู้ในช่วงต้นของการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งกลุ่มชนชั้นนำสามารถใช้วาทกรรม เพื่อครอบงำและกดทับชาวบ้านรากหญ้าฯ ได้ และการต่อสู้ในช่วงที่มาบตาพุดเผชิญกับสถานการณ์มลพิษ ซึ่งวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของพันธมิตรชนชั้นนำไม่สามารถครอบงำ กดทับชาวบ้านเหล่านี้ได้จนนำไปสู่การลุกขึ้นต่อสู้ แต่ด้วยฐานคิดทางอุดมการณ์ที่มีลักษณะการสร้างที่อยู่รอดและทำให้ตนเองอยู่ได้ในสังคมอุตสาหกรรม ทำให้เกิดความคิดในรูปของการอยู่ร่วมกันระหว่าง โรงงานอุตสาหกรรมและชุมชน ดังนั้นภาพของปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมจึงเป็นไปในลักษณะของการต่อรอง กระทั่งกลายเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร ได้สร้างศิลปะแห่งการควบคุมปกครองขึ้น (Art of Governing People) โดยการใช้กลยุทธ์ทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตร (Cooptation) ผ่านการให้ผลประโยชน์แก่ชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างพันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำกับชาวบ้านรากหญ้าฯ ไม่รุนแรงหรือมีลักษณะแตกหักเช่นเดียวกันกับการต่อสู้ของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ อย่างไรก็ตามแล้วแต่ภาพของความเป็นมิตรระหว่าง โรงงานอุตสาหกรรมและชาวบ้านรากหญ้าฯ เหล่านี้ ก็ไม่ใช่ความเป็นพันธมิตรที่มีเสถียรภาพหรือมีแรงยึดเหนี่ยวกันภายในอย่างแน่นแฟ้น ในทางตรงกันข้ามความเป็นพันธมิตรเหล่านี้กลับแปรเปลี่ยนไปตามผลประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับในแต่ละช่วงเวลา ภาพการต่อสู้ของผู้กระทำกรทั้งสองฝ่ายแสดงออกให้เห็นทั้งจากความพยายามของชาวบ้านรากหญ้าฯ ต่อรองกับพันธมิตรชนชั้นนำในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการต่อรองโดยให้กลไกรูปปฏิบัติการเพื่อลดและขจัดปัญหามลพิษอย่างจริงจัง เพื่อแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุดหรือการต่อรองโดยให้รัฐและ โรงงานอุตสาหกรรมมีมาตรการชดเชยแก่ชุมชนรอบที่ ได้รับผลกระทบ ดังกรณีการจัดตั้งหรือแยกชุมชนใหม่ เพื่อแสวงหา

ประโยชน์จากกองทุนพัฒนาชุมชนในพื้นที่รอบโรงไฟฟ้าหรือการเรียกร้องให้รัฐออกกฎหมายที่เรียกว่า พระราชบัญญัติการจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อม และใช้กฎหมายดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาให้กับผู้คนในพื้นที่มาตาพุดหรือการเรียกร้องให้โรงงานอุตสาหกรรมดำเนินการป้องกันแก้ไขปัญหาพิษและให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่นอย่างจริงจัง

ปรากฏการณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า ภาษาไม่ได้ถูกใช้เพียงเพื่อเป็นเครื่องมือในการสื่อสารระหว่างผู้คนเท่านั้น ในทางตรงกันข้ามภาษากลับถูกใช้หรือเป็นเครื่องมือ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ผู้กระทำแต่ละฝ่ายปรารถนา ด้วยเหตุนี้เองทำให้ภาษากลายเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสิ่งที่เรียกว่า อำนาจและปฏิบัติการทางสังคม ทั้งนี้เพื่อไปสู่เป้าหมายที่ผู้กระทำแต่ละฝ่ายปรารถนา บทสรุปของปฏิบัติการ การต่อสู้และเป้าหมายทางวาทกรรมของผู้กระทำแต่ละฝ่ายในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาพุด ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นตัวแบบได้ดังภาพที่ 31

ภาพที่ 31 วาทกรรมปฏิบัติการต่อสู้และเป้าหมายทางวาทกรรมของผู้กระทำกลุ่มต่าง ๆ

อภิปรายผลการศึกษา

หากใช้แนวคิดวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) และการศึกษาภาษา การสื่อสาร และวาทกรรมของเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas) เป็นจุดเริ่มต้นในการทำความเข้าใจวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนได้เสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด แล้วก็จะพบว่า การศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของฟูโกต์ เป็นการศึกษาเพื่อให้เห็นถึง ประวัติศาสตร์ความคิดที่สะท้อนผ่านภาษาหรือการสร้างนิยาม ซึ่งนำไปสู่ปฏิบัติการทางอำนาจเพื่อการครอบงำ (Dominant) กีดกัน (Exclusion) ให้เอกลักษณ์ ความหมาย หรือปฏิบัติการบางอย่างให้เลือนหายไปจากสังคม กระทั่งเกิดปฏิบัติการเพื่อต่อต้านการครอบงำหรือกีดกันเกิดขึ้น ดังนั้นตามทัศนะของฟูโกต์ ภาษา (วาทกรรม) จึงเปรียบเสมือนเครื่องมือที่นำไปสู่การได้มาซึ่งอำนาจผ่านการครอบงำ ขณะที่ฮาเบอร์มาสมีความสนใจปฏิบัติการทางภาษาผ่านการสื่อสาร (Communicative Action) ที่มีความเป็นเหตุเป็นผล (Rationality) ในฐานะที่จะเป็นหนทางนำไปสู่สังคมในอุดมคติที่ผู้คนในสังคมสามารถใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารและถกแถลงกันอย่างเสรีในพื้นที่สาธารณะ (Public Square) ดังนั้นตามทัศนะของฮาเบอร์มาส ภาษาจึงเปรียบเสมือนเครื่องมือในการปลดปล่อย (Emancipation) มนุษย์เพื่อไปสู่การมีเสรีภาพหรือพัฒนาศักยภาพที่อยู่บนฐานของความเป็นเหตุเป็นผล (ภายใต้การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ)

ภายใต้บริบทของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ผู้วิจัย พบว่า ภาษาหรือวาทกรรมที่ถูกผลิตสร้างจากผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนได้เสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมล้วนแล้วแต่เป็นผลผลิตของอุดมการณ์ รวมทั้งบริบทในเชิงโครงสร้างที่ห้อมล้อมผู้กระทำการแต่ละฝ่าย โดยผู้กระทำการแต่ละฝ่ายต่างอ้างถึงความเป็นเหตุเป็นผล (Rationality) ของตัววาทกรรม กล่าวได้ว่า การผลิต/สร้างภาษาและวาทกรรมเหล่านี้ก็เพื่อเป็นเครื่องมือไปสู่เป้าหมายทางอุดมการณ์ ทั้งในรูปของการครอบงำ (Dominant) การต่อสู้ เพื่อการปลดปล่อย กระทั่งก่อเกิดเป็นวาทกรรมกระแสหลัก (Dominant Discourse) และวาทกรรมต่อต้าน (Counter-discourse) ในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับแนวคิดวาทกรรมของฟูโกต์ และภาษา/การสื่อสารของฮาเบอร์มาส มีดังต่อไปนี้

1. การศึกษาวิจัยครั้งนี้ยืนยันวิธีวิทยาการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ โดยเฉพาะจุดเริ่มต้นในการศึกษาวาทกรรมจำเป็นต้องวิเคราะห์อุดมการณ์ในฐานะที่เป็นปัจจัยเบื้องหลังการผลิต/สร้างวาทกรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สามารถใช้อุดมการณ์เพื่อศึกษาวาทกรรมได้ ทั้งนี้เพราะวาทกรรมเปรียบเสมือนภาคปฏิบัติการของการอุดมการณ์ที่ผู้กระทำการแต่ละฝ่ายยึดถือ

ดังนั้น การผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมของผู้กระทำการแต่ละฝ่ายนั้นล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นมาจากการมีอุดมการณ์ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี ในการศึกษาวาทกรรมภายใต้วิธีวิทยาการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์จำเป็นต้องใช้ความสำคัญกับปฏิบัติการภาษาในเชิงสัญลักษณ์ (Semiotics) ควบคู่กับวาทกรรมที่สะท้อนให้เห็นผ่านภาษาพูดและการเขียน

2. วาทกรรมการพัฒนาของประเทศโลกที่สามมีความเกี่ยวข้องกับชนชั้น (Class) ซึ่งแตกต่างไปจากวาทกรรมของฟูโกต์ที่เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล ข้อค้นพบจากการวิจัยทำให้เห็นว่าเนื้อหาและปฏิบัติการทางวาทกรรมมุ่งตอบสนองผลประโยชน์ คุณค่าของแต่ละชนชั้น เช่น วาทกรรมของพันธมิตรชนชั้นนำมุ่งตอบสนองผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและอุดมการณ์แบบทุนนิยม ขณะที่วาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ก็เกิดขึ้นจากการที่วิถีชีวิตของพวกเขาไม่มีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับโรงงานอุตสาหกรรม รวมทั้งความต้องการปกป้องสิ่งแวดล้อม หรือวาทกรรมของชาวบ้านรากหญ้าๆ ก็เป็นเรื่องของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการทำให้ตนเองอยู่รอดและอยู่ได้ท่ามกลางการปิดล้อม (Enclosed) ของอุตสาหกรรม

3. ในการศึกษาวาทกรรมในประเทศโลกที่สามไม่ควรมองข้ามการใช้อำนาจที่แยกแยะและแนบเนียนของรัฐ รวมถึงบทบาทหรือการเป็นศูนย์กลางอำนาจของรัฐ ดังข้อค้นพบเชิงประจักษ์จากพื้นที่วิจัยทำให้เห็นว่า รัฐและกลไกรัฐเข้ามามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรม เพื่อให้ผู้คนในสังคมเกิดการยอมรับและสร้างความชอบธรรมให้กับการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งเพราะการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาดาดาคูเป็นผลผลิตของกระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์กระแสหลักที่ชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรเป็นผู้สถาปนาในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ดังนั้น ในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมรัฐจึงเข้ามาเป็นผู้กระทำการที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งทั้งการปฏิบัติการและต่อสู้ในสนามวาทกรรม (Discursive Field) ทั้งนี้เพื่อสถาปนาความเป็นเจ้าทางวาทกรรม (Hegemony Discourse)

4. ศักยภาพการต่อต้านมีความสัมพันธ์กับสถานภาพทางสังคม ทำให้การพูดหรือให้เหตุผลในประเด็นเดียวกัน แต่มาจากบุคคลที่มีสถานภาพต่างกันก็จะถูกตีความแตกต่างกันออกไป ดังจะเห็นได้จากพลังอำนาจของวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมต่อต้านนั้นขึ้นอยู่กับสถานภาพทางสังคมของผู้ผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรม เช่น ทุนทางสังคม (Social Capital) ทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) ของผู้ผลิต/สร้างวาทกรรม กล่าวคือ จากการศึกษาวิจัยทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าแม้วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมในการต่อต้านการพัฒนาอุตสาหกรรมจะมี 2 ลักษณะ แต่วาทกรรมต่อต้านที่สามารถตอบโต้กับวาทกรรมกระแสหลักของพันธมิตรชนชั้นนำได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้นกลับกลายเป็นวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ ซึ่งผู้คนในเครือข่ายต่างเป็นผู้ที่มีทุนทางสังคม ทุนทางสัญลักษณ์ติดตัว เช่น การเป็นนักวิชาการ

การเป็นผู้นำในองค์กร สถาบัน มูลนิธิ เป็นต้น กระทั่งทุนทางสังคมหรือทุนทางสัญลักษณ์เหล่านี้ เป็นเครื่องมือที่ทำให้ผู้คนในเครือข่ายกลายเป็นผู้เชี่ยวชาญ (Expert) ที่มีองค์ความรู้แบบวิชาการ และความเป็นวิทยาศาสตร์ (Scientific Knowledge) ดังนั้น เมื่อผู้คนในเครือข่ายนี้ปฏิบัติการทาง วาทกรรมสังคมจึงให้ความยอมรับมากกว่าวาทกรรมต่อต้านชุดอื่น ๆ กระทั่งเกิดการกดทับชาวบ้าน รากหญ้าๆ ที่มีสถานภาพทางสังคมไม่สูงและอาศัยการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมจาก ความรู้เชิงประจักษ์ (Empirical knowledge) เป็นต้น

5. การต่อต้านไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นจากการถูกกระทำจากอำนาจเสมอไป เช่น ข้อค้นพบ เชิงประจักษ์จากพื้นที่ทำให้ผู้วิจัย พบว่า แรงปรารถนา (Desire) ของชาวบ้านรากหญ้าที่ ผู้ประกอบการรายย่อยที่ต้องการอยู่ร่วมกันกับ โรงงานอุตสาหกรรม ทำให้พวกเขาออกมาปฏิบัติการ เพื่อต่อต้านวาทกรรมของพันธมิตรชนชั้นนำและวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ เป็นต้น หรือ ในบางกรณีการต่อต้านก็เป็นผลจากการมีอุดมการณ์ที่แตกต่างไปจากอุดมการณ์หลัก (Dominant Ideology) ในสังคม ดังเช่นกรณีการออกมาต่อต้านการพัฒนาอุตสาหกรรมของเครือข่ายชนชั้น กลางๆ ที่ในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด ผู้กระทำกรกลุ่มนี้ไม่ใช่ ผู้ถูกกระทำจากอำนาจ (หรือได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม) โดยตรงแต่การออกมา ต่อต้านนั้น เป็นผลจากอุดมการณ์หรือความต้องการที่ให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมในรูปแบบใหม่ ที่ใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อม กระทั่งนำไปสู่ปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่อรื้อถอนวาทกรรมและปฏิบัติการ ทางวาทกรรมของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตร เป็นต้น

6. บริบทเชิงโครงสร้างมีผลต่อการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรม จากข้อค้นพบ เชิงประจักษ์ในพื้นที่ทำให้ผู้วิจัย พบว่า วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ถูกผลิต/สร้างและ ปฏิบัติการนั้นถูกพัฒนาไปตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมหรือสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ของการพัฒนาอุตสาหกรรมดังการเปลี่ยนรูป (Transformation) ของวาทกรรมกระแสหลัก ซึ่ง เป็นไปตามสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม หรือวาทกรรมและปฏิบัติการทาง วาทกรรมของชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้ประวัติศาสตร์และ เงื่อนไขทางสังคม ซึ่งบีบให้ชาวบ้านกลุ่มนี้ต้องมีวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจพึ่งพาโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้น ผู้คนกลุ่มนี้จึงต้องออกมาปกป้อง รักษาผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจของพวกเขา ผ่าน การผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรม เพื่อนำไปสู่การอยู่ร่วมกันระหว่าง โรงงานอุตสาหกรรม และชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น กระทั่งผู้คนในสังคมโดยทั่วไปมองว่าเป็นการปกป้อง โรงงาน อุตสาหกรรม เป็นต้น

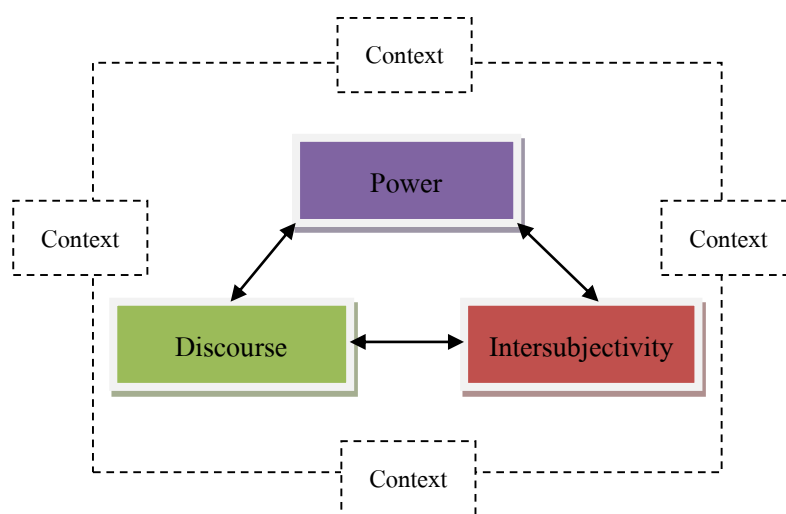
7. มีการครอบงำที่ไม่กระทำผ่านการผลิต/สร้างวาทกรรม ข้อค้นพบที่ได้จากศึกษาภาคสนามที่ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่า ในกระบวนการสร้างอำนาจนำ (Hegemony) ของชนชั้นนำของรัฐไทยและพันธมิตรหรือการต่อสู้กับอำนาจนำ (Counter-hegemony) ของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ รวมทั้ง การสร้างความชอบธรรม การสร้างความอยู่รอดของชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยๆ นอกจากจะมีการใช้วาทกรรม เพื่อนำไปสู่ปฏิบัติการบางอย่างแล้ว ผู้กระทำเหล่านี้ยังมีการผลิต/สร้างสัญลักษณ์ (Sign) ที่แสดงให้เห็นผ่าน รูปภาพ สัญลักษณ์ เครื่องหมายแบบต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือในการสื่อความหมาย (นิยาม) หรือแทนความ (Representation) ในการกระตุ้นการสร้างภาพนิมิต (Simulation) หรือมายาคติ (Myth) ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง อันจะทำให้ผู้คนในสังคมเกิดความคิด ความเชื่อคล้อยตามความคิด ความเชื่อของผู้กระทำเหล่านั้น ในอีกมิติหนึ่งสัญลักษณ์ก็ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการลดทอนพลังอำนาจในการเคลื่อนไหวสังคมของผู้กระทำ การที่อยู่ตรงข้าม เช่น การสร้างสัญลักษณ์ให้เห็นถึงความเป็นสีเขียวของพันธมิตรชนชั้นนำ การสร้างสัญลักษณ์ให้เห็นถึงผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมผ่านการเดินธรรมยาตรา การแสดงให้เห็นถึงสัตว์ทะเลที่ปนเปื้อนด้วยสารพิษของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ การสร้างสัญลักษณ์ของชาวบ้านรากหญ้าๆ ผ่านการนำอาหารทะเลกล่าวอ้างว่า ได้จากทะเลบริเวณพื้นที่มาบตาพุดให้กับผู้นำประเทศรับประทาน เพื่อทำให้เห็นภาพว่า พื้นที่มาบตาพุดยังไม่มีปัญหามลพิษถึงขั้นวิกฤติ

8. วาทกรรมและตัวมนุษย์นั้น มีลักษณะความสัมพันธ์แบบวิภาษวิธี (Dialectic) กล่าวคือในบางครั้งมนุษย์ก็ตกอยู่ภายใต้บังคับของภาษา เช่น ครั้งหนึ่งชาวบ้านมาบตาพุดถูกกดทับและครอบงำด้วยวาทกรรมกระแสหลัก แต่มนุษย์ก็สามารถสร้างวาทกรรมเพื่อเป็นเครื่องมือไปสู่เป้าหมายทางอุดมการณ์ได้เช่นกัน ดังที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ ผลิต/สร้างวาทกรรมเพื่อต่อต้านการพัฒนาอุตสาหกรรม หรือชาวบ้านรากหญ้าๆ ใช้สร้างวาทกรรมเพื่อนำไปสู่การอยู่ร่วมกันระหว่างโรงงานอุตสาหกรรมและชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น

9. ปฏิบัติการด้านการสื่อสาร (Communication Action) ผ่านการอภิปรายโต้แย้งอย่างเป็นเหตุเป็นผล (Rationality) และอิสระเสรีในพื้นที่สาธารณะ (Public Square) บางครั้งไม่ได้นำไปสู่การแก้ไขปัญหาหรือไม่ นำพาสังคมมนุษย์ไปสู่สังคมในอุดมคติ ดังบทเรียนจากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผ่านมา นั่น สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การต่อสู้ทางวาทกรรมและการอ้างความเป็นเหตุเป็นผลของผู้กระทำกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมได้เสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้น ไม่ได้ทำให้สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง ในทางตรงกันข้ามกลับทำให้สภาพปัญหาในพื้นที่ดำรงอยู่เช่นเดิม ด้วยเหตุนี้ในบางกรณีการแก้ไขปัญหาหรือการสร้างสังคมในอุดมคติอาจจะต้องเกิดขึ้นจากการประนีประนอม (Compromise)

ระหว่างผู้กระทำกรกลุ่มต่าง ๆ มากกว่าที่จะเป็นการต่อสู้หรือโต้แย้งภายใต้หลักการของความเป็นเหตุเป็นผล

ภายใต้มุมมองของฟูโกต์และฮาเบอร์มาส รวมทั้งปรากฏการณ์และข้อค้นพบใหม่ที่ได้จากการศึกษาวิจัย ทำให้ผู้วิจัยมองว่า วาทกรรมเปรียบเสมือนปฏิบัติการทางภาษาพูด ภาษาเขียน และสัญลักษณ์ในสังคมที่เกิดขึ้นจากฐานของอุดมการณ์ใดอุดมการณ์หนึ่ง กระทั่งก่อให้เกิดการกระทำหรือปฏิบัติการทางสังคมในลักษณะใดลักษณะหนึ่งตามมา โดยวาทกรรมเกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ทางสังคม สถาบันทางสังคม และผู้กระทำ ซึ่งทำหน้าที่ในการผลิต/สร้างทางวาทกรรม ดังนั้น วาทกรรมจึงเปรียบเสมือนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่อยู่ภายใต้บริบทของสังคมหนึ่ง ๆ นิยามที่เกิดจากการประสานระหว่างความคิดในเชิงทฤษฎีและองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม เช่นนี้ นำมาสู่การสร้างแบบจำลอง (Model) ในการศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง ดังภาพที่ 32

ภาพที่ 32 แบบจำลอง (Model) ในการศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง

จากภาพที่ 32 ผู้วิจัยเห็นว่า การศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมนั้น ผู้ศึกษาจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse) ควบคู่กับการวิเคราะห์อำนาจ (Power) และปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม (Intersubjectivity) ภายใต้ฐานคิดที่ว่า วาทกรรมอำนาจ และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยการศึกษาจะต้องให้ความสำคัญกับบริบทเชิงโครงสร้าง รวมถึงบริบททางประวัติศาสตร์ในฐานะเป็นเงื่อนไขที่มีผลต่อ

การวาทกรรม อำนาจ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และที่สำคัญที่สุดกระบวนการศึกษาจะต้องอยู่ภายใต้กระบวนการวิพากษ์ (Critique) เพื่อเปิดโปงให้เห็นถึงรากเหง้า (Radical) ของปรากฏการณ์ที่อยู่เบื้องหลัง อย่างไรก็ตามการศึกษาวาทกรรมในประเทศโลกที่สามหรือในบริบทของสังคมไทย ผู้ศึกษาจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับประเด็นเหล่านี้เพิ่มเติม คือ

1. การให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์บทบาทหรืออำนาจรัฐ (รวมทั้งพันธมิตของรัฐ) ในฐานะที่ก่อให้เกิดปฏิบัติการทางอำนาจในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง
2. การวิเคราะห์สาเหตุที่นำไปสู่การละเมิดต่อต้านด้วยมุมมองที่หลากหลาย (มากกว่าการมองว่าการละเมิดต่อต้านเป็นผลจากการถูกระงับจากอำนาจเพียงมิติเดียว)
3. การวิเคราะห์การครอบงำทั้งในรูปของการครอบงำโดยใช้ภาษาควบคู่กับการครอบงำที่ไม่ได้เกิดขึ้นผ่านภาษา
4. การวิเคราะห์หรือให้ความสำคัญกับอำนาจและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันอันทำให้วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของผู้กระทำการแต่ละกลุ่มมีพลังอำนาจไม่เท่ากัน
5. การวิเคราะห์สถานภาพทางสังคม เช่น การวิเคราะห์ทุนทางสังคม (Social Capital) ทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) ของผู้กระทำที่ผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรม ซึ่งสถานภาพทางสังคมทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ไม่เท่าเทียมกัน
6. การวิเคราะห์ความเป็นเหตุเป็นผล (Rationality) แบบทวิลักษณ์ เช่น ความเป็นเหตุเป็นผลเป็นไปได้อย่างไรทั้งในรูปของการครอบงำและนำพามนุษย์ไปสู่สังคมในอุดมคติ เป็นต้น
7. การให้น้ำหนักการวิเคราะห์ความเป็นจริงของสังคม (สังคมที่เป็นจริง) มากกว่าการวิเคราะห์สังคมในอุดมคติ (สังคมที่ควรจะเป็น)
8. การวิเคราะห์อารมณ์ความรู้สึก (Structure of Feeling) เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของระบอบอารมณ์ความรู้สึก (การวิเคราะห์โลกทัศน์-ชีวทัศน์) อันจะมีผลต่อปฏิบัติการของผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ
9. การเปิดพื้นที่ทางวิชาการให้กับองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอธิบายโลกสังคมควบคู่กับการใช้อรรถศาสตร์ตามหลักวิชาการ

สำหรับการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis: CDA) วาทกรรมเปรียบเสมือนปฏิบัติการทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นผ่านภาษาพูดและการเขียน ซึ่งการวิเคราะห์วาทกรรมแนวนี้ก่อให้เกิดมุมมองใหม่ ๆ ในการทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ทางสังคม โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำ การใช้อำนาจในทางที่มีขอบ การถูกกดทับ ครอบงำ บงการจากอำนาจแบบใหม่ ดังนั้น เป้าหมายของการวิเคราะห์วาทกรรมจึงอยู่ที่การปลดปล่อยผู้คน

(Emancipatory) จากการครอบงำ (Dominant) เมื่อเป็นนี้แล้ว การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ จึงไม่ใช่การวิเคราะห์ คำพูด ภาษา ข้อคิด งานเขียนหรือตัวบท (Text) ที่เปลือยเปล่าในทางตรงกันข้าม กลับเป็นการวิเคราะห์ภาษา วาทกรรมภายใต้บริบทสังคม (Social Context) และมีมุมมองต่อภาษา ในฐานะที่เป็นปฏิบัติการทางสังคม (Social Practice) ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่าภาษา วาทกรรม และปฏิบัติการทางวาทกรรมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ได้ส่งเสริมให้เกิดการสร้างหรือผลิตซ้ำ (Reproduction) ความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ดังนั้น การวิเคราะห์วาทกรรมแนวนี้ จึงมีจุดยืนทางการเมืองที่ชัดเจน คือ “ไม่เป็นกลางหรือยอมรับความเป็นกลาง” แต่กลับเลือกยืนอยู่ข้างคนตัวเล็กตัวน้อยที่ถูกกดทับด้วยอำนาจเป็นสำคัญ ภายใต้พื้นฐานความเชื่อที่ว่า ผู้คนตัวเล็กตัวน้อยในสังคมสามารถปะทะ ต่อรองกับ โครงสร้างทางสังคมที่ไม่เป็นธรรม/เท่าเทียมผ่านการตีความและผลิต/สร้างความหมายที่แตกต่างไปจากเดิมหรือสรรค์สร้างแบบแผนปฏิบัติทางสังคมชุดใหม่ขึ้นมา

กล่าวโดยเฉพาะการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ในบริบทของสังคมไทย การทำความเข้าใจสังคมผ่านวิธีวิทยาการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์เป็นอีกหนทางที่จะนำไปสู่การเปิดโปงหรือท้าทายโครงสร้างอำนาจและการครอบงำทางสังคมผ่านเทคโนโลยีทางอำนาจแบบใหม่ อย่างไรก็ตามแล้วแต่วิธีวิทยาแนวนี้ถือเป็นวิธีวิทยาที่ถูกสร้างจากนักวิชาการในโลกตะวันตกที่มีบริบททางสังคมแตกต่างไปจากสังคมไทย ดังนั้น เพื่อให้วิธีวิทยาในการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์มีพลังในการเปิดโปงเพื่อปลดปล่อยผู้คนในสังคม ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ภายใต้บริบทสังคมไทยจำเป็นต้องให้ความสำคัญในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ นอกเหนือจากแนวทางการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ในบริบทสังคมตะวันตก

1. การให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์อุดมการณ์ (Ideology) ควบคู่กับการวิเคราะห์วิธีการมองโลกมองสังคม (Paradigm) ค่านิยม (Value) ความชอบหรือความต้องการ (Referent) ในฐานะปัจจัยร่วมที่อยู่เบื้องหลังของการผลิตสร้าง/วาทกรรม
2. การมองความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์และวาทกรรมภายใต้หลักการวิภาษวิธี (Dialectic) ในลักษณะที่อุดมการณ์ผลิต/สร้างวาทกรรมขณะเดียวกันวาทกรรมก็มีผลต่ออุดมการณ์
3. การให้ความสำคัญกับมิติวัฒนธรรม ในฐานะที่วัฒนธรรมเปรียบเสมือนระบบคิดที่ได้รับการสืบทอดกันมา (Inherited Conceptions) หรือเป็นวิถีชีวิต (Way of Life) แบบแผนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมทั้งในมิติพื้นที่การเมืองและเป็นระบบปฏิบัติการของระบบความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อน ซึ่งบางครั้งวัฒนธรรมก็จะเปิดเผยให้เห็นถึงการเอารัดเอาเปรียบในสังคม

4. ปรับกระบวนการทัศน์การทำงานจากหลักการสหวิทยาการ (Interdisciplinary Approach) สู่งานแบบข้ามพื่นสาขาวิชา (Transdisciplinary Approach) โดยเฉพาะการผสมผสานความรู้ในสถาบันวิชาการและความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) เข้าด้วยกัน

5. การให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เงื่อนไขหรือโครงสร้าง (Structure) ทางสังคมที่มีผลต่อการผลิต/สร้างวาทกรรมควบคู่กับการวิเคราะห์ผู้กระทำการ (Agency)

เมื่อนำการศึกษาวิจัยครั้งนี้มาเทียบเคียงกับการศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่าการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่มีมาก่อนหน้านี้เป็นการศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมใน 2 มิติ คือ

มิติแรก เป็นการศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมการพัฒนาของรัฐ ซึ่งงานวิจัยในลักษณะนี้โดยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเพื่อทำให้เห็นภาพว่า ชนชั้นนำไทยได้ผลิตซ้ำ (Reproduction) หรือเปลี่ยนรูป (Transformation) วาทกรรมในรูปแบบใดบ้าง เพื่อทำให้รัฐเป็นผู้มีอำนาจนำในกระบวนการพัฒนา ตัวอย่างงานวิจัยเหล่านี้ เช่น การศึกษาวิจัยของสามชาย สีสันต์ (2552) ชาตรี เพ็ญศรี (2543) มุฮัมหมัด ยังหะสัน (2547) ศุภชัย เจริญวงศ์ (2542) หรือสุรินทร์ อ้นพรม (2554) เป็นต้น

มิติที่สอง เป็นการศึกษาการต่อสู้ทางวาทกรรมในกระบวนการพัฒนาระหว่างรัฐและชาวบ้าน โดยงานวิจัยเหล่านี้นักวิจัยพยายามชี้ให้เห็นว่า ชนชั้นนำไทยสร้างวาทกรรมในรูปแบบใดบ้าง เพื่อครอบงำในชุมชนหรือพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนา หลังจากนั้นนักวิจัยก็พยายามชี้ให้เห็นว่า ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นเหล่านั้นมีการผลิต/สร้างวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมในรูปแบบใด เพื่อต่อสู้ช่วงชิงการนำในกระบวนการพัฒนา ตัวอย่างงานวิจัยเหล่านี้ เช่น การศึกษาวิจัยของตฤณ สุขนวล (2548) จิตรกร โพธิ์งาม (2549) อรนุช เลิศจรธยาลักษณ์ (2542) พิพัฒน์ ธนากิจ (2552) หรือญาณิศา คำภีระ (2548) เป็นต้น

แม้การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเป็นการศึกษาวาทกรรม ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมของผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนได้เสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด ทั้งในส่วนของรัฐ เครือข่ายชนชั้นกลางฯ ซึ่งเป็นการศึกษาวาทกรรม ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมเช่นเดียวกับนักวิจัยก่อนหน้า แต่ผู้วิจัยก็พยายามทำให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้แตกต่างไปจากการศึกษาวาทกรรมในครั้งก่อน ๆ โดยเฉพาะการใช้วิธีวิทยาในการศึกษาวาทกรรมที่แตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือ

1. การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยให้เห็นถึงปัจจัยที่อยู่เบื้องหลังและบริบทในเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อการผลิต/สร้างและปฏิบัติการทางวาทกรรมในแต่ละรูปแบบ ดังจะเห็นได้จากก่อนที่จะวิเคราะห์การก่อรูปและปฏิบัติการทางวาทกรรมของผู้กระทำการแต่ละฝ่าย ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์

อุดมการณ์ที่กำกับการผลิต/สร้างวาทกรรม รวมถึงการวิเคราะห์โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นเงื่อนไขของการก่อเกิดวาทกรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการชี้ให้เห็นว่า วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของผู้กระทำการกลุ่มใดก็ตาม ไม่ได้เกิดขึ้นโดยปราศจากเงื่อนไข ดังนั้น การทำความเข้าใจเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และอุดมการณ์ จึงจะทำให้เข้าใจว่าทำไมผู้กระทำการแต่ละฝ่ายจึงต้องมีการผลิต/สร้าง และปฏิบัติการทางวาทกรรมเช่นนั้น

2. การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพยายามให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์วาทกรรมที่เชื่อมโยงกับมิติประวัติศาสตร์ ภายใต้สมมุติฐานว่า วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมมีรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ หรือวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่เห็นหรือดำรงอยู่ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งนั้นเปรียบเสมือนผลผลิตทางประวัติศาสตร์ของปฏิบัติการทางวาทกรรมในอดีต ดังนั้น การจะเข้าใจวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ครอบงำสังคม จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ดำรงอยู่ก่อนหน้า เพราะทั้งคู่มีความเกี่ยวเนื่องกัน

3. การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพยายามศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรม โดยการประสาน (Combination) กรอบคิดของนักคิดสองท่าน คือ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) เข้ากับเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas) ซึ่งทั้งคู่มีมุมมองต่อสิ่งที่เรียกว่า วาทกรรม ภาษา ปฏิบัติการทางวาทกรรม/ภาษาแตกต่างกันอย่างชัดเจน (อย่างไรก็ดีแล้วแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทั้งคู่มีความคิดในลักษณะคู่ตรงข้าม)

4. การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพยายามบูรณาการทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) เข้ากับความคิดหลังโครงสร้างนิยม (Post-Structuralism) และความคิดหลังสมัยใหม่ (Post-Modernism) โดยอาศัยการทำงานแบบข้ามพหุสาขาวิชา เพื่อเชื่อมโยงศาสตร์ต่าง ๆ เข้าด้วยกันและทำให้เป็นเนื้อเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อสร้างองค์ความรู้ในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคมอย่างรอบด้านลึกซึ้งและซับซ้อน โดยมีเป้าประสงค์ของการศึกษาเพื่อวิพากษ์ความคิด จิตสำนึกที่หลงใหลไปในระดับท้องถิ่น

ในส่วนของการค้นพบจากการวิจัยที่ผู้วิจัยเห็นว่าแตกต่างไปจากงานวิจัยชิ้นก่อนหน้านี้นี้ คือ วาทกรรม ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมของผู้กระทำการแต่ละฝ่ายในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด นอกจากแสดงให้เห็นผ่านคำพูด ภาษาการสื่อสาร (ที่เป็นเหตุเป็นผล) ข้อคิดงานเขียนหรือการเคลื่อนไหวสังคมแล้ว ผู้กระทำการแต่ละฝ่ายยังมีการแสดง หรือใช้สัญลักษณ์บางอย่างเพื่อสื่อหรือให้ความหมาย (Meaning) ไปสู่วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมของผู้กระทำการเหล่านั้น เช่น การแสดงสัญลักษณ์ความเป็นสีเขียวของโรงงานอุตสาหกรรมหรือการเดินขบวนยัตราของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือการที่ชาวบ้าน

รากหญ้าๆ และองค์กรเครือข่ายนำอาหารทะเลที่ถูกกล่าวอ้างว่าได้มาจากทะเลในพื้นที่มาบตาพุดให้นายกรัฐมนตรีรับประทานเพื่อแสดงให้เห็นว่าสถานการณ์มลพิษในพื้นที่มาบตาพุดแม้จะรุนแรงแต่ยังไม่ถึงขั้นวิกฤติ เป็นต้น และในการต่อสู้ทางวาทกรรมของผู้กระทำแต่ละฝ่ายเพื่อทำให้กลุ่มตนเองมีอำนาจนำ ยุทธศาสตร์หนึ่งที่ถูกนำมาใช้ในการลดทอนพลังเอาอำนาจของฝ่ายต่อต้านคือ การประสานวาทกรรมต่อต้าน (ที่มีลักษณะเป็นคู่ตรงข้ามหรือเป็นปฏิปักษ์) ให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมของผู้กระทำเหล่านั้น หลังจากนั้นก็เกิดปฏิบัติการภายใต้นิยามของวาทกรรมที่เป็นคู่ตรงข้ามหรือเป็นปฏิปักษ์ ทั้งนี้เพื่อให้วาทกรรมต่อต้านเหล่านั้นอ่อนกำลังลง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มีการใช้วาทกรรมของฝ่ายตรงข้ามในการทำลายฝ่ายตรงข้าม เช่น การที่ชนชั้นนำของประเทศไทยและพันธมิตรพยายามปฏิบัติการทางวาทกรรม เพื่อแสดงให้เห็นถึงความใส่ใจในการแก้ไขปัญหาป้องกันปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มาบตาพุด ซึ่งเป็นประเด็นดังกล่าวคือ วาทกรรมที่เครือข่ายชนชั้นกลางๆ ใช้ในการช่วงชิงอำนาจนำในการพัฒนาอุตสาหกรรมจากพันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำ หรือความพยายามในการสร้างความชอบธรรมและประกาศตัวตน เพื่อสร้างพื้นที่ยื่นทางสังคมของชาวบ้านรากหญ้าที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อย พวกเขาที่ใช้วาทกรรมปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อม (ซึ่งเป็นวาทกรรมของเครือข่ายชนชั้นกลางๆ) เป็นเครื่องมือเพื่อเรียกร้อง ต่อรองผลประโยชน์จากพันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำ

ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

จากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่เป็นนัยยะเชิงนโยบาย เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปพิจารณา ดังต่อไปนี้

1. ในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดนั้น จำเป็นต้องเปิดพื้นที่ให้กับการสื่อสารที่มีความเป็นเหตุเป็นผล (Rationality) ในหลากหลายรูปแบบ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมมีผู้กระทำหลายฝ่ายเข้ามามีส่วนได้เสียและผู้กระทำเหล่านี้ต่างก็มีความคิดและผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน ดังนั้น ในกระบวนการพัฒนาหากยอมรับความเป็นเหตุเป็นผลเพียงชุดเดียวก็จะนำไปสู่การกีดกัน กดทับ ปิดกั้นความเป็นเหตุเป็นผลชุดอื่น ๆ ประกอบกับการเปิดพื้นที่ให้กับความเป็นเหตุเป็นผลเป็นหลายชุดในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมย่อมนำไปสู่การตรวจสอบหรือถ่วงดุลอำนาจระหว่างผู้กระทำกลุ่มต่าง ๆ

2. เพื่อให้สถานการณ์และสภาพปัญหาที่ดำรงอยู่ในพื้นที่มาบตาพุดได้รับการแก้ไขหรือทำให้ดีขึ้นรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องเปิดพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) ภายใต้บริบทหรือเงื่อนไขทางสังคมในพื้นที่มาบตาพุด กล่าวคือ พื้นที่สาธารณะจะต้องเป็นพื้นที่ในการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้เสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งหมดได้มีโอกาสเข้ามานั่งพูดคุย

แลกเปลี่ยนความเห็นซึ่งกันและกันอย่างอิสระและเปิดเผยในลักษณะของการ “จับเข้า เล่าทุกข์ และ แสวงหาทางออกร่วมกัน” ไม่ใช่การถกเถียงที่ใช้เหตุผลหักล้างเหตุผล เพื่อเอาชนะฝ่ายตรงข้าม ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การที่ทุกฝ่ายได้ผลประโยชน์ร่วมกัน (Win-Win Solution) บนพื้นฐาน ความยุติธรรมทางสังคม (Social Fairness) ที่จะต้องเกิดขึ้นกับทุกฝ่าย

3. ด้วยเหตุที่กระบวนการพัฒนาที่ผ่านมาเป็นการต่อสู้ ช่วงชิง ความหมายและทำให้ฝ่าย ของตนเองมีอำนาจนำในการพัฒนา ทำให้เกิดปฏิบัติการกดทับ กีดกันผู้กระทำการที่มีความเห็นต่าง ออกไป กระทั่งมีเพียงคนกลุ่มหนึ่งเท่านั้นที่ผูกขาดและชี้นำการพัฒนา ดังกรณี การพัฒนา อุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟูดาที่ให้บทเรียนแล้วว่าเป็นการพัฒนาที่ตอบสนองผลประโยชน์ ของของคนส่วนน้อยและคนส่วนใหญ่ไม่ได้รับผลประโยชน์อย่างที่ควรจะเป็น ในทางตรงกันข้าม ผู้คนกลุ่มนี้กลับกลายเป็นผู้แบกรับปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนา เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ผู้วิจัยจึง เห็นว่า แนวทางหรือยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมและการแก้ไขปัญหาที่ เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรม จำเป็นต้องเน้นความร่วมมือระหว่างส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ภาครัฐและภาคประชาสังคม โดยการบูรณาการองค์ความรู้ทั้งจากประสบการณ์หรือวัฒนธรรม ดั้งเดิม ซึ่งเป็นของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นผสมผสานเข้ากับองค์ความรู้สมัยแบบวิทยาศาสตร์หรือ วัฒนธรรมสมัยใหม่จากนักวิชาการ ไม่เช่นนั้นแล้วกระบวนการพัฒนาย่อมมีลักษณะที่ต่างคนต่าง ทำตามความคิดความเชื่อที่ยึดถือ กระทั่งก่อให้เกิดความขัดแย้งและการช่วงชิงการนำเพื่อทำให้ แนวทางการพัฒนาเป็นไปตามทิศทางที่ตนเองต้องการ

4. กระบวนการพัฒนา (ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมหรือการพัฒนาในบริบท/มิติ ใดหรือพื้นที่ใดก็ตาม) หน่วยงานรัฐหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการนโยบายสาธารณะจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับเป้าหมายและวิธีการของการพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน โดยเฉพาะการให้ ความสำคัญกับมิติประวัติศาสตร์สังคม บริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมของผู้คนใน ชุมชนท้องถิ่นที่ดำรงอยู่ก่อนที่กระบวนการพัฒนาจะถูกนำเข้าไปยังพื้นที่เหล่านั้น ทั้งนี้เพราะ บทเรียนจากการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาฟูดาสะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า รัฐและ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนิยามหรือมีเป้าหมายในการพัฒนาไปที่มิติเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว กระทั่ง เพิกเฉยต่อมิติทางสังคม วัฒนธรรม หรือความเป็นตัวตนของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นทำให้ กระบวนการพัฒนาส่งผลกระทบต่อสภาพสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ก่อนหน้า ดังกรณีที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านในชุมชนมาตาฟูดา

5. ตัวแบบมาบตาพุด คือ ภาพสะท้อนความล้มเหลวของอุดมการณ์การพัฒนากระแสหลักภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมนิยมแบบตะวันตก (Western Industrialism) ที่มีเป้าหมายไปที่การสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ กระทั่งก่อให้เกิดปัญหาสังคม ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีแนวโน้มส่งผลกระทบต่อผู้คนในชุมชนท้องถิ่น อย่างไรก็ตามแล้วแต่แม้ว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมจะก่อให้เกิดปัญหามากมาย แต่ในสภาพความเป็นจริงของพื้นที่มาบตาพุด ก็ไม่สามารถแยกโรงงานอุตสาหกรรมออกจากชุมชนท้องถิ่นได้ ดังนั้น เพื่อให้โรงงานอุตสาหกรรมสามารถผู้ร่วมกันได้และเกิดความยุติธรรมทางสังคม จำเป็นต้องทำให้กระบวนการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมอยู่ภายใต้หลักการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริง (Participatory Development) ทั้งในรูปของการมีส่วนร่วมในช่วงของการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรม ระหว่างการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม การตรวจสอบ แก้ไขปัญหาหรือให้ทุนให้โทษแก่โรงงานอุตสาหกรรมที่ละเมิดข้อตกลง

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีประเด็นที่ควรนำไปสู่การศึกษาเพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาваทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมและการต่อสู้ทางวาทกรรม ดังต่อไปนี้

1. เนื่องจากการศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมในงานวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาในลักษณะกรณีศึกษา (Case Study) กล่าวคือ ผู้วิจัยได้ใช้การเป็นพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุดเป็นกรณีศึกษา เพื่อทำความเข้าใจกับปฏิบัติการทางวาทกรรมของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนได้เสียในการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังนั้น เพื่อให้ให้เห็นภาพของปฏิบัติการทางวาทกรรมในมิติที่หลากหลายมากขึ้น อันจะนำไปสู่การทำความเข้าใจเกี่ยวกับอำนาจหรือการต่อสู้เพื่อช่วงชิงอำนาจในสังคมสมัยใหม่ ผู้วิจัยเห็นว่า ควรจะมีการศึกษาวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมในมิติอื่น ๆ นอกเหนือจากมิติการพัฒนาหรือการใช้วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรม เพื่อสร้างความชอบธรรมในกระบวนการพัฒนาในพื้นที่อื่น ๆ (กรณีศึกษา) หลังจากนั้นเปรียบเทียบปฏิบัติการทางวาทกรรมในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจกับการใช้หรือปฏิบัติการทางวาทกรรมของผู้กระทำการแต่ละฝ่ายในแต่ละบริบทของสังคม

2. การศึกษาวิจัยวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมไม่ว่าจะเป็นการศึกษาวาทกรรมหรือปฏิบัติการทางวาทกรรมมิติใดก็ตาม ควรอยู่ภายใต้กระบวนการทำวิจัยในเชิงปฏิบัติการเพื่อการปลดปล่อย (Emancipatory Action Research) บนฐานสังคมศาสตร์แนววิพากษ์ (Critical Social Science) โดยการวิจัยแนวนี้จะต้องมีเป้าหมายเพื่อเป็นปากเสียงให้แก่ประชาชนที่อยู่ชายขอบของสังคมและปลุกจิตสำนึกของผู้คนในสังคม ในกระบวนการทำวิจัยจะต้องเป็นการค้นหาเบื้องหลัง

ปรากฏการณ์แบบสามัญสำนึกไปสู่ความเข้าใจในเชิงโครงสร้างสังคมที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง
ความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจและความเหลื่อมล้ำในทางเศรษฐกิจ สังคม โดยอาศัยการทำงานแบบ
ข้ามพื่นสาขา (Transdisciplinary Approach) ที่เชื่อมโยงทั้งมิติทางเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม
สิ่งแวดล้อม สุขภาพ และการประสานองค์ความรู้ทางวิชาการในมหาวิทยาลัยกับกิจกรรม
การเคลื่อนไหวทางด้านสังคมของภาคประชาชนเข้าด้วยกัน

บรรณานุกรม

- 99% ชุมชนมาบตาพุดให้ 76 โครงการอยู่ต่อ. (2552, 4 พฤศจิกายน). *ฐานเศรษฐกิจ*. เข้าถึงได้จาก <http://www.thanonline.com/>
- กนิษฐ์ พงษ์นาวิน. (2551). *ลุงน้อย ใจคั่ง... คนชายขอบของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด*. เข้าถึงได้จาก <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=221035> วันที่ค้นข้อมูล 26 กรกฎาคม 2557.
- กรมควบคุมมลพิษ. (2557ก). *การดำเนินงานแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุด (แผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่ จ.ระยอง พ.ศ. 2550 - 2554)*. เข้าถึงได้จาก http://www.pcd.go.th/Info_serv/pol_maptapoot_plan.html#s13 วันที่ค้นข้อมูล 11 กันยายน 2557.
- _____. (2557ข). *การดำเนินงานแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่มาบตาพุด (สถานการณ์ปัญหามลพิษทางน้ำ)*. เข้าถึงได้จาก http://www.pcd.go.th/info_serv/pol_Maptapoot_water.html วันที่ค้นข้อมูล 11 กันยายน 2557.
- กฤษ เพิ่มทันจิตต์ และสุธี ประศาสนเศรษฐ์. (2530). *พื้นที่สามจังหวัดชายฝั่งทะเลตะวันออกกับการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างภูมิภาคและการพัฒนาแบบพึ่งพาของระบบเศรษฐกิจไทย*. กรุงเทพฯ: วิจัยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กฤษดาวรรณ หงส์ลดารมภ์ และจันทิมา เอี่ยมานนท์ (บรรณาธิการ). (2549). *มองสังคมผ่านวาทกรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กลุ่มชาวบ้านในชุมชนบ้านบน. (2552, 28 พฤศจิกายน). *สมาชิกชุมชนบ้านบน*. การเสวนากลุ่มย่อย.
- กลุ่มชาวบ้านในชุมชนหนองแพบ. (2550, 8 มีนาคม). *สมาชิกชุมชนหนองแพบ*. การเสวนากลุ่มย่อย.
- กลุ่มชาวบ้านในหมู่บ้านนพเกต. (2552, 26 กุมภาพันธ์). *สมาชิกหมู่บ้านนพเกต*. การเสวนากลุ่มย่อย.
- กลุ่มชุมชน 33 ชุมชนมาบตาพุดค้านกลุ่มต่อต้านประกาศ 11 กิจการรุนแรง. (2552, 23 กันยายน). *พัทธานเดลินิวส์*. เข้าถึงได้จาก <http://www.pattayadailynews.com/pattaya-news-th/>
- กลุ่มระยองสมานฉันท์เตรียมยื่นหนังสือถึงประธาน กก. 4 ฝ่าย ขอมีส่วนร่วม. (2552, 4 ธันวาคม). *ASTV ผู้จัดการออนไลน์*. เข้าถึงได้จาก <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9520000147690>

- กลุ่มระของสมานฉันท์สอบถามความเห็นคนระของเรื่องโรงงานมลพิษ. (2552, 29 ตุลาคม). *ASTV ผู้จัดการออนไลน์*. เข้าถึงได้จาก <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9520000129499> วันที่ค้นข้อมูล 3 ตุลาคม 2557.
- กลุ่มแรงงานก่อสร้างนอกแคมป์คนงาน. (2552, 28 พฤศจิกายน). กลุ่มแรงงานก่อสร้างนอกแคมป์คนงาน. การเสวนากลุ่มย่อย.
- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2551). *สายธารนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย. (2555). *ข้อกำหนดคุณลักษณะและตัวชี้วัดการเป็นเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ*. ม.ป.ท.
- กิตติ เกียรติมนตรี. (2552, 14 ธันวาคม). รองนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดระยอง. สัมภาษณ์. ขวัญศิริ เจริญทรัพย์. (2541). *ผลกระทบของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกต่อคุณภาพชีวิตของชุมชนหนองแฟบ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาบัณฑิต, สาขา มานุษยวิทยา, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะกรรมการแก้ไขปัญหาการปฏิบัติตามมาตรา 67 วรรคสองของรัฐธรรมนุญแห่งราชอาณาจักรไทย. (ม.ป.ป.). *ข้อเสนอเรื่อง “โครงการหรือกิจการที่อาจมีผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ”*. ม.ป.ท.
- คณะกรรมการศึกษาผลกระทบต่อสุขภาพจากมลพิษสิ่งแวดล้อมในเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดระยอง. (2554). *รายงานการศึกษาผลกระทบต่อสุขภาพจากมลพิษสิ่งแวดล้อมในเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดระยอง*. ม.ป.ท.
- คนงานมาบตาพุด "ดับ-ปอด" ผิดปกติเพียบ. (2550, 15 กุมภาพันธ์). *กรุงเทพธุรกิจออนไลน์*. เข้าถึงได้จาก http://www.bangkokbiznews.com/2007/02/15/news_22809254.php?news_id=22809254 วันที่ค้นข้อมูล 25 เมษายน 2550.
- คำพิพากษาศาลปกครองกลาง. (2553, 2 กันยายน). *คดีพิพาทเกี่ยวกับกับเจ้าหน้าที่ของรัฐกระทำกรโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายและละเลยต่อหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดให้ต้องปฏิบัติหรือปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวล่าช้าเกินสมควร*. คดีหมายเลขคำที่ 1352/2553.
- คำพิพากษาศาลปกครองระยอง. (2552). *คดีพิพาทเกี่ยวกับการที่หน่วยงานทางการปกครองหรือเจ้าหน้าที่รัฐกระทำโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายและละเลยต่อหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดให้ต้องปฏิบัติหรือปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวล่าช้าเกินสมควร*. คดีหมายเลขแดงที่ 32/2552

- คำสั่งศาลปกครองกลาง. (2553, 24 กุมภาพันธ์). การกำหนดมาตรการหรือวิธีการคุ้มครองเพื่อ
บรรเทาทุกข์ชั่วคราวก่อนคำพิพากษา. คดีหมายเลขคำที่ 908/2552
- คำสั่งศาลปกครองสูงสุด. (2552, 2 ธันวาคม). คดีพิพาทเกี่ยวกับการที่หน่วยงานทางการปกครอง
หรือเจ้าหน้าที่รัฐกระทำโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายและละเลยต่อหน้าที่ตามที่กฎหมาย
กำหนดให้ต้องปฏิบัติหรือปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวล่าช้าเกินสมควร (คำร้องอุทธรณ์คำสั่ง
กำหนดมาตรการหรือวิธีการคุ้มครองเพื่อบรรเทาทุกข์ชั่วคราวก่อนพิพากษา). คำสั่งที่
592/2552
- เครือข่าย ปชช. เดินเท้าเข้ากรุงยื่นปช. วุฒิ สอบรบ.ปมมาบตาพุด จี้ถอดถอนทั้งคณะเหตุไม่ยึดหลัก
กม. (2552, 24 ตุลาคม). มติชนออนไลน์. เข้าถึงได้จาก [http://www.matichon.co.th/
news_detail.php?newsid=1256387419](http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1256387419)
- เครือข่าย ปชช. ระยองเดินเท้าเข้ากรุง ยื่นหนังสือถอดถอนรัฐบาลทั้งคณะ. (2552, 24 ตุลาคม).
ASTV ผู้จัดการออนไลน์. เข้าถึงได้จาก [http://www.manager.co.th/asp-
bin/viewgallery.aspx?newsid=9520000126848&imageid=1368426](http://www.manager.co.th/asp-bin/viewgallery.aspx?newsid=9520000126848&imageid=1368426)
- จำลอง ฟ่องสุวรรณ. (2557, 17 ธันวาคม). ผู้นำชุมชนมาบตาพุด เทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์.
จิตรกร โพธิ์งาม. (2549). *วาทกรรมเรื่องเขื่อนปากมูล*. คุยฉินิพนธ์สาขาไทยศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชลธิศ ชีระจิตติ. (2550). *เอกสารประกอบการสอนวิชาแนวคิดการเมืองและเศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ:
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2542). *เศรษฐศาสตร์การเมืองของการปฏิวัติขนาดครอบครัวในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- _____. (2545). *ความขัดแย้งในการจัดการปัญหากากพิษอุตสาหกรรมในโครงการพัฒนา
ชายฝั่งทะเลตะวันออก: ศึกษากรณีเงิน โก้*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ. (2550). *โครงการสำรวจความคิดเห็นเรื่องการรับรู้ปัญหาและ
การจัดการมลพิษของประชาชนในเขตเทศบาลมาบตาพุดจังหวัดระยอง*. กรุงเทพฯ:
ศูนย์จัดการงานวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยบูรพา ร่วมกับสถาบันวิจัย
สังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน. (ม.ป.ป.). *แนวคิดชุมชนอุตสาหกรรมเป็นสุข*.
ม.ป.ท. เอกสารอัดสำเนา.

- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2533). เทววิทยาแห่งวาทกรรม: ทำความเข้าใจอำนาจแห่งวาทกรรมด้วย
นารายณ์สิบปาง. *สมุดสังคมศาสตร์* 12, หน้า 3-4
- ชาติรี เพ็ญศรี. (2543). *วาทกรรมการพัฒนาของรัฐไทย พ.ศ. 2504-2539*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์
มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาวชุมชนมาบตาพุดยื่นหนังสือให้ รบ. ทบทวนตั้ง กก. 4 ฝ่าย. (2552, 17 พฤศจิกายน). *มติชน
ออนไลน์*. เข้าถึงได้จาก [http://www.matichon.co.th/news_detail.php?news
id=1258433775&grp_id=03&cat_id=03](http://www.matichon.co.th/news_detail.php?news_id=1258433775&grp_id=03&cat_id=03)
- ชาวบ้านชุมชนชากรุกหญ้า. (2550, 5 มีนาคม). สมาชิกชุมชนชากรุกหญ้า เทศบาลเมืองมาบตาพุด.
สัมภาษณ์.
- ชาวบ้านชุมชนมาบข่า. (2550, 1 มีนาคม). สมาชิกชุมชนมาบข่า เทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์.
- ชาวบ้านชุมชนมาบยา. (2550, 21 กันยายน). สมาชิกชุมชนมาบยา เทศบาลเมืองมาบตาพุด.
สัมภาษณ์.
- ชาวบ้านชุมชนโสภณ. (2550, 4 มีนาคม). สมาชิกชุมชนโสภณ เทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์.
- ชาวบ้านชุมชนหนองแพบ. (2550, 1 มีนาคม). สมาชิกชุมชนหนองแพบ เทศบาลเมืองมาบตาพุด.
สัมภาษณ์.
- ชาวบ้านชุมชนหนองหวายโสม. (2550, 21 กันยายน). สมาชิกชุมชนหนองหวายโสม เทศบาลเมือง
มาบตาพุด. สัมภาษณ์.
- ชาวบ้านชุมชนห้วยโป่งใน. (2550, 1 มีนาคม). สมาชิกชุมชนห้วยโป่งใน เทศบาลเมืองมาบตาพุด.
สัมภาษณ์.
- ชาวบ้านรอบโรงไฟฟ้านิคมมาบตาพุดเตรียมฟ้องศาล ปค. กรณีกองทุนพัฒนาไฟฟ้า 410 ล.ไม่
โปร่งใส. (2557, 3 พฤศจิกายน). *ASTV ผู้จัดการออนไลน์*. เข้าถึงได้จาก
<http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9570000126353>
- ชาวมาบตาพุด เตรียมบุกพบ รมว.อุตฯ ทวง พ.ร.บ. เก็บภาษี-แก้ปัญหามลพิษ. (2555, 10 มีนาคม).
มติชนออนไลน์. เข้าถึงได้จาก [http://www.matichon.co.th/news_detail.php?news
id=1331352417](http://www.matichon.co.th/news_detail.php?news_id=1331352417)
- ชาวมาบตาพุดแต่งคำขึ้นหนังสือผู้ว่าฯ ค้านเงินกองทุนพัฒนาชุมชนรอบโรงไฟฟ้าไม่เป็นธรรม.
(2557, 28 ตุลาคม). *ASTV ผู้จัดการออนไลน์*. เข้าถึงได้จาก [http://www.manager.co.th/
Local/ViewNews.aspx?NewsID=9570000124159](http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9570000124159)
- ชาวระยองร้องศาลปค. ขอคุ้มครองคดีมาบตาพุดเพิ่ม. (2555, 10 พฤษภาคม). *ไทยรัฐออนไลน์*.
เข้าถึงได้จาก <http://www.thairath.co.th/content/259431>

- ชาวระของวอนกลุ่มค้ำนมาบตาพุดชุมนุมอย่างสงบ. (2553, 29 กันยายน). *ไทยรัฐออนไลน์*. เข้าถึงได้จาก <http://www.thairath.co.th/content/>
- ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร. (2544). *รัฐศาสตร์แนววิพากษ์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2549ก). *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริงเอกลักษณ์ และความเป็นอื่น* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: วิทยา.
- _____. (2549ข). *วาทกรรมการพัฒนาในสังคมไทย. วารสารร่วมพฤษภ, 24(1-2)*, หน้า 1-27.
- ญาณิศ คำภีระ. (2548). *วาทกรรมการพัฒนา: การสร้างกระแสไฟฟ้าในแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรนิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวิทยา, ภาควิชา วาทยวิทยาและการสื่อสาร, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐพร พานโพธิ์ทอง. (2556). *วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ตามแนวภาษาศาสตร์: แนวคิดและการนำมาศึกษาวาทกรรมในภาษาไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เดชรรัตน์ สุขกำเนิด. (2550). *มลพิษ สุขภาพ และอุตสาหกรรมที่มาบตาพุด*. กรุงเทพฯ: มูลนิธินโยบายสุขภาพ.
- _____. (2551). *บทสรุปและข้อเสนอทางนโยบายสมัชชาสุขภาพเฉพาะประเด็นกรณีปัญหาผลกระทบจากอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดและจังหวัดระยอง*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. เอกสารประกอบการประชุม ครั้งที่ 4/2551
- เดชรรัตน์ สุขกำเนิด และคณะ. (2544). *การกำหนดขอบเขตและแนวทางการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกกรณีศึกษาการพัฒนาพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- เดชรรัตน์ สุขกำเนิด และดวงใจ รุ่งโรจน์เจริญกิจ. (ม.ป.ป.). *แลระยอง...มองอนาคต*. นนทบุรี: มูลนิธินโยบายสุขภาพ.
- เดนนี ลาร์สัน. (2548). *เปิดโปงมลพิษอากาศที่มาบตาพุดยังคงเข้าขั้นวิกฤต*. เข้าถึงได้จาก <http://www.greenpeace.org/seasia/th/press/releases/216151/> วันที่ค้นข้อมูล 31 สิงหาคม 2557.
- ตฤณ สุขนวล. (2546). *วาทกรรมการพัฒนา: ศึกษากรณีการพัฒนาพื้นที่ลุ่มแม่น้ำบางปะกง*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวัฒนธรรมศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.

ทองใบ ชื่นภิรมย์. (2552, 4 พฤศจิกายน). อดีตผู้นำชุมชนมาบชลูด เทศบาลเมืองมาบตาพุด.
สัมภาษณ์.

_____. (2552, 24 พฤศจิกายน). อดีตผู้นำชุมชนมาบชลูด เทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์.

ทิวา โชคเกษม. (2557, 17 ธันวาคม). ผู้นำชุมชนตลาดมาบตาพุด เทศบาลเมืองมาบตาพุด.
สัมภาษณ์.

เทศบาลเมืองมาบตาพุด. (2557). *แผนยุทธศาสตร์การพัฒนา พ.ศ. 2557-2561*. เข้าถึงได้จาก

<http://www.mtp.go.th/public/article-title/38> วันที่ค้นข้อมูล 26 สิงหาคม 2557.

ไทยพับลิก้า. (2555). *ชาวมอบตาพุดระบุ โรงงาน-ชาวบ้าน อยู่ด้วยกันต้องบนฐานข้อมูลเดียวกัน เผย
ขอ กนอ. เป็น 10 ปี ไม่เคยเปิดรายงานสารเคมีแต่ละ โรงงาน*. เข้าถึงได้จาก

<http://thaipublica.org/2012/05/map-ta-put-information/> วันที่ค้นข้อมูล 6 กันยายน 2557.

ธนศ วงศ์ยานนาวา. (2532). *วิเคราะห์ซับซ้อน (Subject): ทฤษฎีที่ใช้ทฤษฎีว่าด้วยอำนาจของฟูโก*.

กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัย คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์. (2543). *วิวัฒนาการการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย*.

ใน *5 ทศวรรษ สภาพัฒนา*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ.

ธารา บัวคำศรี. (2548). *เปิดโปงมลพิษอากาศที่มาบตาพุดยังคงเข้าขั้นวิกฤต*. เข้าถึงได้จาก

<http://www.greenpeace.org/seasia/th/press/releases/216151/> วันที่ค้นข้อมูล
31 สิงหาคม 2557.

ธีรยุทธ บุญมี. (2551). *มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault)*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.

นพพร ประชากุล. (2554). *ฟูโกต์กับการสืบสาวความเป็นมาของสมัยใหม่*. ใน *ทองกร โภคธรรม*

(บรรณาธิการ), *ร่างกายได้บ่งการปฐมบทแห่งอำนาจในวิถีสมัยใหม่* (พิมพ์ครั้งที่ 2).

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ.

นวลปรางค์ พูลกิจ. (2552, 25 พฤศจิกายน). อาจารย์โรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร. สัมภาษณ์.

น้อย ใจตั้ง. (2551). *ลุงน้อย ใจตั้ง...คนชายขอบของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด*. เข้าถึงได้จาก

<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=221035> วันที่ค้นข้อมูล 26 กรกฎาคม 2557.

_____. (2552). *มาบตาพุดแค่ก้าวแรก*. เข้าถึงได้จาก <http://www.thaipost.net/node/2081> วันที่
ค้นข้อมูล 26 กรกฎาคม 2557.

_____. (2553). *เสียงครวญจากมาบตาพุด (1) GDP-ชีวิตคนบนเส้นทางที่ต้องเลือก*. เข้าถึงได้
จาก <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9530000057184> วันที่
ค้นข้อมูล 26 กรกฎาคม 2557.

- นาวิน โสภากูมิ. (2551). *การศึกษาวาทกรรมผลกระทบและการแก้ไขปัญหามลพิษในสื่อหนังสือพิมพ์: กรณีมาบตาพุดและระยอง*. กรุงเทพฯ: มูลนิธินโยบายสุขภาพและสถาบันพัฒนาและบริหารองค์ความรู้.
- นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด. (2557). *นิคมอุตสาหกรรมเชิงเศรษฐกิจนิเวศน์*. เข้าถึงได้จาก http://www.mtpie.com/www/eco_industrial.html วันที่ค้นข้อมูล 31 สิงหาคม 2557.
- นิภา ต. ตุมรสูทร และคณะ. (2532). *นโยบายสวัสดิการเพื่อรองรับผลการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บริษัท ปตท. จำกัด. (2557ก). *ความรับผิดชอบต่อผลิตภัณฑ์*. เข้าถึงได้จาก <http://www.pttplc.com/th/Sustainability/Environment/Product-Stewardship/Pages/Product-Safety.aspx> วันที่ค้นข้อมูล 24 สิงหาคม 2557.
- _____. (2557ข). *ความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม*. เข้าถึงได้จาก <http://www.pttplc.com/th/Sustainability/Environment/Stewardship/Pages/default.aspx> วันที่ค้นข้อมูล 24 สิงหาคม 2557.
- _____. (2557ค). *การบริหารการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ*. เข้าถึงได้จาก <http://www.pttplc.com/th/Sustainability/Environment/Climate-Strategy/Pages/default.aspx> วันที่ค้นข้อมูล 3 มิถุนายน 2557.
- บริษัท ปูนซีเมนต์ จำกัด. (2553). *บรรษัทภิบาล SCG*. เข้าถึงได้จาก www.scg.co.th วันที่ค้นข้อมูล 3 มิถุนายน 2557
- _____. (2557). *แนวปฏิบัติการพัฒนาสู่ความยั่งยืน SCG*. เข้าถึงได้จาก http://www.scg.co.th/th/05sustainability_development/01_sustainable_management.html วันที่ค้นข้อมูล 3 มิถุนายน 2557.
- บริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด. (2557ก). *เส้นทางสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน*. เข้าถึงได้จาก http://www.scgchemicals.co.th/th/sustainability/the_road_to_sustainability/ วันที่ค้นข้อมูล 3 มิถุนายน 2557.
- _____. (2557ข). *การบริหารจัดการเพื่อความยั่งยืน*. เข้าถึงได้จาก http://www.scgchemicals.co.th/th/sustainability/sustainability_management/ วันที่ค้นข้อมูล 3 มิถุนายน 2557.
- _____. (2557ค). *การดำเนินธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม*. เข้าถึงได้จาก http://www.scgchemicals.co.th/th/sustainability/green_business/ วันที่ค้นข้อมูล 3 มิถุนายน 2557.

- บริษัท เอสซีจี เคมิคอลส์ จำกัด. (2557ง). *โครงการด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืน*. เข้าถึงได้จาก http://www.scgchemicals.co.th/th/sustainability/sustainable_development_projects/ วันที่ค้นข้อมูล 3 มิถุนายน 2557.
- บัณฑิต ต้นเสถียร. (2553). *คู่มือการพัฒนาสู่อุตสาหกรรมเชิงนิเวศ*. กรุงเทพฯ: สำนักบริหารจัดการ การอุตสาหกรรม กรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม.
- ประชาไท. (2552ก). *ชัยชนะครั้งประวัติศาสตร์ ศาลสั่ง “มาบตาพุด” เป็น “เขตควบคุมมลพิษ”*. เข้าถึงได้จาก <http://www.prachatai.com/journal/2009/03/20190>
- _____ (2552ข). *ชาวระยองเตรียม “ขบวนธรรมยาตรา” เดินตามรอยเท้าพ่อ ถามหา “ความพอเพียง”*. เข้าถึงได้จาก <http://www.prachatai.com/journal/2009/10/26329>
- _____ (2552ค). *ชุมชนเทศบาลมาบตาพุดจี้นายกฯ ทบทวน ตั้งกรรมการ 4 ฝ่าย สางปัญหา มาบตาพุด*. เข้าถึงได้จาก <http://www.prachatai.com/journal/2009/11/26626>
- _____ (2557). *สมาคมด้านโลกร้อนฟ้องศาลปกครอง จี้รัฐประกาศเขตควบคุมมลพิษระยอง*. เข้าถึงได้จาก <http://www.thailandlawyercenter.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=538975847&Ntype=19> วันที่ค้นข้อมูล 2 ตุลาคม 2557.
- ประสาน บุญเต็ม. (2552, 1 ธันวาคม). *สมาชิกสภาเทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์*.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2552). *โครงสร้างอำนาจ การกระจุกตัวของความมั่งคั่งและความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม ความคิดคำนึงทางแนวคิดทฤษฎี*. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. เอกสารประกอบการบรรยายการวิจัย
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ. (2557). *เศรษฐกิจสีเขียวของชุมชนภายใต้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ: กรณีศึกษาชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออก*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปัทมา ฤทธิรงค์. (2557, 17 ธันวาคม). *หัวหน้าฝ่ายบริหารการศึกษา เทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์*.
- เปรม ติณสูลานนท์. (2526ก). *คำกราบบังคมทูลของนายกรัฐมนตรี เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดโรงแยกก๊าซธรรมชาติ. ใน ประมวลสุนทรพจน์ฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี. ม.ป.ท.*
- _____ (2526ข). *คำกล่าวพิธีวางศิลาฤกษ์โรงแยกก๊าซธรรมชาติ ตำบลมาบตาพุด จังหวัดระยอง. ใน ประมวลสุนทรพจน์ฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์นายกรัฐมนตรี. ม.ป.ท.*

เปลวสีเงิน. (2553). *เกินพอดี “ไม่ดี” ที่มาบตาพุด*. ไทยโพสต์. เข้าถึงได้จาก

<http://www.ryt9.com/s/tpd/996063>

เปิดมุลเหตุประกาศเขตควบคุมมลพิษดีเอ็นเอคนมาบตาพุดเสี่ยงมะเร็ง. (2552, 5 มีนาคม). *กรุงเทพธุรกิจ*, หน้า 2.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. (2546). *เศรษฐกิจการเมืองสมัยกรุงเก่า* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ซิตด์เวอร์ม.

ผู้จัดการรายวัน. (2550). *มาบตาพุด โคตรอันตราย มะเร็งคร่าคนระยองเพียบ*. เข้าถึงได้จาก

<http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9500000075069>

_____. (2553). “เสียงครวญจากมาบตาพุด (2) เอชไอเอ-อีไอเอ. “แตกค่วน”. เข้าถึงได้จาก

<http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9530000057499> วันที่ค้น

ข้อมูล 17 กรกฎาคม 2577.

พระราชบัญญัติเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ในท้องที่ตำบลห้วยโป่ง และตำบลมาบตาพุด อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง พ.ศ. 2527. (2527, 10 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. หน้า 1-7.

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535. (2535, 4 เมษายน).

ราชกิจจานุเบกษา. หน้า 1-43.

พิพัฒน์ ธนากิจ. (2552). *วาทกรรมว่าด้วยปลาบึกที่เชียงของ: การต่อรองการพัฒนาของชาวบ้านในลุ่มน้ำโขง*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการพัฒนาศังคม, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เพชรินทร์ ศรีกุลวัฒนา. (2550). *สถาบันมะเร็งฯ เหยื่อของสถิติป่วยมะเร็งสูง*. *มติชน*. หน้า 10.

เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง. (2549). *นโยบายของรัฐกับการขยายอุตสาหกรรมปิโตรเคมีระยะที่ 3 และอนาคตของมาบตาพุด*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.

เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง และวัลย์พร มุขสุวรรณ. (2546). *การประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากการพัฒนานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.

เพ็ญญา ดิษฐ์ยะ. (2552). *ความรับผิดชอบของต่อสังคมของธุรกิจในฐานะบรรทัดฐานทางสังคมในบริบทโลกาภิวัตน์: กรณีศึกษานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา), บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มานะ หอมสุวรรณ. (2552, 7 ธันวาคม). *ประชาชนชุมชนบ้านล่าง เทศบาลเมืองมาบตาพุด*.

สัมภาษณ์.

- มาร์ค พิธีเซ็นเตอร์กินกึ่ง สร้างภาพ “มาบตาพุด” ปลอดภัยพิช. (2552, 3 พฤศจิกายน). *ASTV*
ผู้จัดการออนไลน์. เข้าถึงได้จาก <http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=9520000131674>
- มูลนิธินโยบายสุขภาพ. (ม.ป.ป). *การเมืองเรื่องมลพิษ*. กรุงเทพฯ: อูษาการพิมพ์.
- มูลนิธิประเมินค่าทรัพย์สินแห่งประเทศไทย. (2553). *แนวทางการแก้ปัญหามลพิษมาบตาพุด*.
 เข้าถึงได้จาก http://www.thaiappraisal.org/thai/letter/letter_view.php?strquery=letter18.htm วันที่ค้นข้อมูล 10 ตุลาคม 2557.
- มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และคณะ. (ม.ป.ป.). *แผนปฏิบัติการลดและขจัดมลพิษในพื้นที่จังหวัดระยอง พ.ศ. 2550-2554*. ม.ป.ท.
- มูฮัมหมัด ยังหะสัน. (2547). *วาทกรรมว่าด้วยการพัฒนาระหว่างรัฐกับประชาชน: กรณีศึกษาหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดชายแดนใต้*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการเมืองการปกครอง, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- แม่น้ำวาด กฤษกร ณ อรุษา และรวงทอง จันดา. (2554). *ได้เงาสีม่วงมาบตาพุดในมือใคร*. กรุงเทพฯ: สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย.
- ยังมีตะวันที่มาบตาพุด*. (2553). กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดสหพัฒนาไพศาล.
- ระดม วงษ์น้อม. (2527). *แนวคิดเรื่องชนชั้นนำและการศึกษาโครงสร้างอำนาจชุมชน*. กรุงเทพฯ: ธีรานุสรณ์การพิมพ์
- ระยองสมานฉันท์ “แจกแบบสอบถามปม “มาบตาพุด” หมิ่นไบ ก่อนยื่น” มาร์ค-ประสพสุข. (2552, 29 ตุลาคม). *มติชนออนไลน์*. เข้าถึงได้จาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1256818604&grp_id=01
- รัตนา โตสกุล. (2548). *มโนทัศน์เรื่องอำนาจ (The Concept of Power)*. กรุงเทพฯ: สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
- เรณู เวชรัชต์พิมล. (2553, 2 กันยายน). *คกก. 4 ฝ่ายชี้ปัญหามาบตาพุดไม่จบ*. ไทยโพสต์. เข้าถึงจาก <http://www.thaipost.net/node/26917>
- เรณู เวชรัชต์พิมล และปทุมพร เมืองพระ. (2550, 10-13 มีนาคม). *ตรวจยิบ 400 ตัวอย่าง ทุกชีวิตคน-สัตว์-พืช อันตราย/ ต้นตอยาฆ่าแมลง-สารพิษ โรงงาน. ฐานเศรษฐกิจ*, หน้า 27.
- ลำดับเหตุการณ์สำคัญของโครงการอีสเทิร์นซีบอร์ด*. (2557). เข้าถึงได้จาก http://www.thia.in.th/welcome/article_read/32 วันที่ค้นข้อมูล 30 กรกฎาคม 2557.
- วอลเดน เบน โล. (2546). *โศกนาฏกรรมสยาม: การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่ (สุรนิช ชงศิตา, แปล)* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

วิกฤติ! มาบตาพูด แก่กรรมด้วย 6 ร่วม. (2557, 27 ตุลาคม). *ไทยรัฐออนไลน์*. เข้าถึงได้จาก

<http://www.biothai.net/node/1117/log>

วิทยากร เชียงกูล. (2529). มิเชล ฟูกุโด้: ทักษะต่อปัญญาชน. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* 5(1-2).

วีระพงษ์ ไชยเพิ่ม. (2553). *การพัฒนาแบบ CSR ในกลุ่มนิคมอุตสาหกรรมพื้นที่มาบตาพุด*. ระบุของ:

ม.ป.ท. เอกสารประกอบการบรรยาย

ศรีสุวรรณ จรรยา. (2553). “ศรีสุวรรณ จรรยา” อยากให้มาบตาพุดเป็น โมเดลอุตสาหกรรมอยู่ร่วม

ชุมชน. เข้าถึงได้จาก <http://www.isranews.org/2012/community-news> วันที่ค้นหาข้อมูล

16 มิถุนายน 2557.

ศาล ปค. สั่งระงับก่อสร้าง 76 โครงการมาบตาพุด. (2552, 29 กันยายน). *กรุงเทพธุรกิจออนไลน์*.

เข้าถึงได้จาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1256387419

ศาลปล่อยผีเหล็ก SCG ลูยมาบตาพุด. (2552, 23 ธันวาคม). *ASTV ผู้จัดการออนไลน์*. เข้าถึงได้จาก

<http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9520000157435>

ศิริวัฒน์ คล้ามไพบูลย์. (2544). มิเชล ฟูกุโด้: ประวัติศาสตร์และการเมือง. *วารสารสังคมศาสตร์*,

13(1), หน้า 159-181.

ศุกกิจ นันทะวรการ. (2554). “ศุกกิจ นันทะวรการ” นักวิจัยมูลนิธินโยบายสาธารณะ สรุประเด็น

มาบตาพุดที่หายไป. เข้าถึงได้จาก <http://thaipublica.org/2011/11/supakij-mabtaphut/>

วันที่ค้นหาข้อมูล 16 กันยายน 2557.

ศุกชัย เจริญวงศ์. (2542). พัฒนาการของความหมาย “การพัฒนาชนบท” ในสังคมไทย: ศึกษา

การให้ความหมายในกรณี “หมู่บ้านพัฒนาดีเด่น” แห่งหนึ่งในภาคเหนือ. วิทยานิพนธ์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการพัฒนารัฐบาล, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศูนย์เผยแพร่พัฒนาและบริหารจัดการเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ. (2557ก). เมืองอุตสาหกรรมเชิง

นิเวศ: จุดเริ่มต้นของเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ. เข้าถึงได้จาก <http://www.ieat.go.th/eco/index.php/2013-10-27-11-09-54/3-2013-09-05-19-58-03> วันที่ค้นหาข้อมูล 2 สิงหาคม

2557.

_____. (2557ข). เมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ. เข้าถึงได้จาก <http://www.ieat.go.th/eco/index.php/2013-10-27-11-09-25>

วันที่ค้นหาข้อมูล 31 พฤษภาคม 2557.

สถาบันมะเร็งแห่งชาติ. (2550). *สรุปรายงานการศึกษาโรควิทยาโรคมะเร็งในประเทศไทยของ*

จังหวัดระยอง ปี พ.ศ. 2540-2544. กรุงเทพฯ: สถาบันมะเร็งแห่งชาติ.

สถาบันสิ่งแวดล้อมอุตสาหกรรม. (2557). *ตัวอย่างเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ*. เข้าถึงได้จาก

<http://www.iei.or.th/ns-knowledge-dir-NTQ4.htm> วันที่ค้นหาข้อมูล 24 สิงหาคม 2557.

- สมชาย จาคศรี. (ม.ป.ป.). *ความสัมพันธ์ของการเกิดโรกระบบทางเดินหายใจและโรคผิวหนังและเนื้อเยื่อใต้ผิวหนังกับมลพิษทางอากาศที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข.
- สมบัติ เจ๊ะหวัง. (2552, 2 ธันวาคม). *กรรมการชุมชนอิสลาม เทศบาลเมืองมาบตาพุด*. สัมภาษณ์.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2554). *การสถาปนาอำนาจของผู้ไร้อำนาจ*. กรุงเทพฯ: มาถลองคุณ ซีเอสบี _____ . (2556). *การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่: ความหมายและนัยสำคัญ (New Public Governance Its Meaning and Significance)*. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง 1*(1). หน้า 187-218.
- _____. (2557). *บทวิจารณ์หนังสือ Handbook of Transdisciplinary Research*. *วารสารพัฒนาสังคม 15*(2). หน้า 113-126.
- สมัย ผ่องสุวรรณ. (2552, 14 ธันวาคม). *อดีตประธานชุมชนบ้านบน เทศบาลเมืองมาบตาพุด*. สัมภาษณ์.
- _____. (2557, 17 ธันวาคม). *อดีตประธานชุมชนบ้านบน เทศบาลเมืองมาบตาพุด*. สัมภาษณ์.
- สมาคมต่อต้านโลกร้อน. (2557). *เกี่ยวกับเรามาต่อต้านโลกร้อน*. เข้าถึงได้จาก <http://www.thaisgwa.com/> วันที่ค้นข้อมูล 9 กรกฎาคม 2557.
- สามชาย สีสันต์. (2552). *ความยากจนในยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาคุษฎีบัณฑิต, สาขาสหวิทยาการ, วิทยาลัยสหวิทยาการเป็นนวัตกรรม, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สายพิน สุพุทธมงคล. (2543). *ลูกกับคน: อำนาจและการต่อต้านขัดขืน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สายศิริ ค่านวัฒนะ (บรรณาธิการ). (2553). *ยังมีตะวัน...ที่มาบตาพุด: ถอดบทเรียนขบวนการภาคประชาชนในการขับเคลื่อนสังคมและนโยบาย เพื่อการแก้ปัญหาผลกระทบจากนโยบายสาธารณะอย่างยั่งยืนกรณี เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ.
- สาวิตรี โพธิวิหค. (2527). *การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก*. ใน *เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง Mid-Fifth Plan Review*. ม.ป.ท.
- สาวิตรี ทวณิช. (2549). *วาทกรรมศึกษาเพื่อการวิจัยทางสังคม: กรอบทฤษฎีเพื่อการวิจัยเชิงประจักษ์*. ใน *จันทิมา เอี่ยมานนท์ (บรรณาธิการ), มองสังคมผ่านวาทกรรมในกฤษฎาวรรณ หงส์ลดารมภ์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2543). *5 ทศวรรษสภาพัฒน์*. ม.ป.ท.
- _____. (2548). รายงานความก้าวหน้าพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก ระยะที่ 2. ม.ป.ท.
- _____. (2557ก). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 พ.ศ.2520-2524*. เข้าถึงได้จาก <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=62> วันที่ค้นข้อมูล วันที่ 12 สิงหาคม 2557.
- _____. (2557ข). *Gross Regional and Provincial Product*. เข้าถึงได้จาก <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=96> วันที่ค้นข้อมูล 12 สิงหาคม 2557.
- สำนักงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม. (2557). *ระบบการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย*. เข้าถึงได้จาก http://www.onep.go.th/Eia/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=110 วันที่ค้นข้อมูล 2 มิถุนายน 2557.
- สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาอุตสาหกรรมสีเขียว. (2556). *คู่มืออุตสาหกรรมสีเขียวสำหรับผู้ประกอบการ*. กรุงเทพฯ: สำนักปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม
- สำนักนายกรัฐมนตรี. (2552, 13 พฤศจิกายน). *เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการปฏิบัติตามมาตรา 67 วรรคสองของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย*. คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 250/2552.
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (ม.ป.ป.). *ประมวลมติคณะรัฐมนตรี: ฆาตพุด*. ม.ป.ท.
- สุจิตรา วาสนาดำรงดี. (2554). *โครงการการจัดทำกรอบการประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์ (Strategic Environmental Framework) สำหรับการเป็นเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ (Eco Industrial Town): กรณีศึกษาพื้นที่ฆาตพุดจ จังหวัดระยอง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- สุชาติ กอเข้ม. (2552, 2 ธันวาคม). *ประชาชนชุมชนอิสลาม เทศบาลเมืองฆาตพุด*. สัมภาษณ์.
- สุทธา เหมสกล. (2552). *มือฆาตพุด-บ้านฉางกว่าพันคนหนุนรัฐบาลอุทธรณ์คำสั่งศาล ปค*. เข้าถึงได้จาก <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9520000029616&TabID=2>
- สุทธิ อัมมาศัย. (2553ก). *ฆาตพุดจะต้องไม่ขยายอีกต่อไป*. เข้าถึงได้จาก http://easternnetwork.blogspot.com/2010/02/blog-post_2934.html?m=0 วันที่ค้นข้อมูล 17 กรกฎาคม 2557.

- สุทธิ อัจฉาศัย. (2553ข). *ฝากถึงอาจารย์เปลว สีเงินที่เคารพครับ*. เข้าถึงได้จาก https://www.facebook.com/note.php?note_id=15522237845689 วันที่ค้นข้อมูล 26 กันยายน 2557.
- สุธาวัลย์ เสถียรไทย และ โสภารัตน์ จารุสมบัติ (บรรณาธิการ). (2554). *ภูมิปัญญาตะวันออก: ทางเลือกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุภาวดี หนูเทศ. (2552, 5 ธันวาคม). *แม่ค้าขายกาแฟในชุมชนหนองแฟบ เทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์*.
- สุรัชย์ หวันแก้ว. (2554). *การอภิปราย กรณีความเป็นธรรมทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อม*. เข้าถึงได้จาก <http://social-agenda.org/article/252> วันที่สืบค้นข้อมูล 30 สิงหาคม 2554.
- สุรัชย์ หวันแก้ว และคณะ. (2543). *ผลกระทบทางสังคมจากการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรินทร์ อ้นพรม. (2554). *ป่าชุมชน: เทคโนโลยีอำนาจควบคุมชุมชนในเขตป่าขึ้นใหม่? กรณีศึกษาป่าชุมชนห้วยแก้ว ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่*. *วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา*, 30(2), หน้า 157-177.
- สุริยา สมทุทคุปต์. (2539). *วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย: ทรงเจ้าเข้าผี*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2552). *เศรษฐศาสตร์กับการผลิตอวิชชาเชิงโครงสร้าง*. ใน *ปาฐกถา 60 ปี คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสนาะ อุณาภูล. (2531). *ยุทธศาสตร์การพัฒนา: อดีต ปัจจุบัน อนาคต*. กรุงเทพฯ: กองศึกษาและเผยแพร่การพัฒนา.
- โตต สะละลาศ. (2552, 18 พฤศจิกายน). *ผู้นำชุมชนอิสลาม เทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์*.
- _____. (2553, 1 เมษายน). *ผู้นำชุมชนอิสลาม เทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์*.
- โสภณ พรโชคชัย. (2552). *ผลสรุปการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนประชาชนในมาบตาพุด ต้องการให้อุตสาหกรรมขยายตัวต่อไป*. เข้าถึงได้จาก http://www.thaiappraisal.org/thai/letter/letter_view.php?strquery=letter17.html วันที่ค้นข้อมูล 11 สิงหาคม 2557.
- องค์กรเพื่อความร่วมมือและพัฒนาทางเศรษฐกิจ. (2547). *หลักการกำกับดูแลกิจการของ OECD*. เข้าถึงได้จาก www.oecd.org/daf/ca/corporategovernanceprinciples/42107649.pdf วันที่ค้นข้อมูล 3 สิงหาคม 2557.

- อรนุช เลิศจรธยาอักษร. (2542). *ปฏิบัติการทางวาทกรรมชาวบ้าน กรณีศึกษาป่าทามกุดเป่ง*.
 วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา,
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อรรวรรณ ปิลันธน์โอวาท. (2546). กรอบวาทกรรมวิเคราะห์และการศึกษาสังคมไทย. *วารสาร
 นิเทศศาสตร์* 21(1), หน้า 1-20.
- อัญจนา รักษ์ดิษฐกรรม. (2554). การพัฒนาทางเลือกกระแสหลัก. *วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา*
 30(2). หน้า 15-43.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2552). *คิดอย่างมิเชล ฟูโกต์ คิดอย่างวิพากษ์: จากวาทกรรมของอัตบุคคลถึง
 จุดเปลี่ยนของอิตาลี*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อิทธิพล แจ่มแจ้ง. (2552). *มือบอน-ด้านบุกทำเนียบ 16 มี.ค. วัตถุประสงค์ดี มาบตาพุด*.
 เข้าถึงได้จาก [http://www.manager.co.th/Home/ViewNews.aspx?News
 ID=9520000029095](http://www.manager.co.th/Home/ViewNews.aspx?NewsID=9520000029095)
 _____ (2552, 10 ธันวาคม). ประชาชนชุมนุมหนองแฟบ เทศบาลเมืองมาบตาพุด. สัมภาษณ์.
 เอชไอเอ. (2557). *HIA คืออะไร*. เข้าถึงได้จาก <http://www.thia.in.th/welcome/content/1> วันที่ค้น
 ข้อมูล 4 สิงหาคม 2557.
- โอเคเนชั่น. (2557). *แฉเบื้องหลังกลุ่มระของสมานฉันท์*. เข้าถึงได้จาก [http://www.oknation.net/
 blog/print.php?id=519694](http://www.oknation.net/blog/print.php?id=519694) วันที่ค้นข้อมูล 11 สิงหาคม 2557.
- Domhoff, W. (2002). *Who Rules America: Power and Politics* (Fourth Edition). p.cm.
- Escobar, A. (1984-85). Discourse and Power in Development: Michel Foucault and the Relevance
 of His Work to the Third World. *Alternative X (Winter)*, pp. 337-400.
- _____. (1995). *Encountering Development the Making and Unmaking of the Third World*.
 New Jersey: Princeton University Press.
- Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Fairclough, N. & Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. In T.A. Van Dijk (Ed.).
Introduction to Discourse Analysis. n.p.Ferguson, J. (1994). *The Anti-politics Machine:
 "Development," Depoliticization, and Bureaucratic Power in Lesitho*. Cambridge:
 Cambridge University Press.
- Foucault, M. (1963). *The Birth of Clinic: An Archaeology of Medical Perception* (A. M.
 Sheridan, Trans). London: Routledge.

- Foucault, M. (1965). *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*. New York: Pantheon Book.
- _____. (1966). *The order of things: An Archaeology of the Human Sciences*. New York: Vintage Books.
- _____. (1969). *The Archaeology of Knowledge*. London: Routledge.
- _____. (1977). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Pantheon Book.
- _____. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writing 1972-1977* (C. Gordon, L. Marshall, J. Mepham & K. Soper, Trans). New York: Pantheon Books.
- _____. (1981). The Order of Discourse. In R. Young (Ed), *Untying the Text: a Post-Structuralist Reader*. Boston: Routledge & Kegan Paul.
- _____. (2000). Governmentality. In J. Faubion (Ed), *The Essential Works of Michel Foucault 3: Power*. New York: The New Press.
- Habermas, J. (1979). *Communication and the Evolution of Society* (T. McCarthy, Trans). Boston: Beacon Press.
- _____. (1984a). *The Theory of Communicative Action (Volume One): Reason and the Rationalization of Society* (T. McCarthy, Trans). Boston: Beacon Press.
- _____. (1984b). *The Theory of Communicative Action (Volume 2) Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. (T. McCarthy, Trans.). Boston: Beacon Press.
- _____. (1990). *Moral Consciousness and Communicative Action* (C. Lenhardt & S. W. Nichol森, Trans). Cambridge: The MIT Press.
- _____. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* (W. Rehg, Trans). Cambridge: The MIT Press.
- Paltridge, B. (2006). *Discourse Analysis an Introduction*. London: Continuum.
- Pieterse, J.N.. (1998). My Paradigm or Yours? Alternative Development, Post-Development, Reflexive Development. *Development and Change* 29. pp. 343-373.
- Sheridan, A. (1986). *Michel Foucault: The Will to Truth*. London: Tavistock Publications.
- Simon-Kumar, R. (2000). *Contradictory Discourses, State Ideology and Policy Interpretation: A Feminist Evaluation of the Reproductive and Child Health Programme (RCH) in Kerala, India*. Hamilton, New Zealand: University of Waikato.
- Smart, B. (1985). *Michel Foucault*. Sussex: Ellis Horwood.

Van Dijk, T.A. (2003). Critical discourse analysis. In D. Schiffrin (Ed.), *The Handbook of Discourse Analysis*. Malden, MA: Blackwell

Wodak, R. (2011). Critical Discourse Analysis. In K. Hyland & B. Paltridge (Eds), *Continuum Companion to Discourse Analysis*. London: Continuum International.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

รายชื่อโครงการ/กิจการ 76 โครงการ

ที่ศาลปกครองกลางมีคำสั่งให้ระงับการดำเนินการชั่วคราว

**รายชื่อโครงการ/กิจการ 76 โครงการ
ที่ศาลปกครองกลางมีคำสั่งให้ระงับการดำเนินการชั่วคราว**

ประเภทโครงการด้านอุตสาหกรรม

1. โครงการส่วนขยายโรงงานผลิตเม็ดพลาสติกชนิดความหนาแน่นสูง (BPEX) ตั้งที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท บางกอกโพลีเอททิลีน จำกัด (มหาชน) อนุญาตเมื่อเดือนสิงหาคม 2550
2. โครงการขยายส่วนผลิตเหล็กแผ่นปรับสภาพผิวตั้งที่สวนอุตสาหกรรมเอสเอสพี อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท จี สตีล จำกัด (มหาชน) อนุญาตเมื่อเดือนสิงหาคม 2550
3. โครงการโรงงานผลิตสารเอทานอลเอมีน ตั้งที่นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท ไทยเอทานอลเอมีน จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนสิงหาคม 2550
4. โครงการโรงงานผลิตอีพอกซีเรซิน (ส่วนขยาย) ตั้งที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท อคติยาเบอร์ล่า เคมีคัลส์ (ประเทศไทย) จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนสิงหาคม 2550
5. โครงการโรงงานเหล็กโครงสร้างรูปพรรณและเชื่อมพืดเหล็กกล้ารีดร้อนตั้งที่ นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) อำเภอเมือง จังหวัดระยองเจ้าของโครงการบริษัท เหล็กสยาม ยามาโตะ จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนกันยายน 2550
6. โครงการโรงงานผลิตแผ่นเหล็กเคลือบผิวส่วนขยาย ตั้งที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท สยามแผ่นเหล็กวิลาส จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนกันยายน 2550
7. โครงการโรงแยกก๊าซธรรมชาติ หน่วยที่ 6 ตั้งที่ ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) อนุญาตเมื่อเดือนกันยายน 2550
8. โครงการขยายโรงงานผลิตเหล็กแผ่น ไร้สนิมรีดเย็นระยะที่ 3 ตั้งที่ สวนอุตสาหกรรมระยอง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ไทยน็อกซ์ สแตนเลส จำกัด (มหาชน) อนุญาตเมื่อเดือนตุลาคม 2550
9. โครงการขยายการผลิตเหล็กหลอดสลักเกลียวและเหล็กเส้นกลมตั้งที่ กิ่งอำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ไทยคูณ เวลด์ไวด์กรู๊ป (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน) อนุญาตเมื่อเดือนตุลาคม 2550

10. โครงการโรงงานผลิตเอทิลีนออกไซด์และเอทิลีนไกลคอล (ส่วนขยาย) ตั้งที่ นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท ทีโอซี ไกลคอล จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนตุลาคม 2550
11. โครงการโรงงานผลิตสารอะครีโลไนไตรล์และสารเมทิลเมตาคริเลตตั้งที่นิคม อุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท พีที ที อາซาฮี เคมิคอล จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2550
12. โครงการโรงงานผลิตบิสฟีนอลเอตั้งที่ นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท พีทีที ฟีนอล จำกัด อนุญาตเมื่อเดือน พฤศจิกายน 2550
13. โครงการขยายกำลังการผลิตโพลีคาร์บอเนตของโรงงานที่ 2 ตั้งที่ นิคมอุตสาหกรรม ผาแดง ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ไทยโพลีคาร์บอเนต จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2550
14. โครงการผลิตเมทิลเมตาคริเลต โรงงานที่ 2 ตั้งที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอ เมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ไทย เอ็มเอ็มเอ จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนธันวาคม 2550
15. โครงการขยายกำลังการผลิตโพลีเอทิลีน ตั้งที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอ เมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท สยามโพลีเอทิลีน จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนธันวาคม 2550
16. โครงการเชื้อเพลิงสะอาดและปรับปรุงคุณภาพผลิตภัณฑ์ตั้งที่นิคมอุตสาหกรรม มาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท โรงกลั่นน้ำมันระยอง จำกัด (มหาชน) อนุญาตเมื่อเดือนมกราคม 2551
17. โครงการขยายกำลังการผลิตผงพลาสติกโพลีไวนิลคลอไรด์สายการผลิตที่ 8 และ สายการผลิตที่ 9 ตั้งที่ นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ไทย พลาสติกและเคมีภัณฑ์ จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2551
18. โครงการขยายกำลังการผลิตโพลีไวนิลคลอไรด์โมโนเมอร์ของโรงงานที่ 1 และ โรงงานที่ 2 ตั้งที่ นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท ไทย พลาสติกและเคมีภัณฑ์ จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนมีนาคม 2551
19. โครงการโรงงานผลิตสาร โพรพิลีนออกไซด์และสาร โพรพิลีนไกลคอลตั้งที่ นิคม อุตสาหกรรมเอเชีย อำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท เอ็มพีทีเอชพีไอ แมนู แฟคเจอร์ริง จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนมีนาคม 2551

20. โครงการขยายกำลังการผลิตโพลีเอทิลีน 50,000 ตัน/ปีตั้งที่ นิคมอุตสาหกรรม มาบตาพุด อำเภอเมือง ระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ปตท.เคมีคอล จำกัด (มหาชน) อนุญาตเมื่อ เดือนมีนาคม 2551
21. โครงการนิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) ส่วนขยาย ตั้งที่ ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ร่วมกับบริษัท อีสเทิร์นอินดัสเตรียลเอสเตท จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนเมษายน 2551
22. โครงการปรับปรุงระบบหมุนเวียนก๊าซกลับคืนของ โรงงานผลิตเม็ดพลาสติกชนิด โพลีโพรพิลีนตั้งที่ นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท เอ็ชเอ็มซีโพลีเมอร์ส จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนพฤษภาคม 2551
23. การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการโรงงานผลิตสารฟีนอลตั้งที่ นิคมอุตสาหกรรม เหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท พีทีที ฟีนอล จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนมิถุนายน 2551
24. การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการหน่วยผลิตอีพิคลอโรไฮดรินาร่อง (ECH Pilot Plant) ตั้งที่ นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท อคติยา เบอร์ดำ เคมีคัลส์ (ประเทศไทย) จำกัด (คลออัลคาลี ดีวีชั่น) อนุญาตเมื่อ เดือนมิถุนายน 2551
25. โครงการโรงงานผลิตสารอะคริโลไนไตรล์และสารเมทิลเมตะกรีเลต ตั้งที่นิคม อุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท พี ทีที อาซาฮี เคมีคอล จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนมิถุนายน 2551
26. โครงการโรงงานผลิตโพลีเอทิลีนตั้งที่นิคมอุตสาหกรรมเอเชีย อำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท สยามโพลีเอทิลีน จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนมิถุนายน 2551
27. โครงการขยายกำลังการผลิตบิสฟีนอลเอ 280,000 ตันต่อปีตั้งที่นิคมอุตสาหกรรม มาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ไบเออร์ไทย จำกัด อนุญาตเมื่อเดือน มิถุนายน 2551
28. โครงการนิคมอุตสาหกรรมเหมราช อีสเทิร์นซีบอร์ด (ส่วนขยาย) ตั้งที่ ตำบลตาสิทธิ์ อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ร่วมกับ บริษัท เหมราช อีสเทิร์นซีบอร์ดอินดัสเตรียลเอสเตท จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนมิถุนายน 2551
29. โครงการส่วนขยายโรงงานคลอรัอัลคาลิและปรับปรุงการผลิตโรงงานของ ไวนิลตั้ง ที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท วินิไทย จำกัด (มหาชน) อนุญาต เมื่อเดือนสิงหาคม 2551

30. โครงการขยายกำลังการผลิตโพลีเอทีลีน (การติดตั้งหน่วยผลิต Compound Production Unit) ตั้งที่ นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ปตท.เคมิคอล จำกัด (มหาชน) อนุญาตเมื่อเดือนสิงหาคม 2551
31. โครงการโรงงานผลิตบิสฟีนอลเอตั้งที่นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท พีทีที ฟีนอล จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนสิงหาคม 2551
32. โครงการโรงงานผลิตเหล็กถลุงหลอมเหลว และโรงงานผลิตเหล็กแท่ง ตั้งที่ ตำบลแม่ น้ำคู้ อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท AISCO RESOURCES PTE จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนกันยายน 2551
33. โครงการโรงผลิต NBR LATEX ตั้งที่ ตำบลห้วยโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท กรุงเทพ ซินติติกส์ จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนตุลาคม 2551
34. โครงการเพิ่มกำลังการผลิตไนลอนตั้งที่เขตประกอบการอุตสาหกรรมไออาร์พีซี ตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท อุเบะ ไนลอน (ประเทศไทย) จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนตุลาคม 2551
35. โครงการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดวิธีการจัดการ PTA และ CTA ของโครงการผลิตพีทีเอ สายการผลิตที่ 3 (กำลังการผลิตรวมภายหลังการขยายกำลังการผลิตเท่ากับ 1,460,000) ตั้งที่ นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท สยามมิตรซุย พีทีเอ จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนตุลาคม 2551
36. โครงการโรงงานผลิตเหล็กเส้น (ส่วนขยาย) ตั้งที่ ตำบลนิคมพัฒนา อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท บี อาร์ พี สตีล จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนตุลาคม 2551
37. โครงการผลิตเชื้อเพลิงสะอาดติดตั้งหน่วยควบคุมไอน้ำมันเชื้อเพลิงและเพิ่มประเภทผลิตภัณฑ์ไบโอดีเซล (ขอเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการ) ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัทสตาร์ ปีโตรเลียม รีไฟน์นิ่ง จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2551
38. โครงการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตโรงงานอะโรเมติกส์ หน่วยที่ 1 ระยะที่ 3 ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ปตท. อะโรเมติกส์ และการกลั่น จำกัด (มหาชน) อนุญาตเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2551
39. การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการติดตั้ง DME Removal Unit และ Hydrocarbon Scrubber ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท กรุงเทพ ซินติติกส์ จำกัด Bangkok Synthetics Co.,Ltd อนุญาตเมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2551

40. โครงการขยายกำลังการผลิตฟอร์มัลดีไฮด์และยูเรียฟอร์มัลดีไฮด์ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) อำเภอเมือง จังหวัดระยองเจ้าของโครงการ บริษัท วนชัย เคมีคอล อินดัสทรีส์ จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2551
41. โครงการติดตั้งระบบควบคุมไอน้ำมันเชื้อเพลิงและเพิ่มประเภทผลิตภัณฑ์ไบโอ-ดีเซล ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ปตท. อะโรเมติกส์และการกลั่น จำกัด (มหาชน) อนุญาตเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2551
42. การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการ โรงงานผลิตสารโพรพิลีนออกไซด์และสารโพรพิลีนไกลคอล ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมเอเชีย อำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท เอ็มทีพี เอชพีพีโอ แมนูแฟกเจอร์ จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 9 มกราคม 2552
43. การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการ โรงงานผลิตโพลีเอททิลีนตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมเอเชีย อำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท สยามเลเททซ์สังเคราะห์ จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 9 มกราคม 2552
44. การขอเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการ โรงงานผลิตเม็ดพลาสติกโพลีเอททิลีนชนิดความหนาแน่นสูง โดยการเพิ่มเติมหน่วยเตรียมอะคริลิกและหน่วยผลิต Pipe Compound ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ไทยโพลีเอททิลีน จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2552
45. การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการปรับปรุงเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและระบบบำบัดมลพิษทางอากาศโรงงานผลิต Purified Terephthalic Acid (PTA) ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมเอเชีย อำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท อินโดรามา โปติโครเคมี จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2552
46. การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการปรับปรุงโรงผลิตสารโอเลฟินส์สาขาถนน ไอ-สี่ (ก่อสร้างเตาแครกกิ่งสำรอง) ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ปตท.เคมีคอล จำกัด (มหาชน) อนุญาตเมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2552
47. โครงการ โรงงานผลิตสารอะคริโลไนไตรล์และสารเมทิลเมตาคริเลตตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท พีทีที เคมีคอล จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2552
48. โครงการ โรงงานผลิตสารอะคริโลไนไตรล์และสารเมทิลเมตาคริเลตตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท พีทีที อาซาฮี เคมีคอล จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2552

49. การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการส่วนขยายโรงงานผลิตเม็ดพลาสติกชนิดความหนาแน่นสูง (BPEX) (จากการติดตั้งหน่วยผลิต Compound Production Unit สายการผลิตที่ 2 ชั่วคราวในพื้นที่ บริษัท บางกอกโพลีเอททีลีน จำกัด (มหาชน) ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท บางกอกโพลีเอททีลีน จำกัด (มหาชน) อนุญาตเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2552

50. โครงการโรงแยกก๊าซธรรมชาติ หน่วยที่ 6 (การเพิ่มประสิทธิภาพระบบปรับปรุงคุณภาพน้ำทิ้งเพื่อหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่) ตั้งอยู่ที่ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) อนุญาตเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2552

51. โครงการเพิ่มกำลังการผลิตโรงงานผลิต Polyethylene Terephthalate (PET) ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ไทยพีทีเรซิน จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552

52. โครงการขยายกำลังการผลิตโพลีคาร์บอเนต 275,000 ตันต่อปี ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ไบเออร์ไทย จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552

53. โครงการปรับปรุงและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตโรงงาน โอเลฟินส์ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรม อาร์ ไอ แอล อำเภอเมือง จังหวัดระยอง บริษัท เอสซีจีเคมีคอลส์ จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552

54. การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโรงงานผลิตคลอ-อัลคาลีและอีพิคลอโรไฮดรินภายใต้โครงการติดตั้ง Chlorine Vaporizer, Wet Scrubber ของ HCL Section และการปรับเปลี่ยนขนาดถังบรรจุคลอรีนเหลวตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก (มาบตาพุด) อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท อิติตยา เบอร์ล่า เคมีคัลส์ (ประเทศไทย) จำกัด (คลอ อัลคาลีดีวีชั่น) อนุญาตเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2552

55. โครงการผลิตเม็ดพลาสติกโพลีเอททีลีน โดยเพิ่มประเภทผลิตภัณฑ์โพลิโพรไพลีน และนำสารอินทรีย์ระเหยง่ายกลับมาใช้ใหม่ที่โรงงาน HDPE#1 ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ไทยโพลีเอททีลีน จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2552

56. โครงการนิคมอุตสาหกรรม อาร์ ไอ แอล (ส่วนขยาย) ตั้งอยู่ที่เทศบาลเมืองมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ร่วมกับบริษัท อาร์ ไอ แอล 1996 จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2552

57. โครงการเปลี่ยนแปลงขนาดพื้นที่โครงการผลิตเหล็กแผ่นรีดเย็นเหล็กแผ่นเคลือบโลหะ และเหล็กแผ่นเคลือบสังกะสี ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท บูลสโคงป สตีล (ประเทศไทย) จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2552

58. โครงการเพิ่มกำลังการผลิตโรงงานผลิตยางสังเคราะห์ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท บี เอส ที อีลาสโตเมอร์ส จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนพฤษภาคม 2552

59. โครงการโรงงานผลิตก๊าซไฮโดรเจนตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมเอเชีย อำเภอบ้านฉาง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท เอ็มทีพี เอชพี เจวี (ประเทศไทย) จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนพฤษภาคม 2552

60. โครงการขยายกำลังการผลิตผงพลาสติกโพลีไวนิลคลอไรด์สายการผลิตที่ 5, 6 และ 8 ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท ไทยพลาสติกและเคมีภัณฑ์ จำกัด (มหาชน) อนุญาตเมื่อเดือนมิถุนายน 2552

61. โครงการเขตอุตสาหกรรม ไอพีพี ตั้งอยู่ที่ตำบลมะขามคู่ กิ่งอำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ไอ.พี.พี. (ไทยแลนด์) จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 8 เมษายน 2552

62. โครงการโรงงานผลิตเหล็กแผ่นเคลือบสังกะสีตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมเหมราชอีสเทิร์นซีบอร์ด อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง อนุญาตเมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2552

63. โครงการโรงงานผลิตเหล็กแผ่นเคลือบสังกะสีตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมเหมราชอีสเทิร์นซีบอร์ด อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท เจเอฟอี สตีล กัลวาไนซิ่ง (ประเทศไทย) จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 7 มกราคม 2552

64. โครงการสวนอุตสาหกรรมปลวกแดง ตั้งอยู่ที่ตำบลมาบยางพร อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท สวนอุตสาหกรรมปลวกแดง จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2551

65. โครงการศูนย์บริการกำจัดของเสียอุตสาหกรรมตั้งอยู่ที่ ตำบลมาบยางพร อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท สยามเอ็นไวรอนเมนทอลเทคโนโลยี จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2551

ประเภทโครงการด้านคมนาคม

1. โครงการขยายท่าเทียบเรือขนถ่ายสารปิโตรเคมีและคลังเก็บวัตถุดิบและผลิตภัณฑ์ตั้งที่ นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท มาบตาพุด แทงค์เทอร์มินัล จำกัด
2. โครงการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งและขนาดถังเก็บวัตถุดิบและผลิตภัณฑ์ตั้งที่ นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท มาบตาพุดแท็งค์เทอร์มินัล จำกัด อนุญาต เมื่อเดือนเมษายน 2551
3. โครงการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการท่าเทียบเรือและคลังผลิตภัณฑ์ (การเพิ่มถังเก็บและอุปกรณ์ขนถ่าย LPG/Butene-1) ตั้งที่ ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท ปตท. เคมิคอล จำกัด (มหาชน)
4. โครงการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการขยายท่าเทียบเรือขนถ่ายสารปิโตรเคมีและคลังเก็บวัตถุดิบและผลิตภัณฑ์ (การก่อสร้างถังเก็บวัตถุดิบและผลิตภัณฑ์เพิ่มเติม (ถังโพรเพน/บิวเทน)) ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยองของบริษัท มาบตาพุด แทงค์ เทอร์มินัล จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 22 ตุลาคม 2551
5. โครงการขยายท่าเทียบเรือขนถ่ายสารปิโตรเคมี (ท่าเทียบเรือหมายเลข 4) และคลังเก็บวัตถุดิบและผลิตภัณฑ์ตั้งอยู่ที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ของบริษัท มาบตาพุดแท็งค์ เทอร์มินัล จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2552
6. โครงการติดตั้ง Loading Arm เพิ่มเติมที่ทำเทียบเรือของโรงกลั่นน้ำมันสตาร์ตั้งอยู่ในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท สตาร์ ปิโตรเลียม รีไฟน์นิ่ง จำกัด อนุญาตเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2552

ประเภทโครงการพลังงาน

1. โครงการโรงไฟฟ้าพลังความร้อนร่วมตั้งที่ นิคมอุตสาหกรรมอีสเทิร์นซีบอร์ด (ระยอง) อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการบริษัท โกลว์ เหมราช พลังงาน จำกัด
2. โครงการท่อส่งก๊าซธรรมชาติไปยังบริษัท พีทีทียูทิลิตี้ จำกัด บริษัท อะ โรเมติกส์ (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน) และบริษัท มาบตาพุดโอเลฟินส์ จำกัด เจ้าของโครงการ บริษัท อะโรเมติกส์ (ประเทศไทย) จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนธันวาคม 2550
3. โครงการโรงไฟฟ้าเพื่ออุตสาหกรรม ตั้งที่นิคมอุตสาหกรรมอมตะซิตี้ (ระยอง) อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท อมตะสตรีม ชัพพลาย จำกัด อนุญาตเมื่อเดือน มีนาคม 2551

4. โครงการก่อสร้างปิโตรเคมีตั้งที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท สไครีนโมโนเมอร์ จำกัด บริษัท สยามโพลีเอททิลีน จำกัด และบริษัท ระยองโอเลฟินส์ จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนมีนาคม 2551

5. โครงการศูนย์สาธารณสุขกลางแห่งที่ 2 ตั้งที่ ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เจ้าของโครงการ บริษัท พีพีที ยูทิลิตี้ จำกัด อนุญาตเมื่อเดือนเมษายน 2551

ภาคผนวก ข

ข้อเสนอของคณะกรรมการสี่ฝ่ายเกี่ยวกับ

โครงการหรือกิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง
ทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ

จำนวน 18 โครงการ

**ข้อเสนอของคณะกรรมการสี่ฝ่ายเกี่ยวกับ
โครงการหรือกิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง
ทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ
จำนวน 18 โครงการ**

ลำดับที่	ประเภทโครงการหรือกิจการ	ขนาด
1	<p>โครงการหรือกิจการที่อยู่ในพื้นที่หรืออาจส่งผลกระทบต่อพื้นที่ต่อไปนี้</p> <ul style="list-style-type: none">- แหล่งมรดกโลกที่ขึ้นบัญชีตามอนุสัญญาระหว่างประเทศ- อุทยานประวัติศาสตร์แหล่งโบราณสถาน โบราณคดี <p>แหล่งประวัติศาสตร์ตามกฎหมาย</p> <ul style="list-style-type: none">- พื้นที่ป่าอนุรักษ์ (อุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า สวนพฤกษศาสตร์สวนรุกขชาติ)- พื้นที่ป่าอนุรักษ์เพิ่มเติม ตามมติคณะรัฐมนตรี- พื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญของประเทศ- พื้นที่ชุ่มน้ำชั้น 1 <p>ยกเว้น: โครงการเหมืองแร่หินอุตสาหกรรมเดิมในพื้นที่ชุ่มน้ำชั้น 1 ที่ขอประทานบัตรใหม่ในพื้นที่เดิมที่เคยได้รับอนุญาตมาก่อน เว้นแต่โครงการนั้นมีผลกระทบต่อชุมชนเป็นที่ประจักษ์เป็นระยะเวลา 3 ปี นับถึงวันที่ยื่นขอประทานบัตรใหม่</p>	

ลำดับที่	ประเภทโครงการหรือกิจการ	ขนาด
2	<p>การถมทะเลหรือทะเลสาบ นอกเขตชายฝั่งเดิมไม่รวม การฟื้นฟูสภาพชายหาด</p> <p>2.1 กรณีที่ตั้งในพื้นที่ต่อไปนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> - พื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม - แหล่งธรรมชาติอันควรอนุรักษ์ - แหล่งท่องเที่ยว - แหล่งอาชีพท้องถิ่น <p>2.2 กรณีที่ไม่อยู่ในพื้นที่ 2.1</p>	<p>ทุกขนาด</p> <p>100 ไร่ขึ้นไป</p>
3	<p>การก่อสร้างหรือขยายสิ่งก่อสร้างถาวรนอกชายฝั่งทะเลเดิม เพื่อกันคลื่นหรือกระแสน้ำในทะเลในพื้นที่</p> <ul style="list-style-type: none"> - พื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม - แหล่งธรรมชาติอันควรอนุรักษ์ - แหล่งท่องเที่ยว - แหล่งอาชีพท้องถิ่น 	<p>ทุกขนาด ยกเว้น กำแพงริมชายฝั่ง ติดแนวชายฝั่ง (Seawall) ที่มีขนาด ความยาวน้อยกว่า 200 เมตร</p>
4	<p>เหมืองแร่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้</p> <p>4.1 เหมืองแร่ใต้ดิน ตามกฎหมายว่าด้วยการเหมืองแร่ ยกเว้นเหมืองแร่ที่อยู่ในชั้นหินแข็งที่มีความแข็งตั้งแต่ 80 เมกาปาสกาลขึ้นไป</p> <p>4.2 เหมืองแร่ตามกฎหมายว่าด้วยกฎหมายเหมืองแร่ สำหรับแร่ตะกั่ว แร่สังกะสี แร่ทองคำ หรือเหมืองแร่โลหะ อื่นที่ใช้ไซยาไนด์หรือปรอทหรือตะกั่วในเตรคใน กระบวนการผลิต หรือเหมืองแร่โลหะอื่นที่มี อาร์เซนิกโพไรต์เป็นแร่ประกอบ</p> <p>4.3 เหมืองถ่านหินเฉพาะกรณีลำเลียงออกนอกพื้นที่ โครงการด้วยรถยนต์</p> <p>4.4 เหมืองแร่ในทะเล</p>	<p>ทุกขนาด</p> <p>ทุกขนาด</p> <p>ขนาดตั้งแต่ 200,000 ตันต่อเดือน หรือตั้งแต่ 2,400,000 ตัน/ปีขึ้นไป</p> <p>ทุกขนาด</p>

ลำดับที่	ประเภทโครงการหรือกิจการ	ขนาด
5	<p>นิคมอุตสาหกรรมตามกฎหมายว่าด้วยการนิคมอุตสาหกรรม หรือ โครงการที่มีลักษณะเช่นเดียวกันกับนิคมอุตสาหกรรม (เขตประกอบการอุตสาหกรรม/สวนอุตสาหกรรม) หรือ โครงการจัดสรรที่ดินเพื่อการอุตสาหกรรม</p>	
	<p>5.1 นิคมฯ ที่จัดตั้งเพื่อรองรับโรงงานปิโตรเคมี หรือ โรงงานกลู่งแร่เหล็กตามที่กำหนด</p>	ทุกขนาด
	<p>5.2 นิคมฯ ที่มีจำนวน โครงการหรือกิจกรรมมาเพิ่ม ภายหลังเกินกว่าจำนวนขณะขอจัดตั้งนิคมฯ</p>	ทุกขนาด
6	โรงงานปิโตรเคมี	
	6.1 โรงงานปิโตรเคมีต้นน้ำ	ทุกขนาดหรือขยายกำลังการผลิต ตั้งแต่ร้อยละ 35 ขึ้นไป
	6.2 โรงงานปิโตรเคมีกลางน้ำ ดังต่อไปนี้	
	- โรงงานปิโตรเคมีกลางน้ำที่เป็นสารก่อมะเร็งกลุ่ม 1 หรือ ใช้สารเคมีที่เป็นสารก่อมะเร็งกลุ่ม 1 เป็นวัตถุดิบ	ขนาดกำลังการผลิต 100 ตันต่อวัน ขึ้นไปหรือขยายกำลังการผลิต ตั้งแต่ร้อยละ 35 ขึ้นไป
	- โรงงานปิโตรเคมีกลางน้ำที่ผลิตสารเคมีเป็นสารก่อมะเร็ง กลุ่ม 2A หรือใช้สารเคมีที่เป็นสารก่อมะเร็งกลุ่ม 2A เป็น วัตถุดิบ	ขนาดกำลังการผลิต 700 ตันต่อวัน ขึ้นไปหรือขยายกำลังการผลิต ตั้งแต่ร้อยละ 35 ขึ้นไป

ลำดับที่	ประเภทโครงการหรือกิจการ	ขนาด
7	โรงงานถลุงแร่หรือหลอมโลหะ	
	7.1 โรงถลุงแร่เหล็ก	<p>ขนาดกำลังการผลิตที่มีปริมาณแร่ป้อน</p> <p>ก. ตั้งแต่ 5,000 ตัน/วันขึ้นไป หรือ</p> <p>ข. มีการขยายกำลังการผลิตแล้ว มีกำลังผลิตที่มีปริมาณแร่ป้อน ตั้งแต่ 5,000 ตัน/วันขึ้นไป หรือ</p> <p>ค. โรงงานในข้อ ก และ ข ที่มี การขยายกำลังการผลิตตั้งแต่ร้อยละ 35 ขึ้นไป</p>
	7.2 โรงถลุงแร่เหล็กที่มีการผลิตถ่าน Coke ที่มีกระบวนการ Sintering	ทุกขนาด
	7.3 โรงถลุงแร่ทองแดง ทองคำ หรือสังกะสี	<p>ขนาดกำลังการผลิต</p> <p>ก. ที่มีปริมาณแร่ป้อนตั้งแต่ 1,000 ตัน/ตันขึ้นไป หรือ</p> <p>ข. มีการขยายกำลังการผลิตแล้ว มีกำลังการผลิตที่มีแร่ป้อน 1,000 ตัน/วันขึ้นไป หรือ</p> <p>ค. โรงงานในข้อ ก หรือ ข ที่มี การขยายกำลังการผลิตตั้งแต่ร้อยละ 35 ขึ้นไป</p>
	7.4 โรงถลุงแร่ตะกั่ว	ทุกขนาด
	7.5 โรงหลอมโลหะ	<p>ขนาดกำลังการผลิต</p> <p>ก. ตั้งแต่ 50 ตัน/วันขึ้นไป หรือ</p> <p>ข. มีการขยายกำลังการผลิตตั้งแต่ ร้อยละ 35 ขึ้นไป</p>

ลำดับที่	ประเภทโครงการหรือกิจการ	ขนาด
	7.6 โรงหลอมตะกั่ว	ขนาดกำลังการผลิต ก. ตั้งแต่ 10 ตัน/วันขึ้นไปหรือ ข. มีการขยายกำลังการผลิตตั้งแต่ 10 ตัน/วันขึ้นไป
8	การผลิตหรือกำจัดหรือปรับแต่งสารกัมตรังสี ยกเว้นใน ส่วนของโรงพยาบาล โรงพยาบาลสัตว์ การวิจัยและ การพัฒนาฯ ในสถาบันการศึกษา และหน่วยงานวิจัย	ทุกขนาด
9	โรงงานฝังกลบหรือเผาของเสียอันตรายตามกฎหมายว่าด้วย โรงงาน ยกเว้น การเผาในหม้อซีเมนต์ที่ใช้ของเสียอันตราย เป็นวัตถุดิบทดแทนหรือเป็นเชื้อเพลิงเสริม	ทุกขนาด
10	เตาเผาขยะติดเชื้อ	ทุกขนาด
11	สนามบินและสนามบินที่มีการขยายทางวิ่ง	ที่มีความยาวตั้งแต่ 1,000 เมตรขึ้นไป
12	ท่าเทียบเรือ 12.1 ที่มีความยาวหน้าท่าที่เรือเทียบได้ 12.2 ที่มีพื้นที่หน้าท่า 12.3 ที่มีการขุดลอกร่องน้ำยกเว้นการขุดลอกร่องน้ำเพื่อ การบำรุงรักษา 12.4 ที่มีการขนถ่ายสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่มีวัตถุอันตราย หรือกากของเสียอันตรายเป็นส่วนประกอบ	ตั้งแต่ 300 เมตรขึ้นไป ตั้งแต่ 10,000 ตารางเมตรขึ้นไป ตั้งแต่ 100,000 ลูกบาศก์เมตรขึ้นไป ขนาดรวมกันปริมาณตั้งแต่ 25,000 ตัน/เดือนขึ้นไปหรือรวมกันตั้งแต่ 250,000 ตันขึ้นไป
13	เขื่อนเก็บกักน้ำหรืออ่างเก็บน้ำ 13.1 ปริมาณเก็บกักน้ำ 13.2 พื้นที่เก็บกักน้ำ	ตั้งแต่ 100 ล้านลูกบาศก์เมตรขึ้นไป ตั้งแต่ 15 ตารางกิโลเมตรขึ้นไป
14	การชลประทาน	ที่มีพื้นที่การชลประทานตั้งแต่ 80,000 ไร่ขึ้นไป

ลำดับที่	ประเภทโครงการหรือกิจการ	ขนาด
15	โรงไฟฟ้า	
	15.1 โรงไฟฟ้าถ่านหิน	ขนาดกำลังผลิตกระแสไฟฟ้ารวม ตั้งแต่ 100 เมกะวัตต์ขึ้นไป
	15.2 โรงไฟฟ้าชีวมวล	ขนาดกำลังผลิตกระแสไฟฟ้ารวม ตั้งแต่ 150 เมกะวัตต์ขึ้นไป
	15.3 โรงไฟฟ้าก๊าซธรรมชาติ	ขนาดกำลังผลิตกระแสไฟฟ้ารวม ตั้งแต่ 700 เมกะวัตต์ขึ้นไป
	15.4 โรงไฟฟ้าก๊าซธรรมชาติที่ใช้พลังความร้อนร่วมชนิด Combined Cycle หรือ Cogeneration	ขนาดกำลังผลิตกระแสไฟฟ้ารวม ตั้งแต่ 1,000 เมกะวัตต์ขึ้นไป
	15.5 โรงไฟฟ้านิวเคลียร์	ทุกขนาด
16	การผันน้ำข้ามลุ่มน้ำหลักหรือการผันน้ำระหว่างประเทศ ยกเว้น กรณีภัยพิบัติหรือมีผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศที่เป็นการดำเนินการชั่วคราว	ทุกขนาด
17	สิ่งก่อสร้างกั้นขวางการไหลของน้ำในแม่น้ำสายหลัก	ทุกขนาด
18	การสูบน้ำคกถือได้ดิน	ทุกขนาด

ภาคผนวก ค

ประเภทโครงการหรือกิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง
ทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ
จำนวน 11 โครงการ/กิจการ

**ประเภทโครงการหรือกิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง
ทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ
จำนวน 11 โครงการ/กิจการ**

ลำดับ	ประเภทโครงการหรือกิจการ	ขนาด	หลักเกณฑ์ วิธีการ ระเบียบปฏิบัติ
1	การถมทะเล หรือทะเลสาบ นอกแนวเขตชายฝั่ง เดิม ยกเว้นการถมทะเลที่เป็นการฟื้นฟูสภาพ ชายหาด	ตั้งแต่ 300 ไร่ ขึ้นไป	ให้เสนอในชั้น ขออนุมัติหรือ ขออนุญาตโครงการ
2	การทำเหมืองแร่ตามกฎหมายว่าด้วยแร่ ดังต่อไปนี้		
	2.1 เหมืองแร่ใต้ดิน เฉพาะที่ออกแบบให้ โครงสร้างมีการขุดตัวภายหลังการทำเหมืองโดย ไม่มีค้ำยันและไม่มีการใช้วัสดุทดแทน เพื่อป้องกันการขุดตัว	ทุกขนาด	ให้เสนอในชั้น ขอประทานบัตร
	2.2 เหมืองแร่ตะกั่ว เหมืองแร่สังกะสี หรือ เหมืองแร่โลหะอื่นที่ใช้ไซยาไนด์หรือปรอทหรือ ตะกั่วในเตรต ในกระบวนการผลิต หรือเหมือง แร่โลหะอื่นที่มีอาร์เซนไพไรต์ (Arsenopyrite) เป็นแร่ประกอบ (Associated Mineral)	ทุกขนาด	ให้เสนอในชั้น ขอประทานบัตร
	2.3 เหมืองแร่ถ่านหิน เฉพาะที่มีการลำเลียงแร่ ถ่านหินออกนอกพื้นที่โครงการด้วยรถยนต์	ขนาดตั้งแต่ 200,000 ตัน/เดือน หรือ ตั้งแต่ 2,400,000 ตัน/ปี ขึ้นไป	ให้เสนอในชั้น ขอประทานบัตร
	2.4 เหมืองแร่ในทะเล	ทุกขนาด	ให้เสนอในชั้น ขอประทานบัตร

ลำดับ	ประเภทโครงการหรือกิจการ	ขนาด	หลักเกณฑ์ วิธีการ ระเบียบปฏิบัติ
3	นิคมอุตสาหกรรมตามกฎหมายว่าด้วยการนิคมอุตสาหกรรม หรือ โครงการที่มีลักษณะเช่นเดียวกับ นิคมอุตสาหกรรม ดังต่อไปนี้		
	3.1 นิคมอุตสาหกรรม หรือ โครงการที่มี ลักษณะเช่นเดียวกับนิคมอุตสาหกรรม ที่จัดตั้ง ขึ้นเพื่อรองรับอุตสาหกรรมปิโตรเคมีตาม 4 หรืออุตสาหกรรมถลุงแร่เหล็ก ตาม 5.1 หรือ 5.2 แล้วแต่กรณี มากกว่า 1 โรงงานขึ้นไป	ทุกขนาด	ให้เสนอในชั้น ขออนุมัติหรือ ขออนุญาตโครงการ
	3.2 นิคมอุตสาหกรรม หรือ โครงการที่มี ลักษณะเช่นเดียวกับนิคมอุตสาหกรรม ที่มี การขยายพื้นที่เพื่อรองรับอุตสาหกรรม ปิโตรเคมีตาม 4 หรืออุตสาหกรรมถลุงแร่เหล็ก ตาม 5.1 หรือ 5.2	ทุกขนาด	ให้เสนอในชั้น ขออนุมัติหรือ ขออนุญาตโครงการ
4	อุตสาหกรรมปิโตรเคมี ดังต่อไปนี้		
	4.1 อุตสาหกรรมปิโตรเคมีขั้นต้น (Upstream Petrochemical Industry)	ทุกขนาด หรือที่มี การขยายกำลังการผลิต ตั้งแต่ร้อยละ 35 ของ กำลังการผลิตเดิมขึ้นไป	ให้เสนอในชั้น ขออนุญาตก่อสร้าง เพื่อประกอบกิจการ หรือยื่นขออนุญาต ประกอบกิจการหรือ ในชั้นขอขยายแล้วแต่ กรณี
	4.2 อุตสาหกรรมปิโตรเคมีขั้นกลาง (Intermediate Petrochemical Industry) ดังต่อไปนี้		
	4.2.1 อุตสาหกรรมปิโตรเคมีขั้นกลาง (Intermediate Petrochemical Industry) ที่ผลิต สารเคมี หรือใช้วัตถุดิบที่เป็นสารเคมี ซึ่งเป็น สารก่อมะเร็งกลุ่ม 1	ขนาดกำลังการผลิต 100 ตัน/วันขึ้นไป หรือ ที่มีการขยายขนาด กำลังการผลิตรวมกัน แล้วมากกว่า 100 ตัน/ วันขึ้นไป	ให้เสนอในชั้น ขออนุญาตก่อสร้าง เพื่อประกอบกิจการ หรือยื่นขออนุญาต ประกอบกิจการ หรือ ในชั้นขอขยาย แล้วแต่ กรณี

ลำดับ	ประเภทโครงการหรือกิจการ	ขนาด	หลักเกณฑ์ วิธีการ ระเบียบปฏิบัติ
4.2.2	อุตสาหกรรมปิโตรเคมีขั้นกลาง (Intermediate Petrochemical Industry) ที่ผลิต สารเคมี หรือใช้วัตถุดิบที่เป็นสารเคมี ซึ่งเป็น สารก่อมะเร็งกลุ่ม 2 A	ขนาดกำลังการผลิต 700 ตัน/วัน ขึ้นไป หรือที่มีการขยายขนาด กำลังการผลิตรวมกัน แล้วมากกว่า 700 ตัน/ วันขึ้นไป	ให้เสนอในชั้น ขออนุญาตก่อสร้าง เพื่อประกอบกิจการ หรือยื่นขออนุญาต ประกอบกิจการ หรือ ในชั้นขอขยาย แล้วแต่ กรณี
5	อุตสาหกรรมถลุงแร่ หรือหลอมโลหะดังต่อไปนี้		
5.1	อุตสาหกรรมถลุงแร่เหล็ก	ที่มีปริมาณแร่ป้อน (Input) เข้าสู่ กระบวนการผลิต ตั้งแต่ 5,000 ตัน/วัน ขึ้นไป หรือที่มีปริมาณ แร่ป้อน (Input) เข้าสู่ กระบวนการผลิต รวมกันตั้งแต่ 5,000 ตัน/วัน ขึ้นไป	ให้เสนอในชั้น ขออนุญาตก่อสร้าง เพื่อประกอบกิจการ หรือยื่นขออนุญาต ประกอบกิจการ หรือ ในชั้นขอขยาย แล้วแต่ กรณี
5.2	อุตสาหกรรมถลุงแร่เหล็กที่มีการผลิตถ่าน Coke หรือ ที่มีกระบวนการ Sintering	ทุกขนาด	ให้เสนอในชั้น ขออนุญาตก่อสร้าง เพื่อประกอบกิจการ หรือยื่นขออนุญาต ประกอบกิจการ แล้วแต่กรณี

ลำดับ	ประเภทโครงการหรือกิจการ	ขนาด	หลักเกณฑ์ วิธีการ ระเบียบปฏิบัติ
5.3	อุตสาหกรรมถลุงแร่ตะกั่ว	ทุกขนาด	ให้เสนอในชั้น ขออนุญาตก่อสร้าง เพื่อประกอบกิจการ หรือชั้นขออนุญาต ประกอบกิจการ แล้วแต่กรณี
5.4	อุตสาหกรรมหลอมโลหะ (ยกเว้นเหล็ก และอลูมิเนียม)	ขนาดกำลังการผลิต (Output) ตั้งแต่ 50 ตัน/ วันขึ้นไป หรือมีกำลัง การผลิตรวมกันตั้งแต่ 50 ตัน/วัน ขึ้นไป	ให้เสนอในชั้น ขออนุญาตก่อสร้าง เพื่อประกอบกิจการ หรือชั้นขออนุญาต ประกอบกิจการ หรือ ในชั้นขอขยาย แล้วแต่ กรณี
5.5	อุตสาหกรรมหลอมตะกั่ว	ขนาดกำลังการผลิต (Output) ตั้งแต่ 10 ตัน/ วัน ขึ้นไป หรือมีกำลัง การผลิต รวมกันตั้งแต่ 10 ตัน/วัน ขึ้นไป	ให้เสนอในชั้น ขออนุญาตก่อสร้าง เพื่อประกอบกิจการ หรือชั้นขออนุญาต ประกอบกิจการ หรือ ในชั้นขอขยายแล้วแต่ กรณี
6	การผลิต กำจัด หรือปรับแต่งสารกัมมันตรังสี	ทุกขนาด	ให้เสนอในชั้น ขออนุญาตอนุญาต ประกอบกิจการ

ลำดับ	ประเภทโครงการหรือกิจการ	ขนาด	หลักเกณฑ์ วิธีการ ระเบียบปฏิบัติ
7	โรงงานปรับปรุงสภาพของเสียรวมหรือโรงงาน ประกอบกิจการเกี่ยวกับการฝังกลบสิ่งปฏิกูล หรือวัสดุที่ไม่ใช้แล้ว ตามกฎหมายว่าด้วย โรงงานที่มีการเผาหรือฝังกลบของเสียอันตราย ตามกฎหมายว่าด้วยโรงงาน ยกเว้นการเผา ในหม้อเผาซิเมนต์ที่ใช้ของเสียอันตรายเป็น เชื้อเพลิงทดแทน หรือใช้เป็นเชื้อเพลิงเสริม	ทุกขนาด	ให้เสนอในชั้น ขออนุญาตก่อสร้าง เพื่อประกอบกิจการ หรือชั้นขออนุญาต ประกอบกิจการ แล้วแต่กรณี
8	โครงการระบบขนส่งทางอากาศ	ที่มีการก่อสร้างขยาย หรือเพิ่มทางวิ่งของ อากาศยานตั้งแต่ 3,000 เมตรขึ้นไป	ให้เสนอในชั้น ขออนุมัติหรือ ขออนุญาตโครงการ เมตรขึ้นไป
9	ท่าเทียบเรือ	1) ที่มีความยาวหน้าท่า (Berth Length) ตั้งแต่ 300 เมตรขึ้นไป หรือมี พื้นที่ท่าเทียบเรือตั้งแต่ 10,000 ตารางเมตรขึ้นไป ยกเว้น ท่าเทียบเรือโดยสารหรือ ท่าเทียบ เรือเรือสินค้าเพื่อ การอุปโภคและ บริโภคหรือท่าเทียบ เรือสำราญและกีฬา	ให้เสนอในชั้น ขออนุมัติหรือ ขออนุญาตโครงการ

ลำดับ	ประเภทโครงการหรือกิจการ	ขนาด	หลักเกณฑ์ วิธีการ ระเบียบปฏิบัติ
		2) ที่มีการขุดลอกร่องน้ำ ตั้งแต่ 100,000 ตารางเมตรขึ้นไป ยกเว้น ทำเทียบเรือโดยสารหรือทำเทียบเรือสินค้าเพื่อการอุปโภคและบริโภค หรือทำเทียบเรือสำราญและกีฬา	ให้เสนอในชั้นขออนุมัติหรือขออนุญาตโครงการ
		3) ที่มีการขนถ่ายวัสดุอันตรายหรือกากของเสียอันตรายซึ่งเป็นสารก่อมะเร็งกลุ่ม 1 มีปริมาณรวมกันตั้งแต่ 25,000 ตัน/เดือนขึ้นไป หรือมีปริมาณรวมกันทั้งปีตั้งแต่ 250,000 ตัน/ปี ขึ้นไป	ให้เสนอในชั้นขออนุมัติหรือขออนุญาตโครงการ
10	เขื่อนเก็บกักน้ำ หรืออ่างเก็บน้ำ	1) ที่มีปริมาตรเก็บกักน้ำตั้งแต่ 100 ล้านลูกบาศก์เมตรขึ้นไป หรือ	ให้เสนอในชั้นขออนุมัติหรือขออนุญาตโครงการ
		2) ที่มีพื้นที่เก็บกักน้ำตั้งแต่ 15 ตารางกิโลเมตรขึ้นไป	ให้เสนอในชั้นขออนุมัติหรือขออนุญาตโครงการ

ลำดับ	ประเภทโครงการหรือกิจการ	ขนาด	หลักเกณฑ์ วิธีการ ระเบียบปฏิบัติ
11	โรงไฟฟ้าพลังความร้อน ดังต่อไปนี้		
11.1	โรงไฟฟ้าที่ใช้ถ่านหินเป็นเชื้อเพลิง	ขนาดกำลังผลิต กระแสไฟฟ้ารวม ตั้งแต่ 100 เมกะวัตต์ ขึ้นไป	ให้เสนอในชั้น ขออนุญาตก่อสร้าง เพื่อประกอบกิจการ หรือยื่นขออนุญาต ประกอบกิจการ แล้วแต่กรณี
11.2	โรงไฟฟ้าที่ใช้เชื้อเพลิงชีวมวล	ขนาดกำลังผลิต กระแสไฟฟ้ารวม ตั้งแต่ 150 เมกะวัตต์ ขึ้นไป	ให้เสนอในชั้น ขออนุญาตก่อสร้าง เพื่อประกอบกิจการ หรือยื่นขออนุญาต ประกอบกิจการ แล้วแต่กรณี
11.3	โรงไฟฟ้าที่ใช้ก๊าซธรรมชาติเป็นเชื้อเพลิง ซึ่งเป็นระบบพลังความร้อนร่วมชนิด Combined Cycle หรือ Cogeneration	ขนาดกำลังผลิต กระแสไฟฟ้ารวม ตั้งแต่ 3,000 เมกะวัตต์ ขึ้นไป	ให้เสนอในชั้น ขออนุญาตก่อสร้าง เพื่อประกอบกิจการ หรือยื่นขออนุญาต ประกอบกิจการ แล้วแต่กรณี